

2-5

John Adams
Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF N°

★ ADAMS

50.1

7.6.

DEGL'
ISTORICI
DELLE COSE
VENEZIANE,

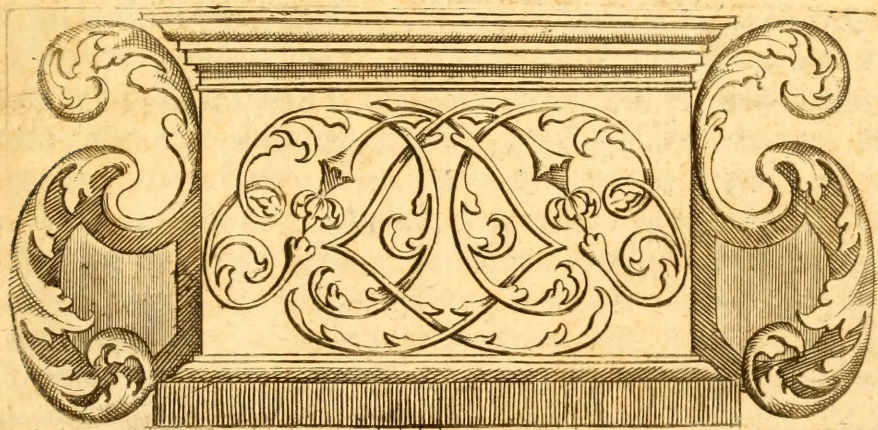
I quali hanno scritto per Pubblico
Decreto,

TOMO SESTO,

CHE COMPRENDE I SEI SECONDI LIBRI
DELL'ISTORIE VENEZIANE
LATINAMENTE SCRITTE

DAL SENATORE

ANDREA MOROSINI.

IN VENEZIA, MDCCXVIII.

Appresso il Lovisa.
CON LICENZA DE' SUPERIORI,
E PRIVILEGIO.

REGISTERED
U.S. PATENT
OFFICE

MADE IN U.S.A.

U.S. PATENT
OFFICE

REGISTERED

MADE IN U.S.A.

U.S. PATENT
OFFICE

REGISTERED

ADAMS
50.1
7.6

E P I T O M E.

Res a Suleimano in Perside gestas continet. In Italia, cum ad ceteras domesticas clades dolor quoque ex Octavii Farnesii de occupanda Parma consilio accessisset, morbo ob aegritudinem correptus Paullus III. e vivis excessit. Paullus-Maria Montius Pontifex Maximus creatus est, qui Julius III. appellatus. Quae oppida in Numidia Dragutes archipirata ceperat, iis ab Andrea Auria, Caesaris jussu, exutus est. Hinc novi inter Caesarem, ac Suleimanum belli jacta semina. Venetorum cum Turcis controversiae de agri Fadertini finibus in Illyrio tandem, novem & quadraginta pagis Reipublicae restitutis, Aloysii Rheynerii opera diremptae. Stephani Ungariae Regis adhuc pueri tutoribus inter se dissidentibus, cum Turcarum auxilia alter implorasset, alter ad Ferdinandi Romanorum Regis opem confugisset; in spem Caesar venit, fore, ut Dacia a Ferdinando fratre occuparetur. Ad continendos in officio cives, arx a Caesare Senis exstructa est. Farnesius ad Galliae Regis amicitiam conversis, turbae in Italia exortae. Se Pontifex Caesari conjunxit. Utrunque magni belli apparatus facti. Multa, ne Italiae pax inturbaretur, Venetis maxime in id incumbens, agitata. Cum Caesareani insensum agmen Parmae admovissent, abruptis pacis consiliis, ad arma concursus est. Calorum deditione Caesareani recepere. Interea Sinanes, turcicae classis praefectus, in Siciliam delatus, expositis copiis, Augustam urbem incendit, arcem cepit, ac diripuit. Inde in Melitam insulam populabundus exscendit. Gallum prope a Melita dissitum vi cepit. In Africam cum trajecisset, Leptim, Religionis Hierosolymitanae oppidum, arctissime circumfessum, ad deditionem compulit. Turcarum, quod Gallis sociati essent, metu Pontifex pacis consilia animo voluntate coepit, Caesare ab ea palam deterrente, Gallis ad eam se pronos simulantibus. Ferdinandus Dacia universa singulari fortunae favore potitus est. Foedus inter plerosque Germaniae Principes, atque Henricum Galliae Regem contra Carolum V. percussus est. Salernitanus Princeps a Caesare defecit. Multa a Germanis foederatis praeclare gesta. Pontifex in biennium inducias cum Gallo pactus hac lege est, ut copias a Parma, ac

Mirandula abduceret. Caesar salutem turpi fuga quaerere coactus Villacum se recepit. Pax inter Caesarem, & Saxoniae Ducem facta. Salernitanus Princeps, aliique Gallicarum partium homines neapolitani regni invadendi consilia iniere. Senenses, Gallis intra urbem receptis, Hispanos ejecere, arcem solo aequare. Dragutes, turcicae classi praefectus, septem Auriae triremes cepit. In Dacia Turcae Temisvario potiti sunt, Sfortiae Pallavicini copias fudere, ducem in captivitatem traxere. In Etruria ob Senensium motus bellum exortum. Dragutes Gallis conjunctus Corsicam aggressus, universam fere insulam in Gallorum potestatem redegit. Suleimanus domum, Mustaphae filii ob novercae artes sibi suspecti nece, funestavit. Venetiis Franciscus Donatus Princeps exstinctus est: in demortui locum Marcus-Antonius Trivisanus subrogatus. Cosmus, Florentiae Dux, Caesaris partes amplexus Senas obsedit. Veneti apud Suleimanum de Dragutis insolentia conquesti. Maria, ad Angliae regnum evedta, Philippo Hispaniae Regi nupsit: rem catholicam in Anglia restituit. Altero principatus anno Marcus-Antonius Trivisanus Venetiis obiit: in ejus locum successus est Franciscus Venerius. Senarum urbs per deditionem in Caesaris potestatem venit. Romae continuis pene funeribus Julius III. &, qui illi successerat, Marcellus II. Pontifices elati. Paullus IV. Pontifex renunciatus. Turcica classis gallicae juncta frustra Calvium oppidum in Corsica tentavit. Venetorum cum Hierosolymitanis Equitibus jurgia, Pontificis auctoritate, ex Venetorum sententia, composita. Paulus IV. adversus Caesarem foedus cum Gallis percussit. Carolus V. Belgium primum, mox reliqua regna & provincias abdicavit, Philippoque filio tradidit. Cameraci inter Caesarem, Philippum filium, & Henricum Galliae Regem induciae in quinquennium pactae. Pontifex Columnenses Ecclesiae hostes declaratos honoribus, oppidisque, quae beneficiario jure obtinebant, multavit: Palianum nepoti tradidit. Albanus Neapolis Prorex in pontificias ditiones invasit: Ostia capta, magnum terrorem Romae incussit. Venetiis, Francisco Venerio Principe vita functo, Laurentio Priolo suprema dignitas delata est. Variante fortuna in Italia bellum inter Pontificem, & Hispanos gestum est. Sancti Quintini oppidum insigni Gallorum clade nobilitatum: idem vi captum, & direptum. Pax inter Pontificem, & Hispanos per Venetos conciliata est.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SEPTIMUS.

M. D. XLIX.

Um hæc in Europa , Turcici belli ob pa-
ctas inducias suspicione depulsa , geruntur ,
Suleimanus reliquis expeditus curis , in Per-
sicam expeditionem cunctas sui imperii vi-
res , ac nervos intenderat ; in id ab Elca-
no , Tamassi Persarum Regis fratre , inci-
tatus , atque impulsus , qui vel æmula re-
gnandi cupidine ductus , vel nimix fratris

1549

*Suleimanus
ab Elcano
Persa inci-
tatus , in
bellam Per-
sicam inten-
dit.*

potentiæ timore perterritus , cum imparem se certamini ani-
madverteret , Byzantium ad Suleimanum confugerat , ab eo-
que summis honoribus excultus , quod ejus auctoritatem ad-
versus Tamassum sibi apprime utilem fore censeret , animum
militaris gloriæ avidum incenderat . Itaque magnis comparatis
copiis , magnisque itineribus emensis , cum ad Persidis fines

H. Mauroceni T. II.

A 3

Sulei-

1549

Suleimanus, lustrato exercitu, pervenisset, qui trecentorum & quinquaginta millium, majori ex parte equitum, fuisse ferebatur, selectorum ingentem manum cum Elcano praemittit, qui aut aequo Marte cum hoste conflingerent, aut reliquas copias praestolarentur. Persa praedium detrectat; agros circumquaque incendit; Taurisium, incolis abductis, vacuum hosti relinquit; penitiora Persidis ingreditur. Eo gravi, ac periculo bello nihil, praeter inanem ostentationis laudem Suleimanus tulit, multis suorum ab hostibus caesis, multo pluribus fame absumptis, morbisque, qui passim per exercitum pestifera lue grassabantur, confectis. Elcanus transfuga spe dejectus, relicto Suleimano, ad suos se recepit, Turcis eo infensior, quo majori spe deturbatus fuerat. Suleimanus vero cum copiarum reliquiis Aleppum se conferre, atque ibi hyemare coactus, incredibili adeo fastu efferebatur, ut ingentem exercitus jacturam parvifaceret, & partam a se victoriam jactaret. Quapropter ex ea civitate Ferratem legatum cum literis ad Senatum misit, quibus res a se in Perside gestas, suasque victorias significabat. Et quoniam a Rhodi insulae praefecto Venetis navigiis haud parva illata damna fuerant; literas ad illum dedit, quibus, ut a Venetorum rebus abstineret, gravissimis propositis poenis, monebat. Ferrati aedes publico nomine, ac victus suppeditatus; gratiae Suleimano per literas actae; de Persicis successibus gratulatum; quamprimum Byzantium revertisset, ad eum legatum, qui coram id officii praestaret, missum iri. Licet vero pax, ea tempestate cum Suleimano Reipublicae intercederet, complura in navigia, atque homines Venetos a barbaris committebantur, qui maria undique obsidendo, direptionibus, latrocinis, ac sceleribus omnes Mediterranei oras foedabant; in primisque Dragutes, christiani nominis acerri-
mus hostis, qui olim Genuensium captivus ad transtra remigare coactus, mox libertatem adeptus, inexpiabili odio in cunctos saevissime debacchabatur. Erant praeterea Salarais, Corcutes, atque alii, qui piraticam exercendo, magno metu, ac terrore navigationi incumbentes concusserant. Haec cum Senatus valde molesta forent, quod itinera negotiatoribus impedirentur, praefecto classis, ut selecta triremium manu piratas persequeretur, injunxit; quatuor triremes armari in urbe iussit.

Taurisium a Persis relictum Turcae occupant. Turcarum exercitus cado & morbis confectus.

*Elcanus Turcas deserit, ad Persas de-
nuo accedit. Suleimanus Aleppum se confert.*

Ferrates a Suleimano cum literis Venetias mittitur.

Senatus litterae ad Suleimanum.

Dragutis & aliorum piratarum direptiones.

Senatus mandata ad classis legatum de piratis persequendis.

fit . Eo anno nulli rei diligentior cura , atque opera adhibita , quam ut maria tuta redderentur , pessimumque genus hominum excinderetur .

1549

Ceterum Parmæ , ac Placentiæ perturbatis rebus , quomodo se ex ea perplexitate explicare Pontifex posset , minime inveniebat . Octavius vero Farnesius , spe Placentiæ a Cæsare obtinendæ abjecta , Parmam , quam Pontifex Camillo Ursino una cum arce Ecclesiæ nomine tuendam , neque cuiquam absque suo jussu , ac mandatis tradendam dederat , astu occupare aggressus per dispositos equos Roma inscio Pontifice discedens , Bononiam profectus , postridie cum suorum manu ad portas adest . Ursinus milites pro stationibus disponit , custodias ingeminat , intentiore diligentia singulos sui muneris admonet . Octavius in urbem introductus , arcemque ingredi conatus , a præfecto , quod nullam ejusmodi neque a Pontifice , neque a Camillo facultatem haberet , repulsus , re infecta , digreditur . Pontifex his auditis indignabundus , tabellario quam celerrime ad Octavium contendere jussu , Romam reverti imperat ; Ursino ne illi urbem tradat , præcipit . Octavio reluctante , atque acerbe admodum conquerente , Cardinalis Montii Bononiensis legati opera ad illius animum flectendum Paulus frustra utitur , cum is injuriarum omnium oblitus ad Cæsaris partes inclinare , ac de Parma occupanda cum Ferdinando Gonzaga agere coepisset , ad Alexandrum Farnesium Cardinalem fratrem datis literis , quibus , ni Pontifex urbem illi restituat , Gonzagæ accessurum , illiusque viribus quantumvis duris conditionibus Parmam se recepturum minabatur ; id facile vel civium favore , vel commeatum , quibus urbs laborabat , inopia consequi posse ratus . Farnesius literas statim ad Pontificem detulit , prælegentem vehemens adeo perturbatio , atque iracundia corripuit , ut , tremulos , atque seniles artus linquente spiritu , humi prolabantem vix qui prope aderant sustinerent , & pene multis adhibitis exquisita medicorum cura remediis colligere effluentem animum potuerit . Febri vero correptus , molestiis , atque ægritudinibus animi confectus , & obtrituss excessit , cum quindecim annorum spatio pontificatum gessisset ; inter eos , qui cum approbatione , ac laude ingens illius auctoritatis pondus sustinere , connumerandus ; cum in Italiæ

Camillo Ursino a Pontifice Parmæ custodia mandatur .

Octavius Farnesius Parmam ingressus ab arce rejicitur . Paulus Pontifex Octavio Farnesio reditum in urbem imperat .

Pauli Pontificis perturbatio , obitus , & elogium .

1549 pacem præsertim incubuisset, atque summos Reges sæpius conciliare aggressus, nulla itinera, nullos labores, quo publicæ incolumitati prospiceret, reformidasset: ut ad illius gloriam nihil accedere posse videretur, nisi ad domesticam amplificandam, atque evehendam fortunam se totum contulisset, eo usque prolapsus, ut ne rerum quidem publicarum jacturam, dum voti compos fieret, aliquando magni fecerit; quamque per multos annos laudem retinuerat, eam extremo vitæ actu prope amisisse visus est, nunquam prope infelices exitus fortitus, Petro Aloysio filio interfecto, Placentiæ, atque aliis familiæ, ob cujus decus adeo insudaverat, oppidis ademptis, ac omnibus suis consiliis perturbatis, ac prope eversis. In Venetos haud vulgaria benevolentiae signa edidit; Senatus sententiam in gravissimis negotiis exquisivit, ac magni fecit; cujus obitus eo magis molestus, atque inopportunos fuit, quod iis diebus contigit, quibus in gaudium, ac voluptatem effusa civitas Ferdinandi Austriæ Archiducis, Ferdinandi Romanorum Regis filii, adventum præstolabatur; cujus sororem Catharinam cum Franciscus Gonzaga, Mantuæ Dux, uxorem duxisset, Paulum Theupolum, Stephani filium, tunc Sapientum ordinum magistratum gerentem, ad eum legatum Senatus miserat, ut congratulationis munere publico nomine fungeretur. Cum vero Ferdinandus spectandæ maritimæ urbis desiderium per Nicolaum Madrutium, Christophori Cardinalis fratrem, Theupolo significasset, Patres liberaliter per oratorem invitarunt. Regis Romanorum filii, atque aliorum Germanorum Principum adventu egregii summo studio apparatus instituti: nihil, quod ad publicum splendorem, ac magnificentiam in iis excipiendis declarandam attineret, prætermisum: comitia, subfeliis amotis, regio cultu exornata; naumachiæ institutæ; scenæ extructæ, nobilium juvenum manu iis in rebus curandis occupata: quæ omnia repentina Pontificis mors intervertit; ea namque audita, Cardinalis statim Romam ad Comitia contendit; Ferdinandus, Senatui per literas amplissimis gratiis actis, in Germaniam rediit.

*Francisci
Gonzaga
Mantuæ
Ducis cum
Catharina
Austriacæ
nuptiæ.*

*Paulus
Theupolus
ad Ferdinandum,
Regis filium,
orator.*

*Ferdinandus
filius Venetiis
magni
fisco excipitur.*

At Pauli obitu dissidia in Gallia Cisalpina oborta recrudesce-
scere; Cæsareani, ac Galli milites cogere; omnes ad urbem
Parmam oculos adjicere; nam Farnesio, penes quem magna

in novo Pontifice deligendo vis, magna auctoritas inerat, petenti pernegare purpurati non potuere, quin Collegii nomine ad Urfinum literas darent, quibus civitatem Octavio tradi juberent. Verum iis nihil Camillus permotus, rescripsit, novo Pontifici Parmam, quæque illi Paulus commendasset, optima fide redditurum. Ea sane in urbe retinenda Urfini insignis adeo constantia fuit, ut nullis quantumvis ingentibus præmiis ab instituto deduci potuerit; Venetis per nuntium significaverit, Parmam se integra fide novo Pontifici traditurum; interea vero Ecclesiæ nomine defensurum. Et quoniam pecuniæ inopia premebatur, eam vim, quæ Senatui videretur, sibi supeditari petebat; qui gravissimis causis se detineri respondit, quin Urfino satisfaceret, vel ex eo Republicæ voluntatem perspicere potuisse, quod complures ex suis ditionibus ad opem illi ferendam confluxissent. Urfinus quam Venetiis asservabat pecuniam, eam sibi Parmam deferri jussit. Cæsare vero eodem tempore a Venetis petente, ne Parmæ ex suis ditionibus milites adesse, neu arma in eam urbem importari permitterent, nihil esse, quod se iis curis Respublica implicaret, responsum est.

Romæ novemdiælibus exequiis de more habitis, de Pontifice eligendo magna animorum contentione agebatur, Patribus in diversas partes distractis, qui perniciofa Cæsareanarum, ac Gallicarum factionum nomina in sacra illa comitia intulerant, & in eo quisque maxime laborabat, ut is in demortui locum, qui suarum esset partium, sufficeretur: cum Cæsar ad præsentem Italiæ statum retinendum Pontifice sibi addito maxime opus esse intelligeret; Henticus Galliæ Rex, qui nunquam ab Italicis rebus animum revocaverat, Pontificis auctoritate, ac favore subnixus, bello Cæsarem in Italia laceßere haud difficulter posse arbitraretur; eo majori spe ductus, quod, gliscente denuo cum Anglis bello, per eos dies ejus copiæ hostium munitiones quasdam in Belgio, quibus Bononiæ obsidione arcebatur, occupassent, Britanniaque civilibus tumultibus, ac religionis diffidiis laboraret. Veneti ex vetere instituto literas ad Cardinalium collegium dedere, quibus summum ei dignitatis gradum deferendum hortabantur, qui reipublicæ christianæ afflictis, ac perturbatis rebus consilio, &

vir-

1549
Cardinalium
Collegium
Urfino im-
perat, ut
Octavio
Farnesio
Parmam
tradat.
Camilli Ur-
fini constan-
tia in Par-
ma novo
Pontifici
custodienda.

Camillus
Urfinus a
Venetis pec-
uniam po-
stulat -
Senatus re-
sponsum.

Senatus li-
tera ad
Cardinalium
collegium de
Pontifice
eligendo.

1549 virtute opem ferre; religionem divulsam, atque in plerisque provinciis nutantem restituere, & ad pristinum decus revocare posset; ad idque Pisanum, ac Cornelium patritios viros Cardinales per Matthæum Dandulum legatum incitabant, Durantem Reipublicæ amicissimum impellebant; unum id christianæ reipublicæ malis, atque perturbatis Italiæ rebus præsens remedium fore rati, si is Pontifex deligeretur, qui nullis humanis obcæcatus affectibus, a se ipso penderet, omnes cogitationes, ac consilia ad commune bonum dirigeret. Ita se res anni hujus exitu habebant; anceps Italiæ quies; incertus pontificiorum comitiorum eventus; suspensi Italorum Principum animi; Veneti sedulo de illorum imperii incolumitate, pro Italiæ libertate, ac dignitate solliciti: quibus permoti opus, de quo sæpius actitatum fuerat, Guidobaldo copiarum gubernatore suadente, aggrediuntur. Pischerium oppidum in extrema Benaci lacus ora, qua Mincium annem efficit, egregiis operibus munire statuunt, quod valde opportunum iis Reipublicæ ditionibus, quæ ultra Mincium sunt, subsidio tuendis censeretur. Hæc procuratio Stephano Trivisano injuncta est, qui brevi oppidum terra, ac muro cinxit, ut postea ad eam, quæ hodie cernitur, prævalidam arcem excreverit.

*Pischerii
muniendi
decretum.*

M. D. L.

1550
*Julii tertii
Pontificis
electio.*

Romæ vero comitia valde perplexa, ac diuturna fuere, cum tandem post duos menses, & dies sex Joannes Maria Montius Pontifex renunciatus est, cunctis ad eum adorandum (genus est id, quo nonnunquam Pontifices eligi consuevere) provolutis. Is nulla nobilitatis commendatione, aut propinquitatum favore in Cardinalium Collegium cooptatus, virtutis, atque integritatis opinione apud cunctos concitata; eo præsertim, quod se a Principum factionibus immunem præstitisset, in Farnesii sententiam cunctis facile descendentibus, eam dignitatem est adeptus, Juliique tertii nomine assumpto, Ecclesiæ gubernacula suscepit. Veneti, quibus publica pax, ac præsertim Italiæ cordi erat, ex Julii electione, quod is in neutram partem propendere censeretur, magna lætitia affecti, adeptam dignitatem per Matthæum Dandulum;

ordi-

*Matthæus
Dandulus,
orator, Se-
natus nomi-
ne Pontifici
gratulatur.*

ordinarium oratorem, gratulantur. Quatuor de more, qui Romam profecti id muneris obirent, legati designantur, Philippus Tronus, Franciscus Contarenus, Marcus Antonius Venerius, Nicolaus Pontius.

1550
Veneri ora-
tores ad
Julium
Pontificem.

Julio vero Pontifice renunciato, cunctorum animi ad meliorem spem erecti, lætiora etiam inde omina fumebant, quod eo potissimum tempore suffectus fuisset, quo aperiens se annus cælestium donorum magnitudine refertus, cunctorum Christianorum votis magna expectatione exciperetur, *Jobe*leo insignis, quod priscis temporibus centesimo quoque anno celebrabatur; postea ad quinquagesimum; demum ad quintum & vigesimum redactum; quo ii, qui ad Romanam urbem, divorumque Petri, & Pauli Apostolorum corpora invisenda accedunt, omni criminum noxa expiantur; ex cunctis fere christiani orbis partibus eo anno mortalibus ad urbem confluentibus, quos novi visendi Pontificis cupiditas majori numero attraxerat. Julius inito pontificatu statim Romanæ Ecclesiæ vexilliferum Octavium Farnesium Ducem creavit, atque ut Parmæ civitas ab Ursino (quemadmodum jurejurando cum reliquis Cardinalibus ante Pontificis electionem se obstrinxerat) ei traderetur curavit, pecunia ad stipendia militum solvenda missa. Ascanium Columnam, a Paulo suis ditionibus exutum, atque exilio multatum, qui toto eo tempore Venetiis commoratus fuerat, in gratiam recepit. Eadem clementia in Rodolphum Baleonium usus. Romam, pontificiasque ditiones vetigalibus, ac tributis levaverat. Inde illius humanitas, ac liberalitas per omnium ora circumferebatur, quæ majora, atque illustriora reddebantur, quod ad eum, uti Christi Vicarium, colendum, Ecclesiæ beneficiarii Ferrariæ, Parmæ, atque Urbini Duces accesserant. Carolus Cæsar, Henricus Gallorum Rex, aliique Reges, Principes, ac Respublicæ certatim perhonorificas legationes miserant. Venetorum legati sexto kal. majas, divo Marco Reipublicæ patrono dicata die, obviam fere tota effusa civitate, urbem ingressi, perhumaniter a Julio excepti, variisque honoribus exculti fuere, ut nihil ad Venetæ Reipublicæ dignitatem accedere posse videretur. Nicolao Pontio, ut juniore, orandi munus obigit, qui, ut erat omnibus disciplinis eruditus, atque magna dicendi vi, & gravitate

Parmæ Pontificis mandato Octavio Farnesio traditur. Ascanius Columna, & Rodolphus Baleonius a Pontifice in gratiam recepti.

1550 te potens, eam orationem habuit, qua illorum temporum statum, & conditionem expressit, novique Pontificis ad sananda christianæ reipublicæ vulnera, atque Italiæ pacem conservandam mirifice adeo inflammavit animum, ut cunctorum approbatione summi oratoris, ac Senatoris laudem ferret.

Publicis exhibitis officiis, secretiora Senatus mandata legati exequuntur. Nam Camertibus Balduino fratri, Ancona Vincentio Nobili, sororis filio, a Julio traditis, cum vulgaretur, Herculi Ferrariæ Duci ducentorum aureorum millibus Ravennam, ac Cerviam oppignerari velle, eaque de re Matthæus Dandulus, ordinarius legatus, Senatus scripsisset, Julium adire legati jussi sunt, atque ab eo petere, ut si quod fama percrebuerat, veritate niteretur, Reipublicæ jura iis in urbibus Ravennæ, ac Cerviæ ex Bononienfi fœdere anno 1529. sancito, discuterentur: eas civitates Senatus potius, quam aliis concedi æquum esse; quæ videretur æqua eam pecuniæ summam numeraturum: sin vero rumor is falsus esset, enixe Pontificem orarent, ut tandem, juribus in gravissima causa perpensis, Reipublicæ prospiceretur. His Julio expositis, respondit: De oppignerandis Ravennæ, ac Cerviæ urbibus nihil sibi unquam in mentem venisse; ab oppidis pontificiis alienandis aversum esse: quod vero ad Reipublicæ jura attineat, ejusmodi temporum conditionem, ut de iis agatur, non esse: rem satius silentio premere, ne exemplo ceteri Principes ad res in Italia novandas, quibus quies inturbare posset, incitarentur. Sed ea tempestate subsecuta, qua & gravissimi in Italia belli semina jaciebatur, & renovandi cum Turcis haud obscura certaminum initia suboriebantur, negotium in aliud tempus dilatum est.

Julius magna, ut diximus, omnium expectatione ad pontificatum evectus, illecebris supremæ dignitatis irretitus, paulatim a gravissimis curis, negotiorumque mole cœpit animum subducere; quæ, ut imminentium malorum cumulis obsisteretur, meditanda erant, negligere; tempus ignobili otio inter hortorum amœnitates terere, in quibus regias ædes ædificari, prisicisque antiquorum monumentis marmore Pario, exquisita arte, & immenso sumptu elaboratis operibus exornari studuerat. Ex ea Pontificis incuria plurimum christianæ reipublicæ detri-

detrimenti imminere plerique arbitrabantur : licet enim ob pacem ab Henrico cum Anglo de integro initam , qua Bononiam , atque alia a Britannis oppida occupata recuperaverat , Europa quiesceret , attamen publicum illud otium diuturnum fore minime censebatur . Nam Henricus e Scotia regno Paulum Thermium , virum acrem , ac industrium , qui præfectus illi bello fuerat , in Galliam revocatum , cum summa auctoritate ad Pontificem legatum designaverat ; Italos suæ factioni addictos in officio continebat , novos comparabat ; Horatio Farnesio in Galliam , ut illi suas fratrisque res commendaret , profecto opem laturum pollicebatur . Cæsar contra nullis neque precibus , neque officiis adduci poterat , ut Parmam Octavio habendam permetteret ; ad id Ferdinando Gonzaga præcipue impellente , qui urbem situ ad Insubrum imperium vel oppugnandum , vel tuendum opportunam in primis , ac maxime necessariam diceret ; idcirco ea de re tantum armis decerni posse videbatur . Extra Italiam vero Dragutes archipirata , qui Chariadeno nuper* defuncto successerat , atque maritimarum rerum peritia illius virtutem , & ausus æquabat , quadraginta sex navigiis coactis , Aphrodisium , Numidiæ oppidum , quod hodie *Africa* vocatur , aggressus , vi cepit , Mauris , qui tunc eo potiebantur , ejectis . Canestrium quoque eodem cursu victoriæ occupavit ; loca ad Hispaniam , ac Siciliam multis incommodis afficiendam apta . Magnam inde Cæsar molestiam ceperat , quod ex iis locis multa , ac gravia Siciliae regno damna inferri posse animadverteret . Quapropter Andreae Auria , ut ad ea oppida oppugnanda se conferret , imperaverat : qui tertiodecimo kal. junias cum tribus ac quinquaginta selectis triremibus in Numidiam profectus , Canestrium cepit , incendit , quadringentis Mauris cæsis , septingentis in captivitatem reductis , ex suis ducentis amissis , solo æquavit . Mense vero julio Aphrodisium progressus tormentis verberare cepit , propugnatoribus , qui mille ac quingenti erant , fortiter , oppidum tuentibus : tandem cum continenter per quadraginta dies Hispani acriter oppugnationi institissent , adepti sunt . His eventis turbata , atque abrupta quinquennales induciæ , gravissimique belli initia jacta videbantur . E Perside jam Suleimanus redierat , ac licet ea expeditio impares votis exitus habuisset

1550

*Paulus
Thermius
Gallia Regis ad Pontificem orator .
Henrici Regis Farnesii pollicita .*

*Dragutes
Chariadeno defuncto a Turcis suffectus .*

*Aphrodisium
et Canestrium a Turcis capta .*

*Andreae Auria
amissas urbes a Turcis recipit .*

*Suleimanus
e Perside reditus .*

1550 habuisset, cum antea, ut diximus, legatum, qui a se partas victorias nuntiaret, ad Venetos misisset, Senatus amico Regi Catharinum Zenum exacta jam ætate, qui gentis mores optime noverat, legatum misit.

*Catharinus
Zenus
ad Sulei-
manum ora-
tor.
Dragutes a
Suleimano
Numidiæ
præficitur.*

Auditis vero quæ a Cæsareanis in Numidia gesta fuerant, vehementer Suleimanus excaudit, omnesque curas a Persico ad Cæsareanum bellum traduxit; Dragutem, cujus fortia, & egregia gesta Byzantium fama detulerat, Numidiæ præfecit, eaque de re Principes, ut ab eo persequendo abstinerent, certiores fecit, legato quoque, qui id Senatui significaret, Venetias misso; veritus ne ob multa Venetorum rebus damna illata, atque ex ipsorum navigiis prædas actas, incensi in vindictam animi, atque injuriarum dolore perciti aliquid adversus ipsum molirentur. Senatusconsulto legato responsum; Dragutem, si, mutata priori consuetudine, ab hominibus ac navigiis Venetis se abstineat, nulla a nostris hostilia passurum. At ille post Aphrodisium ab Hispanis captum, cum omnes Numidiæ oras excurrendo, prædas abegisset, navigia cepisset, multos mortales in servitutem abduxisset, ob propinquam hyemem ad Menigem insulam hyematurus se recepit. Byzantii Aloysii Rhenerii virtute, ac prudentia iis controversiis, quæ de finibus in Illyrico exortæ fuerant, finis impositus est; novem ac quadraginta pagis agri Jadertini, quos Turcæ uti superioris belli reliquias occupaverant, Reipublicæ restitutis, quibus Suleimanus insueta liberalitate quinque dono adjecit; inter hos Blancarum pagum situ Jaderæ urbi valde opportunum. Rhenerii diligens studium pergratum adeo Senatui fuit, ut præter ingentes laudes, quas in illum contulit, Cretæ insulæ magistratum, Ducis titulo, obtinuerit; publicæ literæ iiij. kal. julii ad illum datæ sunt, quibus ad magistratum ineundum facultas in Cretam navigandi permittebatur.

*Jadertini
pagi a Ve-
netis Aloy-
sio Rhenerii
opera reco-
pri.*

*Aloysius
Rhenerius
Dux Cretæ
eligitur.*

Turcæ ob res ab Auria in Numidia gestas, in Pannoniæ finibus coactis copiis, Zolnochum oppidum in Hungariæ limitibus Daciæ objectum, in quo ex induciis utrinque nihil tentari poterat, occupare, ac munire instituunt. Comes Salmenfis, Romanorum Regis præfectus, de Turcarum consiliis certior factus, antevertit, munitionibus Zolnochum præcinxit, militibus a Budæ præfecto ad opus impediendum missis, partim cæsis

*Zolnochum
in Panno-
niæ a Comi-
te salmen-
fis munium.*

cæsis, partim pulsis; brevique exquisitè adeo communivit, ut tutissimum Pannoniæ propugnaculum adversus Turcas haberetur. Alia quoque, & ceteris gravior, qua induciæ abrumperentur, occasio accesserat, ex diffidiis inter Petrovichium Temisvari Comitem ac Georgium Varadini Episcopum ortis, quibus atroci bello Pannonia, ac Dacia conflagrarunt. Hi Stephani, Joannis quondam Daciæ Principis filii, tunc Pannoniæ Regis, ob teneram ætatem tutores erant. Petrovichius Turcarum moribus assuetus, Stephani juventam ex illorum consuetudine, ac disciplina formare aggressus, pueri educandi, atque erudiendi curam ad se attraxerat; a cujus consiliis Isabella mater, Sarmatiæ Regis soror, non discedebat. Contra Episcopus ab illorum sententia abhorrens, cum sæpius acriter obstitisset, tandem ita provocavit, ut Petrovichius armis decernendum statueret; verum improspere exitu, quod Georgius magna auctoritate, atque opinione virtutis, gentis illius animos adeo sibi conciliasset, ut omnes cum illo casus subituri viderentur. Quapropter Petrovichius ad Turcarum auxilia confugit; pensionem, quæ annuatim decem millium aureorum pendebatur, si sibi regni procuratio obtigisset, augere pollicitus. Georgius de Petrovichii consiliis edoctus, cum ad potentissimi hostis impetus excipiendos dispares nimium regni vires inspiceret, Ferdinandi Regis Romanorum opem implorare decrevit, illustria Daciæ regni præmia ostentans, quod ad Ferdinandum, uti Pannoniæ Regem, spectaret. Hæ renovandi terra, marique inter Cæsarem, ac Suleimanum belli causæ in sequentem annum fuere, quo ex bello christianæ reipublicæ ingens malorum cumulus imminebat. Venetis, ne ad pacis otium, quo tunc Respublica fruebatur, turbandum gradus fieret, pertimescendum erat; cum negotium de induciis in quinquennium prorogandis, quod Joannes Maria Malvetius, Romanorum Regis legatus, Byzantii pertractabat, ob eas causas irritò eventu cessisset.

Cæsar vero, ac Ferdinandus fratres, spe Daciæ potiundi illecti, pecuniam undique cogeabant; copias, ut proximo vere Georgio præsto essent, parabant; quæ eo majore studio a Cæsare curabantur, quod, fratre Germanicis opibus suffulto, atque ad Daciæ imperium aspirante, haud mediocri spe evehebatur,

Diffidia inter pupilli, Joannis Regis Hungariæ filii, tutores.

Petrovichius, Temisvari Comes, Turcarum auxilii postulat.

Georgius Varadini Episcopus Ferdinandi Regis opem implorat.

1550

batur, fore ut Imperii dignitas ad Philippum filium transiret; cum supremis votis ardentissime, quemadmodum antea diximus, exoptaret, ut regna, ac provinciæ, quibus imperabat, multisque nominibus aucta potentia, ac vires minime distractæ, ad filium, posterosque descenderent. Ejusmodi est mortalium natura, ut immortalitatis particeps brevem temporis usuram, qua fruitur, extendere, ac producere per innumeras successiones temporum vana opinione nitatur. Ac si quis attentius inspiciat, non tam Hispaniam, ac Belgium, quam Imperii decus, ac Germanos Cæsaris potentiæ suffragatos fuisse intelliget, quippe qui sæpius ad Insuæres defendendos, trajectis Alpibus, in Italiam descenderint; sæpius Belgio a Gallis petito præsto fuerint, Cæsare alioqui divulsis, ac sejunctis regnis, & provinciis ægre opem laturo. Inde ut eam auctoritatem, ac vires filio heredi relinqueret, Ferdinandum fratrem promissis adortus, quidquid ad illius opes, atque amplitudinem augendam, ad Daciam obtinendam, ad Pannoniæ urbes, atque oppida recuperanda attineret, quæcumque adversus Turcas auxilia poposcisset, effusissime pollicebatur. Verum neque Ferdinando ea res satis placebat, & Maximilianus filius, qui in Hispaniam profectus, Philippo absente, iis regnis imperabat, ab ejusmodi consiliis averfus, in Germaniam reverti decreverat, Genuamque novembri mense exeunte pervenerat; ad quem Senatus Joannem Michaelium officii causa legatum designavit. Is cum morbo correptus injunctum sibi munus explere non posset, Leonardo Contarino, qui Reipublicæ causa Pischerium se contulerat, ac tunc Veronæ præfectus erat, Patres mandarunt, ut Mantuam ad Maximilianum invisendum proficisceretur. Maximilianus Tridento Augustam Vindelicorum versus iter arripuit.

Verum neque felici Africanæ expeditionis eventu, neque initis de Dacia invadenda consiliis contentus Cæsar, propagandi in Italia imperii cupidine magis in dies accendebatur; & cum ex Senensium dissensionibus illius urbis potiundi opportunitatem adesse intelligeret, Didacum Mendozzium Senas contendere, arcemque in ea urbe excitare iussit, qua reluctantes ciues coercere, ac pro libito dominari posset. Pontifici vero ea de re conquerenti, nulla satis idonea excusatione in-

ven-

*Joannes
Michaelius
ad Maxi-
milianum
ex Hispania
redeun-
tem orator.*

*Leonardus Contar-
inus Mi-
chaelio æ-
grotanti
suffectus.*

*Cæsar Se-
nis arcem
extrui
jubet.*

venta, respondit: Senensium mutuis cædibus, crebris cum Hispanis contentionibus, ac minis adductum, locum, in quo tuto consisterent, ædificari jussisse. Julius quamvis, & factum improbaret, & jugum liberæ civitati imponi detestaretur, id unum tantummodo Mendozzio adjecit, videret Cæsar, ne, dum arcem in ea urbe extrueret, apud reliquos Italos Principes adeo invidia conflagraret, ut ad nova consilia, quibus suis rebus prospicerent, capienda impellerentur.

Parmæ quoque res in angusto erant. Octavium Farnesium, qui urbi præerat, pecuniæ inopia urgebat; Ferdinandus Gonzaga, ac reliqui Insubrum præfecti importari commeatus prohibebant; ac licet Julius annonam, & argentum suppeditaret, idemque Octavii fratres assidue facerent, ad urbem tuendam imparia subsidia erant; neque diutius tutari posse Parmam rati, ut rebus suis consulerent, Viterbium (sunt qui Vejerbium olim dictum putent) Farnesii convenere, atque ex communi sententia Cardinalis & Horatii Parmam ad Octavium se contulere. Cardinalis per aliquot dies in iis curandis, quibus ad urbem tuendam opus esset, commoratus, Romam reversus, Pontifici significat, extrema omnia cum fratribus potius perpeti, quam Cæsari Parmam permittere statuisse; trecentos milites in oppidum induxisse; suis rebus Pontificem non defuturum sperare; nihil, nisi ex ejus sententia, & voluntate facturos. Julius, ut se a curis, & sollicitudinibus belli imminentis eximeret, ac muneri pontificatus, cui publica pax commissa est, satisfaceret, Cæsarem monet, ut ex Italia gliscentes belli suspiciones amoveat, ne ve tranquillitatem, ac pacem publicam turbare velit; milites ex Parmensi, & Placentina regione subducatur, ea lege, ut unicuique iis, quæ possideat, tuto frui liceat. Cæsar Parmæ inhians, haudquaquam postulatis assensus, per Didacum Mendozzium, legatum, Pontifici significat, Parmæ, & Placentiæ urbes septem aureorum millium in singulos annos pensione ab Ecclesia beneficiario jure recepturum, Insubrum mentione præterita, imperii jure, si quod ei in iis civitatibus esset, servato; Octavio, Parmæ loco, in Neapolitano regno tantumdem vicariæ ditionis daturum: idque in primis Pontifici utile fore, quod magnam auri vim, quam eidem Octavio, uti Ecclesiæ vexil-

*Farnesii ad
Viterbium
conveniunt.*

*Farnesiorum
constantia
in Parma
retinenda*

*Cæsaris studium ad
Parmam &
Placentiâ
occupandas.*

1550

lifero, erogaret, quæque in Parma tuenda infumeretur, lucri fracturus esset. Julius tempus consulendo petiit, donec podagra, qua tunc vexabatur, levaretur, negotiumque omne, quod a Cæsare per Mendozzium agitabatur, Matthæo Dandulo, Reipublicæ legato, aperuit. In hac consiliorum perplexitate, atque hæsitazione annus elabitur, quem ingens annonæ frumentariæ, atque aliarum frugum inopia prægravem reddidit; quæ cum omnes fere regiones, tum Italiam præsertim corripuisset, Veneti, ut civitati, ac sui imperii populis prospicerent, quibuslibet ex locis, atque ex longinquis præsertim oris ad frumenta convehenda negotiatores, magnis propositis præmiis, attraxere, magna pecuniæ vi vectores donavere. Eodem anno Joannes Patriarcha Aquilejensis socium sibi in eo munere, curante Senatu, Daniele Barbarum, virum rerum usu, ac disciplinarum peritia eximium, tunc Reipublicæ nomine ad Edwardum Britanniae Regem legatum, adscivit: ei Jacobus Superantius successor a Senatu datus est, quem ob egregiam virtutem, atque humanitatem sibi pergratum Rex equestri dignitate decoravit.

Italia frugum inopia vexata, & Venetorum seduitas ad annonas comparandas. Daniel Bar. barus a Joanne Grimano in sceleratam Aquilejensis patriarchatus adscitus.

Jacobus Superantius in Angliam legatus.

M. D. LI.

1551

Henricus Rex Farnesios suam opem implorantes in clientelam recipit. Julii Pontificis perturbatio & studium, ne Farnesii Parmam alicui se invito traderent.

JAm Henricus Galliarum Rex, Horatio genero in clientelam suscepto, Italicum bellum adversus Cæsarem meditabatur. Desperatione etenim Farnesii adaecti, quod nusquam a Carolo sibi satisfactum iri existimarent, affinitatis jure resoluti, generoso consilio præpotentis Regis, atque acerrimi Cæsaris hostis opem imploraverant. Eo facto incredibili ira correptus Pontifex gravia, atque acerba minitabatur; eorumque consilia perturbare, & disjicere, si quo modo posset, aggressus, Octavium, ne Parmam, se invito, alicui traderet, sed Ecclesiæ nomine tueretur, scripto obstringere conabatur: quæcumque ad urbem tutandam necessaria forent, suppeditaturum pollicitus. Syngrapham a Farnesio, atque Divi Angeli Cardinalibus, poena bonorum amissionis interposita, subscribendam curavit; statimque ad Octavium misit. Cæsarem eodem tempore per literas hortabatur, ne Farnesios ad extrema consilia, a quibus mox nulla neque auctoritate neque imperio revocari possent,

sent, prolabi permetteret; Parmensem illis agrum concederet, atque a Galliarum Regis amicitia averteret. Henricum vero obsecrat a Farnesiorum negotio se abstineat, ne Italiæ pacem, ac quietem abrumpat, hortatur. Octavius, Julii voluntate audita, a Regis amicitia recedere integrum sibi non esse inquit; Parmam nihilominus Apostolicæ Sedi servaturum: ad eam tutandam cum Julii vires minime sufficerent, ad potentissimi Regis auxilia confugisse. Eo responso adeo commotus, ac perturbatus Pontifex fuit, ut indignabundus inultum facinus minime relicturum, armis illatam sibi injuriam vindicaturum affirmaret. Itaque nonis martii monitorias literas ad Octavium mittit, quibus, ne de Parma quidquam cum Galliarum Rege, se inscio, transigat, sub perduellionis poena infert ac minatur. Indignum quippe, ac intolerandum Julio videbatur, Farnesios, Ecclesiæ beneficiarios, nulla re sibi communicata, Regi adhæsisse, atque immerito se Cæsari suspectum reddidisse; quippe qui nihil absque illius consilio, atque auctoritate Farnesios fecisse (ut plerique arbitrabantur) suspicaretur. Quam ut ab illius animo suspicionem averteret, Concilium quamprimum Tridenti instaurandum, quod mirum in modum Cæsar concupiverat, decrevit; cum nulla alia ratione fluctuantem religionum diffidiis Germaniam, suoque imperio reluctantem fisti, ac finiri posse animadverteret. Crescentium Romanum Cardinalem legatum statim Tridentum Julius proficisci jussit; Alöysium Lippomanum Veronæ Episcopum, ac Pighium doctissimos viros præfides creavit; literas ad Galliarum Regem dedit, quibus, ut majorum suorum pientissimorum Regum vestigia imitatus, Galliarum antistites, ac præfules Tridentum mitteret, rogabat.

His, licet non obscuris propensi animi significationibus, suaderi Cæsar minime poterat, Julio inscio, Farnesios cum Rege Galliarum pepigisse. Itaque ut certius illius mentem de Parma recuperanda pernosceret, seque ab omni ambiguitate explicaret, per Mendozium legatum copias, pecuniam, vires, & quidquid in se esset, ultro ad Parmam recuperandam detulit. Julius, qui pontificatus initio se in neutram partem propendere, pacis in primis Italiæ studiosum fore, minime dubia adseveratione pollicebatur, sensim tum Cæsarianorum

1551
Julii cum
Cæsare &
Henrico
Rege officia.

Julius
Octavio
Farnesio
monitorias
litteras mit-
tit.

Decretum
de Concilio
instaurando.
Crescentius
Cardinalis
Tridentum
mittitur.

Aloysius
Lippoma-
nus Veron-
ensis Epi-
scopus & Pi-
ghius Con-
cilii præsi-
des.

Julii Pon-
tificis liti-
re ad Hen-
ricum Regem,
ut Galliarum
præfules
Tridentum
mitteret.

Julius suam
operam ad
Parmam re-
cuperandam
Cæsari ef-
fers.

1551

*Gallie Re-
gis oratoris
cum Cesare
officia.*

astu, ac calliditate, tum ferventis animi, in quo, prudentia dejecta, iracundia irrepperat impetu, totus in Cæsarianas partes se demittens, Cæsaris nomine oblata amplectitur. Farnesiis significat, Caroli sibi adjunctis viribus, Octavii fastum reprimere, atque acerbas de eo poenas sumere statuisse. At Thermius, ordinarius Henrici legatus, Julium adiens, Regem nulla proprii emolumenti spe, sed Italiæ, atque Ecclesiæ rationibus, quibus consultum maxime cuperet, adductum, Octavium Ducem, ac Parmam in suam clientelam recepisse, multis in Carolum acriter jactatis, significat. Atque ut Julium ab instituto deterrerent, Gallicæ factionis Cardinales gravibus usi verbis, Concilii auctoritatem ostentantes, amplissimum regnum ab eo se juncturos minabantur: quæ quo atrocius jactabant, eo magis Pontificem, ne ullo pacto a Cæsare discederet, impellebant. Igitur, cunctis ad bellum versis, Julius Alexandrum Vitellium pontificiæ militiæ adscribit, Camillum Ursinum Bononiam proficisci jubet, Joannem Baptistam Montium, nepotem, copiarum imperatorem renuntiat.

*Joannes
Baptista
Montius
Pontificia-
rum copia-
rum impe-
rator.*

*Matthæi
Danduli of-
ficia ad Pon-
tificem a
bello remo-
vendum.*

Ex iis armorum apparatibus, atque a belli initiis magna Senatus, qui per tot annos pro Italiæ quiete excubaverat, molestia affectus, studium omne ad Pontificis animum sedandum, atque a bellicis consiliis ad pacem traducendum convertit. Matthæo Dandulo in mandatis dat, ut quacumque ratione Julium ad pacem retinendam hortetur. Is, ut erat egregia prudentia, atque eloquentia, nihil, quod in rem esset, prætermisit. *Minime Senatum vereri, inquit, pro munere, quod Pontifex in terris supremæ dignitatis obtineat, & pro eo, quod Italicos Principes deceat, pacis, ac quietis studio, quæ in gravissimis rebus prudentiæ, ac sapientiæ insignia argumenta edidit, ea ne modo in hoc Parmensi negotio præbeat: ceterum cum intelligat, undique copius cogi, exterarum gentes classico concitatas iter in hanc provinciam moliri; prævideatque, quot paucis ex favillis incendia, quot damna, & clades immineant; tantæ rei initio animum adjiciat, suadere, hortari, rogare: facillima belli initia esse, ac nonnunquam optima ex mente profecta; quæ ægre admodum, & immensa impensarum mole vix finem sortita sint; sæpiusque consiliis exitus minime respondere: nihil inconstantius, nil bellica fortuna incertius, quæ*

non-

nonnunquam exploratas, ac quandoque partas victorias gravissimis, & atrocissimis cladibus commutarit: id vero si ullo unquam tempore, hoc præsertim verendum, ne nostris dissidiis, ac intestinis discordiis Turcarum Rex, auctis viribus, terra marique in Christianorum viscera sæviat. cui enim ignota esse, quot illi amicitiae multis in locis intercedant? quid jampridem magna mortalium pernicie effecerit? quæ in Pannonias moliatur? Tot pericula a reipublicæ christianæ cervicibus amovere, atque avertere, an non tuum (inquit) est, Juli Pontifex Maxime, qui pacis titulo partam dignitatem obtines? An non vides, dum pro una Parma civitate arma moves, complura te oppida, urbes, provincias proculcandas ac proterendas hostibus objicere? Id a te minime profecturum Senatus Venetus existimat; sibi que persuadet, de Parmæ controversiis quacumque ratione potius, quam armis decreturum, ad quæ si semel deventum fuerit, ea tibi, Senatui, Italiæ, atque adeo universæ christianæ reipublicæ gravia, & formidolosa scire, maxime verendum est.

Julius, Dandulo audito, Senatui gratias agit; præclarum in publicam pacem studium extollit; verumtamen multo antea eo officii genere cum aliis illum fungi oportuisse, inquit: Octavium perduellem, atque hostem Ecclesiæ factum conqueritur; quin de eo dignas pœnas sumat, efficere non posse. Mox in Regem Galliarum invehitur, quod, Farnesiæ gentis patrocínio suscepto, qui unam Mirandulam obtineat, is media Italia se se ostentans, inter Ecclesiæ, ac Cæsaris ditiones assurgat: id vero se nequaquam passurum obtestatur. Dandulus Julii incensum animum sedare, ac mollire nixus, ne quid properanter statuatur, rogat: mora, ac tempore, ut iniri concordiae ratio aliqua possit, utatur. Tandem Pontifex legati oratione permotus, inter belli curas ad pacis conditiones animum flectit. Octavio, si Parma decedat, Camertes, ac Nepium daturum pollicetur; Hieronymum Dandinum, Foricornelii Episcopum, quem antea ob Parmense negotium ad Cæsarem miserat, quæcumque a Venetorum legato acceperat, Carolo nuntiare jubet: quot ex Italico bello impendeant pericula doceat: Suleimanum haud dubie classem, atque exercitum parare, maritima Italiæ, atque aliarum regionum loca

Julius ad concordiam versus, pacis condiciones proponit.

1551 petiturum, & in Pannoniæ finibus copias acturum: Henricum quadraginta triremes instrui jussisse, milites tota Gallia cogere.

Cæsar, tempore ad deliberandum sumpto, varia mente agitare; modo in hanc, modo in illam partem distrahi; nunc magna iracundia inflammatus Gallos se in Parmæ civitatem conjecisse minime ferendum censere, cum inde & copias cogere, & hostilia in Insubres moliri quam celerrime possint: nunc maxime vereri, ne Veneti Octavium Parma exui æquo animo non ferentes, Gallo accedant, atque facillime, in urbem subsidiis immixtis, aditu suis copiis intercluso, difficili, ac diuturno bello implicetur. Illud quoque gravius permovebat, ne, Venetis ad arma pro Parmæ tuitione descendantibus, ingens totius Italiæ perturbatio, ac mutatio subsequeretur, Neapolitanis, vel insita instabilitate, vel Petri Toletani Proregis duris imperiis ad novandas res incensis; Insubribus exactionum, ac tributorum intolerando pondere pressis. Nec parum Cosmi, Florentiæ Ducis, rebus commovebatur, veritus, ne Gallicarum copiarum propinquitatem cives Florentini, qui adhuc retentam animo Reipublicæ formam gerebant, ad motus ciendos sollicitarentur. Concilium quoque denuo Tridenti indictum, ad tollendas religionis controversias, ac Germaniam sedandam institutum, oculis objiciebatur, quod, orto in Italia bello, elanguescere, atque impediri necesse erat. His itaque de causis Cæsar adductus, Forocorneliensem Episcopum ad se vocat. Cupere, inquit, quæcumque Tridentinæ Synodi cursum præpedire, aut abrumpere possint, ea prorsus tollere; proinde sibi placere, Parma sub Ecclesiæ imperium a Julio recepta, Octavio adjectis annui proventus decem aureorum millibus Camertes tradi. Si secus sentiat, ac ex sua dignitate rem confici non posse Julius arbitretur, quidquid in se vel auctoritatis, vel virium esset, id omne ei deferre. Hoc habito responso Romam Dandinus revertitur.

Julius contra Octavium Farnesium promulgari edictum jubet.

Dum hæc aguntur, Julius edictum in Octavium promulgari jubet, quo, ni intra mensem Romæ se sistat, in eum anathemate animadversurum minatur. Farnesium Cardinalem, ut reluctantem flectat, ac ad leges ab se accipiendas adducat, Parmam mittit. Joannem Baptistam Montium Bononiam contendere

dere jubet, quo facilius, si pacis spes abrumperetur, ad bellum necessaria expedire possit. Forocorneliensis Episcopus cum Romam pervenisset, Cæsaris mentem Julio significat; qui crebris Senatus adhortationibus, ac stimulis incitatus, cum omnia prius quam ad bellum descenderet, experiri velle præferret Ascanium Corniam nepotem, ut Regem a sententia deducat, atque ad negotium amice definiendum hortetur, in Galliam mittit. Id Venetorum in pacem studium, atque ad Pontificis animum a belli consiliis avertendum suasiones a sacra collegii patribus ingenti adeo cum laude excipiebantur, ut summa omnium approbatione Veneti Senatus prudentia, Italiæque dignitatis, ac pacis studium concelebraretur, ac Paulus Terminus Dandulo, ob ea quæ Julio exposuerat, gratias Regis nomine ageret. In iis Galliæ Cisalpinæ tumultibus Hercules Ferrariæ Dux cum in suis prope finibus bellum exarsurum intelligeret, per Hieronymum Seraphinum, ordinarium legatum, consilium, atque opem a Senatu petit: *Quid sibi propinquo admodum incendio faciundum sit, exquirat; hucusque neutris addictum fuisse: si quis ad suas partes vi pertrahere conetur, opem, atque auxilium implorat.* Senatus decreto responsum: *Herculis ditiones æque ac Reipublicæ imperium, incolumes, atque ab injuriis immunes optare; quam initio, ut nulli adhaereret, sententiam Patres iniissent, eam, ut ipse sequeretur, hortari; in eo pacem, ac tranquillitatem Italiæ, pro qua retinenda nullum officii genus prætermitterent, sitam esse arbitrari.* Julio vero Senatus gratias agit, concordiae negotium urget. Ille Octavium ab instituta sententia detertere adnixus, Mediceum Cardinalem, Meliniani Marchionis fratrem, Farnesiis affinitate conjunctum, Parmam mittit, eodem tempore de pace agitat, ac bello incumbit. Farnesiis pacis conditionibus non absentibus, & in urbe Mediceum subsistere abnuentibus, statim bellum indicere, atque uti legatum curare jubet; complures militiæ præfectos, pecunia erogata, conscribit; ab Ancone, & Arimino bellica tormenta Bononiam conveyi imperat; ducenta aureorum millia, quæ a Cæsare ex ecclesiarum Hispaniæ redditibus illi reponenda mutuo acceperat, conquirat.

Dum cunctorum pacis, aut belli exitu in ancipiti sunt ani-

*Ascanius
Cornia a
Pontifice in
Galliā mit-
titur.*

*Hieronymus
Seraphinus,
Herculis
Ferrariæ
Ducis era-
tor ad Ve-
tos.*

*Mediceus
Cardinalis
Pontificis
legatus
Parmam
mittitur*

1551

*Julius Pö-
rifex bellum
Favnefis
indicit.*

*Brixillū ab
Hispanis
occupatum.*

*Ferdinādas
Gonzaga
Parmenſis
expeditionis
dux decla-
ratus.
Caſar Neo-
caſtrum &
Monticuli
a Ferrariē-
ſi perit.
Caſaris pol-
licita de
Parma ar-
bitrio Pont.
permiſſeda.*

mi, Ferdinandum Gonzagam Brixillum, inter Regium ac Parmam ad Padi ripas ſitum, Herculis Ferrarienſis oppidum, occupafſe, atque munire nuntiatur. Ex eo Gonzagæ factō nemo fuit, qui ingentem moleſtiam non perciperet, quod inde initium belli factum, atque peſſimo exemplo Ferrarienſi intolerandam injuriam illatam arbitraretur. Pontifex licet ex Cæſaris voluntate, ac nutu pendere cogeretur, id ægre admodum tulit. Hercules impar ad injuriam repellendam ad Venetos confugit; Senatus ſententiam certius ſibi ſignificari, auxilia ad ſuas ditiones tuendas, quæ pro munimento, ac propugnaculo ea ex parte Reipublicæ ſint, ſuppeditari flagitat. Verum quamvis, Brixillo a Gonzaga occupato, mirum in modum Patres commoverentur, attamen a veteri ſententia, qua ſibi ab armis abſtinendum ſtatuerant, deduci non poterant. Itaque Herculi ſignificant: *quæ ad Brixillum ſecuta ſint, acerbe admodum tuliffe: ſibi ſuaderi non poſſe, Cæſarem oppidum per vim ei abripere velle: adhuc de concordia agitari: vix adduci, ut crederent, Suleimano ingentes copias parante, Principes veſana adeo imperandi libidine vexari, ut bellum non niſi multis cædibus, ac cladibus in Italia reſtinguendum inciperent: proinde a Republica maritimas vires augeri; oppida præſidiis firmari: id ipſum ut Hercules efficeret, probare: conſidere, ejus prudentia, ac virtute nihil rebus ſuis detrimenti acceſſurum; at ex ſucceſſibus, prout ſe ſe occaſio, atque opportunitas objiceret, conſilia capturos, ejusque ditionibus non ſecus ac Reipublicæ rebus proſpecturos.* Cæſar Ferdinandum Gonzagam Parmenſis expeditionis Pontificis nomine adminiſtrandæ ducem renuntiat, Francisco Eſtenſi in Subalpinis imperium tradit; neque Brixillo contentus, ab Hercule Neocaſtrum, & Monticulum, Regienſis agri oppida, uti ad Parmam obtinendam maxime neceſſaria, petit: eadem ſtatim reſtituturum pollicetur. Ac ne aliam ob cauſam, quam Eccleſiæ comodo, & Italiæ tranquillitate ad eam urbem invadendam impuſus videretur, ſyngrapha ſe obſtringit, *nullo unquam tempore a Pontifice Parmam repetiturum; quæcumque in Parmenſi agro caſtra, atque oppida poſſideat, juribus tantummodo Imperii, ne ſucceſſoribus officiat, ſervatis, conceſſurum.*

Dum

Dum hæc gererentur, Suleimanus magnis terrestribus, maritimisque apparatusibus incumbere; in Pannoniam exercitum ducturum, classem centum ac viginti triremium educturum afferebatur. Veneri, licet pacem cum Turcis haberent, attamen ex veteri instituto nihil, quod ad imperium maritimum tuendum necessarium censerent, omittere decrevere. Et quoniam sub obscuris rumoribus Corcyram petitorios ferebatur, militum præfectos cum validis copiarum subsidiis eam in insulam decrevere, Aloysio Gritto summam imperii, Donato Maripetro præfecto valetudine correpto, atque in urbanis Corcyrae rebus administrandis occupato, detulerunt. Ut Veneta classis ad sex ac quadraginta triremium numerum augeretur, Senatus decrevit. Imperator secundo Stephanus Theupolus maioribus comitiis renunciatus, ex prætura Patavina ad urbem statim vocatus est. Joannes Justinianus legatus datus. Latum deinde, ut prioribus ex urbe triremibus viginti adjicerentur; trierarchi ad eas regendas totidem lecti, qui statim, si necessitas urgeret, conscenderent.

Henricus Rex eodem tempore consilia, ac vires in Parmense bellum contulerat; in Mirandulæ finibus copias cogi jussit; Namursium, Rosam in Galliam Cisalpinam miserat; Petro Strozio, Horatio Farnesio, Cornelio Bentivolio, ut equites mille ac ducentos conficerent, mandaverat, atque ad id trecenta aureorum millia reponi in Italia jussit. Sed dum Horatius, qui Claudiam, Henrici ex minime legitimis nuptiis filiam, uxorem duxerat, una cum Aurelio Fregosio, Octavii quondam Genuensium Ducis filio, duabus Capuæ Prioris, uti vocant, Petri Strozii fratris, triremibus Galliis in Italiam veheretur, quinto idus majas tempestate acti, litoribus ad Lucum Feroniæ, Hetruscæ ditioris, disiectis triremibus, impegere. Horatius ab incolis detentus, statim ad Cosmum literas dedit; se ab Rege, Ascanio Corneo audito, cum mandatis, ut Parmam Ecclesiæ restitui curaret, in Italiam missum; id onus libenter in Julii gratiam suscepisse: proinde enixe libertatem petere, ut, nulla mora injecta, Romam contenderet. Lectis literis, statim Cosmus dimitti jussit; Horatius vero, mutato itinere, Ferraria Parmam proficiscitur; qua ex re haud parum Cæsar est commotus, quod gene-

1551
Turcarum
bellici appa-
ratus.
Veneri ma-
ritimas di-
tiones in-
struunt.

Aloysius
Gritus
Corcyrae cum
imperio præ-
fectus.
Stephanus
Theupolus
classis imper
Joannes
Justinia-
nus classis
legatus.

Henricus
Rex ad bel-
lum Italicum
se instruit.

Horatius
Farnesius
ab Hetrus-
cia incolis
captus a
Cosmo Du-
ce liberatur.

1551 genero capto, Henrici de Parma tuenda consilia turbaturum speraret.

Ascanii
Cornei offi-
cia apud
Henricum
Regem.

Ceterum Ascanius cum in Galliam profectus Regem adiisset, mandata Pontificis exposuit, quibus, ut Parma Ecclesiæ restitueretur, Octavio ejus loco Camertes cum annuo decem aureorum millium redditu traderentur, petebat, atque ut ad eas amplectendas conditiones Regis animum flecteret, non minus rationibus, quam precibus egit. *Parmam Pontificiæ ditioni adjungi Henrico satius esse, quam pro ea tuenda magna incommoda, magnos sumptus subire: commeatum inopia laboranti difficulter admodum subveniri posse, quorum immensam prope vim in urbem importari, atque ad subsidia copiarum alenda comparari necesse erat; contra nullo negotio Pontificis milites agros vastare, ac diripere, atque illam obsidione premere posse. Ab Octavio Camertium Principe amplius sibi commodi obventurum, quam si Parmam ab suis ditionibus sejunctam, ab aliis Principibus undique periculo obstinate tueri vellet; cum præcipue Cæsar, quidquid virium haberet, ad eam rem conficiendam Julio detulisset. Quin opus aggredieretur, eo tantum detineri, quod Regis mentem antea per noscere cuperet: in publicam pacem adductum, se in Galliam misisse, cum præclara Regis in ipsum merita ex illius animo elabi non possent, a quo in eum amplissimum dignitatis locum prope sublatus esset; ac qui maxime viribus, atque auctoritate Principes in Italia pollerent, ad id munus obeundum vehementer cohortati fuissent.* Ascanius perhumaniter ab Henrico habitus, quinque post dies e Galliis cum hoc responso digreditur: *Velle in Pontificis voluntate Henricum esse: Parmam Camertibus commutari ea conditione sibi placere, ut eodem tempore Cæsar, quæ in agro Parmensi obtinet, restituat, neque ullo tempore ea urbs in illius potestatem concedat: ejus rei sponsores petere; nec quidquam, nisi Octavio adjescente, transigere velle.* Proinde ad illi suadendum eundem Ascanium cum Blasio Monlucio in Italiam mittit. Hæc leges quamvis duriores plerisque viderentur, de iis tamen Pontifex certior factus, statim Sanctæ Floræ, ac Divi Angeli Cardinales, alterum consobrinum Farnesiorum, alterum fratrem, Farnesium item, qui in Metaurensem Ducis ditionibus morabatur,

Henrici Re-
gis responsum

Blasius Mo-
lucius ab
Henrico in
Italiam mit-
titur.

batur, Parmam accedere iussit, ut Octavium ad instituta confilia deferenda, atque ad concordiae rationes amplectendas impellerent. Interim de Brixillo a Caesareanis occupato, deque bellicis in Gallia Cisalpina apparatibus Henricus certior factus Monlucium illico Romam contendere jubet, qui Julio significet: mandata pro Parmæ rebus componendis, ac ne ab ejus voluntate Octavius discederet, habuisse; verum cum Brixillum Herculis oppidum captum, cunctaque ad bellum expediri Henricus intellexisset, antequam quidquam conficiatur, cuncta in integrum restitui petere.

Julius, his auditis, mirum in modum excanduit, sibi que verba dari, ut interim commeatus supportari in urbem possent, suspicatus; majori sollicitudine, ac studio totus in procurandis belli apparatibus erat. Nicolaus vero Pontius, per eos dies Matthæo Dandulo legatus a Senatu secundo suffectus, Romam profectus, Julium vehementi, qua pollebat, dicendi vi, ad pacem denuo flectere conabatur: *ne quietem Italiae inturbaret, ne communium hostium vires in cades, cladesque Christianorum alliceret, ne tranquillitatem florentissimæ provinciae altricem, ac custodem corrumperet*. Ad hæc Julius: *nihil, quod ad pacem conservandam attineret, prætermisisse: testem Senatum, testes sæpius ad Octavium, atque ad Regem nuntios, testem suimet conscientiam existere: quod vero de Brixillo restituendo diceretur, an id in sua potestate esse? Caesari, ac Ferdinando scripsisse; illos ad Parmam expugnandam Herculis Ferrariae Ducis oppidis opus esse, respondisse: in alios quosvis potius, quam in se abruptæ pacis culpam recasuram*. His atque aliis ejusmodi justa in Octavium arma se illaturum tueri conatus, Parmensem agrum diripi, ac vastari iussit. Paulus Termius, Regis legatus, cui belli administrandi summum imperium delatum fuerat, sacrum Patrum collegium adit, quæ ex imminente bello christianæ reipublicæ damna obventura sint, quidquid Concilio Tridenti instituto impedimento fuerit, id omne Julio Pontifici Maximo adscribi oportere, obtestatur. Inde nonis junii Roma non absque omnium dolore digreditur.

Jam Ferdinandus Placentiæ septem millia peditum, ac septingentos equites; Pontifex totidem pedites, ac equites du-

cen-

Nicolaus
Pontius ad
Pontificem
orator.

Pauli Ther-
mii, Henrici
Regis ora-
toris, ad Pon-
tificem ob-
nuntiatio.

1551 centos Bononiæ coegerat. Octavius, urbe prævalide munita, ad hostium impetus excipiendos se comparabat; extra urbem munitiones tres, ad Lenziam amnem unam, in quam selectos mille equites immiserat, alteram ad Cherugoli montis oppidum, tertiam ad Apennini radices erigendam curaverat. Verum adhuc inter arma concordiae negotium non prætermittabatur, cum Sanctæ Floræ Cardinalis, Hercules Ferrariæ Dux, ac Forocornelii Episcopus Regii convenissent, eoque deventum esset, ut Octavius Parmam Camertibus commutare assentiretur, eaque de re diplomata cunctorum Cardinalium adstipulatione firmata posceret, quæ statim ex illius sententia confecta, atque subsignata fuere, Neopoleos administratione, atque aureorum octo millium pensione, quoad viveret, alio Julii diplomate adjecta; & ut quam celerrime ad Octavium perferrentur Pontifex curaverat; Mediceoque Cardinali, statim Ecclesiæ nomine Parmam reciperet, mandaverat. Quæ cum Didacus Mendozzius, Cæsaris apud Julium legatus, vir acri & callido ingenio, cognovisset, ni astu aliquo uteretur, negotium confectum ratus, dum diplomata conscriberentur, Ferdinando Gonzagæ literas dedit, quibus, ut statim copias Parmam duceret injunxit. Avide admodum, ac summa celeritate Gonzaga occasione arrepta, tertio idus junii Taro amne ad Nocerolum trajecto, usque ad urbem se proripuit, cum postridie Roma diplomata supervenissent, ut paucis fere horis bellum pacem anteverterit. Petrus Strozzius, atque Horatius Farnesius, qui Mirandulæ substiterant, belli initium a Ferdinando factum cum audissent, quatuor selectorum militum millibus, equitumque manueducta, Crevacorium Bononiensis agri oppidum capiunt, ac diripiunt. His auditis, Julius in Castriditionem, quam Horatius obtinebat, arma inferre statuit, ne beneficiarium, qui Ecclesiæ oppida hostiliter invasisset, inultum relinqueret. Itaque ad divi Petri valvas edicto affixo, in judicium Romam vocato, literas ad Farnesiorum matrem, quæ Horatii filii nomine Castriditiones regebat, dedit, quibus, ut Castrum una cum Roncilione Rodulpho Balionio traderet, petebat; ea, ni sponte concederet, cum expedito copiarum numero vi adoriri jussit. Sed cum propius accessisset, oppidum deditione obtinuit; nolle enim filios cum Pontifice

cer-

*Regienfis
conventus
de pace.*

*Ferdināndus
Gonzaga in
Parmensem
agrum cum
exercitu
transit.*

*Petrus
Strozzius
& Horatius
Farnesius
Crevacorii
capiunt.*

certare, sed dicto illius obtemperare, Farnesiorum mater ajebat; proinde se ditiones, atque arcem valde munitam cum militibus trecentis ultro Julio concessuram. Interea Pontificis copiae, cum a Crevacorio milites, qui Mirandula exierant, eiecissent, se cum Gonzagæ exercitu junxere; conjunctæ Parmensem agrum incursionibus, ac direptionibus foedavere; cuncta versus Apenninum sita oppida in suam potestatem redegere, ut ad Parmam tantum bellici omnes conatus converterentur; supererat Colornum oppidum natura, & arte munitum, ad quod obsidendum copias Gonzaga admovit.

Per eos dies Philippus Hispaniarum Princeps, Cæsaris filius, ac mox Maximilianus, Bohemiæ Rex, Augusta Vindelicorum digressi, cum in Hispaniam contenderent, per Veronensem agrum iter habuere; ac Senatus decreto a Hieronymo Grimano, Veronæ præfecto, liberaliter excepti, ad Mantuanorum fines deducti sunt; qui mox Genuam cum pervenissent, Andreae Auricæ triremibus in Hispaniam delati fuere. Dum Colornum obsideretur, Mediceus Julii legatus, ac Gonzaga, Jacobo Novello, Senatus scriba, ad se vocato, certiores se factos significant, Gallos nonnullos milites partim palantes, partim sub signis per fines Reipublicæ, ut se Mirandulam conferrent, facultate a Senatu impetrata, iter habituros; proinde ut eos aditu intercludant, ad loca obsidenda, quibus ingressus hostibus pateat, cum copiis ituros. Ea res cum Patribus permolesta fuisset, Pontio oratori mandarunt, Julio diceret, nulli magis, ac ipsi Senatus studium, ac voluntatem cognitam esse, qua in neutras proclinatus partes, æque cum Regibus amicitiam coleret, quam ipse quoque, ne se præsentibus dissidiis immisceret, sæpius fuerat cohortatus. Ob id superioribus diebus Philippo, ac Maximiliano per Reipublicæ fines transeuntibus, inlustratos Athesi pontes publicæ liberalitatis argumenta, magno subditorum incommodo conservari, ut mille Pannoniæ equites, quos propediem, ut sibi militarent, in Italiam venturos, Maximilianus affirmaverat, commodiori itinere uterentur; eodem quinque Germanorum peditum millia, quos Cæsarem missurum ferebatur, beneficio usuros: ni idem cum Galliarum Rege Respublica faceret, merito in se illius inimicitias, atque odium concitaturam: id porro neque suis,

neque

1551

Castrum a Pontificis Farnesis adeptum.

Ferdināus Gonzaga ad Colornum copias admovit.

Philippus Hispaniarum, Maximilianus Bohemiæ Reges intra Venetorum fines excepti.

1551

neque Julii rebus conducere . Mox de legato , ac Gonzaga conquestus , quæ absurda admodum , atque Reipublicæ dignitati adversa petierint , exposuit . Ad ea Julius : Senatus consilia vehementer probare , neque ut Venetorum finibus ulla damna inferrentur velle . *Nam bello magis exardescente , quisnam , inquit , ad Regum animos conciliandos idoneus erit ? an vos , quorum causa præcipue bellum geritur ? Senatus certe , qui si ab armis abstinuerit , magnum auctoritatis pondus in componendis Cæsaris , Galliarumque Regis dissidiis est habiturus .* Eadem Senatus jussu Dominicus Maurocenus Cæsari significavit , qui Gonzagæ , ne quid amicitiae , quæ sibi cum Venetis intercederet , adversum moliretur , injuncturum dixit . Itaque ab incepto consilio legatus , ac Ferdinandus destitit . Ceterum cum sex Germanorum militum millia in Parmensem expeditionem Cæsar per Venetos fines missurus diceretur , atque armis Gallia Cisalpina redundaret , ut quatuor peditum millia , quadringenti levioris armaturæ equites conscriberentur , sexto idus julii Senatus jussit ; his urbes , atque oppida firmioribus aucta præsidiiis fuere . Colornum obsessum deditioe Cæsareani recepere , Gallorum copias , quæ Bononiensium fines incendiis , cædibusque vastaverant , intra Mirandulam pontificii compulere , oppidum obsidione circumdedere . Strozzius , quot ad illud tuendum sufficerent , copiis relictis , cum galeatis peditibus , ducentis explicatis vexillis , una cum Andelotio Conestablii nepote Parmam ingreditur . Idque admodum opportune accidit , quod ne commeatum inopia plebs tumultus cieret , Octavius verebatur . Nil interim fiebat , quod ad summam belli attineret ; sed minutis tantummodo certaminibus pugnabatur , in quibus Andelotius , & Scipierius , Galli magni nominis viri , a Cæsareanis capti in Cremonensem arcem conjecti sunt .

Colornum a Cæsareanis captum .

Mirandula a Pontificiis obsessa .

Petrus Strozzius Parmam ingreditur .

Andelotius & Scipierius a Cæsareanis capti .

Henricus Rex Venetos ad fœdas contra Cæsarem invitandum hortatur .

Dum hæc fierent , Henricus , ut socios sibi ad bellum adsciceret , per Laurentium Contarenum legatum Venetos ad fœdus adversus Cæsarem ineundum hortabatur ; quidquid virium in Galliæ regno obtineret , pollicebatur . Herculis quoque apud se oratorem Ferrariam mittit , qui Ducis animum ad bellum adversus Cæsareanos incendat ; Brixillum occupatum , atque alia oppida adempta memoret ; rebus Cæsari ex voto succeden-

dentibus, quot se se periculis objectaret, ostendat. Ad Genuenses Aloysium Alemanium mittit: ut in portibus, quos in iis litoribus habent, tuto Gallica classis excipiat, atque copiis per eorum fines in Galliam Cisalpinam iter habere liceat, petit. Genuenses, quod in Pontificis, atque Cæsaris tutela essent, neque portus, neque aditus copiis, quæ adversus illos proficiscantur, permittere posse, respondent. Cum Britannia quoque pro mutua regnorum tuitione Henricus foedus iniit; Eduardo vero Anglorum Regi, qui nondum annos tredecim excefferat, Isabella trium annorum puella ea conditione desponsata, ut cum ipse ad sextumdecimum ætatis annum, illa vero ad undecimum pervenisset, possent a sponsione recedere. Monlucius, quem nuper Burdegalensem Episcopum renuntiaverat, in Gallias ab Henrico vocatus, cum in itinere Venetias accessisset, suscepti ab eo Parmæ, ac Farnesiorum patrocini, Patribus rationes exposuit; ac paulo post Cardinalis Turnonius, qui ab incepto bello Venetiis morabatur, una cum Regis legato Principis Collegium adiens significavit: *Henricum egregio in Italos Principes animo signa militaria in Italiam intulisse; sed cum Parmæ, & Mirandulæ res in dies prolabi intelligeret, nullaque in se gratæ testificationis argumenta ab Italici Principibus edita animadverteret, non satis sibi constare, qua ratione, quo fructu in Parmensem expeditionem incumberet; ea in re quæ sit Patrum mens, scire cupere.* Cardinali ac legato Senatusconsulto responsum: *De præclaro Henrici in Italiæ tranquillitate tuenda studio satis sibi constare; regiam illius magnanimitatem, prudentiam in rebus gravissimis pertractandis, consilium nosse; neque satis dignis laudibus, quæ pro ea statuerit, egerit, efferrî posse: nullum officii genus, ut Pontificem ad concordiam flecteret, Senatum prætermisisse; idem in posterum facturum: nihil Italica quiete altius omnium animis barere: se amicitiam cum reliquis Principibus, ac præsertim cum potentissimo, atque eodem Christianissimo Rege colere; illius copiis, ut per Reipublicæ fines iter facerent, concessum; nullum officii genus erga præpotentem Regem prætermisurum.*

Interea ex Hellesponto Turcica trecentum ac viginti navigiorum classis sub Sinanis Bassæ, Rusteni Visirii fratris, imperio

1551

*Aloysius
Alemanus
ab Henrico
ad Genuen-
ses mittitur.*

*Henrici Re-
gis per Car-
dinalem
Turnonium
cum Venetis
officia.*

*Senatus re-
sponsum.*

1551 perio exierat; qui secum Dragutem ducens nonis julii Corcyrae curipum pratervectus, cum ad Siciliam appulisset, an de Aphrodisio, ac Canestrio sibi restituendis Cæsaris mandata accepisset, a Prorege peti iussit; ea si haberet, nullius damno, aut injuria cursum in orientem flexurum. Insueta certe res, quæque cunctos in admirationem raperet, præpotentem navigiorum numero, ac viribus classem Byzantio usque in Siciliam provectam, pacifico cursu intra Hellespontum se subducere. Sed cum ejusmodi a Prorege responsum tulisset, ob ea oppida ex archipiratae humani generis hoste manibus erepta adversus inducias, quæ Cæsari cum Suleimano essent, nil actum existimare, neque ad ea restituenda obstringi; commotus ira Sinanes, Augustam urbem incendit, arcem tormentis disjectam nullo obsistente, capit, ac diripit. Nam Andreas Auria cum quadraginta triremibus adhuc in Hispania, quo, ut diximus, Philippum, & Maximilianum devexerat, detinebatur. Antonius illius nepos, qui circa Neapolim, ac Siciliam cum quindecim triremibus substiterat, & ad commeatus, tormenta, aliaque belli usui necessaria in Aphrodisium importanda proficiscebatur, ad Lampedusam insulam tempestate correptus, octo triremes amiserat, cum reliquis in Africam trajiciens, præsidio, quod supererat in urbem immisso, reversus est.

Turcae e Sicilia ad Melitam profecti, insulam, barbaræ crudelitatis vestigiis relictis, vastarunt; ac novem eductis muralibus tormentis, cum urbem, atque arcem aggredi Sinanes vellet, rei difficultate deterritus, milites, ac machinas recipi intra triremes iussit. Inde ad Gaulum, octo a Melita passuum millibus profectus, exscensione militum facta, tormentisque eductis, oppidum adoritur; in quo primo machinae idu præfecto, summa opinione virtutis inter Hierosolymitanos milites, discerpto, ac cæso, triduo assiduis verberationibus oppido eo simul cum arce concusso potitur. Eo everso, tribusque hominum millibus in servitutem abductis, recta Leptim, *Tripolis* hodie dicitur, Africæ urbem, contendit. Leptitani, quo expeditius oppidum tuerentur, in duas naves mulierum, senum, ac puerorum turbam inutilem, atque imbellem conjectam, asportari in Siciliam iussere; quæ cum forte in Turcicam classem incidissent, capta, miserandæ servitutis jugum subi-

*Sinanii
Basse, clas-
sis Turcarum
imp. a Sici-
liæ prorege
postulata.
Siciliæ pro-
regis respon-
sum.*

*Augusta a
Sinane ca-
pra.*

*Antonius
Auria tem-
pestatis vi
octo trire-
mes amit-
tit.*

*Gaulum a
Sinane ca-
ptum.*

*Gabrielis
Aramonii
Henrici
oratoris ad
Melitam
accessus.*

*Sinanes Le-
ptim per de-
ditionem in
Turcarum
potestatem
redigie.*

subire, qui iis vehebantur, coacti sunt. Sinanes jam moenia tormentis quaterere cœperat, magnaue urbis potiundæ spe in-vehebatur; cum Gabriel Aramonius, Henrici legatus, qui Byzantio in Gallias profectus, de Turcicæ classis adventu Rege certiore facto, eodem revertebatur, duabus Gallicis triremibus Melitam delatus, Hierosolymitanæ religionis Magistro operam daturum, ne Leptitanos molestia Turcæ afficerent, pollicitus fuerat, supervenit, dum per mœnium strata aditum sibi in urbem parare milites conabantur. Cumque a Sinane nihil impetrare potuisset, oppidi præfectus, ut suæ, atque Equitum saluti consuleret, pacta bonorum, ac vitæ incolumitate, Leptim Turcis tradidit, ac una cum militibus, & præcipuis civibus, qui ducenti erant, Gallicas triremes conscendit. Turcæ, ut mos gentis est, nulla fidei, aut jurisjurandi ratione habita, iis, qui remanserant, cæsis, oppido direpto, atque in eo tenui præsidio relicto, ad Menicem iter habuere: qui Gallicis triremibus recepti fuerant, Melitam delati sunt.

Classem Turcicam ad Tolonem Provinciæ oppidum hyematuram fama percrebuerat; nec deerant qui Melitam denuo Sinanem aggressurum dicerent. Iis rebus cum vehementer Veneti commoverentur, atque reipublicæ christianæ imminetia ex consociatis Gallicis, ac Turcicis maritimis viribus, Parmensique in Italiæ visceribus furente bello, pericula prospicerent, Julium ad pacis consilia convertere vehementius nitebantur, eaque in re egregiam Pontius orator operam præstabat. Pontifex irarum fluctu æstuans, multa in Henricum exaggerabat, quod obstinata nimium vincendæ sententiæ cupiditate adductus, infidelium classi sinum christiani orbis aperuisset: Franciscum patrem, quod necessitate compulsus ad ea extrema remedia confugisset veniam mereri: quid causæ esset, cur ad communium hostium incendia, & prædas viam Henricus communisset? cur barbarorum crudeles iras, atque acerrima odia in immeritos acuisset? Demum in eum anathemate animadversurum minabatur. Complura addebat, quibus quæ a se gesta fuerant, jure facta tueretur: Venetias Achillem Crassium propediem missurum, qui suorum consiliorum rationes exponeret, simulque propensum in publicam pacem studium pa-

1551

tesaceret. Interim Andreas Auria Turcicae classis rumore adductus, ex Hispaniis Genuam redierat; sed Turcis undique Mediterranei maris oras miserabili clade concutientibus, in eo portu substitit, donec Sinanes nostrorum calamitatibus exsaturatus Byzantium cursum navigationis intendit. Henricus de Senatusconsulto in Parmensi negotio a Cardinali Tornonio certior factus, Laurentio Contareno, legato, Reipublicae se probare consilia significat; in Venetis rebus augendis, ac promovendis ingens studium ostendit. Caesar contra cum Dominico Mauroceno conqueritur, Monlucium, atque Tornonium, dum iis de rebus cum Patribus agerent, atque Henricum tuerentur, multa in illum maledicta congeffisse. Eodem officii genere Joannes Mendozzius, Caesaris legatus, cum Patribus functus est; qui nihil, quo Caesaris dignitas imminueretur, enunciatum fuisse affirmabant. Is erat ea tempestate Regum in Venetos animus; ea de illorum consiliis sollicitudo, ut ambo, ne ad alterius partes declinarent vereri, atque haud parum consecutos se esse arbitrarentur, si aequabili temperamento inter utrosque constitissent.

*Laurentius
Contareno
ad Henri-
cum orator.
Dominicus
Maurocenus
ad Caesarem
orator.*

*Julii Pon-
tificis literae
ab Henrico
Regem.*

At Julius Henrico multis de causis infensus, nisi a Turcarum societate abstineret, gravia, & acerba obnuntians, ad eum minarum plenas literas dederat; quibus perlectis, ingenti, ac prope incredibili ira adeo exarsit, ut statim e regia pontificium nuntium dimitteret, legemque antea latam, postea a se abrogatam, denuo instauraret, qua, Sorbonici collegii theologorum, atque provinciarum, & Praesulum consilio adhibito, pecuniam pro sacerdotiorum diplomatibus erogari solitam, Romae persolvi vetabatur; Lutetiae depositi loco, ut patrato bello Pontifici traderetur, servari jubebatur. Caesaris quoque legatum per eos dies abire jusserat, graviterque cum Laurentio Contareno de illatis sibi a Carolo injuriis conquestus, armis vindicaturum obtestabatur.

*Caesarens
orator ab
Henrico di-
mittitur.*

Inde innumeræ christianæ reipublicæ calamitates impendere, gradusque Suleimano ad regnandi cupidinem explendam fieri videbatur. Quid enim, distractis viribus, in se conversis Christianorum armis, ad commune bonum praesidii expectari poterat? Cum ex hoc Principum veterno, jam barbari mediterraneo mari fere dominantes, cunctis essent formidolosi? Sici-

liæ

liæ direptiones; Melitæ clades; Leptis Hierosolymitanæ religionis munimentum amissa, magnum cunctis terrorem incuterent? Ut Julius Pontifex Maximus eventuum atrocitate expergisci tandem videretur, coactoque Cardinalium collegio, hujusce tempestatibus calamitates, conditionesque temporum miseratus, quot undique christiana respublica premeretur periculis differeret; legatosque ad Reges, qui exulceratos animos concordia sanare, omnique studio ad pacem traducere contenderent, mittere statueret. Carporum itaque Cardinalem ad Cæsarem, Verallum ad Regem designavit. Eodem fere momento, quo pacis consilia Julius animo volutabat, a Gallis bellum in Subalpinis cœptum Romæ nuntiatur: Sancti Damiani oppidum captum; Clarascum obsessum; Gonzagam, Parmæ obsidione relicta, ad opem in Subalpinis ferendam profectum, Meneniani Marchionem copiis ad Parmam præfecisse. His nuntiis mirum in modum Julius perturbatus, quod infausam sui pontificatus memoriam ob inflicta a barbaris christianæ reipublicæ vulnera, atque ob bellum in Italia excitatum ad posteros transmittere vereretur, Cardinalium collegio denuo accersito, Christianorum clades deplorat: *religionem in plerisque provinciis vel nutantem, vel labefactatam* lamentatur; *sevientes in innoxios populos, ob Regum acerrima odia, Christi nominis hostes; novum, dum pacem meditatur, exortum in Subalpinis bellum; jam divina, humanaque omnia permixtum iri. Quid igitur tot malorum ingruentibus procellis reliquum esse, nisi ut, divina ope impetrata, constanter ad ea remedia deveniretur, quibus sæpius afflictis, ac fere prostratis reipublicæ christianæ rebus, aspirante Numine, salus, atque incolumitas affulsisset? Quapropter ad Concilium Christianos Principes evocare statuisse, ut sacrum adversus Turcas fœdus iniretur; in eos, qui non accessissent, ac tantæ rei molimini impedimenta iniecissent, gravissimis pœnis ex Ecclesiæ instituto animadversurum: acerbè admodum Cæsarem, ac Regem fugillando, quod illorum dissidiis christianæ res disjectæ collaberentur, ac prope conciderent. Verum speciosis verbis, ac consiliis nusquam exitus pares fuere, cum summo reipublicæ christianæ malo nullo magis barbari, quam Regum intestinis dissidiis ad eam magnitudinem*

1551

Julius Pontifex Card. legatos ob pacem ad Cæsarem & Henricum Regem designat.

Galli in Subalpinos bellum movent.

Julii Pontificis in Cardinalium Collegio oratio.

1551 excreverint , ad quam solidæ virtutis nixu nunquam pervenissent .

Cæsarem viribus in diversas partes distractum , pecuniæ inopia oppressum , jam belli in Italia suscepti , quo illius cogitationes impediabantur , poenitebat ; cum tot implicatus molestiis jam de Philippo filio Romanorum Rege creando spes abjicere cogeretur , Conciliumque Tridenti indictum ob belli tumultus ægre haberi posse animadverteret . Veneti , qui omne studium ad Rempublicam e bellorum fluctibus ereptam quiete , ac tranquillitate firmandam contulerant , Julium ad arma deponenda , ad pacem Italiæ restituendam sedulo hortabantur . Is , Achille Crassio Venetias misso , quæ cum Henrico , ac Farnesiis in negotio Parmensi egerat , propensumque in Italicam pacem studium significavit ; quæ egisset necessitate adactum fecisse , invitumque ad bellum se descendisse profitebatur . Senatus , se ingentes habere Julio gratias respondet ; præclarum in quietem animum extollit ; quæ , ni ab armis in Italia discederetur , pericula immineant commemorat ; nihil Ecclesiæ incolumitati , ac dignitati ; nihil Italis Principibus , quam si ex hac provincia arma depellantur , opportunius accidere posse .

*Achilles
Crassius a
Pontifice
Venetias
mittitur .*

Inter has belli , pacisque curas gravissimum de religione negotium Julio assidue obversabatur ; quippe qui a pravis hominibus inductas sententias , vel olim a sacrosanctis Conciliis damnatas hæreses repullulare , ac passim mortalium mentibus instillari animadverteret . Nam virus illud superioribus annis in Germania ortum , vel Principum socordia , vel populorum libidine , qui libertatis plausibili capti nomine in omne nefas provolvebantur , adeo reptando excreverat , ut Germaniam non modo magna ex parte foedasset , sed in Gallias quoque trajecisset , & nonnulla illius semina in Italiam etiam permeassent . Ea res piorum animos vehementer excruciat , ne reliquis malis hoc insuper adjiceretur ; cum præsertim quæ ad illud vel avertendum , vel extinguendum remedia ex Tridenti Concilio expectabantur , bellis recrudescentibus elanguescerent . Itaque Julius , cui tum Christi vices in terris gerenti , Ecclesiæ administrandæ munus incumbibat , ad tuendam religionem necessaria meditabatur , ne pravis dogmatibus vetus , ac sincera religio inficeretur , curabat , eaque in re Crassio man-

data

data dederat, cum Venetis ageret, ut ad eos, qui in hæreseos crimen in Reipublicæ ditioribus incidissent, placendos, ratio iniretur. Id a Republica pietate, ac religione florente obtinere haud difficile fuit. Itaque in Decemvirum Consilio lata lex est, ut quæ in urbe Veneta in ejus delicti fontibus pœnis coercendis prisca consuetudine, ac legibus recepta essent, eadem in reliquis imperii Veneti oppidis, atque continentis urbibus servarentur; nempe, ut reorum quæstionibus, ac judiciis, quæ ab ecclesiasticis viris fiunt, magistratus Reipublicæ adessent; nihil, nisi iis præsentibus, agi, aut decerni posset; juris humani, divinique peritos, si gravius aliquod negotium incidere, adjicere, ac consulere liceret, id jus tantum civitatibus esset; qui in oppidis, ac pagis delinquerent, ab urbanis magistratibus judicarentur. Ex hoc decreto magnam apud Pontificem, summam apud Cardinales laudem Veneti tulere. Julius, gratiis Senatui actis, publicam religionem, ac pietatem sæpius concelebravit egregiis laudum præconiis. Ac sane si quis a Venetæ Reipublicæ incunabulis usque ad hæc tempora varias rerum successiones, bella, clades, schismata modo a barbaris, modo ab hæreseos labe coinquinatis hominibus disjectas, affictas, ac quandoque everfas urbes, provincias mente inspexerit; ortam una cum imperio religionem, ac pietatem, nunquam aut imminutam, aut labefactatam intelliget. Ea fundamenta jacta tum primum fuere, cum in Rivoltina sede libertas sociam sibi religionem adscivit, quam incorruptam, nullisque aspersam maculis semper conservavit, ac mordicus retinuit. Par libertatis studium in Venetis viguit, ac modo viget; pro ea tuenda solícite excubant; nullis vigiliis, nullis laboribus parcunt. Quoniam vero usu evenit, ut quandoque ex optimis initiis, atque exemplis, ni diligens cura adhibeatur, prona ad res novandas mortalium natura, prævæ consuetudines obrepant, atque ita hominum ingenia formata sint, ut nil adeo sanctum habeatur, quod petulans aliquando non contaminarit audacia, religionisque obtentu a facinorosis hominibus multa, eaque gravia perpetrentur: inde effectum est, ut religionis vindicibus custodes majores nostri publicæ libertatis conjunxerint. Ita illam intactam, hanc illibatam ingenti apud cunctos prudentiæ, atque sapientiæ commendatione præstiterunt.

1551

Sed ut ad institutum narrationis cursum redeamus, Julii in pacem studio, Veralli ad Henricum legatione, Venetorum crebris ad concordiam dehortationibus vehementer Cæsar commovebatur; veritus, ne, si ad Henricum Julius accederet, totius belli pondus ad se transfiret. Itaque nihil, quo sibi illum conciliaret, omittebat, Joannemque Marinellum Romam miserat, ut cum Didaco Mendozzio, ne Verallus in Galliam proficisceretur, contenderet; æquum non esse, ut Cæsar, qui ejus voluntate, ac nutu arma induerat, cum Rege pace icta, solus gravi, ac difficili bello premeretur. Verum a suscepta sententia minime Julius deduci potuit; quinimo, legato in Galliam proficisci jussu, tractandæ pacis ejusmodi mandata dedit, quibus, Parma excepta, quæcumque Henricus posceret, concessurum, pollicebatur. Verallus per dispositos equos in Galliam contendit; Carporum Cardinalis ægritudine correptus, legationis ad Cæsarem sibi delato munere minime functus est. Interea Parmam Cæsareanis, Mirandulam Pontificiis copiis circumfidentibus, levioribus tantum præliis agebatur. Henricus Lutetiæ pecunias, tormenta, copias expediri curabat, seque ad bellum profecturum Joanni Capellio Reipublicæ legato significavit; ad id vero magis in dies accendebatur, quod & pecunia potens, & externis Principum amicitiiis suffultus, militaris virtutis fructum per focordiam amittere turpe sibi esse existimaret. Interim vero legato in Galliam profecto, ac perhonorifice habito, se a pace minime abhorerre significat; Cardinalem Tornonium Venetiis adhuc commorantem Romam proficisci jubet, quo Julium spe pacis alliciendo, cunctatione adhibita, ad belli apparatus negligentiorum redderet; cum secum ipse Octavium Parma minime excludere statuisset, ne urbs ad res Cæsaris turbandas, ac vexandas opportuna sibi eriperetur. De Regis vero in Italiam adventu cum fama percrebresceret, Cæsar, de Belgico itinere consiliis mutatis, Augusta ad Oenipontem contendit. Eum ibi Mauritiæ Saxonum Ducis, & Marchionis Brandenburgici, ac multorum Germaniæ procerum legati conveniunt; Philippum Hessiæ Lantgravium, qui jam triennio carcere detinebatur, libertate donari petunt. Cæsar Mauritium Saxonem Oenipontem accersit, quod gravissimis cum eo de rebus sibi agendum sit. Obnuntiant legati, atque

ut

*Joannes
Marinellus
a Cæsare ad
Pontificem
missus.*

*Julius
Pont. Verallum
legatum in
Galliam
mittit.*

*Joannes
Capellius
apud Henricum
Regem
orator.*

*Tornonium
Cardinalis
ab Henrico
Romam
proficisci jubetur.*

*Carolus Cæsar
ad Oenipontem
se confert.*

ut infamiæ nota, quam Principes contraxisse videbantur, quod Lantgravium carceribus minime traditum iri se se obstrinxerant, leventur, ultro custodiæ se ipsos mancipaturos affirmant: cumque nihil impetrassent, indignabundi discescere, & consilia de bello adversus Cæsarem iniere.

His fluctibus christiana republica jactata, unum tantummodo Ferdinandum Romanorum Regem lætiori vultu fortuna aspexit, atque ei vix speranti Daciæ regnum detulit. Eam rem quoniam inter Principes, cum quibus latissimos fines Veneti habent, acta est, & ob varia, quæ contigere, memoratu digna habetur, brevibus perstringendam duxi. Georgius, Varadini Episcopus, vir cuculatus, consilia de Dacia ad Ferdinandum transferenda (ut antea scripsimus) agitabat. Ea cum Suleimano innotuissent, ne opportunam admodum provinciam amitteret, Isabellam Reginam a Georgio divellere aggressus, ingentibus promissis onerat: Stephano filio Regia corona præcincto, Dacia non modo potiri permissurum, sed Budæ, ac Pannoniæ, quas possidebat, ditionum imperium concessurum. Mulier, mutata sententia, Suleimano accedit; subsidia petit, quibus a tradenda Ferdinando provincia Georgius deterretur. Sigismundi fratris, Sarmatiæ Regis, opem implorat, quam maximas potest copias cogit. Ad eam primores Daciæ accedunt; Georgius Ferdinandi auxilia sollicitat; Joannes Baptista Castaldus Neapolitanus, cui Dacici belli administrandi munus Rex detulerat, cum decem millium equestrium, ac pedestrium copiarum numero in regni fines se infert. Septimo idus junias Daciam ingressus, Saxonum, Sicularum, & Bassianorum legati (ex tribus enim gentibus Dacia constat) obviam facti, libertatem, Stephanique Regis pueri dignitatem commendant, in Romanorum Regis potestate futuros pollicentur. Isabella ex Alba Julia, quod caput regni est, se in munitum oppidum recipit. Idem Petrovicus una cum Marchione Balasso efficit, frustra adversus Georgium cum militibus, quos contraxerant, fortunam experti. Turcæ, qui prope Temisvarium magnas copias coegerant, atque equitatu regios superabant (quod vix credibile de gentis solertia videtur) torpore correpti, nil moliendo substitere; ut Juliam Georgius nullo negotio deditione reciperet. Repentina hac rerum mutatione ad concordiam cum

*Germani
Principes
consilia de
bello adver-
sus Cæsare
ineunt.
Daciarum
rerum nar-
ratio.*

1551

Ferdinando ineundam Regina animum flexit; qui, ut summa felicitate adeptum illius provinciae imperium firmitus tueretur, Stephano filio Oppoliae principatum magnis redditibus auctum concessurum, filiam, cum ad aetatem pervenisset, connubio juncturum, Isabellae centum aureorum millia dotali jure ad se spectantia traditurum paciscitur. Georgio qui auctor illi ad Daciam obtinendam fuerat, Strigoniensem archiepiscopatum, magnosque proventus desert, atque ut a Pontifice in Cardinalium collegium cooptaretur, operam daturum pollicetur. Petrovicus, ac Balassus Temisvarium cum militum circiter decem millibus se recepere, a finitimis Suleimani praefectis auxilia poscentes, quibus Daciae regnum Ferdinando eriperetur. Suleimanus ad Reginam, ac Georgium legatos mittit: ni a Ferdinandi amicitia discedant, arma moturum, cuncta direptionibus, incendiis vastaturum minatur.

Interim Turcae in Budae, atque Illyrici fines ingressi, atrocissime in homines, pecora, rectaque saeviunt, ingentemque mortalium numerum in servitutem abducunt; diversa ex parte alii Moesiam Daciae propinquam, nulli neque sexui, neque aetati parcendo, crudelissime deformant. Verum Isabella neque Suleimani postulatis, neque propinquo bello deterrita, regni procerum conventu vocato, de eorum sententia Joanni Baptistae Castaldo, Ferdinandi vices gerenti, regiis insignibus diademate, sceptro, regali amictu traditis, cum Stephano puero, Daciae Principibus extra provinciam comitantibus, Cassoviam, quam Georgius obtinebat, concessit. Ille ut populos in Ferdinandi fide contineret, ac, si qui tumultus exorirentur, compesceret, in Daciam reversus est; Petrovicus Temisvarium cum reliquis suae ditionis oppidis, Batoreo, Ferdinandi praefecto, tradidit. Itaque insueto felicitatis cursu Daciam potitus Ferdinandus, Pannoniam fere universam suo imperio adjecerat. Dum haec agerentur, maritimus Turcarum praefectus, vir ingentis animi, ac militaribus gestis clarus, magno Turcarum, ac Scytharum coacto exercitu, minabundus Byzantio egressus, acriter se praedonum, non militum injurias justis ultionibus vindicaturum jactabat, qui Suleimano potentissimo Regi latronum more Daciam eripuissent. Nuntiis de Turcarum copiis allatis, magnus terror Dacos oppressit, quod impares nimium ad in-

*Ferdinandus
Rex Daciae
poritur.*

*Turcarum
apparatus
ad Daciam
recuperan-
dam.*

gen-

gentes hostium conatus repellendos essent ; cum præcipue Georgius , e cujus nutu , atque auctoritate cuncti pendebant , vividum animi impetum , quo alias ad præclara quæque agenda reperiabatur , remisisse videretur , atque intra prævalidam arcem se contineret . At Ferdinandus nihil ad regnum nuper partum servandum omittebat ; Sfortiam Pallavicinum , Pannonibus , Germanis , ac Bohemis militibus præfectum , in Austriam , qua parte Pannoniæ finitima est , proficisci jusserat , ut Bassæ Budensi , qui sex equitum millibus eas regiones continentibus incursibus concutiebat , obsisteret ; Temisvarium oppidum novis munitio- nibus , ac propugnaculis firmitus reddi præceperat ; a Suleimano inducias , magna pecuniæ vi oblata , obtinere , Pannonicam pensionem duplo aucturum pollicitus , nitebatur . Suleimanus vero illatæ sibi injuriæ impatiens , ab omni concordiæ ratione abhorrebat , atque arcta custodia in turri ad mare Euxinum sita Malvetium , Ferdinandi legatum , comprehensum servari jusserat .

*Sfortia Pal-
lavicinus ,
Ferdinandi
Regis copia-
rum præfe-
ctus in Au-
striam mit-
titur .*

*Malvetius ,
Ferdinandi
Regis lega-
tus in tur-
rim ad ma-
re Euxinum
in custodia
datus .*

Maritimus Turcarum præfectus , Histrio , ac Tibisco am- nibus superatis , circumjectam regionem depopulatur . Georgius una cum Castaldo copias sedulo cogunt , quibus Temisvario , atque aliis munitis oppidis subveniant . Castaldus Regem ad subsidia mittenda urget , qui neque ex Imperii ditionibus , ne- que a Carolo fratre aliquid in re tanta opis obtinere poterat . Pallavicinum quammaximis copiis in Daciam contendere , at- que se Castaldo adjungere Ferdinandus jubet . Hostes Buden- sis præfecti auxiliis aucti , aliquot captis oppidis , Temisvarium obsidione aggrediuntur . Suleimanus Hadrianopolim usque se proripuit . Tum Georgius , qui per eos dies in Romanorum Regis gratiam Cardinalis a Julio renunciatus fuerat , ac una Castaldus cum triginta bellatorum millibus e Dacia ad sup- petias Tremisvario ferendas egrediuntur . Hostes octavo kal. novembris obsidionem relinquere . Regii vi Lippam , magni momenti oppidum , tribus hostium millibus cæsis , occupave- re . Arcem Ulamanes Persa cum duorum Turcarum millibus tenebat . Illam acriter Castaldus , ac Pallavicinus oppugnant , continentibusque verberationibus mœnia quatiant . Ulamanes cum suis , omnique supellectili egressus , fuga sibi consuluit , cujus rei Georgius Cardinalis instigabatur , qui cum jam- pridem animum ab egregiis gestis ad turpem prodicionem tra-
du-

*Lippa ab
Austriacis
capta .*

1551

Georgius
Cardinalis
a Ferdinā-
do deficiens
Ulamani
Perse fu-
gam perimit-
tit.

Georgius
Cardinalis
a Sfortia
Pallavicino
interficitur.

Alba Julia
& aliae ur-
bes ab Au-
striacis ca-
ptae.

duxisset, eam hosti abeundi commoditatem praebuisset. Re cognita, Marchio Balassius cum militum manu celerrime profectus, iter Ulamani intercludere conatus, acre certamen iniit, vulnere accepto; cum decem equitum millia ad Ula- manem excipiendum a Turcarum praefecto missi fuissent, incolumem praestitere. Iis de rebus Ferdinandus certior factus, deque Cardinalis perfidia edoctus, vastos illius spiritus magis in posterum veritus, secretiora Castaldo illius interficiendi mandata dedit. Negotium Sfortia Pallavicinus suscepit, qui summo mane decimosexto kal. januarii, duobus e suis domesticis comitantibus, cum nondum custodes ad cubiculum convenissent, colloquii specie ingressus, Georgium obtruncavit; qui, quo ex humiliori loco in altissimum dignitatis, ac potentiae gradum sublatus fuerat, eo graviore lapsu corruisse visus est. Captivos quosdam Turcas apud eum inventos fuisse ferebatur, cum quibus occulto de Castaldi, ac suorum caede, ut Daciae regnum ad se transferret, agitaverat. Illius auriculae caedis testes ad Ferdinandum delatae; Castaldus militum manum Albam Juliam mittit, quae statim Ferdinandi vexillum sustulit; exemplum alia oppida sequuta. Oivarium, praecipuum Daciae munimentum (*Civitatem* id novam significat) quo Georgii gaza contineri fama erat, statim receptum est, irrita inveniendi thesauri spe. Varadini civitas cum aliquantisper obstitisset, qui Ferdinando obtemperaturos se dicerent, legatos ad regiones misit. Pannonos quoque qui Regi militabant, Seghedinum, praevalidum ad Tibiscum amnem oppidum, Turcis ademere. Lippa amissa, cum decembris finis adesset, atque hyemis rigore arma conticescerent, Turcarum praefectus, in agri Temisvariensis oppidis praefidiariis militibus relictis, Albam graecam contendit. Regina, Cardinalis caede cognita, cum Stephano puero, Petrovico, ac Nitriae Episcopo, e Cassovia in Silesiam profecta, Oppolium recepit. Ita praeter spem, crebris mutationibus agitante fortuna, Dacia veluti tempestate acta in Ferdinandi Romanorum Regis potestatem pervenit. Quo fere tempore Maximilianus filius cum conjugē ex Hispaniis classe in Italiam delatus, per Insubres, Mantuanos, ac Veronenses Oenipontem est profectus. Senatus Joannem Michaelium legatum,

tum, qui obviam illis Mediolanum iret, ac per Venetos fines deduceret, designavit; neque publicæ in eos liberalitatis argumenta desiderata sunt.

M. D. LII.

Ceterum prosperos Daciæ successus, quæ insequenti anno gravia, atque acerba contigere, obruere visa sunt, qui & Germanorum conspiratione, & cladibus a Turca illatis insignis fuit. Nam cum æquo animo plerique Germaniæ proceres Caroli imperium pati nequirent, quod vetusta sibi privilegia adimi, libertatem, cujus præter ceteras gentes anxii custodes sunt, infringi, & coarctari, in religionis causa adstringi conquererentur; consilia, quibus se in libertatem vindicarent, inierant, eo potissimum obtentu, quod Cæsarem ad Lantgravium e carcere educendum, nullis demissis quamvis precibus, adducere potuissent. Atque eo usque efferebantur, ut de illo ex Germania expellendo, novo Imperatore deligendo cogitarent; occultoque Henricum Galliarum Regem ad contrahendam societatem incitaverant. Alberto itaque, Marchione Brandeburgense, auctore, foedus adversus Cæsarem pro Germanica libertate tuenda percussum, quo complectebantur Mauritius Saxonum Dux, penes quem summum imperium belli erat; Albertus ipse Brandeburgensis; Gulielmus, & Ludovicus Hessiæ Lantgravii captivi filii; Michelburgi, ac Pomeraniæ Duces, cum aliis compluribus, ac liberæ Germaniæ maritimæ civitates. Foederis conditionibus cautum erat, ut peditum viginti quinque, equitum octo millia Germani conficerent; Henricus octoginta in singulos menses aureorum millia pro impensis solveret; trium mensium statim collata pecunia, conjunctisque copiis adversus Cæsarem proficiscerentur. Henricus ad bellum conficiendum necessaria comparat, copias lustrat; expeditionem in Germaniam molitur, atque, ut se proficiscentem sequatur, a Joanne Capellio, Reipublicæ legato, petit. Senatus de Regis voluntate certior factus, ne ab eo legatus discederet, jussit. Obsidibus in Galliam missis, ducenta ac quadraginta aureorum millia ex pactione Henricus persolvenda curavit. Germanis ea privilegia, quibus Galli utuntur, modo ne quidquam in religione novarent, promulgato edicto concessit.

Jam de iis, quæ inter Albertum Brandeburgensem, atque Hen-

1551

1552

*Germanorum
Principum
adversus
Cæsarem
consilia &
foedus.*

1552

Henricum agitata fuerant, rumor ad Cæsarem Oeniponte commorantem pervenerat ; ac licet minime obscura de bello Germanico inde argumenta colligeret ; attamen adhuc Mauritium Saxonem moras neſtentem præſtolabatur, cum Albertum in Franconia provincia milites cogere, Mauritium foederatorum ducem declaratum Magdeburgensem civitatem communire, magnam equitum manum, ac ſupra decem peditum millia in promptu habere, quibus Carolum ad Lantgraviū e carcere educendum cogeret, nuntiatur. Cæſar adverſus imminentes tempeſtates nullum ſatis firmum præſidium parabat ; ad Ducem Albanum tantummodo in Hiſpaniam literas dederat, quibus octo Hiſpanorum peditum millia ſecum in Germaniam ducere præceperat, qui rebus labentibus opportune aſſeſſe non potuere. Imperii proceribus de iis, quæ Mauritius, atque Albertus molirentur, ſcribit ; Germaniæ quietem interturbari conqueritur ; auxilia flagitat ; ad copias in Oenipontis comitatu conſcribendas miſſis præſectis, nihil profecit ; cum fere omnes, qui armis tractandis idonei erant, partim in Italiam ad Parmenſe bellum deſcendiſſent ; partim in Pannonia Ferdinando militarent ; plerique ad ſtipendia faciendā apud foederatos ſe contuliſſent ; alii quoque per Halſatiæ fines ad Henricum proſecti fuiſſent : idem quoque Helvetii, atque Rhæti fecerant. His cum pecuniæ ingens inopia accederet, Cæſar neceſſitate compulſus ad concordiæ conſilia ſe transferre cogeſatur. Si ab armis diſcederetur, Lantgraviū libertate donaturum ; Hiſpanorum militum inſolentiam Germanis tunc intolerandam repreſſurum pollicebatur. Tot periculis undique circumſepto, illud quoque addebatur, quod Salernitanus Princeps, præcipui inter Neapolitanos cives nominis, Petri Toletani Proregis ſæpe ſibi illatis injuriis laceſſitus, a Cæſare deſecerat, ſecumque haud parvā, utpote cognationibus, clientelis, atque amicitiiis fultus, nobilium Neapolitanorum manum attraxerat ; multaque cum Galliarum Rege ad Neapolitani regni perniciem moliebatur. Ferdinandus vero, qui, Poſſonium vocatis comitiis, auxilia adverſus Suleimanum, quem magnis copiis in Daciam venturum fama percrebuerat, enixe flagitabat ; fratris jūſſu cum Mauritio Saxonum Duce de concordia agebat, Linciumque ob id conventuros ferebatur.

Interim in Gallia Ciſalpina, atque in Subalpinis, armis
prope

Salernitanus Princeps a Cæſare deſecit.

Ferdinandus Rex comitiis Poſſonium evocavit.

prope quiescentibus, in Germanicum, ac Gallicum foedus adversus Cæsarem omnium obversis animis, classem magno trimremium numero quamprimum ex Hellesponto educendam instrui Suleimanus sub Sinanis imperio, ac Dragute jusserrat. Veneti, ut maritimas ditiones tuerentur, sibi que subjectos populos incolumes a barbaris præstarent, Stephanum Theupolum tertium classis imperatorem creaverunt: Joanni Justiniano legato, qui in classe erat, Andream Duodum alterum legatum addidere; ut decem in Creta triremes armarentur decrevere; quo tota classis septem ac quadraginta constaret: quadraginta etiam in urbanis navalibus adornari jussum, ut, si opus esset, momento educi possent: ad eas regendas cives creati, viginti a Senatu præfecti, totidem majoribus comitiis trierarchi titulo nuncupati; Julius Saornianus præfectus cum copiis Corcyram missus. Maritimæ oræ in sinu Hadriatico, in Ionio, Aegæo, ac Cilico mari præsidiis auctæ. Theupolus iii. nonas maji, vexillo solemni more in aurea divi Marci basilica de Principis manu suscepto, imperatoriam triremem conscendit.

Dum hæc fiunt, Mauritius atque Albertus, foederatorum copiis coactis, Tinghispillum, Rotimburgum, Norlingum, ac Janavertum oppida deditione recepere: nullis inflictis injuriis, a comitatibus tantummodo, atque auxiliis Cæsari præstandis, amissionis bonorum, ac necis indicta poena, prohibuere. Mox ad Augustam admotis castris, ultro a civibus excepti, vetere ejecto Senatu, novum instituunt, depravatam religionem inducunt. Ejus rei nuntio adeo Cæsar atque ejus ministri perculsi sunt, ut cum Oeniponte tuto consistere non posse censerent, de receptu in Tridentinam urbem cogitarent; sed veriti, ne, Germania relicta, ii, quos amicos, ac fautores habebant, ad hostes transirent, catholicaque religio ingentem jacituram faceret, ac in Germaniam redeuntes majora pericula, & labores manerent, Oenipontem minime deferendum statuere; aliquot peditum vexilla cogere; quæ Constantiæ ad Pannonicum bellum conscribebantur, copias evocare; in angustiis montium præsidia locare decernunt. Foederati, ut per Bajoariæ fines tutum iter haberent, cum ab Alberto Duce petiissent, ultro cum comitatibus, obtinere, quod is amico in omnes animo esse profiteretur. Constabant Germano-

rum

1552

*Turcarum
classis sub
Sinanis im-
perio.*

*Theupolus
tertium
classis impe-
rator.*

*Joannes
Justinia-
nus, An-
dreas Duo-
dus, classis
legati.*

*Julius
Saornianus
Corcyrae
præsidii præ-
fectus.*

*Germano-
rum Prin-
cipum pro-
gressus.*

*Cæsareano-
rum con-
servatio.*

1552 rum copiae octo & triginta peditum, quatuor equitum selectorum millibus, bellorum usu, ac militaris virtutis opinione in Germania insigniores ductabant. His septuaginta varii generis tormenta addebantur; iter, ut Caesarem imparatum opprimerent, quamcelerrime conficere nitebantur. Nec deerant qui adventantis periculi metu perterriti, cum impar ad hostium impetus sustinendos esset, Caesarem ad proficiscendum in Italiam hortarentur; Ferdinando Gonzaga in primis suadente, qui, Parma ac Mirandula acriori obsidione cinctis, Galliarum Regem a susceptis consiliis ad urbes in Italia constitutas tuendas abduci, ac bellum a Germania in Italiam transferri posse arbitraretur. Verum ab ea sententia Caesar abducebatur, quod Venetos, ne Salernitani Principis impulsu cum Gallis foedus inirent, perque Reipublicae fines tutum sibi iter minime foret, vereretur. Neque fatis Herculi, Ferrariæ Duci, ob amicitiam Regis fideret; cum praesertim per eos dies quinque peditum millia, atque haud exiguum equitatum coegisset, ne Reginus ager a Caesareanis Parmam obsidentibus vexaretur. Inter has consiliorum ambiguitates dum Caesar versatur, foederati Augusta, Nemetum, Ulmam contendunt, cives cuncta ad oppidum tuendum expediunt; inde mora injecta, eo metu Caesareani liberati sunt, quo ne inopinantes ab hostibus opprimerentur, veriti fuerant; denuoque pacis spes oborta, cum Mauritius, ac Bajoariæ Dux Lincium Romanorum Regem allocuturi convenissent. Foederati, Ulma frustra oppugnata, egregiam in ea tuenda civium constantiam experti, quindecim dierum inducias, ut de pace ageretur, pepigere.

De iis, quæ in Germania gerebantur, nuntiis Romam allatis, Augustam ad foederatos transisse, Caesarem Antistites, qui Tridenti convenerant, ut in eam se civitatem reciperet, dimisisse; Julius Pontifex Maximus animo haud parum perculsus, cum inde magnas rerum mutationes subsequuturas esse arbitraretur, Cardinalium collegio coacto decimosextimo kal. maji, Concilium in aliud tempus distulit, atque in biennium inducias cum Henrico ea conditione sancivit, ut a Parma, ac Mirandula copias abduceret, Caesar quoque, inde suis amotis, iisdem, si ei libuisset, comprehenderetur. Quo vero die ea acta sunt, Joannes Baptista Montius, Julii nepos, pontificia-

rum

*Inducia in-
ger Pontifi-
cem & Cen-
ticum Re-
sim.*

*Joannes
Baptista
Montius ad
Mirandula
mania in-
versus.*

rum copiarum præfectus , dum inermis paucis comitatus Mirandulæ mœnia adequitat , falconis ictu equo , cui infederat , in caput percusso , humi procubuit : cum pondere se explicare non posset , ab Helvetio , italicæ linguæ ignaro , copiarum licet imperatorem se prodente , caput alabarda disiectum ; ab alio pectus hasta transfixum est . Intra oppidum trahere nitentibus , globus militum supervenit ; gravi certamine oborto , cadaver hostibus ademptum in castra a suis relatum est . A Camillo Ursino , qui ex pactationibus munitiones circa Mirandulam erectas deferere cogebatur , Cæsareani , ac Galli certatim , ut sibi concederentur , petiere . Cum Ursinus kal. maji se discessurum , atque iis , qui primi occupassent permissurum diceret , Galli valida militum manu adorti , solo æquavere .

Interea dum ea , quæ diximus , in Germania geruntur , Henricus , Lantgravii Hessiæ , ac Mechelburgi filiis obsidibus receptis , ut copiæ , quibus Anna Memorantius præerat , Tullum Lotharingiæ oppidum contenderent , iussit : quadraginta peditum , novem equitum millibus constare ferebantur . Henricus , Tullo , ac Viroduno occupatis , Metim adortus deditio-
ne recipit ; armatus Tullum ingreditur ; præsidio Gallorum imposito , Nancæum , præcipuum Lotharingiæ oppidum , adit ; Vademontio , defuncti Ducis fratre , exceptus , Claudia filia , quæ nondum quatuor annos excesserat , Duci , novem annorum puero , desponsata ; eoque ad educandum in Galliam misso , & Lotharingia in clientelam suscepta , discessit . Mox lustrato exercitu , Metim victor ingreditur , cives sibi sacramento obstringit , ac licet com meatibus exercitus laborare cœpisset , atque Mauritium Lincium , ut de pace ageret , profecturum cognovisset , iter ad Rhenum intendit , tum ne ulla in re fœderi defuisse focii conquererentur , tum ut eis acriores stimulos adderet , aut saltem , æquioribus conditionibus concordia inita , sibi arctius devinciret . Verum , ne Rhenum trajiceret , opportunius sibi esse Germani putabant , vel ut Belgarum auxilia a Cæsare averterent , vel quod sibi propriis viribus satis subnixi viderentur . Ad Argentoratum vero ubi Henricus pervenisset , subsistere est coactus , cum cives iis , quæ Metensibus acciderant , commoti , exitum eorum , quæ a Mauritio de pace agitabantur , præstolari se dicerent , legato ad Regem
misso ,

*Henrici
Galliæ Re-
gis progressus .*

*Lotharius
a Galli-
incliente-
lam susce-
pta .*

*Henricus
Rex Metim
ingreditur .*

1552

misso, commeatus, ni urbi appropinquaret, obtulere. His auditis, vim adhibere se nolle, Rex inquit, quod ad liberandos, non ad opprimendos Germanos accessisset. Itaque alio itinere Spiram proficiscitur. Verum cum Germanos finitimos Henrici virium metus sollicitaret, nimiaque illius potentia foederatis quoque formidolosa evasisset, ac Mauritius inducias cum Ferdinando, quarum tempus ad octavum kal. junias inciperet, indictis Pataviam comitiis, pepigisset; iis de rebus Henricum certiore fecit; qui cum Germanorum nutantes animos animadverteret, per Treviros itinere in Galliam correpto, incendiis, ac populationibus passim grassatur. Leucos invadit; Danvillerium, ac Ivosium occupat, Hernesto Mansfeldio cum multis aliis capto.

*Hernestus
Mansfeldius a Gal-
lis captus.*

Dum de pace inter Germanos procures, ac Cæsarem agitabatur, novi motus Italiae imminebant, cum Salernitanus Princeps Neapolitani regni invasionem meditatus, Henricum in eam expeditionem sollicitaret, quam multis nominibus ex voto cessuram sibi suadebat, atque eo in primis, quod Venetos victoriae præmiis allectos socia arma cum Henrico conjuncturos speraret. Itaque cum tertiodécimo kal. maji secretius Patrum collegium adiisset, causas, quæ illum ad patriam relinquendam coegerant, exposuit. Petri Toletani Proregis acerbas nimium injurias diutius perpeti non potuisse, qui suspectam illius fidem Cæsari reddidisset; utque glande plumbea trajectus occumberet, curasset. His adductum, in hunc vexatis, atque afflictis tutum quietis portum delatum, ad concives suos ex miserrima, atque intoleranda Hispanorum oppressione eripiendos, Henrici invicti Gallorum Regis opem implorasse, liberaliterque impetrasse; eandem sibi Rempublicam præstaturam confidere.

*Salernitani Principis
in Venetorum collegio
oratio.*

Paucos deinde post dies quod mente agitaverat Patribus significavit. *Quæ jampridem (inquit) animo Cæsar volutarit, satis Patribus nota esse arbitrari; quippe qui nullum consortem imperii passus, cunctorum ad se provincias, ac regna trahere, solus rerum potiri velit. Itaque nihil de inexplebili illius regnandi cupidine additurum; de regno Neapolitano tantum sermonem facturum, cujus incolæ afflictī, abjectī, miserandum adeo in modum lacerati sint, ut ad extremam prope desperationem*

tionem devenerint; idque ex eo potissimum contigisse, quod crudelibus, atque acerbis Proregis imperiis premerentur, qui non bonis, non sanguine, neque miserorum vita contentus, regni legibus violatis, Hispanorum libidini objecisset, a quibus intolleranda pati cogerentur: jus omne corruptum, provocationem sublatam; atque eo calamitatum deventum esse, ut nisi quo se recipiant, invenerint, ultro in Turcarum potestatem sint concessuri. Ego sane, inquit, qui illorum mentem perspectam, & cognitam habeo, quorum calamitates inspexi, mandataque habeo, egregiam hanc vobis opportunitatem defero, ne præclarum regnum, quod nec suis vulneribus detectis, nec precibus, nec lacrymis expetita tot malis remedia a Cesare impetrare potuit, in barbarorum tandem manus incidere cogatur. Sed vestris una cum Gallorum Rege sociatis viribus, Divino Numine adspirante, sublevetur, atque erigatur. Quis enim neget id divinitus contigisse, ut Carolus Caesar, qui tot egregia virtute, atque armis gessit, modo a cunctis fere desertus, turpi fuga suis rebus consulere cogitet? An hæc vobis exigua ad fœdus cum Galliarum Rege ineundum incitamenta videntur, quibus incolumitas, ac libertas Italiæ nititur, quibus vestræ Reipublicæ ingens gloriæ cumulus accessurus est? Quid enim fructus commemorem? cum Henricus in Neapolitano regno maritima Apuliæ oppida, in quibus incredibilis in Venetum nomen amor viget, in Insubribus præter Cremonam, atque Abduanæ glariæ tractum, alia quoque, uti vobis libuerit, oppida sit concessurus? A quibus a Rege petendis si ingenuus vos quidam absterret pudor, per dispositos ego equos in Galliam contendam, tum meo, tum Neapolitanorum nomine, ut vobis ab Henrico omnia proponantur, assequar. Cum vero ad bellum suscipiendum duo in primis necessaria videantur; justitiæ ratio; gerendarum rerum facilitas; ac pecunia, in qua nervi bellorum consistunt: quid justitiæ consentaneum magis, quam tot afflictos populos, tot innoxios mortales servitute eripere? quid æquius, quam incolumitati publicæ prospicere, atque illorum fastum, ac libidinem reprimere, qui in omnem occasionem intenti, regna ac provincias sitiunt? Nihil vero facilius. Universa Apuliæ ora Reipublicæ vestræ addicta est; alias pietatem, justitiam, rectamque administrandi rationem Vene-

1552 *torum est experta. Mibi cum amicis, ac clientibus in Neapolitanum regnum proficiscenti cuncta ex voto eventura, ingentesque tumultus, ac mutationes suboriturus optima quidem ratione polliceri possum. Quod vero extremum ad sumptus belli attinet, classe tantum, qua imperium vestrum tuemini, opus est, ut quæ modo vires amplitudinem, incolumitatemque vestram parit, eadem ingentes vobis gloriæ fructus afferat. Quid igitur cunctatione opus est? cur oblatam tantarum rerum occasionem prætermittatis? Neque enim frustra Rempublicam vestram Deus immortalis e magnis fluctibus, ac periculis ereptam, his viribus auctam, hoc imperio subnixam servavit; sed ut ad Italiæ decus, ac libertatem retinendum, cujus parentes, ac custodes estis, uteremini. Quid igitur amplius vos moror? quo initio cœpi, eodem finem dicendi faciam, ut ab Hispanorum se iugo vindicent, Neapolitanis adeo fixum, atque immotum est, ut nisi vestra egregia pietate, ac potentia opem poscentibus subveniatis, ad ea extrema, atque immania remedia venturi sint, quæ absque dolore, atque horrifico animi sensu excogitari nequeunt.*

Senatus responsum.

His atque aliis ejusmodi, ut Patrum animos in Neapolitanam expeditionem incenderet, dictis, cum statim proficisci in Galliam ad Henricum velle affirmaret, sibi responderi petiit. Itaque nonis maji in hanc sententiam Senatusconsulto responsum. Summo tum ob Neapolitanorum publicas calamitates, tum ob privatas illius molestias, quem uti filium Respublica semper complexa sit, dolore se affici: quod vero ad ea, quæ proponerentur, spectaret, quanti momenti sint, quam digna, ut exactius expendere, se optime nosse: dum gravissimis rebus decernitur, ad complura respiciendum esse, quæ quo majora sint, eo altiori indagine, ac disquisitione indigeant: itaque nil aliud tunc addere posse, nisi Senatum pro certo habere, quæ Principem Italum deceant, quæque reipublicæ christianæ conducant, ad Italiam servandam officia adhibiturum. Cum hoc responso in Galliam ad Regem Salernitanus proficiscitur.

Mauritii Saxonum Principis progressus.

Mauritius vero Lincio, pace infecta, ad suos reversus, cum copiis recta adversus Cæsarem contendit; Eretbergam, Augustani Antistitis oppidum, capit; Clusam, in montium angustis

guftiis fitam arcem , cujus præfidio potiffimum Cæfar nitebatur , partim pulfis , partim cæfis militibus , occupat . Ejus rei nuntio a fugientibus Oenipontem nocte media allato , infuetus adeo timor , ac trepidatio cunctos incefſit , ut ne in hoſtium poteſtatem perveniret Cæſar veritus , fugienti ſimilis itineri ſtatim ſe committere decreverit . Itaque Joanne Federico , olim Saxonum Duce , libertate donato , citiffime regio comitatu per aſpera montium , ac præruptos faltus , nunquam intermiſſo itinere , Brunecum , inde *Villacum* (Julium olim Carnicum dictum) Carinthiæ oppidum ad Forojulienſium fines , contendit ; Mauritio , a fide minime diſceſſiſſe , dictitante , quod inducias in diem octavum kalen. junii pepigerat , quæ vero ſequuta fuerant , duodecimo kalen. accidiffent : qui mox in triumphi morem Oenipontem ingreſſus , Cæſariſque ſupellectile potitus , tamquam hoſtium manubias ſuis militibus diſpertit ; cum interim Cæſar Villacum ſumma adeo omnium conſternatione perveniſſet , ut , in Carnis equites cogi licet falſo nunciantibus , haud exiguo timore cuncti afficerentur , ne Veneti , cum Gallis ac Germanis fœdere iſto , illum adoriri decreviſſent . Verum eas de Venetis ſuſpiciones Dominici Mauroceni legati prudentia diſcuſſit , qui Reipublicæ eximiam in Carolum voluntatem teſtatus , nullius Principis , vel afflictiſ , ac proſtratis rebus ad res ſuas augendas ullo unquam tempore uti aſſuetam , conſtantiffime affirmavit . Qua ex re confirmatus Cæſar , Venetorum prudentia , atque in ſe ipſum ſtudio mirifice commendato , quod difficillimis temporibus , dum acerbe adeo in illum hoſtes fævirent , conſtanter amicitiam retinuiſſent , Senatui gratis egit . Eo eventu adepta præteritis egregie geſtis Cæſaris gloria haud parum obſcurari , atque imminui viſa eſt , quod is , qui nuper tot victorias retuliſſet , Germaniamque in primis reluſtantem perdomuiſſet , eorundem Germanorum armis jaſtatus , præceps turpi fuga ſe recipere , ut vix parvo oppido tutus conſiſteret , coactus eſſet : inſigni certe humanarum varietatum exemplo , quo ſæpe fit , ut dum ſibi ſummum felicitatis faſtigium mortales attigiſſe videntur , continuo dejecti , in imum miſeriarum provolvantur .

*Joannes
Federicus
libertate a
Cæſare do-
natus .
Carolus Cæ-
ſar Villacū
ſe recipit .
Mauritius
Saxonum
Dux Oeni-
pontem in-
greditur .*

*Dominicus
Maurocenus
ad Cæſarem
orator .*

1552

Caroli Cæ-
saris in
Germanos
bellici appa-
tatus.

At Carolo tantæ rei indignitate commoto, atque iis, quæ antea summa felicitate confecerat, ante oculos obversantibus, pristinus ille vigor animi assurgere irarum æstu videbatur. Quapropter Germanos præfectos ad se vocabat; copias cogebat; bellum denuo parabat: complures, quorum mentes eximia illius potentia perstrinxerat (ut Regum inclinatæ res ad misericordiam mortales flectunt) calamitas ad opem ferendam concitabat. Ferdinandus eodem tempore cum Mauritio, atque aliis Germanis Principibus Pataviæ pro concordia laborabat, imminentibus Pannoniæ, ac Daciæ periculis sollicitatus, quod præpotentem exercitum in eas provincias Suleimanum missurum ferretur, ac Georgii obitu in iis gentibus restinctus pro patria tuenda ardor videretur. Verum in eo negotio perficiendo multa a Germanis petebantur, qui Cæsaris potentiam coercere; libertatem augere; Principum, ac civitatum privilegia novis incrementis ampliora reddere, temporum nacti opportunitatem, conabantur. Cæsar, quamvis extrema quæque passurum, quam aliquid imperatoria indignum majestate facturum constantissime profiteretur; tandem Germanorum plerisque postulatis est adensus. Mauritijs pace icta cum ab armis discessisset, supremus belli labor in Alberto Brandeburgensi debellando manebat.

Pax inter
Cæsarem &
Mauritium
Principis
Salernitani
Venetias
reditus.

Interea Salernitanus Princeps in Galliam profectus, de Neapolitano regno invadendo cum Henrico communicatis consiliis, Venetias revertitur, atque una cum Silvæo, Regis legato, denuo, ut Senatum ad foedus ineundum impellerent, nituntur. *Modo Regis vires, ac potentiam ostentare; modo afflictas, ac dejectas Cæsaris res objicere: præclaram augendi imperii opportunitatem non prætermitterent, neu aliquo sibi beneficio Carolum demereri sperarent, in quo plus imperii cupido, quam collati beneficii memoria posset. Que præmia Genuenses, Florentini, Senenses in illum observantiæ tulissent, inspicerent.* Hæc vehementi adeo dicendi vi a legato enuntiabantur, ut Patrum animos a susceptis consiliis, quibus per tot annos Rempublicam administraverant, deducere potuissent, nisi rerum usu edocti in neutras declinando partes cum dignitate incolumitatem, ac libertatem publicam retinuissent, quam vana rerum specie, summis periculis obdu-

cta,

eta, amittere, neque prudentium esset, neque eorum qui sapius utriusque periculum fortunæ fecissent; cum præsertim Neapolitana expeditio non adeo facilis censeretur, quemadmodum rerum novarum cupidi homines prædicabant; atque anni tempus jam eo provectum esset, æstate in autumnum vergente, ut eo anno nihil confici posset. Itaque cunctis fere suffragiis latum, ut Regi, ac Principi de propensa, atque egregia in Rempublicam voluntate gratiæ agerentur. Ceterum cum per multos annos pacem cum omnibus Principibus ferverit, ab ea nulla laceffitam injuria recedere non posse. Eo responso a suscepta sententia Salernitanus nequaquam deterritus, Gallos ministros, ad quos Rex totum negotium detulerat, ita assidue urgebat, ut tandem Fossam Clodiam convenirent, atque de Neapolitana expeditione, multis hinc atque inde allatis, disceptarent. In eo numero Turnonius, ac Ferrariensis Cardinales, Paulus Thermius in Italia præfectus, Salernitanus Princeps, Henrici apud Rempublicam legatus, Comes Mirandulanus, Cornelius Bentivolius, Sommenis Dux, atque alii Neapolitani regni proceres extitere. Ut Neapolitana expeditio susciperetur Salerni Princeps contendebat: *Nulla negotio in Appulis, ac Salentinis oppida capi posse, quibus iter ad regnum omne obtinendum aperiretur: populos in spem libertatis erectos, Hispanici dominatus pertæsos; multos in iis regionibus clientes, atque obæratos habere; præcipuos regni proceres Proregi insensos esse; Gallicum nomen apud plerosque vigere: Turcicam classem affore; e Massilia Gallicam propediem venturam: si præpotentibus maritimis viribus regnum adorirentur, victoriam reluturos.* Verum qui negotium hoc altius ad disquisitionem vocabant, ac prudentiæ opinione pollebant, nihil prospero eventu cessurum disserebant: *Nondum instructas ad tantam rem perficiendum copias; nondum ea, quibus bellica tormenta veberentur, comparata: jam æstatem fere elapsam, nec dum maritimas conjunctas vires.* His, atque aliis Paulus Thermius, ac Turnonius Cardinalis rem in aliud tempus differendam esse censebant: nihilominus, ut pluribus in locis Cæsareanorum copias, viresque distraherent, Neapolitanum regnum se aggressuros, ea de re dissipatis sermonibus, vulgavere. Salernitanus Massi-

*Gallicarum
partium pro-
ceres Clodiæ
conveniunt.*

1552

liam, ubi Gallica classis aderat, quam celerrime se contulit, ut cum ea in Tyrrhenum mare delatus, Turcicae se conjungeret.

*Senensium
cum Gallis
adversus
Hispanos
tractatio-
nes.*

Dum haec fiunt, novi in Italia motus exoriuntur; nam Senenses grave Hispanorum imperium perosi, occulto cum Gallis de pristina recuperanda libertate, quam sibi, per summam injuriam arce extructa, ereptam conquerebantur, consilia ineunt. Eam vero opportunitatem minime Galli spernendam rati, faces ultro incensis animis addere, Nicolaum Urfinum Petilianus Comitem ad suas partes pertrahere, copias cogere. Idem occulto Aeneas Piccolomineus, atque alii Senenses effecerant, qui permultos plebis, complures nobilium civium ejusdem facti cupiditate inflammatos sibi socios facinoris adsciverant. Itaque noctu cum ad portas se civitatis propripuissent, ab iis, qui intus aderant, una cum Gallis excepti, repente ingentem in civitate tumultum concitavere; libertatis nomine ingeminatis vocibus sublato, ad arma conclamavere. Hispani cum se in forum conglobassent, furenti populo, ac militibus obsistere non potuere. In ea urbis agitatione, ac tumultu Ludovicus Lanfocius, Regis apud Julium legatus, supervenit; cives ad rem perficiendam auctoritate cohortatus, qui eodem impetu arcem nuper ab Hispanis exaedificatam, praesidio ejecto, certatim dirutam, atque eversam e vestigio solo æquavere; ac per summam contumeliam Caesaris insignibus dejectis, vexillis detractis, Henrici auspiciis libertatis omina cepere, ubique jactantibus Gallis, nulla alia, quam supplicum, ac miserorum civium causa adductos, Senensi reipublicae ademptam libertatem restituisse; cum revera in ea Italiae regione belli sedem constituere decrevissent, quae ad cogendas terrestres copias opportuna, & portuum commoditate ad Gallicas classes excipiendas, Turcicasque adjungendas idonea, Tyrrhenum mare infestum, & Neapolitanum regnum assiduo belli metu sollicitum redderet.

*Rhegium a
Sinarum in-
cersum.*

Classem, uti singulis annis consueverat, sub Sinarum imperio in occidentem Suleimanus miserat; quae Zacynthi, ac Corcyrae Venetae ditionis insulas amice praetervecta, inde per Mamertinum fretum (*Pbarum* hodie dicunt) delata, Rhegium Brutiorum oppidum incenderat. Inde cum in sinum Neapolitanum se intulisset, & ad Prochytae insulam aliquan-

quantisper substitisset, Tarracinam usque provecta, adversa tempestate ad Pontias insulas rejecta fuerat. Salerni vero Princeps Massiliam appulsus, in Gallicas triremes militibus impositis, Numidicam classem praestolabatur, qua socia ad Turcicam contenderet, ut aliquid adversus Neapolitanum regnum, spe rei bene gerendae inflammatus, experiretur. Horum apparatum fama, ac nuntiis Prorex adductus, Auriam solícite ad Germanorum praesidia subvehenda urgebat. Is Neapolim navigationem intenderat; sed cum in conspectum Pontiarum venisset, quae parum a Circejo distant, ibique latere Turcicam classem, de qua nondum aliquid per exploratores cognoverat, intellexisset, superveniente nocte, flexo itinere, incitato remigio adeo in altum se extulit, ut jam hostes praetergressus videretur; nisi Dragutes cum sex expeditis, ac selectis triremibus, summo silentio vehementius classariis nitentibus, Christianorum navigiis institisset, signoque aliis ad insequendum dato, ad pugnam Auriam lacessisset; qui neque numero, neque viribus par, proris aversis, celerrime se subducere, atque in Casareanos portus se recipere contendit. Turcae totam noctem, ac sequentis diei partem persecuti, septem ex illius triremibus cepere, Germanos septingentos una cum Madrutio eorum praefecto in servitutem rede gere. Ceterum cum iis in locis classem Gallicam, ut sperabant, non invenissent, septimo kalen. septembris vela in Hellespontum dedere; dum interea Salerni Princeps, triremibus instructis, Massilia discedens, quinto kal. supervenisset, ac Turcicam abeuntem, nunquam intermissa navigatione, frustra insecutus fuisset. Gallicae triremes ad Chium, Aegaei maris insulam, hyemavere, Salernitanus in sequentem annum de Neapolitanorum regno invadendo consilia distulit. Veneti, senescente autumno, maritimarum gerendarum rerum tempore elapso, Theupolum imperatorem, ac Justinianum legatum ad urbem vocavere; Andream Duodo, alteri legato, classis praefecturam detulere.

Ac ne annus, nullo inflictio christianae reipublicae a communibus hostibus vulnere, elaberetur, Turcae cum ingenti exercitu Daciam ingressi, Temisvarium vi cepere. Eo capto, Aldana Hispanus, qui Lippae praeerat, perterrefactus, bellico apparatu flammis absumpto, magna ex parte munitionibus solo aequatis,

1552

*Hispanorum
triremes a
Sinane ca-
ptae.*

*Gallicae tri-
remes cum
Salernitano
Principe in
Aegaei mari
Stephani
Theupoli,
classis impe-
ratoris, in
patriam
reditus.
Temisvarium
a Turcis
captum.
Lippa ab
Aldana His-
pano dere-
lictum.*

1552 hoste non expectato, oppidum turpiter deseruit; Castaldo vero copiae ad dimicandum cum Turca non aderant. Et Sfortia Pallavicinus, qui, Italorum in Flaminia, ac Piceno tribus coactis millibus, per Adriaticum Sinum, Venetis permittentibus, Tergestum delatus, in Pannoniam se contulerat, Germanorumque peditum, & Hungarorum equitum manum sibi adjunxerat, a Budæ praefecto, qui ingentem equitatum comparaverat, lacessitus, quod pugnae se subducere non posset, praelium ini-re coactus, cum magna animi vi per aliquot horas egregio fortitudinis exemplo hostium impetum sustinuisset, multos interfecisset, Hungaris equitibus pugnam detrectantibus, est fusus, & profligatus: ipse saucius cum magna suorum parte captus, reliqui caesi. Pallavicinus Budam perductus, haud multo post pecunia redemptus est; inde Castaldus Tordam se recepit; hostes complura Pannoniae oppida, nullo obsistente, occupavere. Caesar mense octobri Metim magnis viribus aggressus, cum nihil in ea civitate e Gallorum potestate eripienda, ingenti admoto exercitu, moenium verberationibus, arcta obsidione, oppidum Guisio Duce fortiter tuente, profecisset; tandem exeunte anno abducere copias est coactus, cum interim Hedinum, quod Caesareani occupaverant, Galli deditio-ne recepissent, atque eodem tempore in Subalpinis dubia, saepiusque alternante fortuna, bellum gereretur.

*Sfortia Pal-
lavicinus a
Turcis pro-
fligatus &
captus.
Caesar obsi-
dionem Me-
rensem dese-
rit.
Hedinum a
Gallis rece-
pit.*

M. D. LIII.

1553 **I**N Hetruria quoque, Senensibus Gallorum ope in libertatem vindicatis, magnum belli incendium exoriebatur; cum Caesar sibi illatam injuriam inultam minime passurum, sed continuo arma in eos moturum diceret; quamobrem Petro Toletano Proregi, ut cum Neapolitanorum, ac Germanorum copiis adversus Senas proficisceretur, injunxit. Cives, qui urbi administrandae praeerant, Ferrariensis Cardinalis, quem Henricus Senas miserat, opera, cum Rege foedus inierant, quo & portus, quibus classes exciperentur, praebituros, & per eorum fines tutum iter, comineatusque suppeditaturos polliciti fuerant. Rex illis praesto futurum, atque ab omni injuria, hostiumque impetu defensurum se se obstrinxerat. Inde haud

*Senenses et
Gallis sa-
dus ineunt.*

exigua belli seges extabat , incensis utrinque vel ad præsentem Senensium statum retinendum , vel ad civitatem plectendam , atque sub pristino imperio recipiendam Regum animis ; civibus vero vel libertatis desiderio , ac voluptate adductis , vel poenæ timore ob facti conscientiam , si denuo in Cæsaris potestatem redirent , deterritis . Veneti ab institutis jampridem consiliis minime discendendum rati , ut ab armis abstineretur , nitebantur . Julium Pontificem assidue per Dominicum Maurocenum legatum hortabantur , ne pacem Italicam denuo abrumpi pateretur ; quamque , Parmæ diffidiis amotis , quietem huic regioni pepererat , ea ne corrumpere , contenderet : ni cito erumpenti malo occurratur , undique externas copias in Italiam confluxuras ; Italos Principes magna inde detrimenta , atque incommoda accepturos . Licet vero Julius a concordia non abhorreret , attamen , cum neque Galli Senas deferere , neque Cæsareani tutum adeo receptum Henricum sibi in Italia comparasse æquo animo paterentur , summis difficultatibus concordiae ineundæ ratio obvolvebatur . Senatus cum neutris favere , uti Parmensi bello fecerat , decrevisset , Ferdinando Gonzagæ , atque Cosmo Florentiæ Duci petentibus , ut Germanis , quos evocaverant , militibus per Reipublicæ fines tutum iter habere liceret , ultro permisit . Idem Gallis concessum . Eorum copiis cum summo imperio Paulus Thermius præerat ; Herculis Portum , Grossetum , Alcinum montem , & Clusium Galli præsidarii milites tuebantur . Prorex , pecuniæ vi ad sumptus belli faciendos tum Januæ , tum Venetiis comparata , quatuor Italorum peditum millia ab Ascanio Cornia conscribi , ex subalpinis totidem Germanorum millia evocari , duo Hispanorum , qui nuper ex ea provincia advenerant , Auriæ triremibus imponi jusserat , cum iis ipse Triturritam concessurus ; Garziæ filio , ut cum mille levis armaturæ , ac quadringentis hastatis , octo peditum millibus terrestri itinere Senas proficisceretur , mandaverat . Galli itidem Italos milites conscribere non cessabant : pedites , atque equites , qui adhuc in Cisalpina Gallia erant , adducere ; ex Piceno , atque Urbinatum ditionibus quot possent conficere ; opida munire ; nihil ad Senarum tuitionem omittere . Prorex , cum , ad Triturritam excensione militum facta , Florentiam venisset ,

Veneti Cæsareanis & Gallis militibus iter per suos fines concedunt .

Paulus Thermius Gallicarum copiarum imperator .

Hispanorum bellici apparatus . Garzia Tolletanus exercitum contra Senenses ducit .

Galli ad bellum se instruunt . Petrus Tolletanus Florentiæ obiit .

1553

nisset, ægritudine correptus interiit. Garziæ filio, in ejus locum suffecto, summum imperium Carolus detulit. Inde initium belli factum, quod variis eventibus protractum, universam Hetruriam, ac circumjectas regiones terra, marique exercuit.

Interea Suleimanus, licet Rustenum in Persidem adversus Tacmasum Regem, bellum iis in locis in Turcas cientem, misisset; attamen ingentem classem sub Dragutis imperio in occidentem missurus nuntiabatur. Quapropter ut decem in Creta triremes ad classem augendam armarentur, latum; sed postea certioribus allatis nuntiis, cum minorem triremium numerum fore quam fama percrebuerat, nam Draguti sexaginta tantummodo triremium imperium Suleimanus detulerat, cognitum esset, Senatus decretum abrogatum est. Dragutes cum Gallicis, quæ ad Chium insulam ea hyeme substiterant, in Salentinos delatus, Lacinium promontorium prætervectus, ejus provinciæ oram legendo, multis detrimentis, ac cladibus affecit. Deinde in altum elatæ classes, Mamertino freto relicto, ad Pachynum Siciliae promontorium, hodie *Passerum* dictum, pervenere. Exinde in Africam navigationis cursu directo, atque biduum in priscae Carthaginis portu commorati, in Sardiniam trajecere; ac lustrata classe, in qua centum omnis generis navigia censebantur, Corsicam insulam, quæ sub imperio Genuensium erat, aggressi, militibus expositis, ac populorum favore, quorum plerique infensi in Genuensium nomen erant, subnixa, Sanctum Florentium, atque alia oppida occupare; Bonifacium, quod caput insulæ, arce, atque portu insigne, habetur, nullo negotio in suam potestatem redegere. IncurSIONIBUS, atque DIREPTIONIBUS fœde multis in locis Corsica vastata, præter Calvium arcem, Galli tota potiti sunt. Eo felici eventu magnum res Gallorum incrementum acceperere; quod non modo mari Tyrrheno imminerent, verum ejus loci opportunitate Genuam, in qua magnum semper momentum ad Italiam invadendam fuerat, adoriri possent. Acrius igitur in Hetruria pro Senarum urbe pugnari cœptum, atque in Corsica nova certaminum sedes constituta est.

His Julius Pontifex Maximus adductus, ne altius in Italiae visceribus conceptum virus augetetur, apud Reges agebat, ut,
indu-

*Dragutis
direptiones.
Dragutes
cum Gallis
Corsicam
invadit, &
complura
oppida in
Gallorum
potestatem
redigit.*

induciis pactis, ab armis discederetur, quo de conficienda pace mox pertractari posset. Verum adeo sævierant animi, ut, prorsus abjectis, ac desperatis concordiae consiliis, acerrime decertando provincias, populosque contererent: cum eodem tempore in Belgio, in Italiae Subalpinis, in Hetruria, atque in Corsica pugnaretur; Cæsar Taruanam, Morinorum munitissimum oppidum, Gallis ereptum, diripi, incendi, atque everti, Hedinum quoque captum solo æquari iussisset; Rex Corsicam occupasset; Senas cum multis illius ditionis oppidis obtinuisset. Dragutes vero post Corsicam fere omnem a Gallis subactam, præda onustus, ingenti captivorum numero abducto, in Sardiniam devectus, inde septembri mense intra Hellesponti fauces, uti a Suleimano iussus fuerat, se recepit.

*Dragutes
Byzantium
regreditur.*

Dum gravioribus hisce successibus res christiana jactatur, pacisque fructus uni fere ex Europæ Principibus Veneti percipiunt, non deerant, qui multis, iisdemque gravibus incommodis maritimarum ditionum Reipublicæ incolas afficerent, atque suspicionum semina inter Suleimanum, ac Venetos, quibus pax interturbaretur, jacerent. Prior Capuæ, Petri Strozii frater, cum Gallica stipendia deseruisset, a Rhodiorum militum magistro tribus triremibus præfectus, mare Aegæum, ac Cilicium infesta prædis, ac rapinis reddebat; neque enim Turcarum manubiis, cum quibus perpetuæ inimicitiae exercentur, contentus, Cypriis, Cretensibus, atque aliis qui Venetorum insulas incolunt, multa eo anno damna intulerat. Quæ cum in prospectu Venetarum ditionum adversus Suleimani subiectos committerentur; haud parum præpotentis Regis animus in Rempublicam accendebatur, compluresque e nostris fovere homines hujusmodi conquerebatur. His de rebus sæpius cum Rhodiorum Magistro exostulans Senatus, frena illorum cupiditati injici non posse animadvertens, classis præfecto mandavit, ut Capuanum Priorem ubicumque invenisset, pro hoste haberet, obvium, obtemperare detrectantem, armis adori- retur, illius triremes armamentis exueret. Jussum præterea, ut proventus, quos permultos Hierosolymitani equites in Reipublicæ ditionibus obtinent, ad illata damna sarcienda, penes sequestros reponerentur. Justiniano Justiniano, Hierosolymitanæ religionis legato, quæ decreta sint significantur, qui

*Capuanus
Prior Hie-
rosolymita-
nus orientis
maria infe-
sta reddit.*

*Senatus
mandata de
Capuano
Priore per-
sequendo.*

*Hierosoly-
mitanorum
equitum bo-
na apud se-
questros, Se-
natus jussu
reposita.*

haud

1553 haud multo post, pecunia, qua damna perpeffis fatis fieret, in ærarium collata, cum, in posterum ut milites a Venetis rebus abstinere, Magistrum iussurum polliceretur, proventuum libertatem impetravit. Edictum deinde, quo iis, qui præfinito tempore in publicas tabulas nomina eam ob causam coniecissent, prospiciebatur, vulgatum est. Compressa inde eo anno militum licentia, ac Turcarum querelæ amputatæ,

*Mustaphas
Suleimani
filius lega-
rum cum li-
teris Vene-
tiis mittit.*

Erat Suleimano Turcarum Imperatori filius natu maximus Mustaphas ex Circassa, licet abjectæ conditionis femina, susceptus, attamen præstanti, atque acri ingenio ad militaris gloriæ æmulationem effectus. Is arctius amicitiam cum Venetis colere, atque egregii in eos animi argumenta edere statuerat. Quapropter dapiferum suum cum literis Venetias legatum miserat, qui, Principe ac Patribus consalutatis, propensam ipsius in Rempublicam voluntatem significaret; veste insuper aurea benevolentiae pignore dono Principi missa, ut sibi globus orbis terrarum effigiem repræsentans mitteretur, petierat. Literis perhumaniter a Senatu responsum est; varii generis pretiosæ vestes, ac dona addita, globus miro artificio elaboratus Dominico Trivisano legato Byzantium missus, Mustaphæ obitu interceptus est. Nam cum Suleimanus ex Roxolana, elegantis atque eximiae formæ femina, quatuor filios, Mahumetem, Ziangirium, Selimum, ac Bajazetem, & Cameriam filiam, quæ Rusteno nupserat, sustulisset, mulier de filiorum in Ottomanico regno successione sollicita, vel Rusteni generi falsis in Mustapham criminationibus, vel veneficiis, ac præstigiis adeo Suleimani animum ab eo averterat, ut insiti a natura patrum in filios amoris oblivisceretur. De matrimonio quoque cum Tacmassis Persarum Regis filia occulto egisse insimulabatur; quæ cum altius in Regis pectus infedissent, eo sensim adactus fuerat, ut, ne filius Persæ auxiliis adjutus imperium sibi adimeret, dubitaret. Itaque superiore anno Rustenus in Persidem cum secretioribus Reginae mandatis missus fuerat, ut quacumque ratione posset Mustapham e medio tolleret; qui cum in Asiam pervenisset, conficta calumnia, qua ad filii necem Suleimanum raperet, prætorianos cum ceteris copiis adeo Mustaphæ studere significat, ut ni propere occurrat, jam e regio folio deturbatum

*Suleimani
ex Roxola-
na filii.*

*Suleimani
de Musta-
pha filiosu-
spiriones.*

batum prope inipiciat ; nullum in summo discrimine remedium superesse , nisi ut ipse quam celerrime in Syriam contendat . Eo nuntio territus Suleimanus , in belli adversus Persas speciem cum copiis magnis itineribus Aleppum properat : filium statim ad se vocat . Mustaphas , quamvis nonnihil de iis quæ sibi pararentur insidiis , persensisset , atque ab Aemete Bassa , ut salutis suæ prospiceret , secreto monitus fuisset , conscientia tamen , candore , atque innocentia fretus , imperio patris obtemperat ; in castra veniens recta ad regium tentorium tendit . Ibi a mutis nonnullis insigni corporis robore præditis , quos Turcæ in deliciis habere solent , patre spectante , ac iubente , prosternitur ; prostrato nervo guttur frangitur . Eodem momento Suleimani jussu Mustaphæ signifero (*Michaelinum* Turcæ vocabant) illata nex , qui e patricia Michaelium gente Veneta ortus , cum adolescens admodum in Illyrico a Turcis captus esset , Byzantium delatus , Mahumetanaque sacra amplecti coactus , in Mustaphæ potestatem pervenerat ; eique ob præclaram indolem , ac corporis speciem in primis carus , præcipuum inter ejus aulicos locum obtinuerat . Filii vero necem , ratione iracundiam compescente , Suleimanum poenituisset , atque egregii juvenis interitum ingenti animi dolore flevisse fertur .

Eodem anno pridie nonas julii Eduardus Britanniae Rex sextumdecimum ætatis annum agens excessit , testamentique tabulis Joannam Suffolciam , Henrici patris ex sorore proneptem , Maria , atque Helisabeta sororibus prætermittis , heredem regni reliquit . Verum is favor , atque omnium regni ordinum , præcipue nobilium ad Mariam Henrici ex Catharina Ferdinandi Hispaniarum Regis filia ortam conversus , atque inclinatio extitit , ut miro omnium consensu ad paternum solium eveheretur ; Northumbriæ Ducis conatibus repressis , qui Suffolciæ favens , in illam tumultus concitaverat , Joanna carceri mancipata , atque Northumbriæ Duce capitali supplicio affecto . Inde Catholica religio in Anglia labefacta , ad pristinum nitorem restitui cœpta , cunctisque injecta spes , ut nobilissimum regnum , hucusque foeda veluti tempestate jactatum , tandem conquiesceret . Venetorum nomine tunc Joannes Michaelius , Jacobo Superantio suffectus , legationis mu-

nere

1553

*Suleimanus
Persicum
bellum præ-
texens Ale-
leppum pro-
ficiscitur .*

*Mustaphas
Suleimani
patris jussu
necatur .*

*Eduardi
Britanniæ
Regis obi-
tus .*

*Joanna
Suffolcia ab
Eduardo
Regni heres
relinquitur .*

*Maria ,
Henrici ex
Catharina
Aragonia
filia , ab
Anglis re-
gnum deser-
tur .*

*Joanna
Suffolcia in
carcerem
traditur .
Catholica
religio in
Anglia re-
staurata .*

*Joannes
Michaelius
Senatus no-
mine .*

*Maria re-
gina gratu-
latur .*

1553

Franc. Donati Principis obitus.

nere fungebatur. Is Reginam adiit, ac Senatus nomine adeptum regnum gratulatus, Reipublicæ priscam benevolentiam, atque observantiam est testatus. Franciscus vero Donatus cum septem annos principatum gessisset, decimo kalen. junii excessit; vir civili prudentia, ac rerum usu insignis; a Joanne Donato, qui tum in Republica eloquentiæ laude florebat, laudatus. Comitibus de more habitis, Marcus Antonius Trivisanus, civis sanctitate, atque innocentia, miraue in pauperes liberalitate, ac religione conspicuus, Princeps renunciatus est.

M. D. LIV.

1554

M. Antonius Trivisanus a Venetis Dux eligitur. Cosmus Mediceus ad partes Cæsaris accedit.

Iacobo Mediceo militare imperium traditur. Senarum obsessio.

CEterum Senensium res variis jactatæ casibus, modo Cæsareanis, modo Gallis adspirante fortuna, suspensos Italicorum Principum animos tenebant. Cosmus Florentiæ Dux veritus, ne Gallorum successus, qui Corsicam occupaverant, atque Senensis Reipublicæ libertatis tuendæ specie finitimis sibi ditionibus imperabant, aliquando in sui exitium converterentur, Cæsari accedere, bellumque Senensibus inferre decrevit, administrandi illius imperio Jacobo Mediceo Meliniani Marchioni delato. Consilii suscepti causas Venetis, atque aliis Italis Principibus exposuit, non propagandi imperii cupiditate adductum, sed ut Gallos suis ditionibus inhiantes averteret, Senenses ad Cæsaris imperium, a quo nuper desciverant, revocaret, necessarium bellum suscepisse. Inde exercitu in agrum Senensem immisso, acri urbem obsidione cinxit. Galli omne studium in urbe tuenda adhibere. Nunc mutuis incursionibus, nunc gravioribus, vel levioribus certaminibus; quandoque oppidorum vel aggressione, vel defensione res agebatur, grave atque diuturnum bellum fore, plerisque opinantibus, non absque ingenti periculo, ne eo tota Italia corripereetur. Iis cum Venetorum in primis animi sollicitarentur, ut se se efferens incendium restringeretur, nitebantur. Par sollicitudo Julium Pontificem Maximum periculorum propinquitate territum ceperat. Neque minus Hercules Ferrariæ Dux commovebatur, quippe qui cum Gallis semper favisset, nimiumque eorum, qui Cæsaris partes sequerentur, incrementa suspecta

specta haberet, verebatur, ne, Cosmo Florentiæ Duce sibi adjuncto, Senensibus devictis, quidpiam adversus ipsum Carolus moliretur. Itaque Venetorum consilium, atque opem Hercules exposcit. Senatus, ut omne studium ad suas tuendas ditiones adhibeat, hortatur; neutri adhæreat; neve belli tumultibus se immisceat, monet; quam sæpius expertus fuerat, eandem, si se objecerit occasio, publicam benevolentiam experiturum. Eodem fere tempore Montis Policiani Antistes cum Hercule agebat, ut Galliarum Regem certis propositis conditionibus ad pacem flecteret. Patrum vero exquisita sententia, nulla in re, quæ vel ad reipublicæ christianæ decus, atque ad Italiæ incolumitatem utilior, vel ad præclari facti laudem præstantior esset, adhibere suam operam posse, Herculi significant; quidquid officiis, quidquid auctoritate valeant, ut initio belli fecerant, pro egregio hoc pacis bono collaturos. Eadem Julius cum esset mente, ut gliscenti media Italia bello finis imponeretur, Venetos tum per illorum oratorem, tum per suum apud eosdem legatum enixe hortabatur, ut quacumque ratione possent impendentibus periculis opem ferrent; ex veteri instituto cunctis nervis, ut pristina quies Italiæ restitueretur, contenderent; Reges ad pacis studia amplectenda incitare, atque impellere conarentur. Senatus cum insito in publicam tranquillitatem studio, tum Julii adhortatione permotus, Paulo Theupolo, apud Henricum, Dominico Mauroceno, apud Cæsarem legatis, injungit: Reges adeant; suadendo, hortando ad concordiam ineundam, totque christianæ reipublicæ vulnera sananda impellant.

Ea ad concordiam incitamenta etsi a Carolo, atque Henrico probarentur, attamen bellum novis utrinque comparatis copiis augebatur. In dies vero obsessis difficilior, ac durior se se periculorum facies ostentabat, circumquaque hostium munionibus septa, atque ad omnium rerum inopiam adacta civitate. In quam dum subsidia inferre Petrus Strozzius, Regis in ea expeditione præfectus, nititur, kalen. augusti ad prælium ineundum a Mediceo laceffit, commissa parum feliciter pugna, acie victus, compluribus equitibus, ac peditibus cæsis, saucius se se recipere, ac salutem consulere coactus est. Neque infauisto certaminis exitu commotus, quidquam de singulari illius militari solertia remittens, per medios hostes ferro iter sibi muniens, quam

*Senatus per
oratores Cæ.
sarem &
Galliæ Regē
ad pacem
hortatur.*

*Petrus
Strozzius a
Mediceo
profligatus.*

1554

Petrus
Strozzius
Senas com-
meatuum
vim infert.

quam maximam potuit commeatuum vim in obsessam civitatem invexit. Verum ea hujusmodi non fuit, ut fame pressi Senenses, imbelli licet, atque inutili plebis turba quotidie extra urbem ejecta, levarentur; brevique victus necessitate perdomitam in Cæsareanorum potestatem concessuram minime dubium erat. His successibus magna non modo Galli molestia afficiebantur, sed ii quoque in Italia Principes, quorum animis libertas, ac dignitas infixata erat, commovebantur; cum, Senis occupatis, magna in Italia Caroli auctoritati, ac potentiae vis accessura videretur. Nam præter Neapolitanos, atque Infubres, plerique etiam ex iis, qui in Italia ea tempestate imperia Ducis titulo obtinebant, Cosmus Florentiæ, Mantuanus Dux, atque alii minoris notæ Reguli, uno Hercule Ferrariense excepto, partes Cæsaris sequebantur. Itaque quod sæpius irritò conatu Galli tentaverant, tunc denuo efficere adnixi, Venetos ad se attrahere, atque ad opem Senensibus ferendam impellere conabantur.

Lodevensis
Antistitis,
Galliæ ora-
toris ad Ve-
netos oratio.

Lodevensis Antistes, qui Odeti Sylvæ in Veneta legatione successior a Rege datus fuerat, Senatum vel ad opem obsellæ Senarum civitati ferendam, vel ad concordiam urgendam vehementi usus oratione adhortabatur: *Henricum non commodi, quod ad se perventurum speraret, spe, sed insita regia magnanimitate adductum antea Parmam, nunc Senarum urbem in sui clientelam susceptam, armis, copiis, pecunia juvisse: ut prævalide, atque præcellentis provinciæ libertatem tueretur, quid summo studio non egisse? immensam auri vim profudisse; trecenta aureorum centena millia erogasse; totidem per eos dies persolvi jussisse; eodem tempore in Subalpinis, Provincia, Hebruria, & Germania, quatuor exercitus aluisse: at quoniam tot labores, atque impensæ evasissent? Senas diutina prope obsidione confectas, atque ad supremam omnium rerum egestatem perductas: nec dum tantarum rerum successibus permotos, atque exasperatos Italos Principes fuisse: cunctos in Venetos oculos conjicere, quæ ipsi agitarent, quæ molirentur sedulo animadvertere, Venetam Rempublicam Italianæ libertatis fundamentum, ac veluti lumen rati: ni his eventibus commoveretur, ac si in ea, in qua hætenus perstiterat, sententia perseveraret, reliquos illius exemplum secuturos, de Senarum urbe*

urbe actum esse : inde civitatis in media Italia adhuc libertatem spirantis , servitute ingentem reliquos Italos Principes ja-cturam facturos . Quem vero miserorum Senensium attritæ , ac prostratæ fortunæ non commoveant , qui arctè obsessi vix spiritum traherent , atque eodem momento opes , vitam , libertatem ipsa vita cariorum , cujus fructus aliquando degustarint , ni cito subveniretur , amissuri essent ? An non hæc simul cum pietate ortam Rempublicam ad misericordiam flectere debeant ? quæ si hæc sibi displicere , si aliquantisper moveri , atque nonnihil molliri velle significet , socios præclari facinoris alios quoque habitura sit : intentissime huc Urbinatem , Ferrariensem perspicere ; Fulium Pontificem Maximum , cui semper Gallorum res cordi fuerint , ab his consiliis non discessurum : quæ improspere hucusque accidere , consilio corrigi , ac virtute posse : id si aliter eveniat , a rebus Italicis se abstinere Henricum decrevisse . Cur enim nullo laborum , & impensarum fructu se alienis rebus immisceat , qui Galliæ amplissimo , ac nobilissimo regno , atque subalpinis regionibus , tuto , & absque molestia frui possit ? Quid enim modo Cosmum Florentiæ Ducem commemoret , qui ex privato ad eam amplitudinem fortunæ evedus esset , ut Cæsaris ope Florentinam rempublicam dejecisset , ad Senarum imperium anbelaret , Lucæ minitaretur ? ea si acciderint , quo loco res Italiæ futuræ sint , iis permittere , qui usu edocti , sincerum de rebus judicium ferrent : at vero si hoc tempore bellum sibi non esse suscipiendum Senatus arbitretur , vehementissime saltem , ut concordie ratio aliqua constituatur , incumbat , qua afflictis , atque calamitatum mole prope obrutis Senensibus ærumnarum exitus inveniatur : neque enim ab ea , modo honestis confici conditionibus possit , Henricum , qui nullo magis , quam istius provincie beneficio ducatur , quique illius tractandæ Herculi Ferrariæ Duci munus detulerit , recessurum .

Hæc gravi oratione a Lodevensi Antistite cum enunciata fuissent , Franciscus Vargas , Cæsaris legatus , in singula intentus , nonnihilo de iis , quæ ab eo cum Patribus acta fuerant , suspicatus , ipse quoque Collegium adiit , prolixo admodum sermone effatus , cujus summa hæc fuit . Quæ in negotio Senensi cum Senatu agitata sint , multorum sermonibus usurpari ;

Francisci
Vargæ , Cæsaris
oratoris , cum Ve-
netis offici-
cium .

1554 *adjici, de percutiendis fœderibus actum: quæ dispergerentur voces, eas minime negligendas censentem, coram Patribus prodiiſſe, ut persancte testaretur, nil aliud in Senensium causa, quam, ne suis juribus exueretur, Carolum quærere: eam civitatem alias sub Cæsarum imperio fuisse; supremum illius jus apud eosdem continuo extitisse; per temporum successiones ad se delatum modo Carolum obtinere: dissidiis, quibus ea urbs summo cum periculo ob cædes, atque illatas, acceptasque injurias conflagraret, occurrendum, frena populari libidini, ac licentiæ fuisse inquirenda. Quid porro hæc ad Gallos spectare? Quid illis cum Senensibus? Quorum nullum jus, nullam penes se potestatem unquam habuerint, ut in Italiam arma inferrent, quibus humana cuncta, atque divina miscerentur? Quid timendum esset, si in Carolum Senæ concessissent? quænam clades istæ ac calamitates, quibus ea urbe recepta Italiam affectum iri comminiscantur? sibi suaderi non posse, Venetos, qui prudentiæ laude cunctorum opinione excellerent, qui eam tenerent Rempublicam, quæ post Romanam exorta, veram religionem, qua illa caruerat, jam a cunabulis imbuta sit, a veteri instituto recessuros, atque aures iis, qui arma ad imperium augendum meditantur, præbituros; sed in Cæsaris amicitia, quam per tot annos inconcussam, inviolatamque servaverint, permansuros. Hæc utrinque concitatis animis, atque ingenti adeo dicendi vi disceptata sunt, ut irarum æstus, intenecinique odii rabies facile in fronte, atque oculis emeretur. De iis cum in Senatu a Præconsultoribus referretur, ea parte prætermiſſa, qua ad auxilia Senensibus ferenda fuerat cohortatus, ut Henrici Regis legato responderetur, decretum. Nihil magis, quam Italiæ tranquillitatem Senatui curæ esse; in hoc Senensium motu omni studio, ac diligentia, ut oborta dissidia concordia dirimerentur enixum; multa cum Julio, & Cæsare egisse; idem enixius quoque in Henrici gratiam facturum. Haud multo post Ferrariensis legatus Herculis literas Patribus perlegit, quibus continebatur, a Julio, ut Perusiam se conferret, ubi ipse propediem, ut de concordia ageret, adfuturus esset, petiisse; lubentique animo iter illud suscepturum pollicitum. Literas quoque ad Senatum dedit, quibus si ei collibuisse, Senenses clientelam Reipublicæ sub-*

*Senatus ad
Galliæ ora-
torem re-
sponsum.*

*Senensium
literæ ut in
Reipublicæ
clientelam
reciperentur.*

subituros diceret; id nisi expedire arbitraretur, quammaxime posset de eorum causa componenda negotium urgeret, cum res eo deductæ forent, ut obsidionem ultra januarium mensem sustinere non possent.

Dum hæc in Italia gererentur, ut singulis annis fieri consueverat, licet tunc in Syria Suleimanus esset, quinquaginta triremium classis sub Dragutis imperio Hellesponto egressa, Aegæi, atque Ionii maris oras emensa, se in Adriaticum sinum intulit, atque ad Corcyram nigram usque pervenit; deinde in Apuliam delata, Vesta direpta, atque incensa, in Tyrrhenum mare se proripuit. Dragutes, nulla re præclare gesta, Christianorum tantum ingenti præda avecta, Byzantium, exeunte autumnino, reversus est. Eo in itinere multa, & gravia Venetorum rebus damna attulit, quæ classis legati acre studium avertere non potuit: quod Dragutes amicitiae nomine, quæ Suleimano cum Venetis intercedebat, obtectus, ad inexplabilem avaritiam, ac crudelitatem exsaturandam abuteretur; quæ adeo molesta Patribus fuere, ut graves ad Suleimanum adversus Dragutem literas darent, quibus illum in intimiora Adriatici sinus se invexisse, majoribus triremibus, quæ in Corcyrao Euripo in Syriam iter habituræ morabantur, insidias struxisse, multis, iisdemque gravioribus damnis Reipublicæ subiectos affecisse, conquerebantur; ac ne tot inultas injurias pateretur, sed in piratam Diis, hominibusque invisum animadverteret, flagitabant. Suleimanus ad Dragutis in Venetos infensum animum coercendum severiora mandata adhibuit: verum ea erat temporum ratio, adeo archipiratae illius ob rei militaris peritiam, qua plurimum pollebat, se se apud Turcas extulerat auctoritas, ut postea dissimulatione utendum Patres censuerint. Suleimanus Aleppo Byzantium regressus, Hibraimum legatum, qui adeptas a se adversus Tacmasum Persarum Regem victorias nuntiaret ad Venetos misit; cui de more excepto, victus ex publico adhibitus, quingenti aurei nummi dono dati, cum literis, ac muneribus, quæ ad Regem perferret, dimissus est; ac mox Aloysius Rhenerius, legatus ad Suleimanum est designatus. Neque hoc anno Hierosolymitani milites quievere. Balthassar Intimilius, Joannes Varghes Hispanus Cyprii haud parva damna intulere. Senatus, qui superiori anno ne Hierosolymita-

Dragutes cum classe ad Apulie oras urbem Vestam diripit.

Venetis per literas de Dragute cum Suleimano conqueruntur.

Suleimanus Hibraimum legatum Venetias mittit, ut gesta contra Persas enunciet.

Aloysius Rhenerius legatus ad Suleimanum secundum designatus. Senatus decreta ob damna a Hierosolymitanis equitibus Venetis illata.

1554 norum redditus in Venetis ditionibus capi a militibus possent, iusserat, eorundem proventus penes sequestros reponi mandavit.

Cæsar vero, Germaniæ utcumque seditionibus compressis, cum omnes curas ad bellum cum Gallis gerendum transtulisset, ab obitu Eduardi Anglorum Regis, Britannos, qui Gallis semper infensi fuerant, sibi adjungendi occasionem nactus, Mariam, quæ nuper regnum adepta fuerat, sibi arcta cognatione junctam, utpote ex Catharina, Joannæ matris sorore, Ferdinandi Aragonum Regis filia, ortam, Philippo filio connubio jungere decreverat; atque re agitata, Reginam ad nuptias celebrandas illexerat. Inde dotali jure amplissimum regnum ad Philippum deducebatur, ac licet trigessimum atque octavum annum Regina attigisset, Philippo in juventæ flore constituto, attamen in Cæsare cuncta Britannia potius cupido vicerat.

*Philippi
Hispaniarum
et Mariæ
Angliæ Re-
ginæ nuptiæ
Aloysius
Cordubensis
Cæsaris ad
Venetos ora-
tor.*

*Anglorum
decretum de
Catholica
religione re-
stituenda.*

Connubii leges fuere, ut Philippus aulicis tantum comitatus in Britanniam trajiceret; nemo ex suis ad munia regni capefenda admitteretur; si qua suscepta sibi ex Maria mascula soboles fuisset, Britannia non modo regnum, sed etiam Belgium obtineret. Philippo in Angliam profecto, magna nuptiæ lætitia concelebrata sunt; qui adventum ejus in Angliam initumque connubium significaret, Aloysium Cordubensem ad Senatum misit. Gratiæ Regi actæ; Joannes Michaelius legatus publicam lætitiā Regi, ac Reginæ patefecit. Sub id tempus comitiis totius Regni habitis, de Catholica religione restituenda decernitur, quæ superioribus annis Henrici Regis libidine labefactata, ad pristinum nitorem redigi, cœpta est. Ex ea re cum ob insitum in Republica Catholicæ religionis studium, ingentem lætitiā Senatus cepisset, per Michaelium legatum apud Philippum, ac Mariam, eximiam eorum virtutem, ac pietatem, qua Deus Optimus Maximus ad opus adeo præclarum conficiendum usus esset, summis laudibus extulit. Julio quoque Pontifici Maximo gratulatus est, quod ea tempestate pontificatum nactus esset, qua amplissimum, atque avitæ religionis gloria præfulgidum regnum, erroribus ejectis, ac profligatis, Catholicæ se Ecclesiæ rursus adjunxisset. Cum Reginaldo Polo Cardinali eodem officii genere fungi Michaelius jussus, qui cum a Julio legatus in Angliam missus esset, tantum morum integritate, doctrina, ac prudentia esse-

*Reginaldes
Pons, Ju-
lii Pontifi-
cis legatus
in Angliā.*

effecerat, ut quod vix antea sperandum videbatur, negotium summa felicitate conficeret.

Quoniam vero de Cardinali Polo sermo incidit, de insigni viro, nonnulla adnectere minime supervacaneum puto. Fuit is Eduardi quarti Anglorum Regis pronepos, cum ex filia Georgii, Clarentiæ Comitis, atque Eduardi fratris, mater-num genus traxerit. Pater Richardus Polus, equestris ordinis, magnus Henrici Octavi cubicularius, Arturique filii alumnus. Regia itaque affinitate suffultus, ac propter egregiam, quam de se prima juvenia opinionem concitaverat, Henrico per-gratus fuit, qui ut insitam illius pectori virtutem promoveret, Lutetiam, ac Patavium, quibus in urbibus toto orbe celeberrima gymnasia sunt, ut varias per artes ingenium excoleret, misit; tantosque in omni studiorum genere, ac præsertim in theologicis progressus edidit, quantum suorum laborum mon-umenta scriptis testantur. Sed ubi Henricus de Catharinæ uxoris repudio consilia agitare cœpit; neque Raynaldi (ita enim antequam Cardinalis esset vocabatur) adsentandi artes perosi, salubres monitus in animum demittere, neque Regi ipse obsecundari vellet; summa benevolentia in odium inexpiabile conversa, acerrime illum est persecutus, ut patriam deferere, ac solo migrare cogeretur. Qui cum Romam se contulisset, atque in Cardinalium collegium a Paulo tertio Pontifice Maximo cooptatus esset, adeo Henricus excanduit, ut præceps ira majorem illius natu fratrem supplicio capitali affecerit; inde matrem sexaginta atque amplius annos vitæ emensam, sanctissimis moribus, ac pietate percelebrem, capi-te plecti jusserit. Reginaldus cum annos vigintiquinque volun-tarium sibi indicens exilium patria absens fuisset, tandem Eduardo defuncto, Maria ad solium evecta, a Julio in An-gliam legatus missus est. Legationis munere perfunctus, Can-tuariensem ecclesiam, ac regni primatum, supremique consi-liarii dignitatem adeptus, religionis tuendæ, regnique admi-nistrandi immensum pondus suscepit; atque in eo obeundo integre adeo, & innocenter se gessit, ut summam virtutis lau-dem, magnamque simul auctoritatem consequeretur. Arcta sibi amicitia devinctum, studiorum omnium, ac voluntatis con-scium Aloysium Priolum, patricium Venetum, est sortitus,

*Aloysius
Priolus Re-
ginaldo Po-
lo Cardina-
li amicitia
junctus.*

H. Mauroceni T. II.

E 3

quem

1554

quem illi vitæ innocentia, morum suavitas, ac singularis doctrina adeo conciliaverat, ut omnium laborum, curarum, atque actionum comitem, & socium haberet; tantumque illius benevolentiae, atque acri judicio tribueret, ut penitiores animi sensus communicaret. In Venetam Rempublicam adeo proclinato, amantique animo fuit, ut privatis, ac publicis sermonibus sæpe illius laudes tolleretur, cum diceret: *non minus Italiam, ac præcipue Reipublicæ Venetæ ditiones, quam Angliam ipsam pro patria se habere; ibi genitum, hic exceptum fuisse affirmans*. Hæc breviter de insigni illius ætatis viro attingere libuit.

Guido
Ubaldus
Urbini
Dux a Venetis stipendiis missionem obtinet.

Federici
Salicis,
Rhætorum
oratoris, de
sua gente
Reipublicæ
fœderibus
obstringenda officium.

Senatus
responsum.

Richardus
Sichenus
Venetias a
Brunsvicensi
Duce missus.

Sed ut ad institutum opus revertar, Guido Ubaldus Urbini Dux, Reipublicæ terrestrium copiarum præfectus, cum imperatorios titulos a Senatu impetrare non potuisset, missionem postulaverat; qua impetrata, complures operam in munere militari obeundo Venetis detulere. Tres Rhætorum pagi, Federico Salice legato, ut fœdera cum Republica pro extorribus utrinque pellendis profligandisque jungerent, Venetias misso, eo negotio confecto, arctiori se se cum Venetis vinculo obstringendi ingens desiderium patefecere. Multa Federicus, quæ ad Rhætorum amicitiam Senatum impellerent, est prolocutus. *Rerumpublicarum consimilem formam allicere, qua unius imperium perosi, genuina, atque illibata libertate fruerentur: eam præcipue Venetis, Helvetiis, ac Rhætis intactam esse: Rhætorum gentis robur, ac ferociam suadere, qui Helvetiis adjuncti, haud vulgaria fortitudinis exempla edidissent: quorum opera Gallorum Reges ad regnum tuendum usi essent, uti superioribus bellis Francisco, atque Henrico cum Cæsare dimicantibus contigerat: abundare militibus Rhætos, finitimos Venetis esse, octo dierum spatio quotquot vellent, ad oppida, atque arces tuendas milites educi posse*. Hæc, atque alia, ut Senatum ad fœdera suaderet, Salices protulit. Rhætis de propensa in Rempublicam voluntate gratiæ actæ: *additum nullum societatis genus, mutua benevolentia arctius Senatum existimare; nemini nunc fœdere devinctum esse; nisi novæ causæ accesserint, in eadem sententia permansurum*. Henricus quoque Brunsvici, & Luneburgi Dux Richardum Sichenum Venetias misit, qui gravissimis de rebus acturum Brunsvicensem,

sem, si ita Patribus libuisset, ad urbem venturum diceret. Annuente Senatu, Henricus Venetias accessit, secretiusque Collegium adiens, *singulari*, inquit, *qua Venetam Rempublicam benevolentia prosequeretur adductum, ad Principem, Patresque consalutandos venisse; alteri negotii pertractandi munus deferre noluisse*. Adjecit, *se bellicæ virtutis gloria inflammatum, Principi alicui militare statuisse; secum multa reputantem, cui suam operam dignius deferret, præter Venetam Rempublicam; quæ multis nominibus Principes viros ad se alliceret, neminem invenisse; amplas sibi ditiones, multos amicos, complures clientelas esse; quatuor equitum, viginti peditum millia, quæ stipendia Reipublicæ facerent, paucorum dierum spatio, transitu per suos fines a Romanorum Rege impetrato, in ejus ditiones ducturum; ni petere Senatus velit, tot illi amicitias in Helvetiis, ac Rhetis esse, ut nullo negotio per eorum ditiones se se in Venetorum fines illaturum polliceatur: bellicam disciplinam usu edoctum, cum bello, quo superioribus annis Germania exarserat, interfuisset, plura gessisset, ex quibus haud vulgarem militarium rerum disciplinam comparasset: ubicumque visum Senatui esset, atque etiam in Venetis ditionibus commoraturum*. Iis, quæ a Brunsvicensi proponebantur, discussis, ita respondendum Senatus censuit: *Cum Respublica per multos annos pacem cum omnibus Principibus colat, eamque diuturnam fore speret; nullam cur arma pararet causam esse: quæ Henricus prompto adeo, eximioque animo Senatui detulisset, ea perenni, grataque memoria prosecuturum*. Duci in urbe moranti publicæ munificentiae, & liberalitatis officia delata, victus ex publico ærario tributus, mille nummi aurei dono dati. Erat sane Henricus vel nobilitate, quod ex Saxonum familia ortus esset, vel viribus summi inter Germanos Principes nominis; nam Saxonia in media multas ditiones obtinebat: Brunsvicum inter eas urbs præcipua est, incolarum frequentia, ac divitiis potens, præcipue vero sale dives, qui ex puteorum limpidissimis aquis conficitur; atque ex ea regione, quæ Duci parebat, quatuor equitum, quatuordecim peditum millia colligi poterant. Post annum, quo Marcus Antonius Trivifanus principatum gesserat, pridie kal. junias, cum de more summo mane una cum Pa-

1554
Henricus
Brunsvi-
censis
Dux Vene-
tis in re mi-
litari suam
operam de-
fert.

Senatus re-
sponsum.

Marcus An-
tonius Trivi-
fani Princi-
pis obitus.

1554 tribus in interiori aulae sacello sacris interesset, ex humanis repente excessit; creditumque est, assiduis vigiliis, ac jejuniis confectos, atque attenuatos seniles artus cum regere non posset, animam pietatis, ac religionis studiis alitam in divinorum mysteriorum celebratione efflavisse. Bernardinus Laurentanus laudationis munus obiit. In ejus locum Franciscus Venerius est successus. Pestifera vero lues per Istriam grassata Justinopolim invasit, funeribusque pene assumpsit.

Franciscus
Venerius
Dux Tri-
stani loco eli-
gitur.

M. D. LV.

1555 **A**criori in dies obsidione Senae premebantur, atque eo ventum erat, ut inter tot ærumnas obstinata tantum animorum constantia cives adhuc infracti, atque invicti persisterent; cum, deficiente annona, tetra fame adacti, noxiis, humanoque generi invisibilibus cibis vesci cogerentur: neque ulla concordiae ratio iniri potuerat, quod propediem necessitate compulso deditionem facturos Meleniani Marchio, belli praefectus, sibi polliceretur; occupatisque undique itineribus, nulla ad obsessos subsidia, nulli nuntii perferebantur; ut tandem cum propinqua jam imminentium periculorum facies civibus se se ostentaret, seque Germanis, atque Hispanis praedae cum supremo urbis excidio futuros animadverterent, flectere mentes coepere, atque cum hoste deditionem his conditionibus, de quibus Cosmus agitaverat, pepigere. *Senarum urbs, Galli amicitia relicta, denuo in Caesaris clientelam se committeret: libertate, uti sueverat, ac magistratibus uteretur: civium, & incolarum crimina oblivioni traderentur; bona restituerentur; unicuique quocumque sibi libuisset vertere solum liceret: ad tuendam civitatem ex Caesaris praescripto, ac voluntate, quos destinasset milites, susciperent: arx neque nova exaedificaretur, neque dejecta restitueretur: munitiones urbi circumjectae disjicerentur: Gallis militibus explicatis signis, armatis, cum sarcinis abeundi facultas permetteretur.* Haec praecipua dedendae urbis capita, quae licet Caesari, qui libere recipere civitatem optaverat, non omnino probarentur; attamen ejusmodi fuere, ut reipublicae formam abstulerint, ac libertatem, qua utcumque Senenses usi aliquando fuerant, penitus extinxerint.

Senarum
deditio.

Eo

Eo rerum Senensium statu Julius Summus Pontifex e vita migravit, atque Italiam, quam summis belli molestiis, ac curis implicaverat, iisdem agitatam, ac perturbatam fluctibus reliquit. Comitibus habitis, summo consensu Marcellus Cervinus, Cardinalis Thuscus, ex Montis Politiani oppido, titulo Sanctæ Crucis, Pontifex Maximus creatus est; priorique retento nomine, Marcellum secundum se appellari voluit. Ob ingentem de illius religione, virtute, ac doctrina apud omnes opinionem summa christiani orbis Principes, ac populos lætitia incessit, quod turbulentis temporibus is summam in terris dignitatem adeptus esset, qui dissidentes Regum animos conciliare, pacem Italiæ restituere, atque reipublicæ christianæ vulneribus mederi posset. Veneti, quorum rebus antea sæpe favebat, magno ex Marcelli dignitate gaudio perfusi, statim officiis, atque observantia refertis literis publicam ei lætitiā patefecere. Lecti de more quatuor oratores fuere: Carolus Mauroccinus, Franciscus Contarenus, Matthæus Dandulus, Hieronymus Grimanus. Verum orbi ostentata Marcelli virtus, gaudium cito incredibili dolore commutavit, cum rheumate correptus secundo ac vigesimo post die, quam pontificatum inierat, supremum vitæ spiritum effuderit; cuius obitu sidus, quod post tot tempestates micare cœperat, momento obrutum, atque extinctum est. Egregia initia, ac veluti fundamenta suorum consiliorum Marcellus jecerat, cum sui exemplo lapsos Romanæ curiæ mores corrigere, atque ad pristinam sanctitatis, atque integritatis formam revocare instituisset; Italiæ tranquillitatem, ac quietem armis labefactatam, & concussam reddere sibi in animum induxisset. Præclaros orsus imitaturum obitus intercepit, cum annum quartum & quinquagesimum non excederet. Ita se mortalium res habent, ut frequenter per virtutis semitas currentibus fatalis humanarum rerum necessitas manum injiciat, egregiosque conatus abrumpat, atque prosterнат. Marcello defuncto, iussis de more persolutis, comitia de successore deligendo habentur. Veneti a Cardinalium Collegio de Pontificis obitu per literas, perque Joannem Casam legatum certiores facti, rescribunt, hortantur, ut eum virum Marcello sufficient, qui ea tempestate, qua in Italiæ visceribus bellum aleretur, religio catholica in plerisque provinciis nutaret, pietate, ac

1555
Julii II.
obitus.

Marcellus
Secundus
Pontifex
creatur.

Oratores a
Venetis ad
Pontificem
designati.
Marcelli
Pontificis
obitus.

Senatus
Venetorum
ad
Cardinalium
collegium
ad Pontifi-
cem eligendo.

pru-

1555 prudentia succurrere labentibus rebus, atque intrepide reipublicæ christianæ clavum tenere posset. Pisano atque Cornelio; patriciis Cardinalibus, idem per oratorem significant: suadent, ut illi in suprema dignitate adipiscenda suum studium, ac suffragium deferant, qui neutri addictus, unum tantum sibi publicum bonum, atque ipsius Italiæ quietem, consiliorum, & actionum omnium metam præfigat.

*Theatinorum
auspicio.*

Neapolitanus Cardinalis, ex Caraffa illustri familia ortus, Theatinus vocatus, Pontifex Maximus renunciatur. Is cum plures annos Theate episcopatum gessisset, cœtum humilium, ac piorum virorum instituerat, quos *Theatinos* appellavit; qui communi victu utentes, acerrimos se hæresum hostes profitebantur: hujusque instituti anno M. D. XXVII. Roma bello, pestilentiaque vexata, cum ab Augustino Amulio, classis præfecto, Venetias delatus esset, præclara fundamenta jecerat: per multos annos Christianæ pietatis officiis in urbe deditus, complurium, eorundemque illustrium civium familiaritate usus, exacta jam ætate, cum annum circiter octogesimum ageret, ad pontificatum sublatus.

*Pauli
Quarti
Pontificis
electio.*

Ac nemo fere erat, qui Pauli (ita enim nuncupari voluit) antea vitæ cursum contemplatus, non sibi cuncta ab eo moderata polliceretur; atque illum, qui ab humanis curis semotam ætatem traduxerat, a bellicis molestiis, & regum negotiis aversum, unius pontificiæ atque ecclesiasticæ dignitatis vindicem, atque asserctorem fore non speraret. Sed, vel per multos annos pectore inclusum ambitionis studium erupit; vel, ut plerumque iis accidit, qui ad supremum honorum fastigium tolluntur, statim humanæ gloriæ fastu captus, animum ambitione tumentem, victus atque apparatus pompa, illustrium ac nobilium virorum assidue sibi inservientium corona, nihil non eximium atque magnificum agitantem, significavit. Qui vero intimius Pauli affectus noverant, summopere verebantur, ne insensus multis nominibus in Cæsarem animus, dissimulatione abjecta, aliquid agitare, quo novis Italia solitudinibus, ac curis exardesceret. Qui antea delecti ad Marcellum legati fuerant, iidem a Senatu ad Paulum mittuntur: una cum illis Bernardus Naugerius, Dominico Mauroceno in ordinaria legatione susceptus, Romam est profectus.

*Oratorum
a Venetis
ad Paulum
Pontificem
electio.
Bernardus
Naugerius
ordinarius
orator ad
Pontificem.*

Senarum vero urbe a Cæsareanis recepta, adhuc belli reliquiæ in Hetruria manebant, cum Alcinoi Montem, Clusium, Grossetum,

tum, Herculis portum, atque alia oppida Galli in Hetruria obtinerent; Corsica quoque fere omnis illis pareret. Vario eventu certatum: Herculis portus a Meleniano oppugnatus, deditione recipitur, cum eo anno serius, quam ut obsessis opem ferret, classis Turcica se in ea maria intulisset. Nam Hellesponto Dragutes egressus, pacate Zacynthum, ac Corcyram prætervectus, atque e Pontiis Tarracinam delatus, recta ad Sancti Stephani portum contendit, ad Populinumque substitit. Viginti, quæ citius Julia Cæsarea, Numidiæ oppido, navigia moverant, Populonium (cum incolæ se in arcem coniecissent) diripere; arcem oppugnare cœpere. E reliqua classe Dragutes, in Populini litoribus tribus peditum millibus expositis, cum oppidum aggredi vellet, compluribus cæsis, reliquis in fugam actis, ad triremes regredi coactus est. Inde Hilva vastata ac direpta, una cum Gallicis triremibus in Corsicam proficiscens, Calvio oppido frustra tentato, inclinante autumno vela in orientem flexit, atque amice in itinere Venetorum insulas, ac maritimas oras legens, Byzantium revertitur.

Neque vero a Hierosolymitanorum militum incursionibus tuta eo anno Veneta navigia, atque homines fuere, cum sæpius gravia ab iis illata incommoda nuntiarentur. Quibus Senatus antea (ut diximus) permotus, eorum proventus ad illata damna farcienda in publicum redigi iusserat; mandataque maritimis præfectis dederat, ut in eos qui Venetorum rebus detrimenta intulissent, severe animadverterent. Ea cum religionis supremus Magister cognovisset, Joannem Baptistam Alliatam legatum Venetias misit, qui una cum Justiniano Justiniano (quem *Receptorem* vocant) Principem ac Patres adiens, multa de Hierosolymitanæ religionis primordiis, atque legibus protulit, quam antiquitate, insigni pietate floruisse, magna atque præclara pro christiana republica gessisse, aiebat: *inexpiabili odio adversus fidei christianæ hostes Equites obstringi: in eos ubicumque invenissent, impetum facere, bonis exuere, morte plectere: Christianos, quos illi miserrima servitute contererent, in libertatem vindicare: nullam cum iis pacem, nullas inducias habere: his institutis altum, atque servatum Hierosolymitanorum equitum ordinem: si a navibus perlustrandis probiberentur, quidnam id esset, quam jacta innumeros prope ante annos eorum instituti fundamen-*

ta

1555

*Herculis
Portus a
Cæsareanis
deditione
captus.
Dragutes in
mari Tyr-
rhenio.
Populonia a
Numidicis
triremibus
direpta.
Turcæ ad
Populini
oras cæsi &
in fugam
verfi.*

*Joannis
Baptistæ
Alliatæ,
Hierosoly-
mitanorum
equitum ad
Venetos ora-
toris, ora-
tio.*

1555 *ta evertere, sine quibus religiosus ordo corrueret, cuius milites vitam saepius pro christiana religione devovissent? vigere in eorum animis eximium erga Rempublicam Venetam studium, pro qua, si opus esset, opes, ac spiritum quoque libenter effunderent. Quapropter Senatum orare, ut Equitum proventus libere religioni permetteret, neque quidquam de prisca illorum consuetudine, atque instituto imminui pateretur.*

*Senatus res
sponsum.*

*Hæc Alliata pluribus prolocuto, Senatusconsulto quæ publica mens sit, exponitur: Ob ea, quæ gravissima Venetis navigiis damna illata sint, incredibili molestia affectum Senatum fuisse, tum quod amicitiae jura, humana commercia, jus denique gentium violata fuissent, cum maria cunctis libera, neque secus in Venetorum navigiis, ac intra mœnium septa tuta omnia esse oporteret; tum quod pax, quæ Reipublicæ cum Suleimano intercederet, in discrimen adduceretur; immerita, & invita Respublica ad periculosissimum cum potentissimo hoste bellum, ex quo haud parva ad universam christianam rempublicam detrimenta manarent, traberetur: hæc cum ita se habeant, ut acriora remedia exposcere videantur, Senatum, in Hierosolymitanum ordinem propensum, clementius agere statuisse, eoque tantum, ut proventus, quos in suis ditionibus habeant, penes sequestros reponantur, contentum fuisse: decretum quoque ipsum amoturum, modo civium, subditorum, atque eorum, qui navigiis Venetis veberentur, indemnitati, atque incolumitati prospiceretur, in posterumque ab iis equites abstinerent. Franciscus Vargas, Cæsaris legatus, quod equites in Caroli clientela esse diceret, ut Alliatae postulatis satisfaceret, quæ ab eo dicta fuerant, repetitis, contendit; quibus Princeps vehementi adeo dicendi vi, atque argumentorum copia respondit, ut se ratione victum Vargas fateretur. Verum cum Senatus decreto Hierosolymitani milites non acquiescerent, ad Pauli Pontificis opem confugere, præcipue Puccio & Farnesio religionis protectoribus freti. Dominici Mauroceni in eo negotio diligentia, ac virtus enituit, qui ita causam Reipublicæ cum Pontifice egit, ut illius animum ratione flexerit. *Eo militum insolentiam evasisse, ut a justo bello ad piraticam exercendam se traduxissent; naves amicæ Reipublicæ diripuisent; usque in insulæ Cretæ sinus se intulissent; in Cydoniæ**

*Hierosolymitanorum
equitum negotium Ro-
mæ discus-
sum.*

donie portu navigium intercepissent, bona asportassent: his publica negotia, atque humanam societatem dirimi, intuta maria navigantibus reddi, vectigalia, Reipublicæ nervos, succidi, pacem interturbari: an non hæc graviora, atque acriora remedia exigerent? vel ex eo Reipublicæ proclinatam in omnes voluntatem dignosci, quod proventus tantum, quibus damna sarcirentur, uti alias factum fuerat, retinisset. Pontifici, quæ legatus adduceret, probabantur; unum illud conquerebatur, quod legem de redditibus ecclesiasticis Senatus tulisset. Verum neque id indiscussum Maurocenus prætermisit: non de privata, at de publica re agi; ejusmodi negotia inter Principes agitari consuevisse, publicas injurias publico decreto sarcindas: Julium quoque Pontificem Maximum ejus generis Senatus decreta probasse. His Paulus adductus ordinis apud se legato, ut Magistro scriberet, præcepit, ne Veneta navigia scrutari, Reipublicæ maria excurrere, neu litoribus adnavigare, aut in Venetos portus se inferre militibus permetteret. Pecunia ex proventibus in ærarium coacta, omnibus, qui damna perpeffi fuerant, consultum est.

Sed quoniam sæpius de Hierosolymitanis militibus sermo incidit, non abs re fore arbitror, si de eorum origine, atque institutis nonnulla proferam. Postquam Romani imperii moles in immensum fere aucta, suo pondere deprimi, & vel Principum negligentia, vel disciplinæ militaris studio neglecto, collabi cœpit (quod potissimum Heraclii temporibus contigit) Hierosolymorum regnum cum Syria, atque Aegypto in Persarum potestatem non absque ingenti christianæ religionis jactura concessit; quod divinis humanæ redemptionis mysteriis insignia, atque eximio cultu, ac pietatis obsequiis veneranda loca, ad quæ ex cunctis orbis partibus invifenda infinitus prope mortalium numerus confluebat, impii homines, ac veræ religionis hostes occupassent. In Solymorum tamen civitate licet oppressa adhuc Christiani degebant, cum barbari ex quatuor illius regionibus unam, in qua Servatoris sepulchrum visitur, Christianis concessissent, reliquas cum templo ipsi obtinerent. Neque deerant qui tum ex orientis, tum ex occidentis oris, vel religione tacti, vel negotiorum causa sacrosanctam tellurem adirent. Ex Italibus vero negotiatoribus, qui

Hierosolymitanorum Equitum origo & acta.

1555 qui Amalphim incolebant, cum peregrinas merces orientalibus antea non visas conveherent, gentis benevolentiam, Regisque gratiam adeo sibi conciliaverunt, ut tutus ad illos aditus quocumque libuisset pateret. Ii domicilium sibi in urbe petiere. Locus in ea parte, quam reliqui Christiani habitabant, amplissimus designatur, negotiatorum ære pro foribus basilicæ Dominicæ resurrectionis, sub jactu fere lapidis, cœnobium perpetuæ Virgini Dei Genitrici Mariæ dicatum extruunt; nihil, quod vel ad cœnobarum commodum, vel ad suæ gentis suscipiendos hospites attineat, prætermittunt; ex Italia Abbatem, ac monachos traducunt; a Latinorum institutione cœnobium *de Latina* dictum. Ad mulieres quoque excipiendas alterum cœnobium erigitur, ac Mariæ Magdalensæ inscribitur. Xenodochium præterea in eorum gratiam, qui, peregrinatione suscepta, cum ad sanctissima loca appulissent, egestate, ac calamitate conflictabantur, exædificatum, quibus victui, ac tegumento necessaria ab institutis cœnobiis suppeditabantur, Divo Joanni Baptistæ dicavere, quod ad eum sæpe locum Zacharias, magni Vatis pater, divina meditaturus accederet; vel, ut Wilhelmus Tyrius, metropolitanus Archiepiscopus, ac regni Hierosolymitani cancellarius, scriptum reliquit, divo Joanni, qui genere Cyprius, cum Alexandria Patriarcha, Phoca Imperatore, creatus esset, quod omnia sua liberaliter pauperibus largiretur, Misericordis, sive Eleemosinarij nomen est fortitus. Utcumque se res habeat, satis constat, in celeberrima Godefridi expeditione Gerardum ejus xenodochii magistrum cum sociis nonnullis anno circiter centesimo supra millesimum, amictum, ac ritum, quo nunc ejus ordinis milites utuntur, primum suscepisse. Id institutum a Hierosolymitano Patriarcha, ac Pontifice Maximo probatum, brevi adeo coaluit, ut viri nobilitate insignes ex longinquis provinciis religionis causa Hierosolymam accedentes, votis nuncupatis, cum religionis christianæ hostibus irreconciliabiles, perpetuasque inimicitias habituri, illi se se adjunxerint, ingentesque opes Principum liberalitate sint consecuti; Reges Hierosolymitani eorum virtuti arces, atque oppida limitanea tuenda commendaverint. Verum Christianorum rebus in Syria nutantibus, Hierosolymis a Saladino Turcarum Principe captis,

captis, Tyrum, & Ptolemaidam se se equites recepere, quæ loca diu adversus barbarorum impetus egregie sunt tutati.

Tandem cum Syria omnis in Turcarum potestatem venisset, Rhodum, clarissimam mediterranei maris insulam, anno M. CCC. VIII. Wilhelmo Villareto duce, vi occupavere. Inde Rhodiorum nomen fortiti, per annos ducentos ac quatuordecim eam insulam, sæpius Turcarum ingentibus copiis profligatis, retinere, ut propugnaculi instar barbaris Rhodus opposita, classibus Europam invadendi facultatem ademisse videretur. Donec Suleimanus immensis viribus terra, marique aggressus, militibus per aliquot menses ingentes belli conatus sustinentibus, tandem occupavit; cum ob Christianorum Principum diffidia auxiliorum spe destituti, atque ad extrema redacti civitatem dedere (uti superioribus libris scripsimus) coacti fuissent. Rhodo amissa, Melitam Caroli Imperatoris liberalitate inhabitandam susceperunt, quæ in mediterraneo mari inter Numidiam, & Siciliam sita est. Leptis quoque, quæ *Tripolis* dicitur, in Numidia adjecta. Verum hæc paucis ante annis a Turcis occupata fuerat: Melitam peregre regio opere munitam ad hæc usque nostra tempora acerrime tuentur, Suleimanique præfectum Pialim prævalida classe, atque immenso prope apparatu invadentem anno M. D. LXV. summa cum virtutis, ac fortitudinis laude repulere. Ex iis profectus initiis per annorum series hucusque se Hierosolymitanus, vel sancti Joannis ordo extulit, ex quo complures viros fortes, atque egregios effluxisse nemini dubium est; licet mutata temporum conditione, sæpius præpotentes Turcarum vires minutis laceffentes præliis, infensiores Christianis reddendo, in eorum exitium incitaverint, atque a priscis legibus nonnumquam deflectentes, religionis decus, avaritiæ ac lucri sordibus asperferint.

Primarium hunc, atque antiquitate potiore ordinem duo post Syriam, ac Hierosolymorum regnum sacro Christianorum foedere recuperatum, sunt consecuti: Templariorum alter, cuius novem viri auctores fuere, qui, terrenis omnibus proculcatis atque abjectis, Christo Deo se manciparunt, castitatem, obedientiam, communemque victum professi. Principes hujus instituti Hugo de Paganis, & Gaufredus de Sancto Aldema-

Templariorum equitum institutio.

1555

ro fuere. His certa sede carentibus, Rex in suis amplissimis ædibus, quæ prope templum, unde nomen sortiti sunt, sitæ erant, degere permisit: certa, quibus viverent cum temporaria, tum perpetua ab eo, ac Patriarcha beneficia tributa, ut itinera tuta peregrinis redderent, & latrones, ac grassatores pro viribus infectarentur. Novem annorum spatio cum in eo instituto perseverassent, anno M. C. XXII. Honorii Pontificis Maximi, ac Stephani Patriarchæ auctoritate ordinis formula est constituta, albus amictus assignatus; mox Eugenii Pontificis tempestate rubra crux addita. Res inde Templariorum in immensum crevere, immanes congestæ Christianorum pietate, ac munificentia opes, quamplurima oppida addita, magistratus creati, cum certa pecuniæ vis quotannis in peregrinorum subsidium ab iis Hierosolymam mitteretur. Verum ex optimis initiis pessima exempla oborta exitium ordini attulere. Anno M. CCC. XII. a Clemente V. sublatus, bona magna ex parte divi Joannis militibus attributa. Alteri ordini ex ambobus mixto, quod hospitio exciperet, & pro religione armis decertaret, vir Theutonicus initium dedit, qui post Hierosolymam receptam in propriis ædibus Patriarchæ auctoritate divæ Genitricis Virginis facello constituto, Germanis sacra invisentibus loca, xenodochium instituit. Hunc quoque insignes plerique viri sumpto cum atra cruce candenti amictu, nobilitarunt. Hi, Hierosolymis amissis, in patriam reversi, a Sarmatis vocati, ut eis contra irruentes barbaros auxilio essent, Prussiam, christianæ religionis hostibus pulsas, occupavere. Atque is ordo, licet Prussia amissa, viget adhuc, Maximilianumque, Rodulphi Cæsaris fratrem, Magistrum temporibus nostris obtinuit.

Theutonicorum Equitum origo.

Paulus Pont. infensus in Cæsarem.

Ceterum dissidia inter Paulum Pontificem, ac Cæsarem Philippumque filium novos in Italia tumultus concivere. Ea licet tunc primum suboriri viderentur, jamdiu tamen etiam animis erupere, cum varias ob causas utrinque odiorum occulta semina alerentur, quæ jacta fuisse plerique dicerent, cum a Leone Decimo Sedis Apostolicæ nuntius ad colligendum beati Petri vectigal in Britanniam Caraffa missus, legatione perfunctus, in Belgium ad Cæsarem profectus, eumque in Hispaniam profectus, sua opera, si qua in re posset, delata, repulsam tulisset. Aucta vero, cum a Paulo tertio ad Nea-

poli-

politanum archiepiscopatum evectus, tamquam nimium Galli-
carum partium studiosus, possessione diu exclusus jussu Cæ-
saris fuisset. Ad hæc ex suis cognatis, ac propinquis nonnul-
los exilio mulctasse; alios levibus suspicionibus adu-
truncari jussisse, aiebat; atque, quod minime ferendum arbi-
trabatur, ea Caroli mandata potissimum fuere, quibus lega-
tis jubebatur, ut alios quosvis potius, quam se Pontificem
Maximum renuntiari paterentur. Par quoque odium in Cæsa-
re vigeat, quod rebus semper suis, atque consiliis adversum
Cardinalem Caraffam expertus esset. Ob id vero mirum in
modum in eum Carolus, ac Philippus exarsere, quod cum il-
lum, uti novæ Jesu societati adscriptum, in quam Julius quo-
que Pontifex Maximus, ac complures e Cardinalium Collegio
nomen dederant, Hierosolymitanus eques convenisset, no-
menque suum, ut scripto apponeret, atque cuidam decreto
subscriberet, petiisset, ipse elate nimium Philippi Regis subscri-
bendi locum præripuit. Admirante equite, atque non ei talem
deberi locum dicente: *Immo vero*, Caraffa inquit, *mibi maxi-*
me debetur, cum Decani inter Cardinales gradum obtineam;
ac si Cardinales Regi æquiparantur; Decanus vero cunctos
Cardinales antecellit: cur non ego Regem antevertam, Philip-
pum præsertim nondum diademate aliquo redimitum? Hoc fa-
cto, ut par erat, vehementer Reges commoti perhibentur.

Verum quæ mentibus condebantur haud difficulter in aper-
tum prodire: nam cum Cæsareani sibi secreto Sanctæ Floræ
Comites adjunxissent, quod ab Henrici amicitia abstractis,
Gallorum vires magnam in Hetruria jacturam facturas spera-
rent, Carolus Sfortia Galliæ Cisalpinæ, uti vocant, Prior,
qui Henrico bello Senensi militaverat, atque binas e Gallia
discedens in Masiliensi portu triremes reliquerat, ut illas ab-
duceret, simulatione obiectas ad Henricum literas mittit: ro-
gat, ut, restitutis triremibus, assueta stipendia facere permit-
tat. Annuente Rege, Nicolaus Alamannus præfectus cum iis
Centumcellas contendit. Prior triremes Alexandro fratri, ca-
meræ Apostolicæ clerico, ab Alamanno tradi jubet. Illo ab-
sente, reddere recusanti, nihil Alexander veritus, quod in
ditionis pontificiæ statione consisterent, vim parat; abduce-
re e portu, Alamanno contradicente, ac repugnante, cona-

Sanctæ Floræ
Comites
ad partes
Cæsaris ac-
cedunt.

1555 tur. Nicolaus illatas in Ecclesiæ ditionibus Henrico injurias conquestus, discessum inhiberi a Petro Capuano Centumcellensi præfecto impetravit. His statim Romam ad Sanctiflorium Cardinalem delatis, infcio Pontifice, per Joannem Franciscum Lotinum Volaterranum, quem a secretis habebat, a Joanne Montorii Comite, Pontificis fratris filio, callide expressit, ut statim præfecto mandaret, triremibus abitum permetteret, neque se Regum negotiis immisceret. Itaque Alexander, statim Cajetam, inde Neapolim triremibus deductis, amice, ac liberaliter a Prorege Bernardino Mendozzio, & Auria, Hispanicæ classis præfecto, exceptus est. Ea re, quod violatos Ecclesiæ portus, nullamque suæ dignitatis habitam rationem diceret, Pontifex mirifice exarsit, statimque in carcerem Lotinum conjici, Alexandrum Sfortiam, gravissimis indictis pœnis, triremes reducere Centumcellas jubet. Idem Cardinali, ut curet, præcipit, qui ira æstuantem Pauli animum mollire adnixus, illarum reditum, uti concupiverat, obtinere nequit. Dum gravissimas interea minas Pontifex intentaret, ni monitis, ac mandatis Sanctiflorii parerent, in eos acerba quæque exempla editurum; Cardinalis autem Caraffa Guidonem Ascanium Cardinalem ad se vocatum in Hadriani arcem custodiendum misit; quæ res effecit, ut e carcere liberandi fratris causa Sanctiflorius Comes, qui Cosimi Hetruriæ Ducis exercitui præerat, ab Hispanis enixe contenderet, ut triremes restituerentur; quod tandem factum est.

Alexander Sfortia calide e Centumcellæ portu Sfortianas triremes abducit.

Pauli Pontifex in Sfortianos minas.

Guido Ascanius custodiam in Hadrianam molem missus.

Sfortianas triremes in Pontificias ditiones perductæ.

Hæc mutui odii, & simultatum initia magna quoque inde incrementa susceperunt, quod ei nuntiatum esset, Cæsareanæ factionis principes modo apud Cardinalem quem dicunt *Camerarium*, modo apud Marcum Antonium Columnam in eum colloquia clandestina ferere; Lotinumque a Cardinali ad Cæsarem missum, ut de tota ratione, & exitu comitiorum, in quibus multa adversus leges acta fuissent, illum doceret. Insidias quoque sibi parari crebris sermonibus usurpabat, cum incensum per se animum in dies magis Carolus Caraffa, Cardinalis nepos, juvenis acer, in militiam potius quam in sacerdotium propensus, atque in primis Cæsareanis infensus, inflammaret. Itaque Paulus cohortes conscribi, custodes corporis augeri

geri jubet; Cardinalem quem *Camerarium* vocant, & Camillum Columnam in Hadriani molem trudi imperat. Alexandro Sfortiæ absenti sacerdotium adimit; Marcum Antonium Neapolim profectum in iudicium vocat; Julianum Cæsarinum, atque Ascanium Cornæum, datis vadibus, urbis exitu prohibet. Eodem tempore quammaximam potest Italorum militum manum cogit, Urbinati, pontificiarum copiarum imperatori, ut in suis ditionibus quatuor peditum millium delectum habeat, jubet, equites undique colligat. Jamque Romæ tria peditum millia aderant, quos, adjecta equitum manu, Antonio Caraffa duce, Palianum versus, Neapolitano regno finitimum Columnensium oppidum, contendere præcipit. Antonio adventanti Paliani incolæ, Marco Antonio Columna ab omnibus rebus imparato annuente, oppidum pontificiis dedere; exemplum alia castella subsecuta sunt. Antium (*Neptunum* hodie) in litore situm cepere; Bracianum ad Sabatinum lacum, Sanctiflorio Cardinali captivo permittente, præsidio militum imposito, occupavere. His haud dubium impendere Italiæ bellum videbatur, cum præsertim Avanzonius, Regis legatus, Arminiacus Cardinalis, Lanfocius Pontificis animo novarum rerum consilia instillarent; gesta extollerent: unam ad ecclesiasticam dignitatem tuendam viam esse, si Cæsareanorum fastum atque elatos spiritus obtunderet: Christianissimum Regem pontificiæ dignitatis eximium vindicem, ac patronum habiturum, qui nulla pontificiam dignitatem labe infici pateretur, præpotentisque regni viribus præsentem opem laturum. Pontifex Carolo infensus, in animum Gallorum consilia demittere, aures pollicitis præbere, a Cardinali nepote impelli. Ob id Annibalem Oricellarium in Galliam mittit, qui Henricum ad Ecclesiæ, Pontificis, atque Caraffæ familiæ patrociniū suscipiendum hortetur: quidquid virium, quidquid ex Ecclesiæ ditionibus, vel ad bellum in Hetruria renovandum, vel ad Neapolitano regno inferendum peti possit, desert. Ardenter enim, ut Neapolitani in Gallorum potestatem concederent, Caraffa Cardinalis optabat, atque (ut plerumque quæ maxime homines cupiunt, ea sibi facilia fore arbitrantur) suæ familiæ summam auctoritatem, ac vires, quantopere in Neapolitano regno, ac præcipue in Salentinis posset, extollere: complures propinquos, at-

1555
Cardinalis
Camerarius & Camillus Columna in custodiam dati.

Paulus Pont. in proceres Hispanice partis animadversit, atque ad bellum se instruit.

Caraffa Columnensium ditiones occupat.

Galli Pontifici adversus Cæsarem concitant, Regis patrociniū promittunt.

Annibal Oricellarius a Pontifice in Galliam missus, ad Neapolitanam expeditionem Regi suadendam.

1555 que affines magni nominis procures multis sibi nominibus adjunctos esse: incolis invisum Hispanicum nomen: ad primum armorum, ac signorum Galliae prospectum a Cæsare Neapolitanos defecturos, ultroque Gallicum imperium subituros. Henricum, ne tantam præclare gerendæ rei opportunitatem omitteret, Italorum peditum, tormentorum, commeatum magnam vim polliciti, adhortabantur; ut socios Venetos belli sibi adsciferent, magnis propositis præmiis, nitebantur; qui cum ingentem ex ea rerum perturbatione molestiam perciperent, Paulum ad saniora consilia revocare licet frustra conati fuerant; cum improspere Albani Ducis in Subalpinis eventis, pecuniæ inopia, Germanorum tumultibus, Ulpiano munito valde oppido a Gallis capto, ausus in dies majoresque spiritus fumeret; & quamvis de concordiae aliqua ineunda ratione ageretur, nihil tamen confici potuerat.

Hispanorum in Subalpinis improspere successus.

Fœdus inter Paulum Pontificem & Henricum Regem.

Henricus vero ex diffidiis inter Pontificem Maximum ac Cæsarem subortis peramplam ad res bene gerendas occasionem minime prætermittendam ratus, Lotharingum, ac Turnonium Cardinales citatis itineribus cum mandatis pro fœdere faciendo Romam iussit contendere. Neque difficile fuit infensos animos mutuis fœderibus conjungere, quæ secreto sub his conditionibus pacta fuere: *Ut pontificias ditiones, atque Carassam familiam in clientelam Henricus susciperet: exercitum Helvetiorum, ac Gallorum ad decem millia, bastatos quadringentos, leviores equites mille ac ducentos in Italiam mitteret: Pontifex contra communi impensa Italorum peditum decem millia conficeret; tormenta, apparatus, annonam, aliaque necessaria compararet: quingenta aureorum millia Romæ, aut Venetiis deponerentur, quorum Pontifex centum ac quinquaginta millia, Rex reliquum curaret: Bello aut Hetruria, aut regnum Neapolitanum peteretur; adeptum minori Henrici nato quadraginta aureorum millium pensione concederetur: Sicilia quoque bellum, nisi gravi aliquo periculo Gallia laboraret, inferretur: Joanni Montorii Comiti in Neapolitano regno ditiones cum vigintiquingue aureorum millium annuis proventibus traderentur: Antonio Carassæ quindecim millia tribuerentur: Eisdem legibus in Insu-
bribus oppugnandis Pontifex teneretur: eorum imperium uni e Regis filiis, Delphino excepto, traderetur; quæ olim Ecclesiæ*
obus-

obvenerant civitates, eas rursus obtineret: Cosmus Florentia expelleretur; Senensibus libertas restitueretur: Ecclesiae fines citra Apenninum usque ad Aternum amnem, trans ad Lyrin usque extenderentur: Veneti in idfoedus, magnis propositis praemiis, allicerentur: Herculi Ferrariae Duci supremum pontificiarum copiarum imperium deferretur: in Italiam summum copiarum praefectum, penes quem belli administrandi jus esset, ex insignioribus unum proceribus Rex mitteret. Haec summa foederis capita erant, quibus Pontifex, ac Galli subscribere. Lanfaccius statim in Galliam, ut de singulis Henricum doceret, atque ad opus aggrediendum impelleret, mittitur.

Dum haec fiunt, Philippus Angliae Rex ex Britannia in Belgium profectus, cunctas, quae ad Burgundiae principatum spectabant, provincias a Carolo patre libere Bruxellis accepit; cum vel rerum humanarum pertaes, vel corporis aegritudine affectus Caesar receptum in Hispaniam meditaretur. Resistantis enim fortunae vim expertus, cum ingentem de sua virtute, ac felicitate conceptam apud mortales opinionem ad Julium Carnicum fuga, Metensium obsidio infauste tentata corrupissent, secedere, atque e fluctibus in portum se se recipere statuerat. Itaque Philippo filio Belgio, ac mox reliquis regnis, ac provinciis traditis, a gravissimis curis, atque molestiis se subduxit. De Belgio sibi tradito Philippus Venetos per literas, perque Vargas certiores fecit, qui ei tot provinciarum imperium sunt gratulati. Interea Caesareani ad bellum Pontifici inferendum necessaria sedulo comparabant, si improvise pontificias ditiones adorirentur, imparatumque offenderent, quas vellent illi leges imposituros rati. Atque ut justa induisse adversus Paulum arma viderentur, illatas ab eo injurias conquesti, immerito in Caesarem, ac Philippum vetus effudisse odium praedicabant.

Franciscus vero Vargas in Patrum Collegio graviter admodum atque acerbe in Paulum invehebatur: Quod Columnenses, qui Caesaris rebus favebant, in carcerem conjecisset; bona ademisset; oppida occupasset: copias cogeret; bellum adversus Caesarem pararet; nullis quamvis aequis concordiae rationibus acquiesceret: jam totum se Gallis addixisse; Henrici pietatem, ac religionem in Cardinalium collegio extulisse, utpote qui amplissimi regni vires, opes, se ipsum denique pro Ecclesia tuenda,

H. Mauroceni. T. II.

F 3

atque

1555

Herculi
Ferrariae
Duci suum ponti-
ficium ponti-
ficium imperium de-
fertur.

Philippus
Rex Belgii
possessionem
a patre ac-
cipit.

Hispani ad
bellum se in-
struunt.

Francisci
Vargas apud
Venetos o-
ratoris in
Pontificem
vehemens
oratio.

1555 *atque augenda obtulisset; lapsum in suo regno religionis cultum restitui, duobus ab eo in Galliam theologis missis, contentus esset; totum de pace ineunda negotium sibi permisisset: ex his dignosci baud dubie posse, quam aversa Pontificis mens a Cæsare esset; inclusum pectore diu odium, atque inimicitias palam erumpere: senio jam confectum non recte sibi consulere: ab assentatoribus undique septum, a propinquis novarum rerum cupidis præcipitem agi; neque quid sibi, atque Ecclesiae conducere, satis prospicere. An vero arbitraretur, Cæsarem impune invadi posse, qui nullius unquam injurias perpeßus, magnis viribus fultus, hostium suorum impetus semper retuderit, atque oppresserit? tot christianæ reipublicæ vulneribus illud quoque adjectum esse, ut ille, qui supremam in terris dignitatem esset adeptus, novos motus excitaret, atque Italiam vix ob præteritas clades spiritum ducentem rursus in easdem tempestates detruderet, non absque Dei Optimi Maximi imperscrutabili consilio, ut meritas de humanis sceleribus pœnas reposceret (quod alias sæpe contigisse memoria proditum est) ad honorum fastigium prava Principes evehi. Inde complura quoque prolocutus, quibus Paulum maledictis perstrinxit, quæcumque pararet, moliretur, vehementi oratione infectatus. Ad ea Princeps, summam ex Pontificis, ac Cæsaris controversiis Rempublicam molestiam capere, respondit, quod exitiosum, atque universæ reipublicæ christianæ deflendum bellum imminere animadverteret: in visceribus Italiae incendium rursus excitari, quod singuli paulo ante extinguere annixi fuissent: nihil præstantius, nihil pace optabilius, quam Respublica semper concupiverit, omni studio quaesiverit; erga Cæsarem ea mente, qua semper extiterit, optima nempe, atque egregia Senatum futurum.*

M. D. LVI.

1556
*Lotharingi
 Cardinalis
 ad Venetos
 oratio.*

L Otharingus vero in Galliam rediens, Venetias accessit summis honoribus exceptus, Principe, ac Patribus Henrici nomine consalutatis, in hanc sententiam est loquutus; *Paulum, cum primum pontificatum iniisset, iis, quæ Gallis cum Hispanis negotia essent, se immiscere, ni prius de re-*
rum

rum statu edoceretur, noluisse; propterea certos homines, qui singula diligenter perquirent, in Galliam misisse; se vero ut rerum præsentium statum Pontifici significaret, Romam ab Henrico proficisci iussum: Christiana pietate, eximia religione, optima in publicum bonum, cui noctes, diesque incumbere, Paulum mente esse; nulli insensum; ni ipse provocetur, neminem laceessere: penes Henricum pacis arbitrium, ac leges esse velle, quibus perturbatæ, atque afflictæ christianæ reipublicæ succurreret; hos præclaros orsus, hæc summis extollenda laudibus consilia a Cæsareanis perverti, qui graviter illum insectati, in Ecclesiæ ditionibus imperium ita exercent, ut vix spiritum libere haurire sinant: jam eo elatos eorum spiritus evasisse, ut Pontifici Maximo, Christi Servatoris in terris vices gerenti, vastitatem atque exitium minuentur; efficere Henricum non posse, quin majorum suorum vestigiis insistens exposcenti Pontifici opem ferat; in ea præsertim causa, quæ nulla majori vel honestate, vel æquitate nitatur: hæc omnia Reipublicæ quam summa benevolentia complecteretur, significare Regem voluisse, quo consiliorum, atque actionum suarum particeps fieret. Lotharingo a Senatu responsum; Regi de propensa in Rempublicam voluntate ingentes se habere gratias; sperare, demptis controversiis, pacem, qua nihil universæ christianæ reipublicæ opportunius accidere ea tempestate possit, retentum iri; ex vetere instituto in ea vel conservanda, vel instauranda omne studium, ac curam se adhibuisse: idem Christianissimum, ac prudentissimum Regem facturum, sibi polliceri.

Ceterum assiduis bellis, mutuisque cladibus non tam in Carolo, atque Henrico decertandi ardor restinctus, quam attritæ, ac prope exhaustæ vires erant, ut neque in militum stipendia pecunia suppeteret, neque bellorum diuturnitate summis incommodis afflictæ provinciæ subsidia conferre possent. Itaque Cameraci inter Cæsarem, Philippum filium, & Henricum Galliæ Regem in quinquennium induciæ pactæ fuerant, quibus ad pacem firmandam æterni iter posse videbatur, nisi gravioribus inter Summum Pontificem, ac Philippum dissidiis amplior sæviendi seges increvisset; Caraffa, atque aliis Pauli propinquis faces quotidie admoventibus, qui cum pactis in

Induciæ inter Cæsarem Philippum, & Henricum Reges Cameraci instat.

1556 quinquennium induciis, de quibus tum rumores tantum diffusi
 pati erant, spes sibi præreptas, atque succisas pati æquo ani-
 mo non possent, nihil non movebant, ut, quæcumque ex oc-
 culto fœdere teneretur Henricus, præstaret. Neque vero mi-
 nori angebantur metu, quod, Albano Duce e Subalpinis Nea-
 polim profecto, ne quidpiam adversus pontificias ditiones Hi-
 spani molirentur, pertimescerent. Henrici præconsultores in
 diversas sententias scindebantur. Equitum Magistro, provectæ
 ætatis viro, assiduo rerum usu magnam virtutis opinionem
 nacto, Admirallio, atque aliis nonnullis proceribus, minime
 a pactis induciis recedendum videbatur; neque temporum
 conditionem exposcere, ut in gravissimi, ac periculosi belli
 tempestates nullo operæ pretio rursus se Henricus demitteret.
 Lotharingæ vero Cardinalis, fratresque, vivida juvenia, mi-
 litarique laude incensi, obstrictam Pontifici fidem præstandam,
 neque præclaram illustrandi Gallici nominis opportunitatem
 prætermittendam rebantur: quorum consiliis cum Henricus,
 ac Catharina uxor faciles aures præberent, novi belli semina
 jaciebantur. Carassæ in pontificia oppida, atque urbes fru-
 menta, & commeatus importabant; Romam munitiorem red-
 debant; quæ vel ad arces tuendas, vel ad hostes repellendos
 attinerent, a Petro Strozio Pontificis jussu curabantur.

Sed inter hæc, cum de induciis Cameraci initis Romæ cer-
 ti nuntii advenissent; neque ad belli sumptus sustinendos pa-
 res vires essent; complures missos facere milites coacti, neque
 pacis conditiones amplectebantur, neque prorsus conceptas
 spes abjicere poterant. In ea consiliorum ambiguitate, ne pe-
 nitus sui muneris Pontifex oblitus videretur, Carolum Caras-
 sam, ac Scipionem Rebibam Cardinales, alterum Lutetiam ad
 Henricum, alterum ad Carolum & Philippum in Belgium, le-
 gatos designat, qui pacem inter Reges faciendam curent. At-
 que haud multo post in Cardinalium collegio acerba quam-
 plurima in Columnenses exaggerat: *Quot ex ea familia prod-
 irent, tot acerrimos Ecclesiæ infecutores, atque hostes esse:
 an ea repeteret, quæ vel vetustis monumentis tradita, vel ad-
 huc recenti obsignata in hominum mentibus memoria contine-
 rentur? quoties arma adversus Romanos Pontifices induis-
 sent? quoties anathemate perculsi, atque diris devoti, quo-*

ties

*Gallicorum
 de Italicis
 sensus sen-
 tentia.*

*Carolus Ca-
 rassa & Re-
 biba Card.
 alter ad
 Casarem,
 alter ad
 Henricum a
 Pontif. mit-
 tuntur.
 Paulus
 Pont. in
 Cardinali
 collegio in
 Columnen-
 ses inveni-
 unt.*

ties ditionibus , ac dignitatibus , quæ ab Ecclesia obtinuerant , exuti fuissent ? An vetera recenseret , necemque Bonifacio Octavo Summo Pontifici illatam commemoraret ? Quis profecto esset , cui nuper acceptas Romanæ urbis clades repetenti , ab Ascanio , ac Pompejo Columna , Roma direpta , augustum divi Petri templum , ac sacra Pontificis sedes prædæ loco habitæ , Clemens in arce obsessus non objicerentur ? Eosdem cum Paulo Tertio , ac Julio Tertio inimicitias exercuisse ; Marcum Antonium Cæsaris subnixum ope , patre ejecto , immania adversus se ipsum , atque Ecclesiæ imperium meditatum . His , atque aliis adductum Columnenses ditionibus exuere , anathemate plectere , atque perpetuo exilio mulctare decrevisse . Itaque Marcum Antonium , atque Ascanium patrem edicto vulgato anathemate perculit , honoribus , atque iis , quæ in ditionibus ecclesiasticis oppida obtinebant , exutos , Ecclesiæ hostes , ac perduelles declaravit ; eorum oppida Joanni Caraffæ , Comiti Montorii , nepoti suo , diplomate ea de re confecto , atque a Cardinalibus subsignato , principatus Paliani titulo addixit ; plerisque obloquentibus , maledictisque ac probris Pauli nomen proscindentibus , quod octogenarii senis , atque jam letho proximi consilia non ad reipublicæ christianæ utilitatem , sed ad familiæ amplitudinem , propinquorumque opes dirigerentur . Miserrima fane vel ex eo Regum , ac Principum æstimari conditio potest , qui non propria virtute , ac prudentia , sed aliorum consiliis nituntur ; qui dum privatæ dignitati , ac commodis inhiant , suisque rebus prospiciunt , Principum majestatem produnt , eosque populis invisos in maximas ærumnas conjiciunt . Paulus Pontifex exacta ætate , innocentia , atque integritatis fama ad summam dignitatem evectus , suorum cupiditate , atque ambitione ad deterrima quæque compulsum , Italiam pene omnem subvertit , immanique belli incendio fere absumpsit ; cum interim adsentatores Paliani factum specioso nomine obtegerent : forti , ac Romanæ in primis Sedis amanti viro in Columnensium oppidis constituto , ab iis perpetuo Columniam gentem exclusum , in posterumque recuperandi facultatem ablatum iri . At vero Dux celebri pompa , insignibus indutus , universo comitante populo ,

Columnen-
ser a Pont.
Anathema-
te percuss
Ecclesiæ ho-
stes decla-
rantur .
Joanni Ca-
raffa prin-
cipatus Pa-
liani tribui-
tur .

præ-

1556

Caraffis bonores & tituli a Pontifice delati.

Palianum a Pontificiis munitum.

prætorianis custodibus, ac levis armaturæ equitibus e Vaticano in Capitolium deductus, divinis solemnibus ritu celebratis interfuit. Neque hoc contentus Paulus, Antonium, Joannis fratrem, Montebelli oppidi; Diomedem, Joannis filium, Cavæ Marchiones creavit: statimque Carolus Cardinalis, Joannes Dux, ac Petrus Strozzius Palianum cum muniendarum artium peritis se contulere, novisque aggeribus, ac propugnaculis cingere decrevere; præsidarios milites auxere; tormenta, commeatus conveyi jussere. Inde Caraffa Cardinalis triremibus Massiliam delatus, ad Henricum in Galliam, Petro Strozio comitante, contendit. Rebiba quoque in Belgium iter arripuit. Hac legatorum profectio resurgere denuo spes pacis, & eo, quo primum timore Italia perculsa fuerat, paulatim levare coepit, cum nemini fere inducias inter Reges pæctas abrumpi verisimile videretur.

Philippus Regis ad Albanum Ducem mandata de Pontificiis ditionibus invadendis.

Verum iis, quæ ad Palianum a pontificiis agebantur, quod inde sibi ad Neapolitanum regnum invadendum aditum facerent, Hispani haud parum sollicitabantur, cum simulatæ pacis tractandæ artes non amplius tegi possent; & Cardinalem ad Ecclesiæ, atque Caraffæ gentis patrocinium, uti pollicitus fuerat, suscipiendum Henricum adhortatum fuisse constaret: cum pontificias ditiones ob pæctas inducias hostibus objectas in maximo periculorum discrimine versari diceret; Rebibamque legatum ab itinere in Belgium suscepto ad se in Galliam vocasset; Herculi vero Ferrariæ Duci foederatarum copiarum imperium delatum fuisse fama esset. Quibus nuntiis Philippus permotus, Ferdinando Alvaresio, Albæ Duci, in mandatis dat, ut, quammaximis Neapolitano in regno coactis copiis, aliisque ex Hetruria, ac Subalpinis evocatis, per Campaniam pontificias ditiones invadens, Romam usque profectus, vi, atque armis vel instante metu, vel periculi magnitudine Pontificis animos comprimat; a Gallorum amicitia sejungat; Marco Antonio Columnæ Palianum oppidum restituendum curet; hæc quamcelerrime aggrediatur; Caroli, ac Petri Strozii e Galliis redditum, Henricique subsidia antevertat. Ea dum Albanus sedulo curat, Pontifex oppida regno Neapolitano objecta prædiis auget; pecuniam undique colligit; Palianum tormentis, & commeatu firmat; Antium, Velitras, Anagniam

mu-

muniri, urbis custodias intentiori cura haberi jubet, Joanne Montorio, Paliani Duce, cui pontificiarum copiarum præfecturam tradiderat, singula administrante, qui Ascanium Cornæum equitatus, Julianum Urfinum Italici peditatus præfectos creaverat. Per eos quoque dies Joanne Antonio Tassio cursorum Magistro, ac Garzia Lasso Vega, Regis legato, ob lteras Tarracinæ interceptas, quibus Albanus Romam quamprimum ducere exercitum urgebatur, Romæ in carcerem coniectis, irarum causæ augebantur. Omnia in urbe tumultus plena; complures Cæsari favere; rem in celeritate positam esse affirmare. Cosmus Florentiæ Dux tria peditum millia, quæ ad Albanum mitteret, cogebat; ex Pedemontana regione, atque e Gallia Cisalpina mille ac quingenti Hispani pedites; e Germania militum auxilia evocabantur.

Pontifex, iis, quæ Hispani meditabantur, cognitis, jamque propediem armis controversias dirimendas ratus, Antonium Caraffam, Montebelli Marchionem, ad Senatum mittit, qui de rerum statu Patres doceat. Is, ab inito Pontificatu quæ cogitationes quæ consilia Pauli fuerint, persequitur: *Nihil illum vehementius concupivisse, quam ut catholicam religionem confirmaret; prolapsam disciplinam restitueret; corruptos mores corrigeret; ad pristinum nitorem, ac decus Ecclesiam revocaret: his præclaris, atque egregiis artibus Pontificem doctrina, ac pietate insignem sedulo incumbentem, atque in optimo cursu expedite sanctissimorum Pontificum vestigiis insistentem, deturbatum, ac pene dejectum libidine, atque ambitione Hispanorum fuisse; qui veteri in illum odio incensi, ipsis invitis, supremam dignitatem adeptum torvis oculis inspicerent; variis injuriis affecto, demum bellum minitarentur; armaque in promptu, quibus Ecclesiæ ditiones aggrediantur, haberent. Quid enim ea commemoraret, quæ omnibus nota essent? portus Ecclesiæ violatos, triremes per vim abductas, perduelles receptos, multa occulto agitata, ex quibus qua invidia, quave rabie conciti Christi Servatoris in terris locum obtinentem insequerentur, dignosci posse; & nunc Albanum Ducem milites conscribere, copias cogere, Germanos ad Apostolicæ Sedis, atque adeo totius Italiæ exitium adcersere. Quem enim lateat, Alpium claustris a præferoci gente, atque Italico nomini infensa transmis-*

1556

Joannes
Montorius
Pontificiarum
copiarum præfectus

Garzia
Lassus Vega,
Paliani
legatus, &
cursorum
magister in
carcerem
conjectus.

Antonii
Caraffæ, &
Pont. ad
Venetos mis-
si, oratio.

1556

Paulus
Pont. a Ve-
netis postu-
lat, ut trans-
itum Ger-
manis per
suos fines
non permis-
tant.

Senatus re-
sponsum.

Martinus
Alonfus
Philippi ad
Venetos o-
rator.

Francisci
Vargæ, Hi-
spani ora-
toris ad Ve-
netos, ora-
tio.

sis, quot pericula nobilissima hæc provincia sit subitura? quem non permoveat religionis discrimen, gente, quæ, jamdiu priscis institutis relictis, novis se erroribus contaminavit, atque hæreseos detestabili labe coinquinavit, patenti Italiæ campo recepta, divina, humanaque omnia permixtum iri? his Ponticem religionis, ac pacis studio flagrantem vehementer turbari; eadem Reipublicæ religionis, ac pacis amantissimæ significare voluisse: petere, ne Germanis per Venetos fines iter in Italiam permittat; venientes vi repellat; neve eam pestem, ex qua tot mala libertati, ac religioni impendeant, Italicum solum ingredi patiatur. Gravia imminencia hæc pericula Senatui erant, omnique studio pro Paulo, ac Philippo conciliandis connixus fuerat: sed Reipublicæ vetus institutum secutus, neque se permolesto immisceri bello, neque alicui se adjungere statuerat. Itaque Antonio significatur; eas ob curas, quibus Pontifex premeretur, summo dolore Patres affici: Verum de concordia prorsus actum esse non arbitrari: pro Italica pace retinenda, & hætenus laborasse, & nihil in posterum ad eam conservandam prætermisuros: quod vero ad transitum Germanis intercludendum attineat, cum plures aditus sint, quibus e Germania in Venetas ditiones perveniatur, difficile arceri eos posse, multisque copiis, quæ modo in promptu non sint, opus esse; neque Rempublicam, quæ cum omnibus Principibus pacem servet, obsistere militibus pacate per suos fines transeuntibus consuevisse. Atqui ut propensum in Pontificem, ejusque ditiones animum patefaceret, tres tormentarii pulveris myriadas Caraffæ Pauli nomine petenti Senatus concessit.

Eodem tempore Franciscus Vargas cum Martino Alonfo, quem Philippus extra ordinem cum literis ad Senatum miserat, Patres adiit; atque ut erat magna dicendi vi, gravem orationem habuit, qua multa de Paulo conquestus, complura de bello Italico, de Regis causa est persecutus: Pauli Pontificis animo alte acerrimum in Carolum, ac Philippum odium insedissee; quod multis ante argumentis cognitum, post initum pontificatum aperte erupisset; occulta cum Gallis fœdera adversus illos pepigisse: pacem ore sapius præferre, pectore bellum alere; legatos pro pace ad Reges in speciem misisse, re-

vera

vera quo Henrici animus ad inducias infringendas a nepote incederetur. Cur enim mox Marcum Antonium Columnam diminasset? anathemate perculsum perduellem declarasset? oppida ademisset, propinquis suis tradidisset? Cur Garziam Lassum, quem ad illum Rex, ut de concordia ageret, designaverat, cur Joannem Antonium Tassum tetro carcere includi jussisset? an non ex his satis intelligi, quanam mens Pauli sit? bellumne, an pacem cum Rege malit? At vero si bello rursus Italia implicetur, ac pontificia cum Cæsareanis arma congregiantur, quot inde clades, quot pericula consecutura sint vix explicari dicendo potest; dum eodem tempore divina, atque humana cuncta turbari necesse sit. Id enim Paulus meditatur; in id incumbit, ut Gallorum exercitus in Italiam inducat, quibus Philippo, cui viribus par esse nequit, obsistat: neque quantis religionem periculis objiciat, animadvertit, quam inter bellorum tumultus, atque armorum strepitus elanguescere necesse sit. Non intelligit, belli sede in hac provincia constituta, cuncta militum libidini, atque avaritiæ objectum iri; scilicet id illi fixum est, si pares voluntati vires essent, Hispanos Italia pellere. Ob id Neapolitanum regnum Philippo adempturum minatur; atque ut institutum consilium perficere queat, quot velit Henricus, in Cardinalium Collegium cooptaturum pollicetur, ut eo defuncto, suarum partium Pontificem habeat. Ex his quis non intelligat, dissidiorum, ac schismatum materiam ali; dum is, qui communis omnium parens titulo, ac nomine censetur, in christianos Principes auctoritate abuti, atque armis sævire velit. Neque vero esse, quod quis Philippum arguat, qui arma ad se tuendum, non ad Pontificem oppugnandum induat: id insitum natura esse, ut omnes se resque suas tueantur; cum præsertim nemini de pietate, ac religione, quam sinceram, Catholicamque profitetur, Philippus concedat; & cum eodem Paulo Summo Pontifice sæpius egerit, ut, controversiis compositis, æquis conditionibus pacem amplecteretur. Nam quod conquerantur, Regem Ecclesiæ perduelles fovere, ac tueri, nemini mirum videri debere, si eos, qui sua stipendia faciunt, deserere nolit. Quod vero addunt, hæresi infectas gentes in Italiam venturas, hujus rei culpam affingi Philippo non posse, qui non proferendi imperii cupiditate

1556 *tate ductus, sed ut suas res tueatur, bellum suscipere cogitur: id potius iis esse tribuendum, qui ad arma capienda compulsi sunt, qui sua regna, ac provincias incolunt: Gallos certe ea in re minime imitatus, qui Turcas ad Cæsarem oppugnandum sibi socios superioribus annis adjunxere: quamquam ad omnia extrema ingens necessitatis telum impellere solet. Neminem igitur vel parum propensi in Ecclesiam, aut religionem animi Philippum insimulare, vel imperii propagandi cupiditatis arguere debere, cum id unum querat, ut illatas sibi injurias fortiter repellat. Quod vero postremum est, idem enuntiat, societatem Reipublicæ se petere, arctiori nexu cum illa adstringi cupere; quæcumque pollicitus fuerit, cumulate præstaturum: ob id Martinum Alonsum Venetias cum literis misisse, quibus illi perampla ad fœdus cum Republica sanciendum facultas permetteretur. Scire se fœdera nonnunquam ad alios invadendos; nonnunquam ad se ipsos ditionesque suas tuendas fieri: quamcumque inire Patres rationem velint, ab ea Regem, qui summa benevolentia Venetos complectatur, non discessurum. Maximæ ob præclaram in Rempublicam significationem Philippo Senatusconsulto gratiæ actæ: at unum in pace præsidium hoc tempore collocandum esse, Senatum censere, adjectum est; pro eximio hoc bono retinendo, omne studium, operam, industriam adhibiturum.*

Hispani Venetos arctiori fœdere sibi adstringere nituntur. Senatus responsum.

Julius Tolstius ab Albanus Duce ad Pontificem mittitur.

Interea Albanus Dux, ut justum Paulo bellum intulisse videretur, Julium Tolsum, Sancti Valentini Comitem, ad eum mittit, qui suum studium, atque obsequium, uti religionis Principi deferat; de iis, quæ in Cæsaris, ac Philippi beneficiarios, amicosque egerit, conqueratur; in urbe, atque oppidis hostes, ac perduelles exceptos; publicos homines indicta causa in vincula coniectos; tabellarios captos; resignatas literas; gravibus injuriis Reges affectos, quin vehementer commoveantur, de iis repellendis cogitarent, efficere non posse. Pontifex, re ad Cardinalium collegium deducta, mox Julio vocato, in Cæsareanos acriter inductus, Dominicum Nigrum ad Albanum Ducem cum mandatis se misisse inquit: *contra jus bellum sibi Philippum inferre: ceterum nullis minis, periculisve deterritum, gravia queque, atque acerba passurum, ne-*

neque pontificiæ dignitati , aut Apostolicæ sedi ulla in parte defuturum : esse Deum malorum vindicem , a quo se christiano gregi custodem datum sciret . 1556

Albanus , Dominico Nigro perhonorificis verbis excepto , sed re infecta dimisso , totus in bellum intendit ; ac ne arma adversus Pontificem Maximum , quem christiani Principes summis honoribus venerarentur , temere induisse videretur , Bernardinum Peccium Venetias mittit , qui causas , quæ Philippum Angliæ Regem ad id bellum suscipiendum adegissent , Senatui exponeret : *Invitum Catholicum Principem id consilii cepisse ; multas , ac prægraves acceptas a Paulo contumelias diu tulisse ; fœdera adversus ipsum cum Gallis icta ; Cæstumenses acerbè multatos ; legatos , jure gentium spreto , violatos ; sæpius invitatum æquissimis conditionibus pacem renuisse : victam prudentissimi , ac humanissimi Regis patientiam , ut tandem vim armis depellendam statuerit : quocirca cum exercitu Albanum Romam contendere , hostium impetus antevertere , & bellum in alienam domum inferre decrevisse .* Jam septem-ber mensis aderat , atque Prorex cum duodecim peditum milibus , sex gravioris armaturæ vexillis , mille ac ducentis levioribus equitibus e Neapolitani regni finibus pontificias ditiones ingressus , Pyrrho Offredo , qui bellum Paulo denunciaret , præmisso , Pontem Corvum , in Fregellarum vetustis munimentis situm , vi cepit ; deinde Ceperanum , Ferentinum , Frusinonem , atque alia oppida in suam potestatem redegit ; quæcumque caperet , ea se Ecclesiæ , & futuro Pontifici servaturum professus . Quo ferme tempore Gallica classe Carolus Cardinalis , ac Petrus Strozzius e Massilia Centumcellas delati , inde Romam , una cum Monlucio , ac Lansacio , aliisque Gallorum proceribus pervenere ; in iis , quæ ad arma tractanda , atque ad urbem tuendam attinerent , sedulo incubuere .

Inter hæc Pontifex cum se in grave , ac periculosum bellum incidisse , in Venetisque , vel ad illud gerendum vires , vel ad concordiam ineundam summum auctoritatis pondus inesse intelligeret , utpote qui nimia in Italia Cæsareanorum incrementa suspecta haberent , atque pro pace retinenda summa semper cura , ac sollicitudine adnixi fuissent , Joannem Fran-

Dominicus Niger a Pontifice ad Albanum Proregem missus .

Bernardinus Peccius Neapolitani Proregis Venetias proficiscitur .

Hispanorum exercitus Pontificias ditiones invadit .

Pyrrhus Offredus bellum Pontifici denuntiat .

Pons Corvum & alia oppida ab Hispanis capta .

Carolus Caraffa Cardinalis cum Gallicis proceribus Centumcellas advenit .

1556

Joan. Frä-
ciscus Com-
mendonus a
Pont. Vene-
netias mis-
sus.

Joannis
Francisci
Comendonii
oratio.

Franciscum Commendonum, Zacynthi Antistitem, qui ab Senatu opem, atque auxilium exposceret, Venetias mittere decrevit. Is, singulis, quæ ab inito Pauli pontificatu acciderant, commemoratis, Patres ad opem ei ferendam gravi, ac vehementi oratione est cohortatus. *Sive enim jus, atque æquitas, sive religio, sive majorum instituta, qui præclarissimam hanc Rempublicam sua virtute pepererant, atque auxerant; sive præsens rerum status in consilium adhiberentur, omnia Pontifici subveniendum esse, suadere. Quid enim æquius, quam summam in terris sustinentem Dei Optimi Maximi majestatem injusto bello laceffitum tueri? ab atrocissimis injuriis Sanctissimam Apostolorum sedem vindicare? Paulum immerito armis vexatum; in urbe obsessum, eos, qui christianum nomen profitentur non absque indignatione, ac lacrymis inspicere. Quis, inquit, erit harum rerum modus? Quousque tandem se se istorum jactabit dominandi libido? Nam si in æquissimas pacis leges consensissent, non eo deventum esset, ut impia arma moverentur. At proculcare pontificiam majestatem volunt, leges indicere; quocumque eos vesana imperandi cupiditas rapit, eo per fas, atque nefas contendere. Neque vero nunc primum repente hæc consilia iniere; sed jamdiu hausta retentaque pectoribus, uti sæpius antea fecere, palam præferunt. An non ii sunt, qui cum primis Italiæ dominatum affectent, nullam occasionem, qua illorum opes, atque imperium in ea augerentur prætermisere? Nam, ut Neapolitanos præteream, an non Insubres, pro quibus acerrime sæpius certatum est, vobis in primis nitentibus, ut Italo Mediolanense imperium Principi traderetur, sibi arripuere? An non Florentinorum rempublicam oppressere? Ii sane sunt, qui superioribus annis Placentiam occuparunt; Parmam oppugnarunt; ac nuper Octavium Farnesium illarum Ducem sibi adjunxerunt; Senas in suam potestatem redegere. Ac veluti exiguae illorum in Italia imperii accessiones forent, nunc pontificias ditiones adorti, Latium pene omne occuparunt, Romanam civitatem obsident, religionis Principem e sede deturbare conantur. Tot undique Paulus angustiis septus quosnam imploret? quorum auxilium rebus suis nutantibus postulet, nisi eorum, quorum animis Pontificum Romanorum decus, Italiæ libertas sem-*

Semper infixæ fuit? Quid enim catholicam religionem, cujus semper studiosi fuistis; quam una cum imperio, ac libertate hausistis, commemorem? pro qua arma in remotissimas regiones intulistis; sanguinem sæpius intrepide profudistis; & modo, prob dolor, colluvione perditorum hominum in hanc provinciam vocata, in discrimen adducitur, quo quid acerbius, quid gravius audiri, aut excogitari potest? Exigua hæc ne vobis ad opem Paulo Pontifici Optimo Maximo ferendam videntur incitamenta? An potius per se satis rerum magnitudine incendere, & pietate allicere debent? Res quoque vestra agitur: nisi forte, armis universa circumstrepente Italia, nulla vos publicarum calamitatum cura tangit: nisi vasti istius, quod alitur, incendii flammæ ad vos minime pervasuras arbitramini; neque tot incrementis auctas, atque exaggeratas Cæsareanorum fortunas in vestram perniciem coituras unquam existimatis; cum majores vestri nimium in hac provincia externorum efferentes se se vires, regnandique cupiditatem fœderibus coercere, & obtundere armis conati sint, vosque ipsi nullis laboribus, nullis sumptibus, ut decus, ac libertas hujus provinciae retineretur, peperceritis. Cum igitur hæc tot, tantæque sint, ut Reipublicæ vestræ utilitas, religionis causa, pontificia dignitas agatur, quæ vos ad auxilia Paulo ferenda suadeant, quid oratione mea, quid suasionem opus est? Amplum terra, marique imperium obtinetis; classes vobis, atque copiæ adsunt; pecunia suppetit; summa vestra apud omnes Principes auctoritas. Quid vel ad utilitatem præstantius, vel ad gloriam propagandam illustrius, quam majorum virtute, vestris laboribus congestas vires, atque opes ad Pontificis subsidium adhibere? Justa, ac pia pro Apostolica sede arma sumere, vel auctoritate vestra niti, ut subortæ controversiæ, ac dissidia tollantur, bellum ab Italiæ finibus arceatur, Pontificum Romanorum dignitas, ac vetus catholica religio retineatur? Hæc profecto Paulum facile a vobis consecuturum reor, dum majorum vestrorum facta, atque instituta intueor, qui, ut in civium animis flammam virtutis alerent, in splendidissima comitiorum aula illustra exempla excellenti artificio expressa esse voluerunt; inter quæ veluti lumina, illud egregie micat, quo Alexandrum tertium Pontificem Maximum excepistis, fo-

1556 *vistis, vestris auxiliis, vestris armis in pristinum dignitatis locum restitulistis, qua ex re ingentem apud cunctos mortales gloriam per omne ævum duraturam retulistis.*

Phœbus Capella Senatus decreto ad Albanum Ducem missus.

Albani Ducis responsum.

Phœbus Capella negotio infecto Venetias regressus.

Senatus mandata ad Federicum Baduarii oratorem de pace cum Carolo & Philippo tractanda.

Hæc diserte, atque incredibili prope dicendi vi Commendonum enuntiasse publica monumenta produnt. Quibus permotus Senatus, ne, quod ad Paulum, ac Philippum conciliandos attineret, quidquam prætermitteret, Phœbum Capellam, a Secretis, ad Albanum Ducem in castra per dispositos equos mittere statuit, ut quacumque ratione posset, illum ad pacem Reipublicæ nomine hortaretur. Qui cum citato itinere Romam pervenisset, Bernardo Naugerio legato negotio communicato, statim ad Albanum Ducem tendit; propensum in publicam pacem Senatus studium in Summos Pontifices, quorum incolumitati, ac dignitati semper prospexerit, observantiam patefacit: suadet *ne exortum incendium latius evagari permittat; arma sistat; de concordia cogitet; sperare, divino favente Numine, nuper obortas tempestates, pace Italiæ restituta, sedatum iri.* Albanus, coactum se ad bellum descendisse, inquit: *quem enim fructum ex eo bello Philippus ferret? a pace, modo æquis conditionibus fieri queat, non abhorrrere; rem omnem ex legati Veneti sententia, cujus prudentiam optime nosset, confuturum.* Per eos dies fane a Philippo literæ ad suos scriptæ fuerant, quibus pacis negotium Venetis permittere, si minus inter pontificios ac Cæsareanos conveniret, in eisdem consentire iudices jubebantur. Id cum multis de causis Senatui non placuisset, Phœbus, vel hominem ad Pontificem mittat, vel colloquio locum designet, Albano suadet. Sed cum nulla ratio inveniretur, qua exulceratis utrinque animis satisfieri posset, nec Pontifex Palianum deserre, neque Cæsareani ullas, nisi eo relicto, vel penes sequestros deposito, condiciones admitterent, nullumque ad fidem servandam vinculum satis esse arbitrarentur; cum per aliquot dies Phœbus enixe, quæ in mandatis habuerat, perficere curasset, tandem irrito conatu Venetias reversus est. Senatus, frustra Albani Ducis animo pertentato, denuo per legatos agit; Federico Baduario injungit, ut Carolo & Philippo filio suadeat, ne diutius bellum protrahi in Italia sinant;

nant ; nonnihil de sua contentione remittant ; æquioribus legibus de concordia cum Pontifice transigant . Ii , se nihil magis cupere , quam ut bello necessario suscepto finis imponatur , significant . Eodem officii genere Paulus Theupolus cum Ferdinando Romanorum Rege perfungitur .

Interea Albanus propius ad urbem accedit ; Ostiam ad-
ritur , oppidum capit , arcem crebris verberationibus quassa-
tam deditione recipit . Qua ex re ingens adeo terror Ro-
mam invasit , ut cum annonæ inopia laborare cœpisset , de
pristino vigore , atque infracto , quem adhuc præstiterant , ani-
mo Carassæ deicerentur . Itaque ad decem dierum inducias
deventum est : inde Carolus Carassa , ac Sanctiflorius Car-
dinalis in insulam , quæ scindente se in duas partes Tiberi
conficitur , medio inter utraque castra intervallo , Albanum
Ducem convenere . Variis hinc atque inde agitatæ , cum
præcipuæ de Paliano controversiæ exitus non inveniretur ,
Senis a Philippo Pontifici traditis , negotium componi pos-
se , Carassa dicente , cum ad id mandata se non habere Al-
banus diceret , induciæ in quadraginta dies prorogatae sunt ,
quo tempore Franciscus Paceccus in Hispaniam ad Philip-
pum proficisceretur , ad quem totam rem Albanus rejecerat .
Dum hæc fiunt , Henricus magnas in Gallia copias comparat ;
Helvetiorum auxilia evocat ; ingentem exercitum mittere in
Italiam statuit , cui Guisium Ducem e Lotharinga familia
præficit ; absque fracti foederis noxa arma pro Pontifice ,
quod induciis comprehenderetur , sumi posse affirmans . Her-
cules quoque Ferrariæ Dux , qui hætenus sua consilia ce-
laverat , delatum sibi foederatarum copiarum imperium sus-
cipit ; levioris , atque gravioris armaturæ equites instruit ;
pedites sedulo conscribit .

Interea Carassa Cardinalis , summa cum auctoritate Lega-
ti titulo , quem *de latere* vocant , Venetias accessit ; a Prin-
cipe , ac Senatoribus regia navi , cui *Bucentauri* vetustas no-
men indidit , circumfusa undique civitate , exceptus , ad Fer-
rarienses ædes deductus est ; mox in Principis , ac Patrum
Collegio de præsentis rerum statu copiose verba fecit . Duo
Paulum Pontificem Maximum , postquam summum dignitatis
fastigium attigisset , sibi proposuisse ; alterum , ut collapsam

1556

*Ostia ab
Hispanis
capta .
Inducia in-
ter Pontif.
& Hispa-
nos .*

*Carolus Ca-
rassa & Sã-
ctiflorius
Cardinalis
Albanum
Ducem con-
veniant , in-
ducias pro-
rogant .*

*Franciscus
Paceccus in
Hispaniam
mittitur .
Henrici Re-
gis bellici
apparatus .
Guisius Dux
ad Italicum
bellum desi-
gnatus .*

*Hercules
Ferrariæ
Dux foede-
ratarum co-
piarum im-
perium sus-
cipit .*

*Carolus Ca-
rassa Car-
dinalis lega-
tus Venetiis
excipitur ,
& ejus offi-
cium .*

1556 *ecclesiasticam disciplinam , ac mores restitueret , religionisque controversias , in re majorum convocato concilio , dirimeret ; alterum , ut dissidentes Regum animos firma pace connecteret : æquum se præstitisse patrem , illud præter cetera argumento esse , quod ex induciis in quinquennium pactis summam voluptatem percepisset , neque Ferrariensi Cardinali , ut Roma decederet , præcipere veritus fuisset . His præclaris initiis , ut plerumque in maximis rebus fit , summa impedimenta se se objecere : initium ab triremibus per vim e Centumceliensi portu Neapolim abductis factum ; tumultus inde Columnensium subsecutos , quos dum Paulus , uti multorum criminum reos , justis plectere pœnis aggrediretur , Cæsareanos in suam clientelam receptos fovere , tueri , neque in eos ut animadverteret pati potuiss ; Mox arma in illum sumpsisse ; palam , atque clam petisse : interceptos homines habere , qui Hispanorum insidias detexissent ; ut interim veneficia , paratæque dolos silentio præteriret , tum quæ ab initio belli eo usque gesta fuissent . Quot Albani Ducis , quot pontificiæ copiæ essent , recensuit ; Paulo ejusmodi non esse vires , ut diuturno bello sustinendo pares esse queant . De concordia sæpius agitatum , atque eo potissimum tempore , quo Senatus Phœbum Capellam Romam miserat ; nihil definitum fuisse . Atque , ut reliqua (inquit) facile conficerentur , Patianum Columnensibus restituere , qui Paulus posset ? an illatas Ecclesiæ injurias pessimo exemplo non ulcisci ? an eo pontificiam dignitatem abicere , ut beneficiarios , ac subiectos summis criminibus obstrictos , pœnisque obnoxios , per ludibrium sibi insultantes ferat ? Eam ob rem quod summi perire Paulus concupiverat , ut bello injuste illato finis imponeretur , effici nequivisse .*

His atque aliis decimo kal. januarii coram Principe , ac Patribus enunciatis , alium sibi diem Caraffa ad Pontificis mandata exponenda deposcit . Et quoniam natalitiis festis publicis negotiis interdictum erat , sexto kalen. januarii secretius collegium adiens , literas ad Decemvirum magistrum exhibuit . Earum summa hæc erat . Legatum illum de latere ad Rempublicam atque alios Italos Principes a Paulo Summo Pontifice designatum , ut bellum , quo Ecclesia premeretur , amovendum ,

at-

atque avertendum curaret. Alteras insuper addidit, quibus
foedera cum Venetis, atque aliis Italiae Principibus quibuscumque
sibi conditionibus videretur ineundi facultas permittebatur.

His perlectis, ad societatem cum Pontifice ineundam Patres
hortatur. *Summis votis expetendam occasionem oblatam esse, qua & in tuenda Ecclesia, Pontificiaque auctoritate, cujus semper majorum exemplis incitati studiosissimi fuissent, nunquam intermorituram laudem consequerentur; atque eodem tempore imperii propagandi egregiam facultatem arriperent. Quis enim ambigeret, pontificiis, ac Venetis conjunctis viribus; Henrico insita Gallorum Regibus virtute ac pietate accedente; quin omnia prospera eventura sint? ac facile Italia Hispanos pelli, atque hac nobilissimae provinciae, quae gravi superbia, atque avarae gentis dominatu premitur, pristinum decus restitui posse? Inspicerent Neapolitanos illis parere; Insu-
bribus dominari; Florentinis compedes injectos; Parmae, ac Placentiae urbes, Octavio Farnesio ad partes pertracto, sui juris factas; Senesces libertate exutos: modo religionis caput petere, oppida Ecclesiae occupasse, nuper Ostiam urbi Romae haerentem cepisse: ni tot incrementis, atque inexplebili domi-
nandi potentiae obsisteretur, brevi ad reliquos quoque eam contagem pervasuram. Ecclesiasticas ditiones diripi, turbari, capi non posse, quin eodem velut attactu res Venetae afficerentur: unum id, Pontificem, ac Venetos, firmissimum veluti aggerem sibi objectum obsistere; si Pontificem offenderint, si bello laceffitum in summas angustias redegerint, quaeve juris sui sunt occupaverint, quis dubitet eos sibi gradum ad Rempublicam oppugnandam facturos? Cuncta itaque ad foedus sollicitare, atque impellere; summam sibi illius percutiendi a Paulo auctoritatem delatam: animum tantummodo ad societatem ineundam adjicerent, non vereri, ne facillime res ad exitum perducatur: non verbis agendum proposuisse; habere quas Reipublicae diu exoptatas Flaminiae civitates, Cerviam nempe, ac Ravennam tradat: eas statim, Pontifice ita jubente, concessurum, donec Apuliae portus, atque Abduana glareas in Reipublicae potestatem concedant. Ac ne quis exactam Pontificis octogimum primum annum attingentis, etatem objiciat, tot ex Senatus voluntate in Cardinalium Collegium cooptaturum, quot ad alium*

Caroli Car-
raffa Car-
din. oratio
ad Venetos
habita.

1556 Pontificem , Paulo defuncto , creandum sufficiant , polliceri .
*Ea tanti esse , ut justam imperii propagandi opportunitatem
 nunquam Reipublicae laxiore sinu fortunam explicuisse arbi-
 traretur .*

Hæc summa Caraffæ orationis capita fuere , quæ insequen-
 ti die Lodevensis Antistes , Henrici legatus , haud abfimili
 sermone est subsecutus . *Non amplius de bello , ad quod omnia
 jam sedulo compararentur , ambigi posse ; Henricum cum exer-
 citu quamprimum Alpes transgressurum : spes omnes de pace
 prorsus abjectas ; nil nisi bellum Pontificem , ac nepotem me-
 ditari : peramplam amplificandæ Reipublicæ opportunitatem
 adesse , quæ statim duabus præcipuis urbibus , pro quibus diu
 dimicaverat , sibi adjectis , laborum antecapere præmium pos-
 set : nullum sibi ex susceptis molestiis , ac sumptibus fructum
 a Rege peti ; amplam nimium adeptum mercedem , si Cæsa-
 reani Italia pellantur , existimaturum : nullum in ea imperium ,
 nullas urbes , aut oppida sibi deprecere : Neapolitanis Regem ,
 Insubribus Ducem filios daturum , qui , regno Galliarum re-
 licto , in Italico solo coalescant : eos quoque , si ita Senatui li-
 buisset , Venetiis educatum missurum . Suadere igitur , borta-
 ri , ne tantæ rei præclare gerendæ tempus elabi paterentur .*
 Iis , quæ a Caraffa Cardinali , Galloque oratore enunciata
 fuerant , mature perpensis ; omnem proferendi imperii cupi-
 ditatem , inritosque humanis animis affectus prudentia , ac
 ratione cohibendos , nullis propositis præmiis , ab iis , qui-
 bus per multos annos Rempublicam administraverant , con-
 filiis recedendum Patres arbitrabantur ; usu ipso , ac rerum
 experientia docti quanta ex Italico semel bello suscepto pe-
 ricula , quot sumptus , quot labores subeundi forent ; præ-
 sentem rerum statum , modo is pace , ac concordia retineri
 posset , incertus belli eventus , quibus per summum ludi-
 brium fortuna abuteretur , anteferendum rati . Coacto itaque
 Senatu , ut Caraffæ responderetur latum est . *Post ea dissi-
 dia , quæ inter Paulum Summum Pontificem , & Cæsarem
 ac Philippum exorta fuerant , cum nihil bello acerbius Ita-
 liæ accidere posse Senatus animadverteret , quidquid offi-
 ciis , quidquid auctoritate potuisset , id omne summo studio
 ad concordiam contulisse : in eadem quoque sententia ma-
 nen-*

*Senatus ad
 Pontif. le-
 gatum re-
 sponsum .*

nentem nihil, quod efficere, aut excogitare possit ad pacem revocandam, prætermisurum. Ceterum antequam de ineundis fœderibus ageretur, Cæsaris, ac Philippi Regis responsum expectari oportere, ne præpropere tractatione abruptum, ac recisum pacis negotium videretur. Decreto, ut moris est, Cardinali perlecto, cum parumper substitisset, Cupere se, inquit, quænam de iis, quæ attulerit, Senatus sententia sit, intimius pernoscere: nam quod ad pacem attineret, pro certo habere, e Pontificis dignitate nihil Cæsareanos agi passuros; immo cuncta ad bellum consilia adhibituros: ne itaque verborum ambitu uterentur, sed singillatim in iis, quæ Pauli nomine fuerat prolocutus, Senatus voluntatem apertius significarent. Cum vero tertio kal. januarii factum Senatusconsultum, Cardinali postridie ejus diei perlegeretur, quod eo tempore novi Præconsultores creantur, res in januarium mensem, anni insequentis rejecta est.

Eo anno Franciscus Venerius, cum principatum in Republica annum ac menses undecim gessisset, quarto nonas junias migravit e vita: ad Servatoris templum delatus, postea a Petro fratre egregii Mausolei honore decoratus est. Comitibus ex lege habitis, Philippo Trono, Stephano Theupolo, Thoma Contareno Marciis Procuratoribus ad summæ dignitatis fastigium nitentibus, prætermisiss, Laurentius Priolus nondum in id Collegium cooptatus, quod raro accidit, decimoseptimo kal. julii suffectus est. Pestilentia quoque lues per urbem grassata, complures, ac præcipue infimæ plebis homines absumpsit; quæ per contagem effusa, ni a magistratu saluti præfecto opportunis remediis fuisset compressa, altius pervagata, ingentem cladem editura videbatur. Ab ægrotorum congressu, ac supellectile se abstinere, cœtus, ac turbas hominum evitare, illa demum ingruenti malo salutaria fuere; multis in vicinos agros, villasque circumjectas, relicta urbe, donec morbus desæviret, migrantibus. Pestilentia annonæ caritas comes fuit, cum acerrimi morbi metu a frumentis, atque aliis, quæ in vitæ usus necessaria sunt, importandis mortales deterrentur. Quæ res præter cetera legi occasionem dedit, qua cautum est, ut neglecta, vel stagnantium aquarum alluvione, vel limo, ac junco inculta loca in posterum, cultu adhibito, producen-

*Francisci
Venerii
Principis
obitus.*

*Laurentius
Priolus Dux
eligitur.
Venetiæ peste
& inopia
vexata.*

1556

Nicolai Zeni de agris ad cultum reducendis solertia, & Senatus decretum.

dis frugibus apta redderentur. Hujus legis ferendæ auctor Nicolaus Zenus, vir acri, atque expedito ingenio, fuit; cui collegæ Franciscus Barbarus, Antonius Eritius dati fuere; statimque, ut rem conficerent, in continentem profecti, summa diligentia, ac studio ad derivandas convallium, ac paludum aquas, multos fossiores adhibuere. Cum vero in Rhodigiorum fines ad Gorzonum se contulissent, & circa ea loca stagnantes aquas ad Brundulanum portum, qui duobus fere passuum millibus a Fossæ Clodiæ civitate distat, deducere decrevissent, ob ingentem, que ex derivatione in eum sinum conflueret, aquarum copiam, haud parum turbati Clodienses, brevique eorum civitatem eversum iri pertimescentes, Patres opem suis fortunis imploratum adiere. Eo periculo animadverso, ut ad Athesis fluminis supra fossionis ostium canales deducerentur, Senatus scivit.

Sfortia Pallavicinus peditum Præfektus eligitur.

Bona Sfortia, Sigismundi Sarmatiæ Regis mater, Venetiis excepta.

Cum vero sapius de summo militiæ Præfektio creando post Guidi Ubaldi, Urbini Ducis, missionem agitatum esset, infecta re, Sfortiæ Pallavicino, cujus probata in re militari virtus, atque ob res in Pannonia, & Dacia gestas opinio se se apud omnes extulerat, peditatus tantum præfectura attributa est, duobus aureorum millibus in stipendium adjectis, ea conditione, ut belli tempore pedites mille, equites centum, qui ære Veneto militarent, conscriberet. Enituit quoque eo anno in Bonam Sfortiam, Joannis Galeatii olim Mediolanensis Ducis filiam, Sigismundi Sarmatiæ Regis matrem, eximia Senatus liberalitas; quæ cum in Italiam ad Aponenses in agro Patavino thermas valetudinis causâ accedere statuisset, ea re Patribus significata per Arthurum Papacaudam legatum; Joannes Capellus continentis Sapiens cum frequenti comitatu obviam venienti ire jussus est. Post aquarum haustum cum ad urbem accessisset, frequens Senatus, nobilesque matronæ bucentauro Reginam exceptam, per amplum, qui totam urbem dividit, euripum, ad Estenses ædes magnificentissimo apparatu instructas deduxere, Ferrariæ & Augustæ Cardinalibus comitantibus. Celebrioribus locis invisendis, cum aliquot dies in urbe insumpisset, triremibus Venetis, Barium in Apulia oppidum, quod dotali jure Aragoniæ gentis obtinebat, devecta est.

Bel-

M. D. LVII.

1557

Bello inter Paulum Pontificem Maximum ac Philippum Hispaniarum Regem variis rerum successibus gesto, annus quingentesimus quinquagesimus septimus supra millesimum insignis fuit, quo, Gallorum copiis excitis, Germanis, atque Helvetiis Alpes transgressis, Italia magno armorum strepitu, ac tumultu inhorruit. Ab ea tempestate Veneti tantum immunes fuere, cum omne studium in suis ditionibus tuendis, atque in pace suadenda collocarent. Initio de Caroli Carassæ Cardinalis postulatis, denuo repetitis consulationibus, agitatum, atque cur a priore sententia recederetur, cum nullæ essent causæ, re ad Senatum deducta, decretum ejusmodi, quo ei responderetur, latum: *Bello, quod inter Pontificem, ac Philippum exortum esset, Italiæ, ac reipublicæ christianæ, nil gravius accidere potuisse, Senatum arbitrari: ut concordia sanciretur & antea enixe incubuisse, nec post-hac quidquam de propenso in pacem studio precibus, atque officiis remissurum: in eadem vero mente permanere: ni prius a Philippo ex Hispaniis literæ perferantur, de societate ineunda nihil agi oportere. Pontificis Maximi dignitatem, imperii incolumitatem vehementer cupere; quidquid pro iis tuendis tuto, ac salva Republica efficere posset, id omne liberaliter præstaturum.* Cum hoc responso Cardinalis, gratiis Patribus actis, Venetiis discessit. Quo tempore Decemvirum Collegii edicto, gravissimis propositis pœnis, cautum est, ne quis eorum, qui Reipublicæ subjecti essent, nomina in exterorum Principum militiam darent.

*Venetorum
decretum
contra sub-
jectos qui
nomina in
exterorum
Principum
militiam
darent.*

Summo interim studio a Gallis copiæ cogeabantur; Helvetii iter in Italiam parabant; Brisacius e Galliis reversus veteres copias augebat, Italico peditatu firmabat; Guisius, & Aumalius fratres Gallica nobilitate septi cum egregie instructo equitatu propediem in Italiam venturi ferebantur. His nuntiis Christophorus Madrutius, Tridenti Cardinalis, qui cum summo imperio Insulribus Philippi nomine præerat; atque Aterni Marchio militiæ præfectus, mirum in modum commovebantur, quod militum, ac pecuniæ inopia impares se Gal-

*Christopho-
rus Madru-
tius Card.
Insulbrum
Gubernator.*

lis

1557

lis animadverterent . Itaque quod in re praesenti poterant , equitatum comparabant , pedites Italos cogeant . Cum in militibus Hispanis , atque Germanis , qui in oppidis erant , seditione militari tactis , castrorum disciplina , atque erga duces obedientia elanguisset , novos in Germania delectus haberi Philippus jusserat . Madrutius vero , atque Aternus , quo expeditiori itinere milites uterentur , Alexandrum Vicecomitem Venetias misere , qui cum Varga legato per Reipublicae fines transeundi octo Germanorum peditum millibus , mille ac ducentis equitibus , trecentisque jumentis ad subvehenda tormenta facultatem peteret ; quae ultro a Senatu concessa est . Cosmus quoque , Florentiae Dux , quod latos cum pontificiis ditionibus fines haberet , Gallorumque arma vereretur , majoribus praesidiis res suas egere ratus , quatuor peditum millibus , ac quadringentis cataphractis equitibus e Germania accersitis , copiam per Venetas ditiones itineris faciundi a Patribus impetravit . Cumque per eos dies Gallos equites in Italiam per Rhætos in Camonicam vallem , quae Veneti imperii est , venturos nuntiaretur , Brixiae , ac Bergomi magistratibus , quae in ea re voluntas Senatus esset , poscentibus , aditum iis liberum permitti jussim : neque enim Senatui , in neutram partem propendenti , iis intercludi itinera e republica esse videbatur . At Paulus , quod suis hostibus per Reipublicae fines iter Veneti permisissent , moleste adeo tulisse visus est , ut per aliquot dies Bernardum Naugerium legatum admittere noluerit , quem mox , animi repentino impetu , ac veluti ardore restincto , perhumaniter excepit ; ac deinde per Commendonum Episcopum quatuor Helvetiorum millibus transitum petenti satis a Senatu factum est . Dum vero arma , ac milites tota Italia cogerentur , ut suis rebus Senatus consuleret , peditatum , atque cataphractorum equitatum augeri , trecentis ac triginta levioris armaturae equitibus , centum ac quinquaginta adjici , qui numerum quingentorum conficerent , decrevit ; centum aureorum millibus in ararium congestis , ut urbes , atque oppida munitiora redderentur , sancivit . Legatus summa cum auctoritate Thomas Contareus in continentem missus , ne detrimenti aliquid Respublica caperet , sedulo prospicere , ac curare jussus .

*Alexander
Vicecomes
transitum
Germanorum
militum per
Reipublicae
fines obtin-
net .*

*Senatus
Cosmo Flo-
rentiae Duci
Germanorum
militum
transitum
concedit .
Helvetiis a
Pontificiis
delectis
transitus a
Venetis con-
cessus .*

*Veneti nu-
merum mili-
tum augent .*

*Thomas
Contareus
legatus cum
imperio in
continentem
eligitur .*

Jam ad Augustam Taurinorum Gallorum copiae ad decem & octo peditum, equitum tria millia convenerant, atque Duria amne trajecto, arrepto in Insubres itinere, Valentiam primum illius regionis oppidum adorti, deditione recepere: inde Zanaro superato, per Derthonenses Regium Lepidi, in Ferrariensium finibus oppidum, contendere, ubi Hercules cum quinque Italorum peditum millibus, equitum gravioris ac levioris armaturae manu Gallos praestolabatur, atque Corregium aggressus, metu, ad deditionem compulsus sibi adiecerat; per Placentinum, ac Parmensem agrum commeatus asfatim Octavio Farnesio, Caesareanarum licet partium, suppeditante. In eo exercitu quatuor Gallorum, sex Helvetiorum peditum, equitum duo millia censebantur, cum Brisacius cum octo peditum millibus, atque octingentis equitibus in Subalpinos reversus esset. Regium Estensis cum suis copiis venerat; eodem quoque Caraffa Cardinalis se contulerat. De bello administrando consilia ineuntibus, Ferrariensi Parmam initio aggredi, Octavio ejecto, civitatem a Pontifice obtinere posse rato; vel Cremonam adoriri, atque in Insubribus belli sedem statuere placebat. Guisio in Heturiam exercitum ducere, ac arma in eam provinciam inferre satius videbatur. Caraffae neque Galliae Cisalpinæ, neque Heturiae invadendae consilia probabantur, id Paulo statutum esse affirmanti, ut quamcelerrime pontificiis ditionibus subvenirentur, armaque in Neapolitanum regnum verterentur. Id consilium Guisius amplexus, movere exercitum, rectaque Bononiam, inde Ariminum petere decrevit. Hercules cum nihil e sua sententia statutum animadverteret, suis subductis copiis, itineri se committere noluit. Qua ex re apud plerosque aut inconstantis, aut parum fortis animi notam subiit.

Conventu vero Regio Lepidi dimisso, Venetias Hercules accedens, quæ illum, ut ad Gallorum partes se adjungeret, impulerant, Patribus exposuit; complura de Hispanorum odio acerbè conquestus: *Se per dolos, atque insidias sepe petiisse, oppidis, atque urbibus inhiasse; Brixillum ad Padum oppidum occupatum, quæ Parmensi bello adversus se egerant, satis documento esse: Pontificis preces, ac jussa quinquies ad se datis literis accessisse, quibus, ut amplissi-*
mum

1557

*Gallorum
exercitus ad
Augustam
Taurinorū.
Valentia a
Gallis capta.*

*Corregium
a Ferrariensibus
captum.*

*Galli, expeditione
Neapolitana decreta,
exercitum
Bononiam
versus ducere
deceverunt.*

*Hercules
Ferrariensis
Venetias se
confert.*

1557 *munum sibi honoris gradum, vices Galliarum Regis in Italia obeundi ab Henrico delatum susciperet, hortabatur, atque pro suo jure imperabat; se vero jurejurando ad tuendam uti beneficiarium Ecclesiam adstrictum abnuere non potuisse; haec consilia neque a sua, neque a publica libertate, ac dignitate sejuncta sibi videri: Henricum, qui sub ejus clientela quiescentem Octavium Fernesium, neque copiis sibi, neque pecunia parem, incolumem servasset, se quoque tutum, atque illasum praestaturum confidere. Ecquid porro libertati, ac dignitati Italiae utilius, quam Pontifici opem ferre; illius ditiores tueri; neque pati, ut Hispanorum dominatus se se latius effunderet? Adjecit, non ignorare, mirari plerosque, quod ad exercitum profectus non sit; id vero se ab eodem Pontifice per literas, quas recitari voluit, jussum fecisse, quibus ne e suis ditionibus discederet, monebatur; nam quod ad se attinet, cur copiis summo cum imperio praesse nolit, nil causae esse. In ea demum, qua sui majores, atque ipse observantia in Rempublicam fuissent, perseveraturum; fortunas, imperium, vitam denique ipsam, si se occasi objiceret, libenter pro eadem effusurum. Vix ea Patribus effatus fuerat, cum ab Alphonso filio literae supervenere, Mutinae hostium conspirationem fuisse detectam: qua ex re perturbatus Hercules, re Patribus patefacta, atque enixe illorum ope implorata, nocte insequente Ferrariam rediit, statimque Senatum certiolem fecit, explorati quidquam de insidiis Mutinae minime comperitum haberi; ceterum cuncta suspitione, ac metu plena esse: magnas copias prope suos fines cogi; quocirca enixius auxilia Senatus flagitare. Patres cum Herculem suopte consilio gravissimis se molestiis, ac curis implicasse, universumque belli pondus in pontificias ditiones, ac Neapolitanum regnum casurum animadverterent, cunctatione utendum, neque quidquam ea in re decernendum censuere.*

Hercules Ferrariensis, nuntiis de conspiratione Mutinensis acceptis, Ferrariam proficiscitur.

Petrus Strozzius Ostiam deditione capiebat.

Interea Petrus Strozzius, qui Romae cum militari imperio praerat, induciis elapsis, cum sex peditum millibus, ac tormentorum manu Ostiam adortus, deditione recepit, munitio-
nibusque hostium, quae mari commeatus intercludebant, disjectis, civitatem magno incommodo levavit: inde Vicum Varronis, sive potius Valerii, in potestatem redegit. Guisius
vero,

vero, Caraffa, Ferrariæ Princeps, alique Gallicarum partium proceres magnis itineribus Romam contendunt, ut coram Pontifice de bello gerendo consilium caperetur. Re agitata, ut impetus in Neapolitanum regnum fieret, decretum est; cum nihil Paulo, nisi Hispanos ex eo pelleret, actum fuisse videretur; exercitus Arimino Anconem proficiscitur. Equites, ac pedites Itali Antonii Caraffæ auspiciis Reate coacti, copiis se adiungunt. Guisus Roma Anconem reversus, cum inde ad Truentum amnem, qui Aprutium a Piceno dividit, pervenisset, quingentis levioribus equitibus præmissis, trajicere cum exercitu statuit. Ii aliquot admixti peditibus transgressi, regione circumquaque lustrata, exilia quædam castra, de dentibus sese oppidanis, recipiunt; alia fœde diripiunt: ipse cum universis copiis, septem ac decem muralibus tormentis, Truento trajecto, ad Civitellam castrametatur; vineas agit, machinas disponit; quati mœnia jubet; per diruta ingressum in oppidum molitur. Illius conatus Sfortia Sanctiflorius comes virtute ac diligentia avertit. Nuntiis vero de Albani Ducis adventu allatis, postquam per aliquot dies frustra oppidum oppugnasset, citra flumen Caropulum prope Asculum indignabundus se recepit, pollicita Caraffas minime præstitisse conquestus, in Hetruriam, vel in Galliam Cisalpinam exercitum ducturus. Ancone iterum cum Guisio, Turnonio Cardinali, Petro Strozio Caraffæ conveniunt; de præsentis rerum statu disceptatur: Gallos exorant, ne ex iis regionibus copias abducant; Italos pedites ad exercitum quamprimum venturos; tria Helvetiorum millia suis stipendiis evocata Pontificem propediem habiturum; unicum Paliani Ducis filium prædem in Galliam cum Petro Strozio, qui quo loco res essent Henricum doceat, missuros. Guisus contra quatuor Helvetiorum millibus exercitum aucturum; regnum Neapolitanum invasurum pollicetur. Strozzius cum Paliani Ducis filio in Galliam contendit. Dum hæc geruntur, Marcus Antonius Columna, acriter Paliano obsessus, in circumjectos agros incursiones facit, commeatu oppidani laborare incipiunt. Paulus tria Helvetiorum peditum millia, qui per eos dies Romam pervenerant, novem Italorum vexillis, ac trecentis levioris armaturæ equitibus adjectis, Antonio Caraffa Duce,

ad

1557

*Galorum
copia Anconem proficiscuntur.*

*Petrus
Strozzius cum
Paliani
Ducis filio
in Galliam
proficiscitur
Marcus
Antonius
Columna
Palianum
obsidet.*

1557 ad opem Paliano ferendam, annonam, atque bellicos apparatus importandos mittit. Hos medio itinere Columna ad-
 ritur, qui statim in fugam, turbatis ordinibus, coniectis, compluribus Helvetiis caesis, nonnullis amissis vexillis, relicto com-
 meatu, in Segniam præcipites se protrudunt, atque inde Romam revertuntur. Strozzius in Italiam reversus, Regis mandata detulit, quibus ex Pontificis sententia bellum administrari jubebatur; igitur Guisus e Piceno movens, Romam iter intendit, illum Spoleti Petrus Strozzius, atque Caraffa Cardinalis secum de belli ratione acturi adiere.

*Pontificii a
 Columna
 prostrati.
 Guisus
 exercitum
 Romam ver-
 sus ducit.*

Dum alternis eventis inter pontificios, atque Hispanos decertaretur, nunquam de Pauli, ac Philippi conciliandis animis negotium Senatus intermiserat. Sæpius Pontificem per Naugerium legatum hortabatur, ut, abjectis de bello consiliis, omne studium ad pacem conferret, neque diutius illud augeri virus sineret, quo Ecclesiæ opes inani fructu exhaurirentur, & universa Italia contabesceret; cum eodem tempore Subalpinae regiones, Cisalpina Gallia, Hetruria, atque Ecclesiæ ditiones eo incendio conflagrarent. Sæpius pacem Philippo Regi per Michaellem Surianum oratorem suadebat, quod nullum ex eo bello fructum, nullam sibi laudem pareret. Erat in Paulo perplexa, atque ambigua mens, quæ ex fortunæ varietate modo in spem attolleretur, modo dejecta concideret. Itaque nonnunquam adeo in pacem proclinatus videbatur, ut se a Senatus consiliis minime discessurum diceret; aliquando bellum ita meditabatur, ut jam spe Neapolitanum regnum præciperet. In hac vero sententia labantem Caraffæ nepotes erigebant, ac sustinebant, qui ingentes opes, ac titulos ex armis ad se perventuros vana spe imbuti sibi pollicebantur. Accedebat pontificiæ dignitatis majestas, gentisque fastu elatus animus, quibus demittere se se, atque e præcelso folio descendere, dum concordiae condiciones tractaret, existimabat; ut propterea cum Albano Duce colloquia averfaretur, ac ni a Philippo, qui se supplex adiret, mitteretur, nihil facturum diceret. In Rege magna ad pacem inclinatio, dummodo illam honestis conditionibus sancire posset; summa erga Pontificem veneratio, ac studium: non a certo homine ad Paulum mittendo abhorre; totum pacis conficiendæ

*Michael
 Surianus
 ad Philip-
 pum Regem,
 orator.*

ciendæ negotium Senatui permittere ; ab eo , quod illi visum fuisset , non recessurum . Eadem quoque in Albano Duce in pacem propensio noscebatur . Cosmus quoque Florentiæ Dux , ut bello finis imponeretur , laborabat ; ob id officiis , & auctoritate , quammaxime posset , in eam rem incumbere Senatui hortabatur , idque eo vehementius , quod nuper Senarum urbe beneficiario jure a Philippo accepta (quod Patribus per Petrum Pandulphinum legatum significaverat) bellum a finibus procul arcere suis conducere rebus arbitraretur .

Verum cuncta irrita conatu cesserant ; neque ab armis , nisi necessitate impellente , discendendum fore plerique censebant . Nam Guisius jam se Romam prope intulerat ; atque Albanus Dux , Marco Antonio Columna cum Hispanis , ac Germanis militibus ad Palianum oppugnandum præmissis , cum reliquis copiis in Latium non sine totius urbis , ac Romani populi metu , & terrore subsequeretur , ut prælio discernendum fama percrebresceret . Iisdem ferme diebus , cum ex lege , qua Romanis a Pontificibus regnum Neapolitanum Carolus Cæsar acceperat , divi Petri Apostoli festo die septem aureorum millia , atque albam equam quotannis Philippum exhibere Ecclesiæ oporteret , oblatamque pensionem Paulus recipere nolisset , Franciscus Vargas , ne quidpiam de sui Regis jure , quantum in se esset , imminui fineret , Triultium , Pauli legatum (quem Venetiis id muneris obeuntem Cardinalatus honore insigniverat) adire , Regisque nomine solvere statuit ; si Triultius renuisset , obnuntiatione usus . Scriba itaque adsumpto , ad ædes Triultii accedit , quæ statuerat exequi conatur . Triultius in scribam verbis acriter invehitur ; minas intentat : ad Principem , & Patres profectus Vargæ factum detestatur ; plecti scribam flagitat . Vargas de probris , ac contumeliis a Triultio in eundem scribam congestis conqueritur ; utrinque irarum æstu animi feruntur . Senatus rem omnem uti acciderat per Naugerium Pontifici deferendam curavit .

Dum hæc geruntur , Philippus bellum adversus Gallos in Morinis molitur . Philibertum Allobrogum Principem cum prævalido exercitu in hostium fines impetum facere jubet , qui

1557
Sene beneficiario jure a Philippo Florentiæ Duci concessa .

Marcus Antonius Columna ad Palianum oppugnandum ab Albano Duce missus .

Albanus Dux exercitum in Latium ducit .

Paulus Pont. oblatam ab Hispanis de Neapolitano regno pensionem recipere recusat .

Philibertus Allobrogum Dux Sancti Quintini oppidum aggredditur .

1557

Anna Momorantius ad Sancti Quintini oppidum cū Gallis proficiscitur.

Galli ab Hispanis profligati, & Sancti Quintini oppidum a Philippo Rege caprum.

Henricus Rex Guisii ex Italia revocat.

Franciscus Valentinus a Philippo Rege Venetias missus ad partem victoriam enuntians.

Triulcius Cardinalis, apud Venetos legatus, res pontificias Venetis commendat.

qui ad Divi Quintini oppidum (Augustam Veromanduorum dictum antiquitus volunt) ad Somnam amnem situm , profectus , oppugnaturus castra locat . Anna Momorantius equitum magister Henrici jussu eo statim cum trigintaduobus Germanorum , duobus ac viginti Gallorum peditum signis , quatuor equitum millibus , tormentis majoribus quatuordecim contendit , levibus praeliis hostem distinendo , in oppidum commeatus inferre posse ratus . At Philibertus , instructis copiis , amne trajecto , Momorantium aggreditur . Germanici , ac Belgici equitatus impetum cum diu Galli sustinere non possent , primum trepidare , mox distractis ordinibus cædi , fugam capeffere , complures capi , alii abjectis armis se se dedere . Summi nominis viri in hostium potestatem concessere , atque inter hos Anna ipse Momorantius una cum filio captivi ad Philippum nondum ad exercitum profectum perducti sunt ; qui mox , cum se in castra contulisset , vehementius Sancti Quintini oppidum oppugnare , acriter se Gallis tuentibus , coepit : quod tandem vii. kal. septembris vi captum , ac sævissime direptum est . Admirallus captivus in hostium potestatem pervenit . Ea clade accepta , Gallorum res magno in discrimine versabantur : flore equitatus amisso , insignioribus regni proceribus captis , jam non de bello inferendo , sed de Galliæ finibus tuendis agendum erat . Itaque statim Henricus ex Italia Guisium cum copiis revocare statuit : qua ex re omnia cum Pontificis Maximi tum nepotum consilia disjecta , atque eversa fuere .

Philippus Franciscum Valentinum , Hierosolymitanum equitem , qui partam significet victoriam , ad Senatum mittit . Vargas legatus cum eo Collegium Patrum adiens , posteaquam rem , uti gesta erat , narrasset , subjecit , ob ingentem Regis felicitatem , ac virtutem , Divino aspirante numine , victoriam nil de Regis in pacem publicam studio imminui ; eam si unquam antea , hoc tempore summis votis cupere : prospectos rerum successus ad tria potissimum , pacem ipsam , christianæ reipublicæ incrementum , & Venetorum commodum conferre , sibi in animum induxisse . Ea omnia Pontifici , quo facilius ad concordiam flecteretur , per Naugerium Senatus jussu significantur . Eodem tempore Triulcius Cardinalis , quantis

tis undique periculis ob Hispanorum victoriam circumseptus Paulus sit, Patribus ostendit: Henricum gravissima clade perculsum ex Italia suas copias ad Gallias tuendas accersere coactum; omnibus destitutum viribus, atque auxiliis, hostium voluntati, ac libidini Pontificem objectum iri: afflictis, ac perditis rebus, nullum sibi, nisi in Republica subsidium superesse. Quapropter Pauli nomine Ecclesiae imperium, pontificiam dignitatem illi commendare; petere, ut prisca pietate se, resque suas tueatur; pro illius incolumitate quantum possit officio, atque auctoritate nitatur. Senatus nullo officii genere Paulo defuturum pollicetur. Statim per literas perque legatos denuo pacis negotium suscipit; Marcum Antonium Franciscium a secretis, mutatis ad pernecitatem equis, Romam statim proficisci jubet: praecipit, omnem operam, studium, diligentiam ad Principum animos stabili pacem conciliandos adhibeat; cum Naugerio legato statim Paulum adeat, quae in mandatis habeat, exponat. Franciscius Romam profectus cum Naugerio primum Carassam Cardinalem, deinde Pontificem alloquitur, iussa Senatus patefacit. Paulus in Reipublicae laudes effusus, ingentes Senatui gratias agit, illius pietatem extollit: quod faustum, felixque sit, Albanum Ducem adiret, pacisque negotium conficeret. Cardinalis, tuto itineris ad exercitum faciendi facultate Franciscio ab Albano Duce impetrata, antequam in castra progrediatur, de rerum statu docet. *Aequum non esse (inquit) ut, abjecta prorsus dignitate, Pontifex in Hispanorum voluntate sit, qui superbe nimium Palianum oppidum petant, e regia eos liberalitate pendere, eique prorsus addicere velint: dura haec adeo esse, ut iis legibus omnis spes concordiae prorsus auferri videatur: extrema potius, quam eas leges passurum; neque Guisum multa, eaque gravia petentem, ne soli hostilibus armis pateant, dimissurum; atrocissima quaeque tormenta subiturum, vitam denique ipsam pro jure ac dignitate Pontificis retinenda, prompto, atque hilaris animo effusurum.* Haec, atque alia vehementi concitatum spiritu loquentem Cardinalem Naugerius lenire adortus, eorum, quae jam praeteriissent oblivisci, ex animo in pacem intendere; *Nunc demum tempus esse, inquit, ut Italiae vulnera, summo totius christianae reipublicae be-*

1557.

M. Antonius Franciscius a Venetis ob in-eundam pacem Romam mittitur. Pacis negotium.

1557 *nescio, concordia coalescant*. Carolus Naugerii oratione per-
motus prosperum rei exitum Senatui acceptum relaturum,
immortalis beneficii memoriam nunquam sibi excidere passu-
rum, amplissimis verbis testatur.

Albanus e suis, qui Senatus scribam in castra deducat,
hominem Romam mittit. Is, fiduciariis Senatus literis exhi-
bitis, subjicit, *notum Proregi esse, quantopere Veneti, ut ab
Italia bellum averterent, nixi fuerint: postquam ad arma
deventum est, nunquam suadendo, hortando, ut concordiae
ratio aliqua iniretur, destitisse: Phœbum ob id Capellam ad
eum misisse, neque minus propensum in pacem animum Re-
gem ostendisse, qui negotium omne Reipublicæ permiserit; cum
hactenus omnia irrita conatu acciderint, nunc Dei Optimi
Maximi beneficio opportunum tempus adesse, quo Philippus,
eximia victoria comparata, excelsa animo ad pacem concilian-
dam uteretur: magna spe duci, si in colloquium descenda-
tur, rem celerrime confici posse; quapropter petere, ut quam-
primum ad certum cum pontificiis locum conveniat*. Albanus
Senatus in pacem studium effert, Regem eadem esse mente
testatur. Ceterum congredi cum pontificiis se posse negat,
colloquia utpote alias inani fructu suscepta averfatur. *Quid
enim quæ Grottoferratæ, quæ in insula habita fuerant, com-
memoraret? e Regis dignitate non esse tempus inutili verbo-
rum certamine conterere. Quod enim observantiæ, atque ob-
sequii genus in Pontificem edi posset, quod ille non cumulate
præstitisset? an non Paliani vice Senarum urbem per Fran-
ciscum Paceccum obtulisse? at fastu tumentes ingentia fa-
cta, egregios magnarum rerum successus spirantes, se ne re-
sponso quidem dignatos: si illorum animos tanta pacis cupi-
ditas incessisset, rem peragi absque colloquio posse*. Ad hæc
Franciscus: *nullam neque faciliorem, neque compendiosorem
ad concordiam viam esse, quam si coram mutuis sermonibus
disceptetur: dum per alios agitur, mora, & cunctatione in-
certa, ac fallaci eventus spe negotium protrahi*. Tum Alba-
nus: *si par utrinque voluntas afferatur, verendum non esse,
ne res cito conficiatur; nihil eo bello Regem petere; nullas
ad eum urbes, nulla oppida perventura; cuncta, quæ recepisset,
Ecclesie redditurum; cur igitur a pace, modo æquis condi-*
ditio-

ditionibus sanciantur, abhorret? a plerisque, quibus in magnas angustias compellere Paulum potuisset, Regis jussu abstinuisse; quod usque ad Romanæ urbis portas accessisset, scilicet mœnibus admovisset, nulla alia re ductum, nisi ut durus nimium Pontificis animus, fractus, ac perterritus ad concordiam flecteretur. Tum Franciscus, eo magis colloquium cum Caraffis in eundem Albano esse, inquit, quo promptius cunctis pacis studium significet, neque quidquam, quod ad illam attineret, prætermisisse videatur: petenti Senatui Veneto ea in re satisfaceret; atque hoc postremum Italiæ quieti, ac tranquillitati tribueret. Multis hinc atque inde agitat, tandem victus Albanus, Senatus voluntati satisfactorum; inquit; locum colloqui Præneste deligit. Franciscus statim cum Ducis responso ad Pontificem, atque Cardinalem revertitur. Tubicine præeunte, Romam ingredienti undique multitudo circumfunditur, ecquidnam ferret, sollicitè postulat; dum mixtæ interim vulgi fremitu multorum voces exaudirentur, qui extrema quæque se pati inclamantes, eas, quibus circumsepti essent, calamitates perpeti diutius non posse, vociferarentur. Sequenti igitur die Carolus Cardinalis, atque Antonius Caraffa, Pontifice adsentiente, una cum Sanctiflorio, & Vitelorio Cardinalibus, Præneste prope Albani Ducis castra se contulere; mox Cavio oppido haud longe a Paliano ad negotium peragendum designato, eodem omnes convenire.

Dum hæc fiunt, Lodevensis Episcopus, quo loco Gallorum res sint, Patribus exponit; clades nuper acceptas memorat; Guisum cum exercitu in Galliam evocare, Italiamque deserre Henricum cogi; pro qua tuenda quid egerit, quid per tot annos, immensis fere exhaustis copiis, suorum sanguine, atque internecione effecerit, iis notum esse, qui ea, quæ pro Parma, pro Senensi Republica, pro Romano Pontifice aggressus sit, prospexissent: vehementer dolere, atque angere, quod præclaris ausibus eximie Regis voluntati, ac virtuti fortuna infesta nimium extiterit: sperare amplissimum, ac potentissimum Gallie regnum, insita virtute, ac robore subnixum, diutius illatas injuras inultas non passurum: id tantum vereri, ne,

1557

*Pontificii
cum Albano
Duce Præ-
nestæ mox
Cavii ad
colloquium
conveniunt.
Lodevensis
Gallia le-
gati apud
Venetos of-
ficium.*

1557 exercitu ex Italia subducto , Pontifex ad indignissima quæque prolabi , atque teterrimas pacis leges subire cogeretur : in eo Italiae dignitatem , ac libertatem , pro qua Respublica semper solerter excubaverit , verti : sed ut copiae retineantur , adhuc penes Senatum esse , qui , si pecunia , qua plurimum pollet , nutantibus rebus succurrere velit , ne in tot tenebris aliqua lux emicet , ambigendum minime videatur . Hæc Lodevensis .

*Pax inter
Pontificem
& Philip-
pum Regem.*

Verum biduo post nuntius de pace supervenit , quæ post varia utrinque agitata , tandem his legibus sancita est . *Albanus Dux Regis nomine supplicat a Pontifice veniam postulet ; qui idem officii genus exhibeat , a Philippo Remum mittatur : Regem uti filium Pontifex amplexus , ipsæ , quibus reliquos Christianos Principes , beneficiis exornet : Gallico fœdere Paulus renuntiet , seque communem parentem æque ambobus addictum præstet : quæcumque sacris militati viri , alique omnes eo bello deliquissent , præstis opibus , ac dignitatibus restitutis , oblivioni mandentur ; Marco Antonio Columnæ , Ascanio Corneo , aliisque pontificiis perduellibus exceptis , in quos , uti sibi libuerit , animadvertat , oppida , arces , aliæque bello ab Hispanis occupata integra fide restituantur : Paliano sexcentorum peditum præsidium communi pontificio , ac regio sumptu imponatur ; ei ex Pauli voluntate præfectus detur , qui Paulo , ac Philippo sacramento obstringatur .* His conditionibus pridie idus septembris bello , quo per biennium fere dimicatum fuerat , finis est impositus . Pacis nuntio ex Naugerii literis accepto , Senatus , cunctique civitatis ordines magna lætitia sunt affecti . Per literas , perque oratores Pontifici , Regique gratulantur : ab iis pro impensa sollicitudine , ac studio , quo in concordiam incubuerat , Senatui gratiæ actæ . Verum Romana urbs nondum belli fluctibus emerfa , Tiberi amne assiduus imbris iutumescente , postridie ejus diei , quo pax inita fuerat , aquis pene absumpta est ; planis , frequentioribusque locis oppletis , ingenti ædificiorum strage edita , miseræ plebis fortunis bello attritis , ad extremum fere redactis . Guisus cum suarum copiarum parte Centumcellas contendit ; inde triremes

*Roma Tiberis
illis illuvione
male habita.*

*Guisus ma-
ri in Gal-
liam rever-
situr.*

conscendens , in Galliam delatus est . Eadem die , qua
 Guisus itineri se dedit , Albanus Dux Romam ingressus , 1557
 Pontificis pedes de more exosculatus , ab eo perhonorifi-
 ce est exceptus .

Finis Libri Septimi.

E P I T O M E.

Hispanorum contra Herculeum Ferrariae Ducem, in Italia motus exorti brevi, Cosmi Florentiae Ducis opera compositi sunt. Galli, rebus contra Hispanos prospere gestis elati, Suleimano mittendae in occidentem classis auctores fuisse. Surrepto capto, maritimis locis vastatis, expugnata Civitella in insula Baleari minori, praeda graves Byzantium Turcae rediere. Varii, ardente inter Gallum & Hispanum bello, utrinque eventus narrantur. Alterum alteri conciliare Venetus omni studio contendit. Imperium, quod Carolus V. abdicaverat, Ferdinando ejus fratri VII virum suffragiis delatum est. Factum officii causa adessent, digniori loco cederet, acerrime contententibus, Senatus Gallicum oratorem de antiqua honoris possessione nequaquam desiciendum censuit. Carolus V. in hispanico secessu diem supremum obiit. Conventus utriusque Regis oratoribus ad pacem componendam Lillam indictus. Induciae inter ipsos pactae. In Mariae Angliae Reginae defunctae locum Elisabetha successit. Obortae inter Cremonenses, & Brixianos ob Ollium amnem controversae, neque arbitrorum colloquiis diremptae. Pax inter Gallum, & Hispanum sancita. Suleimanum ab Hungarica expeditione domesticae filiorum dissensionis averterunt. Cötareus in Dyrrhacii portum classem intulit, arcem crebris verberationibus istam pluribus locis diruit, piratarum biremes illinc abduxit. Quod contra foedus haec in Turcas egisset, dies illi senatus consulto dictu: factum apud Suleimanum purgatum est. Henricus Galliae Rex in equestri ludo gravi suscepto vulnere interit, ac Francisco II. regnum vacuum reliquit. Paulus III. Pontifex Maximus postquam in nepotum avaritiam & libidines gravissime animadverterat, severissima ad ecclesiasticam disciplinam restituendam edicta ediderat, e vivis excessit. Plebs Romana furore percita in ejus monumenta saevit. Venetis Laurentius Priolus Princeps fato functus est. Ejus frater Hieronymus ad principatum electus. Cardinalium comitiis Pius III. cui Joanni-Angelo Mediceo ante nomen erat, Pontifex renunciatus est. Ob religionis dissidia Galliae regnum turbati coepit. Foedissima Hispanicae classis ad Meningem insulam clades describitur. Turcae arce insulae imposta strenue ab Alvaro Sandaeo propugnata tandem positi. Pius III. Concilium iterum Tridentum indixit. Cum idem Veronensibus Episcopum dare Marcum-Antonium Amulium, id temporis apud Sanctam Sedem Reipublicae oratorem, agitarer animo, quod id per suas leges non liceret, vehementer Patres commoti sunt. In Gallia, dum perduellium licentiae frena injicere conabatur, Franciscus II. immaturo fato ereptus. Carolus VIII. frater heres fuit. Senatus legatos duos, qui Reipublicae nomine Concilio interessent, Tridentum misit: in Marcum-Antonium Amulium, quod cardinalatum sibi delatum non renuisset, graviter excanduit. De Treviliensibus, qui, obortis propter Brembum amnem controversis, in Bergomensium agrum excurrerant, praedam egerant, captivos abduxerant, apud Insubriae gubernatorem graviter Veneti conquesti sunt. Hac de causa Bergomum validissimis operibus munitum est. Haeresis in Gallia grassari coepit, resque in civile ac intestinum bellum erupit. Interea Tridentum cunctorum fere Christianorum Principum legati adfuerunt. Inter Venetos, ac Bojariae Ducis oratores de digniori loco occupando certatum est. Lis, Pontificis jussu, Venetis est adjudicata. Galliae Regi rem catholicam contra novatores propugnanti centum aureorum millia, belli civilis subsidium, a Senatu missa sunt. Christophorus Canalis, pugna cum piratis commissa, graviter duobus jaculis ictus est. Deletis hostibus victor, ex vulnere occubuit. Praemia egregia in ejus heredes a Senatu collata. Pax inter regios, & Vgonottos in Gallia sancita est. Veneti Pontificem a comparandis adversus haereticos iterum in Gallia tumultuantes armis debortati sunt. Gradenses, Utinenses, ac Mugenses ab Austriaci finitimis vexati: res tamen per arbitros amice statim composita. Absoluta Tridentina synodo, Patres dimissi sunt. Pius III. Venetis, quod omnium primi synodi decreta in suis ditionibus servanda jussissent, magnificas ad divi Marci aedes eorum oratoribus Romae inrolendas dono dedit. Classem Suleimanus ingentem commeatu, bellicis machinis, ac milite valide instructam contra Hierosolymitanos Equites misit. Turcae ad Melitam expositi Sancti Hermi arcem egregie propugnatam non sine maxima suorum caede tandem cepere: per quatuor menses Divi Michaelis munitione oppugnata, obfisionem Equitum virtute solvere coacti, Byzantium re infecta revertere. Pius III. Romae mortuus est. Michael Gislerius successit, qui Pius V. appellatus. Pialis supremus turcicae classis praefectus Cbium occupavit: in hadriaticum sinum classem intulit. Veneti infestum beminem celeri classis apparatu a suis finibus avertere. Dum ancipiti fortuna inter Christianos & Turcas in Pannonia dimicabatur, Suleimanus ad Zigetum extinctus est. Imperium Selym filio obvenit. Turbarum, quae in Belgio excitatae, origo & causae continentur. Selym de invadenda Cypro consilia agitare, Venetias allatum est. Maritimae ditionis oppida validius a Venetis firmata sunt, & ad Leu. osiam Cyprii regni caput egregiae munitiones excitatae. Pax inter Maximilianum, & Selymum facta. Selym in ganeis & lustris imperii administratio-nem auspiciatus. Contra perduelles bellum in Gallia protractum est. Post Hieronymi Prioli obitum Venetis Petro Lauretano nec opinanti principatus delatus est. Novi ab Arabia ad totam Aegyptum pertinentes tumultus, eo Selymi armis avertis, Venetos, Pontificem, Hispanos incertos omnes, quos Turcae petiti-vi essent, metu omni levaverunt. Statim a conciliata iterum cum foederatis perduellibus pace, tertio civile bellum in Gallia exarsit. Centum aureorum millia a Venetis Galliarum Regi commodata. Marcus Quirinus piratica navigia semel iterumque in suam potestatem redexit: piratas ad unum contrucidavit. Annona caritate vehementer Venetis laboratum est. Navale foedissimo incendio, majori tamen civitatis trepidatione, quam damno conflagravit.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER OCTAVUS.

Ello Pontificio composito; Gallis in suum regnum abeuntibus, universus armorum impetus in Herculem Ferrariæ Ducem convertebatur, in quem Philippus valde infensus, quod foederi adversus ipsum cum Gallo adhæsisset, nihil non editurus videbatur. Itaque summum belli ducem Octavium Farnesium designaverat: equites;

Insubrum copias; Subalpinæ regionis vires; Herruriæ milites; Cosini Florentiæ Ducis auxilia cogi jusserat. Eo subito ingruentis belli periculo Hercules perterritus, licet omnino ad tantam molem sustinendam impar esset; attamen suæ ditionis oppidis firmatis, præsidiiis auctis, peditatu, atque equitatu collecto, se ad Hispanorum impetus excipiendos comparabat. Quod vero Venetos belli propinquitate, suoque periculo

1557

*Octavius
Farnesius a
Philippo
Rege copia-
rum impe-
rator contra
tra Ferrar-
iæ Ducem
designatus*

1557

Herculis
Ferrariae
Ducis per
Cymacii
Episcopum
cum Venetis
effugium.

culo ad opem sibi ferendam impelli posse arbitraretur, Cymacii Episcopum Venetias misit, qui, quo in discrimine Hercules versaretur, significaret: *In concordia Romae inita prae-teritum, Hispanorum cupiditati, atque invidiae obiectum fuisse; qui recentibus in Gallia successibus elati, veteris in illum effundendae malignitatis ex oblata opportunitate causam peterent: eos propediem cum viginti peditum, duobus equitum millibus in suos fines impetum facturos: quocirca Reipublicae, cujus se semper filium professus esset, opem, atque auxilium implorare: nihil sibi incommodi accidere posse, quin ex eo aliquid ad ipsam quoque manaret. Quos enim ab Hispanorum dominandi cupidine satis tutos esse, qui omnem fere Italiam perlustrarint, bellicae facibus incenderint? Callide pacis legibus comprehensum iri Herculem noluisse, ut statim in ipsum arma inferrent; relictum, desertumque opprimerent. Quorum enim opem, quorum auxilia expectet? Gallorum ne, qui suis rebus veriti Italia decedere coguntur? an Pauli Pontificis Maximi, cujus auctoritate, ac jussu cum foederatarum copiarum praefecturam suscepisset, ab eo modo desertus est? aliorum ne Italorum Principum, ex quibus Octavius Farnesius belli dux adversus ipsum a Philippo est declaratus? Cosmus novo Senarum beneficio obstrictus, magnam peditum, atque equitum manum in bellum confert? Unum sibi praesidium in Venetis ponere; Senatum orare, ut difficillimo, ac periculoso tempore illi praesto esse, opitulari, subsidiis juvare velit; vel eniti, ut turbo iste, qui suis ditionibus imminet, concordiae aliqua ratione disjiciatur, ac propellatur.* Hæc Cymacii Episcopus. In eas enimvero curas, ac sollicitudines Herculem se demissurum, jam tum primum Veneti providerant, cum illum ad Gallorum partes accessisse cognoverant; cui quidem ut neutri se obstringeret, suasores semper extiterant. Ipse vero minime, ut solebat, communicatis consiliis, imperii proferendi spe captus, summum praefecturae honorem sibi delatum avide susceperat. Ea vero utcumque Herculi accidissent, Hispanorum armis oppugnari moleste Patres ferebant. Verum ne prorsus de concordia desperarent, multa efficiebant: non alienus ab Italica pace Philippi animus; bella, quæ ab eo cum Henrico acerrime in Gallia gerebantur; Pauli Summi Pontifi-

cis

cis auctoritas, cui Herculem beneficiario sibi jure obnoxium vinci, ac pessumdari minime conduceret: anni demum tempus autumnus in hyemem labente, quo neque arma commode tractari, neque imis, ac palustribus locis, in quibus pleraque Herculis oppida sita erant, munera militaria obiri poterant. His adducti Patres Herculis animum labantem erigunt, confirmant, spem injiciunt, brevi eos turbines cum illius prudentia, ac virtute, tum Pontificis auctoritate depulsum iri: quibuscumque possent officiis, ut arma conquiescant, operam daturos, quidquid ex Reipublicæ ditionibus commodi sibi accedere possit, liberaliter pollicentur, ac deferunt.

Octavius Farnesius, eductis copiis, kal. octobris bellum aspiciatus, Monticulum agri Regiensis, admotis tormentis, metu ad deditionem compulit: inde Sancti Pauli oppidum ab omnibus imparatum rebus recepit. Minutis præliis, atque parvis oppugnationibus vario eventu hinc, atque inde anni exitu iis in locis dimicatum. Quo tempore Venetiis Ziliæ Dandulæ, Laurentii Principis conjugis, Ducis inauguratio lætissimum, veteris instituti memoria renovata, civitati spectaculum præbuit; cum a Paschalis Maripetri Ducis tempestate usque ad ea tempora centum annorum cursu elapso exolevisset, nullaque eo cultu matrona id dignitatis fastigium attigisset. E Barbadicis ædibus in divorum Gervasii & Prothasii vico sitis Senatus frequens aurea talari veste amictam, ducalique caput infula redimitam, magno matronarum comitatu stipatam, bucentauro excepit, & ad aream usque divi Marci perducit, egressam per forum, quo ingens populi multitudo confluerat, mediam inter Marcum Centanum, & Antonium Justinianum ex sexviris seniores, plausibus, ac multitudinis acclamationibus perstreptibus: quacumque incederet auleis, statuis, obeliscis, fornicibus, sese in obtutum dantibus, ad ædes Principis Patres deduxere.

1557
Senatus
essensum.

Octavius
Farnesius
Ferrarienses
ditiones in-
vadit.

Ziliæ Dan-
dulæ, Prioli
Principis
uxoris, inau-
guratio.

M. D. LVIII.

Bellum Ferrariense interea lente procedebat, quod etiam non diuturnum fuit, cum omnis armorum procella se se in Galliam, ac Belgium effudisset, ac Philippus gravioribus dis-

1558

1558

*Pax inter
Philippum
Regem &
Ferrariae
Ducem.*

distentus curis cum potentissimo Rege dimicare coactus, novos in Italia motus alere, suis rebus conducere non arbitraretur; neque copiarum erogandis stipendiis pecunia suppetere, atque Octavii Farnesii milites in tumultus, ac seditiones prolaberentur. Hyeme vero ita suis ditionibus, atque urbibus Hercules firmandis vacaverat, ut nisi majoribus viribus aucti prosperos belli eventus sibi Hispani polliceri non possent. Re itaque per Cosmum Florentiae Ducem agitata, tandem his conditionibus pax subsecuta est: *Fœderibus cum Paulo, atque Henrico percussis, Hercules renuntiaret; amicitiam æque cum Regibus coleret; Hispanis non secus ac Gallis iter, & commeatus per suos fines præberet; quæ ab Octavio oppida in Regiensium finibus adempta fuerant, restituerentur; utrinque abolitio criminum fieret; inter Farnesios, atque Estenses vetus necessitudo renovaretur; Gallis, qui Herculi militaverant, liberum per Insubres in Subalpinos, vel in Galliam iter permetteretur; Cosmus initæ concordiae se vadem daret; pacta ad Philippum signanda perferrentur, interea induciæ fierent.* Quibus sane rebus non ægre Philippus ipse assensus est: nam ob Icium nuper amissum ingenti clade percussus, cum tot bellorum pondus sustinere non posset, ultro pactis legibus subscripsit, plerisque licet obloquentibus, quod non absque regiæ dignitatis, atque amplitudinis nota cum Italiae Regulo iis conditionibus pepigisset. Verum quæ sub id tempus in Gallia, ac Belgio accidere, Italiae jactatæ, multisque tempestatibus circumactæ tranquillitatem, atque otium peperere.

Dum enim Philippus, Namurco, ac Sancti Quintini oppidis communitis, copiis in hyberna deductis, vere novo acrius in Gallos bellum medicaretur, Henricus ob acceptas clades regio pudore suffusus, media hyeme, quæ eo anno frigidissima fuit, copias sedulo comparabat. Jam ex Italia Guisius, Strozzius cum aliis Galliae proceribus redierant; pecunia sponte in regni subsidium a populis congesta, Germanorum auxilia adcerscebantur. Itaque, brevi ingenti coacto exercitu, Hispanis intra oppidorum moenia receptis, per circumjectos agros nemine obsistente vagantur; ac ne ignobili otio marcescere vididos Gallorum gentis impetus pateretur, Sancto Quintino, quem

quem Hispani multo opere muniverant, prætermisso, ad Icium, five Caletum, Anglorum in Belgio oppidum, animum adjecit, ex quo facili ex Britannia in Galliam trajectu, nonnunquam immixtis copiis, multa Angli, ac gravia suæ genti damna intulerant. Ejus consilii Petrus Strozzius auctor erat, qui, nullo militarium rerum usu, nulla virtute præstantibus Britannis propugnatoribus perterritis, eo potiri haud difficile fore suadebat. Itaque kal. januarii Guisus admotis castris, turrim ad portum sitam, Anglo se in oppidum recipiente, occupat. Postridie arcem tormentis quassatam, mari refluxu, quod reciprocantibus æstibus in viginti pedum altitudinem modo attollitur modo deprimitur, Anglis nequicquam obsistentibus, capiunt. Eodem victoriæ cursu oppidum, incolis se deditibus, ea conditione recipiunt, ut Angli tuto in Britanniam trajicerent; captivi quinquaginta Guisio traderentur; quidquid pecuniæ, supellectilis, mercium in urbe esset, id ei permetteretur; tormenta bellicique apparatus intacta Regi manerent. Caleto capta, ingenti Henricus lætitia perfusus, statim ad urbem invensendam contendit. Guinesium decem a Caleto passuum milibus haud absimili impetu Galli aggressi, postquam dies aliquot ingentibus, ac crebris ictibus moenia diverberassent, præfidiariis militibus prope omnibus cæsis, deditioe potiuntur. Amesium, quod reliquum in continenti Britannis erat, ab incolis desertum recipiunt. Dirutis oppidorum moenibus, Caletum tantummodo, Rege jubente, inexpugnabili opere cinctum, præsidio militum firmatur, quod adversus Anglos toto continenti ejectos, Gallis pro munimento fuit.

Prosperis hisce successibus, quibus acceptas ad Sanctum Quintinum clades farsisse sibi Henricus videbatur, ad majora audenda, ac conficienda excitus, ingentem auri vim, quam quingentarum myriadam summam conficere ferebatur, coegerat; certum Byzantium hominem miserat, qui classem a Suleimano mittendam in occidentem curaret, quam numero, ac viribus apprime instructam, centum scilicet ac triginta triremibus, hippagogis viginti, alioque navigiorum genere ad trecenta Hellesponto Suleimanus eo anno emissurus nuntiabatur. Cur vero tantas maritimas vires cogeret, cum explorati nihil haberetur, crebrisque rumoribus in Cyprum expeditionem

1558

*Icium a
Gallis reco-
ptum.*

*Gallorum
progressus.*

*Henricus
Rex Sulei-
manum ad
classem in
occidentem
mittendam
hortatur.*

1558

*Turcarum
apparatus.**Veneti clas-
sem augēt.**Thomas Cō-
tarenus clas-**sis impera-
tor.**Pandulphus
Contarenus**legatus.**Christopho-
rus Canalis**alter classis
legatus.**Melchior
Michaelius**legatus cum**imperio Cor-
cyram mit-**titur.**Sebastiaus
Venerius**Cypri supre-
mus præse-**ctus.**Rusteni**Bassæ cum**Antonio**Barbadico**legato offi-
cium.*

nem moliri Turcas fama dissiparetur, idque ex literis a Ferdinando Romanorum Rege, ac Philippo intelligeretur, Veneti classem augere, milites cogere, subsidia ad maritima loca mittere statuunt. Ut centum triremes armarentur, in Senatu latum est. Classis imperator majoribus comitiis Thomas Contarenus, divi Marci Procurator, creatus. Pandulphus Contarenus legatus designatus. Statim decem triremes ad classem, cui Christophorus Canalis, alter legatus, præerat, mittuntur. Melchior Michaelius cum summo imperio Corcyram proficiscitur. Septingenti pedites in Cretam mittuntur. Cyprii regni præsidia, octingentorum Italarum peditum supplemento transmissio augentur; levioribus equitibus ducenti Thoma Lusio præfecto adjiciuntur. Literæ ad Sebastianum Venerium, supremum insulæ præfectum, atque reliquos magistratus perscribuntur, ut regni primores vocatos, ad patriam, resque suas acriter tuendas, si se occasio obtulisset, intrepide pro regni nobilissimi defensione certamen subeundum hortentur. Eiusdem exempli ad Cretæ, aliarumque provinciarum magistratus dantur. Octavo idus maji vexillum imperatorium inter missarum sacra a Vincentio Diedo Venetiarum Patriarcha solemniter concelebrata, Thomæ Contareno a Principe delatum est; ab eodem, comitante Senatu, ad imperatoriam triremem de more deductus ad classem proficiscitur. In ea duo atque octoginta navigia censebantur; Illyricæ triremes viginti; Cretenses tredecim; Venetæ decem atque octo ad transtra ablegatorum; biremes quinque; celoces quindecim; myoparones tres. His Venetorum apparatibus Turcæ haud parum sollicitabantur, veriti, ne præteritarum cladum memoria, ad societatem cum Philippo Hispaniarum Rege sæpius incitante, atque adhortante ineundam accenderentur. Itaque Rustenus Antonio Barbadico, Reipublicæ legato, ad se vocato, *Mirari se, inquit, cur Veneti classem, novis adjectis triremibus, augerent, oppida præsidiis firmarent, ingentem pecuniæ vim effunderent: cur enim sibi a Suleimano amico pertimescerent, qui pollicitam semel fidem (ut præpotentem Regem decet) nunquam fallere consuevisset?* Ad ea Barbadicus, *mirandum minime esse, inquit, si ingentibus eo anno viribus maria obsidentibus, Veneti, ex veteri instituto, ad sua regna, ac provincias tutan-*
das

das classem numero, ac robore paratiorem reddiderint, validioribus praesidiis urbes, oppidaque firmaverint; vigili id nimium prudentiae non novarum rerum studio tribuendum.

1558

His vero nuntiis Turcae permoti, ut classis quamprimum educeretur, curaverant. Ea cum ad Nicopolim pervenisset, pridie nonas junii amice Corcyrae curipum praetervecta, quarto idus se in Neapolis conspectum dedit. In occidentem vero itinere simulato, intendentibus se tenebris Turcae ad litus appulere: inalbescente die militibus expositis, Surrentum adorti, nullo negotio captum, flammis absumpsere, ad decem hominum millia, atque in his multos religiosos viros, ac mulieres captivos fecere; universam oram, quae a Graeca turri, usque ad Salernum protenditur, direptionibus, incendiis crudelissime deformavere. Inde Prochyta profecti, de captivis restituendis egere: cum Neapolitani octoginta aureorum millia in religiosorum gratiam, ne sacratis quidem parcendo vasis, coegissent. Classis praefectus, ni totidem ex suis reciperet, captivos cum pernegasset, Prochyta discedens, altius in Tyrrenum provectus, litora legens, cum oppida ad illorum impetus excipiendos expedita esse intelligeret, in Corsicam navigationis cursum direxit. Ibi Gallica classe minime inventa, in Provinciam iter arripuit, Niceamque, vel Saonam Gallis sibi adjunctis aggressurum percrebuerat. Jam enim constitutum ferebatur, ut Brisacius cum sex peditum, duorum equitum millibus superveniens, Monœci portum, atque oppidum in suam potestatem redigere conaretur: inde Genuam aut vi, aut civium dissensione potituros rati, cum praesertim classis Turcae praefectum praetereuntem, legato ad eum salutandum misso, Genuenses multis muneribus affecissent, civiumque complures Gallorum factioni addicti dicerentur. Verum cum Brisacius per multos dies Lugduni commoratus, pecuniae necessitate adactus, neque copias cogere, neque se in Provinciam proripere potuisset, Turcae ad minorem Bailearem insulam delati, Civitellam oppidum aggressi, non absque suorum caede, ac sanguine expugnare. Oppidanis abductis, in Provinciam reversi, licet Gallorum classem, commeatum copiam, incolas ad arma evocato, pontes Varo amni instratos invenissent; attamen, aegritudine classariis correptis, ac longa

*Turcarum
classis Sur-
rentum oc-
cupat, Nea-
politanae
oras divi-
pit.*

*Civitella in
Baleari mi-
nori a Tur-
cis capta.*

1558
Classis Tur-
cica Byzan-
tium rever-
titur.
Thomas Cō-
zarenus,
Classis imp-
in patriam
redit.
Cypri regnū
a Venetis
revertitur.

ga navigatione defessis, cum nollent milites exponere, a Lérine insula discedentes, litoribus Genuæ emensis, augusti initio, nulla re, quæ tot sumptibus, atque apparatibus responderet, confecta, Byzantium rediere. Veneti Thomam Contarenum, classis imperatorem, ad urbem vocavere, qui statim se magistratu abdicavit.

Quoniam vero multa de Cypria expeditione variis dissipata rumoribus fuerant, diligentius pro eo regno tuendo excubare Patres cœpere, ut ex incolis triumphitum millium delectus haberetur, iussere. Bellicarum rerum scientes præfecti, qui ad militaria munera obeunda instruerent, usuque, & exercitatione formarent: attributi *Francomati* (id militiæ genus vocabatur) immunitates concessæ, stipendium, licet exile, collatum. Epirotarum equitum sexcentorum numerus ad octingentos auctus; iis ne agro colendo, quem stipendii loco acceperant, animos, & corpora neglecto servitio dejicerent, ex ære publico pecuniam persolvi iustum. Centum præterea sclop Pettarii equites ex insularis, totidem ex Italis, qui Cyprio solo coaluissent, ad litorum custodiam delecti; diversa quoque armorum genera parræ, sarissæ, hastæ, gladii, ac sclop Pi ad equites, & pedites armandos transmissa; ad hæc ligones, sarcula, sulphureum pulverem, ferreorum globorum numerum, tormentorum rotas, ac strata advehî mandatum. Decretum præterea, ut prisca olim Tamassus (nunc *Famagusta* civitas) atque Cerines oppidum munitionibus, ac propugnaculis ad hostium impetus excipiendos validiora redderentur; circumjectis agris complanatis, quo liberiore prospectu ab insidiis tutiora fierent.

Dum hæc sedulo Veneti curant, Galli, viginti peditum milibus, atque ingenti equitatus robore coacto, Guisio Duce, Theodonis villam munitissimum oppidum, quod non longe a Metis quatuor leucis distat, Mosellæ amni propinquum, loco ad iter Hispanis in Germaniam intercludendum sito, tormentorum vi, cuniculorum suffossione aggressi, per vim potiuntur. In ea oppugnatione Petrus Strozzius glande plumbea trajectus occubuit: vir magnitudine animi, militari virtute, per varios humanæ fortunæ casus, ac labores durato corpore, ac spiritu imperterritus, merito priscis ducibus conferendus: ex
 cujus

Theodonis
villam oppi-
dum a Gui-
sio capturn.

Petrus
Strozzius
glande plu-
bea interfe-
ctus.

cujus obitu parem damno mœrorem Gallia perpeſſa eſt. Di-
verſa ex parte Paulus Thermus, decem peditum, duobus cir-
citer equitum millibus collectis, Caletum Gravelingam, vel San-
cti Audomari fanum adoriturus egreditur. Ea oppida ab Hi-
ſpanis munita occupare minime poſſe ratus, finitimam regio-
nem vaſtat, ac diripit, Duncherchium capit. Dum jure, at-
que armis de dignitate, atque imperio inter Reges contento
ſtudio, atque odio dimicatur, Philibertus Sabaudia Dux
Aegmondanum cum mille Hiſpanorum peditatu, totidemque
levioris armaturæ equitibus, quatuor Germanorum millibus
præmittit; ex oppidorum præſidiis octo peditum millia, quos-
que poſſit equites educere, præcipit; quam celerrime adver-
ſus hoſtem contendere, acie decernere jubet. Aegmondanus
cum iis recta in hoſtes progreſſus, prælio decertat; Gallorum
exercitu proſtigato, plerisque caſis, Thermo fauciato, atque
capto, ingentem victoriam retulit. Ita æquatis utrinque vel
victoriis, vel cladibus, Regum vires collabebantur, ut potius
ingentibus populorum calamitatibus, ſuorum cædibus, pecu-
niæ ob immanes bellorum impenſas inopia, quam inimicitiiſ
mitelcentibus, atque pugnandi ardore reſtincto, ad pacis tra-
ctationes cogi viderentur.

Verum Henricus, clade ad Gravelingam accepta, non de-
ſpondere animo; nihil de vivida virtute, gloria vires mini-
ſtrante, remittere; exercitum augere; amicorum auxilia coge-
re, ut brevi fortior, ac validior ad conferendam cum hoſte
pugnam evaderet. Neque minus in Philippo belli ſtadium,
quem victoriæ nuper partæ felicitas audentioſam redderet.
Itaque brevi cum a Gallo, tum ab Hiſpano eo numero, ac
robore exercitus comparantur, quibus multis ab hinc annis
inſtructiores nemo ſe vidiffe affirmaret. Nam ſub Gallorum
ſignis equitum ſcloppeſtariorum (quos *pistolettos* vocant) no-
vem; cataphractorum duo millia; totidem leviorum eſſe fe-
rebantur; Gallorum peditum quindecim millia; ſeptem Ger-
manorum; totidem Helvetiorum, in quorum ſupplementum
Henricus ſex millia illius gentis accerſiverat, majorque Saxo-
num Ducis natus cum tribus equitum millibus ad exercitum
pervenerat. Philippi vero copiæ ſex ſcloppeſtariorum, duorum
millium ac quingentorum cataphractorum; leviorum equitum
fere

*Duncher-
chium a
Paulo Ther-
mo captum.*

*Aegmunda-
nus Dux
Gallorum
exercitum
proſtigat,
Thermum
Ducem ca-
pit.*

*Gallorum
& Hiſpano-
rum præ-
potentes
exercitus.*

1558 fere tantumdem; sex Germanorum; octo Vallonum peditum millium numero constare dicebatur: tria insuper Hispanorum millia ex Hispaniis expectabantur; ad hæc Britannica classis prævalida, qua peditum quatuordecim millia vehebantur; ut Hispanorum copię ad quinque ac triginta peditum, duodecim equitum millia, Gallicis numero pares censerentur: atque adeo castris propinqua duces castra locaverant, ut quatuor leucarum (quarum singulæ duo italica milliaria conficiunt) intervallo tantummodo sejungerentur; ducum animos, hostium prospectu incitante, atque aciente, ut pari virtute, atque ausu Guisius, ac Sabaudus propediem in aciem prodituri dicerentur. Inde magna mortalium animi suspensione detinebantur, quisnam tantorum conatuum exitus foret; in quamcumque partem se felicibus renidens successibus fortuna verteret, magnos inde motus, successus rerum varios consecuturos; hoc supremo post tot annos certamine afflictas, atque penitus prostratas vires christianæ reipublicæ nervos debilitatum, ac convulsum iri.

His præter ceteros Veneti sollicitabantur, quod clades claudibus in dies adglomerari, exauriri internecionibus Christianorum provincias intuerentur; inde communibus animos, ac vires hostibus adjici, qui perpetuis Christianorum Principum dissidiis superba nimium incrementa fusciperent. His de rebus sæpius Præconsultores sermone inter se habito, diutius minime cunctandum rati, Senatusconsulto, legatis, ut quamprimum Reges adirent, eosque ad pacem ineundam Senatus nomine hortarentur, imperandum censuere: sensim collabentes christianæ reipublicæ vires ob oculos proponerent, ingentes populorum cædes: per tot annos in reipublicæ christianæ viscera sævitum: ne ex tot provinciis collectum copiarum florem conteri, neu tot fortissimos viros, tot egregios duces infauisto, atque exitioso bello concidere paterentur. Literæ ad Reges adjectæ; ut Regum legatis vocatis eadem ex Senatus sententia significarentur, latum.

Nicolai Zeni oratio.

Neque deerant qui statim designandos ad Henricum, ac Philippum extra ordinem legatos putarent, inter quos Nicolaus Zenus, continentis Sapiens, prompto vir ingenio, subtili, atque acuto dicendi genere præstans, qui temporum illorum

rum calamitates miseratus nunquam antea eo malorum deven-
tum fuisse differebat : *Jam præpotentes Regum exercitus , qui-
bus ea ætas majores non vidisset , exiguo spatio secerni , ut
brevis , ni Deus Optimus Maximus hoc a cervicibus christia-
næ reipublicæ malum averteret , acie decertaturi essent ; neque
ad huc quemquam inveniri , qui de pace sermones injiceret :
assiduæ bellis defessos (uti a Reipublicæ legatis intelligeretur)
Principum ad concordiam proclinos animos esse . Verum fa-
ctu , atque animorum magnitudine eam propensionem tegi ;
qui prior de concordia verba fecisset , eum sibi detractum ali-
quid de gloria , ac dignitate arbitrari ; ita importuno , atque
exitiali silentio res ad extremum prope casum prolapsas . Cur
igitur quæ sæpius pro pace excubasset Respublica , difficillimo
hoc tempore in id sedulo , atque ex animo non incumberet ?
An rem tantam , tam gravem per literas , atque ordinarios le-
gatos confici posse ? Certos ad id mittendos cives esse , qui
suadendo , hortando ad concordiam Reges impellere nitantur .
An eorum oblitos esse , quæ superioribus annis , ad Nicæam
missis legatis , effecissent , quorum opera Carolus , ac Franci-
scus in decennium inducias pepigere ? An illorum , quæ nuper
inter Paulum Pontificem Maximum ac Philippum Regem bel-
lo , Phæbo Capella , ac Marco Antonio Francisco a secretis
ad Albanum Ducem in castra proficisci jussis , egissent , unde
immortali cum Senatus Veneti laude pax Italiæ effulsisset ?
Eam vero laudem ingenti utilitate cumulatuos : nam uter Re-
gum victor evasisset , ambigendum esse , ne , ut Principum in-
genia gloriæ , atque imperii avida sunt , fortunæ felicitate sub-
nixus , adjecta potentiæ accessione , ad aliorum perniciem abu-
teretur . Henricum non modo Galliæ amplissimo , ac fortissimo
regno imperare , verum , Scotiæ Regina in nuntium adscita ,
Scotorum regnum obtinere ; Suleimanum , potentissimum Turca-
rum Regem , socium , ac fœderatum habere . An non , devicto
hoste , ad Belgium occupandum sibi gradum facturum ? An
non vetere Insucribus , ac Neapolitano regno potiundi deside-
rio incitatum in Italiam venturum ? Philippum Hispanias ,
Belgium , Insucrias , Neapolitanum regnum obtinere ; Cosmum
Florentiæ Ducem veteri , ac recenti beneficio devinctum ; Ur-
binatem nuper suæ militiæ adscriptum ; Octavium Farnesium*

1558 *Parmæ, ac Placentiæ Ducem additum; multas in Germania clientelas habere. Quoniam, depressis ac profligatis Gallis, superbæ gentis dominandi libido se se tolleret? Enitendum esse, ne grave hoc exortum incendium se se latius effundendo cuncta corripit; Senatui præsertim, qui, ne nimium se se alterius efferret potentia, atque ut æquabili temperamento pax, libertasque Italiæ retineretur, laborasset. Itaque hoc rerum statu minime cunctandum; quamprimum, ut periclitanti Christianæ reipublicæ subveniatur, extra ordinem legatos mittendos censere.*

Philippi
Foscarioratio.

Iis, quæ a Zeno adducebantur Philippus Foscarus, Consilii Sapiens, neminem arbitrari, inquit, ita tardo, atque bebeti ingenio esse, qui non summopere recondita arma cuperet, quæ miserrime in mutuam Christianorum perniciem distringerentur; id ipsum omnes & velle, & in primis optare, id porro non vanæ ostentationis specie, sed re ipsa statim peragendum esse, ne, dum legatorum missione tempus teritur, cunctando pulcherrimi consilii fructus interciperetur. Quæ vero propositæ legationis utilitas esset, non satis intelligere, dum eadem, quæ Zenus vellet, per ordinarios legatos perfici possent; nisi forte Suleimazum laceessere minime sibi pertimescendum arbitraretur, quem cunctas Reipublicæ actiones sedulo observare, qui ignoraret, esse neminem. Quasi vero, inquit, rebus conducere vestris possit, ut dum fœdere Principesnectere enitimini, adversus vos potentissimi Regis arma exacuatis. Quis enim nescit, postquam effera gentis potentia excrevit, quam gravia vobis ejus arma fuerint, quarum vel magnitudine, vel infida, ac suspecta sociorum amicitia quot damna subiveritis, prætereundum potius silentio, quam difficillimorum Reipublicæ temporum acerba memoria refricanda est. Illi vero maritimi apparatus, ea cunctis rebus adornata classis, an non in Cyprum destinabantur? nisi vestro studio, copiis, præsiidiis, triremibus suscepta consilia disjecta, atque interturbata essent. Horum impetus ut fortiter, atque constanter sustinere virtutis, atque in patriam pietatis est; ita ultro provocare, atque elicere, neque prudentiæ est, ab iisque consiliis abhorret plurimum, quibus, armis invicem reliquis sævientibus, pacem retinuitis, servastis, auxistis. Hæc, atque alia cum disceptata forent, frequens

quens Senatus Præconsultorum sententiam probavit, ac per dispositos equos ad legatos mandata perferri iussit.

Acceptis Senatus literis, statim Joannes Michaelius ad Henricum, qui tunc ad Damianum oppidum extra Lutetiam morabatur, proficiscitur, quæ sibi injuncta fuerant, exequitur: *Quot ex acerrimo bello clades christiana respublica perpeffa sit, quot eo tempore impendeant, exponit; nihil vel ad amplissimum Gallie regnum servandum, atque augendum; nihil ad publica sananda vulnera pace opportunius esse: neminem inveniri, qui tot malis defessus summis votis concordiam non exoptet, pacem non exposcat: Veneti Senatus nomine enixe petere, orare, ut tandem perturbatis, afflictisque rebus prudentia, ac pietate succurrat, neve, quantum in ipso sit, exitium hoc bonum expetere diutius mortales patiatur.* Henricus, gratiis Senatui actis, belli causas in Hispanos confert, qui nimium elati, suisque rebus tantum augendis intenti, duriores conditiones proponant: Christianum se Regem esse, pietatis titulos a majoribus hausisse, pacem, dummodo sine detrimento, ac dedecore confici possit, ex animo amplexurum. Eodem officii genere Lotharingæ Cardinalem, supremum Regis Consiliarium, Michaelius aggreditur. Is, præteritorum temporum memoria repetita, *una cum imperio hereditario veluti jure, bella ad Hispaniæ, ac Gallie Reges pervenisse, inquit, quibus miserandum in modum christiana respublica lacerata, ac discerpta pene ad interitum properaret; sed hætenus qui aversos animos conciliandi negotium susciperet, neminem extitisse: Paulum Pontificem Maximum, cujus præsertim id munus esset, nullos unquam de concordia sermones injecisse; neque, si maxime velit, perficere quidquam posse, quod ei ne minimis quidem in rebus Reges considerent: Venetos tantummodo, qui æque cum iis pacem servarent, atque in neutram partem inclinarent, tam grave, adeo arduum negotium posse ad exitum perducere.* Michaelius inde Lutetiam reversus, quæ egerit, Catharinæ, Regis uxori, significat; quæ non aliunde conficiendæ pacis spem, nisi a Veneto Senatu dimanare posse confirmat: ut ad id onus suscipiendum Patres vehementer hortetur, a legato petit. Eodem tempore Michael Surianus citato itinere Bruxellis Atrebatum contendit; inde in castra ac Philippum progreditur, man-

1558

Veneti per
oratores Re-
ges ad pacem
hortantur.

1558 data exponit. Summum Rex in pacem studium ostendit; ne, uti maxime cuperet, conficeretur, Gallorum superbiam, nimiamque regnandi libidinem impedimento esse. Eadem Albanus Dux, ac Feriæ Comes legato testantur; nihil omnino sperandum arbitrari, nisi Senatus auctoritate, qua plurimum possit, uti velit: id si faciat haud dubie Gallos ad æquas condiciones concordiae subeundas impulsurum.

Carolus Cæsar, imperio fratri delato, in Hispaniam se recipit.

Joannes Capellius, Bernardus Naugerius ad Ferdinandum Cæsarem legati. Paulus Pontifex Imperii cessionem ratam non habet.

Martinum Gusmanum a Ferdinando missum, Pontifex ad urbem accedere vetat.

Interea dum cuncti ancipiti rerum eventu, atque expectatione sollicitantur, urbium oppugnationibus, præliis, direptionibus provinciae, ac populi conteruntur; Carolus Cæsar in Hispaniam, tutum veluti portum, se recepit, atque humanis solutus curis, totum se pietati, ac religioni addixit, Imperiumque fratri detulit; idque per literas, Arausionensi Principe in Germaniam misso, Septemviris significat. Ii cum Francfordiam convenissent, Ferdinandum Caroli loco Imperatorem dixere. Qui gratulatum ad illum proficiscerentur, legati a Senatu designati; Joannes Capellius eques, Bernardus Naugerius. Ferdinando vero septemviralibus comitiis Imperii dignitatem adepto, Paulus Pontifex Maximus mirum in modum excanduit, quod lege minime renuntiatum diceret, neque Carolum ad alium cæsareum decus transferre potuisse; penes Septemviros jus tantum defuncto successorem eligendi, viventi non esse; si quis abdicare se Imperio velit, eum (uti pontificio diplomate caveretur) supremo reipublicæ christianæ Principi, Pontifici, inquam, illius fastigium dignitatis permittere oportere. Itaque Paulus Martinum Gusmanum, quem ad eum Ferdinandus legaverat, neque uti legatum urbem ingredi, neque ad colloquium admittere voluit. Is dum e Germania Romam proficisceretur, Venetias accedens, Principe, ac Patribus Ferdinandi nomine consalutatis, ut ei favere apud Pontificem vellent, rogavit. Neque Aloysius Mocenicus legatus a Senatu iussus quidquam, quo Pauli animus flecti, ac molliri posset, prætermisit: *ne perturbatas adeo christianæ reipublicæ res recenti hoc, gravissimoque dissidio cumlaret: ne de religione dissentientes Germanos acerbis exasperaret: Ferdinandum egregia pietate, catholice religionis studio incensum, nihil ejusmodi fuisse promeritum: videret, ne acriter nimium agendo, ad ea consilia, a quibus adhuc aversus fuerat, impelleretur: non defuturos qui illum armis, pecunia juvando incitent, quo secessio, ac schisma in Ecclesia suboriat: inde clades innumeras, ac calamitates emanaturas; itaque altius providendum, ac*

ne parva initia in ingens malum evadant, Pontifici in primis prospiciendum. Sed a suscepta semel sententia Paulum dimovere difficillimum erat; in re præsertim, in qua de pontificia dignitate, & auctoritate agi sibi videretur; plerisque licet concedendum aliquid, ac de nimia severitate nonnihil remittendum censentibus. Quocirca in dies cum negotium extraheretur, Ferdinando jubente, Gusmanus Roma, re infecta, discessit. At mox Franciscum Vargam apud Rempublicam legatum (si qua definiendæ controversiæ ratio iniri posset) denovo Romam mittendum censuit. Venetis vero, ne altioribus radicibus malum coalesceret, assidue adnitentibus, inani fructu sumptus labor, neque quidquam Paulo vivente confici potuit.

1558

Franciscus
Vargas Ve-
netiis Romæ
Ferdinandi
causa profi-
citur.

Verum Ferdinando Imperatore renuntiato, quæ superiore anno inter Regum legatos de potiori loco obtinendo controversia exorta fuerat, animos in suorum Principum, ac gentis decus incensos obstinate, atque acerbe nimium exercuit. Cujus rei seriem si brevibus universam complectar, operæ pretium me facturum existimo. Antequam e Belgio in Hispaniam Cæsar proficisceretur, Franciscum Vargam e Veneta legatione adcersitum, cum per aliquot menses apud se detinuisset, rursus cum suo, tum Philippi filii nomine Bruxellis datis literis in Italiam contendere, atque eodem munere apud Venetos fungi jussit; ipse mox (uti fecit) abjectis Imperii administrandi curis, ac molestiis, in Hispaniam abiturus. Vargas ad urbem accedens, cum, de more, Patrum Collegium adiisset, se Cæsaris, ac Philippi nomine legationem obiturum significat; nullum officii genus, quo vel regum benevolentiam vel suam in Rempublicam observantiam patefacere possit, prætermittitur. Ut vero de principe loco retinendo Patrum sententiam eliceret, adjicit: *Pro festo quoque divi Marci die, qui vii. kal. majas concelebrari solet, in comitatu Principis futurum. Ad hæc Princeps: Vargæ adventu, ac repetito legationis munere nil gratius cunctis civitatis ordinibus accidere potuisse. Sed cum antea Lodevensis Antistes, Galliarum Regis orator, invitatus fuisset, vereri ne inde (quod minime vellet) contentione occasio subrepat. Tum Vargas: non a Philippo tantum, sed a Cæsare, quemadmodum fiduciariis li-*

Gallorum
& Hispano-
rum legato-
rum aceri-
ma de
principe
loco contro-
versia.

1558 *teris constaret, ad Rempublicam designatum fuisse, inquit: decedere de suo jure non posse: petere, ut in ejus, quem antea obtinisset, loci possessione retineretur: si amplissimorum regnorum, quibus Philippus potiretur, praestantia, ac numerus recensetur, an non illum antecedere, neque ulli primas deferri oportere?* His ab Henrici legato cognitis, statim ipse Patres convenit. *Admiratione se affici, inquit, quod antiquitus Galliarum Regum oratoribus delatum honoris locum praeripere sibi Philippi legatus velit, qui jam se Caesaris legatione abdicarit, atque ex veteri instituto Venetiis digressus duplicatis muneribus a Senatu decoratus fuerit: Carolum, legatis Principum dimissis, in Hispaniam se recepisse; mole regnorum deposita, privatam vitam ducere: & nunc, pulcherrimo astu Caesaris nomine literis inscripto, illud quæri, ut Gallorum Regem qui ceteros vel antiquitate, vel dignitate, vel titulis antecederet, Philippus præiret: se itaque nunquam de suo jure quidquam remisurum, neque solenni die a Principis latere discessurum.* Ex his legatorum diffidiis ne quid gravius accideret, enitendum Patres censuere. Marcum itaque Antonium Amulium consilii, Dominicum Bolanum continentis Sapientes ad oratores mittunt, qui hortentur; suadeant, ea die a publicis se cæremoniis abstineant. Qua ratione, qua prece obfirmatos animos aggressi tandem flexere; quæ acciderant, Jacobo Superantio apud Henricum; Michaeli Suriano apud Philippum legatis significantur; quid ea in re statuerit Senatus Regibus exponere jubentur. Henricus, *quæ Patres decrevisent, probare se, ait, neque secus decerni potuisse.* Philippus, *suam dignitatem, ac decus Reipublicæ cordi fore, sibi ita polliceri, quam qui maxime, affirmare.*

Itaque toto superiori anno legati se a Principis comitatu abstinuere; sed cum a Ferdinando, qui nuper, ut diximus, Imperii gubernacula suscepit, legatus Venetias accessisset, ea ex re opportunitatem nactus Aquensis Episcopus, in Lodevensis defuncti locum orator suffectus, ut sibi quem semper Caesaris oratori proximum locum obtinuerat, a Senatu permitteretur, flagitat. *Cur enim priscum Gallorum jus cunctatione ipsa vel adimeretur, vel in dubium vocaretur? ut diutius sua possessione interdiceretur, æquum non esse.* Proximus erat ascendenti
Chri-

Christo Servatori in cælum dicatus dies, qui vetusta consuetudine facer, ac solennis quam maxime civitati habetur, quem ingens parta de Othone, Friderici primi Imperatoris filio, navalis victoria, qua Alexander tertius Pontifex Maximus in pristinum dignitatis locum est restitutus, sinusque Hadriatici civium sanguine adeptum imperium annuli statuta cæremonia, ac desponsatione percelebrem reddunt, in quo Princeps regio amictu bucentauro ad id munus obeundum legatorum, magistratuum, ac Senatorum stipatus corona, undique cymbis, biremibus, aliisque navigiis circumfusa populi frequentia devehitur. Vargas itaque cum de Aquensis Episcopi petitione cognovisset, Collegium illico adit: *ne sibi Henrici legatus præferatur, quem ipse merito præire debeat, poscit. Cur enim Philippus præferendus non sit, quem tot regna, ac provinciæ supra ceteros Reges eveberent? Hispaniarum regna, Belgium, magnam Italiæ partem; Insubres nempe, ac Neapolitanos obtinere, ultra Gaditanum fretum, Herculeasque metas ad ignotas antea novi orbis immensas in occidentem regiones se se protendere. Britanniam nuper dotali jure adjectam, cujus Reges Franciæ titulos sibi adsciverint. An vero si superiori tempestate proximum Cæsaris legato locum Gallus obtinuerit, id nunc quoque servandum esse, cum rerum vices, ac temporum conditiones immutatae sint? Humana cuncta varietati obnoxia, tolli nonnunquam, aliquando deprimi, ut mirum non sit, tot titulis, tanta regnorum accessione auctum Hispaniarum Regem principem sibi locum vindicare. His addi egregiam Philippi in Rempublicam voluntatem, quam sæpius testatam, si se obtulisset occasio, omnibus benevolentiae officiis, copiis, classe, viribus res Venetas juvando patefacturum: sperare sibi a Senatu eum honoris gradum delatum iri, quem & Regis majestas, & spectatus in Rempublicam animus exposceret. At si quid ea in re statuere Senatus velit; ne, se inaudito, quidquam decernatur, flagitare. Si festo Ascensionis die Henrici legatus interesse velit, se quoque adfuturum, neque ab eo præripi sibi locum passurum; vim adhibenti vim illaturum.* Hæc acriter adeo utrinque & apud Patres, & passim in urbe jactabantur, ut a maledictis, & contumeliis non abstineretur. Cum vero neque Principis suasiones Vargæ incensum, atque æstuantem animum sedare, neque Franciscus Franciscius, Decemvirum scri-

1558 ba, ad Aquensem missus ab instituta sententia amovere potuisset, Senatum tandem cogere necesse fuit, ejusque decreto legatis significari: sibi placere, ut jurgiorum, & contentionum vitandarum gratia solennibus non interessent. Bernardus Naugerius, Jacobus Superantius Præconsultores ad oratores mittuntur. Vargas, *se a Senatus voluntate non discessurum*, inquit. Aquensis, quem semper obtinuerat, sibi locum adimi conquectus, publico scriba teste adhibito, *cuncta Henrico scripturum, ejusque mandata expectaturum*, affirmat. *Interim vero cum obsistere Senatus decretis nequeat, celebritati non adfuturum.*

Senatus decretum de Gallorum legato in possessione prioris loci retinendo.

Cum vero in dies majoribus negotium difficultatibus involveretur, atque æqua Gallorum postulata Patribus viderentur, retinendum in prisca possessione Gallum censuere. Itaque, ut a Principe Senatus verbis Vargæ legato significaretur, latum: *Post Caroli in Hispaniam secessum, dum pro Philippo Hispaniarum, atque Angliæ Rege legationis munere fungeretur, rem a Senatu cunctationibus, moraque extractam: modo, cum a Ferdinando nuper ad Imperium sublato orator accessisset, qua ratione Aquensi diutius, quem Galli Reges semper retinuerant, locus pernegaretur, non satis videre: quippe qui post Caesaris legatos, uti complura, eaque prisca, pacis, fœderum, publicorumque gestorum monumenta testantur, reliquos Christianos Principes prægressus esset: neque eo quidquam de Philippi juribus detractum, aut imminutum iri; subortas vero controversias eorum, quibus definiendi jus sit, sententia dirimendas voluisse.* Vargas, ad quem nonnihil dissipatis per civitatem rumoribus de Senatusconsulto pervenerat, secretius Collegium, Decemvirum magistris præsentibus, adiit: *Per omnium ora circumferri, inquit, de legatorum loco decretum; quæ in vulgus dispergerentur, an vera sint, nosse cupere.* Tum Senatusconsulto audito, acriter, atque acerbe conqueritur: *indicta causa legem latam: si sententiam ferre Senatus voluerat, rationes suas antea despiciendas fuisse. Quid Philippus, ejus rei nuntio accepto, faceret, ignorare: pro comperto habere, magnam sibi illatam injuriam existimaturum; omnia potius fieri, quam ita cum Catholico Rege agi oportuisse, quem semper amicum Respublica experta sit, cujus classe ad commu-*

Franciscus Vargas, Philippi Regis legatus, de Senatus decreto conqueritur.

*nes opprimendos hostes socia uti posset. An ea ab Henrico Gal-
liæ Rege auxilia sperarent, qui Christianissimi titulo jactabun-
dus, Christianis ipsis infensissimus esset: recentia, atque adhuc
sanguine respersa vestigia Surrentum, Maseum, ac quidquid
Salernitana ora continetur, inspicerent. Quid ejusmodi in Phi-
lippo Catholico Rege, ad pietatem, ac justitiam nato, vel in-
vidorum hominum livor inveniat? Proinde cum ita visum Se-
natui fuerit, illius mandata expectaturum, neque ab ea die
in Patrum conspectum uti legatum proditurum. His a Varga
vehementi oratione enunciatis, Princeps brevibus respondit:
Nihil, quod alicui damno verteret, Senatum sanxisse, aut
jussisse; præsci moris nil immutatum, ut eam ob causam Rex
eximia prudentia præditus perperam secum actum a Republica
existimaret, quam veteribus non modo, sed recentibus consiliis,
actionibus, officiis amicam cognovisset.*

Verum quam credi par erat, altius Philippi animo vulnus,
quod sibi Senatus decreto inflictum rebatur, hæere visum est.
Cum enim de eo nuntius Bruxellas allatus esset, omnes con-
queri, fremere, Venetos maledictis incessere; prælatum Hi-
spano Gallum non pati: *Non id potissimum Regem promeri-
tum; non id decerni a Senatu debuisse.* Hæc altius insidere
Michael Surianus, orator, vir singulari prudentia, acri atque
expedito ingenio, moleste ferens, malevolorum hominum vo-
ces obtundere, & Senatusconsultum tueri, studebat; quidquid
statuisset, æquitatis stabili, inconcussoque fundamento inniti.
*Quid enim decretum, nisi, ut, quem semper post Cæsaris le-
gatos Gallus locum obtinisset, in ejus possessione perseveraret?
uter maximorum Regum præiret; neque ad se spectare, neque
decrevisse.* Sed in Philippo magna animi perturbatio, quod
inde nonnihil de sua detractum dignitate arbitraretur. Cui
cum Surianus rem, uti gesta erat, exposuisset, graviter se,
*que acta fuerant, ferre, respondit, atque eo gravius, quod Gal-
lorum metu facta fuisse viderentur.* Ad hæc Surianus: *Ex iis,
que Senatus decreverat, nihil de veteri in illum benevolen-
tia, atque observantia ademptum voluisse; neque judicis par-
tes suscepisse: quid enim ab eo magis alienum? nihil de
prisca consuetudine immutatum: proximum Cæsaris legato lo-
cum, quem semper obtinuerat, ut in eo permaneret, Regi Gal-*

*Philippi Re-
gis & Hi-
spanorum ob
Senatus de-
cretum per-
turbatio.*

*Michaelis
Suriani
apud Phi-
lippum ora-
toris prudē-
tia in Sena-
tus decreto
defendendo.*

1558 *lo permisisse : nihil vero metu Senatum egisse , ea satis patefacere , quæ superioribus annis a Republica gesta fuerant . His lenire Regis animum , Senatumque tueri est adnixus ; cum regis vero præconsultoribus , Albanoque in primis Duce , acrius propugnat ; ratione , prudentia , dicendi vi ita agit , ut , defæviente impetu , ac maturius rem expendentibus , primus animorum ardor sensim tepescere , atque elanguescere videretur , Albano ipso affirmante : *nihil ob id de Philippi in Rempublicam benevolentia decessisse ; cunctis opibus , quodcumque se occasio daret , præsto futurum ; secum Surianus reputaret* (hoc enim sermone utebatur) *Philippi Regis classem , & copias in Venetorum atrio , veluti clavo infixas esse ; sublato , iis , prout libuisset , uterentur .* Hæc an Hispanica adsentatione , an ex animo diceret , incertum ; illud exploratum , cum ad Regem , ut de adepta ad Gravelingam victoria gratularentur , legatus accessisset , perhumaniter exceptum , quamque Rex animo molestiam contraxerat , absterfisse , atque abjecisse omnino visum esse . Attamen paulo post , Francisco Varga Romam ob Ferdinandi negotium proficisci jussu , intimos animi sensus diutius cohibere non potuisse significavit , quamvis Vargas ad obeundam rursus legationem rediturum , Joanne Hernando abepistolis interea relicto , constanter affirmasset .*

Caroli Cæsaris obitus,
& elogium.

Sub id vero tempus Carolus Cæsar octavum ac quinquagesima annum agens excessit , Imperator prudentia , fortitudine , rebus gestis insignis , felicitate nulli secundus ; nisi in senium vergentem corporis vires , insitus ad gloriam impetus , ac fortuna suis cœptis adspirare assueta defecissent . Multa cum illo Venetis , cum ad Italicam pacem firmandam , tum ad Turcarum impetus repellendos fœdera intercessere , ex quibus nullum sumptibus , laboribus , ac periculis dignum Respublica fructum tulit . Nam Francisco , Sfortiæ sobolis postremo Mediolani Duce , defuncto , ut Insubribus alium Ducem daret , nunquam adduci potuit . Bello vero cum Suleimano gesto , vel ministrorum negligentia , & insito in Venetos odio ; vel ingenti rerum mole Cæsare pressu , in Rempublicam universum fere belli pondus procubuit . Ceterum propenso Carolus in Venetos animo extitisse , de illis honorificentissime sensitse , magnique eorum amicitiam fecisse visus est : neque im-

immerito, quod Senatus peramplis sibi propositis conditionibus, a pace nunquam recessisset; Mauriti Saxonis arma fugientem, ad Julium Carnicum receptum, fovisset, atque ad spem meliorem erigere conatus esset. Ipse vero, Maranum in Venetorum potestatem concessisse, fratrem ægre ferentem, atque ira æstuantem demulsi, ac pacatiorem in Rempublicam reddidit.

Caroli patris obitu Philippi Regis consilia a belli curis ad concordiam flectebantur; cum ad Hispanicam professionem in dies exstimulatus Belgium, & Italiam attritas, ac quassatas, pace prius recreare, ac reficere vellet. Igitur, Magnus equitum Magister ac Sanctadreanus Tribunus, vulgo *Maresciallum* vocant, qui captivi ab Hispano detinebantur, una cum Arausionensi, Ruigomesio, Meliti Comite, atque Atrebatum Antistite, Lillam Frandriæ oppidum convenere. Ibi jactis de pace sermonibus, ut, veteribus omiſſis controversiis, de iis tantum, quæ post ademptam Carolo Sabaudio Allobrogum provinciam acciderant, disceptaretur, sancitum est. Inde ad Clercampium, in Sancti Pauli comitatu cœnobium, Lotharingus Cardinalis, equitum Magister, Sanctandreas, Aureliani Episcopus, Albaspina a secretis pro Gallo; Albanus Dux, Atrebatum Antistes, Ruigomesius, atque Aurasionensis pro Hispano, se contulere. Induciæ in viginti dies pactæ; adventante hyeme, cum ægre sub signis contineri copiæ possent, in hyberna deductæ. Ceteris compositis, cum Caleti tantummodo controversia superesset, oppido decedere Gallis negantibus; Philippo vero, Anglo non adſentiente, nullas conditiones admittente, negotium anni reliquo extractum, in duos menses induciæ prorogatæ sunt. Cambresium, Cameraci Episcopi oppidum, quo anni sequentis initio ad rem perficiendam convenirent, designatum: cum interea Maria Britannia Regina, Philippi uxor, diuturna ægritudine confecta obiisset; cui Elisabetha, ex Anna Bolenia ab Henrico Octavo suscepta, successit. Eadem quoque die Reginaldus Polus Cardinalis decessit, cujus virtus, ac singulare in catholicam religionem studium enituit. Inde præcipuo Britannia lumine extincto, piaque Regina defuncta, regnandi initio liberum unicuique Elisabetha religionis arbitrium permisit.

Eo-

1558

*Philippi
Regis consilia de pace.*

*Lilla conventus ad
pacem inter
Reges tractanda.*

*Induciæ inter Reges
pactæ.*

*Reginaldi
Poli Cardinalis obitus.
Elisabetha
religionis
arbitrium
permittit.*

1558

*Brixienſium
& Cremonenſium de Ol-
lio amne
diſſenſiones.*

Eodem anno ob Ollium amnem inter Brixienſes , & Cremonenſes tumultuatum , cum hi priſca totius fluminis poſſeſſione Brixienſes depellere conarentur . Ac primum ad jurgia ; mox ad arma deventum eſt ; perampla , ac nobili Brixia civitate , ne quidquam , quod juribus ſuis officeret , finitimi molirentur , adnitente : cum ex eo amne , qui a Sebino lacu , quem hodie *Iſeum* vocant , manans aquarum fecunditate Brixienſe ſolum ingenti ubertate donat ; quamplurima publice , ac privatim commoda incolæ conſequantur . Igitur Brixienſes milites cogunt , ad Ollii ripas armati conſiſtunt , vi adverſus Cremonenſes uſuri . De iis contentionibus cum Vargas Philippi legatus cognoviſſet , ut Brixienſes ab armis abſtineant , amice ſubortæ controverſiæ tollantur , a Senatu petit ; ne parvis initiis inter finitimos , atque invicem incenſos populos bellum exoriat . Poſtulationis æqua Patribus viſa . Itaque Rex , ac Veneti , ediſto promulgato , ſuos utrinque ab armis diſcedere jubent . Mox , ut negotium per arbitros definiſſetur , decretum . Veneti Dominicum Bolanum , Brixia Præto-rem , dixerunt ; Philippus Joannem Anguſolam , Senatorem Mediolanenſem , dedit : ii condicta die cum ad Ollii ripas ſtetiſſent , atque de controverſiis diſceptaſſent , re infecta , diſceſſere .

*Dominicus
Bolanus, &
Joannes
Anguſola
arbitri de
Brixienſi-
bus & Cre-
monenſibus
controverſiis.*

M. D. LIX.

1559

*Pax inter
Galliarum
& Hiſpa-
niarum Re-
ges Cambre-
ſi inſita .*

Inſequentem annum a Virgineo partu M. D. LVIII. pax inter Reges initio ſancita inſignem reddidit , qua afflicta , ac perturbata chriſtianæ reipublicæ opportune conſultum eſt ; tum quod ingentes copias Suleimanum ad Pannonias invadendas cogere , Viennamque præpotenti exercitu adoriturum nuntiaretur ; tum quod religionis diſſidia eo uſque excreviſſent , ut peſtilens in Germania jam exortum virus non modo Angliam , catholica Regina defuncta , afficeret ; ſed in Galliam quoque paſſim ſerpendo ſe ſe effuſiſſet , quæ præter alias cauſas ab externis curis ad internos morbos curandos Henrici animum traduxerant . Itaque Cambreſii pax iis conditionibus inſita eſt : *Quæ ad totius reipublicæ chriſtianæ incolumitatem , decus , atque incrementum attinerent , ea ſe Re-*
ges

ges præstaturus , atque ad religionis dissensiones tollendas quamprimum concilium universale cogi curaturos pollicentur : In Morinis , ac Belgio utrinque capta oppida , Hedino excepto , restituantur : Taravanna in Galli potestatem redeat : Quæ in Monferratenſi ditioſe loca occupata fuerant , Mantuanorum Duci tradantur ; ipſe vero incolis , qui ad partes Regum tranſierint , id minime fraudi fore , jurejurando ſe obſtringat : Valentiam Inſubrum civitatem Galli deſerant : Cirnum inſulam Genuenſes uti antea poſſideant : Qui ex Corſis Henrico faſerint , pœnæ immunes ſint : Oppidis , quæ in Heſtruria Galli poſſident , decedant : Sabaudo quæcumque Galliarum Rex in Subalpinis occupaverat , Auſta Taurinorum , Pinarolo , Clavaſco , Cherio , Villanova , in Haſtenſi agro ; quæ per triennium in ejus poſtate ſint , exceptis , reſtituat , quo tempore Philippus Haſtam , Vercellusque poſſideat . Ut pax firmius coaleſceret , connubii nexus acceſſere ; Philippus Eliſabetham , Henrici Regis majorem natu filiam , quadringentorum aureorum millium dote tributa , uxorem duceret ; Emanueli Philiberto , Sabaudia Duci , Margareta Henrici ſoror connubio jungeretur ; trecenta aureorum millia , ac Biturigum , quoad ea viveret , ditio tribuerentur , dum æque cum Regibus amicitiam coleret . Hæ præcipuæ pacis leges fuere . In amicis vero recensendis honorifica utrinque Venetorum mentio facta . Optatæ pacis nuntio Venetias allato , publicæ lætitiæ egregia ſigna edita ; Senatus decreto in divi Marci baſilica ſolenni more divina peracta ſunt ; ſupplicatio circa forum , cuncta urbis affluente multitudine , religioſa pompa habita ; cum in affabre factarum contignationum circumlatione auri , atque argenti innumera cæſata , ſculptaque vaſa oculos intuentium perſtringerent , exaggerataſque urbis opes mirifice oſtenderent . Qui de ſancita pace Senatum certioſem faceret , Theophilum Calcagninum Henricus Venetias miſit . Eamdem Philippus per literas , perque Hernandum a ſecretis ſignificavit . Legati duo , Joannes Capellius , Marcus Antonius Amulius , tunc Veronæ præfecturam gerens , deſignati ; quorum ille in Galliam , hic in Hiſpaniam ad gratulationis munus cum Regibus obeundum proficiſcerentur .

Inteſtinis reipublicæ chriſtianæ pacatis diſſidiis , in Suleima-

num

Philippi Re-
gis cum E-
liſabetha ,
Henrici Re-
gis filia , nu-
ptiæ .

Emanueli
Philiberto
Margareta
Henrici ſo-
ror connu-
bio juncta .

Joannes
Capellius in
Galliam , M.
Antonius
Amulius in
Hiſpaniam
oratores de-
ſignati .

Suleimani
filiorum de
regno diſ-
ſenſiones
Turcas a
Pannonico
bello amo-
vent .

1558 num Pannonicam expeditionem , atque Viennæ oppugnationem meditantem , cunctis intendentibus , graves inter filios contentiones , atque adverſa in regnum nitentium ſtudia , ab externis bellis ad domeſticas curas avocarunt . Cum enim illorum odia , atque inimicitias prorſus fedare , ac reſtinguere fruſtra nixus eſſet , Bajazetem minorem filium , ſolicitante metu , ne ſævo gentis inſtituto , regium ſolium Selymo obtinente , ei victima caderet , res a privatis diſſenſionibus ad publica arma deducta eſt . Bajazetes Ancyra Galatiæ civitate quantas poteſt equitum , ac peditum copias cogit ; Syriæ præfectum ſibi adjungit ; ex circumjectis regionibus præſidia comparat . Selymus quoque frater delectus militum habet ; exercitum inſtruit ; pater ſubſidia mittit , Bajazetis interitu , inſteſtinam peſtem in Ottomanico regno delendam ratus . Haud procul ab Iconio acie dimicatum . Verum multitudine virtus Bajazetis reſpreſſa ; victus e Cilicia cum quatuor filiis , ac militum manu ad Tacmaſſum Perſarum Regem profugit . Suleimanus veritus , ne Perſarum auxilio res novas moliretur , ingentibus pollicitis a Perſa extorquet , ut filius , ac nepotes Ottomanicæ gentis inſtituto , quæ regnum neci , ac ſanguini permiscet , e medio tollat : teſtem facinori , ne dolo obtegeretur , præguſtatoſem ſuum , Bajazeti notum , in Perſidem ad regiam urbem Caſbinum mittit . Eo præſente patri , ac filiis funiculo adſtriçtæ fauces , intercluſo ſpiritu , finem vitæ dedere ; corpora Sebaſtem delata , & condita ſunt .

Hæc domeſtica Suleimani diſſidia inhiantem Pannoniis animum eo anno revocarunt , ac ne pax cum Venetis , ob ea , quæ ad Dyrrhachium accidere , turbaretur , effecerunt . Nam piratis Apuliæ oras divexantibus , navigiaque per ſinum Adriaticum Venetias confluentia fœde diripientibus , Pandulphus Contarenus , claſſis legatus , cum decem expeditarum triremium manu ad ea purganda maria ſe contulit . Forte vero navigium cadis olei onuſtum quatuor biremes interceptum Aulonein protraxerant ; recipere abnuente præfecto , Dyrrhachium perduxerant ; inde , navigio in portu relicto , tertia noctis vigilia digreſſæ , ad Lachium promontorium ſe proripuerunt . Legatus , biremibus non inventis , Corcyram iter intendens , in tres myoparones , majores duos , alterum parvum cum

*Venetum
navigium a
piratis ca-
ptum Dyr-
rachium
perducitur .*

cum incidisset, incitatio remigio prosequitur: minor utpote levior, fugæque aptior, propinquum amnem subit; reliquos Dyrrhachium versus fugientes acriter nostri insequuntur. Et jam ex triremibus duæ altius provectæ ita insisterant, ut eos tormentorum ictibus assequerentur: cum vero promontorio, ad quod Turcicæ biremes constiterant, ita prope essent, ut ad eas machinarum bombus perveniret, binas triremes prægressas, aliasque subsequentes conspicatæ, statim Dirrhachio propius se intulere. Nostri, ne disparem subire pugnam cogerentur, legatum cum reliquis triremibus præstolantur. Jam sex biremes ad urbis mœnia accesserant, iisque se protegebant, cum legatus superveniens Dyrrhachium recta petit. Quid hostes moliantur, in tuta tormentis statione contemplatur. Nunquam se loco moventibus, die frustra insumpto, sole abeunte diceßum parat. Tum Antonius Canalis, ablegatarum triremium præfectus, ad Contarenum versus: *An sex infamium piratarum biremes impunes relinquemus? Quæ tot navigia, quorum unum etiam ante oculos obversatur, interceptere? Patiemur teterrimos homines, nobis inspectantibus, Veneta navigia diripere; prædas e nostris agere? Neque ullus priscae virtutis vigor animos in justam vindictam exacuet, atque extimulabit? An non id probro, ac dedecori nomini, ac fame erit nostræ, si hinc nullo virtutis edito conatu discedimus? Nonne ex hoc elatiores, atque insolentiores facti, majoribus damnis, ac cladibus innoxios Venetæ Reipublicæ subiectos afficient?* Non ultra effatus Canalis: Contarenus cum triremibus digressus, auatione facta, postridie diluculo Dirrhachii portum ingressus, oppido appropinquat; atque tormenti absque pila, displosione, amicitiae signa edit. Ex arce quater excussæ cum globis machinæ, ita notitros consalutarunt, ut triemis Joannis Balbi remi aliquot frangerentur. Id legatus conspiciens, propius ad oppidum accedit; ne sibi biremes eriperentur, incolæ veriti, incondite magno tumultu conscendunt; veluti pugnam cum nostris commissuri, progrediuntur, cum interim ex arce continenter pilarum grando emitteretur. Contarenus in hostes citissime fertur; frequentibus, terrificisque bellicarum machinarum ictibus rem gerit. Piratæ, dejectis animis, spe amissa, fugam moliantur; biremibus relictis, in terram exiliunt. Binæ demersæ fluctibus fuere;

1558

*Piratarum
biremes
Dyrrhachii
se recipiunt.
Antonius
Canalis
Pandulphii
Contarenus
contra piratas
conci-
tat.*

*Pandulphus
Contarenus
Dirrhachii
portum in-
gressus bire-
mes pirata-
rum inveni-
dit.*

fuere; inde oppidum, atque arx a nostris verberari cœpta; moenia compluribus in locis diruta. Incolæ metu perterriti, fuga salutem consulunt; nonaginta ex Turcis periire; neque verberatio intermittebatur; cum oppidani duos ex suis cum literis ad Contarenum oratum misere, ut ab eorum damnis, atque injuriis temperaret; oppidi præfectos absentes, qui si affuissent, nihil ejusmodi accidisset; reversos, malorum auctores dignis poenis affecturos. Legatione audita, Pandulphus, receptui canere jussu, cum triremibus digreditur; navigium pridie captum Ascrivium perductum est.

Id Contareni factum vario animorum sensu civitatem commovit; vulgus extollere, *quod strenue, ac naviter rem gessisset, piratarum fastum, atque insolentiam repressisset: non cunctatione, ac segnitie, cui nonnunquam prudentiæ tituli prætexerentur, utendum, sed vivido animi impetu humani generis hostium conatus opprimendos fuisse; cunctisque patefaciendum, non frustra adornari triremes, classes instrui, immanem exhauriri pecuniæ vim; sed, ut implacabiles cum prædonibus inimicitias exercendo, tuta maria mortalibus redderentur.* At iis, qui rem maturius expendebant, non inanis gloriæ species, sed quæ inde oriri incommoda poterant, obversabantur: *Dum pacem cum Turcarum Rege Respublica coleret, classis legatum in illius portus se se intulisse, oppidorum moenia verberasse, incolas cæde affecisse: verendum, ne Suleimanus injuriæ impatiens, insita Ottomanorum superbia tumidus, aliquid in Rempublicam moliretur, atque unius civis temeritate pax abrumperetur: fatale huic familiæ videri, ut belli Turcici omina, atque initia daret: Alexandri Contareni, classis legati, hujus Pandulphi fratris, anno M. D. XXXVII. iracundia, divulsa cum Turcis pacis fœdera, exortum atrox, & difficile bellum: quo per triennium variis casibus, ac jam Turis fortuna Rempublicam exercuerat.* His adducti Patres, Senatusconsulto Pandulphum Contarenum, legatum, Venetiis coram Principe, ac Patribus se sistere, facti rationem redditurum, jussere; Jacobo Celso, sinus Hadriatici præfecto, ut ei Senatus decretum nuntiaret, interea classis curam susciperet, injunctum. Christophorus Canalis legatus suffectus, statim jussus urbe discedere. Literæ ad Marinum Caballium By-

zan-

Pandulphus
Contarenius
Venetiis, in
jus vocatur.

Christophorus
Canalis
classis Contareni loco
legatus.

zantium datæ, ut ingentes in Dyrrhachinos querimonias jactaret, quod prædones reciperent, teterrimis, atque omni labe coinquinatis hominibus, in navigia, ac negotiatores sævientibus, apud eos tutus receptus esset; inde malorum omnium causam effluxisse: in homines hujusmodi severe animadverteret, pœnisque meritis coerceret; si quid Reipublicæ legatus deliquisset, in eum Senatum graviter animadversurum. Illyrici quoque magistratibus præceptum, ut intentiori custodia pro finibus excubarent, ne Turcarum incursionibus ex Dyrrhachii successu prædæ occasionem more gentis captantium paterent. Corcyræ copiæ trecentorum peditum supplemento auctæ. Veruntamen; vel, quod ea, quæ acciderant, invitis Venetis contigissent; vel potius, quod Suleimanus gravioribus cogitationibus filiorum dimicatione detineretur, cito ea molestia Marini Caballii virtute depulsa est. Re enim, uti gesta erat, intellecta, vel suorum ignaviæ, vel malignitati quæ evenerant tribuenda ratus, ad Senatum Suleimanus literas dedit, quarum summa hæc erat: *Quæ ad Dyrrhachium contigissent, ex Senatus sententia fuisse perpetrata minime sibi suaderi; quippe qui propensum Venetorum in pacem cum Ottomanis studium nosset: æquum ob id censere, ut ex pacis legibus ageretur; portus violatos, mœnia quassata, ac diruta, vi navigia abstracta: petere, ut auctor, plecteretur; navigium restitueretur: ad mœnia sarcienda aureorum nummorum mille penderentur: si quis suorum deliquisset, meritis juris pœnas persolaturum.* Patribus cum æqua Regis postulatio videretur, Christophoro Canali, qui classem a Contareno ad Pharum acceperat, navigium in Dyrrhachinum portum ducendi cura commissa est; ut pecunia ad reficienda mœnia curaretur, jussere.

Eo vero anno (licet præter omnium opinionem, seriusque quam putabatur) Turcarum classis sexaginta triremium numero Hellesponto egressa Nicopolim pervenit; inde Dyrrhachium atque Neocastrum usque in Rhyzonici sinus fauces delata est. Plerique ut Philippum a Leptitana in Mauritania Tingitana expeditione averteret, immissum putavere; quam cum eo anno moliri decrevisset, in sequentem rejecerat. Ab ea vero classe, quamvis parum instructa, atque collectitio militum referta nihil timendum erat: attamen maria obsidendo, navigia intercipien-

1559

*Senatus
mandata ad
Marinum
Caballium
ad Byzantium lega-
tum.*

*Suleimani
literæ de
Dyrrhachii
successu
ad Venetos.*

1559
Turcica
classis mul-
ta incom-
moda Vene-
tis affert.

do, prædas, captivosque more gentis abducendo haud exigua molestia Veneti affecti sunt; cum plerique perterriti, navigatione relicta, a conveyendis in urbem frumentis abstinerent. Nam post immensam prope imbrium copiam, quæ veris initio e cælo profluxerat, vehemens adeo siccitas consecuta est, ut squalentibus agris, fata nimio ardore absumerentur, vitiumque propages, ac fructus exarescerent; inde frugum, vini, atque eorum, quæ ad victum necessaria sunt, caritas, nullis per tres menses e cælo manantibus pluviis, in immensum fere pretia auxerat. Quare solliciti Patres, nihil, quod ad levandam inopiam spectaret, omisere; in Bajoariam qui frumenta in urbem importarent, missi; octoginta sestarium millia ex Apulia, Philippo permittente, abducta; totidem e Flaminia confluxerant: multa in Peloponnesum, ac Græciam navigia missa, quibus laboranti annona civitati subventum est.

Veneta di-
zationis ino-
pia Magi-
stratum se-
dulitas ad
annonas
procurandas.
Alexander
Bonus na-
vigii contra
piratas ex-
tructi præ-
fectus.

Navigium
contra pira-
tas extru-
ctum demer-
gitur.

Ad piratarum vero insolentiam reprimendam immensæ prope molis navigium singulari artificio extructum emittere Senatus decreverat, eique Christophori Canalis loco, quem clas- sis legatum creaverat, Alexandrum Bonum, maritimis clarum studiis, præfectum suffecerat. Neque sumptui parcitum, neque ulla in re diligens cura omissa est, ut ingens moles formidabilis hostibus redderetur: multa varii generis bellica tormenta, armorum apparatus, strenui milites, peritissimi nautæ aderant. Dum vero sex ab urbe passuum millibus in anchoris ad fauces portus, triginta pedum altitudine aqua extante, moraretur; nondum erectis, ac dispositis machinis, atque ostiolis disclusis, primis tenebris sæva procella oborta, in latus inflexum, tormentorum pondere in eam partem delapso, violento turbine intendente se vento, demersum est: trecentorum, qui in eo erant hominum plerique vel aquis hausti, vel tormentis interfecti sunt. Eo eventu tota civitas incredibili mœrore perculsa est, nihilque prætermisum, quo sublevari, atque erigi posset: binæ majores triremes, totidem ampla navigia (*marinos* vocant) quorum nixu tolleretur, parata; Græcus homo, Francus nomine, notus urnator, contento spiritu ad duas ferme horas sub aquis moram trahere assuetus, operam ea in re Patribus est pollicitus. Navalium magistris injunctum, ut, quæcumque usui forent, militiæ Triumviris ad opus conficiendum suppeditarent.

Græ-

Græci opera e profundo viginti circiter tormenta extracta fuere , ut eo sublato pondere facilius eveheretur ; eidemque quoad viveret e publico victus Senatus decreto exhibitus . Verum humanæ industriæ labor irritò conatu cessit . Nam adhibitus varii generis harpagonibus , atque ad sustollenda pondera machinis , sexcentisque in id summo nixu incumben- tibus hominibus , ad majores triremes alligatum , fractis dissilientibusque rudentibus , ac funibus , educi nunquam potuit . Ita immani impensa , ingentique labore ad piratarum , prædonumque perniciem ædificata moles miserrime , nullo edito fructu , deperiit . Atque sub id ferme tempus Cosini Florentiæ Ducis rostrata biremis , quæ Pelusiæ sinum ingressa , ex Veneta navi Mauros nonnullos abstulerat , a Cypri triremium præfecto capta , temeritatis pœnas dedit . Qua ex re summa Cosmus molestia affectus cum ad Senatum plenas querelis literas dedisset , iis , quæ præfectum ad id impulerant , cognitis , atque æquum non esse , ut Veneta navigia , quæ arcium instar tuta esse debuerant , ea cujuscumque avaritiæ , ac libidini exponerentur , probatis Reipublicæ rationibus , acquievit ; mox ut capta biremis cum aliquot , qui supererant , captivis restitueretur , a Senatu impetravit , quæ Corcyram perducta est .

*Hetrusca
biremis a
Cypri trire-
mium præ-
fecto capta.*

Ejus vero insulæ defensionem cum in primis Patres incumbendum esse animadverterent , Sfortiam Pallavicinum , summum peditum præfectum , eo proficisci jussere , ut una cum Reipublicæ magistratibus de illa exactius , atque ex militaris disciplinæ præscripto accuratius munienda ageret . Is , inspecto urbis , arcium , atque insulæ situ , variis exceptis sententiis , Venetias reversus , cum in Patrum Collegio copiose , ac subtiliter de Corcyra ab hostium impetu tuenda disseruisset , ingens opus , quod hodie in immensam prope , nullis vel laboribus , vel sumptui parcendo , magnitudinem excrevit , Senatus consulto coëptum est . Pallavicinus magna auctus dignitate , militiæ totius præfecturam est adeptus ; eique de more in divi Marci basilica vexillum Principis manu delatum .

*Sfortia Pal-
lavicinus
in Corcyram
missus ob
munitiones
statuendas .
Sfortie Pal-
lavicino
militiæ
summa præ-
fectura tri-
buta .*

Dum hæc a Venetis geruntur , Lutetiæ , depositis armis , ingentia pro inita pace signa edebantur , magnificentissimoque apparatu in spectacula , variorumque lusu genera effusa civitate , nuptiæ concelebrantur ; cum Philippus e Belgio Atrebatum Episcopum , Albanum Ducem , ac Ruigomesium ad Henrici filiam sibi uxorem desponsam accipiendam cum mandatis in Galliam

1559

*Henricus
Gallie Rex
a Mongome-
rio Scoto in
equestri lu-
do hasta
peremptus ,
exiit .*

*Franciscus
II. Henrico
patri in re-
gno succe-
dit .*

*Nicolaus
Pontius ,
Bernardus
Naugerius
oratores in
Galliam de-
signati .*

*Joannis
Michaelis
oratoris cū
Francisco
Rege officii .
Francisci
II. Regis re-
sponsum .*

misisset , eoque Philibertus Sabaudia Dux ad nuptias cum regia sorore accessisset . Dum theatrales apparatus , choreæ , ludi equestres , hastarum certamina incredibili tum amplissimæ urbis , tum finitimarum regionum , miro populi undique affluentis concursu , habebantur ; Henricus , ut erat ad omnia militaria munera egregie natura , & usu formatus , in hastarum concursu , clarissimis regiæ fortitudinis argumentis editis , pluribusque certatoribus equo dejectis , tandem cum Mongomerio Scoto , hastis cuspage ferrea nudatis , parvuloque tantum ferreo annulo ad summum astricto , congressus , dum ambo , admotis calcaribus , citatisque equis ingenti velocitate concurrunt , Scoti hasta in regiam cassidem impacta diffiliit , ejusque fragmentum per rimulas in Henrici caput penetravit ; ex equo statim procumbentem in aulam custodes corporis deduxere . Infausto eventu , splendidissimis nuptiis , triumphis , ac ludis mœsta facies , ac luctus obducitur ; repentinaque mutatione ab ingenti lætitia ad summum mœrorem , prægravesque sollicitudines , admirabili inconstantia rerum humanarum exemplo , Gallorum res traductæ sunt . Nam tertio kal. julii ictus , cum medicorum conatus morbi vis , quem levioresse , quemque facile ope humana vinci posse sperarent , inanes reddidisset ; tandem septimo idus julii , noxis expiatis , divinoque resectus pane , christiana pietate fultus excessit . Eo vita functo , Franciscus , major natu filius , Delphinus , regni gubernacula , nondum sexdecim egressus annos suscepit . De regis casu , atque obitu Joannes Capellius , qui Henrico gratulatum de pace proficiscebatur , certior factus , Lugduni substitit , literasque ad Senatum dedit , quibus an se iter prosequi placeret , petebat . Statimque Lutetiam se conferre , munusque legationis obire jussus ; adjectis fiduciariis epistolis , quibus , ut Senatus nomine acerbum Henrici patris casum Francisco condoleret , jubebatur : duos propediem legatos , qui id officii præstarent , atque acceptum regnum gratularentur , missurum . Nicolaus Pontius doctor , Bernardus Naugerius , equestri ambo dignitate , sunt designati : cum interim Joannes Michaelius , ordinarius orator , nullum officii genus , quo Senatus mœrorem ex inopinato Henrici excessu susceptum Regi , ac Catharinæ matri patefaceret , prætermisisset ; quæcumque in amplissimum regnum a Venetis officia proficisci possent , detulisset . Franciscus supra

æta-

ætatem regiis virtutibus excultus, ita Michaelium est alloquutus, ut singularem prudentiam, atque expeditum ad res præclare gerendas ingenium ostenderet. Gratias Senatui agit; summo se Rempublicam amore prosequi testatur; iniquo licet fato patre sibi erepto, eandem, quam ipse coluerat cum Venetis amicitiam, retenturum, neque ulla in re patri concessurum: quæ ad illius dignitatem, vel incrementum spectarent, uti præcipuum inter Reipublicæ amicos deceret, curaturum. Eodem officii genere cum Rēgina matre, quam atro vestitu, tenebricosis parietibus clausam cum filiis, regiisque sororibus invenit, Michaelius usus est: quæ paucis, intercisisque verbis par filio in Rempublicam studium significavit. Eodem tempore Marcus Antonius Amulius Gandavum pervenit, ac Philippo Reipublicæ nomine pacem est gratulatus; quam licet ob inopportunum Henrici obitum plerique brevi convellendam arbitrarentur; attamen constans adeo in ea servanda Philippus extitit; nec minus Galli, vel ob Regis immaturam adhuc ætatem, vel ob novarum rerum semina, quæ jam tum in Gallia jactabantur, pro ea retinenda solliciti fuere; ut, affinitatis vinculo adjecto, pax inter gentes alioqui infensas diuturnior, ac sibi initio suaserant, futura videretur; ex qua ille in primis fructus cunctorum votis expectabatur, ut religionis dissidia, quibus per tot annos christiana respublica lacerata, atque afflicta fuerat, tollerentur.

Vigebat sane vehemens christianorum Principum in id studium; Paulusque in primis Pontifex Maximus pio in religionem animo nihil non effecturus videbatur, nisi affecta jam ætas, domesticæ curæ, atque nimius quidam impetus, quo acri, ac rigida severitate mortales detertere potius, quam allicere censebatur, offecissent. Nam cum ad eum multa de nepotum avaritia, ac libidine allata essent, quæ aliquamdiu vel timor, vel obsequium opprefferat, vehementer commotus, atque iracundiæ æstu impatiens, nunc familiæ sobolem detestari; nunc amicorum, atque eorum, quibus ipse se crediderat, fidem con-
queri; inscium, & immeritum omnium odium, atque invidiam subiisse. Statimque Carolum Carassam Cardinalem, Paliani Ducem, Montisbelli Marchionem urbe expellit; auctoritate, ac dignitatibus, quibus pontificatum gesserant, exuit; sacrorum

*Carolus
Carassa
Card. &
Paliani
Dux a Pon-
tifice Roma
expulsi, &
dignitati-
bus exuri.*

1559 Patrum Collegio convocato, ingenti animi mœrore, summa iracundia intermisso in nepotes invehitur; *immunem se ab eorum criminibus; quæ perperam gesta sint, non sibi tribui debere. Quid enim faceret intra palatii parietes inclusus, ad quem nihil, nisi per alios perveniret? Daturum se operam, ut aliorum errata optimo, atque egregio ipsius in rempublicam christianam animo corrigantur.* Mox quibusdam vectigalibus, quæ se inficio indicta aiebat, sublatis, urbis custodiæ Camillum Ursinum præfecit; cui paucos post dies defuncto, Joannem Antonium Ursinum, Gravinæ Ducis fratrem, suffecit. Viginti Cardinalium, ac quadraginta Curiae ministrorum collegium instituit, a quo secum pontificiæ ditionis causæ cognoscerentur; edicto promulgato, ut iis, qui ob magistratuum avaritiam, ac sordes rerum suarum jacturam fecissent, tutus ad eum aditus foret; se ex æquo jus illis administraturum.

Paulus
Pont. Epi-
scopus ad ec-
clesias regē-
das profici-
sci imperat.

Dominicus
Bolanus
Brixiae Epi-
scopus de-
claratus.

Brixienſiſ
& Cremonenſum de
Ollio an ne
controverſia a Bola-
no & Anguſola com-
poſita.

Is licet domesticorum curis, atque urbis, ecclesiasticarumque ditionum tuendarum sollicitudinibus distentus, assiduis tamen in religionis quæstionibus cognoscendis, atque hæreseos labe vel infectis, vel suspectis coercendis, atque exterminandis erat. Episcopos, ut ad sibi creditas ecclesias regendas, urbe relicta, proficiscerentur, quæ res ea tempestate durior plerisque videbatur, compulit. In cooptandis vero Episcopis solers adeo, atque acerrimus perscrutator erat, ut cum vix unquam sibi satisfaceret, ambigua cunctatione menses, atque annos tereret. Id in nonnullis Venetorum civitatibus contigit. Nam ob Durantis Cardinalis, Brixiae Antistitis, obitum multis Senatus precibus fatigatus post annum Dominicum Bolanum, Equitem, Francisci filium, illius tunc præturam civitatis gerentem, Episcopum declaravit; quem grave onus detrectantem ad eam provinciam alacri suscipiendam animo per literas est cohortatus: præceptis obtemperaret, divino nutui acquiesceret, colla cæleſti jugo subderet, peramplam ecclesiam regendam spe divini Numinis fretus susciperet. Illum prætura, publicisque muneribus abdicatum Senatus Brixienſium precibus ductus, insueto exemplo definiendis annis Ollii controversiis cum Anguſola Senatore interesse voluit; rebusque ex Patrum sententia compositis, Brixiam reversus sacris initiatus est.

Rem

Rem quoque perdifficilem Paulus aggressus , vitam religiosam professis in cœnobia , unde qualibet ex causa exierant , præstituta die , nulla mora , aut excusatione adhibita , regredi præcepit : ni id facerent excommunicationis vinculo adstringerentur : quæ sacerdotia obtinerent , ea Apostolicæ Sedi cederent : obtemperare detrectantibus , ut ab aliis internoscerentur , pileo , aut galero lineum album filum imponere iussit . Atque in eo edicto exequendo severe adeo , atque acerbè enitebatur , ut complures in pontificiis ditionibus satellitum manu in vincula truderentur ; alii in triremes conjicerentur . Ex eaque lege ingens hujus generis hominum turbatio , ac tumultus in urbe Veneta excitatus ; quam urbem , qui varias ob causas edicto parere non poterant , uti tutissimum perfugium elegerant ; eorumque ad triginta millia esse ferebantur : quorum plerique desperatione adacti , in Turcarum oras proficisci , vel in Germaniam migrare statuerant ; nonnulli domorum parietibus inclusi rei exitum , ac propinquum Pontificis lethum præstolabantur , cœnobiarchis (quod durum nimium videbatur) intra monasteriorum septa homines hujusmodi excipere abnudentibus , utpote qui ad id præstandum edicto non cogerentur . Dum hæc , atque alia ad lapsos ecclesiasticæ disciplinæ mores restituendos Paulus molitur , cum aqua intercute laborare cœpisset , tandem quintodecimo kal. septembris tertium supra octogesimum annum agens , naturæ concessit . Nondum animam efflaverat , cum repente furens populus , perque urbem veluti amentia correptus discursans , effractis carceribus , omnes innoxios , æque ac fontes liberavit : mox novum Inquisitionis carcerem , igne injecto , iis , qui eo detinebantur emissis , flammis absumpsit . In sacram quoque Dominicanæ familiæ ædem ad Minervam impetus factus , incendium intentatum , ac vix demississimis nonnullorum precibus aversum . Neque his exagitata , atque cæstro percita plebs contenta , in statuam e pario marmore Paulo in Capitolio erectam sæviit , caputque illi cum dextera manu præcisum triduo ludibrio habitum per urbem provolvit ; quod tandem , languesciente rabie , in Tyberim projecit ; populi Romani edicto pervulgato , ut ex urbe insignia Caraffæ familiæ , poena perduellionis non obtemperantibus proposita , tollerentur .

1559

*Pauli Pont.
decretum de
religiosam
vitam pro-
fessis in cœ-
nobiis coer-
cendis .*

*Pauli IV.
Pontificis
obitus .*

*Romani po-
puli furor
in Pauli
Pontif. mo-
numenta .*

1559

*Hercules
Ferrariæ
Ducis obitu-
bus.*

*Alphonfus
Herculipa-
tri succedit.*

*Jacobus
Surianus,
et Lazarus
Mocenicus
oratores ad
Alphonsum
Ferrariæ
Ducem.*

*Emanuel
Philiber-
tus, Sabau-
diæ Dux,
suum prin-
cipatum re-
cipit.*

*Philippus
Mocenicus
ad Sabau-
diæ Ducem
orator.*

*Laurentii
Prioli Du-
cis obitus.*

*Hierony-
mus Priol-
lus Dux
fratri Lau-
rentio succe-
dit.*

*Pii IV.
Pontificis
electio.*

Per eos quoque dies Hercules Ferrariæ Dux excessit e vi-
ta, Alphonso filio majore natu herede relicto. Ad eum lega-
ti duo officii causa designati Jacobus Surianus, Lazarus Mo-
cenicus, qui perillustri comitatu, ac cultu legationis mune-
re perfuncti sunt. Emanuel quoque Philibertus ex Hispania
in Italiam reversus, Allobrogicum, ac Subalpinum principa-
tum a Gallorum Rege ex pace Cambresii inita restitutum sus-
cepit: Philippus Mocenicus gratulationis causa missus, ad le-
gationis ordinariæ munus obeundum apud illum mane-
re jussus. Ne ab hoc quidem tot funerum cumulo Venetia-
rum Princeps sejungi potuit; nam cum triennio summa cum
laude Reipublicæ præfuisset, vita functus est: a Leonardo
Justiniano, Laurentii filio, in Gemellorum æde laudatus, ac
divi Dominici avito tumulto conditus. In ejus locum Hiero-
nymus Priolus, frater major natu, divi Marci Procurator,
est suffectus. Interea Romæ, evocato cum præfidiis Ascanio
Corneo Duce, tumultu plebis compresso, in Vaticanum ad
novi Pontificis celebranda comitia Cardinales nonis septem-
bris convenere; quæ ob dissentientes sententias, atque illo-
rum, qui summo ad eam dignitatem nixu contendebant, stu-
dia perplexa admodum, ac diuturna fuere. Senatus per lite-
ras, perque Aloysium Mocenicum legatum cum Cardinalium
Collegio vehementer egit, ut, diffidiis compositis, in eum
vota, ac studia converterentur, qui afflictæ, ac perturbatæ
christianæ reipublicæ succurrere, religionem in plerisque pro-
vinciis debilitatam, ac prope ruentem sarcire, ac pristino de-
cori restitutam tueri, atque augere posset. Tandem vero,
quatuor elapsis mensibus, Joannes Angelus Mediceus Cardi-
nalis profecta Natalis nocte omnium consensu, cunctis ad il-
lius genua provolutis, Pontifex renunciatus est, atque Pii Quar-
ti nomen suscepit.

M. D. LX.

1560

DUm Reges veteribus odiis perciti inter se plusquam ci-
vilibus dissensionibus digladiarentur, incepta jam a
Paulo Tertio Pontifice Maximo ante decem atque octo
annos in Tridentina civitate Synodus, ob bellorum
tumul-

tumultus in aliud tempus dilata fuerat; cujus tandem meliori spe perficiendæ consilia tunc suscipienda videbantur, quod, diffidiis compositis, ac pace parta, cunctorum animi paratiores ad grave incendium restinguendum, quo pleræque christianæ reipublicæ provinciæ miserrime conflagrabant, essent futuri. Id enim in primis Pius Pontifex recens creatus meditabatur, ut quam posset afflictis rebus opem ferret. Neque segnus in id Regum, ac Principum studium, cum religionis obtentu perniciofa libertas, seu potius vesana licentia passim grassaretur, ac excusso legum metu, dominorum spretis imperiis, petulantia, libido, elatio irrepsissent. Pio Pontifici a Senatu perhonorifica est decreta legatio, in qua fuere Melchior Michaelius, Aloysius Rhenerius divi Marci Procuratores, Hieronymus Grimanus, Hieronymus Zaninus. Ii una cum Marco Antonio Amulio, qui Aloysio Mocenico ordinario legato successor datus fuerat, Romam profecti, omnium ordinum ingenti obviam effusa multitudo, in urbem deducti; mox a Pontifice in Regum aula excepti sunt. Adeptum pontificatum gratulati, officia, pietatem, ac religionem Reipublicæ testantia exhibuere: postera die splendidissimum, ac magnificentissimum epulum Pius præbuit, atque in Venetæ Reipublicæ laudes effusus, omne in augenda illius dignitate studium, atque operam est pollicitus. Legatos singulos equestri dignitate ornavit; cum eisdem multa de reipublicæ christianæ, ac religionis statu, de Concilio indicendo differuit, eademque Senatui significavit. Summum in illo tuendæ pacis studium erat; æquus in omnes pater; neutri Regum propensior, ut cuncti magna spe ducerentur, præsentibus tandem malis opportuna opera adhiberi posse. Tres, inito pontificatu, in Cardinalium collegium cooptavit, Joannem Mediceum, Cosmi Florentiæ Ducis filium; Carolum Borromeum, ex Margareta sorore Giberto Borromeo Aronæ Comiti Mediolanensi nupta nepotem; Joannem Antonium Scerbellonum; atque ut propensi in Venetam Rempublicam animi præclarum aliquod argumentum ederet, regni Cyprii Antistite biennio fere ante vita functo, cum nondum successor a Paulo dictus esset, quatuor eligendorum jus Senatui detulit, ex quibus mox ipse Archiepiscopum crearet. Laurentium Foscarenum, Gregorium

1560

Venetis oratores ad Pium Pontificem.
Marcus Antonius Amulius ad Pontificem ordinarius orator.

Pius Pontif. ad quatuor in Antistitem Cyprium nominandos jus Venetis tribuit.

Bar-

1560
*Philippus
 Mocenicus
 regni Cy-
 prii Anti-
 stes electus.
 Andreas
 Bolduus
 Mocenicilo-
 co ad Allo-
 brogem
 orator.*

Barbadicum, Hieronymum Trivisanum viros sacratos; Philip-
 pum Mocenicum, ad Allobrogum Ducem legatum designa-
 tum, Patres nuncupavere: ex his Mocenicum, morum inte-
 gritate, atque egregia doctrina præstantem, Pontifex delegit;
 cui Andreas Bolduus orator ad Sabaudum est suffectus.

Verum ea tempestate cunctorum oculi ad Galliæ regnum
 obvertebantur, quod Henrici fortissimi, ac prudentissimi Re-
 gis excessu ad Franciscum impuberem, ac feminam pervene-
 rat, in eamque rerum conditionem inciderat, ut, externis li-
 cet bellorum turbinibus discussis, in dies magis intestinis mor-
 bis vexaretur, ac variis exagitatum affectibus, haud parum
 pristini roboris amitteret, gliscentibus religionis diffidiis, at-
 que in complurium animis novarum rerum studiis, vel ad
 privatas augendas fortunas, vel ad conterendos adversarios,
 assurgentibus, quæ jam tum a Francisci magni exorta tempo-
 ribus, paulatim se se extulerant; dum continentibus bellis
 distento, atque cum Germanis foedere juncto, ex illius gen-
 tis primoribus multi Lutetiam, atque alia Galliæ loca fre-
 quentarent, qui cum a recto præscæ religionis instituto defle-
 xissent, pravo exemplo, veluti tabifico attactu, Gallos pleros-
 que affecerant. Inde per libellos novæ doctrinæ virus diffu-
 sum, plebem libertatis lenocinio pellegerat; proceribus nova-
 rum rerum cupidine inflammatis stimulos, ac faces addide-
 rat: cum præsertim Antistites, crediti sibi curandarum ani-
 marum muneris prorsus obliti, & in Regum aulis vitam tra-
 ducere soliti, immensas reddituum ecclesiasticorum opes ex-
 haurirent; non iis, qui doctrina, morum integritate, ac reli-
 gione præstarent, sed qui regni negotia obirent, sacrae digni-
 tates præmii loco tribuerentur; egregiæque mercedis fructus
 nonnunquam foedo exemplo ad pueros, feminasque manaret.
 Resolutis proinde ecclesiasticæ disciplinæ nervis, atque doctri-
 næ, ac pietatis aggere comminuto, haud difficile fuit, homi-
 nes, in vetitum semper nitentes, atque semel laxatis habenis,
 in omne impudentiæ genus proclives, a veritatis semita aber-
 rare. Tot malorum cumulo Franciscus Rex, catholicæ religio-
 nis observantissimus, obviam ire conatus est; gravissimis pœ-
 nis novatores coercuit; severe in fontes animadvertit. Verum
 quæ stirpitus morbum evellerent, nulla idonea satis remedia

*Franciscus
 Regis sedu-
 litas in reli-
 gionis nova-
 toribus ple-
 stendis.*

inventâ : cum multi Genevam (quæ hæreticorum asyllum esse cœperat) ex cunctis Galliæ civitatibus confugerent, ex eorumque amicitiiis, ac clientelis majore in dies numero nova secta augeretur, captivitates, supplicia, interneciones ad delendam pestem non sufficerent; immo ea libido complures omnium ordinum ita invaserat, ut contrito legum, ac judiciorum metu, quo, Francisco, atque Henrico vivente, continebantur, ad summam licentiam, atque omnium scelerum impunitatem, quam libertatem vocabant, anhelarent. Nec duces, aut antesignani deerant, qui ambitioni, atque dominandi cupiditati religionis causam prætexerent. Inde Ugonotorum sectæ initium, cujus Joannes Calvinus, Noviomagi in Morinis natus, longe princeps, e Geneva civitate semina scriptis, ac ministris in Galliam diffuderat; a Turonum urbis porta Hugonis Regis nomine nuncupata, penes quam primum ejus sectæ homines concionari, & orare consueverant, appellationem sortita.

Et hoc veluti fonte ingentia mala prodire, quæ initio hujus anni cœpta, innumeris prope casibus amplissimum, ac nobilissimum regnum hucusque versavere; arma civilia suscepta; cruenta certamina inita; innumeræ multitudinis strages; obstinata urbium obsidiones; Reges inaudita crudelitate ferro extincti; externæ gentes in regni penetralia a factionibus vocatæ; ac denique quidquid miserum, atque acerbum excogitari, aut fingi potest, actum, perpetratum. Cum enim Lugduni decem circiter ejus factionis homines in Petri cujusdam Tarassoni domo convenissent; conjurationis fundamenta jaciunt; Namnetes in Armoricis civitatem designant, quo ex omnibus regni partibus confluant. Ductor, ac princeps consiliorum Godofridus Barrius, Renaudius cognomine Forestus, Regem sexto idus martii Bloësis una cum matre, fratribus, Guisio Duce, ac Lotharingiæ Cardinali, quorum summa in regno erat auctoritas, comprehendere statuunt; ad tumultus populi comprimendos, in præcipuis regni urbibus ex nobilitate viros eligunt; omnes aditus, e quibus auxilia ad Guisios transmitti possent, obsepire decernunt. Verum dum copiæ ad scelus patrandum comparantur, rei multis communicatæ indicia ad Regem pervenere: detectis *Protestantium*

(hoc

1560

*Ugonoti,
unde dicti.*

*Ugonoti in
Petri Tarassoni
domo Lugduni
conveniunt.*

*Namnetibus
Ugonoti
convenire
designant.*

*Godofredi
Barrii
consilium de
Rege &
Galliæ
proceribus
comprehendendis.*

1560 (hoc enim nomine eos appellabimus) consiliis, quibus, Rege, matre, fratribus, ac Guisii Principibus in suam potestatem reductis, nova inventa, veterem religionem delere; Galliae monarchiam prosternere; cuncta diripere; divina, humanaque miscere meditabantur. Franciscus Ambrosiam, valde munitum oppidum, se recipit; militum delectus haberi mandat; armatos eo statim convolare jubet; in complures supremo supplicio animadvertit. Renaudius a regiis militibus confoditur; plebi, atque iis, qui in se non deliquissent, reliquorum criminum venia conceditur. Ita compresso eo conjuratorum hominum conatu, summoque periculo Rex ereptus est: at non extinctus saevae pestis furor, sed veluti exagitatus in dies magis recrudescere, atque profundiores radices agere. Itaque Franciscus nil intentatum relinquere, omnia experiri constituit, quibus si non restingui, saltem sedari concitatae plebis impetus posset. Senatui, quae sibi acciderint, per Aequensem Episcopum legatum significat; flagitat, cum Pio Pontifice Maximo agat, ut quamprimum Concilium variis reipublicae christianae casibus prorogatum, cunctatione amota, Tridenti indicat. Eo tantum effrenes populorum impetus remorari, ac sisti posse; si, ex cunctis orbis regionibus Synodo coacta, gravissima auctoritate sceleratorum hominum adversa catholicae religioni commenta, ac sectae disjiciantur, ac profligentur. Detecta perditorum hominum consilia, ac summo Regem periculo ereptum Patres gratulantur; deinde Pium Pontificem Maximum ad cogendum Concilium urgent, qui egregio in rempublicam christianam animo nuper suam ea in re mentem Senatui significaverat: nihil sibi antiquius fore, quam ut per tot annos divulsam, ac labefactatam religionem sarciret; in id omnes conatus, ac nervos adhibiturum; Christianissimo Regi opem laturum; ut in Gallia avita institutio retineatur, enixurum. Quae ab Apostolicae Sedis legatis in Regum, ac Principum aulis hisce de rebus agerentur, ea omnia cum Reipublicae oratoribus communicari mandavit, ut communi studio in saluberrimum, atque christianae reipublicae necessarium opus incumberent.

Ceterum intestinis malis christianae reipublicae laboranti aliae quoque externae clades ob Leptitanam infelicitate susceptam a
Phi-

*Franciscus
Rex Ambrosiam se recipit, milites cogit, in fontes animadvertit.
Godifridus
Barrius invenitur.*

*Venetorum
cum Pio
Pontifice
officium de
Concilio indicendo.*

Philippo Rege expeditionem accessere. Nam pace inter Gallos atque Hispanos iſta, Rhodiensium militum Magister, cui superioribus annis Tripolis Africae urbs a Turcis erepta, atque a Suleimano Draguti concessa fuerat, acceptae injuriae memor, in omnem occasionem intentus, qua illius recuperandae spes affulgeret, Hispanum ad eam expeditionem sollicitare, atque urgere coepit: praedonum Hispaniae regno imminentium infames receptus everteret, qui eo usque excrevissent, ut Dragutes non modo Carvenae Regem Maurum majore sui principatus parte exuisset; verum etiam, corruptis Maurorum animis, Meningem insulam (*Gerbe* hodie dictam) a Lotophagis olim, ut fert opinio, inhabitatam, Suleimano *Secbo* (ita enim Regulum vocant) amicitiae specie Tripolim deducto, occupasset; nec multo postea eo interfecto, alteri *Secbo* sex aureorum millium indicta pensione tradidisset: parvo negotio expugnari urbem posse, quod in ea quingentorum duntaxat propugnatorum praesidium esset; infensum Draguti, ac Turcico nomini Carvenae Regem socia arma juncturum, ut adeptam sibi regionem recipiat. Philippus itaque certa propemodum victoriae spe classem instrui, copias cogi mandat. Summum imperium Medinae Caeli Duci desert. At variis ex causis profectioe impedita, de Christianorum apparatu Dragutes certior factus, ad duo amplius propugnatorum millia in urbem inexit. Inde spe ejus potiundae Hispani dejecti, Meningem recta petunt, nullo negotio a *Secbo* arce tradita potiuntur; annuo illum tributo regio sacramento obstringunt; peramplam, atque uti compluribus videbatur, tutissimam, & inexpugnabilem arcem Philippalcazeriam Regisnomine nuncupatam struere aggrediuntur.

Interea de Hispanorum conatu Turcarum Rex certior factus, summa celeritate classem quadraginta supra centum triremium comparat; Piali Bassam imperatorem designat; ductandae curam Mustaphae injungit. Ea veris initio egressa, cum mense majo ad Gaulum prope Melitam pervenisset, & in Africam contendens, summo mane regiae classi copiam pugnandi fecisset; ejus adpectu, ingenti adeo timore Hispani correpti sunt, ut statim triremes in fugam versaе, pars proris terrae obversis, litoribus impactae, facultatem condendi sese clas-

1560

Dragutis imperii incrementa.

Philippus Rex Africanam expeditionem decernit.

Medinae Caeli Duci classi imperium desert.

Piali Bassa a Suleimano classi imperium demandatur.

Hispanicae classis ad Turcarum prospectum fuga est profligatio.

1560 classariis præberent, in quibus regia Joannis Andreæ Auriae, ipso cum paucis e suis in terram proficiente, se usque ad Meningis munitiones proripuit: pars incitato remigio, passis velis, longius se subducere conarentur. Ex iis, quæ ad litus contendebant, nonnullæ ab hostibus captæ; septem munitionibus protectæ evasere; quæ in altum provectæ fuerant, velis intumescantibus, malis, antemnis diffractis, nonnullæ in Turcarum potestatem venere; Sancius Leva cum Neapolitanis, quibus præerat, captus; eandem fortunam Flaminius Urfinus pontificiarum præfectus subiit: navigia vigintiquinque ad victoriæ cumulum accessere. Prorex, atque Joannes Andreas, noctu fuga capta, celocibus delati Melitam incolumes pervenere. Hæc miserabilis ad Meningem insulam clades fuit, qua vel internecione, vel aquarum haustu, vel teterrima servitute, variisque casibus decem atque octo Christianorum milia desiderata sunt, amissæ triremes vigintiseptem, naves onerariæ præter alia minora navigia quatuordecim. Eos, qui, Alvaro Sandæo duce, in Meningis nuper extructo opere remanserant, variis oppugnationibus Turcæ fatigavere. Atroci utrinque certamine sæpius pugnatum, modo subeuntibus hostibus, atque propugnatorum cæde iter ad oppidum tentantibus; modo repulsis, atque ingenti strage dejectis. Tandem comœatu, atque aquarum inopia militibus prope siti enectis, cum, Alvaro Sandæo duce, constanti viro, atque intrepido adhortante, supremum laborum exitum experiri decrevisset, eruptione facta, Turcas inopinantes adorti, initio complures prosterunt, cædunt, obtruncant; multitudine demum magis, quam virtute funduntur. Alvarus vivus in Turcarum potestatem venit; duce amisso, reliquis præsidiariis militibus se dedentibus, arce hostes potiuntur. Hispanos fere omnes, qui supererant, ferro absumunt. Pialis, circa augustum medium arce occupata, supra vota eventu jactabundus, cursu Aulonem intento, iter Hellepontum versus arripuit. Hoc infausto successu, nullis virtutis, nullis militaris disciplinæ signis editis, nemo fuit, qui ob attritas maritimas christianorum vires vehementi dolore non afficeretur, atque efferæ gentis insolentiam ob id magis auctam non arbitraretur.

Veneti in primis ingentem jacturam Philippo condoluere;
quod,

Alvari Sandæi Meningis munitionis ducis egregium facinus.

Alvari Sandæi captivitas & novæ arcis amissio.

quod , summo totius christianæ reipublicæ damno fœde capta , ac disjecta Hispanorum classe , communes hostes majora incrementa sumpturos , per cuncta maria libere debacchaturus intelligerent . Et vero iis omnibus , quorum ad maris litora ditiones protendebantur , insueto pavore percussis , illorum avaritia , atque sitis inexplebilis coerceri , aut sedari nequivit , qui piraticam exercendo , negotiatores aggredi consueverant . Inter hos Andreas Lenus , Fruzzascii Comes , e Sabaudi ditione , navigio instructo , Nicæa egressus , haud parva detrimenta Venetorum rebus intulit . Neque absimili instituto Philippus Cicala Ligur , summi nominis pirata , in nostros fœvit , ac prædas egit . De Leno cum Emanuele Senatus conquestus , quæ illata ab eo damna fuerant , farciri Allobrox iussit . Cicalam Christophorus Canalis persecutus , circa Siculum fretum , myoparone prope naufragio absumpto , periclitantem cepit ; captum Venetias misit ; Senatus iussu in vincula conjectus carcere per aliquot menses detentus , tandem summis precibus Pontifice , ac Cardinali divi Clementis ejus patruo adnitentibus , iis legibus in eorum gratiam libertati est restitutus , ut prius nostrorum incolumitati prospiceret .

Dum hæc fiunt , in Gallia repressa conjurationis initia sensim se efferre , ac rursus per provincias erumpere incipiunt , ut jam prope ad desperationem deductæ res viderentur ; tantumque vel animorum pervicacia elati , vel procerum nonnullorum favore , & gratia subnixi factiosi homines provehebantur , ut nullis legum frenis coerciti , pro libidine imperarent ; templa per summum scelus contaminarent ; in publicis locis coetus cogerent ; depravata religione , Regis imperium excutere niterentur . Porro qui vetera repetebant , atque concitæ multitudinis fluctus expendebant , quonam virus per omnes nobilissimi regni artus diffusum evaderet , taciti meditabantur . Germaniam in complures sectas divulsam ; Angliam a catholica Ecclesia sejunctam ; Scotiæ regnum consimili amentia captum ; Galliam tumultuantem ; Hispaniam , in qua adhuc Mauritanæ stirpis homines voce tenus Christiani , corde judaicos ritus retinentes degerent , plerisque in locis eodem morbi genere correptam ; Belgium haud absimili flamma contactum : quænam superesset provincia , Italia excepta , ad quam

*Philippus
Cicala Li-
gur pirata a
Christophoro
Canali
capitur .*

1560

teterrimæ pestis vis non pervasisset? in qua tamen furtim illius femina a pravis hominibus veluti per cuniculos ita jacerentur, ut nemo esset, qui gravissimis, ingentibusque solitudinibus non angeretur. Neque vero ullum, nisi a communi Synodo remedium petendum videbatur. Quapropter Senatus cum reipublicæ christianæ vulnera Pontifici sæpius per oratorem suum patefaceret, cunctatione utendum non esse suadebat: *Gravi morbo Galliae regno laboranti hoc uno opitulari tantum posse; providendum ne mora tabifico veneno saniores quoque partes inficerentur: verendum ne insanientis populi fluctibus ii, qui regni gubernacula tenerent, abriperentur: id si acciderit, non opis ferendæ, sed inane tantum pœnitendi tempus fore: id potissimum moliretur; in id curas, cogitationesque conferret, ut Concilium quamprimum indiceretur, cujus auctoritate, divino adspirante Numine, dissipatæ in vulgus, atque arreptæ a popularibus hominibus adversæ priscae religioni sententiæ discuterentur, atque excinderentur.* Itaque Pius Concilii prosequendi diploma fieri mandavit, illudque ad Senatum misit: per Joannem Delphinum legatum cum Ferdinando Imperatore egit, ut communi consilio Tridenti Synodus cogeretur, quo Germani, Galli, atque Itali facile convenire possent.

Pii Pontifex Concilii diploma fieri mandat, & ad Senatū mittit.

Pii Pontificis cū Ferdinando Cæsare officium de Concilio convocando.

Emanuel Philibertus Venetos ad fœdus faciendum hortatur.

Inter ea vero quæ difficillimis in rebus, ac temporibus Pontificis ante oculos obversabantur, Geneva, confluentium perditorum hominum receptus, erat; quo ex oppido, veluti ex omnium errorum officina, teterrima pestis in omnes Europæ provincias dispergebatur. Ea urbs cum olim in Allobrogum Ducum potestate esset, quo tempore Franciscus adversus Sabaudum bellum movit, excussio suorum Principum jugo, propriis legibus uti cœperat. Emanuel vero Philibertus, avito imperio sibi restituto, ad eam recuperandam animum adjecerat; atque consilio Pio Pontifici Maximo communicato, ad se illius voluntatem, atque auctoritatem eo facilius attraxerat, quod incolas, in vallibus illi subjectis tumultuantes, atque ad novandam religionem propensos, summa virtute represserat, incendiumque cuncta depascens restinxerat. Ejus vero rei summa felicitate confectæ Senatum certiore fecerat; mox, intimioribus communicatis consiliis, ad fœdus

sc-

secum ineundum sollicitabant . Ex eo complura ad Venetos commoda obventura affirmabat : veterem Sabaudie Ducum in Rempublicam benevolentiam , atque observantiam commemorabat : quæ bello adversus Sfortiadas egissent , publica monumenta testari ; pro Venetis arma sumpsisse ; in Insubres impetum fecisse ; lustratas Vercellis Reipublicæ copias fuisse ; postquam priscum obtinuerit imperium , nil nisi magnum , atque egregium Emanuele cogitare . Quatuor potissimum ad tuendum , atque propagandum imperium , concordiam , arma , com-
meatus , pecuniam requiri : quæ ut minime Reipublicæ desint ; attamen ad commune bonum augendum arctioris necessitudinis jura ultro deferre ; frumenta ex uberrima Subalpina regione suppeditaturum : iter a Nicæa in Pedemontanos meditari , ut inde mercimonia ex Hispania devecta , ac per Eridanum , qui in suis finibus ortus , in sinum , ac veluti ulnas Venetæ Reipublicæ longum post lapsum conquiescit , in Venetiarum urbem confluerent . Ad hæc quinque supra viginti millia selectorum peditum , octingentos cataphractos equites , leviores mille , ejusdem arbitrio præstaturum . Mox ad Genevam oratione transgressus , quantum exigua urbs nimio ausu se extulerit , exponit . Quatuor ac viginti annorum intervallo , quo se ex Allobrogum dominatu eripuerit , vix emenso , libertatis jus adeptam profiteri : eam pestem excindere , neque diutius intollerandam audaciam pati nolle : nullo ferme agro circumseptam , nullo Helvetiorum fœdere munitam , quos sibi ipse adjunxerit , perdomitu haud difficilem fore : itaque aut benignitate , atque humanitate ad se allicere , religionis causa Pontifici permessa , aut armis oppugnare statuisse : ea in re sibi Pontificem non defuturum pro certo habere , a quo etiam ad id munus deposceretur , ut Concilii decretis obtemperare renuentes , vi adhibita , cogeret : qui sensus iis in rebus Senatus sit petere ; opem , atque auxilium flagitare . Allobrogum Ducis postulatis Patres Senatusconsulto respondendum censuere . Ingentes de propenso in Rempublicam studio , atque egregia , sæpiusque perspecta voluntate Sabauda haberi gratias : ceterum quod ad nova ineunda fœdera attineret , minime e re communi esse , arbitrari , pace diutius inter potentissimos Reges sancita , suspicionum semina serere ; nihil præstantius animorum conjunctio-

Ducis Allobrogum consilium de Genevæ oppugnanda . Senatus responsum .

1560 *ne ad communes res tuendas existimare : in Concilio vero habendo nullam armorum mentionem fieri oportere ; cunctos ad illud invitandos , atque alliciendos esse , ut communi omnium gentium cœtu communibus malis medicina adhibeatur .*

*Melchior
Lufius Um-
bervaldensis
Helvetius
Venetæ mi-
litæ ad-
scriptus .*

*Hercules
Salices cum
filiis ad Ve-
netæ stipen-
diâ adsciti .*

Interim nihil , quod ad Reipublicæ tuendum imperium , ea tempestate in universa fere Europa populis ad seditionem vergentibus , usui esse arbitrarentur , Veneti omittebant . Melchior Lufius Helvetius , ex Umbervaldi pago Villicione , præfectus Venetæ militiæ adscriptus : annua mille ac ducentorum aureorum pensio , ac præfectura iis conditionibus tributa , ut , poscente Senatu , dierum quindecim spatio cum duodecim Helvetiorum vexillis , quæ peditum tria millia ac quingentos conficerent , in Venetis ditionibus se sisteret . Hercules Salices cum Federico , atque Abundio filiis adsciti , totidem Rhætos præstaturos , qui ære publico mererent , polliciti sunt . Mira quin etiam in catholica religione , & ecclesiastica disciplina retinenda , Senatus sollicitudo , ac studium extitit ; atque ut ii sacerdotiis , atque ecclesiis præficerentur , qui pietate , ac doctrina animarum saluti prospicerent , neve aut negligentia , aut sceleratorum hominum calliditate prava dogmata irreperent , excubarent ; suæque præsentia cunctos in officio continerent . Inde Brixienfes Dominicum Bolanum ; Vicetini Angelum Bragadenum selectos , atque integerrimos viros , Pontifices tulerant .

*Pii Pontif.
proposio ad
Veronæ Epi-
scopatam in
Amulium
legatum
conferen-
dum .*

*Venetorum
de eâ re per-
turbatio .*

Veronæ Antistite vita functo , enitentibus Patribus , ut insigni ecclesiæ egregius pastor tribueretur , cunctatione Pio utente , id contigit , quod Senatus in publica dignitate , ac severitate retinenda , patriis legibus servandis studium posteritati commendavit . Nam cum Pontifex Marci Antonii Amulii legati eximiam prudentiam rerum usu confirmatam , doctrinam , spectatos mores intueretur , conferre in illum eam dignitatem secum ipse statuit : atque ut id Senatu annuente efficiat , Carolo Borromeo nepoti mandat , Vercellarum Episcopo , apud Venetos legato scribat , Patres adeat , Pontificis mentem de Amulio exponat , Senatus sententiam exquirat , persancte affirmet , hæc incio legato fieri . Iis intellectis , incredibile dictu est , quantum Patres non modo , verum etiam omnes totius civitatis ordines exarserint : *Violata-*

tam legum majestatem ; laxatas ambitioni habenas ; jam non amplius publicam utilitatem , ac decus , sed privata commoda , atque ornamenta hisce illecebris corruptos legatos anxie quæsituros . Sanctissimis fane legibus majores nostri sanxere , ne quis eorum civium , qui legati ad Reges , ac Principes mittuntur , ullos honores , dignitates , præmiave acciperent ; iis , qui secus fecissent , gravissimis exilii , bonorumque publicationis poenis indictis . Ita acri custodia septos , ac circumvallatos civium animos esse voluerunt , ut nullis stimulis , nullis curis , præter unius patriæ caritatem incenderentur . Itaque Senatus cogitur ; Joannes Formentus a secretis per dispositos equos Romam mittitur : statim Pontificem adire ; ingentes illi de egregio in Rempublicam animo gratias agere jubetur ; lege , quam semper Respublica inviolatam , atque illibatam servasset , Amulium ab episcopatu Veronensi arceri , significaret ; eique e vestigio Senatus nomine , ut illico in patriam reverteretur , obnuntiaret ; ipse tantisper , dum succellor Amulio suffectus eo se conferret , Romæ moraretur .

1560

Joannes Formentus Romam missus Amulio reditum in patriam denunciat .
Marcus Antonii Amulii literæ ad Senatum .

Dum hæc geruntur , cum de Borromei literis nonnihil Amulius persensisset , statim ad Senatum scribit : nihil de Pontificis voluntate , nihil de literis sibi perspectum , quibus cognitis , exanimatum pene fuisse ; nullo unquam tempore ecclesiasticas dignitates appetiisse , multo minus eo in munere , quo Reipublicæ personam gereret ; nosse leges ; nosse quid sibi præstandum sit : Veronæ pontificatum ultro delatum , si ei per leges recipere liceret , recusaturum . Formentus cum Romam pervenisset , statim mandata Senatus exequitur . Pontifex gravem a Senatu legato immerenti inustam notam conqueritur , viro eximia virtute , atque integritate , quem ne tantillum quidem de ejus mente novisse , jurejurando sæpius interposito , affirmet ; proinde , si quid ea in re peccatum sit , delictum penes se esse : manu sua exaratas literas ad Senatum daturum , atque hominem Venetias missurum . Formentus , vir summa dexteritate ingenii præditus , Pontificis animum ab homine mittendo avertit ; epistolas idem pondus habituras affirmat . Igitur literas Pius ad Senatum dat : *Se Veronensis Ecclesiæ onus , & Amulii virtutem ac præstantiam cogitantem , præficere illum , adsentiente Senatu , gravissimo obeundo muneri sta-*

Pius Pontifex a Senatu abrogationem decreti de Amulio a legatione revocando postulat .

1560 *tuisse ; nihil de ea re aut compertum , aut cognitum legato fuisse ; Deum Optimum Maximum ac Calites testes adhibere ; neque scriberet , vera essent , nil sibi infaustum , nil infelix deprecari : vehementer angere , atque excruciarere , quod innoxii legati Senatus decreto lesa , atque obtrita existimatio sit ; neque ullas leges duras adeo , ac severas extitisse unquam , quae ab innocente , nulliusque delicti conscio viro poenas exposcerent ; proinde enixe summis precibus a Senatu petere , ut , abrogato decreto , legatum Romae permanere permittat . Recitatis in Senatu Pontificis literis , non defuere qui acriter contenderent , nihil de priore Senatusconsulto immutandum ; Senatus severitatem , ac constantiam retinendam ; non Amulii tam , quam reliquorum in posterum rationem habendam esse : omnes penitus gravissimi morbi ex omnium animis sementes evellendas esse . Attamen Senatus , cum nihil Amulium deliquisse constaret , atque amicissimi Reipublicae Pontificis preces minime aspernandas arbitraretur , frequens tulit , ne legatus Roma discederet ; si forte in itinere esset , ad urbem reverteretur . Ricinetum Piceni oppidum Amulius pervenerat , cum ei de Senatus decreto est allatum ; itaque , statim mutato itinere , Romam regreditur .*

Amulius in legatione permanere jubetur .

Pontifex vero eo Senatusconsulto ingenti laetitia affectus , quammaximas potest Senatui gratias agit ; *nunquam ex illius mente , quae in sui gratiam egisset , elabi passurum* , summa in Rempublicam amoris significatione Formento testatur : *quidquid auctoritate , quidquid viribus posset , ea omnia ad ejus dignitatem , atque incrementum collaturum* : eadem disertis verbis in Cardinalium Collegio enuntiavit . Amulio vero quingenti aurei nummi Senatus decreto dono dati . Deinde quatuor eligendorum facultatem , ex quorum numero Episcopus a se Veronensis diligeretur , Pius Patribus concessit ; perque legatum egit , ut eo numero Amulius comprehenderetur , cui adientiente Senatu id munus tribueret . Verum cum in suffragia itum fuisset , nomenque Amulii recitaretur , ejus rationem minime habendam esse frequentes Patres decrevere : nuncupatique sunt Bernardus Naugerius , vir praecipuis Reipublicae magistratibus perfunctus ; Daniel Barbarus , Patriarcha Aquilejensis electus ; Andreas Lippomanus , Trinitatis ,

Pius Pontifex ad quatuor in Veronae Episcopatum eligendos Venetis facultatem concedit .

ut

ut vocant, *Prior*; Hieronymus Trivisanus, Dominici frater, e Dominicana familia percelebris ea tempestate theologus; qui Veronensem episcopatum consecutus, summa cum laude administravit. Erat sane Pii Summi Pontificis egregius in Rempublicam animus, atque ad eam amplificandam, & augendam impense proclivis, haud vulgaribus in dies argumentis probatus. Nam Cypriæ ecclesiæ, quæ præcipua habebatur, Antistitem juris patronatus nomine nuncupandum Senatui concessit; Reipublicæ legatos insigniter ornatos multis honoribus affectit; ecclesiasticas lites Venetiis decerni, ne subditi per judiciorum ambages Romam pertraherentur, jussit; simul cum Republica ortum eligendi Venetiarum Antistitis jus, amplo, ac perhonorifico diplomate probavit; nihilque fuit, quod a Senatu flagitaretur, quin illi ultro prompte, atque expedite deferret. Extant in publicis tabulis Senatus literæ, quæ eximiam illius in Rempublicam benevolentiam, Reiquepublicæ in illum observantiam patefaciunt. Ex ea animorum conjunctione, ac mutuis officiis complura ad Apostolicæ Sedis auctoritatem, & dignitatem, ad pacem Italiæ servandam, religionemque farcendam, atque amplificandam (uti suo loco dicemus) prodire.

Interea Franciscus Galliarum Rex, ut ea ferebat ætas, acri, & in seditiosos, ac refractarios severo admodum ingenio nihil non moliebatur, ut diræ pestis femina elideret; copias conscribere, solertes, ac strenuos duces deligere, arma comparare, pecuniam colligere: quodque sapius salubre, atque opportunum fluctuanti Galliæ fuerat, trium regni ordinum conventum, cleri nempe, nobilium, ac popularium indixerat, ut gravissimi cœtus auctoritate nimium elatos spiritus, imperiumque anhelantes contunderet. Concilium quoque (quod *nationale* vocant) ut haberetur, se jussurum vulgaverat; eo edicto de religione dissidia compressurum, atque languidiora redditurum ratus. Sed re periculi plena, atque ab Catholica Ecclesia discedendi gradum factura vehementer perturbatus Pontifex, nihil, quo ab eo Concilio Franciscum averteret, prætermisit. Philippus, Antonio Toletano legato in Galliam misso, ne id fieret, summopere contendit. Veneti quoque per Joannem Michaelium, ut de sententia Franciscum deducerent, sunt anixi: *Ex Gallicano Concilio ad ea sanandi vulnera, quibus*

1560 Gallia non modo , sed pleraque provinciæ miserandum in modum lacerabantur , id opis expectari non posse ; pacato conventu , quo ex universis orbis regionibus doctrina , ac pietate præstantes viri confluerent , opus esse : eo propediem coacto labantibus rebus opportune consultum fore . Cum igitur indicturum se Tridenti Concilium Pontifex polliceretur , sensim de nationali cogendo sententia elanguit . At in Rege ingens animus ad quæcumque aggredienda tutus , atque audens , nulli parcere , legibus severe in quosvis animadvertere , fixum atque immobile sibi hære . Itaque Condæum Principem , qui vel infenso in Guisios animo , vel levitate ingenii , atque ambitione incitatus , ducem , ac caput se factiosis hominibus præbuerat , ad regiam vocatum publice custodiæ tradiderat ; mox ut ille capitis damnaretur , statuerat ; non benignitate , ac clementia , sed severitate in primis , ac terrore coercendos , Divini , ac regii juris hostes existimans . At dum in eo præclare rerum agenda-
rum cursu supra ætatem celso , atque erecto animo , religionis ac regni incolumitati incumbit , immaturo admodum fato est creptus ; in aure pustula oborta , cujus incremento paullatim extinctus est . Nec defuere qui dicerent , veneno in aurem instillato , supremum diem obiisse . Cujus interitu perturbatis , atque everlis quæ ad regni incolumitatem fundamenta jacta fuerant , in majores , ac sæviores procellas , ac calamitates Gallia incidit , Carolo fratre , ejus nominis nono , duodecim annos nato , regnum adepto ; cui , quod per ætatem nondum gubernacula sumere lege permetteretur , Catharinæ matri pueri cura , atque regni administratio a Parisiensi curia est delata . Qui Francisci obitum publico nomine dolerent , regnique successionem gratularentur , ad Carolum legati duo Joannes Legius divi Marci Procurator , Marinus Caballius , Equestris ambo ordinis , a Senatu designati fuere . Senatus decreto publici decoris ergo , Procuratores , ad quos aureæ divi Marci basilicæ procuratio spectat , Ducis infulam pretiosis gemmis , atque exquisitis unionibus , qui centum aureorum millium summam superarent , ornare iussi . Præterea ex auro solido summo artificio elaboratæ coronæ duæ , altera Cretæ , altera Cypri regna repræsentantes , solemnibus diebus in ara maxima cum selectis , atque egregiis omnis generis margaritis , & aliarum pretiosissimarum rerum

appa-

Condæus
Princeps in
custodiam
datus .

Francisci
II. Regis
obitus .
Carolus
IX. Fran-
cisco fratri
succedit .

Joannes
Legius , &
Marinus
Caballius
legati in
Galliam de-
signati .
Ducis infu-
la gemmis
& unioni-
bus ornata
& aucta .
Cypri &
Cretæ re-
gnorum co-
ronæ elabo-
ratæ .

apparatu , quas longa vetustas summa industria colligere potuit , omnium obtutibus sunt expositæ. 1560

M. D. LXI.

1561

CArolo ad regnum evecto , summa rerum omnium immutatio in Gallia est subsecuta : Antonio Navarrae Rege omnium copiarum summam præfecturam adepto , Lotharingæ Cardinalis , ac Guisiorum auctoritas imminuta , nova regni administrandi ratio , pluribus præconsultoribus adhibitis , inducta . Qui ob varia ingenia , intestinaque religionis dissidia , dum in diversas factiones scinduntur , ingentem catholicæ religioni iacturam peperere , Admirallo præsertim palam se novi dogmatis acerrimum fautorem profitente . Regina licet catholicam religionem cum lacte haustam tutaretur ; attamen procerum , plebisque offensionem verita , quæ ad evellendas hæreses in primis adhiberi remedia oportuisset , superante metu , omittebat , neque a Navarri consiliis , qui illi se addictissimum profitebatur , discedebat . Is vero plerumque ex Admiralli callido ingenio pendebat ; regni ordinibus , ut ante Franciscus decreverat , Genabi convocatis , multis de religionis dissensionibus tollendis , de seditionibus , quæ passim exoriebantur , comprimendis disceptatis . Sed ut Tridentinæ synodi decreta expectarentur , catholici interim ritus retinerentur , factiosi , ac tumultuantes coercerentur , religionis causa in vincula detenti admitterentur , decretum ; gravissimæ iis , qui ob religionem ad jurgia , injuriasque descenderent , poenæ indictæ . Inde Genabo ad Fontem Bellaqueum Carolus proficiscitur . Condæum , ut se ab objectis criminibus purgaret , adcersit ; qui apud secretius concilium , quod *privatum* vocant , multa conquestus , an aliquis in se testificatus esset , Cancellarium interroganti , ac si quæ haberet , produceret , petenti , cum ille abnuisset , omnesque objecta diluisse Condæum affirmarent , ad eum , qui sibi in consilio debebatur locum , se contulit ; statimque culpæ immunis a Rege declaratus , ut publici consilii particeps esset , atque iis privilegiis , quæ regio sanguine genitis debentur , frueretur , decreto toto Galliæ regno , ac per orbem christianum vulgato , sancivit . Dum ea fiunt , in Aquitania tumultus oborti ; Valentia , Vien-

*Admirallus
novi dogma-
tis fautor
se proficitur.*

*Regni Gal-
liarumordi-
dines Ge-
nabi convo-
cati.*

*Condæus a
Rege immu-
nis a culpa
declaratus.*

*Aquitaniæ
tumultus.*

1561 na, Arausio civitates novam sectam professæ, magnos motus ediderant, ut jam cunctis in dies prolabantibus, sæva gliscentis morbi vis nullis humanis remediis sisti, ac coerceri posset. Summa apud omnes florentissimi regni misratio, neque minor propagantis se mali metus, ne, alpium repagulis perfractis, sese effunderet, atque Italiam invaderet; cum nullis neque officiis, neque precibus adhibitis (qua in re Veneti per suos legatos summopere enixi fuerant) quidquam proficeretur. Itaque cuncti Synodum, opportunam huic morbo tantummodo medicinam, summis votis exposcebant.

*Pii Pont.
decretum de
Concilio
Tridentino
prosequendo.*

Pius igitur Pontifex Maximus ad divinam opem perturbatis, atque afflictis christianæ reipublicæ rebus poscendam, jejuniis, supplicationibusque indictis, solemni ad noxas expiandas, pœnasque delictorum redimendas jobeleo promulgato, Concilium Tridenti proximo paschatis festo prosequendum sanxit. Reges, Principes, Resque publicas per legatos, ac literas ad susceptum ingens, piumque negotium juvandum, conciliumque celebrandum, summis adhibitis adhortationibus, invitabat, quo omnibus pene provinciis depravatæ religionis vitio laborantibus salubri, ac præstanti remedio, quo calamitosissimis temporibus Ecclesia uti consueverat, subveniretur. Diploma per universum christianum orbem diffusum, catholici Principes summo ardore complexi, provinciarum Episcopis, & iis, quorum jus in Concilio decernendi, vel disceptandi esset, Tridentum proficisci iussere. In iis Ferdinandus Imperator, Philippus Hispaniarum, Carolus Galliarum, Sebastianus Lusitaniæ Reges, atque alii Principes fuere. Senatus legatos duos, qui Reipublicæ nomine Concilio interessent, Nicolaum Pontium, Matthæum Dandulum designavit, Venetæque ditionis Antistites præstituto tempore Tridentum convenire præcepit. Ex eorum vero numero, qui accedere noluere, princeps Elisabetha Britanniciæ Regina extitit, quæ, veteri ex Anglia religione sublata, novisque hæresibus infectis, Hieronymum Martinengium, legatum ad se a Pontifice missum, ne audire quidem, aut admittere voluit; immo e Belgio in Angliam trajectu prohibuit. Germani Principes, Saxo, Brandeburgius, ac Rhenanus, qui Lutheri dogmata amplexati fuerant, Zachariam Delphinum Pharensensem, ac Joannem Franciscum Commendonum Zacynthi Episcopos, legatos, non uti a Pontifice missos, sed quod Veneti

*Nicolaus
Pontius,
Matthæus
Dandulus
oratores ad
Concilium
designati.
Elisabetha
Angliæ Re-
gina Hiero-
nymum
Martinengium,
Pontificis lega-
tum, ad-
mittere re-
nuît.
Legati Pon-
tificis ad
Germanos
& alios
Principes
ad Conciliū
invitandos
missi.*

neti essent, qui apud Germanos summa existimatione habentur, perhonorifice excepere. Sed cum nihil sibi cum Romano Pontifice esse, atque ea de re ad Cæsarem relatu-ros dicerent, infecto negotio discessere. Delphinus superioris Germaniæ Principibus ad Concilium invitatis, apud Cæsarem legationis munus obire iussus est. Commendonus, Germania inferiore, Saxonia, Rhenana ditio- ne, Belgis, Lotharingia, deinde Germania superiore, & Bajoaria peragratis, cunctisque regionum illarum Episcopis ad Concilium Pontificis nomine vocatis, Romam est reversus; postea in Sarmatiam, eodem jubente contendit. Pius Apostolicæ Sedis legatos Herculem Gonzagam Mantuanum, Hieronymum Scripandum Neapolitanum, Augustinianorum olim fratrum antesignanum, Stanislaum Osium Sarmatam Cardinales confestim Tridentum ire præcepit, quibus haud multo post Jacobum Simonetam Mediolanensem, Marcum Sciticum Altempfium, sororis filium, purpuratos adjunxit.

Turbulentissimis vero temporibus Cardinalium Collegium pietate, religione, ac rerum usu insignibus viris, qui laboranti Ecclesiæ opem ferrent, augendum ratus, ex Veneta nobilitate tres adlegit, Joannem Grimanium, Patriarcham Aquilejensem, a quo pronuntiando ob ei inflictam a malevolis calumniam abstinuit; Bernardum Naugerium, qui tunc præcipuum in Republica Sapientis Consilii magistratum gerebat; Marcum Antonium Amulium, legatum. Is, quod adversus leges delatam dignitatem accepisset, magnam apud Senatum, civitatemque universam invidiam subiit, quam neque ipsius literæ, quibus diu se abnuentem, ac reluctantem, coactum tandem Pontificis iussa detrectare nequivisse affirmabat; neque Pontificis, qui in hominem summa virtute, miro ingenio, invitum tamen, eam contulisse dignitatem testaretur, mitigare potuere. Nam cum de Cardinalium cooptatione nuntius esset allatus, statim in Senatu latum est, ne publica, aut privata ulla signa lætitiæ, uti adsolet, ederentur, neve quis propinquorum holoserica purpura uteretur. Joannes Formentus iterum citato itinere Romam contendit, qui de Grimano, atque Naugerio summa dignitate ornatis ingentes Senatus nomine Pontifici gratias ageret. Quod ad Amulium attineret, Pii voluntati repugnare se nolle: ceterum perperam le-

1561

Cardinales legati & alii a Pontifice Tridentum proficisci jubentur.

Cardinales a Pio Pontifice electi

Senatus perturbatio & decreta ob Amulii Card. electionem.

Joannes Formentus a Senatu Romam mittitur.

1561 gatum fecisse, qui patriæ legum oblitus, ab officio recesserit. Adjectum, ne illum inviseret, neu alloqueretur, neve quidquam de publicis negotiis communicaret. Idem quoque iis, qui pro Republica legatione Romæ fungerentur, præceptum; statimque Hieronymus Superantius ei a Senatu successor datus est.

Hieronymus Superantius in Romana legatione Amulio successit.

Brixienfibus & Cremonensibus denuo exortæ eisdem arbitris Bolano & Angusciola permittuntur. Bergomatibus ob Brebiæ amnis controversias a Treviliensibus inveniuntur.

Daneseus Philidonus, & Julius Gabrielius ad dissensiones Bergomatium & Treviliensium tollendas electi.

In Gallia Cisalpina, quæ superiore anno inter Brixienfes, ac Cremonenses de Ollio amne controversiæ exortæ, ac compositæ fuerant, denuo finitimos populos exercuere; atque ut recrudescentium dissidiorum seges amputaretur, rursus ad eisdem arbitros res est delata. Dominicus Bolanus, Brixia Episcopus, qui Tridentum profectus fuerat, a Senatu pro eisdem definiendis difficultatibus est evocatus. Angusciolam regii iterum arbitrum dixere. Ab iis, sedula locorum inspectione, ac iurium discussione, re agitata, tandem communi consensu contentioni finis impositus est. Inter Bergomates, & Trevilienses ob Brembum fluvium, qui per illorum fines labitur, majores dissensiones subortæ. Trevilienses haud exigua armatorum manu stipati, Brembatum immunitum, apertumque oppidum improvise ingressi, turbatis, exterritisque repentino impetu incolis, multa sæva, atque immania perpetrarunt; prædas egere; ex oppidanis duodecim captivos Trevilium abductos, in vincula coniecere. Facti atrocitate vehementer commoti Patres, quæ acciderint, Antonio Mazza a secretis, qui Mediolani publica negotia obibat, significant. Aterni Marchionem, Insubrum præfectum, adire jubent: gravibus verbis Senatus nomine captivos quamprimum dimitti postulet, neve pacem, quam Respublica cum Philippo inviolate servaret, facinorosorum hominum scelere, atque audacia interturbari, atque labefactari sinat: si quid Trevilienses juris in Brembi amne se habere existiment, causam per arbitros quiete discuti, atque definiri permittant; ni statim pro illatis injuriis factum sit satis, eadem, & graviora ipsos quoque experturos. Ea obnuntiatione effectum est, ut, haud multis post diebus captivis redditis, iudices deligerentur; pro Treviliensibus Daneseus Philidonus, Mediolanensis consilii præses; pro Bergomatibus præfectus urbis Julius Gabrielius; qui, controversiarum locis lustratis, cum usque ad mutuas altercationes

tiones disceptando aliquot dies insumpsissent , negotio infecto discessere . Ab injuriis interim , atque armis utrinque Principum edicto temperatum .

1561

Frequentibus hisce finitimorum diffidiis , quæ nonnunquam in arma erumperent , adducti Patres , de limitaneis oppidis exactius muniendis consilia iniere ; idque eo magis efficiendum censuere , quod superiori anno Sinuessanus Dux , Mediolani præfectus , cum circumjectam regionem peragrasset , atque ad Venetorum fines adequitasset , de arcibus nonnullis haud procul a Reipublicæ ditionibus erigendis cogitaverat , moxque in Hispaniam profectus , ad eas res perficiendas ingentem pecuniæ vim sibi depoposcerat , Igitur de Bergomo firmando , quæ postrema ex Venetis urbibus ad Insu-
brum fines in montis clivo sita est , agi cœptum ; exquisitisque peritorum virorum sententiis , tandem ex Sfortiæ Pallavicini , summi militiæ præfecti , mente opus aggredi , eidem munere delato , Senatus decrevit . Statim operarum , ac fossorum multitudo eodem contendit , fossis excavandis , propugnaculis novis erigendis , veteribus perficiendis destinata ; quingenti ac quinquaginta ex ordinum militibus præsidiariis adjecti , quo intentiores custodiæ haberentur . Ingens ea in re Bergomatum studium , ac fides in Rempublicam extitit , quorum cum domus nonnullæ , atque ædificia diruere , ac solo æquare necesse esset , ob idque legatos , qui civium detrimenta patefacerent , civitas ad Senatum misisset , ejus voluntate , & mente cognita , non modo æquo animo eam jacturam perpeffi sunt , verum etiam fortunas , filios , quæque ipsis cariora forent , Senatui detulere . Eversis itaque aliquot civium domibus , sacrisque Alexandri , atque Augustini templis , ex quibus summa cum pietate divorum reliquiæ ab Antistite , ac sacerdotibus , magistratu , atque universa comitante civitate , sublatae sunt ; validissimæ munitiones extrui cœptæ , fossæ profundiores in prærupta , ac saxea materia insuperabili prope labore actæ , totaque demum urbs inexpugnabili opere munita est : qua in re Sfortiæ ingenium , atque industria , Hastoris Baleonii , Hieronymi Martinengii , Julii Soarniani , atque Augustini Clusonii virtus enituit .

*Sinuessani
Dux consilium de munitionibus
ad Venetorum
fines in Insu-
brum erigendis .
Bergomum
a Venetis
munitum .*

Ex ea finitimæ urbis subita munitione haud levis in Insu-
brum

1561 brum animis iuspicio oborta : *Quersum Veneti* , quibus pax cum Philippo intercederet , ingens opus , atque vix immensi sumptu conficiendum susceperunt ? Cur qui per tot annos nihil hujusmodi aggressi fuissent , modo id molirentur ? recendi abditi animi recessibus consilia Principum , oblata occasione , eadem prodire , atque erumpere . Itaque nuntii afferebantur , tumultuari in Infubrum finibus , armari milites ; Aterni Marchionem una cum Sabaudo , Ferrariensi , ac Parmensi Ducibus ad Viglevanum convenisse ; ibi secretiora colloquia haberi . His permotus Senatus , duo peditum millia conscribi jussit , atque , ut omnem ex finitimorum animis suspensionem eximeret , quæ efficeret , moliretur , ea ad imperii tutelam tantummodo dirigere Aterno significat : eadem Philippo per legatum patefecit . Inde , omni suspensionum nube discussa , eo acrius in eam rem incumbendum Patres existimabant , quod post Meningem captam , & Hispanorum classem devictam , nihil eo anno , veluti induciis pactis , de nova expeditione suscipienda Turcæ meditentur . Dragutes tantum cum quadraginta triremibus Lepti egressus , prædabundus libero , ac patienti mari multa mortalibus damna intulit ; Neapolitana , ac Sicula litora magno terrore complevit ; ingentem Christianorum numerum captivitate affecit ; multa navigia cepit ; ex insidiis ad Liparim insulam septem Siculas triremes adortus , in suam potestatem redegit . Philippus licet ex Italia , atque Hispania classem ad quinquaginta triremium numerum comparasset , diu tamen in Sicilia commorata , superioris anni cladi-
bus perculsa , in Drepani portu substitit ; cujus postea pars , hyeme adventante , ad subsidia in Gulettanam arcem inferenda usque in Numidiam se proripuit .

*Sicula tri-
remes a
Dragute ad
Liparim ca-
pta .*

*Possiaci col-
loquium in-
ter Gallia
proceres &
Protestan-
tes .*

Ceterum nullibi magis christianæ res , quam Galliæ fluctibus , ac procellis agitabantur , quæ adeo favire , ac se se tollere cœperant , ut passim toto regno pestis erumperet , atque , verecundia abjecta , apud proceres conciones novi dogmatis haberentur . In hoc rerum discrimine regii præconsultores cunctatione minime utendum arbitrantur ; ac licet Tridentum convenire Patres jam cœpissent , colloquium tamen Possiaci ad Divi Germani haberi decernunt , in quo inter Catholicos , ac Protestantos de religione disceptaretur ; ea spe
duci ,

ducti, fore, ut ratio aliqua ad furentis populi impetus nisi coercendos, saltem sedandos inveniretur. Rex cum matre, fratribus, ac regii sanguinis sobole die præfinita, in magno religiosorum cœnaculo adest; Cardinales, Archiepiscopi, Episcopi complures cum absentium, ac regni conventuum procuratoribus interfunt. Qui novam religionem profitebantur, introducti titubanter sua sensa, immo potius portenta proferrunt. Turnonius, magni animi vir, ac Lotharingus Cardinales intolerandam eorum audaciam graviter exaggerant: indignos esse, qui in Christianissimi Regis conspectum prodeant, quorum impudentia dicta tot piorum, ac doctorum auribus excipiantur: Regem ad catholicam religionem tuendam, atque ut in ea, quam priores sanctissimi Principes vel sanguinis profusione tutati fuerant, sententia persisteret, hortantur. Pluribus hinc atque inde disceptatis, cum religionis fundamenta novatores everterent, nulla re confecta, discessum est. Atque ex iis, quæ ad morbi vim, vel convellendam, vel sistendam, plerique adhibenda curaverant, pabulum, atque alimenta addita sunt; instillatis simplicium mentibus pestiferæ sectæ seminibus; atque sacrosanctis mysteriis per indocti vulgi ora dissipatis: tantum sese plebis libidine efferente, ut a novæ sectæ hominibus ecclesiæ occuparentur, sacræ imagines passim prosternerentur, aræ disjicerentur, divina mysteria proculcarentur; ut jam consiliis ex hominum ratione depromptis nullus locus relictus esse videretur; atque paullatim ad arma res recideret, intestina, civiliaque bella exurgerent, quibus potentissimi, atque amplissimi regni arma olim exteris Principibus formidanda in se ipsa converterentur, communemque parentem, atque altricem miserrime discerperent; haud absimili aliarum dissensionum civilium exemplo, quarum initia exilia primum, atque, ut plerumque fit, neglecta, paullatim serpendo, atque consiliorum conatus illudendo, in excidium regna, respublicasque trahendo, ingentes clades, ac ruinas edidere.

Neque, ut ego quidem reor, ab instituto alienum est, tantarum rerum ortus, ac progressus intueri, ut inde quæ vitari, quæ amplecti debeant, ii, qui regendis imperiis præsunt, cognoscere queant. Ac sane nulla domestica magis, ac
sævior

1561 *sævi*or pestis ambitione censetur, quam potentiores sensim il-
 lapsam pectoribus excipiunt; plebem libertatis, ac commodi
 specie rapiunt; adversarios nacti ad illos frangendos, & pro-
 sternendos, favore populi utuntur; a jurgiis, ac contentioni-
 bus ad dissidia demum, atque arma descendunt. Quid enim
 populus per se moliatur, qui levitate, atque inconstantia a-
 gitatus, nisi ducem inveniat, statim concidit, insanientisque
 veluti æstu defervescente paullatim recumbit? At si caput,
 atque antesignanum invenerit, omnia audet, ac tamquam e
 carceribus emissa bellua furore correpta, quidvis aggreditur,
 quidvis molitur. Sullæ, ac Marii; Pompeji, ac Cæsaris; Mar-
 ci Antonii, atque Augusti nota in Romana Republica exempla
 sunt, quorum ductu armatæ civium acies depugnare; con-
 tusæ populi terrarum domini vires; nimia veluti mole obtri-
 ta potentia, deletæ leges, solutæ Reipublicæ compages; libe-
 ra civitas unius imperium perpeti coacta. Sed illud, quod ex-
 ætis sæculis novum, atque insolens memorant, plerisque maxi-
 mam admirationem incussit, quod hac tempestate de religio-
 ne armis disceptetur, gravissimaque bella tota Europa eam ob
 causam exorta sint; ab ea, quæ omnium sanctissima habetur, fa-
 ces, ac tædæ ad belli incendia sumministrantur. Verum nul-
 la res adeo intaminata, atque sancta est, qua non homines
 abutantur. Ingens profecto religionis vis, neque gens ulla bar-
 bara adeo, atque effera extitit, quam non aliquis Deorum
 metus, ac numen attigerit, ut nullo magis humanæ societatis,
 quam religionis vinculo connexæ, atque districtæ sint. Inde sua
 quæque nationes sacra, ritus, statas cæremonias habuere. Ob-
 servantissima religionis Græcia, atque aliquando supersticiosior
 visa fuit. Romani ab Hetruscis, ac Græcis religionem hau-
 stam constantissime retinere; qui ab eorum institutis diffide-
 rent, barbaros vocare. At nondum ea mortalium generi veri-
 tas affulserat, qua, depulsis erroribus, perennis felicitatis præ-
 mia in cælo Dei nempe Optimi Maximi visio, iis, qui innoxiam,
 atque immunem ab omni labe vitam traduxerint, certo promit-
 tuntur; iis vero, qui sceleribus pollutam exigunt, dira, atque
 nullis unquam temporis metis comprehensa supplicia infliguntur.
 Quæ in humanis pectoribus tantum virium habuere, ut, quod
 inauditum usque ad ea tempora fuerat, carceres, vincula,

cru-

cruciatu, eculei, unci, candentes laminæ, feræ, craticulæ, 1561
ac si quid aliud est, quo sese imbuat humana crudelitas, ea
omnia nihili ducerentur, atque pro semel suscepta christiana
religione vitam libentissime homines effunderent. Viguit ea
diu simplex, nullis admixta falsitatis ambagibus. At postquam
pravi homines ambitione acti hæresibus infectam commacula-
vere; dissensiones obortæ; schismata caput extulere; bella,
interneciones, excidia prodire; procures, atque ii, qui au-
thoritatem, vel imperium affectarent, ex populorum in gravis-
sima re diffidiis fundamenta potentiæ posuere: cujus rei, ne
longius abeam, funestum sese Gallia theatrum præbuit, dum,
Henrico Secundo in ætatis flore e medio sublato, Franciscus,
ac Carolus puerilibus annis succedere, atque procures regnum
in diversa traxere, Guisus principem auctoritatis locum ade-
ptis, Condæo, Castellionæo, & aliis nimis illorum potentiæ
adversantibus; qui religionis specie plebis favorem nacti, eo
sibi ad adversariorum potentiam labefactandam gradum stru-
xerant, quam populari licentia, laxatis religionis catholicæ ha-
benis, adeo pellexerant, atque ad se attraxerant, ut quo-
cumque sibi luberet impellentes, magnum subsidium ad illos
dejiciendos, suamque firmandam potentiam compararent.

M. D. LXII.

Sequentis anni initio longe ante inchoata, varias ob causas 1562
sæpius impedita, Tridenti Synodus haberi cœpta est;
quam Paulus Mantuæ primum, tum Vicetiæ indictam, mox
Tridentum exciverat; sessionibus aliquot habitis, decretisque
editis, Patres ejus auctoritate Bononiam transtulerant; inde
Julius Paulo susceptus Tridentum denuo vocaverat; qua tem-
pestate alia quoque edicta emanaverant. Verum cum graves
in propinquis Germaniæ locis tumultus exorirentur, bellum
in Italia, & Gallia exardesceret, in aliud tempus rejecta fue-
rat. Interea auctis, atque miserandum in modum propagatis
hæresibus, quæ in Galliis ad intestina bella eruperant, expo-
scentibus Christianorum Principum votis, tandem incredibili
cunctorum lætitia atque expectatione januario mense anni
M. D. LXII. coacti Patres intermissum denuo opus exorsi sunt,
cum

1562
Ferdinandus
Cæsar
& Reges
suos proce-
res ad Con-
cilium mitta-
rent.

cum frequens e cunctis fere christiani orbis partibus legati Principum Tridentum confluerent . Nam ab Ferdinando electo Romanorum Imperatore Antonius Archiepiscopus Pragensis , ac Sigismundus a Thuni : a Carolo Galliarum Rege Ludovicus Lansfacius ; atque cum eo Raynaldus Ferrerius , Parisiensis curiæ præses ; ac Guido Faber , major Tholosatum iudex : a Philippo Hispaniarum Rege Ferdinandus Davalus , summus in Insulubris præfectus : a Sigismundo Sarmatiæ Rege Valentinus Herbutius , Episcopus Præmissiensis : a Sebastiano Lusitaniæ Rege Ferdinandus Martinus Mascarenius : a Veneta Republica Nicolaus Pontius doctior , ac Matthæus Dandulus , equestris ambo ordinis : ab Emanuele Philiberto Sabaudia Duce Marcus Antonius Bobba , Episcopus Augustensis : ab Alberto Bajoaria Duce Augustinus Paungartnerus : a Cosmo Mediceo , Florentiæ ac Senarum Duce , Joannes Strozzius : a septem Helvetiorum pagis , Luceria nempe , Urania , Suitia , Silvania , Tugio , Friburgo , & Soloduro Joachimus Abbas Heremitarum Monasterii , missi sunt .

Venetæ ora-
tores Sena-
tus manda-
ta Concilio
exponunt ,
litteras red-
dunt .

Pontius , ac Dandulus septimo kal. maji , divo Marco Evangelistæ , Reipublicæ Venetæ patrono , dicata die , civitatem ingressi , ad sacrosanctum œcumenicum , & generale Concilium in Spiritu Sancto Tridenti legitime congregatum , exhibitis literis (ita enim inscriptæ fuerant) mandata Senatus exposuere , Summa literarum hæc erat : *Cum Pius Quartus , Dei providentia Sacrosanctæ Romanæ , ac universalis Ecclesiæ Pontifex Maximus , dissidentium opinionum , quibus christiana religio jamdiu vexaretur , ingentibus periculis succurrere , atque ea , quibus sancta , & universalis Ecclesia uti solet , remedia adhibere decrevisset , ut vera in fide concordia cunctos Christi fideles vinciret , œcumenicum , & generale Concilium Tridenti celebrari voluisset , inter ceteros christianos Principes , ut sancto , atque egregio instituto faveret , oratoresque suos ad illud mitteret , Senatum adhortatus fuisset , juvanda religionis desiderio , ac pro summa in eundem Pontificem Maximum , Christi Vicarium in terris agentem , observantia , sedulam adhibuisse operam , ut Venetæ ditionis ecclesiastici viri doctrina , atque integritate præstantes se se quamprimum Tridentum conferrent : primarios e sua nobilitate vi-*

ros oratores, nuntios, & procuratores ad sacrosanctam ipsam œcumenicam Synodum constituisse: peramplam facultatem, atque auctoritatem, cum libero, & amplo mandato, ut ejus nomine Concilii celebrationi interessent, eaque omnia agerent, dicerent, & curarent, quæ ad veram Christi Servatoris nostri fidem, religionis concordiam, decus, ac dignitatem spectarent, detulisse; quidquid per eos actum, dictum, curatum foret, ratum habiturum. His legati ea addidere, quæ eximium Venetorum in religionem studium in primis patefacerent: Summopere Senatum angi, quod in tot fluctus, ac turbines ea tempora incidissent, quibus, venefico, atque intestino morbo sevigente, christianæ reipublicæ artus, & compages laxarentur, penitusque conciderent; quibus afflictis, atque obtritis, in christianæ reipublicæ regnis, ac provinciis perditorum hominum audacia, & furore divina cuncta, atque humana permiscerentur: ut quam longissime a suis finibus ea pestis abesset, pro virili Senatum incubuisse; consilio, atque opera labentibus rebus opem tulisse. Ceterum in dies cunctis ruentibus, unum præsidium in generali hoc Concilio reliquum esse arbitrari, quo veluti præstanti quadam, atque invicta divinæ virtutis dextera tot impendentium periculorum mala averti, ac disjici possent: pro illius securitate, ac dignitate Venetos majorum suorum exemplis incitados, quidquid in se auctoritatis, quidquid virium obtinerent, collaturos: ad id summa in Christum Servatorem ac Dominum pietate impelli, illiusque tuendæ religionis desiderio inflammari, pro qua fortunas, opes, vitam denique cum sanguine alacriter profudissent. Legatis ea ad verbum responsio facta est.

Non potest sancta Synodus non incredibilem lætitiā, & voluptatem capere, maximasque Deo immortalī gratias habere, cum tot nobilissimis legationibus hunc sacrum, & legitimū conventum augeri, & honestari videat. Nam cum a Pio III. Pontifice Maximo, cujus sapientia, & vera in Deum pietas nunquam satis laudari poterit, sacrosanctum hoc generale Concilium ad catholicæ Ecclesiæ pacem, & dignitatem vel constituendam, vel recuperandam convocatum fuerit; non ignorat quantum præsidii ad divinæ ejus mentis cogitata perficienda omnium christiani orbis gentium, & popu-

Concilii
Patrum ad
Veneros re-
sponsum.

1562

lorum consensus, & conspiratio afferre possit. Verum ita vobis, oratores amplissimi, sancta Synodus persuasum esse vehementer velit, illud sibi in optatis semper maxime fuisse, ut quam antea Veneta Respublica in tuenda Dei Ecclesia alacritatem ostendisset, quamque in ea mentem, & voluntatem esse difficillimo hoc reipublicae christianae tempore, dubitare non poterat; eadem etiam missa hac legatione omnibus declararet, quam statim indicto Concilio Senatus vestri auctoritate decretam fuisse in ore omnium, atque sermone positum erat. Ac profecto in eo Concilio, in quo de componendis Ecclesiae discordiis, ac morum disciplina restituenda ageretur, Veneti nominis in orbe terrarum clarissimi auctoritas, & amplitudo deesse non potuit. Nam praeter alias innumeras virtutes, quas in Reipublicae administratione vestri prudentissimi cives melius expresserunt, quam ulli sapientes homines ratione, & preceptis tradiderunt; nihil unquam diligentius, quam veram pietatem, & religionem coluistis, atque ad pacem, & concordiam conservandam, & cum dignitate retinendam omnes curas, & cogitationes contulistis. Neque vero alia vobis studia sanctiora, & antiquiora ulla esse debent, ut qui a praclaris iis majoribus orti, & procreati estis, qui cum in misera illa totius Italiae vastitate mirandae urbis vestrae fundamenta jacerent, non tam illi quidem sibi ipsis videntur otii, & securitatis perfugium quaesivisse, quam pacis, & tranquillitatis publicae sedem stabilem, & domicilium certum collocasse. Nam quod ad religionem attinet, haec vestrae beatissimae Reipublicae, haec, inquam, vera, summa, & propria laus est, quod fidem Christi non accepit, sed in ea nati, & pie educata, eam deinceps per tot seculorum aetates puram, atque integram sancte, & religiose conservavit; ita ut quam late Venetorum imperium, & ditio pateat, nusquam ullum peregrinae doctrinae vestigium, nusquam interruptus orthodoxae fidei cultus appareat; ubique sanctitas, ubique religio, & catholicae Ecclesiae disciplina, atque institutio plurimum vigeant. Quin potius, quod in extremis orientis partibus adhuc lumen aliquod veteris, & sinceræ religionis eluceat; id totum Christi Ecclesia in primis Dei clementiae, deinde Venetorum pietati, & virtuti acceptum refert.

fert. *Hæc autem, oratores amplissimi, eo dicta sunt, non quod sancta Synodus vestræ Reipublicæ laudes, quæ ne longa quidem oratione comprehendi possent, hoc loco prosequendas existimet; verum, ut intelligatis, quantam sibi bilaritatem, & letitiam, quantum spei, præter illam, quam antea, adjuvante Domino, rei bene gerendæ haberet, adventus hic vester optatissimus attulerit. Accedit autem ad majorem harum rerum cumulum, quod hujusce legationis munus vobis præcipue optimis, & ornatissimis viris delatum est. Et enim si generis splendor, si rerum usus, & prudentia (cujus egregia exempla in Romana legatione semel atque iterum a vobis pro patria suscepta, intueri omnibus licet) si optimarum artium cognitio, si pietas requiratur; hæc ipsa ornamenta omnia tam clara atque illustria in vobis sunt, ut aliquem fortasse vobis comparandum esse (ut magnam habet Respublica vestra præstantium virorum, ac civium copiam) neminem certe anteponendum sancta Synodus judicavit. Quod igitur reliquum est, primum quidem mandatum vestrum, prout juris est, libenter admittit; deinde vos, oratores clarissimi, cum vestro merito, tum optimæ, ac sanctissimæ Reipublicæ vestræ nomine benigno, & letanti animo excipit. Et quoniam Divina providentia factum videri potest, ut in ipsum divi Marci solemnem diem, quem Venetæ civitatis patronum, & custodem summa religione colitis, adventus vester incurreret, quemadmodum certe eo deprecatore futurum sperat, ita a Domino petere, & obsecrare nunquam desistet, ut hæc ipsa legatio, consiliaque vestra omnia vobis, & catholicæ Ecclesiæ prospere, ac feliciter eveniant. Postremo quod Veneti imperii amplitudinem, opes, fortunasque omnes tam prolixè, & liberaliter ad communem sanctæ matris Ecclesiæ causam juvandam detulistis, de hoc vobis eadem sacrosancta Synodus se plurimum debere agnoscit. Hanc autem voluntatis vestræ præclaram significationem eo lubentius accipit, quod cum in hanc Tridentinam urbem Pontificis Maximi jussu, & omnium Principum approbatione convenerit; quamvis ex altera parte invictissimi Cæsaris potentia, & auctoritate non solum ab omni injuria defendatur, sed ab omni etiam periculi metu liberetur: ex altera tamen, quod vestræ etiam ditionis tutela, & præsidio te-*

1562 *Haec, & munita sit, permagni faciendum esse merito atque optimo jure existimat.*

*Bajoariae
Ducis lega-
tus Venetis
oratoribus
locum præ-
ripere con-
tendit.*

*Pii Pontif.
mandata de
potiore loco
Venetis con-
servando.*

*Bajoariae
Ducis lega-
ti obtesta-
tio.*

Ceterum cum ab Alberto Bajoariae Duce ad Concilium quinto kal. julii Augustinus Paungartnerus legatus una cum Joanne Cabilonio, theologo Societatis Jesu, Ingolstadiensis Collegii, supervenisset, novam rem adortus, potiolem Venetis oratoribus locum in consessu sibi adsciscere contendit. Id Venetorum oratoribus, ut pote insolens, atque a Reipublicae dignitate alienum, nequaquam passis, re ad Concilii Legatos delata, Bajoariae Ducis oratorem perhumaniter hortantur, ne insueta contentione gravissima negotia interturbet, neu cum præpotenti Republica, cujus imperium late terra, marique pateat, certare velit. Sed cum nulla ratione ab instituto Bajoarius dimoveretur, ea de re ad Pontificem literas dant; petunt, quænam illius sit mens, rescribat. Veneti oratores de orta cum Bajoario contentione Senatuum certiolem faciunt, qui statim, ne publicæ dignitati desint, jura, decusque publicum tueantur, præcipit. Pontifex rei novitate commotus, quippe qui honorificentissime de Venetis sentiret, ac loqueretur, indignumque existimaret, Rempublicam antiquitate, rebus gestis, imperio florentem, cui duo nobilissima regna, Creta, ac Cyprus parerent, cum Bajoariae Duce de honoris insignibus depugnare; Concilii Legatis respondet: Bajoario ejus nomine suadeant, ne obfirmato animo sit, eamque sibi anteferri Rempublicam haud gravate ferat, quæ mille fere ac ducentos annos cum dignitate imperium retinuerit, finium amplitudine, bello, paceque gestis regios titulos sustinere posset: ni pareat, utcumque res se habeat, Venetorum jura, ac locum tueantur. Verum neque his flecti Bajoarii obstinata mens potuit; ad obnuntiationes scriptis exaratas descendit: *Alberti Ducis mandato, antequam legationis munus obeat, pro illustrissima, ac vetustissima Bajoaria domo, quæ ab sacri Imperii Electoribus, Cæsaribus, ac Regibus, multis ab hinc sæculis originem duxerit, obtestatur, sibi, uti Ducis legato, potiolem oratoribus Venetis locum deberi: ne vero ad id Concilium, in quo, humanis ablegatis affectibus, religionis, ac pietatis negotia agitantur, certandi studio ductus accessisse videatur, & prisca cum Veneta Republica amicitiae jura serventur, ejus oratoribus loco cedere, ea tamen lege, solemniisque obnuntiatione, ne id posthac aliis in congressibus Alber-*
to,

to, ejusque posteris, ceterisque Germaniæ Principibus, Electoribus, ac Ducibus fraudi sit: atque ut hujusce rei monumentum posteris relinquatur, id in Concilii acta referri, exemplarque sibi scribæ manu exaratum exhiberi flagitat. His auditis, Nicolaus Pontius (Matthæo Dandulo ob ægritudinem absente) ad Reipublicæ dignitatem retinendam, Senatus nomine, altiori voce coram Concilio latino sermone effatur: *Bajoariæ Ducem, prout tunc efficeret, ita ubique, ac semper pluribus, eisdemque justissimis de causis Venetæ Reipublicæ concedere debere.* Idque in acta referri petiit. Quo facto ingentem apud Patres non modo, sed apud omnes, publicæ dignitatis retentæ ac defensæ laudem tulit. Viguit sane in Reipublica Veneta eximium publicæ dignitatis retinendæ, & augendæ studium, citra omnem fastus, ac vanæ ostentationis notam, cum egregia potius facere, quam inanis gloriæ laudem quærere, urbis situs, morum institutio, maritimis rebus obeundis, immensis itineribus conficiendis assueti animi, ac durata corpora suaderent. Hinc post Tribunos, per quos res Venetæ per multos annos fuerant administratæ, nomen Ducis invecum (quod jam tum primum a Longobardorum temporibus inductum fuerat) per tot sæcula perseveravit, civitati tam nominibus, quam moribus, qui nimiam elationem præferrent æque invisus. Inde cum superioribus ætatibus Fredericus Tertius Regiam dignitatem Venetæ Reipublicæ Principi obtulisset, quamvis Dei Optimi Maximi benignitate ejus majestatem nominis Venetum imperium egregie sustinere potuisset; qui de ea dignitate, ac nomine ad Senatum referre auderet, inventus est nemo. Titulos quoque illustriores, priscis auribus insuetos, hac tempestate oblatos, neglectos vidimus, dum vetustam gravitatem nimium sese efferenti ambitioni anteferebant, majorum exemplis edocti cives arbitrantur.

Dum quæ ad catholicam religionem firmandam, collapsam morum disciplinam restituendam Tridenti sedulo pertractantur, in Gallia novæ sectæ seditiosi asseclæ templa occupant; sacrosanctas Divorum imagines prosternunt; palam concionabundi plebes acrius incitant. Regina Possiaceno colloquio incendium magis auctum conspicata, nova remedia adhibere ingenti malo adnixa, insignes ex regni curiis viros, regia sobo-

1562 le prognatos, confiliarios, *libellorum supplicum magistros* vocat, ut ni restingui, saltem sedari Protestantium impetus possit; frementibus Catholicis, quod inde gradum ad excindendam veterem, catholicamque religionem fieri dicerent: ob id Guisii regia discedunt. Ad Divi Germani oppidum concilio habito, concionandi, atque extra civitates novæ religionis exercendæ libera facultas tum primum hæreticis permissa, modo hæc absque armis ac tumultu interdiu fierent: ne templa occuparent, occupata dimitterent; nova ne ædificarent, vetitum. Novatoribus, quibus non tam satisfactum, quam de priori licentia aliquid detractum videbatur, parere detrectantibus, promulgatio dilata. Verum cum frementis veluti amnis impetus nullis aggeribus coerceri posset, benignitate, ac clementia cuncta in pejus laberentur, Cantabrorum Rex fortiter catholicam religionem, regnumque capeffendum ratus, Annæ Momorantio, & Guisix Duci se adjungit. Ludovicus Condæus Aurelianum occupat; literas ad socios tota Gallia mittit; pecuniam, & milites cogi curat; jurejurando adhibito, causas, quæ illum ad arma capienda impulerint, exponit: *Non rerum novarum studio, aut turbas ciendi cupiditate ductum, ferrum stringere; sed, ut regno externo dominatu oppresso, Rege, ac matre captivis in libertatem vindicatis, Gallias pristino decori restituat.* His ad Regem perlatis, statim literas evulgari, atque in acta curiæ referri jubet: *Quæ de illius, matrisque captivitate falsis rumoribus dissipata sint, inane, falsumque Protestantium, quod eorum criminibus prætexant, inventum esse: Lutetie cum matre libere, uti semper assueverant, commorari.* Delectus deinde toto regno haberi jubet; Helvetiorum, ac Germanorum auxilia accersit. Parisiensis Curia Condæi scriptis respondet: *Quæ de Regis, matrisque captivitate, deque præconsul-torum omnium metu ad se delata esse affirmet, veritate redargui; Cantabrie Regem, vices Regis obeuntem, Borbonium itidem Cardinalem, ejus fratrem, egregios, ac cordatos viros, apud Regem esse, quorum virtus, ac fides, nisi diu perspecta fulgore suo turbida commenta discuteret, ne hoc piaculo obstringeretur, verendum forsitan fuisse: unum Condæum Regis auctoritati adversantem refragari.* Quod vero ad reli-
gionis

Ludovicus
Condæus
Aurelianū
occupat; li-
teras contra
regni proce-
res disper-
git.

Caroli Re-
gis manda-
ta de copiis
cogendis.
Parisiens-
is Curia ad
Condæi li-
teras re-
sponsum.

gionis dissidia attinet, januarii edicto, ne inde malum recrudesceret, obstitisse: tandem inserviendum tempori existimantes, evulgari passos, non quod ulla in re sacrosanctam religionem immutare vellent, sed ut populorum tranquillitati prospicerent, seditionesque passim assurgentes eliderent: si qua in eo inveniantur, quibus minus homines parere velint, non a quoque sibi met jus dicendum, sed regiam auctoritatem implorandam fuisse. Meminerit se a Parisiensi Senatu absolutum, atque ab omni noxa immunem judicatum: videat, ne sua culpa Gallia in calamitates, quæ illi ingenti omnium mœrore portendantur, miserrime impingat.

At Protestantes undique quantas possunt copias conscribunt; regia vectigalia intercipiunt; egregia majorum pietate congesta templorum ornamenta diripiunt; Divorum reliquias flammis absumunt; sacras imagines, arasque demoliuntur; compluribus in locis eximias fanorum, ac basilicarum substructiones solo æquant; innumera adversus ecclesiasticos crudelitatis exempla edunt. Lutetiæ atque Aureliani ad bellum utrinque cuncta parantur. Neque pacis consilia inter armorum strepitus a matre Regina, jam tum Galliæ impendentes ex civium sanguine calamitates præfagiente, prætermittuntur, si forte Condæum a pravis inceptis ad saniora consilia traducere queat. Ter ad colloquia deventum. Dimitti a Condæo copias Regina petit; singulis, quam quisque religionem amplecti velit, quoad a Concilio decretum sit, tutum fore pollicetur; Guisium, Momorantium, Sanctandream, iis peractis, regia discessuros. Contra Condæus, si statim dimittantur, januarii edictum integre fervetur, ab armis recessurum: re infecta discessum. Mox, syngropham, primoribus, qui apud se erant, adstipulantibus, Condæus ad Reginam mittit: *Antequam quidquam de communibus rebus ageretur, Guisio, Momorantio, Sanctandream ad domos suas reversis, se in voluntate, ac potestate Regis futurum; illius mandatis pro regni incolumitate, Dei Optimi Maximi gloria, conscientie libertate, obtemperaturum. Scripto* Reginæ, ac Cantabriæ Regis manu obsignato, Principes se intra suas ditiones recipiunt; Condæus statim in castra venit; focii procures, Admirallus,

1562 Andelotius , Rupifulcaudius , Baugentium armati accedunt . Negotium agi cœptum . Multa ab iis dirimendæ concordia cupidis gravia , atque acerba proponuntur : nimiam , ut ipsi ajebant , Condæi facilitatem , ac mansuetum , in pacemque propensum ingenium veriti , eo secum abrepto , discedunt .

Caroli copiae ad Talsium oppidum confederant . Condæus peditum circiter decem millibus , Andelotio duce , quem equitatus subsequebatur , improvise nocte concubia regios adoriri statuit ; ac quam maximis potest itineribus apricos , atque ubertate fecundos Beossæ agros vastando emetitur . Cum inalbescente cælo adhuc a regiis castris abesset , ad Lorgæum oppidum substitit ; mox , curatis corporibus , ordinata acie , copiam Catholicis pugnandi facit . Regii , quod nondum Helvetiorum , ac Germanorum auxilia supervenissent , a certamine abstinere , cunctatione distinere hostes , ardorem furentium restinguere , pecunia , comineatu , militum paucitate confectis , incruenta victoria potiri posse rati . Itaque oppida ad Ligerim amnem sita , atque in primis Aurelianum , quo Condæus se receperat , ac novis propugnaculis , & munitionibus auctum , sedem belli statuerat , recuperare contendunt . Ille auxilia evocare ; Anglos sollicitare , ne Germanorum subsidia accederent , enititur . Attamen Roccandulphus cum turmis equitum nonnullis , quos *Raitros* vocant ; Reingravius cum Germanorum peditum vexillis viginti ; Frulichius cum Helvetiis superveniunt . Interim Parisiensis curia in effractores , atque eversores imaginum edictum promulgat , quo capite bonorumque publicatione , uti lesæ divinæ , atque humanæ majestatis reos , absque causæ cognitione plecti jubet . Lutetiæ octoginta atrocissimi criminis morte poenas luere ; eorum , qui Condæum sequerentur , dignitates , bona , ac proventus fisco adjudicantur . Regii judices , ac ministri quindecim dierum spatio confessionem fidei , juxta Sorbonici collegii sententiam , gravissimis , si secus faxint , poenis propositis , edere coguntur . Arma civibus , agrestibus in eos , qui vel injurias in sacros viros congererent , aut publicos , vel privatos conventus inirent , concessa ; permissum , ministros , atque alios hæreticorum templis inservientes capere , ut juris præscripto in eos , tamquam perduelles , ani-

*Edictum in
sacrarum
imaginum
violatores .*

*Edicta in
religionis
novatores .*

animadverteretur. Mox qui Aureliani, Lugduni, Rothomagi arma ceperant, Dei Optimi Maximi, ac Regis hostes declarari, eorum bona in publicum, ni statim ab armis discederent, redigi iussu. Condæi Principis nomen consulto prætermissum, ne regia sobole genitos teterrima nota criminis adspargerent, mutuaque ludificatione illum captivum a fœderatis, ac pervicacibus detineri conquerebantur.

Interea Carolus, ac Regina mater cum Cantabrorum Rege, Momorantio, Guisio copias augere minime cessabant; argenti vim conquirere; ad omnes se belli casus componere; a Regibus externis auxilium poscere; ad Galliæ incendium extinguendum, ne in eorum ditiones diffunderetur, incitare. Senatus opem afflictis, ac perturbatis Galliæ rebus flagitant; Boetalerius legatus ad Principem, ac Patres accedens, hunc in modum est loquutus.

Ita se res humanæ habent, Princeps Serenissime, Patres Optimi, ut cum perpetuo æstu agitentur, nihil adeo constans, ac firmum videri possit, quod non aliquando variis perturbatum casibus, diversam veluti faciem induens, intuentium oculis se se objiciat. Id si ulla in re unquam, modo in nobilissimo, atque amplissimo Galliæ regno cernere licet, quod cum alias aliis opem tulerit, ac præcipue difficillimis temporibus in Italiæ dignitatem, libertatemque incubuerit, copiis juverit, immensam auri vim profuderit: modo ad aliorum opem confugere, atque externa flagitare subsidia cogitur; cum parvis initiis hæreseon virus obortum, post Henrici Regis obitum adeo excreverit, ut nullis coerceri pœnis, nullis adhibitis remediis extinguere, aut sedari potuerit. Ad eam pestem, quæ totius regni perniciem aliquando minitaretur, profligandam quid prætermissum? quibus humanæ prudentiæ consiliis, ut ei malo prospiceretur, paratum est? At turget, furit, divina omnia, humanaque permiscet, adversus Christianissimum Regem novo, atque inaudito in Gallia exemplo se se effert. Quis vero ambigat, non ad omnes Principes eam labem attinere, quæ jam Angliam, Germaniamque corripuit, ac non brevi, effractis alpium claustris, ad Italiam ipsam perventuram? Neque vero quidquam a matre Regina relictum, quo, seditiosorum hominum conatibus compressis, aliqua concordie ratio iniretur.

Que-

Boetalerii
Gallorum
Regis ad
Venezos le-
gati oratio.

1562

Quaecumque incolumi religione, ac regno præstare poterat, ultro detulit; illorum cum Guisis controversias per amicos viros componendas curavit. Hac incredibili humanitate insolentiores facti, catholicam excindere religionem, prisca regni instituta evertere moliantur; arma comparant; socios sibi adjungunt; auxilia externa implorant. Hæccine Regina impune permittat, quæ majorum exemplis edocta, insita pietate nihil catholica religione antiquius habet? Illius certe animo immobilis sententia insidet, cuivis potius discrimini regnum objicere, quam ut ulla, vel minima in re catholice religioni detrimentum afferatur. Itaque cum leniendo, ac ferendo malum in dies recrudescat, vim adhibere, arma comparare, frangere perditorum hominum, ac perduellium audaciam parat: cunctos Reges, ac Principes ad incendium, quod miserrime Galliam universam depascitur, extinguendum accessuros confidit. Pius Pontifex Maximus, cujus præsertim catholice religionis tuendæ partes sunt, copiis ad Avinionem coactis, ac quibuscumque potest viribus, & auctoritate presto adest. Philippus Hispaniarum Rex, ad quem mali illius contagio ob propinquum Belgium maxime pertinet, decem peditum, quatuor equitum millia pollicetur. Emanuel Sabaudie Dux tria peditum millia subsidio mittit. Carolus Lotbaringie Dux, cujus ditio pene in Gallie visceribus sita est, nihil non parat, agit, molitur. Venetam quoque Rempublicam difficillimis hisce, ac perturbatis Gallie temporibus non defuturam Carolus, Catharina mater, atque adeo regnum universum certo sibi persuadent, dum arctam Gallorum, ac Venetorum jam inde ab utriusque imperii incunabulis amicitiam mutuis officiis alitam, atque auctam, jura fœderum, consociata arma, bella gesta, relata victoriæ egregia præmia intuentur: atque, ut hæc omnia deessent, catholice religionis periculo permotam, opem amplissimo regno laturam autumant, cum illius pietatem, ac religionem contemplantur, pro qua tuenda nullos majores vestri labores, nulla pericula, nullos sumptus ullo unquam tempore reformidarint. Neque vero terrestres copias, aut instructas ad bellandum classes Regina petit; sed, quæ in primis nunc Gallia indiget ad belli sumptus sustinendos, argenti vim mutuo flagitat, sine qua diu milites, atque exercitus contineri nequeunt;
quam

quam eo facilius consequuturam sperat, quod parvo, vel potius nullo incommodo, auctis Reipublicæ vectigalibus, amplificatis fortunis, Dei Optimi Maximi benignitate cunctis ex voto rebus affluentibus, amico Regi præstari possit. Id si, ut summa spe ducitur, a Senatu impetrabit, perennem ejusce beneficii memoriam nullis unquam delendam casibus, per filios ad posteros transmissuram pollicetur. Quidquid militum, virium, fortunarum in Gallia sit, id jure sibi Rempublicam in posterum vendicaturam. Quid porro vel ad vestram gloriam illustrius, vel ad utilitatem præstantius, quam nobilissimum tueri, fulcire, juvare regnum, quo in primis libertas, ac dignitas Italiæ, atque adeo totius christianæ reipublicæ continetur? His in hanc sententiam a legato enunciatis, re ad Senatum deducta, Regi subveniendum, centum aureorum milia quatuor mensium spatio persolvenda, frequentibus suffragiis latum. Ingentes ob id a Carolo, ac matre, quod tot fluctibus jactatæ Galliæ opem tulisset, Senatui gratiæ actæ, memoriam illius beneficii sempiternam apud se mansuram professis.

Dum hæc in Gallia geruntur, Tridenti varia ad rem christianam attinentia summa animorum contentione agitabantur: inter quæ de Episcoporum in ecclesiis præsentia quæstio vehementer torisit initio; cum satis constaret, nil ad continendos in officio populos, atque ad catholicam servandam religionem præsentius remedium adhiberi posse. Res a legatis proposita, cunctorum mentes eximia utilitate illectas attraxerat; parumque abfuit, quin id jure divino sancitum esse decerneretur. Sed altius re perpenſa, altercationibus obortis, cunctantius agi cœptum, in varias Patribus sententias euntibus; Gallis, Germanis, omnibusque fere Transalpinis, ad id jure divino obstringi Antistites oportere, censentibus; Italis contra *positiva* (ut ajunt) lege teneri, statuentibus; resque eo tandem devenit, ut Galli, ac Germani, ni ita decerneretur, se abituros assererent. Inde ingentia reipublicæ christianæ pericula portendi scissione videbantur. Summis ob eam rem molestiis, ac sollicitudinibus Pius angebatur, quod, invalescentibus in dies Catholicæ religionis hostibus, gravioribus procelis Gallis jactatis, populis vesano furore correptis, in Concilio,

Senatus decretum de Rege Gallie pecuniis subveniendo.

Quæstio de Episcoporum in ecclesiis residentia Tridenti habita.

1562 lio, quo uno ingruentia mala sisti posse censerentur, acri animorum certamine ageretur, ut illius exitum nemo satis prospicere posset. His fiebat, ut nonnunquam foedus inter catholicos Principes pro tuenda religione incundum sibi in animum induceret. Qua in re Senatus sententiam, ut fere semper consueverat, exquiri. Gravissimum id negotium erat, ingentibus difficultatibus implicitum, ac laboranti tunc reipublicæ christianæ minime opportunum; cum verendum esset, ne ii, qui a catholica religione dissentirent, ob consociata catholicorum Principum arma arctius inter se conglutinantur, atque inde in universa christiana republica atrox, & exitiale bellum funesta exordia duceret: neque minus metuendum, ne Italiae infensæ gentes, quibus undique cingeretur, ad eam invadendam, cujus felicitati maxime inviderent, classico excitato, concurrerent; id porro omnium malorum veluti apicem fore. Quæ a Patribus cum altius inspicerentur, Pontifici, ut ab iis consiliis abstineat, suadent: *Ne totius orbis expectatione coactam tanto labore Synodum, ob varios, qui irrepsérant, affectus dissolvi sinat; ingens opus summa animorum tranquillitate pertractandum curet: nil religioni exitius accidere posse, quam si dissidentibus sententiis abscederetur; nullum dissidiis locum relinquendum, concordî voluntate, ac studiis pro tuenda religione laborandum; libere, quidquid unicuique a divino suppeditaretur Spiritu, enunciandum esse: summopere cavendum, ne, Concilio œcumenico dissoluto, in singulis provinciis conventus, ac singularia concilia habeantur, quibus divulsa, ac veluti in diversas partes conscripta religio penitus concideret, ac sententiarum, & dogmatum diversitate teterrimi monstri faciem præferret.* His commotus Pontifex, ea sententia abjecta, totum se ad Concilium contulit, atque animorum æstu, quo res in discrimen adduci posse videbantur, sedato, multa ad firmandam catholicam religionem, consentientibus sententiis, decreta sunt.

Verum complurium ad Ecclesiam reformandam erectis mentibus, ac studiis, mirum in modum Pius commovebatur, ne illustri, ac præclara specie ad pontificiam auctoritatem imminuendam, ac labefactandam uterentur. Qua in re Conimbricæ Episcopus Lusitanus maxime incubuerat, acriterque disseruerat;

erat : in primis collapſos mores erigendos , veterum diſciplinam inſtaurandam , abuſus prorſus excindendos ; Cardinalium eligendorum , ac Pontificis Maximi creandi aliam iniri rationem oportere , qua gentium omnium ſuffragiis in ſummo dignitatis faſtigio excellentes virtute viri conſtituerentur . His conſiliis Cardinalis Lotharingus , qui a Carolo cum triginta Episcopis ex Gallia miſſus fuerat , favere videbatur ; atque eo ventum erat , ut , niſi de reformatione ageretur , re minime perfecta , Concilium dimiſſum iri plerique exiſtimarent . De iis a legatis Patres edocti , cum nil funeſtius diſceſſione arbitrarentur , Pontificem certiore faciant : *Non ignorare ſe , quantum chriſtiane reipublice , pontificie dignitati , atque Italiae in primis ea conſilia adverſa ſint : non deeſſe qui pontificatum per tot annos Italos obtinere egre ferant , atque ad Tranſalpinos transferre obducta pietatis ſpecie conentur : quo quid Italiae acerbius contingeret , quam ſi eo decore exuta , externorum imperia perpeti cogatur ? itaque enixe contendendum , ne quidquam priſci inſtituti immutetur . Quod vero ad mores inſtaurandos , eccleſiaſticam diſciplinam reſtituendam attinet , ambi- gi non poſſe , id in primis turbulentis hiſce temporibus , quibus , diſſolutis omnis ſeveritatis , ac modeſtie nervis , cuncta licentia , ac libidine diffluerent , admodum neceſſarium eſſe . Itaque in eo Pontifici elaborandum maxime , nulla re magis , faciliuſque cunctorum ora obſtructum iri , quam ſi , veteri virtute excitata , effrenes eccleſiaſticorum mores coerceret , labantia , ac fere prolapſa inſtituta in priſtinum ſtatum revocaret .* Hæc a Pontifice cum libenter audirentur , multa ad pravas conſuetudines tollendas , ſarciendamque Eccleſiaſticam diſciplinam decreta edita , nihil de ſacrorum comitiorum ratione immutatum . Qua in re egregium Senatus ſtudium in Pontificis Maximi auctoritate , ac dignitate tuenda extitit , tum ob jam inde ab urbis initiis erga Sanctiſſimam Sedem obſequium , tum , quod in ea retinenda non modo religioni , ſed etiam Italiae libertati , ac dignitati conſultum maxime arbitraretur ; ejuſque retentæ , ac deſenſæ laudem Reipublicæ Venetæ præſertim acceptam ſe referre Pius crebris ſermonibus uſurpavit , clariſſimiſque argumentis teſtatus eſt .

At in Gallia Avaricum , Biturigum oppidum , regii capiunt ;

Ro-

*Regiorum
progreſſus
in Gallias .*

1562 Rothomagum, Neustriæ insignem urbem, obsidione premunt; propugnatoribus acriter se tuentibus Divæ Catharinæ munitione vi potiuntur; ea occupata, & Cantabriæ Rege cum sexdecim peditum, duobus equitum millibus, Germanorumque subsidio, victore ex Biturigibus superveniente, cum Catholicorum impetum foederati sustinere non possent, civitatem deferere coguntur. In ea obsidione Antonius Rex glande humero trajectus occubuit. Momorantius statim cum copiis Lutetiam contendit, quo Condæum, Corbolio ad Senam amnem frustra oppugnato, cum exercitu proficisci nunciabatur. Parisienses, nulla interposita mora, noctu dieque continuatis operibus, suburbia aggeribus, ac fossis communiunt; cum interim, amne tantum exercitus sejungente, levioribus certaminibus sæpe utrinque pugnaretur, deque concordia sermones, quamvis irriti conatu haberentur. Communitis castris, in quibus decem peditum, sex equitum millia, tormenta bellica septem censebantur, ordinata acie Condæus egreditur. Catholici loco consistendum rati, sclopporum, ac tormentorum assidua ejaculatione, nullo fere hostium damno rem agunt: nec secus postridie contigit. Regina imminentia Galliæ pericula, si qua via detur, avertere enixa, Condæum ad colloquium, brevibus induciis factis, denuo accersit: haud procul a Divi Marcelli suburbio conveniunt. Eorum, quæ a Condæo petebantur, summam Albaspinus a Secretis excipit.

*Antonius
Cantabriæ
Rex in Rothomagi oppugnatione interfectus.*

*Condæus a
Regina ad
colloquium
vocatus pacis conditio-
nes proponit.*

*Regionum
responsum.*

1. *Quam quisque sequi religionem velit, ei ne crimini sit; nuperque invec̃ta publice exerceatur.* 2. *Eo facto Angli, atque externæ copię e Gallia discedant; oppida in priorem statum redeant.* 3. *Vita, bona, religio unicuique libera, ac tuta sint.* 4. *Intra sex mensium spatium ad dissidia tollenda liberum Concilium celebretur; ni perfici possit, conventus ea de causa totius Galliæ, in quo quilibet interesse possit, habeatur.* 5. *Ad ea perficienda cautiones adhibeantur.* Regina scripto mature consulto, per eundem Albaspinum sequenti die in hunc modum respondit: *Mentem Regis esse, ut neque Lugduni, neque in urbibus in limitibus sitis, vel in iis, quæ curia insignitæ sint, aut quæ hucusque januarii edictum non receperint, religionemque intactam servaverint, conciones habeantur, aut nova religio inducatur: Sacratissimis viris bona*
ad-

adempta restituantur. Dei Optimi Maximi cultui, uti antea assueverant, inserviant: unicuique suis facultatibus absque molestia frui liceat. Quæ vero de Britannis, externisque dimittendis, oppidis, ac urbibus restituendis, ac de Concilio cogendo dicerentur, sibi probari. Multis hinc, atque inde agitatatis, cum res prope confecta videretur, rursus eodem, quo antea, loco conveniunt: sed, novis excitatis controversiis, pace prorsus desperata, discessum est. Id vero minime prætermittendum, viros nobilitate insignes ita invicem dexteras iunxisse, atque ad mutuos amplexus descendisse, ut nusquam certatum armis crederes. Fratres, propinqui, ac necessitudinis nexu adstricti, tunc more gentis lætitia diffuentes, postera die nullam sanguinis, nullam amicitiae rationem habituros, nemini se parciuros profitebantur: tantum in animis hominum affectus, ac semel haustæ opiniones possunt, ut, jure naturæ abrupto, cognationis atque amicitiae vinculis resolutis, arma in cognatorum viscera condantur, neque ab ullo ferinæ crudelitatis conatu abstineatur.

Condæus statim cum exercitu in Normanniam contendit, ut Anglorum subsidiis, quæ in Galliam transfretabant, peditatum augeret, Catholicosque ab Aureliani obsidione averteret. Regii Condæum ad Britanniae auxilia impedienda insequuti, duabus leucis (quæ quatuor Italica milliaria conficiunt) ab hostibus trans Diviam amnem consistunt. In regio exercitu peditum decem ac novem millia, equitum duo millia; in foederatorum copiis quinque equitum, sex peditum millia adnumerabantur. Prælio decernitur. Primo concursu Condæus, ac Colinius tanto impetu Annam Momorantium, qui aciem ductabat, aggrediuntur, ut momento fere equitatum, atque Helvetios ingenti cæde disjicerent, ac prosternerent, ipso duce scloppetto in facie icto, & capto; ut nuntii foederatorum victoriæ, ac regii exercitus cladis Lute-tiam perferrentur. At Guisius, qui eo usque spectator pugnae fuerat, cum recenti, ac expedito milite fessos hostes adortus, adeo acriter invec-tus est, ut statim in fugam coniectos, terga dare coactos, ingenti internecione protereret. Condæus captivus in regionum potestatem pervenit. Victoria regii, castris hostium occupatis, potiuntur. Exeunte decembri mense pugna-

1561

Prælium inter regios & Condæum.

Anna Momorantius a Condæo captus.

Condæi prælium & captivitas.

1562 gnatum. In prælio octo circiter millia, præter faucios, quorum maxima pars deperit, cecidere. Victoriæ nuntii, per universam Europam allati, ingentem Catholicis cunctis lætitiā attulere, quod non absque præsentī Dei Optimi Maximi auxilio contigisse videretur, ut qui, media Regis disjecta, ac contrucidata acie, victores exultarent, iidem momento temporis victi prosternerentur. Qua in re Francisci Guisii fortitudo, ac virtus omnium ore, ac prædicatione celebrabatur. Multa lætitiæ signa Lutetiæ, ac tota fere Gallia, nec non in Hispania, atque Italia edita. Carolus, ac Regina mater per ordinarium legatum felicem prælii eventum Senatui significavere; qui per literas, perque Marcum Antonium Barbarum oratorem mox iisdem victoriā est gratulatus. Hæc in Gallia eo anno accidere.

Maximilianus Secundus Bohemiae & Romanorum Rex renunciatur.

Joannes Legius, & Michael Surianus ad Ferdinandum & Maximilianum legati.

Leonardus Contareus ad Maximilianum ordinarius orator. Inductæ inter Ferdinandum & Turcas.

In Germania vero Ferdinandus Cæsar, ut quam maximis posset dignitatum, atque opum præfidiis filios, posterosque fulciret, Maximilianum, majorem natu, in spem successionis educatum, Bohemiæ Regem Pragæ inaugurari voluit. Mox, Francfordiam vocatis comitiis, Romanorum Rex, sex consentientibus Electoribus, renunciatus est. Adeptum summi honoris gradum, missis ad Ferdinandum patrem, Maximilianumque filium literis, Veneti gratulati sunt. Qui coram idmunus obirent, legati duo designati Joannes Legius divi Marci Procurator, Michael Surianus, ambo equestris dignitatis. Leonardus Contareus, uti Reipublicæ nomine legatione apud Maximilianum fungeretur, est delectus. Ceterum Ferdinandus, ut nutantibus suis rebus prospiceret, atque bellicis curis solutus, intentiori studio componendis Germaniæ dissidiis studeret, Pannoniasque a Turcici belli metu liberaret, octo annorum inducias cum Suleimano pepigit. Inde majori sollicitudine ad res maritimas procurandas Venetorum conversi animi, cum Ottomanum otii, ac pacis hostem, bella ex bellis ferentem, Pannoniæ compositis rebus, non otio torpescere, sed novas expeditiones moliturum arbitrarentur. Itaque de Creta, atque Cypro exactius muniendis actum. Julio Saorniano præfecto in Cretam cum summa auctoritate proficisci jussu, Candidæ præsertim, ac Cydoniæ urbium firmandarum munus injunctum. Decretum quoque, ut Cerinium, in Cypro

pro oppidum, ad hostium sustinendos impetus operibus, ac munitionibus fulciretur; rei administrandæ cura regni magistratibus demandata.

Licet vero hoc anno Turcæ quiescerent; attamen ingentia toto mediterraneo a piratis damna illata Italiam attigere, cum ex Caria, Lycia, aliisque Asiæ minoris provinciis complura navigia, atque myoparones egressi, pars in superum, pars in inferum mare delati, direptionibus, ac captivitatibus ingentem mortalibus metum incuterent; atque in Adriaticum sinum inveci, usque in Illyricum, ac Venetas oras penetrarent; plurimisque navigiis interceptis, trepidatione, ac terrore accolæ afficerent. Senatus, ne piratarum insolentiam inultam pateretur, atque subditorum rebus, fortunisque prospiceret, ut decem triremes ad pugnandum apprime instructæ, atque expeditæ emitterentur, decrevit. Earum præfecti cives nava-
lium rerum usu, ac disciplina insignes lecti Philippus Bragadenus, Marcus Quirinus, Thomas Michaelius, Aloysius Raymondus, Antonius Bragadenus, Bernardus Superantius, Georgius Cornelius, Jacobus Mustius, Laurentius Bembus, Marcus Michaelius; qui statim conscendere, ut quamprimum Christophoro Canali, clavis legato, se adjungerent. Antonio Canali, Adriatici sinus præfecto, datæ literæ, quibus ad rem naviter, atque impigre gerendam incitabatur. Is senis triremibus Piceni oras legens, cum duas piratarum biremes in altum pro-
vectus acriter esset insequutus, in Anconis litora impingere coegit. Turcas in penitiora loca mortis metu abdere se se niterentes Picentes captivos fecere; Christiani supra centum, qui ad transtra ablegati miserrima servitute premebantur, in libertatem vindicati. Canalis præfecti, ac Joannis Baptistæ Bembi trierarchi virtus concelebrata.

Christophorus quoque Canalis legatus, magni atque acerrimi animi vir, nullis laboribus fractus, vel periculis territus, in excurrando mari egregie munus obibat. Circa Cephalem tres prædonum biremes adortus, casis, atque obtruncatis hostibus, depreffit. Mox saxonem prætervectus, ad Iapygium promontorium quinque longas hostium triremes, Mustapha duce, qui Lilio Hætruriæ ducis insula ortus, christiana sacra ejuraverat, conspicatus, in eas impetum facit. Acre certamen

H. Mauroceni. T. II.

N

ini-

1562

*Piratarum
direptiones.*

*Triremes
ad pirata-
rum insolē-
tiam inibē-
dam Vene-
tiis emisse*

*Piratarum
biremes ab
Antonio Can-
nali capte.*

*Christophe-
ri Canalis
cum Mustapha,
piratarum tri-
remium duce,
pugna.*

1562

Christophorus Canalis piratarum triremibus periturus. Christophori Canalis in pugna vulnerati obitus, & elogium.

initur. Nostri pro dignitate, ac vindicta; hostes pro salute, ac vita decertant. Calente marte, dum summi ducis, ac strenui militis Canalis intrepide munere fungitur, ac per triremem arcu armatus (utpote qui sagittandi peritia excelleret) discursans, suos in pugnam acuit, duobus jaculis vulneratur, quorum uno leviter pede fauciatus, altero femore transverberatus est. Nihilominus ingenti constantia a certamine non discedens, cum præ dolore stare non posset, eminentiori triremis loco sedens, suos hortatur; addit animos; instat. Cæsis compluribus, ac Mustapha vulnerato cum aliis in terram desiliente, duabus triremibus potitur. Tres, quæ, fuga arrepta, in Acroceraunios intento quam maxime remigio devehebantur, a nostris insequentibus captæ. Deleti hostes, captivi Christiani libertate donati. Legatus Corcyram devectus, incurabili, ac letali vulnere medicas manus refugiente, intra septimum diem confectus, non minus fortiter, quam pie, & religiose occubuit; ingenti omnium, atque in primis maritimæ militiæ dolore, ac lachrymis. Funus Corcyræ magistratum jussu perhonorifice deductum est. Spectata, atque egregia Hieronymi filii pietas, ac virtus summis exornata laudibus, quod sagittarum hostilium imbrem scuto excipiens, patrem protexit, nunquam postea ab ejus latere, quoad spiritum efflaret, discedens; quem pater moriens ad solidæ virtutis iter capeendum, fortiterque pro patria insudandum extremo spiritu est cohortatus. Fuit in Christophoro Canali ingenium ad maritimas res tractandas mirifice accommodatum, a teneris annis navalibus studiis innutritum, cujus mox, ad rempublicam accedens, ingens specimen dedit, ac cunctos illius militiæ gradus emensus, percelebre sibi nomen ea tempestate comparavit. Senatus in civem de Republica optime meritum beneficus, ac liberalis extitit. Nam ut ejus liberis quadringenti aurei nummi ex ærario singulis annis penderentur, sanxit; duabus puellis, cum per ætatem liceret, matrimonio jungendis, quatuor aureorum millibus pro dote constitutis. Latum etiam, ut Hieronymo filio, qui ad maritimarum rerum scientiam græcæ, ac latinæ linguæ cognitionem adjunxerat, cum vigesimum attigisset annum, triremis unius præfectura tribueretur, bina aureorum mil-

Hieronymi Canalis in patre pietas.

Senatus in Canalis filios liberalitas.

millia statim perfolverentur ; eo solatio clari civis obitus majorum exemplo filiis , posterisque pensatus . Canali in clas-
fis legatione Philippus Bragadenus , qui paulo ante tiremi
præfectus ad classem se contulerat , est subrogatus . Is , sta-
tim prætoria consensa , privatum navigium ex Senatuscon-
sulto Hieronymo Canali tradidit . Tridenti vero cum Hie-
ronymus Trivisanus , Veronæ Episcopus , qui egregiam ope-
ram pro Ecclesia in Concilio navaverat , ex humanis exces-
sisset , in ejus locum Bernardus Naugerius Cardinalis a Pio
Pontifice Maximo successus est ; ac Joannes Delphinus Torcel-
lanus Episcopus creatus .

1562
Philippus
Bragadenus
Canali le-
gato succe-
dit .
Bernardus
Naugerus
Cardinalis
Veronæ ,
Joannes
Delphinus
Torcelli
Episcopi eli-
guntur .

M. D. LXIII.

PArtæ a Carolo Gallorum Rege de perduellibus victoriæ
nuntio per Europam vulgato , ingens Principes omnes
letitia incescit , quod , fracta catholicæ religionis hostium super-
bia , debilitatisque viribus , quietem Galliæ non modo resti-
tutum iri , sed latius eam tabem ad alias provincias minime
emanaturam sperarent . Complura ob id publicæ lætitiæ signa
in Italia , atque Hispania edita . Senatus decreto unius diei
supplicatio per omnia civitatis templa est habita ; in Principis
basilica missarum sacra solemniter ritu celebrata , Deo Optimo
Maximo gratiæ actæ . Carolus , ac Catharina mater Sambone-
tum , qui victoriam Concilii Patribus , ac Venetis significaret ,
in Italiam misere . Is cum per internuntium Caroli gesta , vir-
tutem , constantiam , fortitudinem , felicitatem extulisset , pri-
scisque illum Regibus , qui Dei præpotentis ope subnixi , præ-
clara , atque immortalitate digna facinora ediderant , æquipa-
rasset , mox Principi , ac Patribus filii , matrisque nomine ,
quod suppetias laboranti Galliæ opportuno tempore tulissent ,
gratias egit . Guisus , post devictos acie hostes , victoriæ vesti-
giis insistendum ratus , Stampas adortus , in suam potestatem
redegit . Pleraque Bessæ oppida sponte deditionem fecere .
Inde Aurelianum , quod foederati pro munimento habebant ,
acri obsidione premere instituit . Admirallus , Andelotio fra-
tre ad urbem tuendam relicto , cum trium Germanorum mil-
lium equitatu ad ea excipienda , quæ ab Elisabetha Britannæ

1563

Carolus Rex
Sambonetti
ad Concilium
et Venetos
mittit .

Aurelianum
a Guiso op-
pugnatum .
Andelotius
præditi
Aurelia-
nenfis præ-
fectus .
Elisabetha
Angliæ Re-
ginæ subfi-
dia ad Upo-
nos missa .

1563 Regina pecuniæ, militum, tormentarii nitrati pulveris subsidia mittebantur, ad Neustriæ litora proficiscitur. Interea Guisus, vehementiore nixu Aureliano obfesso, hostes compellere ad deditionem nititur. Currenti, ac prope fortunam manu tenenti victoria simul cum vita a Joanne Politroto Engolismensi eripitur, qui pernici equo Guisium duobus comitibus septum insequutus, breviori scloppetto, *pistollam* vocant, disploso, tribusque excussis glandibus, ei humeros transfigit; quo ex vulnere paucos post dies interiit. Politrotus vero in fuga captus, a quatuor equis distractus, ac discerptus, meritis tanti facinoris poenas luit.

Guisus ad
Aurelianũ
a Joanne
Politroto
inversus.

Guisii obitu magna rerum omnium mutatio consecuta; egregio, ac strenuo duce amisso, ingentem Catholici jacturam perpessi sunt. Contra qui novam religionem invexerant, majores spiritus sumpsere, atque externorum auxiliorum spe audentiores facti, rursus cuncta diripere; in sacra, ac profana sævire; pleraque Normanniæ oppida occupare. Inde Regina tot excidiis perterrita, nullumque dissensionum fluctibus finem fore verita, consilia ad pacem flexit, quæ Ambosiæ decimoquarto kalend. aprilis his conditionibus sancita est: *Ut libera fere in universo regno facultas novæ exercendæ religionis permetteretur: patrata crimina oblivione tollerentur: Condeus, Momorantius, ac reliqui utrinque captivi liberarentur: adempta hinc, atque inde restituerentur: externæ copiæ dimitterentur.* His pacationibus debilitatæ, atque accisæ in Galliis Catholicorum rationes, atque Drocensis victoriæ brevi fructus deperditus, ac corruptus videbatur. Verum Galli temporum necessitate acta excusavere: mutuis civium cladibus brevi conterendas, atque evertendas publicas, privatasque amplissimi regni opes, nisi post arma frustra experta, concordia ruentibus rebus subventum fuisset. De inita pace Carolus Venetos certiores fecit, quæque ad eam amplectendam in primis impulerant, causas significavit. Senatus cuncta prospera, ac felicia amico Regi, ac nobilissimo regno optasse; nil, nisi ab arduis in rebus spectata prudentia profectum, se scire respondit.

Pax inter
Regios &
Ugonotos.

Discussis utcumque Galliæ procellis, religionis vero diffidiis adhuc vigentibus, Concilii tantum remedium supererat, quo a

pra-

pravis hominibus jacta in mortalium animis errorum semina, pravæque de religione sententiæ excinderentur. Idque in primis Regina expetere videbatur, quæ, ut Concilii negotia urgerent, neu, quantum in ipsis esset, quidquam, quod ad illud celeriter maturandum attineret, prætermitti sinerent, impense a Patribus flagitabat. Verum, ut plerumque magnis in rebus fit, variis assurgentibus affectibus, cunctatione res traherentur; cum plerique, in primis Romanæ Curiae mores formandos, pravos vel ambitione, vel avaritia inductas consuetudines evellendas censerent; atque in id summo studio Lotharingæ Cardinalis intenderet, quem Galliæ Episcopi, Germani, Hispani complures, nonnullis quoque Italis adfuerantibus, sequebantur, qui ecclesiasticæ disciplinæ ardore, ac conscientiae stimulis incendebantur. Quæ summas Pontificis Maximi, ac Romanorum Præfulum animis curas, ac molestias injecerant, ne Apostolicæ Sedis auctoritas imminueretur; ac si quid iis de rebus statuendum foret, id Romæ a Pontifice, ac Cardinalibus fieri malebant; Hispanis, Gallisque contra nitentibus, arctiora, ac severiora a Concilio decreta fieri petentibus: ni id impetrarent, se coacturos in Gallia Concilium minitantibus. Neque ab his dissentientiens Cæsaris voluntas, qui Oenipontem profectus, si occasio posceret, Tridentum venturum, ut præsens Concilio adesset, pollicebatur. His sollicitudinibus confectus Pius, cum in gravem morbum incidisset, augeri suspicio cœpit, ne ejus obitu vetus eligendorum Pontificum institutum immutaretur, neve illi successor a Concilio daretur. Cum itaque convaluisset, diplomate cavit, ne alibi, quam Romæ Summus Pontifex crearetur; si id ea in urbe fieri non posset, loco a Cardinalibus constituto ageretur, penes quos tantum Summorum Pontificum eligendorum jus esset. Interea Synodi legati Joannem Franciscum Commendonum Oenipontem ad Cæsarem, ut Apostolicæ Sedis dignitatem illi commendaret, misere; nec multo post eo Lotharingus Cardinalis contendit, summa ope nixus, ut ad lapsos ecclesiasticorum mores Concilii ope restituendos Ferdinandum adhortaretur. Dum hæc geruntur, Hercules Gonzaga, Mantuanus Cardinalis, Concilii legatus, excessit e vita; quem paucos post dies Hieronymus Seripandus est subsecutus.

H. Mauroceni T. II.

N 3

Eo-

Pii decretum de Pontifice Romæ & a Cardinalibus tantum eligendo.

Jo. Franciscus Commendonus a Concilio legatus ad Cæsarem missus.

Lotharingus Cardinalis Oenipontem ad Cæsarem proficiscitur Hercules Gonzaga & Hieronymi Seripandi Cardinalis obitus.

1563

Joannes
Morus ,
Bernardus ,
Naugerius ,
suffecti .
Pii Pontifi-
cis literæ
ad Senatum
de Cardina-
li Amulio .

Eorum loco Joannes Moronus Mediolanensis , ac Bernardus Naugerius Cardinales suffecti .

Aloysius
Mocenicus ,
Julius Con-
tarenus in
Amulium
invehuntur .

Naugerius in itinere Venetias accedens, Pii literas ad Senatum detulit, quibus enixe, ut Marcus Antonius Amulius Cardinalis in gratiam reciperetur, Patres rogabat; nihil sibi jucundius contingere posse, quam si, ad lenitatem, ac clementiam proclinatis animis, egregio, ac singulari virtute prædito civi, publicæ indignationis nubibus deterfis, aliqua tandem benignitatis lux affulgeret. Literas Naugerius gravi oratione est subsequutus. Re vero in Senatu agitata, cum plerique vel cunctandum, vel mollius Pontifici respondendum censerent, Aloysius Mocenicus, ac Julius Contarenus, consilii Sapientes, e suggestu in Amulium inducti, perpetratum ab illo adversus patrias leges facinus acerrime infectati, Patres ad publicam gravitatem, severitatemque retinendam sunt adhortati: *Legibus veluti mœnibus circumseptam, ac circumvallatam Rempublicam esse, quas si quis transiliret, aut perfringeret, is summi sceleris noxa inquinatus, parricidii piaculo obstringeretur: nullas inviolatas magis, ac sacrosanctas a majoribus nostris habitas fuisse, quam eas, quibus legatorum ambitio coerceretur, ut quorum in pectore gravissima Reipublicæ negotia recondentur, ii non modo ab omni labe, verum etiam a criminum pertenui suspicione immunes essent.* Itaque Senatusconsultum, quo Pio Pontifici Maximo responderetur latum est: *Quo minus postulata præstare posset, legum observantia, qua Respublica sustentaretur, ac coalesceret, quaque una per tot sæculorum successiones dignitatem, atque incolumitatem retinuisset, arceri: Amulium, dum legatione fungeretur, oblitum legum, oblitum officii, pessimo exemplo deliquisse, qui se Veronensi episcopatu indignum, atque refragantibus Reipublicæ institutis minime aptum censuisset, eundem ambitione victum, cardinalatus dignitatem appetiisse, & non modo inconsulto, verum etiam repugnante Senatu, accepisse, quod Varniensis, & Atrebatensis legati, Episcopi dignitate insigniti, nisi permittentibus eorum, Regibus non effecissent: veniam proinde a Senatu non mereri, qui, projecta adeo ambitione, atque ausu in patrias leges impetu facto, irruisset.* His peractis Naugerius Tridentum proficiscitur.

Senatus ad
Pontificem
responsum.

Ibi magna contentione diffidentibus animis disceptabatur; neque ob eas, quæ de veteribus institutis corrigendis agitantur, controversias quidquam decernebatur; in Galliis vero post pacis conditiones pactas acerrime adhuc inter se populis de religione certantibus, novi tumultus suboriebantur. His permotus Pontifex arma comparare, Principum auxilia implorare, atque Concilium in aliud tempus rejicere meditabatur. Ea ex re ingentem Senatus molestiam percipiens, ut, iis consiliis, quæ ad vim, atque arma spectarent, relictis, ad calcem Concilium perduceret, contendebat: *Ne in humanis auxiliis, Principumve potentia, aut viribus, quæ plerumque ambigua, incerta, noxia essent, sed in Deo omnes curas, cogitationesque defigeret; Dei opus non humanis conatibus, sed Divina virtute æstimandum. Quid christiæ reipublicæ deterius, atque acerbius, quam Synodum, universi orbis expectatione tot laboribus, tot impensis coactam, dimitti? Quam illius denuo convocandæ; ac cogendæ spem affore? Quonam gravissima religionis dissidia essent evasura? Jam Galliam nationale concilium concoquere; ejus exemplo reliquas idem provincias facturam. Catholicam inde religionem magnum discrimen subituram; dum unaquæque provincia privatim suis rebus consuleret, commune bonum distractum, ac convulsum, pessum iturum. An vero id tanti esset, Ecclesiam reformandam iis Patribus credere, qui pietate, ac religione ex omnibus provinciis selecti in eum locum convenissent, in quo Deo Optimo Maximo adspirante de gravissimis sanctissimæ, ac Catholicæ religionis causis decernendum esset? Quocirca, omni timore deposito, strenue in id incumberet, in quo afflictæ, ac perturbatæ Ecclesiæ salus contineretur. Ad hæc Cæsaris literæ accessere, quibus Pontificem a Concilio e Tridento amovendo, atque alio transferendo (uti rumor erat) dehortabatur; cum exinde multa, eaque gravia detrimenta obventura autumaret; neque id se passurum diceret, meliusque nunquam inchoatum, quam cœptum intermissum, ac in aliam civitatem translatum affirmaret. Itaque suadere, ut Patribus liberam disciplinæ, ac morum instaurandorum facultatem permetteret, & summa, qua pollebat, auctoritate ad præsentem perturbatis rebus opem ferendam Tridentum se conferret: eodem & ipsum, ut*

1563

Pii Pontificis consiliis de Tridentino Concilio dimittendo & religionis causam armis tractando.

Senatus Pontificem, ut ab armis abstineat, hortatur.

1563

*Aloysius
Davila a
Philippo
Rege ad Pon-
tificem mis-
sus.*

communi bono consuleret, concessurum. Sub id quoque tempus Philippus Hispaniarum Rex Aloysium Davilam Romam miserat, qui de Synodo proseguenda ageret. Germani vero Principes, Augustanam confessionem amplexi, ad Concilii Patres literas dederant, quibus, quominus in eandem sententiam convenirent, nunquam detrectasse, aut impedimenta injecisse, ajebant. At decretis iis, quæ a Concilio Pontificis auctoritate ederentur, obnoxios esse nolle Cæsari significasse. His permotus Pontifex, ut de reformatione a Concilii Patribus ageretur, adensus est, cum prius Joannem Moronum Cardinalem ad Cæsarem proficisci jussisset, ut illius animum flecteret, atque ne Concilii libertas in licentiam prolabi sequeretur, durioraque nimium Gallorum postulata remitti curaret, hortaretur. Eadem quoque cum Philippo agebat, Lotharingus Cardinalis pristino animi ardore sedato, ac restincto, æquiora flagitabat. Itaque Sessione xxi. de ecclesiasticorum reformatione agi cœptum. Complura a prioribus Conciliis decreta repetita, ac firmitus sancita; Ecclesiasticus ordo severioribus legibus adstrictus, ut jam, consentientibus Principibus, Synodo finis imponi posse videretur.

*Condæi
Principis
legatus ad
Philippum
Regem, ut
Concilii
exitum im-
pediret.*

*Philippi
Regis ad
Condæum
responsum.*

Condæus tantum, Gallici consilii princeps, si qua posset ratione, ejus exitum impedire nitebatur, legato in Hispaniam ad Philippum misso, qui, majori Germanorum parte, Anglis, Scotisque, & Gallis compluribus, in quorum gratiam Tridenti Concilium indictum fuerat, justis de causis eo proficisci abnuentibus, quod universale, atque œcumenicum non esse asfererent: in Germaniæ civitatem aliquam, ut puta Constantiam, Wormaciam, vel Augustam Vindelicorum transferri peteret: ni id fieret, in eorum provinciis concilia habituros. Condæi postulatis a Rege responsum: legitime Tridenti Concilium coactum, Regum, ac Principum Christianorum consensu: Franciscum Secundum, Galliæ Regem, illud ad inflicta suo regno a pessimis hominibus vulnera sananda petiisse; Pontificem Maximum cunctos, qui christiano nomine censerentur, invitasse; fidem publicam interpositam, ut quibuslibet eo accedere, ac reverti tutum, atque incolume foret. Itaque nil immutandum, proseguendum quinimmo, ac quidquid ab eo decretum fuisset, id ratum, ac sanctum haberi oportere. Eadem

dem per Allegrium legatum a Pontifice petierant; qui rei novitate vehementer est commotus, quod effractis religionis vinculis, cuncta pro libidine agere, Lotharingæ Cardinalis prorsus elevare auctoritatem, dignitatemque obterere vellent, qui a regio consilio ad Synodum missus, magna pars in eo fuerat, postulata Regis nomine obtulerat, theologorum, atque Antistitum haud exiguum numerum secum duxerat. At cum Carolus quartum ac decimum annum egressus, ex lege, Galliæ gubernacula suscepisset, eaque eximia virtutis, religionis, ac prudentiæ argumenta edere cœpisset, Gallia non modo in summam pristinæ recuperandæ dignitatis spem est erecta; sed, ut tandem unanimi Principum consensu Synodus perficeretur, maxime sperandum videbatur: cum præsertim Pontifex Concilii legatis scripisset, ut quæcumque ad reformationem attinerent, sedulo curarent: iis, quæ a Concilio decernerentur, ut cuncti obtemperarent, omnem operam, ac studium adhibiturum. Nulla itaque de Romani Pontificis auctoritate mentione facta, multa ad prolapiam ecclesiasticam disciplinam instaurandam sancita, ac decreta sunt. Neque prætermittendum est, Joannem Grimanium, Patriarcham Aquilejensem, pravorum hominum, quod minus catholice in Epistola quadam de prædestinatione scripisset, calumniis appetitum, summo cunctorum Patrum consensu ab omni noxæ suspicione immunem judicatum fuisse: magnaque lætitia ob eximium, quo Patriarcham complectebantur, amorem perfusi Patres, non modo cum eo per literas sunt gratulati, verum etiam, ut insignis viri famæ, atque honori consulere, præclarum de illo Patrum iudicium Regibus, ac Principibus christianis significarunt.

*Concilii de
Joanne
Grimano
Aquileiensis
Patriar. decretum.*

Dum hæc in Italia geruntur, ac ad firmandam religionem Principum intentis animis, arma in Europa conquiescunt, Juliæ Cæsareæ, quod hodie *Algerium* vocatur, Rex, qui maritimas Lybiæ oras obtinebat, Orani recuperandi (quod oppidum paucis ante annis Hispani occupaverant) cupiditate incensus, Arabum, ac Turcarum decem millium peditatu coacto, Dragute cum triginta triremibus socio adscito, oppidum aggreditur, tormentis viginti quaterere incepit. Barbarorum impetum fortiter Hispani propugnatores excepere, crebris eru-

ptio-

1563

ptionibus sæpius, compluribus interfectis, hostes in castra repulere. Verum assiduis dimicationibus ex præfidiariis multi cecidere, rerumque omnium inopia laborari coeptum. Philippus ex Italia Neapolitanas, Genuenses, atque Andreae Auriae triremes accivit; iis se Melitenses adjunxere, ut cunctæ quatuor ac triginta circiter numerum conficerent: quæ in Carthaginis novæ portum delatæ, Hispanis nonnullis navigiis auctæ, milite, commeatu, ceteroque apparatu bellico instructæ, ad subsidium Orano importandum contendere. Earum adventu Dragutes perterritus, muralibus machinis, aliisque in usus rei militaris relictis, repente discessit; ejus exemplum terrestribus sequutis copiis, munitissima Africæ arx e Turcarum faucibus est erepta. Publica ob id in Hispania lætitiæ signa edita; in triduum supplicationes pro gratiis Deo Optimo Maximo, ac Cælitibus agendis indictæ. Rem omnem, uti gesta fuerat, victoriamque Rex Senatui significavit, qui insigne de barbaris relatum decus Philippo mirifice est gratulatus.

*Dragutes, militari-
bus tormentis
amissis, ab
Orani oppor-
tunitate
discedit.*

Verum prosperi hi Christianorum eventus ab assuetis, ac frequentibus piratarum maritimis excursionibus corrumpébantur, a quorum libidine, atque avaritia nil satis tutum, aut intactum erat. Hi dextra, lævaque superum mare, ejusque litora fatigavere. Philippus Bragadenus legatus, Illyrico emenso, cum classe in Apuliam usque se proripuit, ubi ingens prædonum numerus vicinas oras populabatur. Circa Sipontum tres illorum biremes aggressus, earum unam, omnibus fere interneccione deletis, in suam potestatem redegit; reliquis, dum fuga saluti consulunt, in litora impactis potitur: qui fugientes terram attigere, simul cum Dali, Nasuph, Caramussa, & Acmate eorum ducibus ab incolis cæsi sunt: captivi supra centum tum ex Venetis, tum ex aliorum christianorum Principum ditionibus libertate donati. Sub id tempus Quirina navis, quæ ex Aegypti litoribus mercibus prædives in Ciliciam prospero vento devehebatur, repente sæva tempestate oborta, in propinquum Cypri litus, circa Paphum impexit, ac naufragium fecit; complures undis absorpti, pretiosæ mercis, ac signatæ pecuniæ jactura ingens facta. Inde ut privatis negotiatorum fortunis consuleretur, in Senatu la-

*Philippus
Bragadenus
piratas in-
sequitur, eo-
rum triremes
capit.*

*Quirina
navis tem-
pestatibus vi
demergitur.
Tireres
majores ob
mercaturam
in Syriam
& Aegy-
ptum missæ.*

tum,

tum, ut tres majores triremes in Aegyptum mitterentur; quæ veteri civitatis more iter in Alexandriam ad mercaturam exercendam haberent: præfectus Nicolaus Surianus creatus. Decretum quoque, ut binæ ejusdem generis triremes in Syriam navigarent: his Ambrosius Bragadenus præfectus est. Syriaca, & Aegyptiaca navigatio ob infessa a piratis maria aliquamdiu intermissa, summo non modo privatorum, verum etiam publico commodo, incrementa accipere, ac denuo vigere cœpit; civitas maritimis rebus assueta, invalescere, atque latiores spiritus fumere.

Ascrivium, Epiri urbs, hoc anno ingenti terræ motu contremuit, qui meridie repente sæviens, horrendam hominum, atque ædificiorum stragem edidit: centum ac sexaginta octo privatorum civium ædificia quassata, ac disjecta corruere; reliqua fatiscencia, inclinataque in præceps pene provoluta sunt. Collapsæ violento, atque horribili tremore prætorix ædes Franciscum Priolum præfectum, uxorem, filios, universamque ejus familiam oppressere; vix e sinu spirantis adhuc matris semiviva puella erepta: centum circiter ac quinquaginta cum ex civibus, tum ex plebe mole ruentium murorum ruinis merfi, & obtriti interiere: in his aggreßtium turba, qui ex vicinis pagis, quod per id tempus solemnes nundinæ habebantur, in urbem venerant: arcis moenia pluribus in locis subterraneo impetu strata, ac convulsa, fossæ oppletæ, oppidum priori adspectu immutato visebatur. Eo eventu commoti Patres Senatus consulto, ut statim Philippus Bragadenus, classis legatus, Ascrivium se conferret, atque urbi prospiceret, jussere: multa deinde ad afflictæ civitatis solatium, fortunæque civium sublevandas, varii generis subsidia transmissa. Priolo defuncto Andreas Duodus prætor suffectus, qui incolas perterritos, atque præteritorum malorum cladibus pene obrutos suo adventu recreavit, atque ad spem meliorem erexit, brevique virtute, ac diligentia oppidum instauratum, recentibus munitionibus auxit.

In Carnorum quoque finibus tumultuatum; ii, qui in Ferdinandi Imperatoris ditionibus morabantur, in Gradenses impetu factò, eorum ædes, aucupia, ac piscationes, quibus victum quærebant, dissecere, ac diruere. In Muglensium quoque,

1563

*Ascrivium
a terra mo-
zumale ba-
bitum.*

*Franciscus
Priolus A-
scrivii præ-
fectus &
ejus fami-
lia ruinis
oppressi.*

*Andreas
Duodus A-
scrivio præ-
ficitur.*

*Gradenses,
Urinenses &
Muglenses
ab Austria-
cis vexati.*

1563

*Joannes
Formentus
ad Cæsarem
mittitur.*

*Arbitri in-
ter Cæsarem
& Venetos
ad contro-
versas de
finibus tol-
lendas.*

*Jordanus
Urfinus a
Venetis pe-
ditum præ-
fectus eligi-
sur.*

que, atque Vtinenſium finibus damna illata. Iis injuriis propellendis Senatus juffu Forijulii magiſtratus omnem operam adhibuit; ac ne incenſis populorum in vindictam animis, ex parvis iniitiis res palam ad arma verteretur, Joannem Formentum Patres in Germaniam ad Cæsarem miſere, ut gravi-ter de finitimorum injuriis conqueſtus pro amicitiae jure damna a ſuis noſtris illata ſarciri, cuncta in priſtinum redigi, & in poſterum ejus ſubditos in officio contineri poſceret: is a Joanne Michaelio legato ad Cæsarem perductus mandata Senatus expoſuit. Eo audito Ferdinandus, quaecumque Gradenſibus erepta fuerant, reſtitui, eoſdemque e poſſeſſionibus minime deturbari juffit. Ceterum ut finium controverſiae tollerentur, communi conſenſu utrinque arbitros eligere placuit, qui in rem præſentem ſe conferrent, hinc, atque inde expenſis, ac diſcuſſis rationibus, difficultates componerent. A Ferdinando dicti ſunt Maximilianus Dorimbergius, Stephanus Suozius, Andreas Relingherius, Antonius Scotenbergius, Andreas Peghelius; a Venetis Sebaſtianus Venerius, Marinus Caballius, Petrus Sanutus, Joannes Baptiſta Contarenus, Auguſtinus Barbadicus; ii omnes Gonarſium convenere; jurisperiti pro noſtris fuere Jacobus Chizzola, Franciſcus Gratianus, Utinenſis quoque ſiſci advocatus, Marquardus Suſana: multa de iis, quæ inter Auſtriacam domum, ac Venetam Rempubli- cam intercedebant, controverſiis acta. Hoc eodem anno Jordanus Urſinus, Valerii illius filius, qui ſuperiore cum Turcis bello ſtrenuam, egregiamque in Illyrico Reipublicae operam navaverat, peditatus præfectura a Senatu inſignitus eſt, mille ac quingentis aureis nummis quotannis decretis, militariſque Brixiae civitatis cuſtodia demandata.

Interea vero, quamvis variis diſcuſſis, ac decretis, Concilium prope ad exitum ſpectare videretur; attamen non deerant ex Hiſpanis præcipue, qui cunctatione utendum arbitrantur; novique difficultatibus recens in dies ſeges augebatur. Pontifex tantarum rerum mole defatigatus, ac valetudine correptus, ne, quam plerique ex tranſalpinis ſummam auctoritatem æquo animo pati non poterant, imminuere, ac labefactare conarentur, veritus, iis, quæ ad catholicæ religionis dogmata firmanda attinebant, abſolutis, Concilio finem imponi

poni summopere exoptabat; atque a Venetis, ut per suos legatos id enixe curarent, postulabat; qui ad Pontificis dignitatem, & auctoritatem tuendam incensi, nullum ea in re officii genus prætermisere. Cæsar, & Carolus suis provinciis magis consultum rati, si, Concilio nondum peracto, componendis religionis diffidiis aliqua spes maneret, ne ad exitum perduceretur, nitebantur, suamque Patribus mentem significaverant; de quo Pontifex licet certior factus, cum nil de pristino ardore remitteret, Senatus legatis, ut quamprimum Concilium absolvendum curarent, in mandatis dedit. Id cum sedulo effecissent, non parvo, ut sui voti compos Pontifex fieret, adjumento fuit, ingentesque Patribus ob egregie pro Apostolicæ Sedis auctoritate navatam operam gratias egit. Summo igitur omnium Patrum consensu decretum, ut eorum, quæ in Concilio sancita fuerant, ab Apostolica Sede confirmatio peteretur. Ita decembri mense Tridentinæ Synodo finis est impositus, anno vigesimo septimo postquam a Paulo tertio Mantuæ indicta fuerat, a prima vero Tridentina sessione decimo octavo. Illius decretis Patres, quibus id jus erat, ducenti quinquaginta quinque subscripsere; inter quos Legati Cardinales quatuor; Joannes Moronus, Episcopus Prænестinus, Mediolanensis; Stanislaus Hosius, Sarmata, Warmienſis; Ludovicus Simoneta, Mediolanensis; Bernardus Naugerius, Venetus: Cardinales præter legatos duo; Carolus Lotharingus, Archiepiscopus Rhemenſis; Ludovicus Madrutius, Tridenti Episcopus designatus: Patriarchæ tres; Antonius Helius, Justinopolitanus, Hierosolymorum; Joannes Grimanus, Aquilejæ; Joannes Trivisanus, Venetiarum: Archiepiscopi vigintiquinque; Episcopi centum sexaginta octo; Abbates septem; absentium procuratores novem ac triginta; ordinum supremi magistri septem.

M. D. LXIV.

Plus vero cum septimo kal. februarii tum ad sacra dogmata, tum ad ecclesiasticam reformationem spectantia Concilii decreta pontificia auctoritate probasset, ex vetere instituto amplissimum confirmationis diploma plumbo obſignatum promul-

1563
Pius Pontif. Concilio finem imponere studet.

Senatus legatis mandatur, ut Concilium absolvendum curent.

Tridentinæ Concilium absolvitur.

1564
Tridentinæ Concilii decreta a Pio Pontifice confirmantur.

1564
*Venetorum
 de recepta
 Synodo pro-
 mulgatio.
 Aedes ad
 divi Marci
 Romæ a
 Pontifice
 Veneris do-
 no data.*

mulgavit . Senatus ad provinciarum , urbiumque magistratus literas dedit , quibus in iis exequendis , prout res posceret , operam præstare jubebantur ; ac mox in divi Marci basilica , dum solemni ritu missarum divina , Principe cum Patribus adstante , celebrarentur , Euangelio perlecto , e suggestu ab Antonio Milledonno scriba decretum Senatus de promulganda , ac recipienda Synodo recitatum est . Pontifex , ut egregia aliqua significatione præsentibus , ac posteris eximiam in Venetos voluntatem testatam relinqueret , sponte , atque , ut ajunt , *motu proprio* , Reipublicæ amplissimas , ingentibusque substructionibus insignes divi Marci ædes , olim a Paulo Secundo excitatas , dono dedit , literis adjectis , quibus Venetorum pietatem , religionem , ac præclara in Apostolicam Sedem merita extulit . A Senatu pro illustri munere ingentes Pontifici gratiæ actæ ; Jacobus Superantius legatus publico nomine accepit ; illum subsequuti oratores ædes eas incoluere : latumque , ut ad illas vetustate , ac situ collabentes instaurandas decem aureorum millia ex ærario tribuerentur .

In Carnis cum de controversiis inter Austrios , ac Venetos ab arbitris utrinque actum fuisset , publicis ex communi sententia compositis , id erat reliquum , ut quæ ad privatos pertinerent , dirimerentur : qua in re cum varia a Cæsareanis impedimenta objicerentur , neque , illis reluctantibus , morasque nectentibus , negotium confici posset , re infecta , Germani discessere . Senatus , ut , quod semper professus fuerat , in pacem publicam , atque concordiam studium testaretur ; suis , ne abirent , præcepit ; cum , nullo operæ pretio tot laboribus insumptis , frustra gravioribus controversiis consultum , & cito finitimos populos ad jurgia , veteresque contentiones redituros animadverteret . Sperabat autem , fore ut Cæsar , de iis , quæ gesta erant , edoctus , suos iterum cum nostris convenire , quæque supererant difficultates , tolli juberet . Verum illius obitu conventu dirempto , arbitri in patriam a Senatu vocati sunt : nam Ferdinandus diuturna agritudine confectus pridie kalen. augusti ex humanis excessit . Qui cum in ea tempora incidisset , quibus ob religionis dissidia universa Germania fluctuabat , prisca catholica instituta constanter retinuerat , summaque pietatis , ac virtutis opinione excellens

cuncto-

*Ferdinandi
 Cæsaris obi-
 tus.*

cunctorum sibi amorem , ac benevolentiam conciliaverat . Maximilianus filius natus maximus Imperii successor fuit , qui Bohemiæ ac Pannoniæ regna obtinebat . E fratribus Ferdinandus Stiriam , Carinthiam , & Carniolam ; Carolus Austriam , & Noricos est fortitus . Quæ Ferdinandi patris obitum doleret , Imperiique successionem gratularetur , de more a Senatu ad Maximilianum decreta legatio , in qua fuere Marinus Caballius , Aloysius Mocenicus .

Dum hæc in Germania contingunt , Philippus anni elapsi prosperis eventis illectus , ad arcem in ora Numidiæ sitam , quam *Pignonem* , sive *Rupem Velezi* vocant , occupandam animum adjecit , quod piratis Hispaniæ litora , ac maria infecta reddentibus , præruptis , atque inaccessis scopulis circumfluente mari munitum oppidum tutum receptum præberet . Eam provinciam Garziæ Toletano injunxerat , qui , Hispanis coactis triremibus , ad maritimas Philippi , sociorumque vires jungendas in Italiam itinere arrepto , duobus veteranorum Hispanorum millibus ex Neapolitano regno avectis , tribus Germanorum peditum millibus , quos Annibal Altempsius , Pii nepos , in Germania conscriptos , transitu per Venetorum fines a Gabriele Queva Insulbrum præfecto impetrato , Spediam Genuensis oræ oppidum perduxerat , octoginta circiter triremium classe , in Hispaniam velificatione facta contendit . Cum ad Malacæ litora prope ad Gaditanum fretum pervenisset , Lusitaniæ Regis triremibus auctus , bellicoque apparatu , in Numidiam trajecit : muralibusque tormentis expositis , inferiorem arcis partem quatere , barbarorumque propugnacula demoliri , & disjicere adeo ingenti impetu , ac fragore cœpit , ut Mauri , ac Turcæ perterrefacti , noctu arce relicta , fuga salutem quæsierint . Hispani oppido potiti , militum præsidium imposuere . Garzias ad opem Genuensibus ferendam , a quibus nuper Cyrni insula defecerat , se contulit . Nam cum Sampetrus Corsus , vir bello strenuus atque impiger , Ligurum nomini infensus , aliquot illius gentis homines insigni audacia , ac ferocia sibi adjunxisset , Gallica triremi , parvoque navigio e Massilia in insulam delatus , populorum animis sollicitatis , Listria , ac Portu vetere oppidis per dolum occupatis , insulam omnem , munitis exceptis locis ,

in

1564

Maximilianus secundus patri in Imp. succedit .

Marinus Caballius , & Aloysius Mocenicus ad Maximilianum oratores .

Numidica Hispanorum expeditio .

Pignonis arx ab Hispanis capta .

Corsica a Sampetro Corsis occupata .

1564 in suam potestatem redegerat. Genuensium vero tria pedum circiter millia ad perduelles expellendos transmissa, Sampetrus fortiter adeo exceperat, ut, multis cæsis, compluribus captis, aliis fugatis, non modo parta retineret, verum etiam reliquis oppidis minitaretur. Quocirca Genuenses inopinato gravi impliciti bello, auxilia Philippi Catholici Regis imploraverant; quibus licet Hispanæ aliquot triremes in Cyrum devectæ præsto essent; attamen Sampetrus, in arduis ac præruptis montium suis coactis, nullos hostium impetus verebatur. Stephanus Auria, quem belli ducem Genuenses creaverant, spe illos prælio vincendi dejectus, incensis domibus, vastatis agris, corrupto commeatu, fame conficere moliebatur; dum ii obstinatis animis, Genuensium jugum perosi, acerrime pro libertate contenderent.

*Suleimanus
a summo vi-
ta amitten-
da periculo
erectus.*

At Suleimanus Persicis distentus rebus, paucarum triremium classe emissa, intra Aegæum se continuit, Byzantiique ingens vitæ periculum subivit; dum ad peramœnum divi Stephani pagum, decem & octo ab urbe passuum millibus, venatum profectus, in magnam tempestatem, atque aquarum eluviam incidisset, quæ insueta, ac prope incredibili imbrium copia e vicinis montibus rapido cursu ruentes, Byzantium, proximisque agros, ac villas latissime inundaverant; ac nisi fugam celerem, instructo ad id navigio, arripuisset, ejus sævientis vi abreptus cum suis, ac demersus interiisset. Vix enim iter ceperat, cum latâ planitie aquis oppleta, ædes, ubi defatigato Regi receptus, lapsu repentino corruere; horribili turbine oborto, turris templi (*Moscheam* Turcæ vocant) ab eo regio sumptu nuper extructa, de cælo tacta est. Mare præter solitum intumescens, stragem ædium, pontium, porticuum, aquæductuum, publicorum, privatorumque ædificiorum edidit: multi in urbe, atque passim per agros homines, ac jumenta aquis absorpta interiere. Dragutes vero ex Africæ litoribus solvens, in Tyrrhenum mare delatus, ad Aenariam insulam sex Christianorum onerarias naves aggressus, cruento inito certamine, devictas abripuit, hostibus, qui navem Epidamnicam invaserant, ducen-
tis circiter, igne a nostris, desperata salute, injecto, absumptis: una ex iis Veneta, *Fabiana* vocata, reliquæ Genuen-
ses

*Dragutes
sex Chri-
stianorum
naves in
suam pote-
statem redi-
git.*

ses fuere. Dragutes præda onustus, in Africam, quassatis, ac 1564
femilaceris ex pugna triremibus, est reversus.

At in Aegæo Petrus Tronus, Cretæ, ac propinqui maris
custodiæ præfectus, cum in Cassani trierarchi Turcæ trire-
mem incidisset, in eam statim hostili impetu inVectus, Tur-
cas, licet abjectis armis Suleimani se milites, non piratas ef-
se dicerent, ad unum omnes contrucidatos delevit. Qua ex
re mirum in modum Rex indignatus, in vindictamque exar-
descens, injuriam minime inultam pati, bello suorum cædem
ulcisci, ni sibi a Venetis satisfaceret, minabatur. Senatus, re
cognita, cum Tronum adversus pacis conditiones egisse con-
staret, ut se coram Triumviris capitalibus sisteret, jussit. Il-
le, judicio declinato, absens, Francisco Taliapetra referente,
damnatus, atque in Illyricum in Absoram, & Crepsam de-
cennio ablegatus est. Mox lenire Suleimani animum, pacatio-
remque reddere Patres conati, Danielis Barbadici legati opera
usi sunt, qui, purpuratis muneribus sibi conciliatis, ingenii
dexteritate, ac singulari prudentia effecit, ut, desæviente
Regis ira, pax facta testaque cum Ottomana gente perseve-
raret. Sub id tempus, excitatis in Venetorum animis præcæ
navalis disciplinæ severioribus studiis, duodecim virorum
Collegium est institutum, qui centum triremium classem com-
parandam curarent, ut ad omne belli motus armis, virisque
instructa, statim educi, atque in hostem emitti posset; cum
præsertim crebris rumoribus perferretur, Turcas in sequentem
annum ingentem classem adornare; neque diutius maritimas
præpotentis imperii vires Suleimanum torpescere passurum. Re-
bus enim cum Persa compositis, senescente licet ætate, ju-
venilem animi vigorem retinens, tum insito in christianos
Principes odio, tum gloria nominis incensus, Melitæ insulæ
oppugnationem animo agitabat; qua occupata, Guletam Nu-
midæ oppidum aggredi, injuriasque ab Hispanis ob Pigno-
nem captum illatas, ulcisci meditabatur. Neque interea Ma-
ximilianum Imperii initia auspicatum suspicione belli vacuum si-
nebat. Nam Joannes Sigismundus, Daciæ Princeps (Turcæ *Er-
deli Begum* eorum lingua vocant) qui Joanni patri successerat,
precariumque imperium a Turcarum Rege obtinuerat, prævali-
dis gentis viribus fretus, ac perduellium quorundam procerum,

*Petrus Tro-
nus Cassani
Turcarum
trierarchi
triremem
capit.*

*Suleimani
ob troni fa-
ctum indi-
gnatio.*

*Petrus Tro-
nus exilio
damnatus.*

*Danielis
Barbadici
legati opera
Suleimani
animus de-
clinatur.*

*Collegium
maritimum
a Venetis
institutum.*

1564 Georgii in primis Rebeci adhortatione, ac stimulis incitatus, Satmarum munitum oppidum, Melchione Balaffio, Cæsaris præfecto, ejecto, conjuge, liberis, gaza capta, occupaverat. Ea re vehementer perturbatus Maximilianus, neque tantam injuriam, inita vix Imperii administratione, ferendam ratus, Lazaro Suendio, solerti duci, & ob res præclare gestas fama percelebri, belli administrandi summam defert. Is, equitum peditumque Germanorum copiis coactis, in agros Sepusienses, qui a Gepidis prisca Germanorum gente, paululum detorto nomine, dicuntur, exercitum ducit; rigente hyeme Docceum magna celeritate, ac virtute expugnat. Eo capto Zerentium occupat; Satmari præfectus, oppidi desperata defensione, incensum hosti relinquit. Suendus situs opportunitate ductus instauravit. Inde Tibisco amne trajecto, adspirante victoriæ cursu, in Maximiliani Cæsaris imperium pleraque oppida concessere. Neque dubium erat, quin opem imploranti Daco Suleimanus non modo totis viribus adesset; verum ipse etiam expeditionem Pannonicam susciperet;

*Joannes
Sigisimundus Daciae
Princeps
Satmarum
Cæsareanorum oppidum
occupat.
Docceum &
alia oppida
a Lazaro
Suendio
Cæsaris
præfecto capta.*

M. D. LXV.

1565

Nisi a terrestribus pugnis ad maritimum bellum illius animus traductus fuisset, Rhodiorum militum injuriis in primis permotus, qui perpetui Ottomanorum hostes maria excurrando, navigia intercipiendo, captivos abducendo, clades Turcis ingentes inferebant. Neque deerant qui Regis odia in Militenfes acuerent, suaderentque, ut ingenti, atque expedita classe insulam aggressus, equitum fastum, viresque frangeret; Melita occupata, aditum sibi ad Siciliam invadendam pararet. Auctores consilii in primis erant, Cassanus inter purpuratos Visiri locum obtinens; Chariadenus Ahenobarbi illius filius, qui ob illata Christianis damna magnum apud suos nomen adeptus fuerat; ac Dragutes Leptinatus præfectus, vir bello strenuus, qui piraticam exercendo magnas sibi opes, magnam auctoritatem comparaverat. Suleimanus igitur in hanc sententiam propensus, fabrorum navalium numero aucto, undique bellico apparatu coacto, classem numero, ac viribus prævalidam hyeme instruendam curaverat; ineunte

*Suleimani
in Meliten-
ses maritimi
apparatus.*

te

te vere, citius ac fieri consueverat, in Peloponnesum navigare jusserat, ut e Methone, Corone, Naupacto, Pylo, atque aliis illius regionis oppidis abunde nauticus panis, atque alia in belli usus necessaria suppeditarentur. In ea ad quatuor prætorianorum militum millia censebantur, complures equites (qui *Spachi* a Turcis dicuntur) multi e Græcia, atque aliis Europæ provinciis sibi subjectis evocati, ut universi viginti millia numero conficerent. Classis centum quinquaginta triremibus constabat, inter quas viginti ex Aegæi maris custodiis numerabantur; quinquereemes, quas *maonas* vocant, octo, quibus immania tormenta ad moenia disjicienda advehantur: ad hæc complura navigia commeatu, bellicisque rebus onusta. E Lepti quoque Dragutes accitus, ut cum suis navigiis reliquis se se adjungeret; classemque ducentarum triremium numero futuram ferebatur. Maritimum imperium Piali purpurato qui, superioribus annis ad Meningem Hispanorum classem devicerat, terrestre Mustaphæ Suleimanus detulerat.

Ingenti hujusce apparatus fama cum per Europam percrebresceret, omnium Principum animos ad se attraxerat. Veneti, licet omnem belli impetum in Melitam insulam effusum iri cognovissent; attamen, ne præpotenti Turcarum classe maria insidente, vetustum maritimarum virium augendarum morem prætermitterent, atque ut Reipublicæ ditiones tuerentur, classis imperatorem Melchiorem Michaelium, divi Marci Procuratorem, majoribus comitiis dixere. Philippo Bragadeno legato Antonium Canalem collegam addidere; Corcyræ summum imperium Francisco Barbaro detulere; ad Illyrici, Cypri, Cretæ magistratus literas dedere, quibus, interiore sollicitudine iis firmandis, ac tuendis incumbere jussere. Michaelio præceptum, Suleimani classe Corcyram versus tendente, ne qua cum Turcis congregiendi occasio sit, se se in Illyricum recipiat; si quid hostile adversus res Venetas Pialis molliatur, virtute, viribus, omnique conatu obsistendo, videat, ne quid Respublica detrimenti patiatur; sin alio cursum dirigat, ab iis se abtineat, quibus pax cum Suleimano inita violari possit: neque enim temere præpotentem, atque amicum Regem lacerare e Republica esse.

Junio igitur mense cum Melitam delata Turcica classis ef-

Pialis Turcarum classis imp.

Mustaphas terrestribus cepit præficitur.

Melchior Michaelius classis Venetæ imperator.

Antonius Canalis & Philippus Bragadenus classis legati.

Franciscus Barbarus Corcyræ cæ imperii præficitur.

1565

*Turcica
classis ad
Melitæ op-
pugnationē
se confert.*

*Joannis
Valetta,
Melitenſiū
Magiſtriſe-
dulitas in
Sancti
Hermi arce
ſubvenien-
do.*

*Dragutes in
Sancti
Hermi op-
pugnatione
interſectus.*

*Sancti Her-
mi arx a
Turcis ca-
pta.*

*Divi Mi-
chaelis mu-
nitione a Tur-
cis oppugna-
tur.*

ſet, diebus aliquot exponendis copiis, ac commeatu, ſitu-
que locorum explorando inſumptis, Sancti *Hermi* arcem (ita
enim divum Hermetem vulgo vocant) in oſtio portus ſitam,
muralibus tormentis quater hoſtes cœpere, Melitenſibus e-
quitibus ſtrenue, atque acriter, non ſine ingenti clade obſi-
ſtentibus. Sed cum mœnia machinarum globis dejecta ejus-
modi ruinam, qua late hoſtibus aſcenſus pateret, edidiſſent,
ſcalis admotis, arcem conſcendere adnixi, a propugnatoribus
ſumma virtute propelluntur. Verum, munitione extra mœ-
nium ambitum capta, interjectam ſoſſam goſipii, ac lanæ
ſacculis opplere conantur. Ex Turcis complures, ex propu-
gnatoribus quadraginta tantum deſiderati, cecidere. Interea
Joannes Valetta, Melitenſium Magiſter, militum ſubſidia ob-
leſſis mittere, equites ad pugnam incendere; Meſſanam,
qui a Garzia Toletano auxilia peterent, deſtinare. Hoſtes
contra acrius inſiſtere, majori impetu quater; Dragutes,
qui nuper e Lepti cum triremibus, veteranorumque militum
numero acceſſerat, nihil intentatum relinquere; latera, & pro-
tegentes muros proſternere. Turcæ irrumperè iterum in ar-
cem conati, iterum repelluntur. Demum redintegrato tor-
mentorum impetu, mœnibus fere cunctis ſolo æquatis ex
triremium antemnis conflato ponte, noctuque ingreſſum mo-
liuntur. Atrox pugna ad pontem initur, dum illi exſcen-
dere, hi prohibere hoſtes contendunt: innumeri prope Tur-
cæ cadunt. Dragutes impigri militis, ac ducis munus obiens,
lapide ex tormento excuſſo in facie iſtus interiit. Machina-
rum magiſter, prætorianorum dux, atque alii complures ſtre-
nui milites, ac duces cecidere. Numero tandem equites vin-
cuntur. Nam cum per trigintaquinque dies Turcæ fruſtra
pugnaffent, extremum rei eventum experiri terra, marique
ſtatuunt; proſeſtoque divi Joannis Baptiſtæ die ſummo ma-
ne univerſis viribus adorti, Equitibus poſt egregiæ fortitudi-
nis exempla ad unum fere obtruncatis, Divi Hermetis arce
potiuntur. Ea potiti, Divi Michaelis munitionem aggrediun-
tur; ingenti machinarum vi, quibus pilas ferreas, imma-
neſque lapides ejaculabantur, proſternere conati. Cum in
ea tuenda acrior equitum virtus, ſubſidiis inveſtis, aſſurgeret,
extremaque potius pati, quam locum deſerere ſtatiſſent;
jam-

Cumque annus in hyemem vergeret, quatuor mensibus in ea obsidione elapsis, discessum Turcæ meditabantur; cum præsertim Garziæ Toletani, Siciliae Proregis, triremes cum decem millium peditum auxiliaribus copiis in insulam transfemisissent: qua re permoti hostes obsidionem solvere, ac, turpi fuga arrepta, suorum compluribus desideratis, Dragute amisso, Byzantium rediere. Ferturque in eo conatu viginti tria hostium millia periisse; ex Melitenis ducentos quadraginta equites, milites ad tria millia, inutilis turbæ mille ac septingentos cæsos fuisse. Ita immanes Suleimani apparatus, equitum Militenium, ac Joannis in primis Valettæ Galli, Hierosolymitanæ militiæ Magistri, Melitæque Principis, virtute ac constantia, inani prorsus eventu irriti cedere. Hæc ad Melitam gesta.

Quamvis Suleimanus ob ea, quæ prospera Cæsari in Dacia contigerant, mirum in modum exardesceret, attamen pro præsentis rerum statu dissimulatione utendum ratus, ultionem in aliud tempus differebat. Interim vero induciis pactis, de concordia varie, frustra tamen, agitabatur. Joannes Daciæ Princeps iis, quæ ipsius præfectus Lazaro Suendio de oppidis aliquot Cæsari restituendis sponderat, stare se nolle ajebat; Stephanus Battoreus ab eodem ad Cæsarem legatus nihil conficiebat; Cæsar Tocajum a se munitum, ni impensæ sarcirentur, Daco restituere abnuebat. Cernovicchio vero a Maximiliano Byzantium misso, una cum Suleimani legato Vienne pro rebus componendis reverso, mora res trahebantur. Cum Turcæ interea, ex Lippa, ac Temesvario copiis eductis, Pacotam, in Daciæ finibus positum oppidum, per vim, ingenti incolarum strage edita, potirentur, ac paullatim ad occupandam Julam aditum sibi patefacerent; Zadanem, Genumque, propinqua urbi loca a Daciæ Principe Turcarum octo millibus adaucto occupantur. Cæsar de his certior factus, copias denuo cogit, Germanos pedites, Bohemicum equitatum comparat. Dacus, conventu coacto, procerum, ac populi opem implorat.

Eodem ferme tempore Andreæ Grumium, ac Morgantem Manfronium Venetias miserat, qui de rerum suarum statu Senatui docerent, amicitiam exposcerent, peterentque ut

H. Maurcenii T. II.

O 3

cen-

1565

Garzia Toletanus Siciliae Prorex Melitenis subfidiam mittit. Turcæ Melitenensem obsidionem deserunt.

Stephanus Battoreus, Daciæ Princeps, ad Cæsarem orator. Turcarum & Dacorum contra Cæsareanos progressus.

Joannis Daciæ Principis legati ad Venetos missi patriciam puellam in uxorem Principis postulant.

1565 centum equitum , ut idem peditum in Reipublicæ ditionibus ad Daciæ Principis custodiam conscribendi facultas permitteretur . *Haud exigua ex Ioannis amicitia ad Venetos commoda perventura , affirmant : ex Dacia non modo ingentem frumenti copiam comportari , sed equitatum quoque submitti posse ; frumenti trecenta sestarium millia singulis annis , quæ per Danubium in Savam amnem devecta , tuto Spalaturn , inde mari ad urbem conveberentur , Dacum præbiturum : triginta bouum millia per Illyricum , atque Istriam nullo negotio Venetias duci posse : adeo propensum Ioannis Hungariæ Regis (sic enim illum appellabant) animum in Venetos esse , ut nullo unquam tempore ab illorum consiliis recedere ; imperium , fortunas , opes eis obstringere statuerit : atque ut arctius devinciretur , e patricia gente puellam uti Reipublicæ filiam sibi uxorem deprecere , ex ea nisi liberos sustulisset , regni ex testamento heredem Rempublicam facturum : tres demum ex ordine Senaterio in Daciam mitti , qui illius imperii leges in ordinem redigerent .* Hæc a Grumio cum oratione , tum scripto proposita , cum essent ejusmodi , ut specie magna , atque opportuna , re ipsa summis involuta difficultatibus cernerentur ; per aliquot menses responsum Patres distulere . Interim Cæsar de illorum hominum adventu certior factus , ne Veneti militum delectum in suis ditionibus Daco ad bellum adversus ipsum gerendum concederent , suspicabatur ; eaque de re graviter per Leonardum Contarenum legatum conquestus : *non id in Rempublicam ejus benevolentiam ; non prisca amicitiae jura promerita , ut illius hostes milite , atque armis juvarentur .* Senatus , ut e Maximiliani animo omnem suspicionem eximeret , eadem , qua semper erga ipsum fuerat mente , esse testatur ; *neque ut e suis ditionibus copiae adversus illum educantur , passurum : quo responso omnis e Cæsaris animo ambiguitas depulsa est .* Grumius ducentis aureis nummis donatus cum literis ad Joannem Principem officii , ac benevolentiae refertis dimittitur .

Maximilianus Cæsar
per Leonardum Contarenum oratorem cum Senatu con-
queritur .
Senatus responsum .

Joannis Daciæ Principis alio-
ratos ad Venetos .

Provanii ,
Daciæ ora-
toris oratio .

Ceterum haud multo post Prosper Provanius cum eodem Grumio a Joanne denuo Venetias mittitur , qui fiduciaras Principi exhibitas literas oratione subsecutus , *Haud parum se mirari , inquit , variis ab ignavis , atque malevolis homi-*

hominibus dissipatis rumoribus, Joannis Hungariæ Regis famam, atque existimationem in vulgus traductam immerito ledi, tanquam is Christiani Principis officii, ac nominis oblitus, religioni insensus, pro Turcis, communibus acerrimisque christianæ reipublicæ hostibus, adversus christianos Principes arma induerit; eademque Italia tota, atque in Venetiarum urbe dissiparentur: illud se summa adseveratione, ac persancte affirmare posse, christianæ religionis observantissimum Joannem Regem esse; nihil illi christianæ reipublicæ felicitate optatius, nihil antiquius contingere posse: eam in commune bonum egregiam animi propensionem Senatui significare voluisse; pacem cum Maximiliano, modo æquis conditionibus confici possit, summo opere exoptare: petere, rogare, ut a Republica pro concordia ineunda legati mittantur; idem Pontificem, Galliarumque Regem facturos sperare, quos eam ob causam adeundi a Rege in mandatis haberet: si res secus cessissent, invitum ad arma descensurum; cadium, cladium, eversionum, quæ siccis oculis cerni nequirent, penes alios culpam futuram: quod si in certaminis aleam veniendum sit, quinquaginta equitum millia in promptu habere; quadraginta millia Pannoniæ præfectum obtulisse; in eam expeditionem venturum sibi Suleimanum significasse. Verum prospicientem quot ex eo bello christianæ reipublicæ damna, & calamitates exoriri possent, vehementer commoveri, angere; homines, Deosque testari, invitum arma capturum. Harum rerum Senatui, cujus benevolentiam, consiliisque confideret plurimum, certiore facere voluisse; quidquid vel dignitatis, vel opum, vel imperii obtineret, ea omnia in ejus auctoritate, ac manibus collocare. Provanio hunc in modum Senatusconsulto responsum: Quod adeo illustri significatione Daciæ Princeps eximiam illius in Rempublicam benevolentiam, studiumque testatus esset, ingentes illi habere, atque agere gratias; paribus aliquando officiis repensurum; propensissimum illius in pacem animum commendare, & extollere summis laudibus. Verumtamen quod ad concordiam sanciendam spectaret, cum Cernovicchius eam ob causam a Cæsare Byzantium missus propediem expectaretur; a nullo melius, quam ab eo, utpote qui de singulis edoctus esset, negotium pertractari, aut confici posse. Senatus decreto audito Provanus, quæ

Senatus res-
ponsum.

1565 Grumius antea petierat, denuo Joannis Regis nomine de patricia puella sibi connubio jungenda postulavit. Re ad Senatum deducta, ut Provanio hunc in modum responderetur, latum. *Legibus Rempublicam constare, iis veluti nervis compactam, ac connexam teneri; inde mores, atque instituta fluxisse, quæ non absque detrimento immutari queant; quin, uti maxime cuperet, Regis petitioni satisfaciat, ea esse impedimento.* Cum literis perhumaniter ad Regem scriptis Provanius discessit, varioque eventu hoc anno in Pannoniæ finibus pugnatum; oppida modo capta, modo recepta, levioribusque certaminibus plerumque res acta, Suleimano, ut moris Ottomanorum Regum est, una tantum expeditione suscepta, belli nervos in Melitensem oppugnationem intendente.

*Aloysius
Mocenicus
cum imp. le-
gatus in cō-
sueti.*

*Maximilia-
ni Cæsaris
filia Al-
phonso Fer-
rariæ Duci,
& Francis-
co Floren-
tiæ Principi
nupta.
Aloysius
Contarenus,
& Lauren-
tius Priolus
ad Ferrar-
iensem &
Herculeam
oratores de-
signati.*

Licet vero in pace retinenda cunctorum Italorum Principum conspirantibus animis, otii dulcedine, altaque tranquillitate hæc provincia perfrueretur; Senatus tamen rerum terrestrium curam minime abjiciendam arbitratus, legatum summa cum auctoritate, atque imperio in continentem mittere decrevit. Creatus Aloysius Mocenicus eques; injunctumque, ut urbes, oppida, arces, ditionesque Reipublicæ invisende, iis rebus, quæ ad terrestre imperium tuendum, firmandumque attinerent, sedulo prospiceret; atque in Carnos præsertim profectus, universa regione lustrata, situque diligenter inspecto, de munitione erigenda consuleret, qua barbarorum impetus superiori tempestate ingenti incolarum damno funesti, ac calamitosi cohiberentur, deque re ipsa ad Senatum referret. Vincenzio quoque Mauroceno continentis Sapienti munus cataphractorum, leviorisque armaturæ equitum lustrandorum delatum. Sub id tempus Maximilianus Cæsar sorores duas, Barbaram unam natu majorem Alphonso Ferrariæ; Joannam alteram minorem, Francisco Cosini Florentiæ Ducis filio, Principi connubio junxit; quæ, nobilium virorum, ac mulierum coetu comitante, cum per Rhætos in Italiam descendissent, in Veronensium finibus Senatus jussu a Veronæ magistratu liberaliter exceptæ sunt; iis hospicia exhibita, munera publico nomine delata. Bini e patricia juventute pro gratulationis munere obeundo legati delecti; Aloysius Contarenus, Laurentius Priolus; quorum alter ad Alphonsum Ferrariam; alter

ad

ad Cosinum, ac Franciscum Florentiam contenderet : qui non minus virtute, quam splendore in sibi delato munere perficiendo decertarunt. 1565

Pius vero Pontifex, Romæ tribus ac viginti Cardinalibus creatis, inter quos Zacharias Delphinus, apud Maximilianum Nuntius; Aloysius Pisanus, Patavinus Episcopus; Joannes Franciscus Commendonus, Zacynthi Antistes, apud Sarmatas legatus, Veneti; Vercellarum quoque Episcopus, apud Rempublicam Nuntius; cum Melitenses equites, oppugnante insulam Suleimano, pecunia, ac milite juvisset, atque ex soluta insulæ obsidione publica lætitiæ signa, solemnibus supplicationibus indictis, dedisset: tandem decembri mense vehementi fluxione, assiduaque febris correptus, quam plerique e liberiore victus ratione contraxisse arbitrabantur, nocte, quæ quintum idus decembris est subsecuta, sextum ac sexagesimum ætatis annum agens, cum pontificatum fere sex annis gessisset, excessit. Pontifex omnium, qui nostra tempestate fuere, Venetæ Reipublicæ amantissimus, quacum communicatis consiliis, pacem in Italia aluit; catholicam religionem firmavit; pontificiam auctoritatem stabilivit; Concilium perfecit, quo Sacrosanctæ religionis dogmata, depulsis hæresibus, sancita, ac corroborata sunt. Venetorum dignitatis augendæ studium, compluribus, ac illustribus argumentis ad posteritatis memoriam editis, testatus: cujus obitu civitas universa summo dolore correpta est.

*Cardinales
a Pio Pontifice electi.*

*Pii Pontif.
obitus.*

Eodem anno Alexander Bonus, Marini filius, Decemvirum decreto capitali supplicio est affectus; qui acre ingenium, rerumque maritimarum usum, ac peritiam augendæ rei cupiditate, novo, atque inaudito scelere corripit. Nam conspirationem in urbe agitari commentus, re uti ab alio accepta ad Patres delata, ingenti metu civitatem replevit; esse qui occulto arma compararent; socios facinoris, ædes, quo se reciperent, habere; cunctaque adeo callide ad fallendum effinxerat, præfracto mendacio veri specie imposita, ut Comitiorum dies intermitterentur. Verum cum mora res extraheretur, initio cunctorum mentes suspensione detineri, fluctuare, inter dubium rei exitum hædere. Cum tandem Nicolaus Pontius, vir peripicaci admodum ingenio, Cur, inquit, mortalium

*Alexander
Bonus capi-
te damna-
tus.*

men-

1565 *mentes diutius inani expectatione detinemus? Alexander comprehensus nos ab omni ambiguitate explicabit. Itaque Decemvirum jussu Bonus in vincula conjicitur; interrogatus statim cuncta aperit; Nulla re, nisi ut aliquam ex aerario pecuniam corrogaret, ad id comminiscendum adductum: nusquam de rebus hujusmodi a quopiam actum; non arma, non aedes, non socios; omnia ab se excogitata, atque inventa, quibus veluti prestigiis animis Patrum illuderet. Alexandri facinus minime inultum relinquendum Decemviri censuere. Itaque summo mane in foro inter geminas columnas securi percussus est: posterisque publica severitas non tantum in eos, qui in patriam conspirassent; verum etiam in illos, qui ejusmodi terricula-menta excogitassent, eo exemplo patefacta est.*

M. D. LXVI.

1566

NOVENDIALIBUS vero exequiis de more Pio persolutis, comitia pro successore deligendo habentur. Neque deerant viri pietate, virtute, rerumque usu insignes, qui ob egregia in christianam rempublicam merita summo honoris fastigio digni censerentur, inter quos Franciscus Pisanus, Ostiensis Episcopus, maximus inter purpuratos natus (*Decanum* vocant): Joannes Moronus, Episcopus Portuensis: Clemens Dolera, Monilianus, e Minorum fratrum familia, atque alii, qui licet summo studio ad supremam dignitatem contenderent, Venetis in primis, ut Pisano, civi de Republica optime merito, summus honos deferretur, adnitentibus; attamen repente, præter omnium expectationem, tamquam Divino afflatu attactis mentibus, communi consensu, septimo idus januarii, nono ac vigesimo interregni die, Alexandro Farnesio, & Carolo Borromeo auctoribus, ac ducibus, Michael Ghislerius Pontifex Maximus renunciatur. Quod si Romanorum Pontificum memoria repetatur, nullus fere humilioribus initiis, aut ab ambitione, quæ sapius virtutis, ac sanctitatis opinione præstantes viros transversos agit, vacuus magis, atque immunis, eam dignitatem est adeptus. Nam Bosco, in perexiguo agri Alexandrini oppido, anno M. D. V. ortus, ex prisca, sed tenui Ghisleriorum familia originem duxit; Antonique nomen, quod

quod eo die in lucem editus esset, est fortitus, patre Paulo, matre Dominica Augeria. Annum quintumdecimum agens, Prædicatorum familiæ adscriptus, Michaelis nomen assumpsit; atque illius sodalitatis gradibus fere omnibus emensis, Inquisitionis in munere administrando eam virtutis, ac constantiæ laudem est consequutus, ut a Paulo IV. primum Nepefinorum, ac Sutrinorum Episcopus factus; deinde Cardinalis, summusque Inquisitor crearetur: qui perenni moderatione, atque animi æquitate pacatus, nihilque tale cogitans, Divini Numinis aura ad pontificatum sublatus est. Pii V. nomen suscepit. Nuntio de illius electione Venetias perlato, quatuor officii causa ad eum legati a Senatu designati sunt, Nicolaus Pontius, Hieronymus Grimanus marcius Procurator, Marinus Caballius, Hieronymus Zaninus, equestri singuli dignitate insigniti. Pontius, quod ejus in Tridentina Synodo dicendi libertate suboffensus Pii animus diceretur, ob idque minus in illum propensus esset, a legatione abstinuit. Inito vero pontificatu, Venetos summa benignitate complexus, egregiam in illos voluntatem per ordinarium Reipublicæ legatum, perque Archiepiscopum Hydruntinum, Apostolicæ Sedis Nuntium, Senatui significavit; religionisque negotia commendavit, in qua tuenda, atque augenda par Venetorum studium exititit. Cumque ex corrupto, ac prolapso Ecclesiasticorum vivendi genere pravos homines sacrosanctæ religionis instituta pervertendi, hæresesque inducendi animos sumpsisse Pius intelligeret, omnes curas, cogitationesque ad vitæ, morumque disciplinam restituendam contulit.

Dumque totus Pontifex in iis esset, Suleimani victoriis, ac triumphis assuetus animus, ob infaustum Melitenis expeditionis eventum exæstuans, ingentesque superioris anni conatus inani eventu cessisse impatiens, magna adversus christianos Principes mente agitabat; nonnullis Melitam denuo aggressurum; aliis omnem belli impetum in Pannonias effusurum dicentibus. A Victore Bragadeno legato Byzantio literæ afferebantur; ingentes terra, marique apparatus a Suleimano fieri. Quibus permotus Senatus, ne classe Turcica ex Hellesponto emissa imparatus offenderetur, licet ei pax, & amicitia cum Suleimano intercederet, ut in Illyrico triremes octo,

1566

*Oratores
Veneti ad
Pium Pontificem.*

*Turcarum
bellici apparatus.*

in

1566

Veneti clas-
*sem augent.**Marcus*
Antonius
Foscarenus
duas trire-
mes pirata-
*rum capit.**Turcarum*
classis sub
Pialis im-
perio.
Pialis Chiz
Genuensium
insulam oc-
cupat.

in Creta decem armarentur sanxit. Interim Dalmatiæ, Istriæ-
que litora piratis, latrociniiis ac direptionibus infesta reddentibus, Marcus Antonius Foscarenus, trierarchus, juvenis impiger ac strenuus, duas biremes infecutus, medioque mari aggreſſus, incruenta pugna edita, prædonibus, milite, ac remige contrucidatis, depreſſit; ipſe, atque e ſuis complures, dum atrociffime in hoſtes, deſperata ſalute, decertant, ſauciati ſunt.

Turcica vero claffis centum ac quadraginta circiter triremium numero ſub Pialis purpurati imperio ad Chium in Aegæo mari delata, inſulam, quæ jam inde a Græcorum Imperatorum temporibus, Genuenſibus obtemperans, creſcente in dies Ottomanorum potentia, ultro decem millia auri nummum tributi nomine quotannis pendeſcit, aggreditur; invadendæ cauſas prætexens, quod anno ſuperiore explorata Turcarum conſilia Melitenſium equitum Magiſtro incolæ ſignificaffent, ac Chriſtianorum mancipiis e Byzantio perſugis receptis, eadem ad ſuos remitterent. Igitur Pialis in prætoriam inſulæ præfectum cum duodecim magiſtratum gerentibus adcerſitum, dum variis ſermonibus detinet, publicæ civitatis ædes cum arce a Turcis occupantur; chriſtiana templa diruta ſolo æquantur; Sancti Dominici fanum relictum Mahumetanis ſacris polluitur; præfecti, ac duodecim virum familiæ Byzantium tranſlata, inde in varias regiones deportantur. Turcicus magiſtratus, quem *Subaſſi* vocant, tribuitur: licet nonnullis poſtea annis elapſis, Gallorum Regis officiis umbram quandam publicæ adminiſtrationis, priſtinorumque judiciorum, provocacione tantum ad Turcicum judicem manente, impetrarint; quod eo facilius a barbaris conceſſum eſt, ne cunctis Chriſtianis incolis in alias terras commigrantibus, nudum, atque aridum ſolum in nullos ipſis uſus relinqueretur. Chio occupata, Pialis Aulonem, maritimæ Epiri oræ oppidum, petiit, atque in mare Adriaticum invecſus, in Rhizonicum ſinum ad Aſcrivii fauces ſe contulit. Inde Epidamnum, vectigalem Ottomanorum urbem, delato, fama increbuit, ſeſe penitus Adriaticum in ſinum inferentem, Seniam urbem, ac Flumen oppidum, tutos Uſcochorum piratarum receptus, Auſtriacis Principibus parentes, aggreſſurum improvifo, atque inopinato.

Pia.

Pialis ad Aulonem appulsu commotus Senatus, ut insolentis barbari conatus, si quos experiri in Reipublicæ ditionibus meditaretur, reprimeret, Adriaticumque sinum, certam Venetorum possessionem, pro qua tutanda immanem auri vim una cum sanguine civium majores profudissent, tueretur; quam celerrime triremes triginta e navalibus deduci imperavit. His trierarchos rerum maritimarum usu præstantes, gubernatorum titulo præfecit; atque ut tribus ac quadraginta, quibus Antonius Canalis legatus præerat, in Illyrico adjungerentur, iussit. Classis imperator Hieronymus Zannius, eques, majoribus comitiis renunciatus: collega Canali Philippus Bragadenus adjectus. Pialis Epidamno solvens in Illyricum navigans, usque ad Lyssam insulam prope Pharum se intulit; statimque ut triremes viginti ex urbana juventute armarentur latum, quindecimque dierum spatio triremes quinquaginta, viris armisque instructæ, ex urbe educæ sunt; atque ad classem validiorem reddendam (quæ in universum rostratarum navium nonagintatium numero constabat) ex agresti pube sex hominum millium delectus haberi iussum; ex quibus in singulas triremes armati quinquaginta distribuerentur. Imperator, de more publice vexillo accepto, statim conscendit, ac ne turbandæ, atque abrumpendæ pacis occasio a Piali præriperetur, triremes, quæ sub Antonii Canalis imperio in Illyrico erant, in Istriam revocantur. Zannius imperator urbanis litoribus in omnem occasionem expeditus, cunctari jubetur, ut ex Turcicæ classis progressu certiora consilia caperentur. Verum Pialis ex Lyssa in Apuliam transgressus, Aterno in Brutiis oppido frustra oppugnato, Diomedeis insulis inani conatu invasit, e Salentinis, ac Calabris ingenti præda abacta, Adriatico sinu cum classe egressus, recta Byzantium contendit. Ac nemo fuit, qui Venetorum apparatu Pialis everfa, ac perturbata consilia non existimaret. Neque enim cum prævalida barbarus classe se in penitiora Adriatici sinus intulisset, nisi imparatis Venetis, aliquod mente facinus agitasset, quod incredibili maritimi apparatus celeritate depulsum est: ferebanturque per omnium ora præpotentis maritimæ urbis opes, quod paucorum dierum spatio tot triremes tormentis bellicis, remige, milite ad pugnam instructas, atque expeditas virorum mariti-

1566

Veneri 30. triremes ad Turcicos conatus reprimentos instruant.

Hieronymus Zannius classis imperator.

Philippus Bragadenus classis legatus.

Pialis cum classe in sinum Adriaticum ingreditur. Veneri alias 20. triremes ex urbe educunt.

Pialis in Apuliam se confert, prædas abducit.

ma-

1566 marum rerum usu, atque experientia insignium ductu, ex urbe deducere potuisset. Verum qui res Venetorum gestas attente inspexerint, facile intelligent, per tot sæculorum successiones a mari assuetis civibus tantum navalium apparatus congestum fuisse, ut mirandum non videatur, validissimas adornatas classes; neque ullam (ut exteri quoque scriptores testantur) susceptam a Christianis adversus barbaros expeditionem fuisse, cujus Veneti magna pars non fuerint: ut pro certo habeatur, Dominicum Michaelium, Venetiarum Ducem, navium ducentarum classe, Calisto Secundo Pontifice Maximo rogante, Joppem, Judææ Phœnicum coloniam, quam antiquiorem terrarum illuvione Solinus testatur, petivisse, atque a Saracenis pressam obsidione liberasse, Tyrum oppugnasse, ac perdomuisse, & ab Emanuele Constantinopolitano Imperatore, Latino nomini infenso, ulterius progredi vetitum, in reditu Methonem, Rhodum, Chium, Samum, Andrum, & Mitylenem acerrimo hosti eripuisse; quæ ab hac ætate anno fere quingentesimo gesta fuere. Turcica vero classe in Hellespontum versa, Zannius imperator in patriam, Senatu jubente, reversus, magistratu se abdicavit.

Dum hæc mari geruntur, ancipiti fortuna in Pannonia dimicabatur. Turcæ Palotam oppidum oppugnant, atque tormentorum continuatis ictibus ita labefaciunt, ut, prostratis, atque ad terram collapsis mœnibus, propugnatores extrema subire cogerentur, nisi Georgio Helfestaino, Jaurino cum nongentorum peditum subsidio superveniente, hostes, majores copias adesse rati, trepidi fugæ, relicta obsidione & impedimenti, se commississent. Inde a Cæsareanis Vesprinium, ac Tata, ad unum fere omnibus contrucidatis, capta: hostes, castellis minus munitis incensis, Strigoniam se recipiunt. Mox Julia a Portauno purpurato, junctis cum Bassa Temesvariensi, Daci, Tartarorumque copiis, obsessa, ac præfecti proditione in hostium potestatem pervenit; propugnatores, atque incolæ, fracta fide, interempti.

Suleimanus interea, qui confectas senio vires corporis, ingenti animi magnitudine superabat, cum ducentorum millium exercitu Byzantio in Pannoniam proficiscitur; cumque Cæsarem, qui jam triginta equitum, peditum viginti millia coe-

ge-

*Hieronymus
Zannius,
classis impe-
rator, in
patriam
redit.*

*Suleimanus
cum exerci-
tu in Pan-
noniam pro-
ficiscitur.*

gerat, perlicere ad pugnam non posset, octavo idus augusti ad Zigetum, munitissimum Pannoniæ oppidum, castra admovit; in quo adversus immanes Suleimani conatus tuendo Nicolai Zerini comitis egregia, ac singularis virtus, & fortitudo enituit, qui hostes a mœnibus sæpe magnis illatis cladibus repulit. Sed multitudine Turcarum superante, duobus millibus ac quingentis ex propugnatoribus cæsis, eos, qui supererant, dux acer, atque intrepidus, mortisque periculo imperterritus, in irrumpentes hostes educit, atque acerrime pugnando, magna strage edita, egregium constantiæ documentum cum omnibus suis cæsus dedit, triginta hostium millibus desideratis. Septimo idus septembris, cum triduo antea Sulci- manus excessisset, Zigeto Turcæ potiuntur, Regis obitum Mehemete Bassa tamdiu celante, donec successor ejus Selymus, Suleimani filius, cui, patre defuncto, regnum obvenerat, ad exercitum in castra pervenisset; prudenti astu, ne victoria interciperetur, cavens; simulque ne prætoriani milites (insolens militiæ genus) tumultu excitato, tentoria, regiamque supellectilem diriperent; spoliisque ditati amplius in officio contineri non possent; atque inde Cæsar optatam rei feliciter gerendæ occasionem arriperet; cui, licet in proximo castra haberet, tanti Regis casus ignotus fuit. Obiit Suleimanus ætatis anno septuagesimo sexto, cum sex & quadraginta, menses sex Imperio Constantinopolitano præfuisset, continentibus victoriis, ac bellis tot annorum curriculum emensus, quibus fere omnibus fortissimi Imperatoris laude celebrer interfuit: animo ad gloriam, ac decus incitato, corpore vigiliarum, ac laborum patientissimo, ingenio acri, ac præter barbarorum morem, in humanitatem proclivi; licet conjugis amore delin- titus in Mustapham, maximum natu filium, sævierit. Ingen- tem felicitatem infelix filiorum exitus haud parum imminuit, ex quibus maximus natu a patre interfectus; minimus ipse sibi manus intulit; Bajazetes autem ad acerrimos Ottomano- rum hostes Persas cum liberis profugus, in patrem conversis armis, tandem ejusdem jussu vitam amisit. Venetis amicus turbulentis temporibus, bello Italico implicata Republica, pa- cem inviolatam servavit; annona frumentaria, tormentario pulvere jovit, ut bellum, quod anno M. D. XXXVII. exarsit,

for-

1566
Zigetum a
Suleimano
oppugnatum.
Nicolai Ze-
rini comi-
tis virtus in
Zigeto pro-
puando.

Suleimani
obitus.
Zigetum a
Turcis ca-
ptum.
Selymus in
Turcarum
imperio Su-
leimano suc-
cedit.

1566 fortunæ potius, humanisque casibus, quam Suleimani Venetis nocendi studio tribuendum videatur.

Suleimano Selymus filius quadragesimum secundum annum agens in Imperio successit. Is in Magnesia, Sultanorum principum provincia, de patris obitu certior factus, summa celebritate *Iscondaram*, sic enim Chrysopolim veterem Turcæ appellant, e regione Byzantii sitam, pervenit; atque ab hortorum præfecto, quem *Bustangem* Turcæ vocant, triremi, de more, exceptus, insigni pompa urbem ingressus, faustis acclamationibus intra regalia septa deductus, in Ottomanorum folio confedit. Postridie, cum se populo prodiens per urbem spectandum exhibuisset, paternis exequiis, ingenti animalium numero litato, celebratis, inde magnis itineribus Albam Græcam contendit. Ibi hyemis asperitate aliquantisper detentus, Portauno haud exiguis cum copiis in Pannoniam misso, cum veteris exercitus paucis, ac pene attritis reliquiis Byzantium regreditur. Senatus, qui patris obitum doleret, regnique successione gratularetur, Marinum Caballium Equitem legatum misit. Eo nondum digresso, Hibraymbejus e Sophia Tribalorum oppido a Selymo legatus, ex Illyrico triremi Valaresia devectus, supervenit; atque hospitio publico ad Judaicam exceptus, frequenti Senatorum comitatu Patres adiit; Selymique literis exhibitis, Suleimani obitum, illiusque in avito Imperio successionem significavit; eandem, quæ patri cum Republica intercesserat, amicitiam, confirmata pace, servaturum testatus. Hæc publice effatus, mox secretioribus colloquiis graviter de Uschocorum injuriis, latrociniis, direptionibusque Selymi nomine conqueritur: *Turcica navigia intercipi; eos, qui negotiorum causa ex suis regionibus in Venetas oras iter haberent, captivitate, ac morte affici: jam eo deventum, ut acrioribus remediis opus esset; in Venetis ad immanissimorum prædonum maritimos conatus coercendos pristinum ardorem debilitatum, ac fere restinctum. Quid Ottomanorum Rex faceret? an inultas suorum injurias, an ledi quotidie suam existimationem pateretur? Ni tot detrimentis obviam iretur, classe in Adriaticum sinum immissa, communi hosti arma illaturum, infame gentis nomen simul cum Senia, Bucaro, atque aliis, quo eis tutum perfugium foret, oppidis funditus exci-*

Marinus
Caballius
ad Selymum
orator.

Hibraymbe-
jus Selymi
legatus ad
Venetos.

Hibraymbe-
jus de Us-
chocorum
injuriis cō-
queritur.

excisurum. His ab Hibraymbejo expositis, Senatusconsulto Patres respondere: *Nil, quod ad tutanda maria pertineat, a Venetis prætermitti; quotannis ingentem auri vim absumi; triremibus, ac biremibus lustrari maria; prædones pugnantem occidi, captos supremo supplicio plecti. Ceterum mirum non esse, si genus hominum agreste, dispersum, ferarum potius, quam hominum vitam agens, nonnunquam improvise veluti e latibulis sese proripiat, atque pugnantium vires subterfugiat. Maria negotiatoribus tuta esse, Reipublicæ non minus, quam Selymi interesse; si quis diligentia, ac virtutis stimulus addi possit, ut intentiore studio in id præfecti, ac milites incumbant, Senatum curaturum*. Tum, ut moris est, egregie donatus Hibraymbejus discessit.

1566

Senatus responsum.

Dum Pannoniæ Turcarum armis petita varie bellorum fluctibus jactarentur, nova incendii semina in Belgio exoriebantur, in ingens, atque atrox bellum tandem eruptura. Ejus namque mali, quo Gallia correpta fuerat, veluti contagione tacta, in easdem paulisper tragædias collabebatur; a populis libertatem in solutam licentiam verti; prisca religionis instituta contemni; nova induci; finitimorum exemplo, qui a Galliæ Regibus liberam vivendi rationem extorserant, incendi: ut jam prope seditiones delitescerent erumperent. Inde ea bella exorta, quibus per duos ac quadraginta annos vario eventu provincia totius Europæ pulcherrima, rerumque omnium copia affluens, vexata, atque afflicta fuit. Hujusce rei initia, ac progressus, quamvis aliena ab ea, quam Venetarum rerum conscribimus, historia forte videri possint; attamen cum inde multa acciderint, quæ omnes Europæ Principes, atque Venetos quoque attigere; brevibus perstringere haud ab re fore existimavimus. Atque ut paulo altius exordiar, inter eos, qui ex Austriaca familia ad imperatoriam dignitatem sunt eVecti, satis constat, Federicum tertium, præter ceteros, illius dignitatem non minus virtutis ope, quam fortunæ incrementis auxisse; cum fratrum obitu, atque Uladislai Hungariæ Regis excessu, inter plures dispersitæ provinciæ coalescere, atque ab unius imperio pendere cœpissent. Federico Maximilianus filius successit, qui, Tyrolensi, Sigismundo comite defuncto, reliquis ditone adjecta; Mariaque, Caroli Burgundionum Du-

Belgici belli initia.

1566 cis unica filia, desponsata; dotali jure Burgundiam non modo, verum etiam Belgium, quod Amisio, atque Aa fluminibus continetur, obtinuit; in quo decem ac septem provinciae adnumerantur: ducatus quatuor, nempe Brabantinus, Limburgensis, Luxemburgensis, ac Geldrensis: comitatus octo, scilicet Flandriae, Artesiae, Annoniae, Olandiae, Zelandiae, Namurci, Zutphaniae, cum Marchionatu sacri imperii: dominatus vero quinque, Frisiae, Mechliniae, Ultrajecti, Transfalsaniae, & Groeningae. Adspirantem non minus felicitati, ac votis fortunam Philippus Maximiliani filius sensisset, nisi immatura morte praeceptus foret. Nam Joannae, Ferdinandi Aragonum, atque Isabellae Castellae Regum filiae, connubio amplissima Hispaniarum, Neapolis, Siciliae, Indiaeque occidentalis regna Austriae familiae contigere, cujus universa amplitudo in Carolum, ac Ferdinandum filios concessit. Ad Carolum uti majorem natu Hispania, Belgium, Burgundia, Neapolis, ac Siciliae regna pervenere; qui Imperium adeptus, ea gessit, quorum pars breviter, ac strictim a nobis est comprehensa. Is gravissimis, ac difficillimis bellis gerendis distentus, Margaretae Austriae amitae, quae antea Joanni Hispaniae Principi, Ferdinandi atque Isabellae filio, nupserat, Belgii administrationem detulit. Ea extincta, anno M.D.XXXI. Maria, Caroli soror ex Ludovico Pannoniae Rege vidua, gubernacula suscepit, ac per quatuor & viginti annos tenuit; quo tempore Philippus Secundus Burgundico ducatu a Patre inauguratus, Emanueli Sabaudiae Duci suis ditionibus a Gallo ejecto, earum regionum imperium detulit. Is, pace inter Henricum, ac Philippum inita, adeptis sibi ditionibus receptis, cum e Belgio abire decrevisset; Margaretae, sorori nothae, Octavii Farnesii conjugii, regendas Philippus Belgii provincias tradidit; quae tunc Belgium summa cum auctoritate Regis vices gerendo administrabat. Apud illam (ea enim est regiminis forma) de iis, quae ad reipublicae statum, ad vectigalia, atque alia publica negotia spectant, concilia habebantur. Iis provinciarum praefensores consulendo, ac decernendo intererant, ut in regia potestate species Reipublicae quaedam extaret; cum praecipue plura, eademque summi momenti eae provinciae privilegia obtinuissent, propriasque sibi leges adsciscerent, ac stata qua-

Philippi Re.
gis soror
Belgii praefes.

quadam ratione regerentur; quam si Principes immutare, vel quidpiam adversus earum privilegia, legesque efficere, aut moliri velint, se sacramento præstito solutos existimarent. Ita enim natura, atque usu formatae gentes illae sunt, ut æquis imperiis assuetæ, prægrave dominandi jugum pati nequeant; quæve libertate frui non possint, exiguam illius, ac tenuem umbram mordicus retineant; neque suis legibus, atque institutis adversum aliquid patiantur.

Cum igitur ea tempestate, ut diximus, e Galliæ propinquitate pestiferum virus ad Belgium emanasset, delitescerentque in multorum animis novæ, atquæ perversæ doctrinæ semina, quæ passim erumpendo ingens incendium editura viderentur; Philippus ad populos in catholica religione continendos quaestiones de religione, uti primum a Ferdinando Rege in Hispania institutæ fuerant, haberi in Belgio iussit. Id Belgæ tamquam illorum privilegiis adversum palam abnuere; liberum vivendi genus, quo hætenus usi fuerant, angustis, ac severioribus quibusdam veluti cancellis adstringi, ac coerceri ægre ferre: viri nobiles secum, quam ratione ingruenti periculo obfistendum esset, consilia agitare; quorum illud amplectendum statuunt, ut Regi, illiusque vices forori obeunti libellos supplices deferant, postulent, exorent, ut edicto de inquisitione inducenda silentium imponatur. Tertio nonas aprilis Brederodius; Ludovicus Nassovius comes, Arausionensis Principis frater; Bandebergius, & Collemburgius Comites, quingentorum nobilium numero stipati, Bruxellas conveniunt; Gubernatricem adeunt; scripto oblato, *se dicto semper Regi audientes, summa in illum fide fuisse; fortunas, opes, vitam pro ipso effusuros testantur. Id unum demisse petere, ac rogare, ne, Hispanica inquisitione inducta, vetusta eorum privilegia tollantur: unicuique de religione libere sentire permittatur; lex Placardus vocata, qua severe a Carolo V. in hæreseos labe infectos animadvertebatur, abrogaretur; pro eo trecentas florenorum myriades Regi soluturos.* Margareta, cum sibi iis de rebus decernendi facultatem non esse diceret, negotio in Hispaniam ad Philippum rejecto; interim ne religionis causa quicquam in iudicium vocaretur, petentibus concessit. Verum nondum responso habito, in plerisque locis tumultuari coeptum,

Philippi Regis decretum de inquisitione in Belgium inducenda.

Belgarum procerum ad Margaretam Austriacam deprecatio.

Belgii a Margareta Interim obsequium.

1566

Geusi in
Belgio unde
aisti.

foedusque palam est ictum, quo, fide, atque obsequio in Philippum Regem testato, quidpiam suis privilegiis adversum meditati, parere minime teneri decernebatur; ac si quis ea infringere, aut abrogare niteretur, conjunctos obviam ituros. Inde militum delectus per provincias haberi coeptus, pecuniae comparari, de foederis imperatore externo deligendo consuli. Foederati *Geusiorum* nomen, quod latine redditum, stipem petentes significat, sumpsere. Cum enim supplicem libellum Gubernatrici detulissent, quemdam aurei velleris Equitem ad illam conversum dixisse fertur: *Non est quod quidquam verearis; Geusii enim isti sunt.* Inde illos arrepta occasione, *Geusios* se nuncupasse; mox Bruxellis publico in convivio quemdam ex foederatorum primoribus, e vasculo ligneo, stipem petentium more, vino hausto, *Vivant Geusii*, inclamasse. Inde subcinericii coloris assumptis vestibus, ligneisque vasculis ad latus appensis, mendicorum effigiem expresse; atque ut suam in Regem fidem externo aliquo symbolo significarent, nummisina e collo suspensum gestare coeperunt, una ex parte Regis effigiem referens, altera binas se invicem complectentes manus, quibus supposita mantica sustinebatur; utrinque insculptis Gallico sermone verbis: *Fidelis Regi usque ad manticam.* Hæc initia Belgicorum tumultuum fuere, quæ brevi postea in sævissima bella exarsere. Philippus ad coercendos pervicacium impetus, Albanum Ducem cum exercitu in Belgium misit, qui, tantum absuit, ut labantes res sisteret, nutantesque firmaret, ut potius majori pabulo subnixum incendium latius sese extulerit, detrectantesque Belgarum animi, sociorum Principum vel religionis causa, vel odio in Hispanos, armis atque auxiliis adjuti, potentiam, ac vires Philippi Regis per tot annos exercuerint, & longissimæ ætatis citius, quam Belgicorum tumultuum finem inspexerint.

Albanus
Dux cum
exercitu in
Belgium
missus.

Sed ut eo redeat, unde digressa est oratio; assiduis Turcarum in Pannoniam impressionibus incitati Patres, frequentiora de Carnorum ditionibus muniendis consilia habebant, cum per eas regiones superioribus sæculis barbaros sibi ad Italiam invadendam aditum aperuisse, colluvioneque efferatarum gentium ea loca inundasse intelligerent, avorumque, ac patrum ætate incurfus a Turcis factos memorarent, quibus provinciam incendiis, direptionibus, captivitatibus, miserrime,

me, ac foede vastaverant. Itaque, Sfortia Pallavicino, summo militæ præfecto, aliisque armorum ductoribus, quorum insignis bello virtus enituisset, in consilium adhibitis, de Utino, celebri ac præcipuo Forijulii oppido, muniendo actum. Sed antequam manus operi admoverentur, tres Senatorii ordinis ad situm loci inspiciendum mittere placuit. Lecti Thomas Contarenus, Melchior Michaelius, Aloysius Mocenicus, Marcii Procuratores, injunctumque, ut Utini formam, solum, situm, quibus e locis aqua, ligna, aliaque ad munitiorem erigendam, ac tuendam adjumenta suppeterent, solerter inspicerent, atque ad Senatum referrent; ut quid Reipublicæ, imperiique Veneti ditionibus expediret, consultius, ac maturius decerneretur, ne immensa in ingenti opere perficiendo vis auri, irrito conatu, infumeretur. Ceterum nullis bellis implicita Veneta Republica, tranquillitate, & otio florente civitate publicis ædificiis, ac substructionibus ad eam exornandam Patres conversi, binas hoc anno ex pario marmore ingentes statuas summis in scalarum gradibus, qua palatium aditur, erigendas curavere; alteram Martis; Neptuni alteram, Jacobi Sanfovini Hetrusci admirabili opere exsculptas, quibus bellicæ, præsertim maritimæ Reipublicæ vires repræsentantur. Sub id tempus Zilia Dandula, Laurentii Prioli olim Principis uxor, matrona lectissima, excessit e vita: exequiæ Principum more concelebratæ a Principe, ac Senatu; sacerdotum ex universa civitate cœtu comitante, ad Gemellorum ædem pompa funebri deducta est, a templi divo Fantino dicati antistite laudatione habita.

1566

*Venatorum
consilium de
Utino mu-
niendo.*

*Statue in
summis sca-
larum gra-
dibus pala-
tii Veneti
erectæ.
Zilia Dan-
dula, Prioli
Ducis uxori-
s, obitus.*

M. D. LXVII.

SEquens annus, qui fuit humanæ reparationis M. D. LXVII. variis belli Turcici suspicionibus Rempublicam exercuit. Ejus namque initio alter a Selymo legatus Venetias advenit; qui cum more gentis elate admodum, ac superbe multa de Zigetana expeditione, ac victoria enunciasset, Suleimani defuncti regis militaria gesta extulisset, de potentia, ac viribus Ottomanorum Principum cum plura esset proloquutus, adjecit; *Selymum Alphonsi Ferrariensis, qui opem Maximiliano*
H. Mauroceni. T. II.

1567

*Selymus al-
terum lega-
tum Vene-
tias mittit,
et ejus quo-
relæ.*

P 3

acer-

1567 *acerrimo illius hosti attulisset, injurias nequaquam inultas pati, sed armis vindicare statuisse; proinde petere, an Respublica, uti finitima, Principi opem esset allatura. Tum de Ufchocorum gente verba faciens, graviter damna, cladesque Turcis illatas exaggeravit; ni tot incommodis obviam irectur, Selymum classem, a qua debitæ de sceleratis prædonibus, humanique generis osoribus præna sumerentur, in Adriaticum sinum missurum. Maria Venetæ ditionis esse; quid agerent, accurate inspicere; calor vi sicca non modo, verum etiam quæ in propinquo humida essent, absumi. Mox pacis conditiones minime servari a Venetis conqueritur, quibus cavetur, ut si qui piratarum conflata pugna superessent, Byzantium supplicio afficiendi transmitterentur, Senatusconsulto legato Patres respondent: Nulla unquam in re amicitiae jura, quæ Venetis cum Ottomanis Regibus intercederent, læsa esse; quidquid pacis legibus contineretur, persancte, atque inviolate observari; nihil, quod ad piratarum insolentiam reprimendam attineat, prætermitti; absque discrimine in prædones, uti omnibus infensos, animadverti. Quod ad Ferrariensem spectaret, Principem juris sui esse, Maximiliano Imperatori affinitate junctum; officio impulsus, ut suppetias cognato afferret, bello Pannonico interfuisse. His haud obscure jam tum parum propensus, immo aperte infensus Selymi animus esse intelligebatur; cum præsertim a Jacobo Superantio Byzantio literæ perferrentur, palam de Cypro invadenda sermones circumferri, Selymumque dum, vivente patre, Amasianam præfecturam gereret, sæpius jactare affluetum; quamprimum regni gubernacula suscepisset, Cyprium expeditionem moliturum. Quamvis eodem ferme tempore Marinus Caballius legatus cum Byzantium pervenisset, perhonorifice supra morem quoque exceptus, atque ad Regem introductus, pacem eisdem, quibus cum Suleimano pacta fuerat, conditionibus sanxisset.*

Senatus responsum.

Jacobi Superantii literæ de Turcarum ramoribus Cypri invadenda.

Marinus Caballius. pacem cum Suleimano confirmat.

Marcus Quirinus classis legatus.

Verum Senatus minime barbaro Regi fidendum ratus, pervigili cura, ac sollicitudine ad maritimas res procurandas conversus, oppida validioribus munitionibus firmare; præsidia militum augere; clari nominis duces in Illyricum, Epirum, Cretam, Cyprumque mittere statuit. Philippo Bragadeno, qui classis legati munere perfunctus fuerat, Marcus Quirinus,

vir

vir a prima juvena maritimis studiis innutritus, impiger, neque unquam fatigando lassus, unde *Stentæ* cognomen est adeptus, sufficitur. Petrus Haimus biremium præfectus creatur, statimque in Illyricum ad reprimendos Uschocorum ausus, contendere jubetur; injunctumque, ut eos terra, marique accerrime insequeretur; si quis ex eorum ductoribus in illius potestatem venisset, capitis poena plecteretur; reliquos ad triremium transtra annos duodecim ablegaret: eos, qui hospitio exceperant, favissent, consilio, aut opere juvissent, severe poenis coerceret. Franciscus Barbarus cum summo imperio in Cyprum legatus designatur; Julio Saorniano, qui tunc Corcyrae erat, in Cyprum proficisci jussu, centum pedites, decemque honorarii milites, ac totius militiae præfectura tributa; atque uti in muniendis urbibus excellenti disciplina, ac peritia viro, insulae validius firmandae, Tamassi, ac Leucossiae praesertim, cura est demandata. Cum eadem auctoritate Paulus Ursinus Corcyram; Hieronymus Martinengius in Cretam mittuntur: Sfortia Pallavicinus in Illyricum, ad Jaderam provinciae caput muniendam ire jubetur.

Data a Senatu ad Cypri magistratus literae, quibus incolae ad patrias sedes alacri animo pecunia, viribus tutandas incitabantur. In universa vero non modo Cypria nobilitate, verum etiam in cunctis ordinibus & plebe is animorum ardor, eaque alacritas extitit, ut certatim pecunias, operas, atque quidquid in ipsis esset, ad institutas munitiones perficiendas conferrent. Philippus Mocenicus Archiepiscopus omnes opes, fortunasque pro patria devovit; Leucossiae civitas aureorum nummum sexaginta millia sponndit; Rochasius Comes decem aureorum millia; totidem Tripolitanus obtulere. Sed egregium animum Antonius Davila, magnus equitum magister, ostendit. Is Petri Davilae nepos erat, qui post obitum Jacobi Regis cum armorum praefecturam gereret, eximia fide, atque constantia rebellium arma, & Aragonensem factionem e regno exterminaverat, pacataque insula, Venetae Republicae vexillum, cui Catharina Cornelia, Regis vidua, summum imperium deferebat, primus crexerat. Antonius igitur avitae virtutis memor, non modo aureorum obtulit decem millia, eodemque die, quo obtulerat, exacte pendit, sed

1567

*Petrus
Haimus bi-
remium præ-
fectus.*

*Franciscus
Barbarus
legatus cum
imperio in
Cyprum de-
signatur.*

*Julio Saor-
niano mili-
tum præse-
ctura in Cy-
pro tributa.*

*Paulus Ur-
sinus Corcy-
ram, Hie-
ronymus*

*Martineng-
ius Cretæ,
Pallavici-
nus in Illy-
ricum mit-
tuntur.*

*Cypriorum
procerum li-
beralitas ad
novas mu-
nitiones eri-
gendas.*

1567

hærentibus deinde ex annonæ caritate munitionibus, magnam hordei, atque frumenti vim e propriis horreis afferri iussit, operariisque languentibus dispertiri. Nec id fatis esse duxit; sed cum pecuniæ ad institutum opus deficerent, argenti facti, atque cælati quidquid habebat, quodque Venetias in usum propriæ familiæ secum ferre decreverat, e navi, quo jam exportatum erat, efferri curavit, præsidibusque animo laborantibus obtulit: eo tanquam pignore ad inveniendam mutuum a nummellariis pecuniam uterentur. Quod ubi præsidum literis Senatus accepit, ut Antonio gratiæ honorificentissimis verbis agerentur, Patres decreverunt; statimque quinquaginta aureorum millia ad munitiones perficiendas in Cyprum deferri iusserunt.

Julius Saornianus in Cyprum delatus, statim locorum situ inspecto, magistratus in consilium adhibuit. Re diu, multumque perpensa, nihil ad regnum tuendum, atque ad quovis hostium impetus repellendos opportunius visum est, quam si Leucossia, in media fere insula sita, muniretur, unde veluti ex corde ad alias insulæ partes spiritus emanaret; solum ejusmodi naturæ esse, ut quamcelerrime aggesta humo munitione erigi posset, quæ brevi compacta adeo, ac firma esset evasura, ut ad tormentorum muralium ictus excipiendos firmissima, immobilisque persisteret: inde parvo temporis spatium, neque magno sumptu perfici opus posse, secus ac in Tamasso accidisset, in cujus unico tantum propugnaculo extruendo centum ac viginti aureorum millia expensa forent. Communi igitur consilio, quod faustum felixque esset, munitionem erigi decretum, quæ undecim propugnaculis (*baluardis* Gallice vocatis, nomine a pulchra custodia desumpto) constaret; ejusque decreti extemplo Senatus certior est factus: incredibile vero Cypriorum studium adeo in eo opere incipiendo, ac perficiendo exarsit, ut brevi exortum potius, quam factum fuisse videretur.

At Byzantii post pacis condiciones inter Selymum, ac Venetos ictas, cum Marinus Caballius legatione perfunctus, reditum in patriam pararet, atque in discessu de more ad Bassam Visirum invisendum una cum Jacobo Superantio accessisset, nonnullos in ejus cubiculo Judæos invenit, qui alu-

luminis merces, quas Venetias detulerant, sibi restitui, vel tantumdem pecuniæ a legatis Senatus nomine polliceri flagitabant, quæ Ottomanorum fisco ex aluminis vectigali publice Byzantii sub hasta conducto ab iis debebatur: qua ex re cum vehementer Bassa excandesceret, ac ni satis Judæis legati facerent, gravia minaretur, eos ad judicem Turcicum, quem *Cadi* vocant, ut jure apud eum agerent, perducere iussit. Legati rei novitate commoti, Bassam multis dictis a sententia avertere conantur: cum nihil suadendo proficerent, insolens barbarus eos in iudicium invitos trahi jubet; vis infertur, ingentique plebis furore a Zausiorum præfecto ad judicem ducebantur, illis frustra postulantis, ut Galatam Judæi, de negotio secum acturi, se conferrent. Tandem, ne ad judicem raperentur, in Hibraini interpretis ædes (*Dragomanum* Turcæ vocant) duci se permittunt; nullum officii genus, ut ratio illis satisfaciendi inveniatur prætermisuros pollicentur. At jam nonnihil de animi pervicacia remisso, Judæi acquieverant, cum Bassa indignabundus, scripto Bailum se obstringi imperat, nisi, legato Venetias reverso, publico nomine Judæis quidquid petierant, persolveretur, coram Turcico iudice adfuturum, quæ ea in re statuisset, præstaturum. Itaque coacti legati schedulæ (quod *cogetum* Turcica lingua nuncupatur) cum nullus obfistendi locus esset, subscribunt.

Venetii legati in iudicium a Turcis Hebraeorum mercatorum causa vocati.

De iis, quæ acciderant, Senatus certior factus, vehementer est commotus, quod barbare adeo cum legatis actum esset, ac, quod nullo pacto ferendum videbatur, vi adhibita, syngraphæ subscribere pessimo in posterum exemplo, atque publicis negotiis pernicioso compulsi essent. Ut igitur per vim facta rescinderentur, neque posthac quidpiam ejusmodi contingeret, Byzantium legatum mittere Senatus decrevit; munus Hieronymo Zannio, insigni civi, ac præcipuis domi ac foris magistratibus gestis claro, defertur. Verum Caballio legato Byzantio digresso, Superantius enixe adeo operam omnem, ac studium ad scriptum rescindendum contulit, ut tandem illud Bassa deleri, ac scindi adensus sit. Ea re cognita, Zannius, qui jam discesserat, atque ad Pharum, Illyrici insulam, pervenerat, in patriam est revocatus. Bassa Cubatem e Zausio-

Hieronymus Zannius ad Selymum Orator electus.

1567

*Marinus
Caballius
ex Byzanti-
na legatione
reversus in
custodiam
traditur.
Caballius
propriam
causam in
Senatu agens
absolvitur.*

fiorum ordine Venetias misit, qui pecuniam, ac mercimonia a Judæorum debitoribus exigeret; negotii rite perficiendi sollicitudo Aloysio Grimano a Patribus demandata est. His perfectis, Cubates digreditur. Sed cum ex Judæorum interceptis literis haud levis suspicio de negotio perperam Byzantii a Caballio administrato Patrum animis irrepsisset, atque adversus illum Joannes Donatus vehementi oratione in Senatu usus esset, latum est, uti ab Antonio Canali, classis legato, e Cytera insula Venetias delatus, publicæ custodiæ traditus, atque a rerum capitalium Triumviris quæstione habita, in Senatu causam diceret. Ab Antonio Valerio Triumviro duplici crimine est accusatus: eo scilicet auctore *cogetum* fuisse confectum, atque pretio illectum Judæis fuisse; inde Reipublicæ haud parum detrimenti accidisse. Caballius, nullis patronis adhibitis, suam in Senatu causam egit; singularique eloquentia, atque eximia dicendi vi, quæ illi objiciebantur, dilutis, candore anteaactæ vitæ innixus, adeo judicum animos flexit, ut vi veritatis permoti, gravissimi, atque egregii Senatoris casum illachrymarent, cunctisque fere Senatus suffragiis absolutus, pristinam dignitatem, gloriæ incremento ampliorem factam, retinuit.

Selymus ex Pannonia digrediens Joanni Sigismundo bellum adversus Maximilianum prosequenti cum Turcarum Mœsiæ, ac Scythiæ, quæ supererant, copiis Portavum Bassam præsto esse jusserat: quibus nixus Dacus Tocajum, summi momenti oppidum, Tibisco & Bogrodo amnibus vallatum, superiore anno a Suendio captum, aggreditur; tormentis muralibus magna vi munitionem quatit. Suendus ad opem Jacobo Ramingero, cujus fidei Tocajum commiserat, ferendam contendit. Maximilianus Henricum Staupicium cum Germanorum militum equitatu, peditum vexillis aliquot, pecunia, ac com meatu eodem progredi jubet. Interim decem Scytharum millia una cum Turcis, ac Mœsis, qui ad tutandas Daci res a Selymo relictæ fuerant, seditione concitata, agros vastare; in cunctos mortales citra discrimen sævire nuntiatur. Ea res solvendæ obsidionis Sigismundo causa fuit. Ramingerus in discedentes irruens, complures cædit; reliqui palantes, ac trepidi fuga salutem consulunt. Dacus, militiæ in-

infaustæ multis contrucidatis, Varadini obsidetur; inde dilapsus, recenti suorum coacta manu, stragem majori conatu renovat; reliquæ in Podoliam, & Rusciam effusæ a Rusciæ Palatino conficiuntur. Zatuorum deinde, ac Muncazium oppida Suendius obsessa, deditioe recipit, Hustium vallo circumcingit. Selymus ea de re certior factus Græciæ præfectum validis copiis, ut cum Portavo conjunctus, bellum administret, in Pannoniam proficisci jubet. Interim Verantius Agriensis Episcopus, ac Christophorus Tifembachius legati, qui de pace cum Selymo agerent, a Cæsare Byzantium mittuntur; quæ tandem anni sequentis initio ea lege est confecta, uti quæ quisque eo bello ceperat, retineret, Daciæ quoque Principe comprehenso: octavo quoque anno induciarum (hoc enim paci prætendi nomen magis Cæsari convenire visum) jura renovarentur. Selymus vero a patris consiliis abhorrens, initia sui imperii non ab armis, ut plerique Ottomanorum Principes consueverant, auspicatus; sed iis, quæ ingenti copia ad voluptates, ac delicias in Byzantii regia affluunt, irretitus, nullum majorum virtutis specimen editurus videbatur; non militari disciplina corpus, atque animum exercere; non victus parsimonia ad perferendos labores assuescere; domi inter septa, mulieribus stipatus, vitam ducere; vino lege Turcis vetito indulgere. Inde terror ille, quem patris arma sæpius christianis Principibus incusserant, elanguescere, atque ex ingenti superioris anni apparatu in singulorum animis exorta sollicitudo depelli; ut iis curis soluti ad intestina diffidia tollenda, vel compefcenda Reges vehementius converterentur.

Nam Philippus, eorum neglecta sententia, qui mitius cum Belgis agendum existimabant, cum magnis tum equestribus, tum pedestribus copiis Albanum Ducem in Belgium misit; qui ex Hispaniis in Italiam delatus, ac per Insubres, Allobroges, Sequanos, & Leucos in Belgium profectus, in præcipuis quibusque urbibus præsidiis dispositis, magno universos terrore perculit; repente præter omnium expectationem Hornio, atque Egmondano magni inter Belgas nominis, atque auctoritatis comprehensis, ac custodiæ traditis; qua ex re complures ad foederatos accessere, durissimaque Albani imperia perosi,

1567

Maximilianus legatos de pace Byzantium mittit

Pax inter Cæsarem & Turcas.

Hornius & Egmondanus Principes ab Albano Duce in custodiâ traduntur.

1567 fi, penitus ad libertatem erecti bellum aperte, undique auxiliis accitis, moliri cœpere.

Condæi &
aliorum
Gallorum
precerum
adversus
Regem con-
silia.

Finitimæ vero provinciæ ægritudine rursus consopita, Gallorum adversa paci studia erupere. Cum enim Condæus, & Gaspar Collinius maris præfectus Carolum ad Albani Ducis iter impediendum, armaque in Hispanos movenda frustra fuissent cohortati, veriti, ne finitimorum exemplo severioribus legibus coercerentur, occulta ferere consilia, ac de Regis imperio penitus excutiendo agitare incipiunt: suæ factionis homines sollicitant; quamaximas copias parant; diem edicunt, qua ipsi, & Rupifulcaudius, Andelotius, atque alii Rozeum conveniant, inde improvise Meldas oppidum, ubi Rex una cum matre commorabatur, adorituri. Inopinato nuntio perculsa Regina, concilium vocat: ex Nemorosii Principis sententia, ut Lutetiam, quæ viginti tantum passuum millibus a Meldis distat, Carolus statim se se recipiat, decernitur; qui octingentorum circiter Gallorum equitatu, ac sex Helvetiorum millium peditatu septus, digressus, vix quatuor passuum millia confecerat, cum repente Condæus trecentis equitibus comitantibus obviis adest. Helvetii alacres ad pugnam se expediunt, Condæanis gradum sensim referentibus, leviori certamine pugnatur. Carolus cum matre, atque imbelli comitatu per devias semitas urbem ingreditur. Helvetii, minime intermisso itinere, hostium conatu repulso, atque eluso, ordinata acie subsequuntur. Fœderati ad Clayam oppidum conveniunt. Commeatum inopia premere Lutetiam statuunt; annonam ex propinquis oppidis importare in urbem prohibent. Molas trusatiles incendunt; itinera, quibus ex Morinis, ac Neustriis subvehi victus poterat, infesta reddunt; Ligeri trajecto, ad Divi Dionysii oppidum castra ponunt; Clarantonem pontem occupant. Carolus extemplo totius regni præfectis imperat, quantas copias possint, ad suppetias sibi ferendas comparent.

Carolus
Rex Lute-
tiam se reci-
pit.

Gallorum
fœderatorum
consilia de
Lutetia
elsidenda.

Eodem tempore Hospitalium cancellarium, Viglevillium, ac Morvillerium ad fœderatos conquestum mittit: *Se inscio milites coegisse, insueto exemplo ad arma ivisse: qui nullius imperiis subessent, eos, ni prius causas exposuissent, arma capere nunquam solitos; eo minus id subditis adversus Prin-*
cipem,

cipem , penes quem summum in illos jus esset , licere . Ad hæc foederati , acerrimos illorum hostes a Regis latere non discedere , queruntur ; quæ adversus ipsos consilia inita sint , haud ignorare se : affirmant , petunt , ut externæ copiæ dimittantur ; injuriis , quæ a Guisus quotidie illis inferrentur , obfistatur ; eorum religionis libere exercendæ facultas detur ; e singulorum virtute , atque in rempublicam meritis dignitates tribuantur ; gravioribus , atque iniquis tributis plebs levetur ; totius regni ordinum conventus celebrentur . Postulatis Rex haud quaquam respondendum ratus , fecialem armatum ad eos mittit , qui obtestetur ; *cum ad Regem imperii administratio , delectus militum , pecunias imperare spectet ; cumque Condæus cum suis ea , quæ cunctis innotuerant , egisset ; coram Rege exarmati , atque obtemperaturi se sisterent , an quæ egerint tueri , atque cæptis insistere velint , declaraturi .* Eo audito , ad unum illud , quo absoluta religionis libertas petebatur , conversi , cum Equitum Magistro in colloquium descendunt ; quo Regem binas in suo regno religiones nunquam permissurum ; quidquid edicto caveretur , pro tempore statutum ; ut perpetuum foret , nunquam se quoque auctore concessurum , constanter affirmant : omnis concordiae ratio abrumpitur .

Fœderati Aurelianum capiunt , Lutetiam ad summam rerum egestatem adigunt . Regis præfecti Humallius , Longavillius , atque alii , Bufenaliū quingentis equitibus , tribus peditem millibus adoriuntur , magno impetu tormentis quassatum deditione recipiunt . Eo capto , nullo negotio propinquus oppidis in potestatem redactis , laxari annona cœpit . Carolus interim majori sollicitudine milites cogit ; vim argenti undique in belli sumptus parat ; reliquorum Principum auxilia implorat . Annibalem Rucellajum Venetias ad Senatum mittit , qui cum Arnolfo Ferrerio , ordinario legato , ad Principem Patresque introductus , quæ gravia , atque acerba Galliae denuo contigissent , expositis , ut pecunia Regi subveniretur , efflagitavit . Verum ejusmodi erat eo anno rerum conditio , ut crebris de bello a Selymo adversus Venetos suscipiendo sparsis rumoribus , ingentem auri vim in maritimis rebus procurandis effundere Senatus coactus esset . Quapropter uti

an-

1567
Gallorum
foederatorum
petitiones .

Cureles
Rex fœderatis obtestatur .

Aurelianum
ab Ugonetis
captum .
Bufenaliū
a regni cap-
tum .
Annibal
Rucellajus
a Carolo
Venetias
missus .

1567 antea fecerat , ac maxime optabat , amico Regi opem ferre nequivit .

*Prælium
inter Regios
& fœdera-
tos.*

*Anna Mo-
morantii ob-
itus.*

Ceterum in Gallia , lata planitie , inter Lutetiam , ac Sandionyfium fita , acie decertatur . In fœderatorum exercitu mille ac quingentos equites , pedites mille ac ducentos tantum fuiſſe ferebatur , Andelotio cum peditatus flore , ac magna equitatus parte ad Poſſiacum digreſſo ; regium ex trium millium equitatu , octoginta peditum vexillis , ſex Helvetiorum millibus , ex quibus decem & octo millium ſumma conficeretur , conſtituiſſe . Fœderati initio acriter adeo certamen inierant , ut ab illis victoria ſtare videretur . Verum Momorantius ingenti ardore in hoſtes ſe ſe inferens , diſſecto peditatu , haud dubiam victoriam reportavit . Sed eo inter dimicandum vulnerato , atque eodem tempore Condæo ex æquo prolapſo , dum hinc atque inde ad opem ducibus ferendam accurritur , nox prælium diremit . Regii campo potiuntur , interfecti , ac faucii ad trecentos ex iis fuere ; ex fœderatis duces quinquaginta , trecenti equites , pedites permulti . Poſtridie Andelotio cum reliquis copiis ſuperveniente , ad pugnam fœderati regiones elicere nituntur ; qui Momorantii obitu , ac , ne in perampla civitate tumultus ſuboriretur , metu , intra Lutetiam ſe continent . Inde viribus aucti , Sandionyſio , viciniſque oppidis relictis , in Lotharingiam ad Germanorum ſubſidia , quæ a Caſimiro ſubmittebantur , excipienda fœderati proficiſcuntur . Ad ea impedienda , atque ad Joannis Gulielmi Saxonum Ducis , Badenſisſque Marchionis trium peditum millium ſubſidia recipienda , Humallium eodem contendere Carolus præcipit ; Lanſacium ad Rhenanum Palatinum , alioſque Germanos Principes mittit , qui pro antiquo amicitia cum Gallis jure petat , ne illus perduelles juvare pecunia , aut milite velint . Momorantii loco Henrico fratri , Andegavenſium Duci , copiarum imperium deſert : ſummi nominis duces præconſultores adoleſcenti adjungit . Is ſtatim Lutetia diſcedens , Arimbergio Comiti , qui cum mille ac ducentis equitibus , duobus peditum millibus , ex fœdere cum Philippo Rege a Carolo inito , in Galliam adverſus Proteſtantes ab Albano mittebatur , obviam contendit .

*Henrico
Andegavenſi
Duci
copiarum
imperium
deſertum.*

Dum inter belli vehementiores apparatus , externarum co-
pia-

piarum curas, quæ a regiis ex Belgio, a fœderatis ex Germania accersebantur, atque concordie tractationes annus extraheretur, Cæsar, induciis cum Selymo pactis, belli Turcici curis expeditus, Germaniæ res in meliorem statum redigere nititur. Carolus Archidux Austriæ, ejus frater, ad Stiriam, Carinthiam, Carniolam, quæque illi Italiæ proximæ ditiones obvenerant, invisas profectus, cum ad loca Forojulio, atque Istriæ proxima pervenisset; Hieronymus Lippomanus, Joannis filius, officii causa legatus ad eum mittitur, ut in finitimam Reipublicæ provinciam accessum gratuletur. Qui Carolum Goritiam conveniens, mandatum sibi a Senatu legationis munus obivit. Multa vero de Uschocorum gente conquestus, qui Senia, Bucaro, Flumine, atque aliis sibi subiectis oppidis excepti, prædas conveherent, maria infesta redderent, in omnis generis mortales sævirent; petiit, ut tot flagitia non inulta passus, efferam gentem in alias terras amandaret, aut debitis, eisdemque gravissimis pœnis coereret. Ad finium quoque controversias definiendas Senatus nomine Carolum est adhortatus; ut dissidiorum amputatis causis, firmior in dies inter illum, ac Rempublicam amicitia coalesceret. Carolus perditos, ac sceleratos homines odisse, deque iis dignas pœnas sumpturum pollicitus, seque ad finium contentiones tollendas paratum esse testatus, legatum, quem perhonorifice susceperat, dimisit.

Inter hæc, in eo præcipue summo studio Patribus nitentibus, ut quæ ad maritimum imperium attinerent, sedulo curarentur, Hieronymus Priolus Princeps, octogesimumprimum ætatis annum agens, repentino comitali morbo correptus, cum annos octo Reipublicæ præfuiisset, ex humanis excessit. Exequiis solemnibus pompa, ut moris est, habitis, in Gemellorum æde a Joanne Baptista Grito, Aloysii filio, laudatus est. Uno ac quadraginta viris, ad quos novi Ducis creandi electio pertinet, majoribus comitiis renuntiatis, majus, quam assueverat, in suprema dignitate adipiscenda illustrium civium studium exarsit. Qui præclare pro patria domi, forisque gestis eminentiores habebantur, fuere Matthæus Dandulus, Hieronymus Grimanus, Aloysius Mocenicus, Jacobus Aemilianus. Verum cum per tredecim dies, quod raro evenit, in

1567

Hieronymus Lippomanus ad Carolum Austriacum orator mittitur.

Hieronymi Prioli Principis obitus.

con-

1567
*Petrus
 Lauretanus
 Priolo in
 principatu
 successus.*

conclavi Patres fuissent, neque in praesentes convenire possent; tandem, Mocenico in primis adnitente, Petrus Lauretanus, senio jam confectus, quintum atque octogesimum annum agens, praeter totius civitatis, ipsius quoque expectationem, Princeps renuntiatur. Nunquam enim in omni vita publicis negotiis totum se ita addixerat, ut per arduas semitas ad eum honoris gradum contenderet; innocentia tantum vitae fretus, ac morum integritate viam sibi ad Consiliariorum sexviratum muniverat. Tumque nil ejusmodi cogitans, cum e foro digressus, per mercatoriam viam domum proficisceretur, delatae dignitatis nuntium accepit; atque e suis ædibus a Marco Antonio Francisco scriba, qui Patrum nomine principatum ei delatum significavit, ad palatium est deductus. Postridie de more in aurea basilica ab electoribus populo ostensus, principatus insignibus inauguratus est.

M. D. LXVIII.

1568

*Halim Tur-
 carum clas-
 sis impera-
 tor.*

ATque in eas tempestates ejus principatus incidit, quibus civitas fame, incendio, difficillimo, ac periculoso bello laboravit. Quamvis enim Selymus Turcarum Rex priscæ avorum, patrisque virtutis oblitus, dies noctesque computationibus, conviviiis, omnique libidinum genere contereret, Mehemeti genero, viro industrio, quem a parvis initiis ad supremam Visiratus dignitatem sustulerat, rerum, imperiique totius summam crediderat; qui prudentia, solerti, ac sagaci ingenio ad eam molem sustinendam haud impar, pace nuper cum Maximiliano Imperatore icta, minime passurus videbatur, ut Ottomanorum Regum vires, quæ continentibus bellis excreverant, inutili, atque indecoro otio marcescerent. Itaque maris imperio Piali adempto, Halim universæ classi præfecerat; quam magno cum apparatu, milite, annona, tormentis instructam ingenti numero emissurus videbatur; quonam iter habitura, quasve regiones petitura foret, incertum. Inde quisque suis rebus prospicere, Turcarumque concilia explorare. Senatus, licet nuper pacem cum Selymo pepigisset, attamen gentis mores edoctus, quæve ad Chium superiore anno acciderant, secum reputans, ne improvise aliquid in Cypri regno moli-

molirentur, verebatur; cum præsertim de Cypria expeditione sermones Byzantii in vulgus non modo dispergerentur, sed ea de insula invadenda multa apud proceres agitarentur. Suspicionem quoque haud parum auxerant, quæ ad Decemviros per occultos nuntios afferebantur, in Tamasso, præcipua regni urbe, a sceleratis quibusdam hominibus ingentem subterraneum cuniculum excavatum fuisse, qui, ad Turcicæ classis conspectum igne concepto, ac horrenda strage edita, hostibus aditum patefaceret. Neque deerant, qui Ascrivium, in Rhizonici sinus faucibus situm, Reipublicæ urbem, invasuros Turcas dicerent. His permotus Senatus, triginta statim triremes, quæ reliquæ classi adjungerentur, comparari decrevit. Triginta trierarchi creati; totius classis imperator Hieronymus Zannius secundo a Senatu dictus, majoribus comitiis confirmatus est; ut pedites mille ad præsidia augenda deligerentur latorum; Sebastianus Venerius legatus Corcyram cum summo imperio missus; Illyrici oppida, atque urbes usque ad Epiri litora præsidii militum firmata: nihilque, quod ad Venetas res, subditosque tuendos attineret, prætermisum.

Neque immunis a Turcicæ classis suspitione Pius Pontifex fuit, cum crebris rumoribus perferretur Halim in Adriaticum finem ad Anconam oppugnandam venturum, prædivitis Laurenti templi eximia ornamenta, atque opes direpturum. Quæ ex re Pontifex mille peditum numero Anconæ præsidium auxit. Trepidatum quoque ab Epidauriis, quorum salutem cum maxime Pius prospiciendum animadverteret, ut sibi a Venetis triremes ex pontificiis ditionibus remige, ac milite instruendæ traderentur, per Hydruntinum Archiepiscopum legatum postulavit. Senatus vero, licet quæcumque Epidauriis adversa accidissent, opportunitate, ac situ urbis, & portuum, ad Rempublicam, universamque Italiam spectare intelligeret: attamen ne acerrimi in se hostis arma lacefferet, cunctatione utendum, neque quidquam præpropere decernendum censebat; cum præsertim, quænam Pii mens esset, Patres non lateret, qui acerrimo in Turcas, perpetuos christianæ reipublicæ hostes, odio incensus, nihil magis exoptabat, quam ut Principes, illius gentis assiduis incrementis expergefatti, in eam socia arma converterent, rescissaque Venetorum cum Ottomanis Regibus amicitia, aditus

1568

Sceleratis hominum consilium de Turcis Tamassum introducendis. Veneti 30. triremes instruunt, Hieronymus Zannius imperatorem eligunt. Sebastianus Venerius, in Corcyram cum imper. mittitur.

Pius V. Pontifex præsidia Anconæ ob Turcarum rumores sin- ponit.

1568 ad commune foedus ineundum patefieret. Venetos vero a bello cum potentissimo hoste suscipiendo, tum ingens, ac fere immensa Turcarum potentia, tum ea, quæ superioribus annis postremo cum Suleimano bello acciderant, remorabantur. Itaque, ut nihil, quod ad imperium maritimum tutandum necessarium foret, prætermittendum, ita ab iis abstinendum, quibus pacis leges turbarentur, Respublicaque ad bellum traheretur, existimabant.

Inde licet singulis annis classibus educendis, orisque tuendis, magna pecuniæ vis infunderetur, publicæ, privatæque opes exhaurirentur; sacerdotum tamen decumas ex veteri consuetudine a Pontifice, Paulo Theupolo legato adnitente, obtinere non potuerant. Qua ex re haud parum molestiæ Patrum animis accesserat; cum ex auctis, exaggeratisque sacerdotum opibus, majorum pietate, ac munificentia, nihil ad Rempublicam tuendam adjumenti pervenire animadverterent civiumque ac subditorum fortunis, quorum sæpe multi egestate, atque inopia premebantur, tantam impensarum molem sustineri, eorum tantummodo sanguine, opibus Rempublicam ecclesiasticosque viros immunes niti; attamen nihil dimovere Pontificem a sententia potuit. Immo novam rem aggressus, edictum Romæ promulgavit, quo solutos a vectigalibus, portoriis, aliisque publicis oneribus sacerdotes esse fanciebatur; in eos graviorebus censuris, ac poenis, qui secus fecissent, etiam propositis: nova tributa indici, se inscio, atque inconsulto, vetabatur, aliaque ejusmodi decernebantur, quibus Principum auctoritas vehementer imminui, ac lædi videbatur. Idque in primis Philippo Hispaniarum Regi, ac Venetis grave, atque intolerandum erat; cum ille in amplissimis suis ditionibus magnam auri vim ex sacerdotiis colligeret; Veneti vero Rempublicam cum libertate nacti, quam propriis legibus per tot sæculorum seriem administraverant; nihil, quo vetus regendorum populorum consuetudo immutaretur, pati poterant. Sed cum Paulus Theupolus legatus Reipublicæ jura, atque instituta acriter tueretur, Pontifex quæ decreverat, ad compescendam regulorum quorundam licentiam statuisse affirmaret, gravioribusque negotiis impeditus alio avocaretur, paulatim nimio ardore animi restincto, ea qua primum rem aggressus fuerat vehementia

resedit, nihilque de Principum jure immutatum est. Sollicitavit quoque haud parum Philippi Regis animum classis Turcicæ expeditio, quam complures vel ad Guletam in Numidia oppugnandam, vel ad Melitam invadendam venturam dicerent. Rumor quoque dissipatus erat, in regnum Neapolitanum delatam, assuetis incendiis, direptionibus omnes oras illas deformaturam.

Ceterum quæ in Arabia Turcis eo anno adversa accidere, susceptos magna expectatione conatus inanes reddidere. Nam gentes, quæ in ea provincia prope Erythræum mare degunt, Ottomanorum Principum jugum excutere nitentes, ingentes tumultus conciverant; Bassam regionis præfectum, compluresque illius strenuos milites interfecerant; seditio per totam Aegyptum ad Memphim usque se se diffuderat; Lusitanorumque Regum auxiliis finitimis freti, animis, & viribus Arabes augebantur. Inde Selymus ab Europeis expeditionibus aversus, eo imperii sui vires conferre, maritimas, ac terrestres copias in Alexandriam mittere cogeatur. Quocirca Halis maris præfectus quinque atque octoginta triremium classe mare Aegæum, atque Ionium emensus, Corcyram amice prætervectus, Aulonem usque profectus, nulla re egregie facta, in orientem iter flexit.

Ottomanorum subje-
ctorum ad
Erythræum
mare & in
Aegypto tu-
multus.

Inde maritimi Turcarum apparatus suspicione depulsa, in Galliam, ac Belgium cunctorum ora obvertebantur: illa reciprocante veluti æstu, alternis modo belli, modo pacis fluctibus agitabatur; hoc eadem correptum tempestate, in vehementiores quotidie turbines conjiciebatur. In Gallia denuo pax inter Regem, ac foederatos initur. Nam cum Germanorum auxilia, frustra obsistentibus regiis, ad foederatos pervenissent, Carnutumque, oppidum duorum tantum dierum itinere a Lutetia distans, adorti fuissent, propugnatoribusque acriter se tuentibus, obsidio traheretur, de pace agi coëptum, quæ his legibus est confecta: *Ut unicuique, quamcumque religionem vellet, sequi permetteretur: crimina in Regem perpetrata, oblivione deleverentur: Foederati, externis auxiliis dimissis, ab armis discederent: urbes, atque oppida occupata Regi restituerent.* Ea si, ut polliciti fuerant, præstitissent, aliquis ex concordia fructus expectari posse videbatur. Sed varie in pacis exequendis conditionibus moras nectebant, ægre ad oppida deferenda ad-

Pax denuo
in Gallia
sanctur.

1568 ducebantur ; Rupellam paulo ante pacem occupatam , ad oceanum situm magni momenti oppidum , tuebantur . Ex iis complures , Rege minime adsentiente , ad Arausionensem Principem transibant , qui a Philippo Hispaniarum Rege desciverat , armaque adversus Albanum Ducem comparabat . Multa quoque prae-teritarum dissensionum semina exorta , ex quibus tertium civile bellum in Gallia initium sumpsit . Santones , Pictavos foederati occupant ; copias undique cogunt ; toto fere regno tumultuantur . Rex bellum denuo indicit ; edicto , ne qua religio , prae-ter catholicam , publice exerceatur , cavet ; omnes concordiae leges perosus , quam maximas potest copias parat ; amicorum Principum auxilia implorat ; literas ad Senatum dat , quibus , ut iis , quae suo nomine Foxius legatus gravissimis de rebus ageret , ea fides , quae sibi praesenti haberetur , Patres praestarent , petit . Foxius Principem , Patresque , Decemvirum Magistris adstantibus , in hanc sententiam est allocutus .

Bellum in Gallia iterum exoritur .

Carolus Rex , ne qua religio praeter catholicam publicam in Gallia exerceatur , cavet .

Foxii , Regis Galliae ad Venetos legati , oratio .

Ingentem dolorem , ad quem in Christianissimum Regem , atque in patriam amor , & pietas impellunt , vix cohibere queo , Princeps Serenissime , Patres amplissimi . Jam enim tertio post alternas Galliae clades civile bellum erupit ; tempestates , ac procelle , quae consedissee videbantur , resurgunt ; graviorique aegritudine conflictatum , amplissimum regnum corripitur ; capite laborante , membra reliqua ad ejus salutem , atque incolumitatem certatim accurrunt . Republica seditionibus exagitata , cuncti ordines in illius exitium , ac perniciem conspirant . Inde civium , ac populorum in se arma conversa , interneciones , urbium excidia , provinciarum vastationes , humanorum omnium , divinorumque everSIONES , florentissimo , ac potentissimo Galliae Regno , nisi Dei Optimi Maximi auxilium praesens sit , imminere jam ac impendere , incredibili animi dolore , cernimus . Carolus , uti clementissimum patrem decebat , hactenus aberrantes filios lenitate , ac clementia flectere adnixus , arma juste in eos conversa , vagina recondidit , quae deliquerant , magnanimitate oblitus . Omnia secus ac speraverat cecidere ; clementia audaciam peperit ; criminum impunitas ansam peccandi fecit ; nullo non scelerum genere perditii homines debacchantur . Eo ventum est , ut non lenioribus remediis , sed ferro , atque igne ad eam depellendam pestem , quae brevi universam Galliam corre-

corruptura videtur, utendum sit, Quam maximas potest Carolus ad perduellium conatus reprimendos copias comparat; quadraginta equitum vexilla, sexaginta peditum, sex mille Helvetii, plerique e nobilitate in armis sunt; singulis provinciis praefectos viros fortitudine, ac prudentia insignes, strenuosque milites, ut externis auxiliis aditus impediatur, attribuit: omnes fere arces, atque urbes illi obtemperant; viri ecclesiastici, catholici, populus, ac fere tota Gallica nobilitas parent. Contra Condeum pauci rerum novandarum cupidi sequuntur; nulla illi ad copias comparandas facultas; Rupellam tantum in Santonibus, in Aquitania Albanum montem, & Castrum possidet. Carolus catholicos Principes fere omnes amicos, ac foederatos habet; Pium Pontificem Maximum, Maximilianum Caesarem, Philippum Hispaniarum Regem, vestram Rempublicam. Atque illud, quod reliquis praestat, Dei Optimi Maximi, cuius causa in primis agitur, auxilium sibi praesto futurum pollicetur. Verum ad tot alendos exercitus immensa prope pecuniarum vi est opus. Ad eam representandam assiduus bellis attrita, atque afflictæ Galliae, vectigalium, ac proventuum vires non sufficiunt. Ad foederatos itaque, atque ad eos, qui sibi mutua benevolentia conjuncti sunt, gravissima, ac justissima in causa, in qua totius christianæ reipublicæ status vertitur, confugit; Venetam Rempublicam praecipue orat, obtestatur, ne sibi, atque amplissimo regno deesse velit. Non magna Carolus petit, sed quæ nullo incommodo praestari facile possint; centum nempe aureorum millia; hoc praesertim tempore, quo, belli suspicionibus penitus depulsis, alta pace fruimini; quo, undique ad vota rebus fluentibus, ingentes pecunias congestas retinetis. Reges connubiis atque affinitatibus benevolentiam ac necessitudines comparant; Respublicas beneficiis Regum amicitias promereri oportet. Ac, ne fortasse id objiciatur, quod ea, quam superioribus annis pecuniam Regi commodastis, minime ex condito reddita fuerit, vobis Lutetianum vini vectigal addidit, publicanos, eorumque bona obstringit, vel tot gemmas, quæ ducentorum millium aureorum summam conficiant, praebiturum se spondet. Quid igitur vos moratur, ne Regi de republica christiana optime merito, vobisque innumeris amicitiae vinculis conjuncto, difficillimo hoc

1568 *tempore auxilium feratis, vobisque amplissimum ac potentissimum regnum perpetuo devinciatis? Italiam, Rempublicamque vestram incolumem servetis? Quis enim ignorat, Galliis nihil adversi accidere, neque commoveri amplissimum regnum posse, quin eodem motu atque impetu Italia Galliae finitima concutiat, ac convellatur? Subvenite itaque Christianissimo Regi; religionem tuemini; neque a majoribus vestris, neque a vobismet ipsis degeneres, laboranti Galliae turbulentis, ac difficillimis tempestatibus opem non denegate.* His a Caroli legato enunciatis, ut e Patrum Collegio duo eligerentur, qui cum Foxio de auxiliis ferendis agerent, in Senatu latum. Lecti Vincentius Maurocenus consilii, Joannes Baptista Foscarenus continentis Sapientes; quibus referentibus, centum aureorum millia iis, quibus legatus petierat, conditionibus Regi commodata. Vario eventu, in Gallia pugnatum; Gennabum a Condæo captum; multi ex foederatis, qui sub Acerio, ut se Condæo conjungerent, iter in Pictavos moliebantur, a regiis cæsi, ac profligati sunt.

Veneri centum aureorum millia Carolo Regi commodant.

Egmundanus, et Hornanus Comites ab Albano Duce capite damnati.

Eodem tempore in Belgio dubio marte, modo Arausionensi, modo Albano Duci adspirante fortuna, certatum; complures, quos novarum rerum cupidos seditioni, aut tumultibus alimenta ministrare rebatur, comprehensos supremi supplicii poena Albanus affici jussit; in Egmundanum, atque Hornanum comites Bruxellis medio foro capite animadversum. Qua ex re ingens adeo in cunctis fere Belgarum animis commotio est consecuta, ut belli incendio uberrimæ, ac ditissimæ illius regionis provinciæ conflagrarent; funesto ac fortasse non inutili exemplo, quam sæpe acerba, ac duriora imperia mortales ad desperationis casus adactos, moliri extrema quæque, non tam ipsis, quam Principibus exitiosa, compulerint. Belgii tumultibus, quibus Philippi Hispaniarum Regis animus vehementer angebatur, Caroli majoris natu filii obitus accessit, quem turbidi, atque efferati ingenii juvenem, quod adversus regiam majestatem multa egisset, antea omni armorum genere adempto, custodiæ tradi jusserat. Verum alti animi juvenis, probri, atque injuriæ impatiens, cum vita indecoram regiæ fortunæ notam delere statuit; quamque sibi gladio inferre nequiverat, inedia vincente naturam, necem sibi

sibi consciscere decrevit. At consilio custodum assiduitate detecto, occulto adamantem ex annulo, quem gestabat, extractum, voravit, durissimo lapide incidere corporis nexus irritato conatu posse ratus. Tamen vitam denique obstinata mente pertæsus, omni ciborum genere sese ingurgitando, aquæ frigidæ nunquam potatione intermissa, brevi stomachi vitium contraxit, atque dysenteria correptus, interitum sibi maturavit, quem, rite prius Ecclesiæ sacramentis susceptis, constanter subiit. Nec multos post dies Regina immaturo infantem partu enixa, interiit. Ejus obitum per legatum, perque literas Senatus Regi doluit.

1568

Caroli Philippi Hispaniarum Regis filii obitus.

M. D. LXVIII.

Verum Turcici belli suspicione, quæ superiore anno Patrum animos sollicitaverat, depulsa, in piratis insectandis, marique a latronibus purgando civium diligentia, ac virtus elaboravit. Marcus Quirinus, cui superi maris custodia a Senatu demandata fuerat, magna exactæ, atque indefessæ fortitudinis argumenta edidit, lævissimos prædones toto mari insecutus: in iis Turcarum biremem in Liburniæ ora ad Melendam aggressus, ad unum hostibus contrucidatis, cepit. In Apuliæ litibus tres myoparones alto mari conspicatus, incredibili tremis suæ velocitate affecutus, binos Brundusii litibus fugiendo impactos, ingenti cum barbarorum cæde oppressit; tertius tenebris sese intendentibus ægre a nostrorum conspectu divulsus est; centum amplius, qui catenis vinciti miserrimam vitam trahebant, Christiani libertate restituti, variisque cladibus prædonum conatus illius virtute repressi. Sub id quoque tempus Byzantio afferebatur, Selymum in Arabiæ bello distentum, Persarum quoque Regis arma pertimescere: Arabes Adenam urbem cepisse; magnos in ea Arabiæ parte, quam *Gemen* vocant, motus, magnos successus, felicesque habuisse; cunctaque, unico oppido, quod Ziliam vocant, excepto, in suam potestatem redegit: ad Balsaram quoque ingentes tumultus concitatos; populos, arreptis armis, Turcarum servitium abjecisse: Selymum quoque Astracani expeditionem moliri, eo consilio, ut decem atque octo

1569

M. Quirinus classis legatus, piratarum navi in suam potestatem rediit.

Arabum cœtra Turcas progressus.

Selymi consilium de Volga Tanai conjungendo.

1569 passuum millia fossa perducta, Volgam, Tanaimque amnes conjungeret; inde aditu patefacto, classe Byzantio ad Caspium mare, atque in Persidem usque penetraret: eo Selymi facto Moscum, ac Persam ingentes comparasse copias, ne potentissimi hostis vires intima suarum regionum pervadere paterentur. Iis curis Selymo intento, quiescere Respublica, atque a sumptibus annuis abstinere posse videbatur. Verum summo cum imperio praefecto in Arabiam misso, populares motus cito compressi, ac sedati sunt. In opere vero de jungendis Tanais, ac Volgae amnibus perficiendo, complures, atque haud exiguae subortae difficultates, quae patrem quoque Suleimanum remoratae fuerant, Selymum a suscepta sententia dejecere.

*Venetia
summa ino-
pia vexata.*

Itaque a reliquis bellorum motibus liber, susceptum pridem de Cypro invadenda consilium denuo secum agitare coepit, iis praesertim, quae Venetis hoc anno infausa contingere, incitatus. Nam annonae frumentariae caritas, quae totam Italiam afflixit, in urbe, ac ditionibus Venetis mirum in modum saeviit. Frumenti sextarium, quod perraro, ac nunquam fortasse acciderat, decem aureis nummis venit; complures fame compulsi invisos antea cibos appetiere; herbis alii victitavere; nec defuerunt, qui tabidos inedia artus trahendo annonae inopia confecti sunt. In urbe cum ad ducenta mortalium millia alenda (tot enim circiter censentur) frumentum non suppeteret, ex milio panis confectus plebis famem sedavit. Nihil, quo ea calamitas depelli posset, a Patribus omisum; quae eo gravior est habita, quod omnium rerum ubertate, ac copia affluenti civitati accidit.

*Venetiana
valis incen-
dium &
ejus descri-
ptio.*

Hoc malum decimo octavo kal. octobris atrox exortum in navalibus incendium conduplicavit. Est enim in ea urbis parte, quae ad orientem solem spectat, immenso opere, coeptus jam inde a Reipublicae incunabulis, duum circiter passuum millium circuitu in speciem urbis extructus locus, in quo quaecumque cum ad terrestres, tum ad maritimos bellorum apparatus pertinent, congesta sunt. Nonnullos lacus continet, in quos fabrefactae majores, minoresve triremes, aliave navigia immisa, atque inde deducta, in expeditiones mittuntur; mox ad urbem reversa, ex iisdem lacubus machinarum vi intra amplissimos fornices subducuntur, in quibus a ventorum vi, solis ardore,

dore, atque imbribus conservantur. Ex levioribus centum, ex gravioribus triremibus duodecim Senatus consulto semper in promptu sunt; ut, si belli suspicio adsit, cito educi queant. Velorum, rudentum, antemnarum, malorum, biremium, scapharum magnus numerus. Ad hæc cujusvis generis tormentorum, sclopporum, hastarum, clipeorum, galearum, loricarum ingens copia. Artifices innumeri ad ea omnia conficienda ære publico aluntur; fabri lignarii, ærarii, navales, tormentarii, quibus fervens juvenus exercendis operibus assueta obtemperat: pueri a teneris annis eas artes edocti, temporis, interitusque injurias farciunt, disciplinæque beneficio excellens operum effectrix virtus æterna servatur. Locum præaltis moenibus septum, *Arsenatus* domum vulgo majores nostri appellavere, quod veluti in privatis ædibus cuncta admirabili ordine administrantur. Tres præfecti majoribus comitiis creantur, quibus ea cura data est; totidem a Senatu summæ auctoritatis Senatores adjecti, qui singulis de rebus una cum præfectis decernant. Longum nimis, atque operosum esset ea scriptis mandare, quæ singula oculis lustrare pene impossibile sit.

In hoc igitur amplissimo navali noctu sulphureus pulvis, igne celerrime concepto, incensus, repente sese diffundens, horribili adeo impetu ac fragore erupit, ut murorum ipsius navalis partem, turesque nonnullas firmissime compactas prostraverit; proximæ domus vehementissimo labefactæ motu corruerint; longinquæ in extremis urbis regionibus sitæ tremore horribili concussæ sint. Sacrosanctæ Trinitatis ædes, divorum Francisci, ac Justinæ martyris pene totæ dirutæ: divæ autem Mariæ cælesti pernobilis dicata basilica, una cum Virginum cœnobio dissiliit; vectes ferrei quibus fores claudebantur, licet immanes, diffracti; a fundamentis amplissima tecta everfa, ut vix e murorum ruinis, propinquorum ope, sacratæ Deo mulieres sese incolumes eripuerint, nonnullis sub ingenti prolabantium ponderum onere pressis, atque enectis. Universa eo motu contremere, ac fatiscere urbs visa est. Fuerunt qui insueto intempestæ noctis fulgore attoniti, supremum rerum omnium exitum, universorumque finem adesse arbitrarentur. Inde ingens trepidatio; incerta, quo plerique tenderent, fuga; muliebris ejulatus; multorumque ex suis laribus sese me-

1569 tu proripientium impetus, ne tectorum oppressi ruinis enecarentur : fragorem ad quinquaginta passuum millia in tonitru, ac fulguris morem exauditum fuisse constat. In ea repentina, atque adeo ingenti totius urbis commotione ex civium, atque nobilium numero complures, arreptis armis, patriæ, si res posceret, adfuturi, in forum veniunt; deinde navalis periculo comperto, cuncti summo studio ad opem ferendam incitati advolant. Joannes Legius, Eques ac Marcius Procurator, juvenum coacta manu, præsto fuit; præcipui Senatores accurrere; ingens navalium ministrorum numerus, ne latius incendium emanaret, intrepide adnixus, flammaram vim tandem cohibuit. Excubiæ per aliquot noctes, atque armatorum custodiæ habitæ. Verum terroris magnitudini, ac famæ, quæ ea de re per universam Europam sese diffudit, detrimentum impar fuit. Quatuor tantummodo triremes arserunt; pauci pro periculi magnitudine periire; & non multorum mensium spatio moenia, ac turres, quæ procubuerant, erecta, ac reparata, navale pristino splendori restitutum est. Ac ne in posterum aliquid ejusmodi accideret, lege cautum, ne ibi tormentarius pulvis asservaretur, sed turriculæ in adjacentibus insulis ad illum conservandum extruerentur. Multa præterea ad urbis diligentiore custodiam a Decemviris sunt constituta. Magna edicto iis, qui facinus indicarent, proposita præmia: constans enim universam civitatem invaserat opinio, non fortuito, sed hominum fraude, ac perfidia contractum incendium fuisse. Verum si id casu acciderit, si a quopiam Veneto inimico nomini de industria injectum fuerit, nunquam liquido cognitum est.

Selymæ confectum de Cypri invadenda.

Condæus Princeps in prælio interfectus.

His Venetarum rerum rumoribus Byzantium allatis, Selymus ad id, quod pridem mente conceperat, perficiendum incitabatur, ne Cypri invadendæ opportunitatem elabi sineret, eo tempore præsertim, quo, haud parvis incommodis Venetis jactatis, Reges gravissimis bellis impliciti, ad auxilium præbendum minus idonei videbantur. Nam Gallici tumultus adeo increverant, ut neque concordia, neque armis sedari facile possent; quamvis enim Henricus Regis frater, Andegavensis Dux, foederatorum vires, Condæo extincto, fregisset (nam III. idus martii prælio ad Irnacum commisso, profligatis ejus copiis,

piis, Princeps ille cæsus fuerat) attamen magni nominis duces non deerant, qui factionum principes effecti, ex Anglia, ac Germania conquisitis auxiliis, licet victi, ac fracti, vehementius denuo atque acrius in Regem insurgerent. Et in Belgio malum in dies alternis cladibus recrudescebat. Quibus quemadmodum christianorum Principum vires mirum in modum imminui, ac debilitari videbantur, ita communis hostis efferebatur audacia, ut a ceteris bellorum curis liber, majori conatu ac spe rempublicam christianam præpotentibus armis invaderet.

Finis Libri Octavi.

E P I T O M E.

Selymum Cypriam expeditionem moliri Marci-Antonii Barbari, Veneti apud ipsum oratoris, literis nunciatum est. Magni ad sustinendum bellum apparatus facti. Cubatem, qui ad Cyprium regnum Selymi nomine petendum Venetias accesserat, gravibus verbis allocuti Patres, statim dimisere. Civitate impendentis calamitatis metu sollicita, Lauretanus Princeps annis gravis vita defunctus. Ei successor Aloysius Mocenicus datus est. Classis Turcica Hellesponto egressa ad Tenum Aegaei insulam appulit. Mustaphas oppidum magno impetu aggressus, Hieronymi Parutae virtute repulsus, & re infecta discedere coactus est. Hinc Turcae redi in Cyprum. Expositi ad Salinas, infensum agmen Leucosiae admove. Urbis oppugnatio describitur. Podacataro propugnaculo expugnato, in urbem irrupere: magna edita mortaliū omnis generis, aetatis caede, cuncta diripere. Universa insula praeter Tamassum brevi in Turcarum potestatem concessit. Classis Veneta Pontificiae, & Hispanicae juncta, diutius in Creta in capiendis administrandi belli consiliis, Andrea Auria ab aliis numquam non dissentiente, cunctata, cum in Cyprum serius contenderet; quae illic acciderant, nunciatis, in occidentem revertit. Pius V. Pontifex, ut sibi Venetos, ac Hispaniae Regem foedere contra Turcas jungeret, maximo animi ardore laboravit. Hispanis alias super alias difficultates neccitentibus, res in dies magis implicata, ac protrahata est.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER NONUS.

M. D. LXX.

On me latet belli Cyprii historiam literis mandantem, multos fore, qui laborem susceptum supervacaneum esse fortasse arbitrabuntur, cum multa non defuerint, eademque præclara ingenia; quæ cum Latino, tum Italico sermone ea scriptis consignarint, quæ varia trium fere annorum spatio, gravissimo inter Turcas, ac Venetos sæviente bello, accidere; atque inter hos Paulus Paruta, cui conscribendæ Venetæ historiæ onus a Decemviris ante me delatum fuerat, qui copiose admodum, ac luculenter harum rerum successus edidit. Attamen veterum auctorum memoriam repetenti, cum Græcorum, ac Latinorum scriptorum monumenta sese objicerent, quibus plerosque excellentis virtutis,

1570

1570

tis, atque eloquentiæ viros in iisdem rebus posteris tradendis elaborasse animadverterem; non ab re quoque me facturum esse existimavi, si in his, quæ difficillimis temporibus Reipublicæ accidere, mea quoque extaret industria; cum præsertim inter ea, quæ nostra tempestate contingere, nihil vel rerum gravitate, vel casuum varietate anteferendum putem. Accedit quod pleraque ex publicis commentariis, ex diligentissimorum virorum scriptis, atque ex iis, qui rebus interfuere, narrationibus excerpserim; multorum quoque, licet adolescens, testis esse possim; quæ si diligenter, atque accurate a me posteris tradantur, operæ pretium facturum, ni fallor, existimo. Primum igitur, quæ de Cypro comperta habeo, minime prætermittenda vel ad memoriam, vel ad curiositatem arbitror.

Cyprum initio Cethimum Japheto tertio Noachi filio progenitum incoluisse ferunt, postquam Babilonica turri idioma-
tum permixtione disjecta, mortales diversas terras petiere. Inde Cethim primum fuisse appellatam; mox paulatim, primævo Dei Optimi Maximi cultu, vel hominum pravitate ac sceleribus, vel præstigiis ac fallaciis dæmonum extincto, atque abolito, dum divinos honores, ac famæ immortalitatem concupiscunt, & inter Deos relati, divinitatis opinione, ac metu mortales perfundunt; ingens exorta Deorum turba, indita eorum urbibus nomina, templa erecta. In Cypro orta Venus summis honoribus colebatur. Templum magnifice in oppido Cythera extructum, Cythereæ nomen dedit; multisque fabulis aspersa veritas insulam apud antiquos percelebrem reddidit. Verum Troja a Græcis eversa, res Cypriæ vehementer sese extulere, novemque in ea insula Reges imperitarunt, qui, Phœnicibus devictis, maritimis rebus florere. Donec Alexandri tempora succedere, qui, Perside, Indiaque subacta, letho proximus, cum immensam imperii molem partiretur, Ptolemæo, Lagi filio, quarta pars, Alexandria nempe, in qua Cyprus censebatur, obvenit; cui Demetrius, Antigoni Syriæ Regis filius, maritimo prælio victo insulam ademit. Sed neque Demetrii imperium diuturnum; nam Antigono patre vita functo, in Syriam profectus, intestinis cum Seleuco dissidiis dissentus, Ptolemæo rursus Cypri recuperandæ facultatem fecit. Huic Philadelphus ille successit, cujus opera congestis undique

im-

*Cypriarum
rerum nar-
ratio.*

immani labore ac impensa voluminibus, extructæ bibliothecæ, atque hebraica Biblia a duobus ac septuaginta interpretibus in Græcam linguam translata. Inde a Romana republica res gestæ succedere. Marcus Cato Cyprum provinciam Romanorum fecit, ingentesque ex ea divitias, atque aurum in ærarium publicum contulit. Plutarchus auctor est, ad septem millia talenta Asiatica fuisse, quæ supra quinquagies Venetorum aureorum conficiunt, sive, ut modo loquimur, quinque *milliones*. In Romanorum imperio fuit, donec Antonius cum Octaviano paciscens, orientis regiones sortitus, Cleopatrz Aegypti Regina concessit. Cæsar, classe Antonio ad Actium superato, Aegyptum, ac Cyprum in suam potestatem redegit. Mox nutante Romanorum imperio, atque armis inter se Imperatoribus decertantibus, crebris mutationibus obnoxia, varios dominos est perpeffa; atque, ut orbis terrarum regiones cæli, atque elementorum subjectæ vicissitudinibus sunt, ferunt sex atque triginta annos ingenti siccitate, nullis e cælo decidentibus imbribus, laborasse; unde florentissima olim insula a mortalibus deserta, sterilis, atque horrida est effecta: Helenam, Magni Constantini matrem, cum sacra Servatoris cruce e Judæa in Cyprum delatam, madefacto aquis solo, læta uberrimæ, ac jucundissimæ terræ facie inspecta, ex finitimis provinciis populos ad eam incolendam accersisse: Constantinum matris suafu duces ad eam regendam misisse, qui per multos eam annos tenuere.

Isaacijs Comnenus postremus fuit, quem Riccardus Britannia Rex ejecit; mox Templariis equitibus centum aureorum millibus vendidit, qui biennio ea potiti, cum Cyprios imperium detrectantes haud facile perdomitum iri intelligerent, rursus Anglo tradidere. Is Guidoni Lusiniano iisdem, quibus Templariis militibus tradiderat, conditionibus concessit. Ab hac familia nomen regium rursus invecum, Cyprus illustrata, principibus viris, ac proceribus nobilitata, munitio- nibus aucta; publicis, privatisque basilicis, templis, aliisque substructionibus ornata, quam per trecentos, atque amplius annos obtinuerunt. Postremus Jacobus Rex fuit. Is Cathari- nam e Cornelia gente, tamquam Reipublicæ Venetæ filiam, numerata dotis nomine centum aureorum millium summa,

1570

uxorem duxit; atque haud multo post ventris profluvio sublatus, pręgnantem relictam, ex testamento regni heredem cum oritura sobole sub Veneti Senatus tutela instituit. Orto filio, vixque anno elapso, absumpto, regni proceribus novas res molientibus, classe cum legatis, ac Marco Cornelio, Catharinę patre, a Venetis in Cyprum missa, compressi motus fuerunt. Inde cum mulier vidua Venetorum auctoritate quindecim annos, viro defuncto, pacate Cyprum obtinuisset, Ferdinandusque, Neapolitanus Rex, ut ampla illius regni possessione potiretur, variis artibus eam ad nuptias pelliceret, atque haud obscure Turcarum insidię, Syrię quoque Regis finitimi vires, ac potentia suspecta forent, Georgio Cornelio, Reginę fratri, negotium a Senatu datur, in Cyprum proficiscatur, sorori suadeat, ut Reipublicę regni procuratione relicta, in patriam revertatur. Id cum Georgius perfecisset, classis pręfectus, ac legati in Tamassi oppidi foro, jubente atque inspectante Regina, divi Marci Reipublicę tutelaris vexilla erexere, Cypriumque regnum in provinciam redactum. Catharinam Venetias adventantem Senatus, ac omnes civitatis ordines incredibili lætitia exceperunt, eique Asulum oppidum in Taurisanis collibus dono datum, quina aureorum millia in annos singulos constituta. Subinde Cyprus in Venerum potestate usque ad hæc tempora fuit.

Quomodo
Cyprus in
Venetorum
potestatem
pervenit.

Inter insigniores mediterranei insulas vel rerum ubertate & copia, vel divitiis, vel situs amœnitate principatum obtinet. Syrię olim conjunctam fuisse, quemadmodum Siciliam Italię, Eubœam Peloponneso, Plinius auctor est. Ejus formam velleri Eustachius comparat. In circuitu vigintiseptem supra quadringenta passuum millia; in longitudine ducenta complectitur. Ammianus Marcellinus de ea loquens hæc verba profert: *Tanta tamque multiplici fertilitate abundat rerum omnium Cyprus, ut nullius externi indigens adminiculi, indigenis viribus a fundamento ipso carinę, ad supremos usque Carbasos, ædificet onerariam navem, omnibusque armamenti instructam mari comittat.* Frumenti, hordei ferax, gossipium ac faccarum exquisitum profert; oleo, vino abundat; fodinis auri, argenti, plumbi, stanni, chalchanthi, ferri, nec non aluminis, sulphuris, salis scatet. Celebriores in ea sunt

sunt urbes Leucosia, in media ferme insula constituta, a veteribus historicis prætermissa, mœnibus olim destituta, arcem prævalidam tantum ad orientem obtinebat. Callinici, mox Leucadii, inde Leucosiæ a Leuco nomen inditum, quod licet Græcis album significet, nonnulli vallem sylvis obsitam interpretantur, atque Leucosiam densissimo, ac confertissimo arboribus loco conditam initio ferunt ea præcipue ex parte, qua divi Triphilii basilica æstuariis undique præcincta viscebatur: inde quotannis natalem illius celebrantibus palustres herbaræ, ac junci vetustæ memoriæ signa spargebantur. Petrus Lusinianus Rex mœnibus urbem cingere est aggressus. Jacobus frater opus inchoatum perfecit. Superioribus annis Venetorum ope munita, undecim propugnaculis extructis, ad quoslibet impetus hostium excipiendos idonea censebatur. Salubri cælo, optimis aquis pollet; ingenua nobilitate nitens, elegantibusque moribus exulta, compluribus tum latinis, tum græcis basilicis ornata; populus in religionem propensus. In eam urbem varia hominum cujusque religionis genera confluebant. Nam præter Latinos, ac Græcos, Armeni, Maronitæ, Cophti, Jacobitæ, Nestoriani adnumerabantur. Suos quisque Episcopos suo more habebat, a quibus ad vices Leucosiensis Archiepiscopi gerentem provocaciones fiebant.

Non inferior Tamassî civitas, *Famagusta* vulgo dicta, habebatur; Ammachostus Græcorum temporibus, tamquam arena absconderetur; a Latinis postea erecta, arx navalis ædificata, portus catena obstructus. Veneti munitiorem, additis propugnaculis, juxta recentem muniendorum oppidorum formam reddidere. Olim aere, & aquis insalubribus utebatur. Nam ob Constantiæ lacus propinquitatem nocturno, diurnoque crepusculis, putridis, atque infectis sese sustollentibus vaporibus, morbi, ac noxæ mortalibus inferebantur. Huic incommodo, palude exsiccata, atque alio aversis aquis, obviam itum. E solo vero scaturiginibus prodeuntibus, quæ maris salitudine permixtæ manabant, rejectis, cisternæ, quæ salubres exciperent, & servarent, fabrefactæ. Sed cum frequenter collaberentur, atque ad eas farciendas, artificum inopia inutiles redderentur; tandem limpidissimus, atque optimus e venis subterraneis erumpens aquæ fons inventus, uberem universæ

1570 civitati potus copiam fecit . Ad septentrionem Ceraunium oppidum , nunc *Cerines* appellatum , jacet ; a Ciro Persarum Rege coaditum ferunt . Ejus suburbio fatis firmo ob arcem struendam diruto , cum de muniendo oppido in Senatu ageretur , Leucosiae situs delectus est . Ad septentrionem Amathus , *Limissus* hodie nuncupata , sita est , praestantibus aquis , aere , lacu propinquo , qui ingenti piscium copia , auratarum in primis , scatet . Canum , ac falconum venationibus nobilis ; vini , & olei ferax ea regio est ; litoribus ad navigia tuto excipienda accommodatis ; ad mercimonia , & negotia in Syria , & Alexandria exercenda peropportuna . Inde navibus in occidentem tendentibus , aquatio , & lignatio suppeditatur ; gossipiumque & faccarum affatim praebetur .

Tot beatæ insulae egregia dona , Mustapha in primis alumno suadente , Selymum impulere , ut dum in Magnesiæ principatu , uti , qui ad regiam dignitatem prope accedunt , assuevere , potiretur , senescentisque Suleimani patris obitum expectaret , ingenti Cypri occupandæ siti inflammaretur ; insulae amplitudinem , vires , divitias Mustapha exaggerante , septingentorum passuum millium ambitu , perbenigno ac felici caelo lætam , diuturna incolarum pace , opibus , potentiaque florentem , quæ sane ad sui initia imperii cohonestanda mirum in modum conducerent : *Non permittendum hujusmodi propugnaculum in Asia penes Christianos esse , ex quo nonnunquam , uti superioribus ætatibus contigerat , invadi præpotens , ac dives Syriæ provincia , Hierusalem quoque (quo nil magis Christicolæ in votis habent) aliquando peteretur . Quid quod eo veluti munimento freti , ex occidente pirate in Aegyptum usque percurrerent , universasque eas oras fœdissimis direptionibus , ac cædibus deformarent , peregrinosque Mochuram , quæ Mecha nunc dicitur , religionis causa adeuntes interciperent , vita bonisque exuerent ? Facillime a præpotenti Rege in suis ditionibus pugnante hec posse confici . Contra cuncta Venetis difficilia , atque insensa fore : vicies centena millia passuum Cyprum a Veretiarum urbe abesse , ut opportune instructa , ac præmunita ad excipiendos potentissimi hostis impetus reddatur , credi vix posse .* Acamantem , modo Divi Epi-
pha-

phanii, *ad occidentem promontorium, sexaginta circiter passuum millia a Pamphiliæ litoribus distare; totidem a Comacitis promontorio ad septentrionem (quod medium fere insula obtinet) ad Ciliciam usque numerari: nec longiorem Aulide (quod Divi Andreae caput vocant) ad orientem in Syriam trajectum esse; inde ad Cypri oppugnationem nullo negotio quantumvis militum, frumenti, atque annonæ suppeditari posse.* Hæc alte adeo in Selymi animum demittebantur, ut sæpius cum primum regnum esset adeptus, eam moliturum expeditionem haud obscuris verbis significaret; ac nonnunquam genio indulgens, & mero incalescens, (ut erat vino mirum in modum deditus) auream patheram generoso Cypriæ vitis liquore præ manibus gestans, diceret, *Hoc in Cypro vinum potabimus.*

Hæc cum variis ad Senatum nuntiis, ac præcipue apud Selymum legati literis perferrentur, Patrum animos sollicitabant, ne pax, quam per triginta atque amplius annos cum Ottomanis Regibus habuerant, Selymi vel ambitione, vel levitate turbaretur; cum præsertim Hemon Ciliciæ portum e regione Cypri positum, atque ad ingentem classem excipiendam opportunum munire, castellumque ad illum tutandum erigere Turcas nuntiaretur. Neque minus infimæ plebis, atque agrestium hominum in Cypro degentium erga nobilitatem compressum odium, atque infensus animus curas conduplicabant. Qui cum antiquitus in nobilium potestate essent, inde *Paræcorum* nomen, quod prope domos procerum degerent, sortiti, gravia ab iis, atque intoleranda patiebantur; miserrimumque servitutis genus perosi, novos dominos, præsentisque status mutationem, atque everfionem exoptabant. His Senatus permotus intentiore cura, ac studio ad Cypri regnum tuendum animum converterat. Julium Saornianum (uti antea diximus) rei militaris, muniendorumque oppidorum scientissimum, in Cyprum miserat; ut, re cum magistratibus communicata, Tamassum validius communiret, injunxerat; Leucosiam, totius regni caput, novo opere circumcingeret; ad hostium impetus excipiendos erectis aggeribus, propugnaculisque aptiorem redderet. Is Tamassi munitiones quamprimum perfecit. Leucosiæ vero ambi-

1570 tu in arctum coacto, in ea planitie, rotunda figura, undecim propugnaculis præcinctam, quorum unumquodque pedites mille exciperet, munitionem extruxit. A Senatu bellica tormenta cum ad urbem firmandam, tum ad impugnandos hostes, varii generis in Cyprum missa; pilarum, tormentarii pulveris ingens vis, quibus urbs, vigintiquinque passuum millibus a mari distans, maritimisque subsidiiis suscipiendis minus opportuna, diutius servaretur.

Interea, Suleimano in Pannonia, dum Zighetum oppidum acerrime oppugnaret, ex humanis sublato, Selymus (uti antea dictum est) in imperium successit: statimque Marinus Caballius Byzantium pro gratulationis munere, paceque denuo sancienda legatus mittitur: ac licet Judæi nonnulli, qui mercimonia sua Venetiis intercepta esse conquerebantur, Veziri animum a Venetis alienare conarentur, Jacobi tamen Superantii, ordinarii legati, ac Caballii virtute, pacis conditiones, quæ inter Suleimanum olim, ac Rempublicam constitutæ fuerant, jurejurando interposito, confirmatæ sunt. Inde magna spes continuandæ cum Selymo pacis orta, quem cunctas de Cypro invadendæ curas, ac cogitationes ex animo depulisse Senatus censebat. Quis non crederet, potentissimum Regem, qui regnorum fines Asia, Africa, atque Europa longe, lateque diffunderet, a fracto foedere, jurisque jurandi violatione imperii sui initia auspicari velle? Sed jam a Marco Antonio Barbaro, qui Superantio in Byzantina legatione successerat, literæ afferebantur, ingentes maritimos ea in urbe apparatus fieri; haud obscure expeditionem adversus Cyprum parari; ad ea vero tegenda consilia, vulgatum, majoribus navigiis, quæ in diversas regiones mitterentur, Regi opus esse; Barbaram insuper, ac Bonaldam Venetas naves nuncupatas, Byzantii; Barbaram item alteram, Alexandriæ interceptas, quibus etiam stipendia exhiberi solita polliciti Turcæ fuerant, eodem tamen tempore Venetos mercatores aliquot, eorumque bona detenta esse.

His nuntiis ancipiti cura Patres angebantur: licet enim Selymum, qui modo pacem sanciverat, vix adduci posse arbitrarentur, ut nulla causa permotus, turpiter fidem frangeret, atque adversus jura gentium jurisjurandi religionem corrumpere;

Marci Antonii Barbari literæ de Turcicis apparatibus.

peret; attamen cum versarent animis, quantas dominandi libido Regibus faces admoveat, majori studio, quæ ad maritimum tuendum imperium attinerent, meditari, atque agere cœpere; quæ sane ita curabantur, ut inter belli curas pacis spes non elanguesceret. Huc accedebat, quod purpuratorum, qui apud Selymum maximum auctoritatis pondus habebant, non eadem sententia foret; ac plerosque invidiæ, æmulationes, privatorumque commodorum ratio (ut in summorum Principum aulis evenire solet) adeo transversos ducerent, ut non tam Regis utilitati, ac decori, quam suæ libidini, ac cupiditati consulerent.

Mehemetes, qui primum Visiratum, supremam apud Ottomanos Reges dignitatem, obtinebat, prudentiæ opinione insignis, ac Selymo in primis carus, quod ei, patre ad Zigheum extincto, gradum ad regnum struxerat, erga Venetum nomen propensus, a Cypria expeditione abhorrebat; a Regis amplitudine, ac dignitate alienum existimans, arma in eam Rempublicam convertere, quæ assiduam cum Ottomanis Principibus amicitiam coluisset. *Cur enim nuper pacem religione intercedente cum Venetis sanxisset, si id animo agitabat, ut eos nec opinantes, obsignatis fœderis pactionibus, aggredere-
tur? Non dolis, atque insidiis, sed vera virtute; non fucata armorum gloria, sed vivido, atque aperto Marte bella a suis majoribus illata, Reges devictos, ingentes Ottomanorum imperio accessiones factas. Mirari vero se (inquit) nonnullis Cypriam expeditionem adeo facilem videri, ut primo belli impetu vinci, ac debellari queat. Quis non ignoret, eam insulam, natura, atque arte munitam; oppidis ad quoslibet sustinendos hostium impetus, aggeribus, propugnaculis prævalidam; milite, commeatu, bellicis tormentis, ac machinis instructam, ut non nisi multum temporis insumendum, ingentes apparatus conficiendi, nec parum sanguinis in ea obtinenda exhauriendum sit? Suleimanum Melitam, insulam neque magnitudine, neque arcibus, neque incolarum numero, ac divitiis cum Cypro comparandam, paucos annos ante aggressum, cum in ea oppugnanda classem numero, ac viribus præpotentem instruxisset, diu, multumque in illius oppugnatione insudasset, irritum eventum cum multa suorum strage, atque internecione inglorium discessisse.*

1570

Mehemetes
Selymum a
Cypri expeditio-
ne a-
vertere ni-
titur.

1570 Neque vero tunc cum ea Republica agendum erat, quæ maritimis rebus assueta, triremibus, militibus, pecunia diuturna pace collecta, paratissima esset; quæ reliquorum Regum, christianorumque Principum arma ad se allicere, ac mutuo fœdere conjungere valeret, ut non tantum cum Venetis, sed cum reliquis christianæ religionis Principibus certandum sit; verendumque, ne, quæ Christianorum ingenti multitudine intra viscera Ottomanici imperii novæ res quotidie animo voluntur, metu quamvis premantur, tandem erumpant, intestinisque dissidiis, ac tumultibus non minus, quam externis armis conflitemur. Quod si augendi, propagandique imperii cupido invadit, cur potius in Hispanos, perpetuos Ottomanici nominis hostes, arma non convertimus? cur assiduis precibus, ac lacrymis opem implorantes Beticæ populos negligimus? cur eorum, qui eadem religione, iisdem sacris utuntur, voces spernimus, quibus si mature subveniatur, nobiliore, ac potiore Hispaniæ parte occupata, victricia Ottomanorum vexilla in occidentem explicare liceat? His, atque aliis a Cypria expeditione avertere Mehemetes Selymum nitebatur.

Mustaphæ
abortio,
ut bellum
Cyprium
suscipiat.

Contra Mustaphas censebat, vir turbidus, atque militari fastu ferox, qui multis nominibus gratiam a Selymo inierat; tum eo præsertim, quod a Bajazete fratre in Bythyniam compulsum, ingenti cum trepidatione, ac tumultu præda victori cessurus, ejus prudentia, ac virtute, exercitus fronte in hostem conversa, a summo periculo creptus, victoria potitus, fratrem in Perfidem sese recipere coegisset. Itaque Ottomanorum Regum virtutem, ac potentiam extollere; gesta evehere. Magnam orbis terrarum partem, non inanis prudentiæ fuco, sed militari disciplina, atque armis subegisse; neminem non tanti imperii heredem, fines, nova provinciarum regnorumque adjectione propagasse. Avi, cujus nomen gestaret, Selymus meminisset, qui cuncta regni titulis minora existimans, fratrum, nepotumque interitu, severiori imperandi lege invec̃ta, qua hucusque Ottomanorum Imperium stetit, Syriam, Aegyptumque, Mamalucis pulsus, subegisset, ac veluti belli fulgur, quacumque pergeret, cuncta prosternens sibi parere coegisset. Suleimani patris egregiam fortitudinem inspiceret, qui Albam græcam, Rhodum, Peloponnesum, maximamque Panno-

nia

niæ partem in suam potestatem redegisset; atque ex animi pe-
store martem adhuc spirans, Zigaretum extinctus occupasset.
Nec esse cur Melitæ successui deterritus, a Cypro abstinere-
t, immo notam, si qua ea ex re Turcico nomini iniusta foret,
delendam esse. Inanes concordie, ac pacis conditiones, regnan-
di, atque imperitandi legibus subesse. Quis vero existimet (in-
quit) immensis potentissimi Regis opibus, ac viribus Venetos
diu obsistere, tantoque maris intervallo dissitam in faucibus Ci-
licie insulam tutari posse? At reliqui Christiani Principes ad
juvandam Venetam Rempublicam auxilia, atque arma confe-
rent. An Maximilianus Imperator inducias nuper factas, Zi-
gбето amisso, infaustis præteritarum cladum successibus perter-
ritus, violabit? An Carolus Gallie Rex, qui semper Ottoma-
norum Principum amicitiam magnificet, Gallia intestinis dissi-
diis, atque civili bello laborante, suppetias feret? Que porro
auxilia a Pontifice expectent, cui neque pecunia, neque clas-
sis, neque triremes adsunt? Unum Philippum Hispanie Re-
gem superesse, Belgico, atque Hispanico bello distertum, alio-
rum potius opibus egentem, quam ut præsto aliis esse possit.
Subsidia si quæ collaturus est, longinqua, atque ex gentis mo-
re tardiora; suspectam Hispanorum propter ea, quæ superiori-
bus annis ad Nicopolim accidere, fidem. Quid igitur cunctan-
dum? cur ea, quæ jam manu tenetur, victoria ignave dese-
renda est, cujus fructus, atque emolumenta manifesta adeo
sint, ut longiori sermone non egeant?

Hac Mustaphæ oratione jam Cypri obtinendæ cupiditate in-
flammatus Selyni animus, adeo est permotus, ut, omni cun-
ctatione abjecta, statim expediri triremes, Græciæ peditatum,
atque equitatum ad Chypsalam, Thraciæ oppidum, convenire
iussit; ut copiis in ampla earum regionum latitudine colle-
ctis, in Phrygiam transfretaret, atque inde recto itinere in Ci-
liciam e regione Cypri contenderet. Cum vero ex Marci An-
tonii Barbari literis Senatus certior esset factus, bellum a Sely-
mo in Cyprum decretum esse, cunctatione abjecta, qua hucus-
que hæsitabandi inter pacis spem, ac belli metum Patres fue-
rant, sedulo delectus militum habere; oppida, urbesque ma-
ritimas communire; navigia omnis generis instruere. Valida
subsidia in Illyricum missa, quod Turcas excursions agere, &

1570

Selymus
bellum ad-
versus Ve-
netos decer-
nit.

Marci An-
tonii Bar-
bari literæ
de Cypri ex-
peditione.

Venetorum
bellici appa-
ratus ad
bellum Tur-
cicum exci-
piendum.

1570

*Joannes
Legatus in
Illyricum
& Epirum
legatus
mittitur.*

*Bernardi
Maripetri,
equitum
præfetti,
virtus &
obitur.*

*Fabius Ca-
nalis Ma-
ripetro suf-
fectus.*

*Laurentius
Amulius le-
gatus cum
imp. in Cre-
tam mitti-
tur.*

*Lucas Mi-
chaelius le-
gatus Cydo-
ni præfici-
tur.*

*Sebastianus
Venerius
Corcyrae
cum imp.
legatus.*

*Franciscus
Duodus
majoribus
triremibus
præficietur.*

*Petro
Throno ab
exilio revo-
cato navis
præfectura
mandatur.*

*Hierony-
mus Zani-
nius classis
imperator.*

prope Reipublicæ fines itinera infesta reddere nuntiaretur. Legatum ibi, atque in Epiro Joannem Legium, qui statim conscenderet, creavere; Julium Saornianum militiæ in ea provincia præfecere. Dumque crebris levioribus quamvis certaminibus in Illyrico dimicatur, Bernardi Maripetri, impigri ac strenui juvenis, equitum præfetti, virtus ac fortitudo adeo enituit, ut, conferta cum hostibus pugna, magnam equitatus manum in fugam versam dissiparet. Sed dum fervore adolescentiæ acrius fugientes insequitur, in levi brachii axilla hasta confosus, e certamine victor, Jaderam regrediens, in itinere præ nimio vulneris dolore occubuit. In ejus locum Fabius Canalis suffectus. Repressa Turcarum audacia, ne suis finibus sese efferrent, effecit.

Laurentio vero Amulio, legato summo cum imperio in Cretam misso, ut, delectu remigum habito, celerrime viginti triremes ea in insula armandas curaret, imperatum. Lucas Michaelius, legatus, ut Cydonem contenderet. Sebastianus Venerius, Corcyrae summus præfectus creatus. Navigia in Venetiarum portibus consistentia, ne injussa discederent, latum. Majoribus triremibus, quæ undecim erant, præfetti maritimarum rerum usu præstantes dati; dux Franciscus Duodus, vir navali disciplina, atque intrepido mentis robore insignis, designatus. Octoginta minoribus præcipui cives, maritimarum rerum virtutis fama florentes, præfetti. Navium præfectura Petro Throno, ab exilio, in quo per aliquot annos privatam vitam egerat, revocato, est attributa. Ut ingens navis (*Galeonem* vocant) aliquot ante annos stupendo artificio Victoris Fausti arte, & opera exædificata, armaretur, decretum; Hieronymus Contarenus præfectus datus. Hieronymo Zannio, marcio Procuratori, majoribus comitiis cum Senatus prærogativa, classis imperatori biennio ante creato, ex lege, cum antea non conscendisset, summum imperium obvenit. Universa vero classis triremibus octoginta, quinquereimis undecim, onerariis navibus decem, & Fausti Galeone, constabat, qui flante vento velis confidente, remis quemadmodum triremes agebatur. Iis accedebant, quæ tum Corcyrae, tum in Creta institutæ fuerant: ut centum, ac quadraginta in universum conficerent, remige, milite, tormentis, cun-

atq.

Etisque ad bellum adeo ingens excipiendum necessariis apprimè adornatæ, præter eas naves, quæ ad negotia, ac mercaturam exercendam in varias regiones delatæ expectabantur. Sfortiæ Pallavicino, qui summi gubernatoris dignitatem in continente obtinebat, atque ob egregia bello cum in Pannonia, tum in Dacia gesta, magnam militaris virtutis, ac fortitudinis de se famam concitaverat, militiæ præfectura attributa; in consiliisque capiundis classis imperatori, ac duobus legatis adjectus; quidquid a majori parte decretum foret, id ratum haberi; Zannio, ac Pallavicino in eandem sententiam euntibus, quamprimum executioni mandari; prout res ferret, illum mari, hunc terra rem gerere, Senatus decrevit.

Delectus interea compluribus in Italiæ locis habebantur; multi præstantes ac clari bello duces præfectique Venetorum militiæ adscribebantur: alii ex Reipublicæ subiectis sponte nomina in militiam dabant, egregiaque animorum significatione opes, amicos, vitam ipsam Senatui deferebant; inter quos Eugenius Singliticus, Roccasius Comes, Cypriæ nobilitatis facile princeps, qui tunc lustrandi equitatus munere (*Collateralis*, ut vocant, titulo) fungebatur, cum se ad patriæ opem ferendam in Cyprum iturum, atque arma pro Republica sumpturum obtulisset, a Senatu equestribus copiis præfectus, statim conscendit, & cum mille peditibus vela in Cyprum dedit. Eodem animi ardore incitatus Hieronymus Martinengius, qui cataphractorum equitum turmæ præerat, se intra paucos dies duo externorum militum millia confecturum, atque Tamasso subsidio futurum, pollicitus, in amplissimo divi Marci foro colucentibus armis fulgens, explicatis vexillis, insigni pompa juventutis florem, quem summo studio collegerat, militari ad timpanorum sonitum vadentem gradu, ostentavit, & confertæ multitudinis, quæ forum universum compleverat, oculis exposuit. Tantum vero exarserat in singulis civitatis ordinibus in Turcas odium, tanta pro imperio tuendo alacritas, ut concepta rei bene gerendæ spes cunctorum animos ad omnes subeundos labores impelleret; nihilque ad Senatum de bello administrando deferebatur, quod universis suffragiis a Patribus non decerneretur.

Ceterum cum atrox cum potentissimo Rege certamen instaret,

1570

*Militum
delectus ad
Cypri pro-
pugnatio-
nem.*

*Hieronymi
Martinengii
pollicitura.*

1570 ret, neque tantum Venetæ, sed totius christianæ reipublicæ causa ageretur, de Selymi Cypria expeditione suscepta, de maritimis, terrestribusque apparatibus, de Reipublicæ egregia pro imperio tutando voluntate, ac studio certiores christianos Principes facere visum est. Itaque Senatus Michaeli Suriano, apud Pontificem Maximum oratori, mandat, eidem significet: *Selymum arma terra marique comparare; reliquis sepositis curis, in Cypriam tantum expeditionem incumbere, quæ licet adversus Venetos instruat, in ea tamen de universa christiana reipublica procul dubio agi. Quanta Turcarum viribus ex illius insule adjectione accessurum sit, quæ amplitudine, divitiis, incollarum frequentia, ac situ præsertim mirum in modum excellat, ex qua in Syriam, atque in Judæam facilis trajectus Christianis olim patuerit? His ingruentibus periculis obviam ire, atque teterrimis christiani nominis hostibus obsistere, ad illum in primis spectare, qui Christi Servatoris vices in terris gereret; cuius religio, & cultus ab impuris hominibus in discrimen vocaretur: confidere Venetos eamdem in se Sedem Apostolicam experturos, quam in se ipsam difficillimis temporibus Apostolica Sedes Rempublicam experta sit: pietatem Summi Pontificis, ingens conservandæ, ac propagandæ religionis studium nosse; sperare principem, & caput tantæ rei futurum: proinde auxilia ad immensum hoc belli pondus sustinendum exposcere, ut saluberrimo exemplo reliqui Principes incitati cunctis viribus adversus acerrimum hostem pro christiana reipublica pro Dei Optimi Maximi gloria consurgerent, sociaque arma jungerent. Erat in Pio eximius religionis ardor, ut ceterarum rerum oblitus, singulari pietate pro christiana reipublica excubans, nihil prætermisurus videretur, quo immanium hostium conatus retunderet, Venetorumque causam tueretur. Itaque Suriano respondet: Nihil sibi antiquius esse, quam ut Venetis, quorum præclara in Apostolicam Sedem merita nota sint, difficillimo hoc atque periculoso bello optuletur: cognoscere, si præpotens atque effera gens quidquam illis detrimenti intulisset, ejusdem mali labem ad reliquos quoque Principes, atque adeo universam christianam reipublicam pervasuram. Verum ut ea, quæ mente agitaret, quemadmodum vellet, perficeret, vereri; cum præcipue quam infastos exitus fœdera superioribus annis cum Paulo tertio Summo Pontifice, ac Carolo V.*

Senatus decreto de bello Turcico Christiani Principes certiores fieri.

Senatus mandata ad Michaeli Surianum, oratorem ad Pontificem.

Pii Pontificis ad Surianum responsum.

Im-

Imperatore inita habuissent, nemo non ignoraret. Exhaustas ob gravissimas impensas Ecclesie opes; Avenionem, ditionis Pontificie in Galliis civitatem, dum bello regnum illud universum aestuaret, sibi tutandam esse: quaecumque tamen posset, quae temporum ratio postularet, omnia facturum.

Re tandem ad Cardinalium collegium delata, de ope Reipublicae periculoso ac difficili bello ferenda verba facit; christianae rei statum, Turcarum apparatus exponit. *Si Venetis vulnus infligatur; si maritimum illorum imperium, viresque debilitatae, ac confractae sint, verendum esse, ne ea tabe universum christianae reipublicae corpus sensum corripatur: ingenti dolore affici, in eas temporum conditiones haec incidere, quibus christianorum Principum animi divulsi, sejunctae mentes, intestina, ac civilia bella intra amplissima regna recrudescerent; neque is religionis ardor, ac pacis studium vigeret, quo superioribus tempestatibus illustra pro humani generis Servatoris gloria facinora patrata fuerant: id mortalium errata promerita, quae in nos Divini numinis iram, atque vindictam provocassent. Quid porro tam perditis, deploratisque temporibus faceret, nisi ut Dei Optimi Maximi, qui medio in irae aestu misericordiae nunquam obliviscitur, opem supplex imploraret? atque ut Christiani Principes, obliterated odiis, deterfisque injuriis, concordiae vinculo adstricti, in veri Dei cultus ac religionis infestissimos hostes conspirarent, summas preces effunderet? praesertim vero niteretur, ut Philippum, Catholicum Regem, ac Venetos, qui generoso ausu arma pro publica salute induerant, certo foedere sociaret. Iam se Regem per literas, ad ineundam cum Republica societatem, invitasse; ejus responso ad magnam spem erectum: celeritate opus esse, ne prospero aliquo successu inflatus hostis, majores spiritus sumat: cum eo etenim agendum, qui nullam in Venetos, quibuscum nuper pacem jurejurando sanciverat, causam nactus, arma intulerit; qui non lege, non promissis, non religione impudens, atque provebendi imperii cupiditate exagitatus deterreatur; quin quocumque illum libido dominandi rapiat, eo princeps feratur. Quid igitur? patiemur ne (inquit) in media christianae reipublicae viscera tamquam sensu carentes, ac stupore defixi, ferrum adigi? an posteris querelarum de nobis, deque totius christiani orbis Principibus justam ansam relinquemus, quod, ad-*

1570

Pii Pontif. ad Cardinales de subsidii Venetis confrendis sermo.

1570

eo necessaria oblata opportunitate, obtorpuerimus, quod bellum adversus Christi hostes lacelessiti, ac impetiti detrectaverimus? An Selymum regio nomine ac fastu tumidum, otio ac libidini deditum, nullisque regiis virtutibus ornatum, classe, quam modo Hellesponto, neque numero, neque robore satis instructam emisit, impune spretis Christianorum viribus, per orientis maria grassari patiemur, jamque ante victoriam de Cypro triumphum canere? Quis enim ignorat, ea insula amissa, omnem spem in posterum sanctissimi Servatoris nostri sepulchri recuperandi sublatum iri? E contra ex facili inde in Syriam transitu (nisi prorsus in christianorum Principum pectoribus priscae virtutis semina extincta sint) fortassis aliquando futurum, ut religiosae vetustatis exempla renouentur. Cunctis itaque nervis enitendum, ut mutuo foedere Philippus, ac Veneti conjungantur: id si, ut sperandum videtur, ex voto evenerit, Caesarem, Reges, ac reliquos christiane reipublicae dynastas invitandos. Neque porro quid multorum sermonibus circumferatur nescire, tempus tantis rebus perficiendis nimium maturum esse, foedere etiam inito, nihil eorum, quae decreta sint, hoc anno confici posse. Haud sane diffiteri, tantas res, ingentia adeo molimina tempore egere: attamen eos Hispanorum, Venetorumque apparatus esse, ut cum hoste pugnare, atque victoria potiri, dummodo expedita consilia capiantur, haud difficile sit. Cunctatione igitur remota, alacriter, ac strenue agendum, neque Dei Optimi maximi causam, si pietas, si religio, si pudor ingenuos ac pios animos accendit, deferendam esse. Quod si ipsemet aliquatenus usui in gravissimo hoc bello esse posset, libenter classem consensurum, ac pro Dei gloria, pro christiane reipublicae utilitate, ac dignitate mortem quoque ipsam appetiturum.

His in hanc sententiam dictis, cum aliquantisper substitisset, Cupere se (inquit) quae Patrum sententia ac voluntas in re gravissima, sit, ut nil, nisi communi consensu decernatur, intelligere. Tunc plerique Cardinalium Pium summis laudibus extollere; per se incensum magis inflammare, hortari; quidquid virium pontificiae ditiones obtineant, id totum ad Venetos juvandos promptissime conferat; literis, ac nuntiis Christianos Principes, ne Reipublicae desint, roget, obtestetur;

tur ; adversus communem hostem pro suo munere concitet , atque impellat . Unus Granuelanus Cardinalis a Pontifice dissentiens , de Republica est obloquutus : *Venetos per multos annos aliorum summa pericula , exantlatos labores , illatas , acceptasque clades sedentes inspexisse ; tempus adesse , quo ceteri quoque eorum calamitates intueantur , quibus si quid durius hoc bello accidisset , tunc de ope , atque auxilio illis ferendo agendum . E vagina eductis gladiis , cruore respersos sanctius pactio- nes , ac fœdera servaturos . His aculeatis in Rempublicam Granuelani verbis plerique vehementer commoti sunt ; neque defuere qui Venetos a calumnia vindicarent , superiori bello ab iis gesta jure meritoque facta tuerentur . Invidiosos coactosque ad pacem cum hoste descendisse , quod post bellum triennio suis fere universum sumptibus administratum , ab Hispanis promissa de frumento ac commeatu urbi & classi suppeditando , uti fœdere cautum fuerat , non prestarentur : quod Neocastrum ex pactioibus debitum retinuisent : prisca annales excuterentur ; Reipublicæ gesta ab illius origine evolverentur : Venetos continenter pro christiana religione adversus barbaras gentes , pro Apostolica Sede ornanda atque amplificanda nullis laboribus , nullis sumptibus , non denique civium sanguini , non vitæ pepercisse satis constabit : labefactari illos non posse , quin eodem impulsu reliqui Principes , ac præsertim pontificia dignitas concutiatur . Cur igitur Pius cunctaretur ? cur vivido Venetorum ad bellum suscipiendum impetu ad hostem opprimendum non uteretur ? Quid enim hac consiliorum hesitatione sperandum , nisi ut fervor ille in Republica conceptus , sensim remissus evanescat , ac quaslibet pacis conditiones ab insolenti , & potentissimo hoste , dum se ab aliis desertam viderit , accipiat ; atque inde magnum reipublicæ christianæ detrimentum accedat , indelebilisque sacro huic Collegio nota a posteris inuratur , quod oblatam obtundendi hostis , atque a nostris cervicibus depellendi opportunitatem per socordiam omiserit .*

Pontifex igitur , qui antea per Surianum legatum de fœdere iciendo , deque Hispanica classe cum nostra conjungenda sententiam Senatui aperuerat , statim Ludovicum Torream , Auditorem , in Hispaniam ad Philippum mittit : præcipit , omni studio curet , ut quamprimum a Rege triremes quinquaginta ,

Ve-

1570
Granuelani
Cardinalis
malevolum
in Venetos
officium .

A Granue-
lani male-
dictis &
calumniis
Veneti vin-
dicati .

Ludovicus
Torreus a
Pontifice
in Hispan-
iam mis-
situr .

1570

Venetorum subsidio, uti pollicitus fuerat, ad Messanam cogantur; atque si foedus ineundum existimet, suis Romæ mandet, ut quamprimum de conditionibus agatur. Torreus Genuæ Leonardum Donatum, quem Senatus Sigismundo Caballio in Hispanica legatione fuffecerat, offendit; eademque triremi ambo Barchinonem delati, cum Rex Madriti non adesset, statim in Baticam profecti, Cordubam se conferunt, quo Philippus ad Maurorum opprimendas seditiones, tumultusque sedandos contenderat. Ibi Torreus ad Regem perductus, Pii mandata exposuit. *Non citra Dei Optimi Maximi voluntatem, effectum esse, ut quæ Selymum ad opem Baticis ferendam arma in Hispaniam comparasse percubuerat, ea in Cyprum convertisset; inde enim divinitus Pium Sanctissimum Pontificem ingens universæ reipublicæ christianæ bonum exorturum vaticinari, ut tandem experrecti christiani Principes, idæo adversus communem hostem fœdere, illius fastum, cunctis exitium minitantis, & superbiam opprimerent. Venetos, quorum res in primis agatur, maritimis viribus, publicis, privatisque opibus florentes, nihil ad imperium, libertatemque sustinendam prætermisso; eorum exemplo reliquos incitatos Principes sponte ad commune restringendum incendium convoluturos; ex eo cum aliis, tum vero sibi in primis ingentem gloriæ cumulum accessurum; ad veram laudem nitenti majorem stimulum addi non posse, quam egregiis factis in omnem posteritatem propagata memoria. Si vero utilitatis tanta in re habenda ratio sit, majorem hac ne optari quidem posse, nisi fortasse id parum videtur, a potentissimorum hostium Hispaniæ imminentium metu, ab immanibus impensis, quæ in sinuoso terrarum, marisque tractu custodiendo sustinentur, se eximere, quod fœderatæ classis tantum opinione certo sperandum sit, regnum assiduo sumptu, populos gravi onere liberare, demptique Mauris Turcicorum auxiliorum spe, facile motus Hispanicos comprimere, de sceleratis, ac perduellibus justas pœnas sumere. Quæ in re quidquid auctoritatis in Pio Summo Pontifice sit, eam omnem ad Philippi utilitatem, ac decus collaturum, pecuniam sacram ex opimis Hispaniæ sacerdotiis concessurum. Quapropter illius nomine petere, orare, flagitare, a lacri animo fœdus amplectatur: pertractandi munus suis Romæ*

Leonardus
Donatus
orator in
Hispaniam
proficiscitur.

Ludovici
Torrei cum
Philippo
Rege officium.

man-

mandet ; triremes Messanam , quæ Venetis , dum interim de societate agatur , præsto sint , mittat ; commeatus e Sicilia , & Apulia in classis , insularumque usus concedat : hoc eximio pietatis , ac religionis argumento suum erga Apostolicam Sedem obsequium , atque observantiam declaraturum , perpetuoque sibi Venetorum clarissimam Rempubicam devincturum .

Ad ea breviter Philippus : Summa se veneratione Pium Pontificem Maximum prosequi ; magna in existimatione Venetam Rempubicam habere ; quantum sibi oneris christiana reipublicæ religionisque tuendæ incumbat , nosse ; rem vero ejus ponderis , ac momenti esse , ut mature consulto opus sit ; itaque negotio expenso , consilioque suorum adhibito , responsurum . Interea a Leonardo Donato nullum officii genus omittebatur , quo Regem ad classem in Siciliam cogendam , ad commeatus exhibendos , mentemque de societate contrahenda declarandam impelleret . Joannes quoque Baptista Castanea , Pontificis nuntius , ad consilium expediendum Philippum vehementer urgebat . Cum tandem post mensem ita a regiis responsum est : In fœdus alacri animo Regem consensurum , omnes conatus & nervos in Turcas intenturum , de societate agendi mandata Joanni Zunizæ , apud Pium legato , Antonio Granuelano , ac Pacecco Cardinalibus daturum : quamprimum quinquaginta triremes Messanam convenirent , curaturum ; frumentum , persolutis portoriis , permisurum . Ceterum , ut bello gerendo sufficere possit , Pium rogare , ut cruciarium vectigal a superioribus Pontificibus sibi ob triremes olim ad Meningem insulam amissas concessum , quod ipse sustulerat , ex quo singulis annis quadringenti aureorum millia exigenterentur , denuo concederet ; præterea jus in Hispania , ac Sicilia decumas ab eo , qui in singulis Ecclesiis opulentiora sacerdotia obtineret (quod vectigalis genus escusatam Hispani vocant) tribueret . Torreus apud Philippum legationis munere perfunctus , statim in Lusitaniam proficiscitur , a Sebastiano Rege , qui tunc in primo adolescentiæ flore nondum decimum & septimum annum excefferat , petit , ut decem triremes , quas in Portugalliæ oris habebat , in orientem contendere , Hispanis , Venetisque adjungi imperet . Ad ineundam cum reliquis Principibus adversus communem hostem societatem allicere , atque impellere adnuitur . Verum

Seba-

1570

Philippi
Regis ad
Torreum
responsum.

Ludovicus
Torreus in
Lusitaniâ
ad Sebastianum
Regem con-
tendit .

1570 Sebattianus neque triremes, uti maxime optabat, ad Venetorum auxilium mittere posse respondit, quod ob pestilentiam, quæ eo anno Ulysippone sævierat, multis mortalibus absumptis, remiges extincti forent; neque, bello in India orientali distentum, in quo singulis annis immensam auri vim effunderet, inire foedus posse.

*Veneri Maximiliano
Caesarem in
Turcas incendere
nuntur.*

Cum autem maximum ad totius rei summam momentum, Maximiliano sibi adjuncto, accessurum Patres existimarent, ut præteritis Turcarum injuriis infensum animum pertentarent, atque incenderent, per Joannem Michaelium, ordinarium legatum, virum mirabili ingenii dexteritate, atque rerum agendarum usu præstantem, Cæsarem hortantur, *ut generoso impetu virtutem, quam sæpius præclaris gestis significaverat, in se ipso suscitaret: oblatam, quam sæpius concupiverat, occasionem esse, ut, Selymo in Cypria expeditione occupato, atque in maritimos apparatus cunctis Turcarum effusis viribus, nullo obistente, arma in communes hostes converteret, ademptosque sibi Pannoniæ fines recuperaret; qua in re non ancipiti consilio opus esse, statim bellum inferendum, neque expectandum, ut acerrimus hostis nulla induciarum, nulla jurisjurandi habita ratione, acrius insurgeret, cujus proterendi tempus summo Dei Optimi Maximi beneficio nunc objiceretur.* Cæsar amplissimis verbis propensum in Rempublicam studium, egregiam in commune bonum mentem ostendit; nulla in re suo muneri defuturum pollicetur; Senatum ad bellum alacriter suscipiendum, constanterque administrandum hortatur; ejus exemplo reliquos Principes in communem causam majori nixu incubituros; quæcumque a se expectari possent, ea omnia præstaturum; a sua sententia fratres non discessuros: magna quinimmo spe adduci, fore ut Sarmatiæ Rex, ac Moscoviæ Dux ejus incitari auctoritate arma induerent: quæ tamen Philippus Hispaniæ Rex, ad quem nuper eam ob causam certum hominem miserat, mente agitaret, quid Principes reliqui meditarentur, prius explorandum esse. Sed cum Pontificem auctoritate plurimum apud Cæsarem posse constaret, inopportune acciderat, ut per id tempus inter Pium, ac Maximilianum diffidia, ac simultates ob *Magni Ducis Hetruriæ* titulum, quo Cosmus nuper a

Pii Pontificis & Cæsaris diffidia ob Hetruriæ Magni Ducis titulum.

Pio fuerat decoratus, exorirentur, quod ejus legato, ut ipse ajebat, adversante, ne dum se inscio, effectum fuerat; qua ex re suæ detractum auctoritati, Cæsarei fastigii decus imminutum esse, acerbè admodum conquerebatur; gestisque pontificiis, uti juri adversis, rescissis, legatos, qui id illi obnunciarent, Romam miserat. Senatus vero, ne ex parvis initiis ingens excitaretur incendium, omnem industriam, ac studium ad Pii, ac Maximiliani conciliandos animos adhibebat.

Ac ne in communi causa Carolus Gallorum Rex prætermisus videretur, licet civilibus tempestatibus Gallia jactata, illum a vetusta Ottomanorum amicitia abducere difficile admodum Patres arbitrarentur; attamen Aloysio Contareno legato imperant, Carolum hortetur, suadeat, ne periclitanti christianæ reipublicæ desit, foedus adversus communem hostem amplectatur; id Christianissimis, quos gerit, titulis convenire; majorum suorum præclaris meritis ab se deberi; Gallorum virtutis proprium esse, qui, immensis terrarum marisque spatiis peragratis, Christi Servatoris vexilla in remotissimas regiones intulerant, ac de barbaris, præferocibusque gentibus triumphum egerant. His Reipublicæ officiis vehementer Pontifex favebat, haud parum conducere ratus, si maximum, ac potentissimum Regem foederi adjungeret. Quamvis enim innumeris tunc Galliæ regnum difficultatibus premeretur, minoraque ob id expectari subsidia possent; attamen auctoritate quamplurimum roboris, atque existimationis fociis accessurum videbatur. Verum Carolus, pietate quamvis ac religione insignis, ea temporum conditione regnum nactus fuerat, qua ob religionis dissidia, inveterataque procerum odia, ingentibus fluctibus cuncta exæstuabant. Quocirca legato Reipublicæ respondet: *Cur societatem cum reliquis Principibus inire nequeat, notum esse; sperare, Rempublicam, quæ eximiam illius voluntatem perspectam, ac cognitam habeat, justas excusationes probaturam. Sed prospicientem, in quot bellorum anfractus sese demitteret, vehementer cupere, ob damna, ac molestias, quæ assidui bellorum comites esse solent, ne cum Turcis arma consereret: quapropter si quid pro pace confirmanda posset, omnem operam cum Rege*

H. Mauroceni T. II.

S

sibi

1570

Venerorum
officium cū
Carolo
Galliæ Re-
ge.

Caroli Re-
gis respon-
sum.

1570 *sibi amico adbibiturum, atque ad eam tractandam suos homines Byzantium missurum.*

Itali Principes ad Venetos juvenandos animati.

Verum cum militaribus apparatibus cuncta constreperent, atque omne studium ad reliquos Principes inflammandos a Senatu impenderetur, alienum visum est, pertenui atque exili concordiae spe tot magnarum rerum orsus inturbare; Principum animos hebetare; in civibus summa ope ad ea, quae tanto bello administrando necessaria erant, incumbentibus, vividum ardorem extinguere; cum praesertim Pontificis auctoritatem omnes fere Italiae Principes, Florentiae nempe, Sabaudiae, Urbini Duces sequerentur. Cosmus recenti beneficio devinctus nulla in re ab illius sententia, consiliisque discedebat. Carolus Emanuel se suaque omnia, ac triremes praecipue deferebat. Guidobaldus Urbinas pollicitis nemini concedebat. Unum Alphonsum Ferrariæ Ducem de salis vectigalibus, deque per Padum navigatione cum Pontifice contentiones exortæ distinebant; qui adeo in se illius iracundiam incitaverat, ut ni de sententia deflecteret, armis illum in ordinem redacturum minaretur: Alphonso vero, ut jura a majoribus suis sibi relicta tueretur, nihil non tentaturum; omnia extrema subiturum; Gallos quoque hæreseos labe infectos ad sui tutelam in Italiam, si ita res posceret, evocaturum affirmaret. Ex his diffidiis cum multa christianæ reipublicæ incommoda evenire, foederisque negotium abrumpi facile posse Patres animadverterent, Joannem Formentum, a Decemvirum secretis, Ferrariam misere, qui Alphonso animum sedare, atque ad controversias cum Pontifice amice componendas flectere niteretur. Eodemque officii genere Suriani dexteritate Pontifice delinito, ingentis mali semina compressa sunt.

Vincentius Alexander in Persidæ proficisci iussus.

Ne vero quidquam ad Selymi frangendos impetus prætermitteretur, majorum exemplo, qui cum Persarum Regibus, sæpius ultro citroque legationibus mittendis, amicitiam aluerant, Vincentio Alexandro, Veneto civi, viro multarum linguarum, ac Turcicæ in primis (utpote qui diu Byzantii vixerat) scientificissimo, atque itinerum peritissimo, Senatus præcepit, ut quamprimum in Persidem profectus, Tamasum Regem ad bellum Turcis inferendum, libique illatas injurias ulciscendas impelleret. Is terrestri itinere per Germaniam, Sarmatiam, &

Mœ-

Moëfiam ad Euxinum mare cum pervenisset navigio e Mon-
castro civitate ad Sinopem delatus , inde Taurisium conten-
dit ; ibique Rege non invento , *Casbinum* (quam vetustam
Arsaciam perhibent) proficiscitur ; noctu , more gentis , me-
dia licet ætate , Caidarem Sultanum , tertium Regis natum ,
illiusque vices obtinentem , adiens , causam tanti emensi iti-
neris patefecit ; de bello a Selymo Venetis illato ; de christia-
norum Principum cum maritimis , tum terrestribus viribus ,
quæ adversus illum parabantur , edocet : suadet , ne tam præ-
claram occasionem elabi sinat : Asia milite nudata , dum o-
mnes Cyprum adoriuntur , impetum in Turcicas ditiones fa-
ciat , certam de hostibus victoriam relaturus . Hæc cum liben-
ter a Caidare audita essent , daturum operam , ut ad patris
conspectum admitteretur , pollicitus est . Re in diem dilata ,
consilio , & opera Cozæ Alis , Taurisiani negotiatoris , cui eo-
dem tempore Venetiis discedenti negotium hoc commenda-
tum fuerat , cum magno Persarum scriba transegit : tandem-
que ejusmodi responsum tulit . *Tamasum sapientissimum Re-*
gem esse ; maturius in summi momenti re incedendum arbi-
trari ; proinde , quorsum fœderatorum Principum conatus pro-
vebantur , expectaturum ; ex iis firmiora consilia capturum .
Vincentius , re infecta , ne viso quidem Rege , discessit , spes-
que de Persa in Turcas commovendo irritum eventu cessit ,
vel Tamasi senecta , qua confectus otium , quam militares cu-
ras malebat , vel in compescendis intestinis Mediæ tumulti-
bus , occupatis armis , Hampse Regis filio natu maximo , cum
decem millium equitum copiis in eam regionem ad rebelles
plectendos profecto .

Dum hæc fiunt , cum diutius hostilem in Rempublicam a-
nimum Turcæ tegere nequirent , Venetos in Illyrici , atque
Epiri ditionibus , quæ Selymo obtemperabant , negotiatores ,
bonaque intercipiunt , naves , exoneratis mercibus , in Byzan-
tii portu detinent , redituque interdiciunt . Quibus de rebus
Senatus certior factus , Turcas mercatores , atque eorum mer-
cimoniam , quæ in urbe erant , custodiæ publicæ tradi jussit .
Mamutem (ex eo hominum genere , quos Turcæ *Zausios* vo-
cant , a quo legationum munera obeuntur) qui superioribus
mensibus Venetias accesserat , custodiri præcipit . Hunc Selymus

1579

*Vincentii
Alexandri
officium est
Caidare
Regis Per-
sarum filio*

*Tamas
Persarum
Regis ad
Venetum
nuncium
responsum .*

*Turca Ve-
netos mer-
catores de-
tinent .*

*Veneti Tur-
cas & eorū
merces in
custodiam
tradunt .*

1570 ad Carolum Galliae Regem legaverat, Uburgo Gallo comitante; qui Uburgus, ut Regis nomine de navigatione, & mercatorum negotiis ageret, Byzantium se profectum affirmabat. Mamutes per speciem negotii ad privatos mercatores spectantis, cum Venetis tractandi, Arnolfo Ferrerio, Caroli legato, suadente, ut sui Regis mentem de illius in Galliam itinere certius intelligeret, Venetiis substiterat, non absque suspicione, quod ad res Venetorum, bellicosque apparatus explorandos missus esset; Patrumque Collegium adiens, Principe, ac Patribus Selymi, ac Mehemetis Visiri nomine consalutatis, constanter affirmaverat, in Rege, ac Basa conservandae amicitiae, ac pacis studium vigere; eorum, qui secus sermonibus jactarent, voces, uti vulgi commenta, prorsus negligendas esse; Selymi-que literas ad Senatum dederat, quibus ut nonnulla ab Vischo-
cis Turcis negotiatoribus damna illata sarcirentur, petebat; paucisque exactis diebus, in Uburgum, a quo se deceptum conquereretur, acrius inVectus, per Insubres itineris in Galliam faciendi facultatem expectaturum, neque Venetiis discessurum, seque omnino in Senatus voluntate futurum, constanter ajebat.

*Mamutes
Turcarum
Zausius
Venetiis de-
tinetur.*

At Ferrerius, Regis legatus, ut Mamutes, quem Patres detineri jussierant, dimitteretur, flagitabat; æquum non esse, ut ei, qui legatus ad suum Regem proficiscebatur, iter per Reipublicae fines impediretur. Ad hæc Princeps, ad Venetos quoque cum literis missum Mamutem esse; hostis legatum detineri belli jure potuisse, respondet. At Carolus, iis, quæ Patres impulerant, intellectis, ob eam rem nihil de sua dignitate detractum voluisse animadvertens, quæ facta fuerant, jure facta esse cognovit. Compertum postea fuit, singulari astu Turcas, speculatoris munere Mamuti delato, pacis spe suspensos animos in perficiendis iis, quæ ad bellum necessaria erant, languidiores efficere studuisse; ex quo non minimum iis utilitatis, nostris vero haud parum detrimenti accessit, cum de rerum statu certiores facti, tempestive triremes sarcire, navales apparatus instruere, ac nonnunquam ab opere cessando nostris illudere potuerint. Mamutes igitur Veronam missus, atque in Divi Felicis arce custodiri jussus est.

*Mamutes
Veronæ in
Divi Felici-
s arce cu-
stodiri ju-
betur.*

Dum hæc geruntur, Selymus, ut, ineunte vere, præpotentem classem Hellesponto educeret, summo studio nitebantur: navales

fabros ad opus urgere ; novas triremes exædificare ; veteres farci-
re ; tormenta fundere ; ipse nonnunquam præsens adesse ; fossorum
ingentem numerum in Græcia conscribere ; in Peloponneso ma-
gnam nautici panis vim conficere . Remiges interea Byzantium ad
classē confluebant ; triremes vigintiquinque ad apparatus belli-
cos ex Alexandria subvehendos instruebantur . Turcis pertime-
scentibus , ne , triremium manu primo quoque tempore a Venetis
in oras illas immissa , ea navigatione intercluderentur : cœptam
insuper in Leuctris Mainæ munitionem urgebant , ut , navigiis
aliquot in tuta statione locatis , subsidia , quæ in Cyprum
mitterentur , interciperent . Regi (uti vulgo ferebatur) in ex-
peditionem ituro infinitus prope Camelorum numerus , impe-
dimenta , sarcinæ , quæque Ottomanis Principibus ad bellum
proficiscentibus ingenti sumptu expediri solent , parabantur ,
ut jam consilia , quæ mira dissimulatione tegere conati fue-
rant , licet antea erupissent , diutius premere Turcæ non pos-
sent . Itaque Mehemetes Hibrainum ad Marcum Antonium
Barbarum mittit , qui Cyprum a Selymo postulari significet .
Idem postea ipse quoque Regis nomine a legato petit ; causas
prætendit , quibus justum Reipublicæ bellum inferri demon-
stret : *Piratas christianos in Cypro recipi ; ea , quibus opus ha-
beant , suppeditari ; a magistratibus (uti pacis legibus caveba-
tur) non coerceri ; inde iis locis insidentes . Turcarum navigia ,
negotiatores viro , atque commerciantes interciperi , prædas a-
gere . Addit , piratas Turcas , qui post prælium initum vivi
in Venetorum potestatem venirent , crudeliter jugulari , neque ex
pacis præscripto Byzantium mitti ; proinde legis interpretes
ob fœdus a Republica violatum Selymum perjurando solutum
affirmare ; illius conscientie religionem indicere , quod Cyprum ,
quæ Musulmanorum fuerat , aliis parere , ubi eorum templa
extitissent , nunc Christianorum ecclesias inspicere pateretur .
His commotum antequam in Imperio succederet , Cypriam ex-
peditionem decrevisse :*

His auditis , minime sibi videri , Barbarus inquit , ullam in
Venetos arma movendi Selymo justam causam esse : cunctis
patere , prædones , qui in Cyprum ad aquationem faciendam ,
aut commeatus capiendos , accederent , ubi equitata , qui a
Republica alebatur , semper ejectos ; navigia vero ac Selymi

H. Mauroceni T. II.

33

sub-

1570

Turcæ Cy-
priæ a Mar-
co Antonio
Barbaro
legato petit.

Marci An-
tonii Bar-
bari ad
Turcas re-
sponsum.

1570 *subjectos receptos ; quibus indiguissent , ea liberaliter exhibita ; piratas omni scelere contaminatos sapius Byzantium missos , dumque meritis luere pœnas debuissent , impune libertati restitutos . Cypriis nunquam Turcas imperasse . An vero ita Reipublicæ in servandis pollicitis fidem rependi , quam ab Ottomanorum amicitia , magnis licet propositis præmiis , abducere reliqui Principes nequiuissent ; quippe quæ pacem inviolatam servare , nec quidquam contra jus gentium , ac jusjurandum agere consuevisset ? His , atque aliis a legato dictis , Mehemetes ne minimum quidem commotus , Selymo , inquit , Cypro omnino potiri constitutum esse ; si sponte id Respublica permittat , pacem in reliquis Venetorum finibus servari curaturum ; quod ad se attineret , semper a bello aversum , ut Selymum de sententia deduceret , omni studio contempsisse . Barbarus , solerti atque acri vir ingenio , cum fixam , atque adeo immotam Selymi sententiam intelligeret , multa animo volvere , varia mente agitare , si forte remorari impetum , & sistere aliquantisper armorum motus posset , ut interea Respublica ad tantum bellum suscipiendum accuratius se compararet . Cum Hibraimo igitur conqueritur tabellarios a se Venetias missos , eo tempore interceptos , quos , ut itineri tutius se committerent , citiusque Selymi postulata perferrent , juvari non modo debuerant , verum a Rege certum hominem , qui tanta de re Patres certiores faceret , mitti oportuerat : indignum tanto Rege esse , eos improvise adoriri , quibus jurejurando fidem præstitisset . An vero arma illi defutura , quibus , si ita occasio posceret , uteretur ? cur non prius quam vim experiretur , jure atque amice ageret ? His ab Hibraimo Mehemeti nunciatis , minime illi difficile fuit , Selymo suadere , ad Cyprum petendam ut legatum Venetias mitteret ; cum præsertim , cura omni licet ac studio adhibito , nondum ad insulam invadendam necessaria in promptu , atque expedita haberet ; ingentis Christianorum apparatus fama Byzantium perlata haud parum commoveretur ; pace inter Sarmatas , ac Moscos Cælaris auctoritate sancita , sollicitaretur ; neque eum minus , quod sequester fuisset tum concordiae quam quod in persolvendo Pannoniæ vectigali moras neceretur , suspectum haberet . Uluzzalis quinetiam , Leptitanus Bassa , classem*

fla-

flagitabat , qua & Mauris in Hispania subveniret , & Tunetum ab se captum tutaretur . Arabum præterea ad Gemenum conatus erant comprimendi , cum in dies latius suos fines in Turcicos agros protenderent . Persarum Regis vetus odium , recentes motus stimulabant . Anceps quoque de Caroli Galliarum Regis voluntate Selymus erat , quod , Gallico navigio , ut Joanni Michæ satisfaceret , Alexandria detento , vehementer excanduisset . Populi præterea non ea , qua opus erat , alacritate , arma capiebant , insueto gentis timore acti . In Bassarum primoribus perplexa consilia ; sententias ex die immutabant , ita ut nonnullos jam eorum , quæ acta fuerant , poeniteret . Regis quoque animus variis curis agitatus nonnunquam fluctuaret .

Itaque Mehemetes per Hibrainum a Barbaro flagitat , consulatne , certum hominem , ut Reipublicæ sententiam noscat , Venetias mitti ? Id cum legatus probasset , inito denuo inter Bassam , & Barbarum colloquio ; an ei accessus , reditusque tutus foret , Mehemetes petit ; Barbaro amplissimis verbis annuente , tandem se Zausium ad Rempublicam missurum pollicetur ; enixe legatum rogat , Senatui suadeat , Selymo satisfaciat : Cypro tradita , ut perpetuo pax facta fervetur , curaturum spondet . Cubates ad id munus obeundum deligitur : usque ad illius reditum ut arma conquiescant , edicitur . Aloysium Bonricium , a secretis Senatus , virum impigrum , atque rerum usu præstantem , Barbarus cum Cubate Venetias mittit , qui de præsentis rerum statu , ac de iis , quæ hætenus acciderant , Senatum doceat : simul a Bassa obtinet , ut Aloysio filio adolescenti in patriam reditum permittat , cujus ea tempestate Byzantii mora , ob efferatæ gentis insolentiam , minime tuta videbatur . Epidaurum quarto nonas martii cum pervenissent , statim Bonricius ad Senatum scribit , se a legato socium itineris Cubati , qui ab Selymo ad Rempublicam mittebatur , adjunctum ; Barbari literas , quibus totum negotium continebatur , adnexasque Selymi , & Mehemetis in Italicum sermonem versas mittit .

Inopinato hoc nuntio commoti Patres , varia animo agitare , legationem averfari ; quæ ante foederis tractationem conciliandæ pacis pignus extitisset , eandem causam interrurban-

1570

*Cubates
Turcarum
Zausius Ve-
netias a
Selymo mit-
titur .*

*Aloysius
Bonricius
Venetias ad
Cubate con-
tendit .*

*Senatus
hæsitatio ob
Cubatis ad-
ventum .*

1570 dae societatis fore, subvereri; ambigere, ne, suspicione Hispanis injecta, per speciem Venetos de foedere incundo agere, re de suis cum hoste componendis rebus pertractare, penitus a societate abducerentur; foederis abjecto negotio, Selymus majori pervicacia in sententia persisteret, gravioraque subire pericula Respublica cogeretur. Hinc pacis, cujus fructus uberimos complures annos perceperant, spes; inde difficillimi belli metus sollicitabant. Inter hos animorum fluctus versantibus, satius, ac tutius visum, se a reliquis Principibus non sejungere; neque conceptam de jungenda societate spem aberrumpere, quam cum iis, qui nuper fidem fregerant, agendo, pacis infidae, ac dubiae obtentu Rempublicam deferere. Quis enim satis firmum sponsoem concordiae illum arbitraretur, qui, vix dum obsignatis jurejurando pacis tabulis, eandem corrupisset? Ut igitur omnem ex Hispanorum animis Senatus suspensionem eximeret, Bonricio per literas praecipit, ut, triremi, qua vehebatur, in portus faucibus relicta, nulla ingressus, uti adsolet, tormentario bombo significatione edita, illico Collegium adeat. Angelo Suriano, trierarcho, mandat, neminem ad Cubatem colloqui causa accedere sinat. Eodem tempore de Zausii adventu, deque iis, quae in mandatis a Selymo habebat, Pontifex, Caesar, Galliarum, atque Hispaniae Reges edocentur; responsum iniquae petitioni consentaneum laturum significatur. Zannius imperator quamprimum conscendere, atque cum iis, quae jam instructae erant, triremibus Jaderam, reliquas praestolaturus, proficisci jussus. Ut ante Zausii in urbem ingressum Selymi, ac Mehemetis postulatis Senatusconsulto responderetur, latum.

Selymi &
Mehemetis
ad Senatū
literae.

Selymi literis, quarum (ut diximus) exemplar Bonricius ad Senatum miserat, ea continebantur, de quibus cum legato Bassa conquestus fuerat. *Cypro in Reipublicae potestate manente, de pace actum; si cum Ottomanis Regibus amicitiam exoptet, insula sponte decedendum: si abnuant, praemissa classe, cum terrestribus copiis in Cyprum trajeturum, omnesque ad eam occupandum conatus adhibiturum.* Ejusdem fere sententiae Mehemetis literae erant, eo tantum adjecto: *Se Venetorum rebus, legatisque semper favisse: Rempublicam vel sibi nimis fidentem, vel, quam optabilis pax sit, non reputan-*
tem

tem, aut denique ob congestos thesauros atque opes nihil sibi adversi pertimescentem, leges amicitiae, ac pacis sprevisse. Selymum ob id terra, marique ingentes copias cogere: ex prisco suorum majorum instituto Cubatem legatum ad Cyprum petendam, bellumque, ni satisfaciat, indicendum mittere: interea, dum responsum Senatus expectaretur, armorum motus comprimi jussisse. Non esse, cur vel finitimorum Principum auxiliis, vel divitiarum affluentia intumesceret: cito auri, atque argenti vim, qua maxime niteretur, aquae torrentis instar dilapsuram.

Bonricio statim in curiam vocato, cum de Turcarum apparatu, de Selymi, ac purpuratorum mente, deque praesenti rerum statu ab eo copiose atque accurate esset dictum, Senatus cogitur; summo mane sequentis diei e triremi delatum Cubatem in curiam perducere; proximum Principi de more affidere; at ingredienti Patres non assurgere, neque ulla salutationis signa edere decernitur, atque ut cum hujusmodi responso statim dimitteretur, latum. Optime Rempublicam nosse, nil antiquius fide, ac jurejurando Principibus esse oportere: ob id adeo constanter cum Ottomanis Regibus amicitiam retinuisse, ut nullis ab ea opportunitatibus illecta (licet multa summi momenti sollicitarent) divelli, atque abripi potuerit: receptus, atque subsidia piratis, qui continenter de Venetorum navigiis, ac subditis praedas agerent, a suis exhibita; frequentes in Reipublicae fines Turcarum excursiones, agrorum direptiones, atque occupationes factas; de illatis injuriis saepius ex pacis conditionibus conquestum, ut amice absque armis controversae definirentur petitum: id ipsum Selymum, si ulla in re se laesum fuisse arbitraretur, efficere oportuisse. Verum postquam nullis justis de causis immerenti Reipublicae bellum inferre statuerit, Venetos illud non renuere, immo fortiter excipere; in se, suisque rebus tuendis omnem operam collaturos: sperare, Deum immortalem, qui cuncta intueretur, humanasque mentes permearet, innoxiiis auxilium, atque opem praestaturum.

Cubates postridie ejus dei summo mane, publica stipatus custodia, e triremi in forum cymba devectus, per mediam concurrentem turbam in curiam ascendit, confluyente undique

Senatus decretum, ut
Cubates
statim responso dimitteretur.

1570 que ad eum videndum civitate, quam curiosa pervestigandi sollicitudo, & rei novitas attraxerant. Principe, ac Patribus capite proclinato salutatis, Ducis vestem exosculatus, cum sedisset, Selymi, ac Mehemetis literas exhibuit, quibus Regis sui mentem, quæque ab eo poscerentur, contineri edocuit. Illico respondetur, versis in nostratam sermonem literis, Patres Selymo, Mehemetique rescripturos, atque ut reverti statim posset, ei ad triremem rescriptum perferri iussuros. His auditis, stupore defixus Cubates expalluit, Regisque, ac Bassæ literas sermone subsecutus, quæ ad Cyprum petendam Selymum impulissent, commemoravit. Tum decreto superioris diei perlecto, & per Michaellem Membreum, Reipublicæ interpretem, Turcico idiomate exposito, an loqui sibi liceat, Cubates petit. Annuentibus Patribus, subdit: *A Mehemete sibi injunctum, Reipublicæ significet, mille navigiorum classem educere Regem Hellesponto posse; se tamen pro pace instauranda sequestrem futurum.* Cum ad ea nihil responderetur, adjecit; *In curiam sibi venienti nullam a plebe, quod ad Principem, ac Patres ventitaret, illatam injuriam fuisse; ne secus sibi in reditu accidat, cum ingentem multitudinem frementem, torvisque in se conversam oculis circumspexerit, ut caveatur, postulare.* Illum igitur, ut iratæ plebis convicia, ac probra evitaret, per ostium magis abditum emitti placuit. Literæ, quas Byzantium perferret, statim delatæ, demptis, ex Senatus decreto, titulis, qui Ottomanorum Regum elationi, ac superbix haud impares earum fronti præfigebantur, nempe: *Serenissimo & Excellentissimo Selyn Sach, Maximo, & Invidiissimo Regi utriusque continentis Asiæ, & Europæ, Arabum, Persarum, Syriæ, atque universæ Aegypti, &c.* Tunc enim ea tantum inscriptione, *Serenissimo Selyn Sach, Turcarum Imperatori*, insignitæ fuere; eademque, qua accesserat, triremi, Epidaurum, Senatus jussu, legatus revertitur. Ex Cubatis legatione universos civitatis ordines tanta indignatio cepit, ut nemo esset, qui non intimis exardescens sensibus, arma, bellum, faces in Turcas conclamaret; atque inter cetera id prope incredibile accidit, ut tam difficile, atroxque cum potentissimo hoste bellum, cunctis Patrum suffragiis, quatuor tantum ex ducentis in alia euntibus,

Senatus titulos Selymo de more literis appositos demit.

Venerorum minam Turcas indignatio.

bus, decerneretur; quodque insuetum, ac prope inauditum videtur, ante Cubatis legationem responsum decretum fuerit, cunctis alacre Venetorum in bellum adversus Turcas studium, generosos ad præteritas infidæ gentis vindicandas injurias, atque ad Rempublicam christianam provehendam, impetus, ad fidera usque extollentibus. Cum pauci contra, quot, quantasque difficultates, ac pericula subitura Respublica esset, præteritarum rerum successibus edocti, jam tum animo prospicerent.

Selymi legatione dimissa, de suscepto bello, de Senatus responso Principes certiores facti, ad auxilia exhibenda, fœdusque ineundum sollicitantur. A Pio summo Pontifice, præter ea, quæ ex redditibus ecclesiasticis centum aureorum milia concesserat, nova subsidia petuntur; quamprimum expedire triremes rogatur. Maximilianus ad arma in Pannoniam convertenda, Sarmatam, ac Moscum in societatem alliciendo, legatum, quem Byzantium cum Pannonico vectigali miserat, revocandum, omni studio incitatur. *Quo enim magis reliquos Principes a fœdere deterreret, Turcis acriores spiritus addi posse, quam si in tanta totius Europæ commotione a Christianorum Imperatore cum pensione, ac donis supplicem mitti ad Selymum legatum cernerent?* Sed plerumque accidit, ut humanis consiliis, in quibus mens alternis cogitationibus defatigata, diu multumque capiendis insudavit, impares votis exitus respondeant. Nam post susceptum cum præpotente hoste bellum, quo inflammari, atque adversus Turcas acrius incendi Principes debuissent, post cunctorum laudibus concelebratam Veneti Senatus magnanimitatem, atque constantiam, tepor quidam obrepere, atque fervor ille animorum residere visus est. In Pontifice nihil promptum, nihil expeditum, omnia differre, pleraque abnuere; atque, recrudescentibus cum Cæsare ob Cosmi Florentiæ Ducis titulos diffidiis, neque pecunias concedere, neque suæ ditionis milites, ac commeatus asportari sinere, neque triremes instruere. In Cæsare cuncta hæsitatio, atque ambiguitatis plena: ex aliorum sententiis pendere; sensa animi tegere; responsa obscuris verbis involvere; studium, operamque, qua adversus communem hostem, uti debuerat, ad suimet vindicandam auctoritatem, quam a

Veneri Cæsarem & alios Principes in Turcas incitant.

Pon-

1570 Pontifice indigne læsam pati nequiverant, conferre; rem ad communem Germaniæ convetum delaturum; ac ni Pius de sententia decederet, armis acturum, minari.

Inde summis curis Patrum animi torquebantur, cum gravissimi ac difficillimi belli imminentem molem, incerta atque ambigua auxilia animadverterent; foederis incundi spem ob intestina dissidia elanguescere; Rempublicam imparem tanto sustinendo oneri, ni reliquos sibi Principes adjungeret, futuram; immensa namque auri vi ad tot, tantasque res conficiendas opus esse; ex Venetis ditionibus frumenta atque annonam ad classem, & copias cum maritimas, tum terrestres alendas non suppetere: quocirca jam in nonnullis æstus ille, quo ad certamen cum acerrimo hoste subeundum abrepti fuerant, sensim remitti; præsentī metu spes, qua nihil arduum, nihil inaccessum fore sibi persuaferant, nutare cœperat. Ad hæc post Cubatis discessum, in Illyrico armorum motus ejus adventu compressi, denuo suborti, finitimis Turcis undique in Reipublicæ fines irruentibus, cunctaque depopulantibus. Sub id quoque tempus Petri Lauretani Principis obitus quarto nonas maji inopportune acciderat: ac ne a belli studiis novi Principis electione cives avocarentur, majoribus comitiis latum, ut Senatus præconsultores, navalium armorumque præfecti, eorum quæ decernebantur curatores, triremium insuper gubernatores ac præfecti a Principe eligendo arcerentur. Vetus consuetudo ex primariis civibus quinque, Ducis formulæ legibusque corrigendis creandi, omiſsa; Triumvirum, quibus in defuncti Principis gesta inquirendi munus tribuitur, electio in aliud tempus dilata est. Lauretano Aloysius Mocenicus, Eques, & marcius Procurator, est suffectus, qui ea tempestate rerum domi, forisque gestarum usu solidæque virtutis opinione, & quadam altitudine animi, ac gravitate, quibus plurimum excelluit, par tanto oneri sustinendo turbulentis iis temporibus habebatur.

*Petri Lauretani
Principis
obitus.*

*Aloysius
Mocenicus
Princeps
eligitur.*

Ceterum eo rerum statu, quo magis omnia difficilia sese animis objiciebant, eo magis Patres eniti, insudare, si qua ratione dissidentes Principes conciliare, Pontificis iracundiam compescere, Cæsaris animum flectere, ipsis quoque ob eam rem subiratum delinire possent. Cum enim Cosmus, perlatis
de

de bello Turcico rumoribus , Roma ad Senatum plenis humanitatis atque officii literis , opem quibuscumque rebus posset , Reipublicæ detulisset ; Patres , qui ante Angelum Guicciardinum , delatum illi a Pontifice *Magni Hetruriæ Ducis* titulum nunciantem , torque aureo donaverant , sed a perscribendis literis abstinuerant ; recenti benevolentia argumento permoti , atque ut Pio gratificarentur , literas , quibus *Magni Hetruriæ Ducis* titulus præponebatur , ad Cosmum perferendas Romam miserant . Id cum Cæsar persensisset , parum suæ existimationi prospectum , Cosmum ipsius rationibus haud parum accessisse , sibi suasurum , acerbe conquerebatur . Cum magnum vel ad societatem , vel ad bellum momentum in Cæsare situm esse intelligerent , nihil , quod ad eum sibi conciliandum spectaret , præmittendum rati , literas Romam delatas remitti iussere . Inde perfusus summa voluptate Cæsar , maximas Senatus gratias egit . Verum ea res ita illius animo hæserat , ut priori obnunciatione non contentus , legatos , qui denuo idem Pontifici denunciarent , Romam mitteret . Pontifex contra , ut ab se acta legitime tueretur , rationes , quibus adductus novis Cosmum titulis ornaverant , scriptis vulgari , ac Regibus , & Principibus significari mandavit , eorum auxilia , atque opem enixe admodum flagitans . Cum igitur in dies ingentis incendii semina alerentur , brevi in reipublicæ christianæ perniciem eruptura , Senatus Pium hortabatur , ni stirpitus tanti mali radices excindi possent , cunctatione saltem adhibita , præsentibus rebus prospiceret , negotium in aliud tempus differet , ne præclara foederis incundi jacta initia everterentur ; ne hostes non tam propria virtute , ac viribus , quam nostris contentionibus aucti , audacius insurgerent , divulsamque christianam rempublicam pessumdarent . Tandem Senatus rationibus permotus , precibusque defatigatus , pristino animi ardore paulatim restincto , Pontifex mitius agere cœpit , legatorumque obnunciationi , qua nihil de Cæsaribus in Summos Pontifices observantia imminutum fuisse significaverant , pacate admodum , ac benigne respondit ; reque accuratius perpensa , ne scripto quidquam enunciaretur , cavet ; discedentibusque legatis , sensim irarum motu compressio , eadem utrinque pro juribus suis tuendis consilia , eadem studia permanere .

Dum

1570

*Veneri dis-
sidia inter
Pontificem
& Cæsare
componere
nituntur.*

1570

*Hieronymo
Zannio
classis im-
peratoris ve-
xillum a
Principe
traditur.*

*Zannius
ad Jaderā
consistere
jussus.*

Dum hæc geruntur, omnesque nervi cum ad bellum administrandum, tum ad foedus faciendum intenduntur, Hieronymo Zannio, classis imperatori, in aurea divi Marci basilica, divino sacrificio peracto, incredibili frequentia ac plausu, personantibus circumquaque lætitiæ vocibus, de more Reipublicæ vexillum a Principe traditur, qui per forum, Senatu comitante, deductus, prætoriam conscendens, concrepantium timpanorum, ac tubarum sonitu, nec non tormentorum boatu, quadraginta circiter stipatus triremibus, pulcherrimum civitati spectaculum exhibuit; quæ palatium, circumjectasque publicas substructiones, nec non sinuatum ejus regionis tractum, qui a foro usque ad divi Blasii templum protenditur, e quo in mare prospectus patet, compleverat. Inde e litore solvens, in Illyricum Senatus decreto, ut reliquis triremibus, quæ Jaderæ substituerant, se conjungeret, navigavit. Ab Jadera ne discederet, jussus, donec quinquaginta, quas subsidio Philippum missurum Patres sperabant, vela in orientem dedissent. Neque enim tutum existimabant, classem nondum numero (adhuc enim complures in Creta detinebantur) hostili parem, in discrimen adducere; ne, si forte in Turcicam incidisset, vel dubio Marte dimicare, vel turpiter sese recipere cogeretur; quorum illud periculi, hoc ignominiae plenum erat; nilque adversum magis contingere posse videbatur, quam, male belli initiis auspicatis, militum impetus obtundere, corporumque & animorum fortitudinem, torpore quodam injecto, prorsus restinguere.

Neque vero deerant, qui, ne copiarum otio marcescerent, aliquid in Illyrico tentandum arbitrabantur. At huic sententiæ id maxime obstabat, quod eo armorum motu verendum erat, ne ingenti hostium finitimorum numero laceffito, in ea provincia belli sedes constitueretur, quod, vel ob nimiam urbi propinquitatem, vel ob Cypri distantiam maxime cavendum erat; cum præsertim in oppidis, atque urbibus, magna militum, atque equitum manu relicta, quod maxime Senatus exoptaverat, ut Philippi classe nostræ adjuncta, vel prælio decerneretur, vel ab invadenda Cypro hostes deterrerentur, profici non posset. Multa quoque cum in Senatu de bello administrando disceptarentur, Patres in diversas sententias scin-

de-

debantur. Nonnullis, ne quæ in Cretam, & Cyprum subsidia submittebantur, ab hoste interciperentur, validam triremium manum in Peloponnesum, ubi majus imminabat periculum, mitti placebat; cum præcipue rumores increbuisse, triremes complures ad auxilia nostrorum disturbanda ex Hellesponto Turcas emissuros. Sed cum Bassis dissentientibus, classem adhuc Byzantii detineri allatum esset, fatius visum, Marcum Quirinum, Adriatici sinus præfectum, cum selectis triremibus vigintiquinque in Cretam mittere, ut, ad reliquam classem Creticis perductis, Hispanicisque adjunctis subsidiis, tutius in orientem contenderetur. Verumtamen, ut magnis in rebus accidit, dum ob varia impedimenta mora res trahitur, triremesque diutius, quam par erat, Jaderæ detinentur, remiges otio torpere, milites desidia diffluere, multisque incommodis conferta multitudo conflictari coepit: inde morbi grassari, funera quotidie cumulari, militarisque ille juventutis flos, qui ingenti ardore in hostem rapiebatur, deperire, atque absumi; ut jam deperdito remige, minus aptæ ad navigandum triremes redderentur, recensque militiæ robur elanguesceret.

1570

Classis Veneta morbis vexata.

Ac dum inutili otio tempus teritur, hostes, in Illyricum impetu facto, agros populantur; multos mortales captivos faciunt; pecora, ac jumenta abigunt, Retbilizam & Daslenam, Sicensis ditionis oppida, ex quibus, veluti ex speculis, despectus in circumjectos agros patebat, capiunt. His permoti Zannius classis imperator, ac Joannes Legius legatus, una cum Sfortia Pallavicino, ac Julio Saorniano, de oppidis minoribus tutandis consilia ineunt. Novigradum ducentorum, Xemonicum in Jadertino agro quinquaginta peditum subsidiis firman; Vercenum, Remanicum, aliaque castella communiunt; Enonam, Pollizzanorumque loca, ne in hostium potestatem perveniant, solo æquari jubent. At nullo magis Turcas arceri, ac depelli rebantur posse, quam si quatuor peditum millia opportuna statione disposita ad Sici, Spalati, & Tragurii civitates, agrosque defendendos & tutandos momento fere flecterentur; cum Jadera egregie munita, ad quoslibet impetus excipiendos prævalida haberetur. Verum cum præcipua Senatui cura esset, ut classis, in qua felices belli eventus reposuerat,

Sicensium oppida a Turcis capta.

1570 novis adjectis subsidiis, instructior fieret, ut ea tantum, quæ vel situ, vel natura excellerent, loca munirentur, ne nimio sumptu Respublica conficeretur, censuit. Super has, aliæ quoque sollicitudines succreverant, quas superiorum temporum funesta memoria subjecerat. Nam, primo belli impetu in Illyrium facto, variis nuntiis perferebatur, Istriæ, ac Carnis Turcas minitari; præteritarumque cladium recordatio magnam trepidationem ac metum earum regionum incolis iniecerat, vel eo maxime, quod a Græciæ Beglierbego ingentes copiæ (incertum, quo tenderent) parabantur. Senatus ad eas provincias ab hostium incurfibus protegendas, cataphractos equites in Carnorum fines mittere statuit. Utinensium magistratui præcepit, beneficiarios, qui equo, aut pedibus stipendia facere tenebantur, in promptu haberet; in iis trecenti circiter equites, septuaginta pedites adnumerabantur: omnes insuper in Carnos aditus diligentissime explorari iussit; atque id munus Mario Saorniano delatum, qui, accurate omnibus inspectis, haud parum, si occasio adfuisset, adjumenti erat allaturus. Sed cum neque aliquid extra Illyricum hostes moliri, neque copias Beglierbegum in occidentem flectere, sed in Ciliciam transmittere nuntiaretur, Istrorum, & Carnorum suspiciones depulsæ sunt. Zannius imperator, junio mense fere elapso, quatuor triremibus ad sinus Adriatici custodiam relictis, cum reliqua classe Corcyram proficisci; ibi de Hispanicarum triremium adventu certior factus, statim Messanam contendere; sociatisque viribus, quæ res & occasio objicerent, consilia capere; ac, si id absque Reipublicæ detrimento effici posset, Turcicam adoriri classem, prælio decernere jubetur:

*Carnorum
fines præf-
diis muni-
tur.*

*Zannius
imperator
Corcyram
proficisci
jubetur.*

*Venetorum
præfectorum
in Illyrico
dissidia.*

Ejus discessu haud parum in Illyrico detrimenti Reipublicæ accessit, subortis inter legatum, ac provinciæ magistratus, Julium Saornianum, Fabiumque Canalium equitum præfectum dissidiis; qua ex re neque commeatus oppidis, prout opus erat, suppeditari, neque ad bellum necessaria expediri poterant. Literis se invicem apud Senatum carpebant; Legius neque viribus, neque pecunia, quæ Saornianus moneret, perficiebat; contra Saornianus una cum magistratibus, ac Fabio Canalis Legium, eorum minime perquisitis sententiis, cuncta suo arbitratu administrare ajebat. Ita ex nostrorum conten-

tio-

tionibus hostes in dies audaciores facti, Xemonicum, Jaderini agri Veneriæ gentis oppidum, ducentis peditibus aggressi, cum verberare cœpissent, a Hieronymo Contareno, Simonis filio notho, turpiter pretio deditioe facta, recipere; qui, mox christiana ejurata religione, brevi meritas proditiōnis ac perfidiæ pœnas, a Turcis capite plexus, luit. Improspere Xemonici eventu non tam perculsi Patres, quam inter Legium, ac Saornianum dissensionibus, ex quibus haud parum Illyrici rebus incommodi accessurum verebantur, permoti, Senatusconsulto, ut consilia cum Saorniano, reliquis magistratibus, ac Canali equitum præfecto, antequam quidquam decernat, communicet, Legio præcipiunt. Ex eo in primis oppidorum, atque urbium Illyrici propugnationem sperandam, si illorum, quibus Respublica commissa sit, simultatibus amputatis, constans in commune bonum studium coalescat, In eandem sententiam ad reliquos magistratus datæ litteræ, in quibus ad mutuam concordiam cohortationes, ac stimuli addebantur. Verum Legio, exeunte æstate, a Senatu reditu in patriam concessio, magistratu se abdicanti, Jacobus Foscarenus suffectus est, qui ineunte vere in provinciam est profectus.

1570

*Jacobus
Foscarenus
in Illyricum
Legatus.*

Xemonico capto, hostes Novigradum adorti, cum natura, & arte, militumque præsidio munitum invenissent, re infecta, discessere. Eodem fere tempore fero, atque agresti prædonum genere (quos *Martellofso*s vocant) sibi adjuncto, universi mille summam confecerant; nullo certo duce, Sicensem agrum ingressi, innumeris accolis incommodis affecere; pecora, jumenta, ac supellectilem abripuere. Ex iis centum cum haud procul Rogosniza pago in summo scopulo, medio maris sinu fastigiato, se abdiderunt, ex viminibus compactis lembis, boumque contextis coriis, noctu trajecto freto, & Caracozae noti piratæ nomen, quo incolas perterrefacerent, inclamantes, in pagum impetum fecere. Sed cum vespere cuncti fere incolæ in continentem prædas ex hoste acturi, feminis, senibus, ac pueris tantum relictis, se ejecissent; feminæ (est id genus natura, & assuetudine ad vela, remosque tractandos mirifice instructum) inopinato hostium adventu nequaquam perterritæ, extemplo, domibus relictis,

*Sicensem
mulierum
pulcherrimum
facinus.*

H. Mauroceni. T. II.

T

navi-

1570 navigia conscendunt, sinusque fauces nondum ab hostibus obsessas conspicatae, ex iis, quae audacia, & robore praestarent, nonnullas expedita celoce, ad opem a Petro Pisano, Sebastiani filio, petendam, qui Cestæ promontorii custodiæ præerat, mittunt. Is inalbescente die triremi ad pagum delatus, Turcas incolarum domus absque ulla metus suspicione diripientes offendit; quorum nonnulli, præda paucisque captivis relictis, dum ad suos, qui in insidiis erant, sese recipere contendunt, a feminis intercluso itinere, fugientes saxi, pilisque conficiuntur. Navales focii reliquos, qui in pago remanserant, partim cæde, partim captivitate multavere.

*Alexander
Donatus
Antibaris
prætor Tur-
carum fines
diripit.*

Inter hæc Alexander quoque Donatus, Antibaris prætor, restinctis inter plebem, ac cives vetustis odiis, & in hostem versis, militum, & incolarum contracta manu, Dobrovodam, Marcovicorum oppidum, qui natura Antibaritis insensibilis, jam copias ad eorum fines invadendos cogeant, improviso adortus, ducentis cæsis, compluribus captis, quinque ex suis tantum desideratis, diripuit, ac incendit. Mox in Volvizam, regionem olim Venetis subjectam, armaque parantem, inventus, universam flammis absumpsit. Inde finitimos populos, atque eos præcipue, qui placidum Venetorum imperium experti fuerant, ingens cupido incessit, præduro Turcarum iugo, ac tyrannide excussa, nostris se adungere. Jamque in spem maximam erecti; pars adversus Turcas insurgere, magistratibusque obtemperare coeperant; pars cautius agendo primores e suis ad præfectos Reipublicæ destinabant, qui secreto fidem pollicerentur, arma, ac milites peterent: quorum propensum in Rempublicam studium alere Bernardus Contarenus, Ascrivii prætor nitebatur, idque in primis curabat, ut Epiri, atque illæ quæ Montem nigrum incolunt gentes, eodem momento insurgentes, inopinantes Turcas opprimerent. Ad id conficiendum, tria scloppettariorum millia, præfectum scientia militari clarum, atque arma a Senatu flagitabat, ut, classe in Rhizonicum sinum delata, hostes aggredierentur, populorum præsertim votis, atque egregia voluntate fretus, quos certatim ad arma capienda concursuros affirmabat. Verum de classis ad Jaderam mora, lethaliq; lue Turcæ certiores facti, metu abjecto, cum neque mari quidquam, neque terra adversum per-

*Epirotarum
in Venetos
studium.
Bernardus
Contarenus
Ascrivii
præfectus.*

time-

timeſcerent, denuo noſtris inſenſi, gravia damna inferre; captivos abducere; cuncta depopulari; mox Olchinium tribus peditum millibus tentare auſi, tormentariis machinis in fugam acti, agros incendio, ac rapinis ſœdare. Sed cum, ſupplemento remigum, ac militum Venetiis emiſſo, inſtructa claſſis Jadera (ut antea diximus) ſolviſſet, illius adventus fama hoſtes perterriti, quod exſcenſionem noſtros facturos rumor erat, litoribus relictis, in oppida, atque arces ſe recipere, citatoquæ itinere Byzantium, qui nuntiarent, miſere; Venetos, copiis expoſitis, Neocaſtrum, Apollonium, atque alia illius regionis oppida brevi recepturos. Itaque Janizzorum manu in eas regiones immiſſa, Græciæ Beglierbegus ſuppetias ſuis copiis ferre juſſus eſt. At qui in Epiro, & circumjectis locis Selymo parebant, alacres noſtrorum adventum præſtolabantur, ut, Pallavicino cum milite egreſſo, tumultu excitato, Turcas oppidis extruderent. Enimvero ut ab eo conſilio Veneti abſtinerent, multa in cauſa fuere, tum quod, triremium manu inibi relictæ, immutataque claſſe, de Cypro defendenda ſtudium irritò eventu ceſſurum videretur, differrique in autumnum, claſſe in ſinum Adriaticum reverſa, Epiri expeditionem poſſe cenſerent: tum quod, parvis immiſſis ſubſidiis, uti Contarenuſ petebat, vererentur, ne laceſſiti hoſtes, cum univerſis Græciæ copiis in Reipublicæ regiones illati, ſuas non modo res tuerentur, ac deficientes opprimerent; verum etiam urbium obſidione vires ab aliis orientis inſulis tutandis averterent: denum quod, cum triremibus Coryram, uti ferebatur, contendentibus Hiſpanis, ne, ibi claſſe non inventa, curſum ruriſ in occidentem ſecterent, omniſque bene rei gerendæ ſpes præcideretur, pertimeſcerent.

Cubates interea cum Byzantium perveniſſet, Senatuſque literas attuliſſet, incredibile dictu eſt, quanta reſponſi novitate Turcas admiratio ceperit; Venetos, qui antea amicitiam cum Ottomanis Regibus magni feciſſent, alacri adeo, ac conſtanti mente bellum ſuſcepiſſe, & ne reſponſo quidem legationem dignatos eſſe. Selymus, elato ac ſuperbo ſupra gentis morem animo, ingenti iracundia æſtuabat; legatum conſuetis honoribus non exceptum; neglectam legationem; non ſibi, qui de Senatus ſententia certiorem faceret, hominem remiſſum; ampliſſi-

*Selymi indignatio in
Cubatis
reſiſtu.*

1570 mos titulos ademptos; Aloysium Bonricium adversus Barbari pollicita Venetiis detentum; nihil non in se hostile a Venetis actum. Neque minus acres stimulos irato Cubates ad eum a Mehemete perductus subjecerat, quem de itinere, de Venetias adventu, de Senatus responso, bellicque apparatus cum esset percunctatus, ab eoque singillatim de cunctis edoctus, inconstans animi adeo in diversa rapiebatur, ut nonnunquam Venetorum maritimis viribus, christianorumque Principum auxiliis territum, susceptæ sententiæ poeniteret; aliquando majori ira, ac rabie concitatum, ac fervescentem, tumidi spiritus inflarent, atque assentatorum turba ad omnia prospero eventu speranda, ac perficienda eveheret. Quocirca, Barbaro legato custodiis adhibitis, domo egredi, & Reipublicæ negotia procurare interdicat. Memphis, atque Aleppi Bassis, ut idem adversus Alexandriæ, & Assyriæ consules, qui in eas regiones Venetis juri dicundo a Senatu mitti solent, efficiant, præcipit; qui jampridem detenti, datis vadibus, se ex Turcicis ditionibus non abituros, neque bona asportaturos, liberati restituti fuerant.

Marcus
Antonius
Barbarus,
legatus a
Turcis in
custodiam
traditur.

Amurathes
cum trire-
mibus ad
subsidiâ Cy-
pri interci-
pienda pro-
fectus.

Interea in vulgus de Venetorum, aliorumque Principum apparatu fama in dies gliscente, ingens perplexitas, metusque suboriebatur; quonam christiana classis se se verteret, ambigere; ne ad Cypriam expeditionem avertendam Hellespontum ingressa, Byzantium improviso adoriretur, vereri. Ob id arces, quæ olim Sestus, & Abidus, nunc *Dardanelli* vocantur, communiri, atque severiori custodia tueri Selymus jubet. Græciæ Beglierbego in Peloponnesum cum Græcorum copiis misso, classis discessum urget. Cum antea Amurathes quinque ac viginti stipatus triremibus ad subsidia Cipri intercepta se contulisset; Pialim cum quinque ac septuaginta Rhodum proficisci, ibi Mustapham cum reliqua classe opperiri, atque ex nostrorum successibus consilia capere præcipit. In Cyprum ne statim universis viribus Turcæ contenderent, an pars, uti antea decreverant, in Adriaticum sinum, pars in Cilicum mare vela darent, incertum erat.

At dum hac in consiliorum ambiguitate versarentur, Zannius imperator ad Pharum devectus, sex majoribus triremibus, atque aliquot navigiis auctus; ad Rhizonici
inde

inde sinus fauces delatus, tandem Corcyram pervenit; præteritique temporis moram diligentia ac virtute sarcire conatus, ubi amici Regis triremes sibi adjunxisset, egregium aliquod in hostes facinus meditabatur. Verum repente ingens mutatio præter omnium vota consecuta, universam consiliorum rationem perturbavit: non ejusmodi ab Philippo mandata se habere Andrea Auria dicente, ut suas Venetæ classi triremes confociaret. Qua re Senatus vehementer commotus, ac justo dolore percitus, conquerebatur: *ingentes apparatus, militum florem, triremium robur inutili ad Faderam cunctatione, una tantum Hispanici auxilii spe absumpta; adulta jam æstate nihil actum; quæ summa adseveratione polliciti fuerant, minime præstitisse. Quam igitur spem de fœdere reliquam? quid in sociis firmitati esse, dum bello difficillimo communi cum hoste implicata Republica, quæ nulla impensa summa cum facilitate, utpote quæ in promptu, atque expedita essent, exhiberi auxilia possent, vel pernegarentur, vel exitiali mora protraherentur?* Pontifex quoque eam ob rem anxius regios compellere, querelas fundere, ad Auriam literas dare non cessabat: moras abrumperet; optimi Regis menti, ac fidei turpem derelictorum sociorum notam non inureret; turbulenta tempestate Reipublicæ non deesset. At regii varias excusationes necdere. Aurias, se quidem Pio satisfacere paratum esse, affirmabat; mandata ad ea, quæ cuperet, perficienda non sufficere; certiorum de conjungenda cum Venetis classe Regis sententiam expectari oportere, contendebat. His permoti Patres Zannio injungunt, Auria non expectato, consilia, quæ e dignitate, atque utilitate Reipublicæ sibi videantur, quæve rei opportunitas objecerit, capiat; ne diutius classem inutili otio torpere sinat.

Andreas
Auria ne-
gat confo-
ciandæ
classis man-
data se ha-
bere.

Senatus ad
Zannium
mandata.

Pristinus interim ille in Pio ardor animi, quo initio Venetorum causam amplexus fuerat, assurgebat; reliquis deterfis curis, ac sollicitudinibus, totus in christianam rem incumberebat; in fœdere procurando, auxiliis parandis, Principibus in communem hostem incitandis versabatur. Duodecim Venetæ triremes pontificio ære Anconæ armantur, earum imperio Marco Antonio Columnæ, Paliani Duci, tradito, qui statim ad Senatum plenas officii literas dedit, quibus egregium in Rempublicam studium testatus, eximia in se, patrem, familiamque

1570 suam collata beneficia memorabat; tum illud in primis, quod amplissimum sibi ad gloriam iter sternebatur; ut eodem tempore & Apostolicæ Sedi, & Venetæ Reipublicæ, qua Italiæ splendor, ac decus niteretur, inservire posset. Suscepto itaque in percelebri divi Petri basilica de Pontificis manu imperatorio vexillo, Anconam ad bellicos apparatus urgendos profectus; inde Venetias accessit, omnemque operam, studium, diligentiam in iis, quæ Reipublicæ dignitati, atque utilitati forent, Patribus detulit; deque tota belli ratione ita disseruit, ut summam de se prudentiæ, militarisque virtutis opinionem non modo apud omnes concitarit, sed ingenii dexteritate, atque insita quadam modestia singulorum sibi benevolentiam conciliarit. Anconam inde reversus, intento in orientem cursu, quam primum, ut Zannio se se conjungeret, nihil prætermisit.

*Marcus
Antonius
Columna
Venetias
profectus
suam operâ
Senatui de-
fere.*

Dum hæc geruntur, Sebastianus Venerius, qui summum Corcyræ imperium obtinebat, vir impiger, ingens animi, cui nihil senectæ de corporis robore ac firmitate detraxerat, otii quietisque impatiens, nonnihil moliebatur, quo & eas, quæ Corcyræ erant, copias socordia hebescere non sineret, & qua posset, Corcyræorum rebus consuleret. Erat in Cahonia, regione Epiri, quadraginta a Corcyra passuum millibus in summo montis jugo situm Soppotum oppidum, quod prædones, Turcæ, atque Epirotæ incolebant: inde circumjecta loca depopulantes, Corcyræos haud exiguis incommodis afficiebant; eo namque sese recipientes tuto prædas convehabant: tunc insolentiores facti, quod paucis ante diebus Jacobum Celsum, classis legatum, nullo militari ordine, nullo consilio, parva militum manu oppidum aggredi conantem, repulerant; compluresque navales socios, nullo duce in litus egressos, ad diripiendas in molis trufatilibus farinas convolantes, partim interfecerant, partim captivos abduxerant. Illud adoriri Venerius decrevit; idque ut facilius assequeretur, conciliandos sibi circumjectæ regionis populorum animos ratus, Emanuelem Murmurum, equitum præfectum, in Acroceraunios misit, qui Epirotas donis, ac pollicitis ad mite Venetorum imperium subeundum sollicitaret. Hi Turcici dominatus pertæsi in voluntate se præfecti futuros spondent. Venerius duabus triremibus Acroceraunium petit, obsides imperat, sacramento incolas adigit; Corcyram re-

ver-

versus cives, ne sibi, ne patriæ desint, hortatur. Illi statim, ex juventutis flore delectu habito, milites cogunt. Iis, quos ex arce eduxerant, adjunctis, recta ad litus Venerius tendit, ibi Celsum legatum cum septem triremibus, ac externo milite, Emanuele Murmurum, cum Epirotarum millibus se præstolantes offendit; quos militari signo donatos, Murmuro duce, collem Cestriæ adversum, aliquanto oppido editiorem ad subsidia hostium impedienda occupare jubet. Natalem Crementensem, Corcyræ militiæ præfectum, cujus virtuti ea expeditio commissa fuerat, Marium Bonellum, Horatium Sorium, Scipionem Turrium, Candidum Canaliū cum peditatu præmittit. Catharino Maripetro, freti angustias in extrema litoris parte, meridiem versus, qua ex Delvino auxilia inferri poterant, triremi ut insideat, præcipit. Ipse cum sexaginta selectis Græcis agrum excurrit, atque ad montium radices, quæ septentrionem respiciunt, Epirotas ex iis, qui nuper ad illum accesserant, supra mille ad Cestriam aditus obsidentes invenit. Quibus ita compositis, tormenta per ardua ac confragosa itinera subducta arci admoveri jubet. Mœnia dubio eventu verberari cœpta, cum incerto, atque plerumque fallaci ictu ex inferiori loco in præaltum oppidum disploderentur. Itaque Venerius propius accedere, scalisque moliri ingressum statuit. Ejus rei rumor cum ad hostes pervenisset, noctu muros transgressi, per cautes, ac rupes, arce relicta, evasere. Nostri nocte intempesta digressi, sub auroram mœnia cum scalis fubeunt, apertasque portas conspicati, nullo obsistente, oppidum ingrediuntur. Epirotæ summa cum pernicitate (qua ea gens pollet maxime) Turcas fugientes infecuti, complures cepere, multos cecidere. Summam ea die militaris virtutis Emanuel Murmur laudem tulit, quod Scanderum Vaivodam in arcem cum subsidiis aditum parantem bis inito certamine pulsum fregisset. Quocirca Soppoti, totiusque Cahoniæ regionis, quæ ultro Veneris se adjunxerat, præfectura ei ab Venerio tradita est. Qui eodem felicitatis cursu, suorum militum opera, atque Epirotarum auxiliis Nivizzam & Cardichium, mediterranea oppida, cepit. Venerius ob rem fortiter ac feliciter administratam, summa omnium prædicatione concelebratus, rerum prospere gerendarum spem nostrorum animis injecit. Cui

1570

*Sebastianus
Venerius A-
crocerau-
nios Vene-
to imperio
adjungit.*

*Soppotum
& alia op-
pida a Ve-
nerio capta.*

1570

affidue hæc meditati atque agenti, nuntius Venetiis supervenit, Aloysio Mocenico Lauretano Principi suffecto, sibi procuratoriam dignitatem majoribus comitiis delatam esse, quæ civibus iis, qui in Republica domi forisque naviter administranda vitam exegere, tribui solet.

Interea a Zannio imperatore (qui, ut diximus, Corcyram cum classe pervenerat) consilia de bello administrando habebantur. Moras abrumpendi, ac se se protinus in orientem inferendi, incredibilis ardor in cunctis erat. Verum multa remorabantur; nihil de hostium classe exploratum; nondum Marcum Quirinum cum Creticis triremibus adventasse; cum hoste, nisi cum universis viribus, dimicari non oportere. His accesserat, quod tabifica lues, quæ Jaderæ commorantem classem corripuerat, adhuc sæviret, attractuque sese diffundens, virus ad proximos quosque transmitteret, quod atrociter adeo in miseros debacchabatur, ut nonnullos phrenitide correptos ad eam insaniam ac furorem adigeret, ut se se in mare præcipites darent; ægrotorumque multitudini neque medicamenta, neque necessariarum rerum usus suppeteret. Ejus morbi vi viginti circiter mortalium millia ex Veneta classe absumpta sunt, atque in iis egregii complures ac nobilitate insignes viri, quos gloriæ cupiditas, ac religionis ardor ad pia in communem hostem induenda arma incitaverat. Idcirco ad classem farciendam conversa studia: Zacynthi, Cephaleniæ magistratibus mandatum, ut quotquot possent remiges, ac milites in classis supplementum cogerent. Dum autem Auriæ expectantur auxilia, ut militum virtus ad aliquid egregii capeffendum promoveretur, tentare nonnihil placuit. Sfortia Pallavicinus una cum Paulo Ursino ad Leucadem, & Nicopolim explorandam cum quatuor triremibus profiscuntur; longiorisque operis re cognita, Margarittini, in Almenæ montibus prope Cibotam insulam oppidi, e regione Leuchimi, Corcyræi promontorii, oppugnatio decreta est. Sebastianus Venerius cum Sfortia Pallavicino, triremibus quinquaginta, in quibus quinque peditum millia, ac muralia tormenta inerant, Nistæ portu occupato, copias, machinasque exponi jubent. Verum cum a mari, secus atque ex incolis didicerant, diffitum oppidum comperissent, iterque per arduas, angustasque montium semitas, tormentis impervias, perturbata acie, habent.

*Morbi vis
complures
in Veneta
classe absumit.*

bendum esset , Pallavicinus inutili cunctatione tempus terendum (cum præsertim ab hostibus ex Tessalia , ac Nicopoli subsidia obsessis mitti possent) minime censuit . Quapropter , Ruberto Moricone qui satis valida militum manu jam suburbia ceperat , ad castra revocato , nostri , agris vastatis , frumentis incensis , Corcyram revertuntur , frustra Venerio contradicente , repentinaque hac consiliorum mutatione , aut timoris , aut ignaviæ notam subeundam esse prædicante . At Sfortia cœptum potius opus deferere , quam inani conatu infirmiores classis vires efficere satius duxit . Redcuntes non militari plausu , ut adsolet , sed mœstitia obductis vultibus excepti , præteritoque otio , ac præsentis labore fessi , inedia , siti , ac sudore pene enecti , majora ingravescentibus morbis alimenta ministrarunt .

Dum hæc fiunt , Hispanicorumque auxiliornm spe nostri detinentur , multa de bello administrando ab hostibus agitantur . Nonnullis placebat , ut a Cypro nostrorum vires averterent , Pialim cum duabus ac octoginta triremibus in Adriaticum sinum tendere : aliis in Cretam insulam navigare , direptionibus , atque incendiis eas oras deformare , Amphimaleum portum occupare , ibi reliquam classem operiri , & ex nostrorum eventu , quæ expedirent , decernere . Selymus vero in dies majori Cypri potiundæ cupidine incensus , statim classem Cyprum petere ; exponi milites ; munitionem erigi ; ibique triremes reliquas cogendas censebat . Pialis igitur Chium proficisci , ibi Mustapham expectare , atque conjunctis viribus Cyprum adoriri jubetur . Marcus autem Quirinus , qui reluctante vento , ac ne parva triremium manu in hostilem classem incideret , intra Cydonis portum diutius se continuerat , cum Creticis triremibus supervenit . Is in itinere in Peloponnesum ad Tænarium portum delatus , munitionem nuper a Turcis substructam oppugnare statuit . Tertio kalen. julii ante solis exortum , scloppettariis quibusdam expositis , collem prope arcem situm occupare præcepit . Ipse cum triremibus propius accessit . Terra marique oppidum oppugnari cœptum : tormentorum displosione defensiones propugnatoribus adiuntur ; globulis plumbeis e colle jactis , e mœnibus deturbantur : desperata salute , in interiorem turrin se se recipiunt ;

*Turcarum
consilia de
bello admini-
strando .*

1570

*Marcus
Quirinus
Turcarum
munitionē
ad Tena-
rium portū
capit.*

*Marcus
Quirinus
cum Cretē-
sis trire-
mibus Zan-
nio se ad-
jungit.
Zannius in
Creta clas-
sem reficere
nititur.*

*Sebastia-
nus Vene-
tius lega-
tus cum
imperio in
Cypro desi-
gitur.*

piunt: nostri munitionem ingressi, tormentis, quæ in oppido invenerant, turrim quatiunt; illi incolumitatem pacti, deditionem fecere. Arx, quod difficulter defendi posset, suffosis cuniculis sulphureoque pulvere oppletis, igne admoto, disiecta, ac solo æquata est.

Quirini adventu nostrorum confirmatis animis, Zannius imperator a Cretæ magistratibus certior factus, hostes cum trecentis navigiis, inter quæ biremes quoque speculatiæ, celoces, atque alia ejusdem generis censebantur, Rhodum applicuisse, atque in Cyprum iter moliri; Corcyra digressus, in itinere nongentis ex Cephallenia, quingentis ex Zacyntho, præter septingentos, quos e Corcyraeis abduxerat, remigibus ad classem sarcendam delectis, pridie nonas augusti in Cretam pervenit. Amphimaleum portum ingressus, statim insulæ magistratibus mandat, ut quotquot possint, remiges cogant, magna spe ductus, fore ut exhaustæ funeribus classi usu, ac peritia Cretensium, quos ad omnia navalia munera obeunda natura finxit, opportune subveniretur; cum præsertim multa de ingenti in Republica defendenda studio, de acerrimo eorum in Turcas odio fama pertulisset. Verum vel hostium metu, vel teterrima lue, quæ passim sæviendo infinitum prope remigum, ac militum numerum absumpserat, deterritis, pristinus animorum ardor deferbuerat; plerique ne inviti ad transtra adigerentur, intra præruptas montium latebras, recessusque se se abdiderant. Ob id Sebastianus Venerius, qui in Cyprum cum summo imperio legatus proficiscebatur, cum tutum sibi in provinciam iter, ab hostibus intercluso mari, minime futurum animadverteret, in Aegæum cum tribus triremibus se proripuerat, ut ex Turcarum insulis quam maximam remigum posset copiam abduceret. Idem Zannius Marco Quirino, Adriatici sinus præfecto, efficiendum mandaverat. At ea quoque res parum prospere cessit. Nam Venerii adventu incolæ perculsi, cum intimiora loca petentes a nostrorum se se aspectu subduxissent, Quirinus septingentos tantum, pauciores Venerius ad classem perduxit.

Zannius ne intentatum quidquam relinqueret, cum viginti triremibus Candidæ portum, ut qua posset labentibus rebus succurreret, ingreditur; majoribus etenim incrementis pestife-
rum

rum virus, militibus æque ac remigibus eadem tabifica labe prostratis, atque extinctis, quotidie augebatur, ut jam numero ac virtute præstans, tum conscriptorum, tum voluntariorum militum robur vix quatuor millium numerum excederet. E vestigio concilium nobilium Venetorum, qui priscis temporibus a Senatu in eam coloniam missi fuerant, indicit; classarios mille petit; totidem magistratibus imperat. Inde Rhythimnam delatus a Reipublicæ beneficiariis, ut idem efficiant, postulat: detrectantes, quod suos homines intra ardua, atque angusta montium se recepisse dicerent, increpat; interminatur, ni pareant, iis, quæ Principis liberalitate obtineant, donis exuturum: *Arcondopulis*, qui gladiis, ac contis pugnant, ni statim conscendant, privilegia se adepturum denuntiat. Idem in duobus legatis, quos in Amphimaleo portu una cum Pallavicino reliquerat, sarcinendæ classis studium. Qua in re egregiam operam Lucas Michaelius, Cydonis legatus, navavit, qui auctoritate, ac gratia, quam apud Græcos ingenii dexteritate ac suavitate sibi conciliaverat, adhortando, suadendo, ut complures sponte atque alacres ad triremes confluerent, effecit.

Lucas Michaelis opera ad classis subvenendum.

Rebus utcumque compositis, remige, ac milite denuo instructa classe, propediem pontificias, atque Hispanicas triremes venturas nuntiabatur; cum Philippus Andræ Aurix mandasset, ut, nulla interjecta mora, se se nostris adiungeret. Inde imperatori Senatus injunxit; in id potissimum suas omnes cogitationes, studiaque conferret, ut navali prælio cum hoste decerneretur; unicam recte administrandi, ac conficiendi belli rationem esse existimans, si universis viribus Turca invaderetur, quem neque maritimarum rerum peritia, neque militum virtute, ac robore nostris parem, timore insuper infueto correptum, ac vanæ cujusdam superstitionis ambage irretitum, intelligeretur, classe quin etiam morbis, confecta, & imminuta. Igitur duodecim pontificiæ, ac novem & quadraginta Hispanæ triremes in Siciliam delatæ, una navigationis cursum in orientem intendere, & kal. septembris appulere. Zannius earum de adventu certior factus, Marco Quirino cum triremium manu fociis obviam ire jussu, ipse cum reliquis Amphimaleo portu egressus, nihil, quod ad summam

Senatus mandata de prælio cum Turcis committendo.

Pontificiæ & Hispanæ triremes Venetis se adiungunt.

1570 mam ex ipsorum adventu lætitiā significandā attineat , prætermittit . A nostra classe , quæ in binas deducta partes ingentium alarum speciem præbebat , inter sclopporum , ac tormentorum (quorum horribili fragore propinqui montes , ac maria resultabant) salutationes , militaresque plausus excepti , in portum deducuntur ; nullumque officii genus , quo testata in eos publica existimatio , ac benevolentia innotesceret , nostri relinquere . Nam Zannio imperatori Senatus præceperat , Columnæ , uti Pontificis præfecto , loco cederet ; Auriam , si velle sibi sumere id animadverteret , ne magnos rerum orsus levissima ex causa inturbaret ac perverteret , anteferet . Ceterum , quod ad consilia capiendā spectaret , eorum sententiis perquisitis , quidquid e Republica videretur , ipse decerneret . Verum Columna , ut Zannio præiret , vix adduci potuit ; Auria ne tentavit quidem .

Dum hæc fiunt , meliore anni parte ad res militares pertractandas bellico apparatu , classe farcienda , sociorum auxiliis expectandis insumpta , hostibus tantum temporis relictum est , quantum ad res eorum componendas , expeditaque consilia capiendā suffecit . Selymus , qui , Mehemete ac Mustapha suadentibus , de sua in Cyprum profectioe sententiam mutaverat , Mustapham cum summo totius belli imperio terrestribus expeditionibus præfecerat : maritimarum rerum curam Piali , qui secundum a Mustapha dignitatis locum obtinebat , tribuerat : Hali ductandæ classis munus injunxerat . Erat is e Janizzerorum præfecto , quem *Agam* Turcæ vocant , ad maris præfecturam , Mehemete suffragante , sublatus ; qui Piali infensus , ut ei honos ille a Selymo adimeretur , auctor fuerat , quod tantam in uno viro auctoritatem , ut inter purpuratos esset , & præfectus maritimus haberetur , minime tutam diceret . Haud multis interjectis diebus Mustaphas cum triremibus quinquagintaquinque , ac imperatoria quinquere mi , quam superbe adornatam , regioque apparatu instructam discedenti perhonorificæ significationis ergo Selymus detulerat , Pialim est subsecutus . Eubœam delati , Rhodum inde petiere . Ibi per speculatores de Venetæ classis statu , quæ acerba lue afflicta Jaderæ detinebatur , deque Hispanorum cunctatione edocti , nihil ultra timendum rati ,
cum

*Mustaphas
terrestribus
copiis a Se-
lymo præfi-
citur .*

*Piali mari-
imarum
rerum, Ha-
li ductan-
da classis
cura man-
datur .*

cum universa classe in Cyprum contendere decreveret. 1570

Dumque ab Eubœa Rhodum proficiscerentur, Andri incolis poscentibus, Tenum, ex Cycladibus insulis unam, in extremo Aegæo sitam, adoriri Mustaphas statuit. Ac post solis occasum a Castro Rubro digressus, sexaginta passuum millibus emensis, summo mane in conspectum se Teni dedit. Octo circiter peditum millia in litus exposita, recta ad oppidum, quinque tantum passuum millibus a mari distans, proficisci, atque in illud impetum facere jubet. Tenensibus Hieronymus Paruta Venetorum nomine præerat, vir prudens, atque industrius, qui ne imparatus ab hostibus inveniretur, omnia ad insulam propugnandam necessaria summo studio, ac diligentia comparaverat: sarciri moenia; objectas oppido domos demoliri; delectum militum haberi curaverat. Is hostium eminens conspecta classe, signo machinarum bombis edito, incolas intra oppidum cogit; ad Turcarum impetum excipiendum cuncta disponit, quem eo facilius sustinere posse sperabat, quod arx editiore loco sita, reliquis partibus præruptis, atque inaccessibleibus rupibus protectis, ea tantum, qua orientem, & austrum interjacet, tutanda foret. Hostes magno impetu oppidum aggressi, fortiter repelluntur; pulsi sese recipiunt, acriter adeo tormentorum ejaculationibus fracti, ut nocte in Divi Nicolai litore commorari cogerentur. Postridie ejus diei, majoribus muralibus tormentis subductis, cum quaterne muros instituissent, situ deterriti ad obsidionem versi, nostros sollicitationibus ac minis ad deditiorem sollicitantes, cum nihil proficerent, re infecta discessere, immanibus crudelitatis vestigiis in pagis incendendis, templis diruendis, insula vastanda relictis.

Rhodo solventes in Ciliciam appulere, ubi a procurrente in pelagus tellure statio prope Attalicum sinum navigiis excipiendis opportuna conficitur: eo copiarum omnes convenerant, quod commodissimum ex eo loco in Cyprum trajectum esse constabat. In recensenda classe ducenta rostrata navigia adnumerabantur, in quibus biremes, ac myoparones complures: ad hæc majora navigia, *maonæ* appellatae, non absimili Venetarum quinquereum forma: naves sex: magnus onerario-
rum

*Tenos a
Turcis in-
vaditur.*

*Hieronymi
Parutæ
virtus in
Teno prote-
genda.*

*Turca Te-
ni oppu-
gnationem
deserunt.*

1570 rum navigiorum numerus , quos *Caramussolinos* Turcæ vocant : his quinquaginta ad equitatum transportandum hippagogæ adiciebantur , haud multum a nostris triremibus forma diversæ , puppibus tamen latioribus , erectioribusque lateribus , quo commodius & onerari , & jumenta continere possent . Omnibus itaque comparatis , e Ciliciæ portu in Cyprum contendere , atque eam insulæ partem , qua optimum egressum esse , ab exploratoribus cognoverat , Mustaphas capere statuit .

Hector Baleonius summus in Cypro militiae praefectus .

Nicolaus Dandulus supremus in Cypro praefectus .

M. Antonius Bragadenus Tamassus praefectus .

Magistratus interea Reipublicæ cum immensam belli molem jam imminere intelligerent , summo studio , atque animorum contentione ad bellum necessaria curabant . Commeatus in oppida , arcesque munitas convehere , incolas militiae adscribere , oppida munitiora reddere . Hector Baleonius , qui in Italia praefecturam leviorum equitum obtinebat , post Laurentii Bembi legati obitum copiis omnibus cum summo imperio præerat , atque Leucosiæ , quæ præcipua regni situ , & munitione civitas habebatur , confidebat . Nicolaus Dandulus supremum magistratum (quem *Locotenentem* vocant) Venerio absente , legato , gerebat . Marcus Antonius Bragadenus , praefectus , Tamassum administrabat . Baleonius cum ad hostium sustinendos impetus Leucosiam satis munitam animadverteret , Tamassum profectus , una cum Bragadeno , quæ ad perficiendas munitiones spectarent , sedulo curabat , quod ibi exscensionem Turcas facturos rumor erat . Eodem Dandulus , de iis , quæ in re præfenti necessaria erant , cum Bragadeno colloquuturus , accessit ; in Aschiæ pago de bello administrando concilium indicitur , in quo , præter Venetorum magistratus , Baleonius , summus militiae praefectus ; Eugenius Singliticus , Rochasii Comes ; Jacobus Nores , Lepti Comes ; præcipui peditem ductores , Leucosiensium rebus procurandis praefecti interfuere : ut quacumque ratione egressu hostes averterentur , decretum ; intra Leucosiæ urbem septuaginta quinque ; intra Tamassum viginti quinque incolarum millia cogi ; reliquos mortales cum jumentis , arduis , atque inaccessis montium recessibus recipi statutum ; circumjecta Leucosiæ loca , ne hostibus tutus insidiis aditus pateret , sed liber undequaque prospectus esset , ut demoliantur , decernitur . Hieronymo vero

Hieronymi Martinen- gii obitus .

Mar-

Martinengio , qui subsidia Tamassum importabat , in itinere extincto , Baleonius de primo in eam Turcarum impetu , rumoribus in dies percrebrescentibus , permotus , cum minime inde discedendum censeret , Dandulus Rochasium Baleonii loco Leucosiae copiis eadem cum auctoritate praefecit ; Leptitano Comiti tormentorum , Joanni Singlitico equitum Cypriorum , Joanni Sozomeno fossorum , Scipioni Carassae , ac Petro Paulo Singlitico agrestium praefecturam attribuit ; Leonardo vero Ronconio imperium Italorum militum detulit ; quorum sane virtuti cum in primis Cypri tuendae spes niteretur , inopportune acciderat , ut , plerisque vario morborum genere conflictatis , aliis extinctis , impar ad belli impetum sustinendum eorum numerus haberetur . Cui malo domestica incolarum militia in supplementum adhibita occurrere Dandulus statuit . In Tamasso idem militum defectus ; nam ex duobus , qui cum Martinengio conscenderant , millibus , mille ac trecenti tantum incolumes pervenerant , quorum major fere pars labore , ærumnisque itineris confecta , tractandis armis parum idonea censebatur ; duo millia septingenti ac triginta externi tantum milites adnumerabantur ; iis Bragadenus ex ordinibus mille ac quingentos addiderat .

Mustaphas , qui Phœniciam , ut copias in Cyprum asporteret , appulerat , cum per exploratores adhuc Corcyrae detineri Venetorum classem cognovisset , Pialim ad exercitum e Cilicia in Cyprum traducendum misit . Kalendis vero julii e Papho primum Turcica classis inspecta inter Curium promontorium , ac Limisum in anchoris stetit . Emissi , qui circumjectam regionem popularentur , Divi Nicolai cœnobium , tres propinquos pagos , ac Limisum ipsum diripiunt . Quinquaginta Epirotæ equites , Turcarum confertæ multitudini impares , in penitiora loca leviori pugna certantes se se recipiunt . Interea Petrus Rondacius , Epirotarum dux , qui a Papho praetervectam classem Turcicam legendo litus insequutus fuerat , cum centum equitibus supervenit , sibi quinquaginta , de quibus diximus , conjunctis , in hostem impetum facit , ple-rosque cædit , tribus captis , reliquos sese recipere compellit . Hostes ad classem reversi , noctu ad Salinas iter dirigunt , ac quinto nonas julii litus tenent ; equites centum , peditumque

*Turcica
classis in
Cyprum ap-
pellit .*

*Turca ad
Salinas in
Cyprum ex-
scendunt .*

ma-

1570 manum ad regionem lustrandam exponunt . Rochasium cum equitibus circiter quadringentis , scloppettariis Italis centum , Antonio Berettino , ac Lazaro Cocapane præfectis , Baleonius eo proficisci iussit , ut si fieri posset , vel penitus hostes exscensione prohiberentur , vel egredientes quam maxime damno , ac molestia afficerentur . Trecentos equos minores , quibus fistulatores Itali insiderent , expediri imperat , ipse cum peditibus totidem , Epirotis equitibus centum ac quinquaginta ad disturbandos hostes Tamasso mox egressurus . At Rochasius (quamam causa incertum) re infecta , Italis Leucosiam remissis , cum reliquis Tamassum regreditur ; Baleonium exirum parantem offendit , ut , noctu occupatis hostibus , ipse inalbescente cælo superveniret . At cum omnia irritò conatu evenisse intelligeret , præsentì malo obviam ire connixus , vel equorum lassitudine , vel parum in id propensa Rochasii voluntate , abstinuit . Ille summo mane Leucosiam quarto nonas pervenit . Rondacius mandata Baleonii effecta fuisse , jamque nostros manu cum hoste conferere ratus , iter urgendo , licet equis fessis , ac prope enectis , ad Salinas paulo post Rochasii discessum pervenit , omniaque præter opinionem acta fuisse conspicatus , Lucosiam ipse quoque accessit .

*Turcarum
timor .*

Hostes viginti peditum , tria equitum millia , nullo fere obistente , exponunt , non absque ingenti admiratione , nullum egredientibus copiis impedimentum afferri : qua ex re plerique haud levi suspitione sollicitabantur , subterraneos extructos a nostris cuniculos fuisse , ut , præstituto tempore igne concepto , diffiliente , atque hiantè solo disjicerentur . Hujus rei rumore perterriti , qui priores litus attigerant , veluti ad certum interitum incederent , substitèrant , vique ad procedendum coacti , levi pedum appulsu , nostrorum insidias , atque militares astus veriti , solum attingebant ; neque deerant (ut inanibus plerumque imaginibus timore correpti commoveri solent) qui hordei aristas ad messem excretas , leni ventorum afflatu fluitantes , eminus intuentes , nostrorum copias , quæ in ipsos impetum facturæ essent , existimarent : neque is metus ab hostium animis depelli potuit , donec magna militum manus e triremibus deducta pavorem omnem disjecit . Hostes itaque , nullo obistente , egressi , agros incursionibus ,

captivitate, incendiis deformabant, in omnes æque grafsabantur; usque ad Lescaram pagum, illati, omnia crudelitatis exempla edebant. Nec Leucosiæ deerant, qui irruptionem in Turcas flagitarent, quos dispersos, ac pallantes manipulatim excurrere nuntiabatur. Cæsar Plovenius Vicetinus cum Epirotis equitibus centum ab Rochasio exire iussus, qui & audaciam hostium reprimeret, & pabulatores, atque eos, qui frumenta, ac commeatus in urbem importabant, tueretur, tutumque rusticanis hominibus in montes receptum redderet; is ut, quid hostes molirentur, pernosceret, circumjecta regione lustrata, binos Turcas, qui ingentem jumentorum prædam convecstabant, nactus, captivitate affecit; ea recuperata, cum haud procul quingentos hostium equites abesse cognovisset, in urbem revertitur.

Qui Lescaram pagum incolebant, se hosti dedidere; exemplum propinqui sequuti in Turcarum potestatem ultro concessere. Id pergratum Basæ fuit, qui comiter exceptos, ultro citroque commeandi facultate data, cum eorum rebus incolumes servari iussit, hac humanitate eos, qui intra montes se receperant, ad se attrahere posse ratus, quos per Lescaræ primores pollicitis, donisque sollicitabat. Jamque multi ad defectionem spectabant, cum Leucosiæ magistratus, ut his initiis obviam iretur, multa exoriri tum inde incommoda prospiciens, Plovenium cum Epirotis equitibus centum, Gregorium Dantæum cum sexcentis ordinum militibus, quorum uxores filii-que veluti obsides in urbe erant, mittunt, qui in Lescaren- ses, feminis puerisque exceptis, ferro atque igne sæviant. In itinere hostium manum præda onustam adorti, partim fundunt ac cædunt, partim captivos efficiunt. Mox noctu per acclivia montis ad pagum delati, inopinantes somnoque confopitos homines inveniunt, atque ad unum omnes obtruncant: quadringentos fuisse ferunt; pueros, feminas capiunt, supellectilem asportant, pagum incendunt, ac solo æquant; ea res reliquos perterrefactos in officio continuit.

At exscensione copiarum, de quibus diximus, facta, centum ac quinquaginta hostium navigia, ut Mustapham cum reliquis in Cyprum deveherent, in Ciliciam revertuntur. Univer- so exercitu lustrato, quinquaginta peditum millia, atque in

*Lescara
Cypriorum
pagus ad
Turcas de-
finit.*

*Plovenius
Vicetinus
in Lescar-
enses ani-
madvertit.*

*Turcarum
copie in
Cyprî oppu-
gnatione.*

1570 iis sex Janizzerorum recensita feruntur; duo millia ac quingenti ad bellandum expediti equites; vectorii totidem; foliores ad tria millia; bellica tormenta triginta, quæ partim quinquaginta, partim librarum centum pondus excuterent; duæ insuper ingentes machinæ, quæ *mortaria* vocantur; falcones quinquaginta. Tot copiis in Cyprum delatis, quam ex duabus præcipuis regni urbibus potissimum oppugnandam fusciperent, Bassæ consulunt. Pialis erat sententia, ut Tamassus primum invaderetur, paucorum dierum spatio capi urbem posse affirmans: ea occupata, brevi Leucosiam quoque casuram, quæ patentibus assurgens campis, undique ingentibus circumfusa copiis, longe a mari sita, inutili turba pressa, diu absque recentibus subsidiis defendi non posset. Mustaphas contra, ad Tamassum tempus minime terendum esse, censebat; neque ingentes coactas tanto labore copias, quarum fama universam Europam repleverat, inani cunctatione distinendas esse: primum regni caput, Leucosiam, invadendum, in qua nobilitatis flos, incolarum ex tota insula infinitus prope numerus, divitiæ diuturna pace congestæ, haud ignobile victoriæ præmium ostentarent: ea capta, quid, victoria militum sublatis animis, impedimento futurum, quo minus statim Cypri universa potirentur? An vero in eam insulæ partem, ubi Tamassus jacet, traducendum exercitum, quæ telluris humilitate, scaturientibus aquis insalubris, atque ob immensum solis ardorem, foedis, exitiosisque vaporibus obnoxia, momento gravissimis ægritudinibus copias omnes afficeret? Mustaphæ rationibus & auctoritati illud quoque accesserat, quod a captivis, & exploratoribus nunciabatur, copiarum, atque ducum robur in Tamasso esse. Leucosiæ itaque oppugnatione decreta, cum universis copiis eo Turcæ contendunt. Eodem tempore peditum quatuor millia, equitum vero mille Tamasso appropinquare iussi, ut Baleonium eggressum forte parantem, atque infesta itinera reddere conantem reprimerent: septimo kal. augusti equitatus se in conspectum Leucosiæ dedit.

*Turcarum
sententia
de Tamasso
aut Leuco-
sia oppu-
gnanda.*

*Mustaphas
Leucosiam
aggredi de-
cernit.*

*Eugenius
Singliticus
militum
Leucosiæ
præsidii
præfectus.*

Interea Eugenius Singliticus, Rochasii Comes, qui Baleonii loco belli pondus sustinebat, summo studio ad urbem tuendam necessaria curabat; modo Italicos milites propositis præmiis allicere, modo Cyprios, otio ac deliciis molles, infueto belli terrore commotos, spe erigere, cunctosque ad patriam ab imma-

ni hoste tutandam suasionibus, adhortationibus incitare. Erant intra Leucosiae mœnia mille ac trecenti Itali pedites; ordinum tria millia; incolarum duo, quibus ære publico stipendia persolvebantur: sexcenti hastis, ac fistulis ferreis absque gladiis armati; ab Cypria nobilitate ex domesticis servis proprio ære adscripti mille; Epirotarum equites quingenti, pedites ducenti; tormentorum magistri e Cypro ducenti, ex Italia ducenti ac sexaginta; agrestium hominum octo, fossorum quatuor millia; reliqua iners, atque inutilis turba, ut eorum, qui Leucosia continebantur, numerus quinquaginta millium summam conficeret; qui impares licet ad hostes repellendos, atque ad urbem diutius tutandam censerentur, Italico præsertim peditatu, in quo summa belli sita erat, imminuto, ac prope exhausto; attamen imperatoris virtute errata hominum, ac fortunæ aliqua ex parte corrigi potuissent, si eum virum nacta Cyprus esset, qui prudentia, consilio, fortitudine periclitanti egregiam opem tulisset. Verum, Laurentio Bembo, legato, defuncto, Nicolaus Dandulus successerat, cujus ad tantum onus sustinendum neque par animus, neque virtus erat; inani quadam prudentiæ, atque indefessi roboris opinione ad eam dignitatem sublatus, ceterum obtuso ingenio, nullo fere rerum usu ad magna obeunda munera assuetus, in quo optima sæpe consilia iracundia, familiari ejus vitio, pervertebantur. Is igitur appulsu Turcicæ classis perculsus, neque expediti quidpiam consilii capere, neque ubi opus erat suppetias ferre, neque quidquam, ut in summis periculis constitutos cordatos viros decet, prudenter administrare noverat: nondum ex fossis, uti oportuerat, egesta humus; nondum militibus impertita tuendæ urbis munia; nondum incolarum copiæ evocatæ; civitas commeatu parum instructa. Cum igitur tot incommodis extemplo obviam eundum esset, publico edicto cautum, ut quæ quisque in agris frumenta caperet, in urbes convehendo sua efficeret; at illorum magna pars in pagis agrisque relicta, hostibus præda fuit. Copiarum delectus magna cum celeritate habitus, qui prius ex legionariis dimissi fuerant, regredi jussi.

Dum hæc a nostris geruntur, atque de urbe defendenda, de hostium conatibus impediendis consulitur, Turcæ, propius admoto exercitu, tentoria explicant, tormenta disponunt, castra,

*Nicolaus
Dandulus
summus in
Cypro præ-
fectus, &
ejus defi-
dia.*

1570 nullo obfistente, communiunt: inutiles tantum ex mœnibus tormentorum difpofitione præpediti, frustra Epirotis, ac quandoque Italis erumpentibus, levioraque certamina committentibus, cum ob paucitatem extra tormentorum jactum cum hoste congregari, ac manus conferere prohiberentur. Andreas tantum Cortesius, Epirotarum equitum præfectus, cum propius, suis relictis, se se in hostes intulisset, eorum multitudine circumseptus, ingentibus virtutis ac fortitudinis, acriter dimicando, signis editis, est interfectus. Omni eo tractu, qui a Divæ Marinae usque in Aglangiam protenditur, castrametatione occupato, quatuor objecta propugnacula Turcæ ambiunt: qua copiae pertingere nequibant, centum equites, pedites totidem ad comæatus, & subsidia intercipienda submitunt. Oppugnatione instituta, per aliquot dies mœnia continuato, verum inutiles opere quatiebantur; nam globi in aggeres, qui ex cespitibus conflati erant, impacti, nullo nostrorum detrimento, molliter impresso tantum vestigio, excipiebantur. Inde hostes vineas agere, cuniculos suffodere, quo tecti nostrorum tormentorum ictus eluderent, propugnaculisque tuto succederent, nunquam die aut noctu intermisso opere, moliebantur.

Dandulus, qui vana spe deceptus tot aggeribus communitæ urbi nihil adversi contingere posse arbitrabatur, ingentes operas, immensumque fossorum numerum conspiciens, trepidare, excidium præfagire, sibi animo cuncta in pejus subicere cœperat. Baleonio absente, neminem esse, qui vel militari disciplina, vel tuendorum oppidorum experientia tantum impetum sustinere posset; complures primis eruptionibus Italos pedites absumptos: quid igitur reliquum, nisi ut alio spectans, si qua posset, labentibus rebus opem imploraret? Quarto igitur kal. septembris speculatoria biremi in Cretam missa, magistratibus, quo loco res Leucosiæ sint, significat; rogat, obtestatur, si Veneta classis adhuc in Cretam non applicuerit, Zannio imperatori perscribant: iter urgeat; si obsessis opportune subvenire cupiat, moras abrumpat; jam enim dirui propugnacula, ruinas edi, hostes cito in urbem irrupturos, omnem cunctationem exitiosam fore. Missi præterea Tamassum, qui a Baleonio peterent, ut statim ad præsentem opem Leucosiæ ferendam, subsidio militum traducto, se conferret. Verum nequicquam a Zannio, qui Cretæ detineba-

tur,

*Cortesius
Epirotarum
equitum
præfectus a
Turcis in-
terficitur.*

*Dandulus a
Creta Ma-
gistratibus
subsidia po-
stulat.*

*Dandulus
Baleonium
ad Leuco-
siam propu-
gnandam
frustra evo-
cat.*

tur, auxilia, ut mox dicemus, petita; neque a Bragadeno quidquam impetratum: cum ad urbis tutelam, quæ suæ custodiæ a Senatu concredita fuerat, Italico peditatu egere se affirmaret; Baleonioque licet cupienti discesum minime permisit, ne (ut dicebat) itineribus omnibus infestis, certo egregium ducem periculo objectaret. Sed acrius instante Dandulo, ut ei profectio permetteretur, cum Baleonius in præfecti voluntate se futurum diceret, eique potestatem abeundi Bragadenus faceret, quid consilii caperet, Baleonius anceps, in re summi momenti nihil decernere ausus, Tamassi substitit: qua ex re magna in Dandulo animi consternatio est consecuta. Nam præter Italicum peditatum, reliquæ fere omnes (ut diximus) copiæ ex incolis partim delectis, partim stipendia publica vel privata merentibus constabant, qui neque usu (quod plerique tirones essent) neque armis cum hostibus conferendi videbantur, cum multis hastæ, aut fistulæ ferreæ non suppetere, quarum loco contis, atque alabardis utebantur. Machinis vero bellicis, atque omni tormentorum genere quamvis apprimè instructa civitate, neque tormentarii magistri fortes ac strenui, ejusque artis peritissimi deessent; fossorum quoque ingens numerus ad quæcumque conficienda opera idoneus; terra quoque ad retractos aggeres extruendos, quibus tuto nostri se reciperent, suppeditaretur: at tamen vel præfectorum dissidentium altercatione, vel Danduli desidia ac torpore, vel fatali quadam lege, qua florentissimæ civitati interitus destinabatur, nihil imminenti periculo vel avertendo, vel superando opportunum, nihil ex militari præscripto agebatur; cœptum quoque de interioribus aggeribus ducendis opus, quo maxime oppidorum propugnatores niti solent, ob dissidentes sententias aliquando intermittebatur.

Ufu profecto non semel cognitum, & compertum est, quantum in bello administrando unius imperatoris spectata prudentia, ac virtus valeat; nullam fere adeo ingentem, atque arduam rem esse, quam unius viri solido virtutis fundamento subnixus animus, ad exitum perducere nequeat: contra in magnis rebus gerendis non secus atque in ægrorum sanandis corporibus accidere, quos medicorum turba ad interitum perducit: ac veluti dissentientibus nautis, si nemo adsit, qui auctoritate, & consilio singulis imperando, universos in officio contineat, certum turbato ven-

*Præfectorum
Leurostæ
desidia.*

1570 tis mari naufragium imminet ; ita in bello , ni summum imperium præstanti viro committatur , cujus dicto inferiores præfecti obtemperent , infaustus , atque infelix plerumque exitus manet . Prout nobili huic urbi contigisse exploratum est , cum ea , quæ nostris decrant , hostibus abunde adessent : summum in duces obsequium , mira obedientia , ingens sollicitudo , singulare in imperatis faciendis studium ; milites incommoda duorumque militiae labores perferre assueti , quos nec solis ardores , æstate media , fervidissima regione , neque die , noctuque assidua opera detertere poterant . Mustaphas vero stimulos cunctis addebat ; nunc poenæ metu , nunc præmiorum spe singulos ad sua strenue obeunda munera incitabat : cumque jam transversis aggeribus tecti prope ad urbis fossas pervenissent , Mustaphas cum Piali munera partitus , duo propugnacula , quorum alterum Podacatarum , Constantium alterum vocabatur , oppugnanda sumpsit . Musafferro Bassæ Davila , Tripolitani Dravisio contingere .

*Supplicationes a
Leucosensibus indictæ.*

Nostri cum acrius in dies urgerentur , atque prope portas ingenti circumfuso exercitu stare hostem animadverterent , neque satis in humano conatu , ac viribus præsidii situm esse intelligerent ; ad Divinam opem obnixè implorandam confugiunt ; in preces effusi , publicis indictis supplicationibus , templa ad-eunt ; ante sanctissimam Eucharistiam genibus provoluti , ex inmo petitis corde precibus , Deum Optimum Maximum exorant , ne extremo urbis periculo , quæ semper sanctissimam ejus religionem coluerat , pro sua in humanum genus immensa pietate deesse velit ; pro patria , pro libertate , pro religione pugnantibus præsens adsistat ; omnipotenti vi nominis sui hostes perdat , ac dissipet . Pia hæc populi studia Francisci Contareni , Paphi Episcopi , religio atque christianis virtutibus imbutus animus mirifice adjuvabat , a quo , Philippo Mocenico , Leucosiæ Archiepiscopo , absente , nullum officii genus , quod in summis periculis ab egregio Antistite expectari posset , omittabatur , adhortationibus , exemplo , obtestationibus singulos monendo , veræ pietatis admotis facibus , in hostem incendebat , cunctos licet tot periculorum mole septos ad meliorem spem erigebat . Inde erectioribus animis ad urbem tuendam inflammati alacrius opera militaria obibant ; intensiori

*Francisci
Contareni ,
Paphi Episcopi, pietas
& virtus.*

cura

cura ac vigiliis propugnacula custodiebant ; qua ab hostibus magis timendum erat , aggeres , quibus protegerentur , summo studio communiebant .

1570

Interim Turcæ frequenti sclopporum displosione eos , qui in mœnibus erant , ita affligebant , ut vix ex aggere conspectum sustinere possent , ac majoribus quibusdam tormentis ad eam urbis regionem , quæ Sanctæ Marinæ dicitur , erectis , ingentium pilarum horribili fragore privatas domos disjiciendo , inaudito tremore cives , plebemque complebant . Eorum stupenda opera non absque magna nostrorum admiratione summa celeritate , atque artificio confecta conspiciebantur . Munitiones urbi adversæ ad id fastigium perductæ , ut ex iis tuto pugnare , tormenta contorquere , sagittas , atque arte elaboratos ignes in urbis mœnia ejaculari possent , quorum tactu gossipia , quibus ad globos excipiendos nostri uti consueverant , incendebantur . His difficultatibus propugnatores pressi cum in dies absumerentur , nec peramplæ custodiendæ urbi sufficere , nec eruptionibus adoriri , aut turbare hostem possent : reliqua in tormentis spes esse videbatur , quibus & hostium conatus impediri , & opera disturbari posse confiderent : qua in re Antonii Berettini ingenium , in machinisque bellicis tractandis peritia eluxit . At cum perpetua glandium verberatione libratores prosternerentur , brevi eorum quoque numerus valde est imminutus . Interim ad labrum fossæ mœnibus oppositum Turcæ successerant , atque , eo perforato , fossas subjerant , & egesta humo , cum a nostrorum tormentorum ictibus tutos se reddidissent , ligonibus propugnaculorum fundamenta suffodere cœpere , ac quibusdam veluti gradibus faciliorem sibi adscensum ad propugnacula invadenda reddidere . Inde Constantium , ac Podacatarum , veluti propugnatorum virtutis facturi periculum , aggrediuntur . At inopinato , repentinoque conatu Constantii milites perculsi adeo molliter eorum impetum exceperunt , ut ex Turcis complures audacius progressi , ultra protectorios aggeres se se inferrent . Verum supervenientibus cum suis cohortibus Paulo Gualtio , atque Andrea Spellensi , non absque ingenti jactura fortiter pulsati sunt , e nostris aliquot desideratis , inter quos Andreas ipse , inter primos acriter dimicando , confossus occubuit .

*Antonii
Berettini
machinarum
tractanda-
rum peritia.
Turca mu-
nitiones
Leucosien-
sium adorti
repelluntur.*

1570

Exin Turcæ quatuor propugnaculorum frontes excindere aggressi, neque tormentorum ejaculationibus, neque ulla vi depelli poterant, ut jam cominus pro civitate tuenda in propugnaculorum ruinis certandum foret. Itaque cum nullius certi auxilii spes ostenderetur, erumpendi in hostes consilium sese objiciebat, quod hucusque constanter abjectum fuerat, tum ob Italorum militum paucitatem, tum quod in plebe plerumque imbelli, neque militaribus functionibus assueta, atque in agresti turba parum præsidii situm videretur. Italis namque compluribus ob ægritudines, quæ ea æstate sævierant, extinctis, multi insuper ex iis, quorum custodiæ quatuor propugnacula concredita fuerant, ab hostibus quotidie interficiebantur, ut ad sexcentos tantum bello idoneos redacti essent. His fiebat ut eruptiones Dandulus, ac reliqui duces non permitterent. Rebus tamen urgentibus, & periculorum propinquitate permoti, præfectorum, militum, civiumque precibus defatigati, animos flexere. Decernitur itaque, ut elatis signis Italorum peditum pars, popularium, atque agrestium manus ad millia circiter, Cæsare Plovenio duce, qui vices Rochasii gerebat, Alberto Scoto, Joanne Baptista Ariminensi præfectis, in Turcicas stationes erumpant, opera disjicere, tormenta, adactis in spiramenta clavis, configere conentur. Equitatus, qui opem peditatui ferat, instruitur. Quingenti Epirotæ equites, ducenti ac quinquaginta Leucosienes ad Salinarum portam consistere jubentur, ut peditatui in eorum munitionibus, ac vineis Turcas adorituro præsto sint, atque a lateribus invadant. Decimo octavo kal. septemb. Deiparæ Virginis assumptioni sacro die, meridiano tempore, solis æstu torrente, Turcis nil hujusmodi opinantibus, cum negligentius custodias habentes, alius alio discessisset, quidam diutino labore fessi, ac curis soluti somno corpora reficerent, nostri urbe egressi, sese usque in hostium aggeres intulere; magnam illorum stragem, plerosque gladiis, atque alabardis confodiendo, edidere; reliquos metu percussos fuga salutem quærere: adnixius insequuti, duabus munitionibus potiuntur; quinque tormenta configunt; ingentique clamore, ac strepitu in castra perlato, tumultus ac conternatio exorta, fere omnes in fugam egerat, ita ut nonnulli tentoria quoque relinquerent. Constans multorum opinio fuit, ea die tormenta adimi, occupari

Leucosienes ex urbe erumpunt, hostes prosternantur.

aggeres, urbemque ex hostium faucibus eripi potuisse, si equitatus, uti statutum fuerat, affuisset. Verum Dandulus optime instituta consilia evertit, equitesque egressu prohibuit, ac juniores nonnullos, quos ætatis fervor, generosusque animi impetus in hostem ferebat, erumpere conantes, propria manu avertit; mirumque in modum exardescens, nulli neque ex Cypria nobilitate, neque ex Epirotis equitibus e mœnibus exitum permisit. Inde hostibus, coacto equitum agmine, haud difficile fuit, nostros diuturna pugna, atque ingenti calore fessos aggredi, cunctisque subsidiis destitutos ingenti cæde afficere. Nam etsi Plovenius una cum Alberto Scoto, & Joanne Baptista Ariminensi, globo suorum factò, munitionem captam fortiter tutati diu, acriter ingruentibus Turcis obstitissent, eorum multitudine potius, quam virtute victi, non sine ingentis fortitudinis laude cecidere: ex militibus septuaginta, centurionibusque aliquot desideratis, reliqui fere omnes faucii intra urbis mœnia cum Turcarum exuviis se recepere.

Hoc eventu & Turcæ, ne quid in posterum a repentinis eruptionibus timerent, ad firmiora præsidia munitionibus adhibenda incitati, & propugnatores ab omni spe extra mœnia quidquam tentandi depulsi sunt. Itaque nullo repugnante, propugnacula diruere, aggeres a nostris confectos, subducta humo, demoliri, quidquid indefesso opere nocte sarcire conabantur, die prosternere, cum & a tormentorum jactu tuti essent; nostri neque in muris consistere, neque ex aggeribus caput exerere possent, quin statim glandium procellis dejicerentur. Verum ne penitus afflictis, ac prope perditis rebus deessent, Palatio Fanensi præfecto suadente, bini retracti aggeres in Podacataro, & Constantio propugnaculis instituuntur. Joannes Sozomenus in Davila, & Tripolitano receptus, nullo hosti spatio relicto, sibi delineandos sumpsit, qui confici nequaquam potuere. Turcæ ex ruinis tutos sibi gradus, quibus scanderent explicata acie, atque impetum in urbem facerent, confecerant: inde modo levioribus, modo gravioribus aggressionibus, si qua irrupere possent, tentare; nunc unum, bina modo, quatuor quandoque propugnacula eodem tempore adoriri. Sed a propugnatoribus acriter dimicantibus semper repellebantur; subire conantes vario armorum gene-

re,

1570
Dandulus
subsidiis
suis impe-
dit.

Plovenius
& alii stre-
nuè dimicā-
tes occum-
bunt.

1570 re, globis, ignibus fabrefactis, faxorum ac stipitum libramen-
tis, ingenti strage edita, dejiciebantur. Hac propugnandi ra-
tione ex nostris quamvis pauci caderent, eo tamen majore
detrimento id fiebat, quod in dies militum numerus absu-
meretur, pauci, iidemque assiduis laboribus, vigiliis, æru-
mnisque afflicti & confecti superessent.

Tot difficultatibus circumsepti, cum literis secretioribus exa-
ratis notis certum hominem Tamassum mittunt, auxilium ca-
denti civitati implorant: ad extremum ventum; ni opem fe-
rant, jam de Leucosia actum esse. Responsi mora, interce-
ptum ab hostibus hominem fuisse, uti contigerat, cum suspi-
carentur, captivum ante mœnia Turcæ objiciunt, ut subsidii
spe omni amissa, nostri deditionem faciant. Rursus Joannem
Baptistam e Sancto Columbano, militum præfectum, virum
prudentem atque impigrum, Tamassum proficisci jubent. Is,
cum incolumis eo pervenisset, mandata exequutus, Cerinium
reversus, paucosque ibi, ne in hostium manus incideret, dies
moratus, tandem noctu itinere confecto, spe subsidii penitus
præcisa, urbe excipitur. Hoc frustrati effugio, literis ac nun-
tiis agrestes, qui intra juga montium sese abdiderant, ad au-
xilia ferenda, magnis propositis præmiis, sollicitant. Missi, ab
hostibus, qui omnes semitas militaribus præsiidiis obsepserant,
capti, in nostrorum conspectum obtruncantur. Verum nulla
re Italorum mentes commovebantur; in Cypria nobilitate in-
credibilis ardor, atque ad extremum usque spiritum in patria
tuenda constans atque infractus animus, qui nulla alia re ma-
gis, quam Venetæ classis spe sustentabatur; in ea & hostium
cladem, & ipsorum salutem sitam esse rati.

Turcæ contra, ne subsidia in Cyprium tandem submitteren-
tur, veriti, nostros assiduis laboribus fessos, ac prope confe-
ctos, si qua possent ad deditionem pellicere, atque incitare
conabantur: crebras literas sagittis alligatas in urbem ejacu-
labantur, quibus Mustaphas modo magistratus, cives nonnun-
quam, sæpe plebem, nunc clementia ac præmiorum spe, nunc
terrore acerbissimorumque cruciatuum minis ad deditionem
solicitabat. Cum nihil neque pollicendo, neque terrendo ho-
stes proficerent, milites, qui Constantii munitioni præerant,
in colloquium adcersunt. Thomas Cyprius, ordinum cohor-

tis

*Joannes
Baptista a
Sancto Co-
lumbano ad
auxilium
petendum
Tamassum
mittitur.*

tis præfectus (fide utrinque interposita, ut unius horæ spatio ab injuriis superfederetur) quæ afferre velint, auditurum, atque ad magistratus delaturum, inquit. Extemplo complures e caveis se in fossam ejiciunt; ex iis unus Mustaphæ nomine, ita loquutus fertur: *Vehementer mirari Bassam, ne responsæ quidem tot missas in urbem literas dignatos nostros fuisse. An non satis bucusque summo eorum damno immensas præpotentis imperatoris vires expertos? Quid præsidii reliquum? An in classe, quæ sævis conflictata morbis e stationibus egredi nequiret? An in militum numero, ac robore, qui exhausti, ac prope exanimis vix pedibus insistere possint? Videant, ne temeritatis potius pœnas, quam constantiæ laudem ferant, ac pro victoris humanitate & clementia, iram furoremque experiantur: si se dedant, pacem a Rege potentissimo inviolatam, sanctissimi jurisjurandi fide roboratam habituros; Græcis, bonis, dignitatibus, civitate relicta, annua tantum sibi tributî nomine pensione servata, contentum fore; Italis pecuniam, commeatus, arma, tutamque in Cretam itineris facultatem præbiturum.*

Iis ad magistratus perlatis, lapso, quod pepigerant, intervallo, tormenta in hostem excuti jubent; idem & horarii spatii finis, atque ex Constantio, & Davila globorum ingentium in Turcas ejaculationis initium fuit, ex qua plerique, qui aperto caelo in vinearum aggeribus constiterant, sunt interfecti. Eo eventu per deditionem Leucosiæ obtinendæ spe penitus hostes dejecti sunt. Nostri summa quæque experiri, mortem oppetere potius, quam turpiter cedere obfirmatus est animus. Fovere egregios hosce impetus, ardorem alere, propinqua subsidiorum spe magistratus adnixi, transfugæ cujusdam per eos dies in urbem excepti opportunitate in vulgus proferunt, literas Tamasso delatas, quibus christianæ classis adventus nuntiabatur: atque ut cunctorum mentibus altius ea spes infideret, præfectis, qui incolas in montium angustiis tutabantur, ut ignibus adventantis classis signa darent, injunctum. Ex quo tantum roboris, atque animorum incolis accessit, ut non defuerint, qui inani gaudio perfusi (ea est imaginandi præditiæ facultatis vis) asportari tormenta, avehi ex castris tentoria constanter affirmarent. Turcæ interim, nunquam verbera-

Turciani ad Leucosenses obsessos verba.

Leucosenses in Turcas inebriantur & complures interficiunt.

Ejaculationum letitia ab fossam submissi nuntiant.

1570

Hieronymi
a Calice &
Joannis
Dolionii
oades.

Gualterius
Bergomas,
& Jacobus
Nores occi-
sunt.

tione intermissa, diversis ex locis propugnacula aggressi, nullum quietis, nullum remissionis locum defensoribus relinquerent. Hieronymus a Calice, Joannes Dolionius, militum praefecti, glande isti in Podacatarum munitione cecidere; in Constantia Gualterius Bergomas, praefectus, est interfectus: in Davila Jacobus Nores, Leptitanus Comes, sagitta in capite ictus, post tres dies occubuit: ejus obitum ingenti moerore ac lachrimis omnes sunt prosequuti, illum potissimum eo tempore ereptum fuisse, qui virtute, ac fortitudine periclitanti patriae opitularetur: in custodiis habendis solertem, plebis acerrimum adhortatorem, quacumque se hostes inferrent, & impetum facerent, fortissime dimicantem. Francisco Mariae ejus fratri propugnaculi cura tributa est.

Minutis hisce praeliis & nostrorum numerus in dies imminebatur, & hosti vires, atque audacia succreverat, nihilque jam obstabat, quin totis viribus in quatuor propugnacula invaderent. Mustaphas igitur cuncta ad urbis oppugnationem necessaria, atque opportuna parat: ut animi impetum in militibus augeat, qui primi, secundi, aut tertii moenia conscendissent, iis edicto publico praemia Sangiacatus decernit: qui vero primus captam urbem ingressus fuisset, huic Bassae honos proponitur. Tum universis viribus exercitum moenia subire imperat, ad pugnam adhortatur, animorum impetum acuit, praesentem victoriam, Leucosiensium opes, divitias oculis subjicit: cum iis pugnandum, qui numero pauci, vix aegris, atque tabidis membris arma sustinerent, qui toties victi, ac fracti justo praelio nunquam decertare ausi sint. *An hi (inquit) praeferos vestros conatus excipere poterunt? an vestrum in urbem impetum remorari, quin aggerum munimentis perruptis, inudantes hostili sanguine fossas cernere, has viles animas prosternere, atque per stragis acervos vobis aditum non facere nequeatis? Ille ante alios egregius animi ex me debita virtuti praemia referet, qui primus hostium munimenta subire, victricia Ottomanorum Regum signa extollere, ac figere in munimentis audebit.* Militum accensis animis, quinto idus septembris, duabus ante solis exortum horis, eodem tempore totis viribus quatuor propugnaculorum oppugnationem aggreditur; Caramano Bassae Podacatarum, Musafarro Constantium obti-

Mustaphae
ad suos ad-
hortatio.

obtigere; Mustaphas Davilam sibi fumpfit, coque prætorianorum militum robur contulit; Alii Tripolitanum assignavit.

1570

Turcæ per ruinas adscensum moliuntur, cominus sagittis, acinace, faxorum atque ignium fabrefactorum missilibus rem agunt: scloppettarii, ad id pugnae genus armorum gravitate inutiles, in vineis consistunt. Qui Constantium, Davilam, ac Tripolitanum tutabantur, ingruentium impetum fortiter excipiunt, acriter repellunt, nemini ex aggere descensum permittunt; si qui tentare ausint, morte poenas luunt. Pugnatur utrinque acerrime; nostri pro aris ac focus, pro religione; illi pro præda, pro dominatu. Tantumque vivida propugnatorum virtus potuit, ut si in iis, qui Podacatarum tutabantur, par virtus extitisset, ea die servata civitas foret. Verum cum milites somno consopitos, custodiasque negligentius obeuntes Turcæ offendissent, magno impetu aggeres adorti, nullo obistente, occupavere. Qui Constantio præerant, ex faucibus, quibus recta in Podacatari frontem prospectus erat, corruscante tormentorum igne, ordinatam aciem, explicatis vexillis, in propugnaculi aggere consistere conspicati, initio nostros, qui Turcas repulissent, arbitrabantur. Sed cum, nondum inalbescente die, incerta luce ægre res internosci posset, quid ea in parte agatur, speculatum mittunt. Propugnaculum a militibus relictum, hostes in aggere consistere, sed descensum adhuc in urbem non moliri cognoscunt, ea fortasse de causa, quod cuniculis suffossis repente opprimi vererentur. Ea re cognita, statim quatuor muralia tormenta in Constantii propugnaculi faucibus disponunt; bina catenis, bina globulis ferreis infarciunt, quæ eodem momento in hostes contorta ingentem stragem edidere; ut nonnulli etiam ex iis, qui supererant, exanimatorum corporum fragminibus humi prosternerentur.

Ceterum cuniculorum timore soluti, refecti animis, viribusque aucti munitionem ingressi, Podacataro occupato, per urbis mœnia discursantes, Constantii, Davilæ, ac Tripolitani interiora latera intercipiunt; atque a tergo Italos, & Epirotas frontibus propugnaculorum tuendis intentos adoriuntur. Eo strepitu, ac clamore excitus Leonardus Ronconius, qui crure faucibus domi detinebatur, illico devehi se ad Constantium jubet, atque in itinere ab hostibus interficitur. Eodem

fato

Turcæ, Podacataro propugnaculo occupato, Leucosiam capiunt.

1570

fato Rochasius Comes abripitur, qui suorum militum manu redintegrare pugnam connixus, glande plumbea percussus, occubuit. Eo amisso, reliqui alius alio dilapsi, fuga salutem quaesivere. Verum in Constantii, Davilæ, ac Tripolitani munitio-
nibus acriter adeo pugnabatur, ut tribus post solis exortum elapsis horis, adhuc Turcæ ex aggere dimicantes nihil proficerent; cum tandem, multitudine exundante, circumfusi, frontes deferere, atque adversi cum hoste a tergo invadente, configere coacti, undique circumventi, profligantur, cæduntur, ac crudeliter obtruncantur. Pauci ex Italico peditatu, per medios hostes contis aditu patefacto, in angustas urbis semitas fortiter dimicando, Turcarumque impetum repellendo, sese recepere. Agrestium copiarum subsidio missæ, ingentem nostrorum internecionem ac stragem, hostemque civitatem ingressum cernentes, nullis adhortationibus, nulla vi, aut auctoritate sisti potuere, quin, passim abjectis armis, supplices se hostibus dederent, a quibus statim confossi deperibant. Neque Petri Pisani consilarii, aut Bernardini Polani Salinarum præfecti auctoritas, aut virtus labentes erigere potuit. Nam Polanus inter confertam multitudinem dum retrahere ad pugnam quotquot potest, contendit, eodem lethi genere extinctus est. Jamque nullo ordine, nullis imperiis per vicos, ac semitas pugnabatur; oppidanorum ejulatus Turcarum acclamationibus, civium gemitus hostium ululatus permixti exaudiebantur.

Qui e nostris supererant milites, forum occupant; magistratus eodem conveniunt; ac licet casu urbis perculsi, equis alius alias vecti, viarum ostia obstruere, hostibusque aditum intercludere conantur. Acerrime per duas horas dimicatum; ingruentes hostes pulsi; donec Aleppi Bassa cum equitatu superveniens, statim duos viarum exitus intercepit. Eo cum res deducta esset, jamque suprema clades instaret, Dandulus summus præfectus, Paphi Episcopus, alique ex civium primoribus intra regias ædes sese recipiunt. Bassa, tribus ex tormentis in forum convehi jussis, eos, qui adhuc strenue pugnabant, perterrefactos, turbatis ordinibus, locum relinquere coegit. Quorum plerique in ædium publicarum atrium conferti sese intulere, reliqui per vicos palantes, ac dispersi,
aut

aut obtruncati, aut capti fuere. Itali pedites, qui adhuc circiter octoginta supererant, nunquam intermisso certamine, ad Bembam usque portam, hoste insistente, perveniunt, ibique densata acie, multitudinis impetum egregie sustinent.

Interea Mustaphas captam urbem ingressus, undantes sanguine vias, jacentia humi corpora, oppletos cadaveribus vicos inspiciens, ab armis cessare jubet; nostrisque, qui publicis ædibus detinebantur, concordiae signo dato, Cyprium quemdam, cui paulo ante in deditiōem accepto fidem obstrinxerat, ad Dandulum mittit. Is Mustaphæ nomine cunctis vitæ incolumitatem pollicitus, una cum Tutio Constantio, ut deditiōem magistratus nomine faceret, ad Bassam remittitur; statimque Dandulo jubente, arma abjiciuntur. E palatio exeuntibus Turcæ, qui illud circumquaque obsepserant, conglobati, in fores impetu facto, nemine (quod arma singuli exuerant) repugnante, in atrium irrumpentes, cunctos absque ullo discrimine memorando barbaræ crudelitatis exemplo contrucidavere. Nicolaus Dandulus, Franciscus Contarenus Paphi Pontifex, reliqui magistratus, alii vel dignitate, vel nobilitate insignes, eundem casum subiere. Eo facinore perpetrato, hostes nullo ordine, nullo præeunte signo, per urbem passim discursare, irruere, circumfundi; in reliquias sævire, domos diripere, templa demoliri; non matronarum, non facrarum virginum pudori, non ætati, non sexui parcitum, quin omnes aut lethali ferro confossi interirent, aut in miserrimam servitutem pertracti reliquum vitæ tempus omni ærumnarum genere conflictati transigerent. Auri, argenti, gemmarum, pretiosæ supellectilis ingens copia, sed ad militum libidinem, atque avaritiam exsaturandam inferior, qui fervorum vel indiciis, vel exquisitis tormentis, a plerisque opulentioribus, defossa terra, conditas divitias scrutati, nihil ad auri, atque argenti sitim explendam intactum reliquere. Hic supremus labor; hæc postrema Leucosiæ dies fuit, quæ nobilitate, opibus, viribus insignis, per multos annos extra fortunæ aleam nullis obnoxia cladibus, aut calamitatibus floruerat. Viginti ea die hominum millia gladio cecidisse constat; viginti tantum ex Cypria nobilitate superfuere. In capta urbe per novem dies hostes cum exercitu commorati, accensis in qua-

1570

*Mustaphas
Leucosensibus
vitæ incolumitatem
pollicetur.*

*Danduli
præcepto
Leucosenses
arma abjiciunt.*

*Dandulo &
aliis proceribus
crudeliter necatis
urbis a
Turcis diripitur.*

tuor

1570 tuor propugnaculorum ruinis ignibus, defunctorum cadavera, quæ publica non modo loca, verum privatas quoque domos compleverant, concremavere.

Ceterum ut insigni aliquo partæ victoriæ fructu Selymus potiretur, pulcherrimis matronis, selectis virginibus, puerorum atque adolescentium flore, egregia supellectile, tria navigia referta Byzantium mittere Mustaphas statuit. Magna vero Mahumetis Bassæ navi, una ex majoribus triremibus, ac myoparone oneratis, dum opportunus navigationi ventus expectatur, ignis repente in navi obortus, in proximamque triremem, ac myoparonem horribili fragore diffusus, momento viros, mulieres, ac prædam omnem absumpsit, navis magistro, ratiocinatore, ac sex Turcis tantum exceptis, qui natando ad litus appulere. Ex iis cognitum est, Cypriam matronam infandæ servitutis jugum perosam, patriæ excidium, civium, ac cognatorum ingentes calamitates, atque ærumnas lamentantem, generoso ausu in tormentarium pulverem igne injecto, memorandum facinus edidisse; tyranno victoriæ exuvias eripuisse: mulieris, quæ priscarum invictum robur, ac fortitudinem æquavit, nomen interiit.

*Mustaphæ
præcepto
Danduli
caput Tamassum
deferitur.*

*Marci Antonii
Bragadenum ad
Turcas
responsum.*

Eadem, qua Leucosia cecidit, die Mustaphas æreæ lanci Danduli præfecti capite imposito, per agricolam quemdam Tamassum ad Marcum Antonium Bragadenum, præfectum, deferri jubet: ni se dedat, eundem illi manere exitum minatur. Is trecentis equitibus usque ad civitatis portas comitatus ejusmodi responsum tulit; Mustaphæ diceret, *ad extremum usque spiritum urbem tutari sibi constitutum esse; vires exereret; periculum faceret; propugnatorum robur, ac constantia quid posset, experturum.* Decimonono kal. octobris motis castris, Mustaphas Tamassum versus proficiscitur, victoriaque insolens, literis ac nuntiis præfecti animum rursus pertentat, si forte periculorum metu, atque adventantis exercitus terrore ad deditionem flecteret; fartas tectas vitam, fortunas, tutumque, quo sibi libuerit, iter pollicetur. Iisdem artibus Joannem Mariam Mutatium, Cerinii præfectum, Alphonsumque Palatium, qui militibus eo in oppido imperabat, aggreditur. Bragadenus una cum Baleonio infracti, atque imperterriti, si quis cum Turcarum mandatis, literisve ad urbem

*Joannes
Maria Mutatium,
Cerinii præfectus,
turpiter Turcis
civitate tradita,
perpetuo
carceri damnatur.*

accedere ausit, pro hostibus habiturum minantur. Qui Cerinio præerant, licet initio oppidum intrepide se defensuros dictitassent, nec dum acie hostili inspecta, turpiter se dedidere, comeatumque in Cretam obtinere. Mutatius, ac Palatius Venetias delati, perpetuo carceri addicti Decemvirum decreto, deferti per ignaviam oppidi poenas dedere. Ii quoque qui montium latebris tecti hostium impetum evaserant, Mustaphæ imperium subiere; brevique insula universa, præter Tamassum potius, undecimo kal. octobris eodem cum copiis pervenit, atque in hortis ad vicum, quem *Adami primum* vocant, tribus a Tamasso passuum millibus confedit. Classis quoque in eas oras contendit, ut instantis oppugnationis metu nostros ad deditionem compelleret.

Bragadenus præfectus, vir acer atque impiger, strenui imperatoris munera obeundo, milites, cives, plebem ad urbem tuendam adhortatur: atque a divinis, uti decebat, exorsus, in foro summa totius civitatis frequentia missarum solemnia celebrari jubet. His peractis, cunctos jurejurando adigit, usque ad extremum spiritum Tamassum defensuros; quodlibet tormenti genus, mortem quoque ipsam, prius quam Reipublicæ semel datam fidem fallant, appetituros. Eadem die nonnullæ emissæ cohortes, levioribus certaminibus prospere depugnarunt. Hostes, in Bovis rupe portui adversa dispositis tormentis, tres in anchoris consistentes naves deprimere frustra connixi, e regione, quæ Constantia appellatur, centum atque octoginta ab urbe passibus, quatuor erectis munitionibus, machinas ad mœnia verberanda attraxere: aggeres insuper, qua navalium turris inspicitur, ad Limissanam usque portam perduxere, quibus scloppettarii tecti ingentem glandium procellam continenter die noctuque effundebant, verberatione ad navalium munitionem cœpta. Nostri gravioribus excussis tormentis, duarum horarum spatio quatuor Turcarum ingentes machinas disjiciunt, ac prosternunt. Ex reliquis tribus partibus inani eventu hostibus res cessit, cum diurna opera nocturnis eruptionibus nostri everterent, tormentorum orificia obstruerent, munimenta quoque diruerent. Qua ex re cum nihil proficere, jamque annum in hyemem vergentem, complures suorum cæsos Mustaphas animadverteret, castra a Tamasso movit. Baleonius discedere hostes conspicatus, in duas eorum munitiones impetum facit;

H. Mauroceni T. II.

X

harum

1573

Mustaphas ad Tamassi oppugnationem copias duxit.

Marcus Antonius Bragadeni virtus in Tamasso propugnanda.

Mustaphas exercitum a Tamasso oppugnatione abducit.

1570

Christianorum
ducum
consilia de
bello admini-
strando &
auxiliis in
Cyprum im-
portandis.

harum alteram relictam invenit, ad alteram cum gladiis cominus dimicatum: hostibus turpiter fufis, in eorum conspectu munimenta, atque aggeres diruta, ac solo æquata sunt.

Dum hæc gererentur, de ratione belli administrandi, deque auxiliis in Cyprum importandis diversis sententiis in Creta disceptabatur. Aurias a profectio in Cyprum abhorrebat: *Neque anni tempus, neque in Veneta classe imminutum Epirotarum, ac militum numerum permittere, ut tuto in hostem iri posset, qui, exercitu e Cilicia in Cyprum traducto, de nostrorum adventu sollicitus, nihil, quod ad firmandam classem spectaret, prætermisurus videretur: tutos receptus habere, remige abundare, copiis terrestribus subnixam, ab omni periculo immunem fore. Contra magnum a nostris classibus iter per hostium maria emetiendum; complures triremes claudicantes, ac parum instructas, adversis ventis ac fluctibus exponendas; infidas stationes, anni tempus in hyemem præceps, sævientia tempestatibus maria: tot tantasque vires, quibus christiana respublica in primis niteretur, incertis rerum casibus minime objiciendas: neque Venetis ipsis conducere, ut nulla rei egregie gerendæ spe, amici Regis classis adeo a Neapoli, atque Sicilia abduceretur, ut Numidarum prædonum incurfibus paterent ea regna. Hæc ita se habere, arbitrantem, nequaquam tamen a Marci Antonii Columnæ sententia recessurum.* Columna, qui initio, nulla mora interposita, statim in Cyprum iter maturandum censuerat, cadavera, quæ Amphimaleo portui circumjecta litora oppleverant, intuitus, ob idque Venetam classem fere exarmatam ratus, plurimum pristini ardoris remittere videbatur, veritus, ne, suscepto frustra itinere, neque tuto cum hoste configi, neque obsessis subveniri opportune posset. In eandem sententiam Sfortia Pallavicinus, ac Jacobus Celsius, classis legatus, rapti, Cypri liberandæ, hostiumque immanes conatus avertendi unicam rationem rebantur fore, si vel recta in Hellespontum contenderetur, aut Eubœa universis viribus invaderetur: propinqui periculi metu perculsos hostes, ut suis rebus succurrerent, classem, copiasque a Cypro amoturos; ac si celerrime res conficeretur, haud difficile esse, ut quæ Cypriis damna illata fuerant, præclara aliqua urbium, aut oppidorum accessione rependerentur.

Zan-

Zannius nutantibus hisce consiliis haud parum commovebatur, quod inutili cunctatione tempus elabi, Cyprios in dies majoribus periculis conflictari, nihil tot apparatibus, nihil concepta omnium opinione dignum fieri animadverteret. Itaque omni vi animique contentione, ut in hostem iretur, praelioque cum classe Turcica decerneretur, suadebat : *In eam sententiam ab Senatu mandata habere : nihil perfici praeclarius posse, quam egregio hoc facto, & hostis insolentiam obtundere, & Leucosienses obsidione liberare. Nam quod Venetorum classem militum, ac remigum defectu parum navigationi, ac certamini aptam nonnulli affirmant, inficias ire non posse, caelesti quodam impulsu morbis confectos complures in ea mortales occubuisse; attamen novo Italorum delectu militare robur auctum, remige ex Corcyra, Zacyntho, Cephalenia, Creta subventum : Graecos scloppettarios, sagittariosque non defuturos. Totis igitur viribus adversus hostes proficiscendum, neque indefensos Cyprios barbarorum avaritiae, ac libidini relinquendos. Quibus enim (inquit) urbium, oppidorumve oppugnationibus imminens nobilissimo regno clades averti potest? Atque, ut omnia, quod pro difficillimo habetur, prospere eveniant, quis urbem, aut oppidum occupandum Cypro amissae antetulerit? An non, Leucosia expugnata, perfacile hostes universa insula potituros, quo quid christianae reipublicae gravius, aut acerbius accidat? Ac ni belli ratio, ni publica utilitas adhortetur, an non tot mortalium Christi Servatoris cruore redemptorum ab acerrimo, ac potentissimo hoste obsessi voces, preces, ac lacrymae animos flectent, quibus nisi vestra auxilia praesto adsint, indigne ac crudeliter pereundum sit? Cur igitur cunctamur? cur flantibus adhuc prospere ventis, non omnes ad iter accingimur? Adventus profecto nostri famam percussi hostes vel obsidionem solvent; vel in oppugnatione occupati, classem milite vacuam nobis relinquent; aut si cum ea integra dimicandum erit, triremium numerus, militum robur, ducum virtus haud dubiam de hostibus victoriam referent, quos inopinato hoc adventu perturbatos & perterritos, aut turpiter discessuros, aut certam, si conflagrare ausint, vestris armis, ac virtute perniciem subituros sperandum est. Cum Zannio Antonius Canalis, classis legatus, adstipularetur, Marcus*

Zannii sententia de praelio cum classe Turcica committendo.

1570

Antonius quoque Columna consentiens, in eandem sententiam Joannem Andream Auriam pertraxit.

*Christiani
duces in Cy-
prum presi-
discei decer-
nunt.*

Profectione in Cyprum decreta, ad Sitiam, olim Heracleam vocatam, classes convenere, ubi de maturando itinere cum a ducibus ageretur, eadem in Auriæ animo aversio affurgebat: *Anni tempore, Venetarum triremium imbecillitate, exili rerum prospere gerendarum spe se deterreri: omnino ante octobris initium in occidentem vela daturum, neque regiam classem, cui propriae quoque ipsius divitiae, decusque niterentur, ingruentibus tempestatibus objecturum.* Zannius omnes moras discutere, adhortari, flagitareque pergebat, ne consiliorum perplexitate rerum adhuc praeclare conficiendarum occasiones corrumperebantur. Zannio adhærens Columna, Auriæ suadebat, *ne difficillimo tempore Venetis deesset, ne egregiam, & christianæ reipublicæ operam navandi, & sui nominis gloriam propagandi opportunitatem elabi sineret; nihil, eo abeunte, vel ad Cypri regnum obsidione levandum, vel ad hostis audaciam contundendam confici posse.* Quid porro pertimesceret? an navigandi pericula? At, prospero vento flante, octo aut decem dierum spacio confici iter posse. An hostium potentiam? terra, marique distractas eorum vires? Porro id non suae virtutis, non illius disciplinae esse, qua ab incunabulis ferre imbutus fuerat: magis præstare, sui que Regis amplitudinem decere, fortiter cum hoste confligendo classem fortune, periculisque objectare, quam pugnam detrectando incolumem, sed ingloriam in occidentem abducere. His permotus, ea demum conditione in aliorum sententiam Auria descendit, ut a nostris nautici panis copia sibi affatim præberetur, atque in singulis Venetis triremibus centeni milites essent; quod, ipso classem lustrante, præstitutum est.

*Marcus
Quirinus
ad exploma-
dum in Cy-
prum missus
ad classem
regreditur.*

Marcus interea Quirinus, qui ad Turcarum res explorandas missus fuerat, decimo octavo kal. octobris regressus, e speculatoria hostium biremi cognovisse pertulit, adhuc Leucosiam stare, quotidie a nostris ingentem Turcarum numerum confici, qui, navibus, ac myoparonibus in triremium supplementum exarmatis, illisque ad centum ac quinquaginta reductis, christianorum adventu vehementer sollicitabantur. Hoc nuntio confirmatis animis, cunctis ad iter habendum

expeditis , e Creta secundo vento solvere , Aloysio Bembo , Angelo Suriano , Vincentio Maria Priolo , trierarchis , speculatum præmissis . Classis socialis universa triremibus centum atque octoginta , duodecim galeatiis , onerariis Venetis quatuordecim , præter minoris formæ navigia , quæ commeatu , ac bellico apparatu referta subsequebantur , constabat . Centum ac vigintiquatuor triremes Respublica ; duodecim Venetas suo ære armatas Pontifex ; quinque & quadraginta Philippus Rex contulerant . Milites , qui conscenderant , quindecim circiter millium numerum explebant . Horum mille in pontificia ; quatuor in Hispanica ; reliqui in Veneta classe censebantur . Ad hæc eorum , qui sponte in militiam nomina dederant , ingens numerus , quos vel gloriæ cupido , vel religionis ardor , vel in Rempublicam Venetam studium ex Italia , atque omnibus pene Europæ regionibus ad hoc bellum attraxerant . Classis igitur Carpathum devecta , triduo trecentis passuum millibus emensis , ad Chelidonium promontorium , *Castrum Ruzum* hodie dictum , e regione Ciliciæ , centum ac quinquaginta passuum millibus a Cypro distans , pervenit . Oborta tempestate , pontificiæ , ac Venetæ triremes portum , quem *Vatbin* incolæ appellant , inter Chelidonas & continentem cepere . Eundem occupare quoque Auriam potuisse fertur , nisi aperto mari detineri ea nocte maluisset , non absque periculo , ut intensiore vento in occidentem abstractus , nostros deferere cogeretur . Veruntamen summo mane in conspectum se sociorum dedit , quo tempore Bembus , Surianus , ac Priolus cum captivis supervenerant , ex quibus Leucosiæ excidium , Mustapham cum exercitu , Pialim cum classe Tamassum petiisse cognitum est .

*Christiana
classis tem-
pestate ja-
clata .*

Tristi nuntio vulgato , cuncti ingenti mœrore , & lachrymis attoniti , ac veluti stupore defixi fatum nobilissimæ urbis conqueruntur : *ambiguus ducum consiliis præreptam illius defendendæ opportunitatem ; hostes victoria elatos , reliqua insula potitos : Tamassum superesse : terra marique obseßo ni cito subveniatur , actum jam de regno Cypri esse .* At Zannius imis præcordiis curas , perceptamque molestiam premens , oris adspectu magnitudinem infractumque animi robur præferens , cunctos humanissimis verbis solabatur : *ne spem abjicerent ,*

H. Mauroceni T. II.

X 3

ne

1570 *ne demitterent animos ; varios eventus bellorum esse ; modo
huc , modo illuc fortunam adspirare : tantum ne quidquam in
ipsis pristinae virtutis , ac constantiae deperiret , sperandum , in-
tegris viribus , ac classe , non diu hostes praesenti hoc victoriae
fructu letos fore .* Inde Sfortia Pallavicino , Celsio , ac Cana-
lio in concilium vocatis , eorum sententias exquirat : multa
de Auriæ voluntate , de exitiali lue , quæ adhuc per Vene-
tam classem grassabatur , de hostium viribus , de maritimis
tempestatibus , de infidis stationibus , animis obversabantur ;
ex quibus progredi non absque periculo posse videbantur .
Sed hæc tanti non erant , ut Zannium a suscepta de profe-
ctione in hostes sententia deicerent ; quinimo Francisci Duo-
di quinqueremium , Marci Quirini sinus Adriatici , Francisci
Throni damnatorum triremium præfecti sententias poscit ; qui,
*sociatis classibus , audendum , inque hostem vadendum ; ab-
nuentibus ducibus , revertendum , censent .*

*Zannius ob
Leucosie
amissionem
nuntium duces
in consilium
advocat .*

*Sebastiani
Venerii sen-
tentia de
Turcis ag-
grediendis*

At Sebastianus Venerius , qui legatus in Cyprum designa-
tus , classem in Tamassum trajecturus conscenderat , *non ambi-
guis sententiis exiguum hoc quidquid erat temporis conteren-
dum , sed omni amota contentione , progrediendum , acerrime
contendebat : Leucosie amissione pristinae virtutis incitamen-
ta minime deprimi , aut obtundi oportere ; in victoriae cursu
præda ac divitiis delinitos , molles oscitantesque victores a vi-
ctis sæpe oppressos fuisse ? Cur idem Turcis quoque evenire
non posse arbitrentur , quos vino , epulisque obrutos , ac de-
mersos ingluvies , ac cupido a militaribus excubiis ad socor-
diam traduxerit ? Neque vero expectandum , ut , insequentem
anno classe aucta , audaciores effecti , cito aut facile vinci ac
superari nequeant . Non satis esse , subsidia militum in Tamas-
sum inferre , quæ & navibus tuto importare haud liceat , &
invecta oneri potius obsessæ urbi sint futura : impavido animo
itineri insistendum : quidquid fortuna vel ad Cyprios suble-
vandos , vel ad prælium cum Turcica classe committendum
objecerit , id fortiter obeundum .* His summa contentione at-
que impetu a Venerio , strenuo atque acerrimo viro , dictis ,
Zannius statim ad Marci Antonii Columnæ triremem , tribus
præconsultoribus stipatus , accedit ? Aderant Columna ipse ,
Joannes Andreas Auria , Neapolis , ac Siciliae triremium præ-
fecti :

festi : quid præsentī hoc rerum statu agendum sit consuliur. *Ut quamprimum , Ciliciæ oris relictis , vela in occidentem panderentur*, omnium sententia fuit, Zannio excepto, quippe qui tot immanes sumptus, tot summo labore, ac studio coactas vires, tantum triremium, ac militum robur, nulla re præclare gesta, turpiter concidere, æquo animo ferre non posset; attamen reliquorum sententiis abreptus discessum & ipse meditari coactus est.

Ne annus tot bellicis apparatibus insignis, nullo conatu, nullo fructu inglorius elaberetur, alicujus urbis, aut oppidi in hostili solo oppugnationem instituendam esse proponebat. Et erant qui Eubœam, vel Rhodum invadendam, aut recta Byzantium contendendum, suaderent. At Auria, longiori ad hæc conficienda tempore opus esse, neque periculis vacare, ajebat; atque ut id maxime cuperet, classem diutius ob itineris longinquitatem iis in locis detinere non posse. Ceterum si ita e re communi videatur, Aulonem, Epidamnum, aut Neocastrum, regiis ditionibus propinqua oppida, oppugnanda censere. Verum qui aliis quoque in rebus anceps fuerat, Zannio licet, ac Columna suadentibus, ne amplius ea perplexitate omnium mentes distineret, nihil certi, aut expediti consilii cepit. Zannius igitur magno doloris æstu jactatus, cum a reliquis sejunctus nihil aggredi posset, actuaria biremi literas ad Bragadenum, Tamassi præfectum, mittit: classium discessum, subsidia decreta, foederis negotia, quæque in annum sequentem comparabantur, significat; ad urbemque fortiter tuendam hortatur. Postridie ejus diei denuo concilio habito, de ratione itineris habendi disceptatur. Postquam regredi, Zannius inquit, *statutum est, ut omnes una se itineri committant, ac Zacynthum contendant, sibi videri: id in primis & Venetæ funeribus exhaustæ classi, & pontificiæ necessarium esse, ibi nautico pane, ac si qua alia re opus sit, classi regiæ liberaliter subventurum*. Ad hæc Auria, antequam ad regiones portus appellat, multum sibi æquoris emetendum superesse, inquit; quocirca statim Messanam versus dare vela decrevisse. Tum Zannius, quod sibi lubeat, id efficere penes ipsum esse. Enimvero & illi perhonorificum, & sui Regis dignitati consentaneum magis fore, ut qui una in

1570
Christiani
duces redi-
turi in occi-
dentem de-
cernunt.

1570

Ciliciam usque provecti sint , conjuncti quoque revertantur , ne , Reipublicæ classe deserta , hostes ad postremum illius agmen carpendum alliciantur ; cum præsertim ex iis , qui supererant , militibus , supplementa in Creta essent relinquenda . His , atque aliis in eandem sententiam dictis , neque Sfortiæ Pallavicini adjectis suasionibus , neque Columnæ adhortationibus permotus Auria , Turcicam classem , non modo Venetam non infecuturam , sed a Cypro non discessuram , pluribus persuadere nititur . Rursus Columna instante , optime se , Auria inquit , quæ a Rege mandata habuerit , nosse : itaque quod magis Hispanicæ classi expediat , effecturum . His auditis , Columna , ne sibi tributa a Philippo auctoritas maligne præriperetur ab Auria , subveritus , a Rege sibi delatum imperium respondet , qui si secus mandisset , Aurie obtemperaturum fuisse . Inde incalcescentibus animis , ad altercationes , ac ferre ad jurgia deventum , Auria Columnæ imperia detrectante , Columna imperatorium jus a Rege acceptum tuente : Suum esse præcipere ; in Aurie potestate mandata exequi situm : in ordinem redigere , atque cogere reluctantem non posse . Cum nihil ab Auria impetraretur , a Veneta classe minime discessurum affirmante Columna , concilium exulceratis utrinque animis dimittitur .

Inde retro cursum classes flexere , biduumque disjunctis agminibus , ita tamen , ut in alterutras prospectus esset , navigantes , Carpathum delatæ , Trifanum portum tenuere . Mox iter infecutæ , supra Cretam relictis sociis , Auria in occidentem contendit . Nostri una cum Columna in Cretam flectentes , sæva oborta tempestate , cum ob propinqua litora septentrionale insulæ latus emetiri , atque in Amphimaleum , a quo longe aberant , portum se condere non possent , triremes nonnullæ Spinæ leonis sinum prætervectæ , jactis anchoris , consistere nituntur ; aliæ in Candiæ urbis conspectum , quædam non procul a Rhythimna eodem se tutari præsidio conantur . Verum magis magisque luctantibus ventis , ac intumescente fluctibus mari , qui in adversos ab Argolico quoque sinu propellebantur , quæ minus instructæ armamentis , atque anchoris erant , vel ob vetustatem ingruenti procellæ resistere nequibant , laxatis late-

Auria cum classe Hispanica in occidentem contendit .

Classis Veneta ad Cretæ litora tempestate jactata .

laterum compagibus , rimis fatifcentes , aqua oppletæ , litoribus illifæ naufragium fecere . In iis tres pontificiæ , tredecim Venetæ fuere . Minor tamen ea jactura vifa eft , quod fortunæ malignitas ad homines non pervaserit , qui omnes incolumes evafere , tormentaque , ac triremium nonnullarum exarmata bufta non inutili noftorum diligentia recepta funt ; ac tandem defæviente mari , in Amphimaleum portum claffis tota pervenit .

Pialis , foocialium claffium difceffu cognito , cum felectarum triremium manu fe fe ufque in Aftypaleam infulam intulit , in omnem occafionem expeditus , ut vel noftros inopinantes adoriretur , vel in Cretam ufque , prædæ cupidine , ac fpe inflammatus , procurreret . Verum borea infurgente abtractus , ab instituto curfu deflectere coactus eft . Noftri ex Amphimaleo portu , tutiori ut loco confifterent , Cydoniam fe contulere . Pialis vero in penitiora Aegæi maris devectus , cum iis in locis hyberna non fatis tuta animadverteret , Byzantium cum claffe repetere ftatuit . Interea ut de noftreis rebus , ac confiliis certior fieret , triremes quinque fpeculatum miferat : binas eodem tempore ad explorandos hoftium fucceffus , quos jam Aftypaleam appuliffe cognoverat , Zannius proficifci jufferat ; alteri Angelus Surianus , alteri Vincentius Maria Priolus præerat . Hæ cum aliquamdiu mari deerraffent , fupra Parum infulam roftratas quinque obvias habuere , quas licet hoftium , non tamen armis inftroctas effe arbitrati , fortunam experiri , atque invadere ftatuunt . Sed propius illati egregie ad prælium paratas confpicati , Surianus Priolum , qui magno aufu in hoftem ferebatur , figno edito , avocare nixus , proram obtorquet . Idem efficere Priolum conantem , Cortuglus præfectus fua triremi adoritur . Priolus cum opportune deflectere navigium nequiret , pugnam capefcere cogitur . Minorum , ac majorum fclopporum (quæ *moschetta* vocantur) difpofitione , glandium imbre hoftes offunduntur . Cum e Cortugli prora excufum gravius in noftros tormentum ictu irritum fuiffet , conferta manu , profpere a Priolo dimicatur , fupera-

1570

*Pialis cum
claffe, Tur-
cica Byzā-
nium rever-
titur.*

1570 tisque hostibus, triremi potitur. Interim a latere Præcojus, Neopatruæ custodiæ præfectus, supervenit; prælium redintegratur, Priolus constanter atque intrepide hostium impetum sustinet, suos prece præmio hortatur, incitat, impellit: acriter pugnanti Matamoras, Turcicæ rostratæ præfectus, magno impetu in ejus triremem invehitur, victoriam e manibus eripuit. Nam undique in lacerum, ac diffractum navigium irrumpentes Turcæ, ad unum nostros, qui certamini supererant, contrucidavere. Priolus ad extremum usque spiritum decertans, in postremo conatu glande ictus animam effudit. Cadaver a Matamora Chium delatum, ab insulæ sacerdotibus una cum triginta ex suis, qui in prælio occubuerant, humilitumulo, at gloriæ titulis excelsio conditum est. Surianus cum celerrime pulsu remorum ex hostium se conspectu eripuisset, incolumis ad classis imperatorem infelici cum nuntio pervenit.

*Vincentius
Maria
Priolus,
Turcica
triremi ca-
pta, strenue
dimicando
interficitur.*

Iisdem ferme diebus Melitenarium quinque triremes, quæ Petri Justiniani, e patricia Venetorum familia, Messanæ, uti vocant, *Prioris*, ac Hierosolymitanæ classis præfecti, qui bello Meliteni ob egregie, fortiterque gesta inclaruerat, imperio parebant, cum in hostes incidissent, eundem fere casum subiere. Cum enim Proregis rogatu Hispana quædam navigia maritimam usque ad Senarum oram, ubi novis operibus arx muniebatur, profectæ fuissent, in reditu ad Gaulum (quod Junonis Sacrum olim dictum volunt) Uluzzalius Calaber infecutus, vigintiquinque triremium agmine circumsepsit. Melitenenses, ingenti licet animi corporisque robore præditi, pauci a pluribus circumventi, diu resistere nequeunt, complures fortissime dimicantes cecidere; binæ in hostium potestatem triremes relictæ; reliquæ, fuga arrepta, vix incolumes in Amphimaleum portum sese recepere.

*Melitenenses
triremes ab
Uluzzali
captæ.*

Dum hæc fiunt, non una in parte, vario eventu, ad summam tamen totius belli impari pugnabatur. Zannius cum e Corcyra in orientem vela daret, sex rostratas, incolis armatas triremes reliquerat, quæ haud exigua Turcis damna inferentes, ad Pargam, Epiri Reipublicæ oppidum, e Corcyræ regione situm, tutos receptus habebant. Qua re Græciæ Beglerbegus permotus, peditum atque equitum ad quindecim millia

millia coactis , tribus a Soppoto passuum millibus castra locat , necessaria ad oppugnationem instituit , specie Soppotum , re Pargam adoriturus ; ut nostros , qui Soppotum tuebantur , ad deditionem compelleret . Ejus consilia cum Emanuel Murmurus , qui oppidum commeatu , bellicisque machinis instructum trecentorum militum præsidio tenebat , elusisset , paucos dies Beglerbegus commoratus , ne ab Epirotis , qui recens imperium Venetorum subierant , clausis itineribus reditu intercluderetur , jam enim summa montium , ut Soppoto ferrent opem , infederant ; discessum molitur , seque , cum primum Delvinum pervenisset , copias tumultuarie collectas dimissurum , simulatis rumoribus , dissipat . Astu Beglerbegi cognito , Franciscus Cornelius , Corcyrae legatus , Pargam communiri , commeatus , ceteraque in usus belli necessaria importari jubet , nisi machinae admoverentur tutari oppidum polle ratur . Sed cum ad illud quatiendum ex Nicopoli adversus omnium opinionem per confragrosas montium semitas convelli a Turcis tormenta comperisset , Natalem Crementem , Corcyrae militiae præfectum , Pargam proficisci , Beglerbego appropinquante , oppidanorum saluti consulere , tormenta asportare jubet . Eadem die , qua Pargam perducta hostilia tormenta sunt , Beglerbegus quoque cum copiis supervenit . Natalis licet tormentorum ictus oppidi moenia sustinere non posse intelligeret ; attamen cum per subsidialem maritimam portam cito cum incolis in rostratas triremes , ac lintres se ejicere posse sibi suaderet , primum impetum experiri voluit . Tormentorum vi moenium magna parte strata , cum imparem se tuendo oppido animadverteret , intendentibus tenebris , conscendere statuit . Ea re ab hostibus animadversa , per murorum ruinas irrupere , ac pedites aliquot , qui nondum in triremes sese recipere potuerant , ad unum contrucidavere . Natalis Corcyram devectus , insani ausus nota laboravit , cum ejus culpa tormenta , commeatus , jumentorumque haud exiguus numerus prædæ hostibus cessissent : qui efferata rabie incensi , domos flammis absumpsere ; moenia solo æquavere ; in saxa quoque ipsa , tectaue , quæ nostros exceperant , sæviere , nequicquam Francisco Cornelio ab Auria , qui biduo post cum classe rediens , Corcyram appulerat , auxilia flagitante ; cum

*Parga a
Turcis occupatur .*

1570

is Messaniam, nulla injecta mora, proficisci, neque medio autumno iis se se in locis detineri diutius velle, regiasque triremes vel incerto pugnae eventui objectare, vel procelloso mari credere nolle affirmaret.

*Catharinus
Maripetrus
a Zannio
Venetias
cum literis
mittitur.*

Zannius interim imperator Catharinum Maripetrum, qui de iis, quae acciderant, Senatui doceret, cum sua triremi Venetias misit. Tum mille selectis peditibus, quatuor actuariis navibus, quibus Petrus Tronus imperabat, impositis, Aloysii Martinengii, Cidoniae militiae praefecti, auspiciis una cum comitatibus, ac bellico apparatu Tamassum misit. Cretenses triremes, damnatorumque decem, sub Marci Quirini, Sanctique Troni imperio, cum exarmatis tribus ac viginti Cretae reliquit, ut ineunte vere Cretensi remige instructae, ad militares obeundas functiones idoneae essent. His ita constitutis, Zannius Corcyram contendit, Sfortia Pallavicino cum quatuor triremibus in Creta relicto, ut, quae ad praesidia in Cyprum inferenda necessaria erant, comparatis, ipse quoque Corcyram se conferret.

*Pontificia
triremes
tempestate
jactata.*

Columna cum triremibus quinque, quae naufragio, ac morbis superfuerant, Corcyra solvit, triremibus senis, quae illum Anconam usque Zannii jussu deducerent, comitantibus. Is cum per multos dies Cassiope turbato mari substitisset; tandem arrepto itinere, tempestate recrudescente, in Rhizonicum sinum est delatus. Ibi rursus mari ac ventis, qui e praeruptis circumjectis montibus magno cum murmure frementes una cum denso imbre, tonitru, ac fulmine ruebant, jactatus, Ascrivium usque penetravit. Eorum turbine (quod a plerisque prodigii loco habitum est) praetoriae triremis vexillum in aera abreptum, nec amplius inventum est; eo in loco fulmine caelo excusso summum mali tactum, qui medius usque ad ima diffiluit; ignisque in triremem delatus, cadis nonnullis sulphure oppletis incensis, triremis tegumentum corripuit; veritusque Columna, ne extemplo eadem flamma in pulverem tormentarium se diffunderet, cum suis in litus descendit; pro tempore quidquid supellectilis potuit, avehi jussit. Nec mora, pulvere accenso, distrahi momento triremem, tigna, ac tabulata terribili fragore per aera ferri, displodi tormenta, ex quibus, obtortis ad litora proris, ingentes

*Marci An-
tonii Colum-
nae trire-
mis igne ab-
sumpta.*

tes

tes globi in adversos montes ejaculati , terrificum strepitum edidere . Columna neque maris tempestate , neque cæli inclementia territus , Francisci Troni triremem conscendit ; necdum mitescensibus fluctibus , Epidaurum veterem devehitur ; magnoque ventorum impetu reflante , cum neque portum capere , neque obsistere tempestati posset , quibus anchoræ illigabantur , funibus perruptis , undis abrepta triremis , nautis nequicquam summo labore , remigio contranitentibus , prope frumentarias molas in litus impacta diffiliit ; viri tamen , cum tormentis incolumes evasere . Inde altera conscensa triremi , post cæli , fluctuum , ignis , marisque injurias , Anconam , inde Romam pervenit , a Pio Pontifice summa honoris significatione exceptus . Iisdem fere casibus Sfortia Pallavicinus e Creta rediens est actus . Nam Corcyra ad Epidauri scopulum tempestate delatus est . A furente borea duo ingentia navigia , quæ in euripo detinebantur , impulsa , catenis ferreis , quibus fauces , obstruebantur , magno impetu perfractis , in scopuli prærupta saxa imegere ; atque eadem fere ruina , Pallavicini triremem involvere , qui mox Pharam profectus , ibique gravi morbo correptus , recuperata valetudine , Venetias rediit . Zannius e Corcyra per literas a Senatu petiit , ut si quid ei de hyemanda classe libuisset , significaret ; ac propterea , quod infirma valetudine uteretur , subrogari sibi imperatorem flagitavit . In Corcyra , aut Creta , donec illi publica mandata perferrentur , Senatus commorari iussit .

M. Antonius Columna Romæ a Pontifice exceptus .

Improsperis rerum hujus anni successibus perculsa civitas , haud parum commovebatur : ingentem mortalium numerum in classe extinctum ; strenuos , ac fortes milites , ducesque amissos ; Leucosiam , nullis immixtis subsidiis , captam ; nihil præclare gestum ; immensam auri vim inani conatu profusam . Inde complurium concitati animi , præfectos traducere , Sfortiam , Zannium , legatos , ac reliquos insigniores duces criminari , cæli injurias , pestiferæ luis causas in eosdem congregere , atque ex eventu suscepta consilia metiri . Ex quo tandem eo devenit , ut Zannius imperator Venetias vocatus , inter reos referretur ; novi classis legati crearentur ; militum quibusdam præfectis alii sufficerentur . Sebastiano Venerio clas-

Venetici cives in belli duces concitati . Zannius in jus vocatur . Sebastianus Venerius classis imperator .

1570

classis imperium majoribus comitiis cum Senatus praerogativa delatum est, qui tunc, Zannio e Creta discedente, trajetum in Cyprum praestolabatur. Classis legati Marcus Quirinus, Petrus Tronus designati. Sed jam Tronus, vir fortis atque acer, a pueritia maritimis in rebus enutritus, in Creta excesserat. Sancto Trono, damnatorum triremium praefecto, Adriatici maris custodia tributa. Et quia, ne ante acceptum de suprema sibi delata dignitate nuntium Venerius in Cyprum trajecisset, Senatus verebatur, classis legatum cum imperatoris auctoritate Augustinum Barbadicum elegit, virum eximia prudentia, ac virtute praeditum; qui licet maritima nunquam munera obiisset, attamen magistratibus domi, forisque magna cum laude gestis, atque apud summos Reges legationibus ingentem adeo nominis famam, ac expectationem apud cives sibi comparaverat, ut ab eo omnia fausta, at felicia sibi pollicerentur; nullumque illius humeris onus impar esse existimarent. Is cum primum Corcyram attigisset, Zannius ad urbem venit, cum interim in classe adhuc funera funeribus cumularentur, neque caloris, vel frigorum viteterrimae pestis virus, quo quadraginta hominum millia absumpta fuerant, vinci posset. His caeli inclementia, foedaeque tempestates maritimae accesserant; quibus navigatione impedita, ea, quae difficillima tempora exposcere videbantur, expediri non poterant. Navigia quin etiam complura undis absorpta, vel impacta litoribus miserrime deperiere; nam praeter triemes, quae in Creta naufragium perpeſſae fuerant, Quirina navis ad Prodonum fluctibus jactata, depressa est. Neque Venetis tantum, verum omni fere Europa saeviens procella annum memorandum ac funestum reddidit. In Neapolitano euripo complures Hispanicae triemes notho in litus ejectae, ac discerptae sunt. Tyberis praeter morem auctus magnum Romae timorem incussit. Rhodanus in Gallia Narbonensi, Rhenus in Belgio intumescens, magno impetu limites egressi, circumjectas regiones inundavere. Ferraria quoque horribili concussa terrae motu contremuit; templa, publicae, ac privatae aedes prostratae; moenia solo aequata; incolae in agros effusi, intra tentoria, vel sub dio degere coacti.

His efficiebatur, ut tot adversis exagitatae mortalium men-

tes

*M. Quirinus, & Petrus Tronus
classis legati.*

*Augustinus Barbadicus
classis cum imperio legatus.*

*Veneris
adversitas.*

*Europa aequarum illuvie multis in locis vexata.
Ferraria terrae motu concussa.*

tes, de difficillimi belli exitu sollicitæ, anxiiis curis premerentur; cum præsertim quæ spes initio de christianorum Principum foedere in communem hostem sanciendo illuxerat, sensim debilitata clanguesceret. Nam etsi per multos jam menses negotium Romæ agigaretur, inanibus altercationibus æstatem autumnus, Autumnum hyems exceperat. In Venetis ingens societatis ineundæ desiderium; par in Pio Pontifice Maximo studium: at Hispani Regis ministri sententiarum perplexitate cuncta involvere; complura, quæ ut Regi opportuna forent, ita Venetorum rationibus minime conducerent, flagitare pergebant; nonnunquam quæ de re proposita Philip-
pus sentiret, ut ex Hispaniis perferrentur, poscere. Ac sane si in alia unquam, hac in re certe tunc maxime compertum fuit, privatas rationes publicis rebus officere, neque quidquam adeo in commune utile esse, quod minime propriis commodis prævertatur. Venetis nihil erat antiquius, quam ut celerrime foedus, quo & hostes deprimi, & focii defendi possent, conficeretur; quapropter initio illius percutiendi Michaeli Suriano Senatus mandata dederat, ut iis legibus, quibus anno millesimo quingentesimo trigesimo septimo inita societas fuerat, majoribus tamen adjectis opibus, præsens quoque sanciretur. Legato injunctum, Pontifici significaret, tertiam impensarum partem, qua superiori foedere obstringebatur, Senatui æquam non videri; tum quod Venetorum proventus, ac ditiones cum regiis minime essent conferendæ; tum quod Reipublicæ maritima loca in Turcarum faucibus sita magnas copias, bellicosque apparatus, quibus ægre sufficere posset, exposcerent: itaque curaret, ut aliqua tot onerum portione levaretur: quod vero ad imperium attineret, quæ a tribus classis imperatoribus pro majori parte decernerentur rata esse, atque ab eo, cui Pontifex mandasset, perfici oportere, Senatum existimare: ex pontificiis, ac regiis ditionibus frumenta, & comeatus absque portoriis ad classem convehi ut liceret, caveretur: quæ hostium in nostrorum manus pervenissent, ea ex superioris foederis præscripto dividerentur.

Kalen. igitur julii Regis ministros, Reipublicæque legatum Pius ad se vocat; de rerum præsentium statu admonet; quæ
ad

*Venetorum
mandata
ad Surianum
oratore
de foedere
mandata.*

*Pius Pon-
tif. Hispanos & Vene-
tos ad fo-
dus incun-
dum voca-
tur.*

1570

ad christianos Principes, præcipue vero Hispaniarum Regem, Venetamque Rempublicam stabili foedere conjungendos egerit, commemorat; ut, *privati commodi ratione semota, in commune bonum incumbant, suadet; tantæ opportunitati ne desint; conjunctis animis firmissima sese quamprimum societate devinciant; ut insolentes, atque efferos Turcas compriment, pestemque diu christianæ reipublicæ imminentem avertant: ne Cypro barbari potiuntur, enitendum; unicum ex ea insula in Syriæ continentem trajectum superesse, quo & Hierosolymitanum regnum ex hostium manibus eripi, & sanctissima loca, Servatoris humani generis impressa vestigiis, vendicari aliquando in libertatem possint: nil ambigere Cæsarem, Sarmatiæ Regem, ac reliquos christianos Principes ab ea illustri gloriæ communione se nunquam sejungi, passuros.* His, atque aliis a Pontifice in hanc ferme sententiam dictis, petiit Surianus, ut quemadmodum anno millesimo quingentesimo trigesimo septimo, primo congressu, ictum foedus fuisset pronunciatum, postea de conditionibus actum fuerat, ita idem nunc quoque efficeretur. Objiciente vero Antonio Perenotto, Granuelano Cardinali, tunc de conditionibus primo inter legatos disceptatum, nunc quoque quæ proponantur, exponi prius oportere. Concilium dimittitur; postridie ejus diei iterum coacto; foederis leges scripto exaratas legatis examinandas Pontifex exhibet. Earum capita hæc erant.

Fœderis
conditiones
a Pontifice
propositæ.

I. *Inter Pontificem Maximum, Philippum Hispaniarum Regem, ac Venetam Rempublicam foedus sanciat; cum justa expensarum ratio eo anno haberi, & augere Philippus classem non posset, Veneti triremium subsidio, quæ in Sicilia erant, contenti essent.*

II. *Ducentæ in universum triremes a fœderatis armarentur; in iis duodecim pontificiæ censerentur, reliquas inter se partiti Hispani, ac Veneti instruerent.*

III. *Insignis auctoritate vir a Pontifice eligeretur, vel concilium prudentium, atque assiduo rerum usu præstantium virorum ex Philippi, ac Venetorum auctoritate institueretur, a quo, classis præfectorum prius exquisitis sententiis, quid e re communi magis esset, decerneretur: decretum imperator exequi juberet.*

III.

III. *Naves ad excipiendos, ac traducendos milites Rex ac Respublica compararent.*

V. *E regis ditionibus frumenta, ac commeatus libere exportarentur, nautici apparatus cum ex Hispanico, tum ex Veneto imperio libere aveberentur.*

VI. *Singulis annis appetente vere socia classis in hostium finibus consisteret.*

VII. *Hyeme expeditus triremium numerus in promptu esset, ut, Christianis res novas in Turcico imperio miscantibus, Turcicaeque servitutis jugum excutere nitentibus, subvenire, atque aliquid egregii moliri posset.*

VIII. *In Græcia, Epiro, nec non aliis in locis solertes, atque industrii homines, qui præmiis, ac pollicitationibus Græcorum, & Epirotarum animos sollicitarent, mitterentur.*

VIII. *Ne quisquam sociorum de pace, aut induciis cum hoste paciscendis absque aliorum consensu ageret.*

X. *Fœdus in annos duodecim percuteretur.*

XI. *Si quid ante ietum fœdus hostilis soli occuparetur, id Venetorum esset.*

XII. *Quæ postea in nostrorum potestatem pervenirent, ex superioris fœderis legibus dividerentur.*

XIII. *Gallorum, Lusitaniaeque Regibus perhonorificus sese ad societatem adscribendi locus relinqueretur.*

XIII. *Curarent socii, ut Caesar societati adjungeretur, eodemque impulsore, reliqui etiam christiani Principes accederent; ut maritimis viribus terrestri exercitu auctis, majori consatu terra, marique hostes invaderentur.*

XV. *Si quæ inter classium, atque terrestrium copiarum præfectos controversiæ suborirentur, Pontificis judicio dirimerentur.*

XVI. *Prout belli occasio tulisset, sibi invicem socii opem ferrent.*

XVII. *Neque ullis inter duces, præfectosque dissidiis inita societas inturbaretur.*

Hoc exhibito a Pontifice scripto, denuo concilium indicitur. Joannes Moronus Cardinalis præsens, hoc veluti exemplar firmandi fœderis a Pio propositum fuisse, inquit; quid quisque sentiat, ut libere proloquatur, flagitat. Tum Granvelanus, satius esse perpetuum iniri fœdus, ait, non adversus Tur-

1570 *cas tantum, sed in eorum etiam beneficiarios, quique auctoritati, ac viribus illorum nitantur; Mauros nempe, Numidas, ac Seriffum, a quibus ingentia Christianis damna continenter inferrentur. Hisce auditis, Surianus, de fœdere in Turcas (inquit) bucusque actum; ejus tantum subscribendi a Senatu mandata habere. Tum Gravelanus, ampliora ni satis data sint mandata, postulanda esse: æquum non esse, inquit, ut in oriente tantum Venetorum commodo, Philippi in occidente relictis ditionibus, dimicetur. Tum scripto petit, in Selymum, atque in eos, qui ex illius nutu, & auctoritate pendeant, Juliam nempe Casaream, Tunetum, Leptim, easque regiones, quæ in mediterranei maris litoribus a Serisso possidentur, arma converti: ad auxilia, uti hoc anno acceperant a Rege, eidem, cum ad tuenda Hispanorum loca, tum ad invadendos hostes præstanda, esse Venetos obstrictos; modo magnas vires, ac copias eodem tempore in orientem Turcæ non emitterent. Regem contra, aliquid in Adriatico sinu iisdem tentantibus, vicissim Reipublicæ suppetias laturum. Absque his conditionibus fœdus amplecti minime posse. Ex propositis a Granvelano haud difficile fuit, quorum Hispanorum consilia tenderent, animadvertere; cum publicas christianæ reipublicæ rationes ad privata commoda traherent; non in Turcicas ditiones impetum, quo maxime Veneti egere ea tempestate videbantur, urgerent, cunctatione rem differre: perpetuum fœdus mallent, cujus fama, atque metu propinquis Hispaniæ hostibus perterritis, ex inita societate, quem maxime exoptabant, fructum perciperent, nempe ut eorum ditiones fœderatis tectæ præsidii, tutiores redderentur, ingentique impensarum mole, & assiduis Turcicarum classium molestiis levarentur.*

Hæc a Suriano cum Senatui significarentur, mirum dictu, quanta Patrum animos molestia inceslerit. Certane hæc ineundi fœderis fundamenta esse? ita Reipublicæ consultum iri, ut, distractis viribus, dum impari pugna in oriente cum acerrimo hoste dimicaretur, in Numidiam Hispani bellum transferrent? Pius quoque Pontifex summis curis anxius modo Regis ministros monere, ut, iis, quæ ad proprium commodum spectarent, neglectis, commune bonum curarent; modo
Vene-

Venetos hortari, ne susceptum semel negotium defererent, ne desponderent animos: multa, quæ modo duriora viderentur, in melius casura: se neque ope, neque auxilio defuturum, sua a Republica consilia nunquam sejuncturum. Sed quæ temporum ratio Venetos gravissimo bello implicitos ad societatem celerrime amplectendam hortabatur, eadem Hispanos, quo privatim suis rebus consulerent, ut cunctando Rempubli- cam distinerent, permovebat, ut neque purpuratorum, quos tantæ rei Pontifex præfecerat, officiis, nec rationibus flecterentur; neque Joannis Moroni gravissimi viri, qui principem eo in conventu locum obtinebat, auctoritas quidquam posset. Is enim cum plerumque Suriano adhæreretur, regiis suadere nitetur: *hoste in oriente devicto, reliqua ad vota cessura, Juliam Casaream, Tunetum, Leptim, omnesque maritimas Africæ oras nullo labore, nullis periculis in Regis potestatem per- venturas: contra, secundis in oriente Turcarum rebus, & incolumi classe, difficulter expugnari, ac si expugnentur, diutius defendi ea loca non posse; recentes adhuc in mortalium memoria Caroli Imperatoris esse irritos conatus; maris tempestati- bus classem jactatam; disjectas depressasque triremes; ingen- tem remigum ac militum numerum amissum: quocirca omnes vires ad Cyprum defendendam conferendas; tempus affore, quo Africæ ora Philippi Regis imperio accederet, si, modo ex socio- rum animis omni suspitione depulsa, fœderis leges perscriberentur.*

Joannis
Moronus
Card. Hi-
spanos ad
fœdus per-
cutiendum
hortatur.

His tantum aberat, ut Hispani acquiescerent, ut novis quo- que difficultatibus cuncta miscerent; In iis erat, ut fœderati ad leges societatis servandas censuris ecclesiasticis obstringerentur: qui secus fecissent, in eos excommunicationis spicula in- torquerentur: qua ex re haud parum Venetorum decori, ac fidei detractum iri videbatur, quod ea tantum in ipsos ful- mina casura viderentur. Quis enim in Regem Catholicum, cui tot regna, ac provinciæ parerent, ejusmodi edictum ferre auderet? Atque ut id fieret, quis facile adsentiretur? eam pestem in populos ferri, quæ dissidentes animos dissensionum facibus esset oppressura, atque ab hostium cervicibus in chris- tianas provincias ingens malum illatura. Id quoque Hispani Regis ministri curabant, ut in singulos autumnos de expedi- tionibus in sequentem annum faciendis decerneretur. Quæ res

Hispanorū
novæ defig-
dere diffi-
cultates.

1570 Senatui minime probabatur, quod sæpius ex hostium eventis, ac sententiis immutari consilia oporteret, nec, quæ ipsi meditarentur, divinari facile possent: opportunam inde Turcas occasionem, ut nostrorum gesta, conatusque explorarent, capturos. In eo potius summo studio enitendum, ut ineunte vere in promptu ac expeditæ sociorum copiae maritimæ ac terrestres forent, ut exacte ac mature consulta exequi liceret. Neque vero minor de foederatarum classium imperatore controversia cooriebatur, quod Hispani penes Regem jus deligendi esse non contenti, absente imperatore, qui vices illius obtineret, classique universæ imperitaret, ad suum nutum sublegendum contenderent. Multa præterea de Epidauriorum Republica incoluni præstanda, foederis legibus a Pontifice disceptabantur, quod minas in eos a Venetæ classis imperatore intentatas diceret. Qua ex re tantum trepidationis illis injectum fuerat, ut, in conspectum urbis transeunte classe, moenia custodiis militum complerent; portas clauderent; sublicos pontes tollerent; Venetis arma adimerent; atque se veluti ad hostium impetum excipiendum compararent. Verum Epidaurios opprimendi Patrum animos nunquam libido ceperat, cum ex pristino Reipublicæ instituto non propagandi imperii ambitio, neque viribus impares subjiciendi ardor Senatum unquam obrepssissent. Id tantum constabat, ut remiges, ac panem nauticum subministrarent, Zannium suadere nixum; atque ut magis christianorum Principum, quam Turcarum rationem haberent, gravissimis verbis admonuisse. Si foedere comprehendere velint, illud cavebatur, ne hostes armis, tormentis, ac bellico apparatu juvarent, impensarum portionem cum reliquis fociis subirent.

*Epidaurio-
rum de Ve-
netæ classe
trepidatio.*

Dum his altercationibus tempus Romæ absumeretur, hostes (ut antea exposuimus) ingenti apparatu Cyprum aggressi, magna animorum, corporumque contentione dimicabant; ex quo ingens Patres moeror occupaverat: Initio conceptam de foedere spem imminutam, & labefactatam inani; labore per tot menses Romæ magis animorum obstinatione, quam operæ pretio disceptatum: Quid superesse, nisi ut rei, ac tempori consilia accommodarent, tandemque intelligerent, quam fluxa sociorum auxilia, quam parum propensæ in Venetos Hispanorum

men-

mentes, quam infima spe nixi, bellum cum acerrimo ac potentissimo hoste suscepissent. Ceterum Pius Pontifex nullis fractus laboribus, quo vehementioribus fluctibus obfistendum erat, eo magis coeptum urgere; dies noctesque pro foedere insudare; quibus interjectæ difficultates auferrentur, solícite inquirere. Quapropter novam formulam regiis, ac Suriano, Reipublicæ legato, examinandam exhibuit, eamque ad Regem, ac Senatum perferendam curavit; quæ cum in Hispaniam, citatis itineribus, antequam per Surianum ad Senatum deferretur, a regiis missa esset, curas Patrum Hispanorum artes expendentium ingeminavit. Quapropter statim legatis in Hispaniam perscribendum decernitur, Philippo significant, *quod foederis leges, de quibus Romæ actum fuerat, ad illum perlatæ sint, nihil optatius Senatui contingere potuisse, cum certo sibi persuadeat, quæ subtiliter admodum, atque acute, parum attamen ex communi utilitate a suis Romæ agitata sint, eadem ab illius excelsi animi magnitudine, cuncta ex christiane reipublicæ commodo metientis, corrigenda esse; in easque societatis leges venturum, quas Carolus pater, qui omnia insita sibi divina prope sapientia circumspexerat, anno M. D. XVII. fuerat amplexus. Adjicerent, nonnulla in præscripta formula perlegi, quæ officere foederi haud parum videbantur, ut nempe autumnò de socialibus viribus, atque expeditionibus decerneretur; ut Turcis aliqua foederatorum loca invadentibus, ad mutua auxilia exhibenda socii obstringerentur: ea nimirum supervacanea, communibus pactioibus repugnantia videri. Enixissime præterea curarent, ut de infligendis excommunicationum poenis caput amoveretur: inde parum sociis dignitatis, multum incommodi esse perventurum. Quid enim indignius, quam in sacro hoc foedere suspicionum semina serere, tanquam nullo religionis, nullo, nisi anathema quoque adjiciatur, jurisjurandi vinculo satis unquam devinciri Principes possent? Quid si aliquis Pontifex, ut hominum ingenia plerumque avaritia, ac libidine dominandi aguntur, ea conditione aliquando abutatur, suisque privatis rationibus publico obtentu consulat? Neque enim hæc nova, aut inusitata iis videri, qui rerum usu, ac præteritorum temporum eventis edocti, quo imperii cupido mortalium mentes impulerit,*

*Senatus
mandata de
foedere ad
oratores
apud Phi-
lippum Re-
gem.*

1570 animadverterint: *An id non sufficere, si fœderis legibus sociorum neminem, reliquis inconsultis, atque insciis, pacisci cum hoste caveatur? Eniterentur etiam, ut, ex regiis ditionibus honesta pensione persoluta, frumenta ac commeatus avebendi facultas Reipublicæ permitteretur. In id demum incumberent, ut quemadmodum summum maritimarum rerum imperium Joanni Austriaco ejus fratri, Senatu adsentiente, deferrebat, ita terrestrium copiarum (uti superiori fœdere cautum fuerat) Patres imperatorem dicerent. Eum enim dignitatis gradum Sfortiæ Pallavicino, Venetæ militiæ gubernatori, delaturos: qui bello adversus Turcas in Pannonia, ac Dacia feliciter administrato clarus, ingentem metum hostibus esset incussurus. Hæc legatis Reipublicæ apud Regem mandabantur.*

*Pii Pont.
mandata
ad Facchinetto
apud
Rempubli-
cam Nun-
tium ejus
officium.*

At Pontifex cum ab ea conditione, qua censuris ad fœdus servandum compelli socios statuebatur, vehementer abhorrere Senatum cognovisset, Joanni Antonio Facchinetto, apud Rempublicam Nuntio, præcipit, quibuscumque officiis possit, Senatui suadeat, ne parvo momento ingens hoc negotium, in quo perficiendo per tot menses omnem laborem, studium, diligentiamque contulerat, everteret. Is Patrum Collegium adiens, exponit: *Quæ sibi æquiores visæ fuerint fœderis condiciones ad Philippum, ac Venetos transmitti Pium curasse. Joanni Baptiste Castaneo, suo legato, ut ad illas amplectendas Regem adhortaretur, præcepisse; ut eodem officii genere cum Senatu utatur, sibi mandasse. Necessarium Pio videri, ut arctius ad ea, quæ fœderibus continerentur, præstanda, socii obstringerentur; excommunicationis pœnam adjici, atque ex animis eam dubitationem penitus eximi, qua plerique verebantur, ne belli incommodis, subditorum damnis, civium laboribus defessa Respublica de concordia cum hoste ineunda cogitaret; a qua si, uti sæpius constanter affirmaverat, aliena esset, si inexpiabile cum Turca bellum suscepisset, cur fortiori vinculo ad id continuandum adigi pertimeret? Nam quæ ex ea conditione damna, ac pericula Reipublicæ imminerent, haud sibi constare; eam a Philippo legem ejici potius oportere, in cujus ditionibus complures præfenti rerum statu nequaquam contenti, turbas, ac defectiones*
moli-

molirentur ; quibus incommodis immunis Dei optimi Maximi beneficio Respublica esset , atque eo magis quod nemo pontificatum unquam adepturus videretur , qui pontificiarum ditiorum rationes a Venetis esset sejuncturus . Cur igitur cunctarentur ? cur hæsitarent ? cur commune hoc bonum , quod summis votis a cunctis exoptabatur , hoc impedimento remorentur ? Plerosque in Republica constantiam desideraturos , alios non injuria existimaturos , Surianum , Reipublicæ legatum , dum de eo capite ageretur , ne Hispanicarum triremium auxilia averteret , callide dissimulatione usum ; modo , missis subsidiis , prorsus eam conditionem recusare .

Compluribus in hanc sententiam a Nuntio dictis , Mocenicus Princeps hunc in modum respondit : Neminem esse , qui multis , gravissimisque argumentis & suscipiendi alacriter in Turcas belli , & constanter administrandi Senatus voluntatem non perspexerit , eundemque cum reliquis christianis Principibus ad communem hostem proterendum perpetuo fœdere jungi summopere concupivisse , non intelligat . Cur enim tot labores exantlasset ; cur immanes adeo sumptus subiisset ; cur tot periculis cives , subjectos , fortunas , imperiumque objectasset , nisi fortiter depugnare cum hoste statuisset ? Quid igitur causæ esse , ut nova , ac supervacanea conditione bucusque acta inturbarentur ? Quem ex hoc fructum colligi posse , nisi ut inde in christiana republica dissensionum seges exoriretur ; fides , ac dignitas fœderatorum in discrimen vocaretur , dum quos religionis ardor , in Deum pietas , in commune bonum propensio conjungere debuisset , ii minis , atque poenarum metu coercerentur ? Mirandum non esse , si in priori sententia Senatus persisteret , qui Reipublicæ valde officii eo capite cognosceret . Quis enim vel Casarem , vel Regem a sacris amoveret ? Aut quomodo id , incolumi christiana republica , fieri posset ? Atque ut id maxime Pontifex efficere vellet , nunquam , quantum in se esset , Senatum permissurum . An vero quidquam desiderari , quo magis Venetorum ad bellum sollicitudo , ac studium enitescat ? Cubatem Selyni legatum dimissum ; classem viris , armis , tormentis instructam ; ingentem argenti , atque auri vim effusam ; non expectatis auxiliariis Hispanorum copiis , ut recta adversus hostem contendere-

*Mocenicæ
Principis
respondum .*

1570 tur, decretum. Quid amplius effici potuisse? Quapropter ut ab ea sententia Philippum dimovere niterentur, legatis injunctum; idem ut ipse cum Pontifice ageret, rogare; causas, quibus ad hoc Senatus impelleretur, exponeret; suaderet, ut ex animo tandem ea consilia depelleret, quæ si penitus inspicere, non minus Reipublicæ, quam sibi adversa animadverteret: videret etiam, atque etiam, ne, acerba nimium sibi indicta censuras promulgandi lege, pontificias ditiones in discrimen adduceret, ansamque pravis hominibus, atque Apostolicæ Sedis hostibus præberet, ut si quis minus eorum, quæ societatis legibus continerentur, quidpiam præstare potuisset, in eum veluti fœderis violatorem insurgerent: Si demum tanta in re (ut ipse agebat) Surianus connivere plerisque visus esset, quis suas illum partes implevisse, quis publico muneri satis fecisse existimaret? At illum sæpius ad Senatum literas dedisse, quibus nunquam suo suffragio probatam ejusmodi conditionem sancte obtestabatur. Hæc magna dicendi vi cum a Principe enunciarentur, hæere Nuntius visus est, neque verbis amplius ullis additis, discessit.

Joannes
Donatus in
Surianum
legatum in-
vehitur.

In hac tractandi perplexitate cum fœderis negotium verferetur, multaque Patrum animos suspensos tenerent, Joannes Donatus, Consilii Sapiens, ut erat acri, ac severo ingenio, Senatu convocato, in Surianum graviter invehitur: *Quæ in mandatis habuerat, egressum esse, ejus culpa in eas angustias fœdus redactum; quod vero (uti debuerat) anathematis legi non obstitisset, id ex eo palam fieri, quod præscriptam societatis formulam nunquam Pontifex in Hispaniam Regi subiigendam fuisset missurus, nisi prius ab iis, qui Reipublicæ nomine agerent, probatam: non immerito conniventem ea in re Surianum dici; qui Senatui non obtemperaverit; qui præcepta sibi data neglexerit; qui nihil e dignitate, atque utilitate publica administraverit: itaque alium Romam legatum mittendum censere, qui Pontifici nuntiaret, Senatum nunquam in eam conditionem, quæ censuris agendum cavebatur, descendisse; Surianum a legatione, quod adversus mandata egerit, amovisse; ab eo Venetias reverso eorum, quæ Romæ tractaverit,*

rationem exposcendam sibi videri. Reliqui præconsultores omni culpa carere Surianum censentes disceptabant: *eiusmodi suspicionem in eum virum cadere non posse, qui singulari prudentia, ac virtute in obeundis legationibus, Republicaque administranda vitam innocenter exegisset; ex prudentia ac solertia profecta, non socordiae atque minus recto in Rempublicam animo tribui oportere: magnis ac difficillimis de rebus Romæ actum; multa illius virtute, ac ingenii dexteritate præter omnium spem confecta: cur laboris, ac studii iniquum præmium esset laturus?* Itaque alterum legatum Romam mittendum censere, qui una cum Suriano foederis negotium urgeret, eique in exacta jam legatione succederet. Discrepantibus ea die in Senatu sententiis, cum nihil decerni potuisset, postridie, Donati rejecta opinione, frequentes Patres in præconsultorum sententiam ivere. Joannes Superantius collega Suriano est designatus.

1570

*Joannes
Superantius
orator col-
lega Suria-
no designa-
tur.*

Kalen. septembris cum Senatus ad Leonardum Donatum legatum literis tabellarius in Hispaniam pervenit; quibus literis acceptis, ac perpensis, cum Rege, ac præconsultoribus diligenter, atque accurate egit. Multis utrinque varie agitat, id, quod in primis Patribus cordi erat, ut anathematis caput amoveretur, haud difficulter persuasit. Rex, de accepta a Pontifice foederis formula consilio habito, quarto kal. octobris per Antonium Perezium a secretis Donato significat; cursorem post tres horas Romam per dispositos equos missurum, qui ipsius mandata, ac decreta de sanciendo foedere ad suos ministros perferat: quæ ille Reipublicæ nomine egerit, singulari studio, ac diligentia examinata esse: quæ secum ipse statuisset, ut pro Regum, ac Principum more illibata ad suos pervenirent, non esse cur illi significaret: id tantum in universum scire ipsum velle, omni fere ex parte Senatui ita satisfactum, ut quæcumque ipse petierat, obtinuisset videretur; si quid superlit, Romæ a suis perficiendum curasse. Eodem ferme tempore, quo ex Hispaniis Philippi literæ supervenere, Superantius quoque, legationis munus una cum Suriano obiturus, Romam accesserat. Denuo negotium agitari coeptum; ac licet Regis ex Hispania perlata sententia, ut certi quidpiam in commune bonum decerneretur, speran-

*Philippus
Rex manda-
ta de fœde-
re ad suos
Romam
mittit.*

dum

1570

dum videretur, attamen in easdem ambiguitates, consiliorumque perplexitatem cuncta devolvebantur. Superantio etenim flagitante, ecquidnam ad ea, quæ Senatus petierat, regii responderent? neque quid mente tegerent, neque quid Rex statueret, enuntiabant; si quid ipse exposceret, responsuros affirmabant. Quæ etsi Senatui valde molesta acciderent, attamen legatos de rerum statu docere, tempori sese accommodare, nil prætermitti ad ineundum foedus oportere, arbitrabatur.

Dum hæc aguntur, inopinati de Andreæ Auria in Siciliam reditu nuntii Romam superveniunt. Pompejus Columna, qui Marci Antonii jussu Auria classem conscenderat, citato itinere ad urbem contendit: Leucosiam expugnatam, classium reditum, quæ ab Auria acta sint, quam acriter in Cyprum profectio adversatus fuerit, exponit. Pontifex ingenti dolore percussus, modo hominum errata detestari, quæ Divini Numinis in se iracundiam concitassent; modo nostrorum negligentiam incusare; modo Auria graviter succensere, quod, se junctis a reliquis consiliis, privatas rationes publicis commodis prætulisset; nihil Catholico, ac potentissimo Rege dignum egisset. Subinde veritus, ne Veneti infelicibus hisce eventis deterriti, potius de componendis cum Selymo rebus, quam de foedere ullo cogitarent, Superantium ad se vocat; humanissimis verbis alloquitur: *Quaecumque in sua potestate, & auctoritate sita sint, omnia ad opem Reipublicæ ferendam collaturum; si a reliquis auxilia denegentur, nunquam se defuturum pollicetur; bono animo esse Senatum hortetur, neque se ob acceptam cladem demittere: non omnes belli eventus secundos esse posse; fortunam frequenter dominari; attamen illius malignitatem hominumque peccata corrigi prudentia, ac virtute posse; quæ si adhibeantur, ex victis sæpius victores efficere consuevisse: itaque mandata foederis percutiendi ampliora Senatus mittat: omni opera, ac studio, ut in eo sanciendo Venetæ dignitatis, atque utilitatis ratio habeatur, curaturum, atque ut in posterum rectius cuncta administrentur, enixurum.* Exinde in Zannii laudes effusus, illius constantiam, egregium ad gloriam impetum extulit, quod nullis laboribus debilitatus, nullis ex iis, quæ Venetæ clas-

Pii Pontificis peruratio ob Leucosiam amissionem.

Pii Pontificis pollicentia per oratores & Nuntium ad Senatum delata.

classi acciderant, calamitatibus fractus, summo animi vigore, remige, ac milite reſectis triremibus, cunctos ad iter in hoſtes dirigendum, manumque conſerendam, vel Leucoſiam obſidione levandam eſſet cohortatus. Contra vero Auriam graviffimis verbis inceſſit, quod a Zannio recte inſtituta conſilia prævertiſſet; eorum, quæ improſpere acciderant, maxima in eum parte rejecta. Hæc eadem cum Facchinettus Patribus expoſuiſſet, Senatusconſulto reſponſum: *Summum ex iis, quæ acciderant, dolorem diſſimulatione tegere non poſſe; præcipuam Cypri urbem captam, direptam; rerum feliciter gerendarum opportunitatem amiſſam; Turcas inſolentiores factos; Verumtamen quod eximiam Pii Pontificis Maximi in Rempublicam voluntatem noſſet, illud demum ſibi ſolatio eſſe, a quo ea ſibi certo polliceretur, quæ difficillimo tempore graviffimis caſibus, in quibus non tam de Veneta, quam de chriſtiana republica agebatur, ab egregio, ac vere Pio Pontifice expectari poſſent: neque viciffim de Senatus voluntate ambigendi locum eſſe, quam præclaris argumentis cunctis Principibus teſtatam non ſemel voluiſſet: quapropter ut fœderis tractationem perſequerentur, neque ab iis, quæ ratio, atque æquitas poſtularet, diſcederent, legatis mandaturum. Ex hoc Senatus decreto ingentem Pius voluptatem cepiſſe viſus eſt; quippe qui ſubverebatur, ne præteritis rerum ſucceſſibus commoti Patres, ad alia conſilia capienda deſlecterent, quæque antea ſponſonderat, eadem ſumma adſeſeratione præſtaturum legatis, affirmavit.*

Senatus reſponſum.

Ceterum pridie nonas novembris coacto concilio, veteribus recentes difficultates addebantur, ut harum rerum exitus difficillime conjectari poſſet, atque in dies rem extrahendo, ne inſequenti anno ſociorum vires in promptu forent, ſummopere pertimeſcendum videretur. Cæſar quoque, qui varias cauſas neſcendo, nihil adhuc de ineunda ſocietate conſtituerat, nuntio de Leucoſiæ excidio accepto, prorſus ſe a jungendo fœdere alienum patefecit; ſcriptoque Joanni Michaelio, ac Jacobo Superantio legatis reſpondit: *Ex Leucoſiæ amiſſione ingentem ſe moleſtiam percepiſſe, quamque chriſtiana reſpublica graviffimo eo vulnere jacturam feciſſet, dolere pro re ipſa non ſatis poſſe; quod ad fœdus attineret.*

Maximilianus Cæſaris a fœdere amplectendo averſus animus.

1570 neret , optime Senatum nosse , octo annorum inducias se cum Selymo pepigisse ; eas infringere neque christiano Principe , neque optimo viro dignum esse arbitrari ; inducias Turcarum Rege servante , nihil adversus ipsum moliri posse , atque eo minus , quod post ea , quæ in Cypro acciderant , de Principum mente non satis sibi constaret : ut vero maxime fœdus cuperet , nihil , nisi ex ordinum Imperii consensu , atque ex regnorum , & provinciarum , quas hereditario jure possideret , sententia conficere posse : verum iis , quæ Romæ agerentur , cognitis , quidve ex fœdere sperandum esset , certiores factum , cum Germaniæ , suarumque provinciarum ordinibus re expensa , quid sentiret , declaraturum . Eo Cæsaris responso ad Senatum allato , Superantius ab extraordinaria legatione est revocatus . Neque promptior Sarmatiæ Rex ad arma movenda visus est , cum presertim aliis difficultatibus ea quoque accederet , quod legibus bellum extra Sarmatiam inferri , inconsulto communi conventu (quam *Dietam* vocant) qui augusti mensis exitu , omnium provinciarum præsidibus , aut earum procuratoribus præsentibus , solemni ritu celebrari solet , vetaretur . Itaque Antonius Theupolus ex arrepto in Sarmatiam itinere domum regredi iussus est .

Jacobus
Superan-
tius , &
Antonius
Theupolus
a legationi-
bus Germa-
nicæ &
Sarmaticæ
revocantur.

Nutante fœderis spe , in Illyrico , atque in Epiro minutis præliis dimicabatur . Nostri crebro ab iis , qui Turcicæ servitutis jugum perferre non poterant , ad copias atque arma in suas regiones mittenda exstimulabantur . Alexander Donatus , Antibaris prætor , subsidia ab Senatu urgebat , magna spe Scodræ civitatis potiundæ subnixus , in qua nonnullorum sibi conciliatis , atque in defectionem proclinatorum animis , haud difficile occupare posse sibi persuaserat ; licet Bernardus Contarenus , Ascrivii prætor , cui ea cura quoque delata fuerat , ignorare rescriberet , quo consilio , ac viribus Scodræ oppugnationem moliri Donatus vellet , quæ situ & arte munita , nisi magnis copiis , ac bellico apparatu invadi non posset . Verum cum Aulonæ præfectus militum manu septus Scodram venisset , incolas omnes ingenti metu perterritos a rebus novandis avertit , atque in aliud tempus Donatus negotium distulit . Interea cum Mustapha ,
quem

Alexandri
Donati ,
Antibaris
præfecti ,
fides de Sco-
dra occupā-
da .

quem pretio , ac donis pellexerat , occulte agebat ; a quo mira arte , modo rei bene gerendæ injecta spe , ut ad se fidos homines mitteret , petendo , modo , ne inter eos agitata afferrentur , simulato metu , eludebatur . Eodem tempore Hieronymus Venerius , Olchinii comes , ab iis , qui circumjectos Alexio pagos incolebant , invitatus , oppidum illud aggreditur ; Ducaginarum præfectum cum equitibus ducentis subsidio venientem fudit ; suburbiis relictis , in arcem Turcæ confugere , eamque novis operibus munivere . Ejus expugnationem difficiliorem fore , paucis præsertim copiis , ratus , suburbiis incensis , Olchinium revertitur . Constans multorum , qui locorum notitiam optime callebant , opinio fuit , hyemis tempore , montium semitis nive , ac gelu infestis , aditum equitatu præcludentibus , triremium manu , ac militum haud magnis copiis in eas oras immissis , facile Scodra , Alexio , atque aliis ejus regionis oppidis potiri nostros potuisse ; & ab agresti turba , quæ Venetis obtemperabat , occupatis Ducaginarum , & Ipsonorum montium faucibus , Turcas ab ingressu in Illyricum , atque Epirum prohiberi .

Alexio frustra oppugnato , Emathiaë provinciæ præfecti literis , ac nuntiis a Venerio scloppetariorum manum subsidio petiere , duodecimque ex suis liberis obsides misere . Idem Ladrimeses fecere . Verum permultos dies militum subsidiis frustra expectatis , cum neutris satisfacere posset , obsides fatum suum lamentantes , fortunamque incusantes , dimittere est coactus . Nam cum Senatus superioribus mensibus diutius iis in locis commorari classem e re publica esse non censuisset , in autumnum sub ejus ab oriente reditu , quo tutius , ac majori conatu maritimis & terrestribus conjunctis copiis conficeretur , expeditionem distulerat . Illud vero inopportune acciderat , ut classis funeribus exhausta , remigum , ac militum robore sæva lue extincto , Corcyram perveniret ; ex quo instituta consilia eversa sunt . Sed ne ulla in re illorum populorum studiis deesset , Pallavicino e Creta redeunti Patres jusserant , ut Antibarim devectus , an aliquid eorum

1570

Hieronymus Venerius, Olchinii comes, Alexium oppidum aggreditur.

Epirotarum studium in Venetos.

1570 rum quæ a Donato proponerentur , perfici posset , exquireret . Sed is cum morbo correptus Pharum appulisset , Venetias accedere coactus fuit . Mox Augustino Barbadico , classis cum summo imperio legato , præcepere , ut in suo ad Corcyram itinere eodem delatus , si quod operæ pretium esse arbitraretur , Donato triremes , copias , tormenta , bellicumque apparatus , ut sibi expedire videretur , præberet.

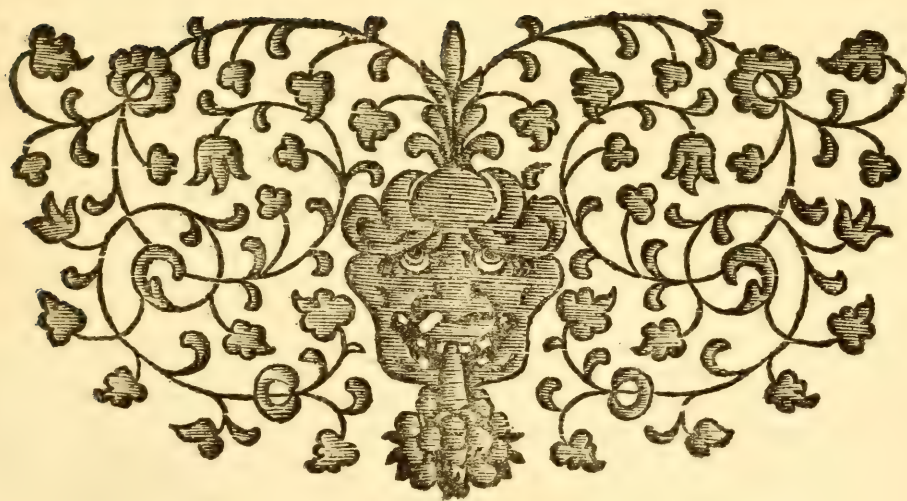
*Bernardus
Contarenius,
Ascrivii
præfectus,
prodicionem
detegit.*

Isdem ferme diebus Bernardus Contarenius , Ascrivii prætor , per exploratores certior factus , a Neocastri præfecto urbis per defectionem occupandæ , cum nonnullis , quos sibi devinxerat , secreta consilia agitari ; quinam immanis adeo sceleris auctores essent , inquirere nixus , cum , neque pecuniæ vi , neque omni cura adhibita , id assequi posset , Ullatici Cossatii industria Trojanum quemdam Siculum , militum præfectum , Turcarum pollicitis corruptum esse comperit . Is de ratione , ac tempore facinoris perpetrandi cum hoste pactus , arcis custodiam , quo facilius id , quod animo agitabat , exequeretur , sibi mandari depoposcerat : ea pernegata , portam , qua ad flumen itur , petierat : cum impetrare non posset , domum propinquam , ex qua cum suorum militum (ut ajebat) manu sese expeditius ejiceret in hostem , flagitabat : id quoque pernegatum . Interea Turcæ statuto tempore , quo Trojano custodia obeunda erat , Ascrivium tribus agminibus terra , marique contendunt ; mari cum biremibus , ac celocibus procedunt ; eorum , quæ terra iter habebant , alterum in monte , quo ad portam , cui Siculus præesse debebat , descenditur , constituunt ; altero e regione Sanctæ Trinitatis consistunt . Contarenius in omnem eventum intentus , singula summo studio curat ; custodias permutat ; cohortes disjungit ; Ascrivienfes , ac Peraftanos interponit ; per urbem obambulat , neque a latere proditorem discedere patitur . Hostes , cum signum , uti convenerat , non ederetur , quæ montem , atque amnem infederant , copias abducere incipiunt ; tertio agmine procedentes nostros ad pugnam eliciunt : ab immiffa a Contareno incolarum manu pelluntur , ac funduntur . Mox proditori , detractis

*Trojanus
Siculus pro-
dicionis au-
tor nece-
runt.*

armis , statim guttur frangi jubet , qui pedibus ad eam 1570
portam , quam hosti prodere statuerat , appensus , ex-
crandi sceleris poenas dedit .

Finis Libri Noni.

E P I T O M E.

Cum spes aliqua ineundae cum Turcis concordiae hinc affulsisset; illinc vero ad percutiendum contra Turcas cum Hispanis foedus Pontifex enixe hortaretur, quid potissimum agendum esset, magnis contentionibus apud Senatores disceptatum est. Tandem Pontifex, Hispaniae Rex, Venetique sociali contra Turcas foedere juncti sunt. Mustaphas turcicae classis adventu subsidii auctus, Tamasso opera admove, urbemque tormentis quate-re coepit. Pertaus classe e Cypro in Cretam delatus, postquam expositas ad Cydoniam copias Francisci Justiniani Genuensis virtute iterum in naves recipere cum magno suorum damno coactus fuerat, milites exscendere ad Rhythymnum jussit. Vacuam urbem ingressi Turcae, magna illinc praeda abducta, reliqua ferro & igne absumpsere. Hinc ad Cytheram, deinde ad Aegialiam appulsi, utramque vastationibus, atque incendiis foedavere. In Zacynthum egressi, arcem minime expugnari posse rati, per insulam effusi barbariae vestigia ubique reliquere. Sebastianus Venerius cum Veneta classe Mesanam contendere, ibique Pontificiam & Hispanicam praestolari statuit. Classis Turcica in hadriaticum sinum progressa est, ut Acmati rem terra gerenti auxilio esset. Olchinium terra marique insensibus exercitibus petitum, deditio-ne in potestatem Turcarum concessit. In dediticiis, violata fide, a Turcis sacrum est. Antibarum praefecti ignavia hostibus traditum est. Corcyrae nigrae suburbia, arcem egregie feminis propugnantibus, incensa sunt. Venetiis, tot cladum allatis nunciis, valde trepidatum est. Litora, quae urbi totisque aestuariis obtenduntur, excitatis ad portus ostia operibus, aggeribus exstructis, stationibus dispositis, munita sunt: eorum cura Vincentio Mauroceno cum summo imperio mandata est. Pertaus e turcica classe in Corcyrenses agros milites exposuit. Suburbium hostes aggressi, haud exigu-o damno a nostris affecti sunt. Angelo-castrum frustra tentarunt. Non prius tamen illinc abcessere, quam solita crudelitatis exempla edidissent. Foederata Christianorum classis tandem una coit ad Mesanam. Interim Mustaphas in Cypro Tamassum urbem artissime obsessam, crebrisque aggressionibus oppugnatam, in suam potestatem redigere omni ope conabatur. Saepius tamen Turcae nostrorum eruptionibus caesi, saepius de occupatis munitionibus defecti sunt. Praeclara constantiae, ac fortitudinis exempla a Venetis praefectis, militibus, civibus etiam, atque ipsis feminis nulla non edita. Obsessis tandem ad ultima redactis, quam honestis potuit conditionibus, urbis deditio pacta est. Fracta tamen fide, Mustaphas Laurentium Theopolum suspendio necari, fortissimo in primis propugnatori Marco-Antonio Bragadeno vivo pellem detrabi, ceteros in captivitatem trahi jussit. Infanda omnia in deditam civitatem admissa sunt.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER DECIMUS.

M. D. LXXI.

Am annus agebatur , ex quo bellum a Venetis cum Turcarum Rege susceptum fuerat : ac licet ad potentissimi hostis impetus fortiter excipiendos nil a Senatu prætermissum foret ; attamen tot tantisque conatibus nusquam successus responderant . Ingens auri vis effusa ; classis , triremium numero , cunctis ad bellum necessariis instructa ,

1571

foeda lue correpta ; militum robur ex Reipublicæ ditionibus , atque universa fere Italia extinctum ; Pontificis , ac Philippi Hispaniarum Regis fera subsidia ; de societate ineunda Romæ inani eventu agitatum ; Cæsar per ordinarium , atque extraordinarium legatum ad foedus percutiendum frustra invitatus ; in Sarmatiam quoque , qui Regem ad arma in hostem commo-

H. Mauroceni . T. II.

Z

ven-

1571 venda hortaretur, nullo fructu orator missus; in Persidem usque, qui Tamasum in Selymum inflammaret, incassum profectus: ut quidquid ab humana prudentia expectari posset, id omne gravissima in re a Venetis congestum vel occulta quadam cæli vi, vel hominum socordia, aut malignitate fere deperierit. Hostes contra, victoria elati, Tamassi ingentibus viribus oppugnationem parabant; Reipublicæ maritimis ditionibus atrox, atque acerrimum bellum minabantur. His fiebat, ut Patrum animi ancipiti curarum mole distinerentur, cum Marci Antonii Barbari Byzantio literæ allatæ sunt, quibus Mehemetes Bassæ animum ab aliqua inter Selymum, ac Rempubicam concordia ratione ineunda minime abhorrire significabat. Is enim cum in utramque partem belli eventus aestimaret, si quando fortuna christianis Principibus afflaret, veritus, ne fociis viribus Ottomanorum imperio adversi aliquid contingeret; contra si Selymo cuncta prospera fluerent, ne perpetuus illius æmulus Mustaphas secundis elatus rebus, principem ei auctoritatis locum præriperet, sollicitus; semper in pacem proclinaverat; sæpiusque, cum Barbaro concordia mentione injecta, solerter elicere conatus fuerat, nunquid ad eam rem aliqua Senatus mandata haberet. Tandemque, ut mercatorum obtentu aditum sibi ad concordia tractationem Bassa faciat, ab legato petit, cum Senatu agat, ut negotiatores, qui ex Ottomanicis ditionibus Venetiis una cum eorum bonis intercepti fuerant, libertati restituantur: *Iniquum sibi videri, Venetos negotiatores libere in Selymi ditionibus versari; ejus vero subiectos, facultatibus exutos, carceri mancipatos miserrimam vitam traducere; hominem proinde ex sua familia una cum interprete ad id negotium peragendum Venetias mittat.* Eodem tempore per Hibraimum legati mentem explorare nititur. Is Barbarum adiens, ex Cyprio sibi allatis initio literis, quibus, quæ a Turcis gesta fuerant, quove statu res Cypriæ essent, continebatur, ostendit. Eas, ut ad Senatum perferendas curet, rogat: ex ipsis insulæ cladem, ac vastitatem inspecturum. Cum neque ex eo ad pacis mentionem legatus adduci potuisset, Bassæ mandata Hibraimus exequitur, quorum sententia hæc erat: *Nulla ex re Mehemetis erga Rempubicam mentem unquam immutatam; in Venetos, quo semper ex-*

Marci Antonii Barbari literæ de Mehemetis in pacem propensione.

Mehemetes a Barbaro legato petit, ut Turcici mercatores libertate donentur.

Hibraimus cum Barbaro legato officium.

tite-

titerat, amico ac benevolo animo adeo esse, ut a plerisque etiam pro Veneto habeatur, ab omnibus injuriis, ac molestiis immunem quammaxime Rempublicam cupere: oblata occasione, quæcumque ei utilia esse possint, curaturum. Adjecit: Selymum ingentes copias terra, marique comparare; multa, atque ingentia meditari; ac licet non malo in Venetos animo sit, omnesque sibi illos offendendi præreptas causas velit; attamen illatas injurias prorsus ex animo delere non posse: Mamutem Venetiis detentum; Cubatem legatum male habitum; superbe nimium sibi responsum; quodque ei maxime acerbum acciderat, honoris titulos ademptos: si humanius actum fuisset, Cyprias controversias, honesta persoluta pensione, dirimi potuisse: modo Selymum ea insula non contentum, majora moliri; immanes illi vires, immensam auri & argenti vim, innumera navigia, & fortissimos milites: dum tempus esset, rebus suis Veneti prospicerent; neque Pontifici, aut Hispaniarum Regi, præteriti anni successibus edocti, confiderent; sed hominem, qui de pace ageret, cum Matteca interprete Byzantium mitterent. Ad hæc Barbarus, Propensam Mehemetis voluntatem privatis, publicisque significationibus sæpe testatam nunquam non cognovisse, inquit. At ex Venetorum amicitia ad Ottomanos Reges multa, eaque haud contemnenda beneficia pervenire; in ea perseveraturos fuisse, nisi fide fracta, multa iniqua Selymus postulasset, complura in eos hostilia perpetrasset: quod ad concordiam spectet, quid efficere possit, se prorsus nescire; ingentes belli molestias, ac curas, incertos exitus, inanes plerumque conatus non ignorare: Venetos, uti semper pacis studiosi fuerant, ita nunquam ab armis pro dignitate, atque imperio suscipiendis abstinuisse: iis artibus diuturnitate reliqua imperia antevernisse: atque ut vehementer ipse in quietem inclinaret, ea in re quid consilii Respublica caperet, non sibi constare. Hæc Barbarus, qui, ne aliqua christianorum Principum animis ex ea protectione suspicio injiceretur, per literas negotium agi obnixè petebat; sed cum secus statutum Mehemeti ac Selymo intelligeret, familiæ magistrum, Matteca comite, cum suis ad Senatum literis, quibus cuncta fingillatim continebantur, misit.

Id Turcarum consilium haud parvam hæsitacionem Venetis incusserat. Erant qui, ne christiani Principes tandem foedere

Marci Antonii Barbari responsum.

1571

Venetorum
diverse sen-
tentia de
Barbari li-
zeris.

Gransiani,
Gallie Re-
gis legati,
Byzantio
redeuntis
ad Venetos
de pace,
oratio.

conjungerentur, veritos, finem bello imponere Turcas velle arbitrantur; ne uno, atque eodem tempore tot in ipsos conversa arma experiri cogerentur. Suspiciabantur plerique, id astu & arte effectum, ut inter Venetos, ac reliquos Principes suborta diffidentia, ac simultate, foedus inturbaretur, Republicamque sociorum subsidiis nudatam facilius opprimerent. Per id ferme tempus Gransianus, Caroli Galliarum Regis nuntius, e Byzantio Venetias accesserat; atque ad Principem privatim introductus, quod a publico colloquio cum sui, tum Turcarum Regis causa abstinere se velle diceret, in hanc sententiam est locutus: *Superioribus mensibus Regis literas a Ferrerio apud Rempublicam legato accepisse, quibus Selymo significare jubebatur, ortum inter illum, ac Venetos bellum Carolo minime probari, quod pro amicitia, quæ sibi cum Republica intercederet, ægre injurias ei illatas pateretur. Hæc cum Bassæ communicasset, Selymum se alloqui voluisse, atque ad Chrysopolin, e regione Byzantii in Asia oppidum, quo sæpe, ut liberius iis, quos cum velit, colloquatur, divertere solet, evocasse: eo in loco cortina latentem, ex purpuratis quodam interpretante, hujusmodi ad se verba habuisse. Regis tui nomine nunc mecum de pace loqueris, cum mea classis, atque copie in Cyprum trajecerint? cum Leucosia concutiatur? cum vicissim cruore manus madeant? qui id convenit? Tum Regi respondisse, se quæ in mandatis habuerat, exposuisse: Venetis a quoquam damna inferri Carolum pati non posse. Deinde de Leucosia capta acceptis nuntiis, iterum vocatum Regem sibi dixisse: Tempus, quo de pace agatur, adesse; illius conficiendæ facultatem Carolo concessurum. His auditis, statim itineri, ut hæc ad Senatum perferret, se commississe, literas ea de re Selymi, ac Mehemetis ad Regem habere: quatuor-que mensium spatium ad responsum referendum obtinuisse. Hæc, quæ a Gransiano narrabantur, an ita essent, etsi minime constaret, attamen multis argumentis a concordia non alienus Selymus censebatur. Nec multos post dies Barbari nuntius una cum Matteca interprete supervenit. Exinde varia agitari in Senatu cœpta: nonnulli, ne quæ ostentabatur, pacis spes elabi fineretur, sentire: alii artes, atque dolos hostium rati, ut foedus acrius urgeretur, suadere.*

In hac confiliorum ambiguitate nihil eorum , quæ ad bellum gerendum necessaria , aut opportuna forent , intermittebatur : in navalibus die , noctuque farciendis , aut exædificandis triremibus , aliisque navigiis assidua cura adhibebatur : panis nauticus cum Venetiis , tum in continentis urbibus conficiebatur ; Placidus Ragazzonius Messanam missus , ut frumenta , ac commeatus in Sicilia curaret : Antonius Canalius legatus , qui jam magistratu functus fuerat , subsistere in classe iussus : ut Zacharias Salomonius , summum imperium in Epiro obtinens , Jacobique Celsii excessu in classis legatione suffectus , iis in locis , ob egregiam , quam Reipublicæ navabat operam , moraretur , decretum . Jacobus vero Foscarenus in Illyricum ad munus sibi antea delatum obeundum proficiscitur : Aloysius Georgius cum summo imperio Corcyram contendit : Marinus Caballius Laurentio Amulio in Cretæ administratione sufficitur . Milites , qui subsidio in Cretam , atque in regiones maritimas mitterentur , summo undique studio conquiriti : quæ in re ingentes sese difficultates objecere , pestilentia vi , quæ superiori anno in classem se se diffuderat , tantamque stragem ediderat , mortalibus perterrefactis . Inter hæc denuo inter Pium , ac Maximilianum ex Cosmi titulis dissidia suboriebantur , cum Cæsar injuriam , quam sibi a Pontifice illatam rebatur , depellere ex animo nequiret . Huc accedebat , quod Galliarum Regis parentem imperio ac beneficiarium quemdam religionis causa carceri Pius mancipaverat ; neque per nobilem e suis Romam missum ejus liberationem petenti , obsequi voluerat ; quibus acciderat , ut , ne quidpiam in se hostile Reges molirentur , veritus , e suis ditionibus neminem in aliorum Principum militiam adscribi , edicto vetuisset .

His de causis cum Patrum animi summo opere angerentur , atque si latius dissensiones serperent , magnam Reipublicæ portendi jacturam animadverterent , Joannem Formentum , Senatus scribam , Romam mittere constituunt , qui Pium roget : *Ne turbulentis hisce temporibus statuere aliquid præpropere velit : ea sibi animo subjiciat , quæ cunctis incommoda imminerent , si arma adversus communem hostem stringenda , ad christianæ reipublicæ corpus lacerandum converterentur : nonnihil temporum conditionibus concederet ; aliquid tot calamitatibus ,*

H. Mauroceni T. II.

Z 3

qui-

1571

*Venerorum
sedulitas ad
bellicos ap-
paratus in-
struendos .*

*Zacharias
Salomonius
in Epiro le-
gatus .*

*Aloysius
Georgius in
Corcyram ;
Marinus
Caballius
in Cretam
legati mit-
tuntur .*

*Pii Pont.
cum Cæsare
et Gallia
Rege dis-
sidia .*

*Senatus et
Pontifice de
concordia
officia .*

1571 *quibus christianæ res premebantur, tribueret; hisce malis ab eximia sua prudentia auxilium peteret, ut, amputatis controuersis, omnes in commune bonum consulerent.* Hæc Formento mandabantur. Ceterum biduo post, ne ex scribæ missione eorum rerum aucta fama vires acquireret, Senatus iussa ut legati perficerent, decernitur. Quibus Pontifex, *se prorsus eadem, qua Senatus, mente esse, nihil antiquius concordie nexu sibi fore,* respondet: *verum firmum quoque, atque immotum animo suo insidere, ut sartam, tectamque suam dignitatem, atque auctoritatem tueretur, quam si quis ulla in re labefactare aut ledere velit, nihil ad eam conservandam prætermisurum, mortem quoque ipsam, si occasio posceret, appetiturum.* His de causis nihil de militum delectu in pontificiis ditionibus habendo impetrari poterat; atque seuera adeo edita Pius pronunciari iusserat, ut præfectos quosdam, qui, facultate non impetrata, Reipublicæ nomine milites conscripserant, in vincula trudi præciperet; Agesilaumque Monaldeschium, exilio ac bonorum publicatione mulctatum, ægre a Senatu sæpius rogatus, revocaverit.

Veneri stipendia militibus augēt.

Hieronymus Vendramenus, & Joannes Contarenus curatores classis eliguntur.

Aliud præterea malum in militiam irrepsit, ut plerique præfecti, ficta pro veris nomina inducentes, pessimo exemplo publica stipendia raperent: adeoque hæc pestis increverat, ut multa oppida debito militum præsidio exuta invenirentur. Huic incommodo obviam eundum Patres rati, ut ejus rei criminis nonnulli Venetias captivi mitterentur, iussere. Torquato Hierosolymitano equiti, qui gravissime ea in re deliquerat, medio foro, inter geminas columnas cervices abscissæ. Ceterum, ut militibus consuleretur, tres scutatos nummos singulis mensibus privato militi persolvi, cum antea sex ac triginta dierum spatio, *ducatis*, ut ajunt, tribus tantum mererent: decem honoraria stipendia quolibet mense præfectis tribui, decretum: & ne qua fraus inesset, bini ad eam rem Curatores (*Commissarios* vulgo dicunt) in classem sunt designati, Hieronymus Vendramenus, Joannes Contarenus, e Joppensium Comitum familia, qui tunc triremis præfecti munus obibat. Haud absimilis in remigum delectu habendo difficultas aderat, cum agrestium plerique prædurum, ac grave servitium perosi, solum vertendo in alienas regiones migrarent.

rent. Huic malo ut provideretur, latum, ut qui assuetis stipendiis sponte in remigum ordinem redigi vellent, per quadriennium ab oneribus iis, quæ corpore præstantur, immunes essent. Exules complures, qui Genuæ morabantur, triremium servitio sunt absoluti. Decretum insuper, ut urbium atque oppidorum, quæ in continente sunt, artificum collegia, & sodalitates mille remigum numerum (uti Venetæ effecerant,) exhiberent. Eadem labes Cretenses quoque triremes attigerat, illorum, qui iis præerant, vel ignavia, vel crudelitate, quod nonnulli militiam pertæsi, ut justam domi manendi causam nacti viderentur, navales socios aufugere permiserant; alii crudele nimium in eos imperium exercuerant; quocirca reditum ad transtra detestati, querelis, ac lachrymis cuncta compleverant. Hæc cum Patribus nuntiarentur, variisque insuper rumoribus perferretur, acerbè nimium, atque asperè in miserrimum illud hominum genus sævitum, Triumviri, ac Quæsitores deligerentur, sanxere, qui in eos, qui in privatas, aut publicas rationes deliquissent, absque provocatione animadverterent; si cui capitis sententiam infligendam censerent, de ea ad Senatum referrent. Lecti Federicus Valaresius, Joannes Mocenicus, Gaspar Raynerius. Multa quoque ad tuenda maritima loca decreta sunt. Paulus Ursinus, rerum militarium usu, atque auctoritate conspicuus, Corcyræ subsistere iussus est. Latinus Ursinus, frater, in Cretam: Balthasar Rangonius Jaderam: Jacobus Malatesta cum quatuor peditum millibus. Ascrivium: Vincentius Lignanum cum mille Cydoniam missi sunt. Duplicata ingenti impensa, ac labore militum præsidia in orientis munitionibus fuere; & ne sinus Adriatici custodia ulla in parte intermitteretur, Hermolao Theupolo, biremium præfecto creato, id muneris delatum est.

Dum hæc a Patribus curantur, diversa ex parte in Creta de subsidiis in Cyprum inferendis agebatur, quæ Zannius ante discesum mille ac sexcentorum peditum numerum navibus imponi, & cum bellico apparatu, commeatuque Cyprum importari mandaverat; quem sane militum numerum licet exiguum esse intelligeret, attamen, ne Cretam, classemque penitus milite nudaret, majores in Cyprum copias mittere non potuerat. Iis subsidiis in navigia impositis, cum nondum solvis-

1571
Senatus decreta, ut sub-
jectos ad
triremium
servitium
allicerent.

Triumviri
quæstorum
electio.

Paulus Ur-
sinus Corcy-
ram & alii
præcipui mi-
litum præ-
fecti in a-
lias provin-
cias mittun-
tur.

Hermolao
Theupolus
biremium
præfectus.

1571

Nicolaus
Donatus a
Tamassi
præfecto
Venetias
missus.

Marco &
Marco An-
tonio Qui-
rino pro-
vincia sub-
sidiis in Cy-
prum im-
portandi
mandatur.

sent, Nicolaus Donatus cum aliis, qui a Tamassi præfecto Venetias mittebantur, supervenit, difficilemque in Tamassi portum ingressum docuit, quod ab octo triremibus, quas Turcæ ad Constantiæ custodiam reliquerant, itinera adeuntibus intercluderentur. Itaque Candidæ magistratus una cum Laurentio Amulio legato, Sebastiano Venerio, Marco Quirino, Sancto Throno concilio habito, Marco Antonio Quirino Petri Throni defuncti locò præfecturam navium attribuunt, munusque cum quatuor navigiis in Cyprum subsidia importandi deferunt; atque ut Marcus Quirinus una cum triremium manu naves comitaretur, decernunt. Is Sanctum Thronum, damnatorum triremium præfectum, Vincentium Quirinum, Theodorum Balbum, Alexandrum Vizzamanium, Nicolaum Fratellium, Antonium Bonum, Marcum Antonium Pisanum, Nicolaum Faletrum, Franciscum Bonum, Hieronymum Thronum, Philip-pum Leonium gubernatores sibi adjungit.

Triremes
Turcicæ ad
Constantiā
a Marco
Quirino de-
mersæ.
Veneti præ-
fecti subsi-
dia in Ta-
massi portū
inducunt.

Turcarum
triremes &
nostrorum
manibus
fugasse eri-
piunt.

Turcicæ
triremes &
alia rati-
gna a Qui-
rino capta &
Tamassum
inacta.

Numero duodecim triremes erant. Cum iis, navibusque in Cyprum arrepto itinere, secundo ventorum flatu, quinque dierum spatio in conspectum Tamassi se dedere. Eadem die naves quoque, quæ vento coactæ, diversa velificatione usæ fuerant, adfuere. Nocte citra Pedalium promontorium (quod *caput* hodie dicitur) Marcus Quirinus substitit, sperans Turcicas triremes, quæ ad portus fauces excubabant, navium, quas progredi jussierat, conspectu e statione ad pugnam elici, illisque prærepto ad Constantiam receptu potiri posse. Consilium eventus probasset, ni Marcus Antonius navium præfectus moræ impatiens, præpropera festinatione se se in hostes ad pugnam conferendam egressos intulisset. Turcæ namque nostrorum triremes conspicati, receptui statim cecinere, remosque inhibentes retro cursum flexere; Quirino insistente, immanesque tormentorum globos in fugientes, sub ictum usque crectæ a Turcis munitionis excutiente; cum eodem momento ex proximis hybernis ad eas defendendas Turcarum ingens manus ad litus convolaret. Hostes concitato remigio triremes ad proxima litora incolumes perducere, seseque e nostrorum conspectu subducere conati, quin tres nullo nostrorum damno deprimerentur, efficere nequivere. Idem reliquis accidisset, nisi e Constantia flante vento, veritus Marcus Quirinus, ne na-
ves

ves in altum provectæ, intendentibus se tenebris, aliquid detrimenti caperent, fatius portum ingredi duxisset. Ibi peditatu, bellico apparatu, ac commeatibus subductis, Tamasso ingenti lætitia repleto, spe reliquas quatuor triremes, quæ intra Constantiam sese receperant, intercipiendi ductus digreditur. Hostes, in depressarum triremium extantes mari reliquias igne injecto, nostris, qui, oborto fumo, carinas ab iis inungi suspicabantur, elusis, præter omnium opinionem noctu, favente vento, in altum elati, incolumes evasere. Postridie Quirinus majorem triremem, quæ trecentis Janizzeris, militari annonæ, aliisque in usus terrestrium copiarum necessariis onusta, recta Constantiam ferebatur, adortus, plerisque cæsis, reliquis captis, in suam potestatem redegit. Prædam in militiæ commoda in Tamassum invexit. Aliud præterea navigium cum Turcis ducentis, ac bellico apparatu cepit; Damasci Bassa, qui eo vehebatur, parvo lembo, ac densa, quæ se sustulerat, nebula protecto, vix evadente. Exinde munitione, quam hostes ad Constantiæ fauces crexerant, solo æquata; nonnullisque e terra in Gambella scopulo propugnaculis, quibus ea ex parte oppidum quaterere cœperant, dirutis; quidquid præterea ad communiendam Tamassum conferre poterat, in urbem convecto, navibus, quæ subsidia importaverant, atque tribus onerariis, quæ post Hieronymi Martinengii pedites expositos, portu detinebantur, remulco avectis, vela dare jussit: ex iis Cornelia vetustate fatiscens, undis absorpta est; reliquæ incolumes Venetias pervenere, maximoque usui ea tempestate Reipublicæ fuere. Quirinus re egregie confecta summis omnium laudibus concelebratur: in Cretam delatus, mox Corcyram, ubi Sebastianum Venerium classis imperatorem designatum invenit, profectus est.

Interea cum (ut diximus) a Barbaro missi Venetias accessissent, iisdemque difficultatibus foederis negotium obvolveretur; Pontifex ob subortas denuo cum Maximiliano controversas suis tutandis ditionibus intentus, neque commeatus, neque milites permetteret; ac nonnihil de pristino in Venetos studio remisisse videretur: ad pacem flectere Patrum mentes cœpere; atque Jacobum Ragazzonium, virum prudentia & rerum usu præditum, qui cum magna in totius Europæ empo-

riis

*Jacobus
Ragazzonius Byzantium
mititur, et
ejus mandata.*

1571 riis negotia obiret, idoneus ad id in primis censebatur, Byzantium mittere statuunt, qui de negotiatorum, ac mercimonia-
 riorum utrinque libertate, ac restitutione cum Mehemete ageret. Secreta Decemvirum mandata cum literis ad Barbarum addita, quarum summa hæc erat: *Mentione sibi pacis injecta, modo honestis conditionibus, atque e dignitate Reipublicæ confici posset, ab ea ne aversum animum ostenderet.* Haud absimilis, si cum captivo legato agitare Turcæ abnuant, Ragazzonio facultas concessa.

Philippi
 Regis litera
 de classis
 imperatore.

Eodem tempore (quinto scilicet nonas martii) aliæ a Philippo Romam literæ perferuntur, quibus illius de fœderatorum classis imperatore deligendo sententia continebatur. Ea erat ejusmodi. *Joanni Austriaco fratri id munus ea lege deferendum, ut maritimis non modo, verum etiam terrestribus copiis præset. Pio, ac Venetis terra imperatorem deposcentibus, in Philibertum Emanuele, Sabaudie Ducem, quem iis quoque gratum fore intelligeret, consensurum: qui, si aliquid maritimis viribus aggredieretur, tunc classum imperatori obtemperaret: si expeditio a fœderatorum aliquo susciperetur, is imperatorem diceret. Austriaco absente, qui illius vices obiret, Regis nomine Pius crearet, ne pontificio præfecto summum imperium delatum videretur.* Hæc cum ex Philippi legatis Pius cognovisset, Surianum, ac Superantium adcersit; ut fœderi subscribant, hortatur; qui, nisi novæ difficultates sese objiciant, in fœderis conditiones consensuros pollicentur. Verum repente atque inopinato pene negotium pervertitur. Nam cum de certis in mensem martium singulis annis comparandis copiis caput recitaretur, Granvelanus ait, *perfici illud hoc anno non posse: id satis esse, si copię in tuendis tantum fœderatorum ditionibus conferantur: fœdere nondum percusso, quæ ad se spectarent, Regem perficere nequivisse; in posterum, quidquid deberet, exacte expleturum; in præsens, ut triremes octoginta in majum mensem, vel medium junium in promptu sint, curaturum: Si tot triremes instruere Veneti velint, quæ una cum iis, quæ fœderati conferrent, ducentarum ac quinquaginta numerum conficiant, aliis in rebus ex æqua portione satisfacturum: e ditionibus, quæ in Italia possidet, voluntarios milites, ac remiges daturum.* Legati inexpectata Granvelani sen-

Fœdus novis difficultatibus a Granvelano involutum.

ten.

rentia audita, qua eorum, quæ decreta fuerant, ratio omnis pervertebatur, haud parum commoti, se unquam in id consensuros negant; tempus, quo hæc Senatui significant, petunt. Patres, qui jam percutiendi foederis Senatusconsultum fecerant, admiratione defixi, summaque consiliorum perplexitate jactati, in varias partes scinduntur: *recentes ne Hispanorum condiciones amplexentur, an in concordiam cum hoste ineundam incumbant: quid enim appetente vere, nondum foedereicto, nondum Philippi auxiliis expeditis, sperandum foret? dum omnis de præclaro aliquo facinore patrando spes inani cunctatione, atque assuetis Hispanorum artibus dilaberetur? hostes contra, prævalida instructa classe, ingentibus copiis in Cyprum, atque Illyricum impetum essent facturi?* Itaque cum in ancipiti deliberatione Senatus hæreret, in dies rem trahendo, nullum legatorum literis responsum afferebatur. Pontifex, qui legatos a societate nova lege ineunda abhorreere, ad Senatum scribendi tempus petiisse, Jacobumque Ragazzonium Byzantium missum cognoverat, multa secum animo volvere; vehementer suspicari, ne Veneti, negotio societatis abjecto, cuncta consilia ad pacem ineundam conferrent: inde magnis sollicitudinibus angi; ingenti dolore premi, ut pote qui, sedatis tunc cum Cæsare diffidiis, pristino vigore suscepto, majori nixu in foedus intenderet, neque tam præclaram in communem reipublicæ christianæ hostem arma convertendi, se pontificatum administrante, occasionem oblatam corrumpi vellet. Quapropter per Nuntium Senatus mentem sibi quamprimum significari postulat; hortatur: *ne amplius cunctando commune hoc bonum impendant; iis quæ hoc anno confici possint, contenti sint; sequenti quidquid foederis conditionibus caveretur, cumulate confectum iri: non modo amissa ex hostium manibus eripi, sed, impetu in eorum fines facto, in remotas usque regiones sacri foederis vexilla provehi posse.* Ingenti hac spe Patres, cum hoste pace sancita, prorsus forent excidant, & qui semel infidos Turcas experti fuerant, intuitæ, atque incertæ pacis nomine, in perpetua trepidatione ac metu, immanibus addictos sumptibus victuros. Et jam martius mensis elabebatur, cum undique præsentem rerum statum intuiti Patres, inter ambiguos vel foederis, vel pacis exitus

1571 nihil certi decernere e republica esse censerent; sapius gravissimis in rebus, summis difficultatibus, quæ non satis provideri humana prudentia, ac sapientia possent, ea cunctatione explicari, atque expediri cunctando; vel Hispanos de eorum pertinacia nonnihil remissuros, foedusque majori cum Reipublicæ utilitate, ac dignitate amplexuros; vel, si obfirmata mente sint, Senatum pacem cum potentissimo hoste ad exitum felici eventu perducturum, e summisque periculis maritimum imperium erepturum.

Marcus
Antonius
Columna
Venetias a
Pontifice
mittitur.

M. Antonii
Columnæ
ad Venetias
oratio.

Ea injecta mora, cum in Pontificis, atque Hispanorum animis suspiciones augerentur, Marcum Antonium Columnam Venetias Pius mittere statuit, qui prudentia, ingenii dextertate, & gratia, qua plurimum apud Venetos pollebat, Senatum flecteret, atque ad foedus, pacis negotio abjecto, percutiendum impelleret. Igitur tertio idus aprilis Columna Venetias accessit, quo tempore in religionem ac vota effusa civitate, humani generis Servatoris passionis, mortisque divina mysteria summa pietate concelebrantur. Attamen, quod res vehementer urgeret, statim aditum ad Principem, Patresque petit; pontificiisque literis exhibitis, quibus, ut, quæ a Columna dicerentur, uti ex suo ore deprompta Senatus exciperet, petebatur; gravi, atque accurato sermone ad foedus amplectendum est cohortatus. *Nihil jucundius unquam sibi accidisse, inquit, quam, ut ea de re pertractanda a Pio Pontifice Maximo ad Rempublicam mitteretur, qua nulla vel hoc ævo, rerumque statu præstantior, atque utilior, vel in omni futurorum sæculorum memoria præclarior, atque illustrior excogitari posset; de ea, inquam, re, quæ cum toties summis expetita votis, nusquam pares exitus habuerit, nunc jam e nostro nutu pendeat, atque prope manu teneatur; foedere nempe in Turcas communes hostes percutiendo, quo non modo barbarorum tela a reipublicæ christianæ corpore repelli; perpetuusque metus, quo pleræque Christianorum ditiones Ottomanorum imperio finitimæ afficiuntur, abjici; sed etiam tot illatæ injuriæ, tot acceptæ clades vindicari; provincie, ac regna nostrorum potius dissidiis amissa, quam eorum virtute parta, recuperari queant. Quid enim a Summo, atque vigilantissimo Pastore expectari unquam potuerit, quod non in Pio Pontifice Ma-*
expe-

ximo cumulatim inveniatur? Cujus pietas, religio, vebemens
 in rempublicam christianam studium adeo nota sint; ut obs-
 curari potius dicendo, quam exprimi valeant. An non
 eadem Philippum Hispaniarum Regem voluntate & animo
 esse, quem & anni superioris auxiliis præclare testatus sit,
 & nunc militum in suis dititionibus delectu habendo, classes
 parando, commeatus, apparatusque bellicos expediendo signi-
 ficet. Nihil ad eximium hoc opus perficiendum superesse, ni-
 si, ut Respublica, cujus potissimum res hoc tempore aga-
 tur, in fœdus descenderet, neque levibus ex causis tantum
 bonum perturbaret: id si, quod faustum felixque foret, effi-
 ceret, non ambigere, reliquos quoque, qui in christiano or-
 be Principes sceptrâ tenent, in sacram societatem nomina da-
 tuos, neque in tantarum rerum partem non ultro ventu-
 ros: Pontificis apud Cæsarem Nuntii literas habere, qui-
 bus percusso statim fœderi se Maximilianum adjuncturum te-
 stabatur: id si accidat, terra, marique in hostem invaden-
 dum, in illius cum maritimas, tum terrestres ditiones eo-
 dem tempore inferri arma posse: non impigros, atque auden-
 tes duces; non strenuos ad pugnam milites; non navigia,
 ac triremes ad conflandas classes; non arma, non tela, non
 tormenta, non annonam, ac si quid aliud ad bellum geren-
 dum excogitari potest, defutura. Verum si præterlabi ea oc-
 casio sineretur, quid vel ad audaces hostium spiritus inflam-
 mandos acrius, vel ad res nostras perpetuo timore, ac cala-
 mitatibus involvendis funestius accidere posse? Quando
 enim tempus affore, quo Venetis illata a teterrimo hoste da-
 mna, & clades sarcirentur? Non ignorare (inquit) ea, quæ
 adversa superiore anno contigerint, inde potissimum profecta,
 quod, ex diuturna atque alta pace repente sævo, atque atroci
 bello exorto, nullis periculis ac laboribus subacta, assiduisque
 certaminibus durata virtus, & fortitudo se se protinus in or-
 bis conspectum dare non potuerit: in posterum ex ordine, ac
 præscripto militari omnia digesta in melius cessura. Quæ,
 Auria impediante, perfici nequiverint, ea modo Philippi pru-
 dentia correctâ esse; penes illum nil auctoritatis, nisi quan-
 tum ei a Pontifice permetteretur, futurum; cunque duobus
 suffragiis decerni cuncta sanciat, nunquam a Veneti impe-
 rito-

1571 *ratoris sententia pontificium discessurum. Cur igitur ancipiti consiliorum cura amplius torquerentur? cur ex animo præclaram sibi obtundendi hostis oblatam opportunitatem non amplecterentur? An de Pii Summi Pontificis, ac de Philippi Regis voluntate ambigerent, quos summo societatis ineundæ desiderio flagrare certis argumentis inspexissent? An quod variæ in gravissima re pertractanda difficultates obortæ sint? At hæc magnis in negotiis plerumque evenire, mediocri rerum usu præditum ignorare neminem. At hoc anno non omnes, uti foederis lege caveretur, a Rege triremes præstari posse. Quis de potentissimi Regis viribus ambigat? Octoginta, nondum majore mense exacto, apprime instructas fore; reliquæ ut in Neapolitano regno, ac Sicilia armentur, curari. Sabaudas, Hetruscas, Melitenses adfuturas. Sed pacis injecta spes animos allicit; belli ingentes subeundi labores, immanes sumptus deterrent? Quod unquam satis firmum cum eo hoste jus concordie futurum, qui cuncta dominandi libidine, atque inexplebili regnandi siti metitur, qui inexpiabili odio in christianam religionem exardescens, nihil non ad illius exitium molitur; tantumque ab iis, quæ dudum mente agitat, abstineret, quantum illi vel a fortuna, vel a temporum conditionibus denegatur?*

His, atque aliis in hanc sententiam summa dicendi vi a Columna enuntiatis, Patrum adeo commotæ mentes sunt, ut plerique ad foedus statim ineundum inclinarent. Mocenicus Princeps brevibus Columnæ respondit: *Fœdus a Republica semper expetitur; ex eo ad neminem plus commodi, quam ad Venetos pervenire posse, si insolentissimi hostis fastus, ac potentia deprimeretur: at ejusmodi societatem, qua Turcarum vires confringantur, non qua ictus tantum excipiantur, sensimque vires absumendo nullo operæ pretio summis periculis Respublica objiciatur, optandum esse: diuturna pace militaris disciplinæ, maritimæque præsertim nervos minime labefactatos; generoso ausu bello suscepto, in id sedulo incubuisse; classis imperatorem ad manus cum hoste conferendas incitasse; nullo unquam tempore certamen cum hoste cives detrectaturos. Ceterum de more Senatus consulto, quid in præsentī re decreverit, ipsum cogniturum. Adhuc in iisdem Patres curis,*
atque

atque sollicitudinibus versabantur ; neque ob dissidentia studia , variis licet dictis ex suggestu sententiis , quidquam discernebatur ; cum interea Columna responsum acrius urgeret , atque majori vi ad foedus amplectendum compellere Patres eniteretur . Nono igitur kal. majas iterum coacto Senatu , ejusmodi decreto respondetur , quo Reipublicæ in suscipiendo bello virtus , ac constantia , oblatae sæpius paciscendi cum hoste conditiones abjectæ , propensum in foedus studium memorabantur ; cur iis , quæ ab Hispanis proponerentur , non adfentiretur , causæ continebantur . Quæ Pontifex pollicitus fuerat , tantummodo petebantur , ut scilicet Hydrunti medio majo octoginta regiae triremes in promptu , atque expeditæ forent ; copiae , navigia , ac reliqua ad bellum necessaria curarentur ; in viginti , ad ducentas explendas , triremibus instruendis sedulo studium collocaretur ; quidquid a Republica , præter eam , qua tenebatur , pecuniæ pensionem , persolveretur , tantumdem ei in Italiæ civitate aliqua reponeretur ; præter undecim triremes , quæ Pontifex auxilia Reipublicæ præstaturus esset , exprimeret , ut quibus viribus bellum adeo ingens administrare posset , certo intelligeret .

Senatus consulto Columnæ , ut moris est , perlecto , ad singula capita respondet : ut octoginta triremes medio mense majo instructæ essent , ob injectam foederis subscribendi moram fieri non posse ; labente majo , omnes in promptu fore ; neque ob id ulla in re defuisse Philippum sibi videri , cum foederis lege caveretur , ut quidquid a sociorum aliquo exhiberi non posset , ab aliis , persoluta pecunia , efficeretur . Granvelanum , Neapolitani regni Proregem designatum , ut quamprimum viginti triremes armarentur , enixurum ; de navibus nihil certi affirmasse , uti de copiis , quæ jam coactæ erant , pollicitus fuerat : quod tandem de pecunia reponenda peteretur , id regiae dignitatis non esse arbitrari , cum præsertim magna frumenti copia ex illius ditionibus convecta penes Rempublicam sit . Demum se Pontificem ad ea subsidia , quæ maxima ab eo proficisci possent , Reipublicæ exhibenda cohortaturum ; dum æqua postularentur , quin cuncta impetrarent , nihil se vereri . De his omnibus statim Pium , atque regios certiores facturum . Ad ea subinde ejusmodi a Pontifi-

ce

1571

*Senatus
Responsum .*

Marci Antonii Columnæ novæ de foedere sanciendo responsum .

1571 ce responsum tulit; Senatui significaret, quaecumque polliciti fuerant, modo ne de pecunia reponenda agatur, Hispanos persancte servaturos affirmare; quod indignum id tanto Rege dicerent, ac multis nominibus, si quid Reipublicae deberetur, frumento, & com meatibus fieri satis posse. His a Columna in Patrum Collegio expositis, multa ad foedus statim percutiendum, vehementi dicendi, ac suadendi vi adduntur.

Tempus ad deliberandum petitur. Assiduis consultationibus modo in has, modo in illas partes res agitur; cum interim Philippi legatus Patres incendit, urget, pollicetur; ab Rege mandata se habere inquit, Senatui ut significet; certa spe foederis innixum, nihil eorum, quae in usus belli necessaria sint, praetermisisse; triremes octoginta atque amplius, naves viginti habere; multas copias comparasse; Joannem Austriacum in promptu esse, ut, conscensa classe, in orientem devehatur. Nec dubium, quin conjunctis viribus, multa, atque egregia ad totius christianae reipublicae, ac praesertim Venetae commodum, atque incrementum tentari, & confici possint. Re a praconsultoribus ad Senatum delata, variis sententiis disceptatum; cum alii, nulla interposita mora, foederi subscribendum; alii adhuc cunctandum, atque de concordia cum hoste ineunda agendum esse arbitrarentur. Inter eos, qui foedus suadebant, praecipuus Paulus Theupolus, spectatae prudentiae, diuque in Republica administranda versatus, eminebat; quem in hanc ferme sententiam locutum fuisse constat.

Pauli
Theupoli
Oratio.

Errare ac decipi illos vehementer existimo, qui inanis prudentiae nomine subnixi, in ancipiti maximarum ac difficillimarum rerum deliberatione semper haerent; atque ea, quae ab humano ingenio petenda auxilia forent, ex tempore, & cunctatione ducenda opinantur; quaeque regere ac moderari ratione potuissent, casui & cuncta agitati fortunae temere permittunt. Ii tum demum se deceptos esse intelligunt, cum undique terribili periculorum facie circumsepti, quo se vertant, quid parent, quo confugiant, prorsus ignorant. Id ne nobis, Amplissimi Patres, contingat, praesentium rerum statum intuens summopere vereor, dum perplexa consiliorum ratione distenti, oblatum a Pio Summo Pontifice atque Philippo Hispania-

niarum Rege fœdus non amplectimur ; inutili pacis cum hoste conficiendæ spe detinemur ; atque interea non satis viribus ad bellum gerendum instructi nos ipsi sumus ; & aliorum Principum auxilia hebescere patimur , dum hostium terrestres ; maritimæque vires in immensum fere augentur , ditionibusque nostris grave atque exitiale bellum interminantur . Utinam vero , cum primum de societate ineunda agi cœptum est , expeditioribus consiliis in illam incubuissemus . Nunquam buc deventum esset , ut veluti fluctibus jactati , satis tuto loco consistere nequiremus . Viribus enim non modo , sed fama quoque ipsa idē fœderis hostes perculsi , animi quoque nostris adjecti forent ; neque eas perpeSSI clades fuisset , quarum reminisci non absque ingenti dolore , ac lacrymis possumus . Nunc vero eo loco res sunt , ut nisi quamprimum subscribendi fœderis legatis mandata demus , omnia in pejus casura sint . Quis enim ignorat , a nobis cum potentissimo , atque acerrimo hoste bellum geri , cujus ad impetum excipiendum impares admodum simus ; atque ut copiae , navigia , pecuniæ modo nobis suppetant , non ejusmodi tamen sunt , ut Selymo , cui tot regna , ac provinciae parent , quæ militibus , commeatu , maritimo terrestrique apparatu abundant , nisi christianorum Principum subsidii freti , diutius resistere possimus ? Est ille sane , qui si singulos adoriatur , difficulter vinci , ac superari queat ; verum sociatis armis , certa spes victoriæ manet . Quid enim magis verentur hostes , quam ne christianorum Principum dextræ in fœdera coeant ; utpote qui ex eorum dissidiis propagandi imperii fines opportunitatem adepti , dissentientes oppressere , atque dominatu exutos in extremas aerumnas , & calamitates conjecere ? Hac arte olim Byzantium , orientalis Imperii caput , discordiis atque contentionibus Principum discissum , in suam potestatem redegere : hac Græciam subegere ; Rempublicam , cujus ditiones late in orientem protendebantur , oscitantibus atque indormientibus christianis proceribus , magnis claudibus affecere . Quid enim Eubœam , quid Scodram , Epiri validissimam arcem , atque alia nobis erepta commemorem ? Sed nonnullos objecta quædam spes pacis a subscribendo fœdere abstrahit , atque ex Ragazzonii Byzantium profectio-
ne , ex Mehemetis sermonibus concordiam iniri aliqua ratio-

1571

ne cum hoste posse sibi persuadent ; quos primum vereor , ne nimia pacis cupido decipiat , cum e contra Turcarum potius dolos atque astus pensitare , ac meminisse oporteret , neque inani hac suasionem quidquam de pristino animi vigore ac robore remittere . Quis enim facile sibi persuadere possit , Turcarum fastum , ambitionem , præferoces ac tumentes spiritus ita sese demittere potuisse , ut , Leucosia capta , Cypro pene omni subacta , a vobis pacem peterent ? Non hic mos efferæ , armisque innutritæ gentis , quæ acrior in victos insurgit , atque vehementius & crudelius in eos debacchatur . Id agunt Turcæ , id moluntur , ut concordie spe allectos & delinitos vos , languidiores ad munia belli obscunda efficiant , fervidumque in animis vestris impetum restringant . An non ii vos estis , qui egregio mentis impulsu bellum cum Selymo suscepistis ? qui , sprete legatione , Cubatem dimisistis ? qui ejusmodi & numero , & robore classem eduxistis , qua neque instructior , neque potentior patrum , aut avorum nostrorum tempestate visa sit ? An non ii demum estis , qui ingenti cum nominis vestri gloria in totius fere christiani orbis conspectu irreconciliabile odium , æternas inimicitias cum hoste pepigistis ? Quenam ab ea sententia , quam semel susceptam constanter retinivistis , deflectere vos cogunt ? Sumptus ne , pericula , labores ? An non vobis animo hæc subjiciebantur , cum bellum decrevistis ? Attamen tanti non fuere , ut non infide , ac turpi paci periculosum bellum anteferebatis ; satiusque , quid vestra virtus , quid vires possent , experiri , quam superbis Selymi postulatis annuere statueretis . Immutata ne forsitan temporum conditio ? placatus hostis ? Qui hæc sperat , semetipsum inani spe deludit , neque Turcarum morem , atque ingenium novit , neque præsentium rerum statum satis intelligit . Exigua igitur , ac prope nulla Ragazzonii negotiorum spe , quæ omnis ex hoste pendet , Rempublicam , spretis sociorum auxiliis , abjecto fœdere , sevientium hostium telis objiciemus ? Minime id quidem , ut ego arbitror , si maximarum rerum momenta , rationis trutina expendere voluerimus . Hinc enim Reipublicæ vires tum terrestres , tum maritimæ ; populorum ardor , & in Turcas perpetuum odium ; fœderatorum Principum auxilia ; concepta haud immerito de hoste debellando spes : inde tenuis tantum concordie

diæ imago sese offert. At cujus concordia? ejus nempe, quæ specioso nomine, belli assidua pericula, immanesque sumptus obtegit. Nisi forte orientis oppida, atque arces præsidiiis nudare, triremes e classe subducere, inerme penitus latus hostibus objicere velimus; iis inquam hostibus, qui nunquam fidem alicui præstiterunt, qui per ludum religionem, ac jusjurandum fallunt; cujus rei, ut præterita silentio premam, luculentos ac infaustos testes hac tempestate habemus, cum, vix pace a Selymo subsignata, pudoris repagulis effractis, jure gentium obtrito, nulla causa nobis bellum indictum sit: cum dominandi tantum cupido, inexplebilis auri fames dextram illius obarmaverit. Vel igitur hiatus illum ac gurgitem expleri posse fateantur, qui secus sentiunt, necesse est; vel si id fieri nequit, dicant queso, cur, qui fidem semel fregerit, non eandem, qua se occasio dederit, pro libidine violaturum putent? Id vero si acciderit, quos laborum, ac periculorum socios nobis fore pollicemur? Ad ea ne subsidia confugiemus, quæ paulo ante respuimus? Eorum ne opem implorabimus, quos toties elusimus? quorum oblatam societatem sprevimus? Quid igitur erit reliquum, nisi ut ex immanissimi hostis voluntate ac nutu leges expectemus? At absterrent ea vebementer, quæ improspere superiori anno nobis accidere; absumptus tabifica lue ingens sociorum navalium, ac militum numerus; sera Hispanorum auxilia; Leucosiæ expugnatio; inanis usque in Ciliciam sociarum classium profectio; sævæ maris tempestates, quibus disjecta navigia, depressæ vel saxis illisæ triremes; quæque alia adversa contigere. Quasi vero cum in omni re, tum in bellis præsertim fortuna non dominetur. An vero cum potentissimo hoste certamen subeuntes, cuncta ad vota, feliciterque vobis eventura rebamini? Multa profecto (quod diffiteri non possumus) detrimenta accepimus; sed pleraque cæli injuriis, maris tempestatibus illata sunt. Qua enim prudentiæ humanæ ope grassanti pestilentie obsisti, qua vi frena mari, ac ventis injici poterant? Leucosiam amisimus; sed ut multa ea in re nobis adversa acciderint, militum certe, ac civium virtus desiderari non potuit; quorum plerique pro patria ad extremum usque spiritum propugnare; in mœnibus, ac propugnaculis occumbere; medio foro cædi,

1571

quam se dedere hosti, voluere. Idem ardor, eadem voluntas in Tamassi propugnatoribus viget; quibus si, uti oportet, subsidia immiserimus, non modo se adversus hostes tueri, sed quidquid amissum Cypri est, recuperare poterunt. Demum tardiora ab Hispanis subsidia adventasse minime inficias ierim. At quae tunc ex Regis propenso in Rempublicam animo tantum effluxere; modo ex vinculo foederis, ex iurejurando, cuius vis sanctissima esse solet, nobis expectanda erunt: neque ex Auriae voluntate maximarum rerum deliberationes, ac momenta pendebunt, sed ex classis ducibus; Joanne Austriaco, regio juvene fortissimo, atque ad gloriam orto; Marco Antonio Columna, cuius in Rempublicam studium, ac fidem experti fuimus; atque ex Sebastiano Venerio, nuper a vobis imperatore creato, cuius vividam virtutem, atque ad magna quaeque peragenda ingenium optime nostis. Commemoremne ea, quae ex Philippi legato audivimus: militum undique in suis ditionibus delectum habitum; octoginta triremes, ac naves viginti paratas esse; Joannem Austriacum iter in orientem moliri? Amplectimini, per Deum immortalem, praecalam vobis oblatam occasionem, qua & sarcire praeterita damna potestis, & majoribus nostris ab Ottomanis Regibus ereptas urbes, atque oppida recipere, ac summa cum gloria christianos populos, qui ad vos manus attollunt, opem vestram, atque auxilium implorant, a miserrimae servitutis vinculo eripere, christianamque religionem ab iis per summum scelus convulsam, ac fere extinctam, iis in regionibus restituere, quae quondam sanctissimis Christi institutis, ac legibus floruerunt. Ne corrumpi quaeso sinite tot egregias spes, tam vehemens christianorum Principum studium, tam enixam in cunctis populis voluntatem; neve dubiam, fluxam, insidiosam pacis umbram atque imaginem sanctissimo huic foederi antevertite, ad quod Pius, vir plane sanctitate, ac pietate insignis, Philippus Catholicus Rex invitant, atque hortantur; Deus quoque Optimus Maximus tacito quodam instinctu vocat, incitat, ac fere trahit.

Cum Theupolus perorasset, Andreas Baduarius, maturae prudentiae atque eloquentiae laude praestans, hunc in modum fere respondit. Eos, qui difficillimis in rebus versantur, ac
velu-

*veluti in specula regendis populis sunt praefecti, non tam vi-
 res, ac fortitudo, quam optimis praeceptis firmata prudentia
 saepe e summis periculis eripuit. Ingentes copiae, bellici appa-
 ratus, in immensum auctae vires, trophaea ex hostibus reporta-
 ta, victoria denique ipsa quandoque exitio regibus, ac rebus-
 publicis fuere. Spectatae prudentiae vis, arctis quoque angu-
 stisque in rebus satis tutum praesidium extitit; coetus hominum
 instituit, auxit; hostium insidias, astus elusit; pace florentem
 civitatem summa tranquillitate, civiumque concordia extulit;
 optimis, rectisque consiliis corroboravit. Hac innixi majores
 nostri, ex parvis initiis tantam Rempublicam peperere, ac per
 tot saeculorum seriem illibatam cum imperio servavere; neque
 certis ambigua, tutis nutantia consilia antetulere; aut inanis
 fortitudinis iaudem aucupantes, sese periculis objecere. Immo
 saepius cunctando, temporibus obsequendo, Rempublicam ab
 ingentibus fluctibus, ac tempestatibus eripuerunt. Quae sane o-
 mnia, secundum Deum Optimum Maximum majorum nostro-
 rum virtuti, ac prudentiae tribuenda sunt; quae quidem si ma-
 gnis in rebus administrandis adhibeatur, ea conficere solet,
 quae ingentibus conatibus, summisque laboribus, ac vigiliis
 nonnunquam impervia sunt. Ejus vero id in primis proprium
 ac peculiare est, non ita semel susceptae sententiae se addice-
 re, ut ei, veluti ad scopulum, adhaerescat; ex rerum, ac tem-
 porum conditione flecti, immutari, detorqueri, non hominum
 voces ac plausus captare, unicam sibi, veluti metam, publi-
 cam salutem, civiumque incolumitatem proponere. Haec a me
 altius fortasse dici videri possint, nisi nonnullorum haesitationi
 ac pudori obviam eundum esset, qui, semel cum Selymo bel-
 lo suscepto, ingentibus terra, marique comparatis copiis, fo-
 deris negotio diu cum Principibus agitato, indecorum, ac tur-
 pe existimant, immutata sententia, de concordia cum hoste
 ineunda agere. Verum non hi praeconsultores in consilium vo-
 candi, in quo publica salus, maritimum imperium, Respubli-
 ca ipsa in discrimen vocantur. Quinimmo quid praesenti re-
 rum statu conducibilius nobis sit, libere, metu ac pudore ab-
 jecto, est enuntiandum. Fuerit id sane virtutis, ac magna-
 nimitatis vestrae proprium, potentissimi hostis minas non perti-
 muisse, bellum constanter suscepisse, cum expedita vobis so-*

1571 *ciorum auxilia polliceremini, atque in fœdere, quod statim percutiendum arbitramini, belli præsidia statueretis. At nunc, cum pene omnis rerum facies immutata sit; cum nulla certa subsidiorum spe muniti, hostium viribus undique circumsepti simus; quisnam ea consilia improbare jure poterit, quibus de pace cum hoste transigamus, cum præsertim ad eam non supplices confugiamus, sed ultro a potentissimo Rege alliciamur, atque invitemur? Quis enim Mehemetem impulit, ut de ea cum Barbaro legato sermonem institueret? Quis, ut suos ad Rempublicam homines Byzantio mitti postularet, commodam pacis efferret? Non ne is ille est, qui semper a bello cum Republica suscipiendo abhorruit? Qui ab eo Selymum sæpius est debortatus? Qui Cubatem, ut tempus extrahendo, aliqua concordiae ratio iniretur, Venetias misit? Qui perpetuus Mustaphæ æmulus, illius gloriæ incrementa perosus, ne principem locum auctoritatis & gratiæ apud Selymum sibi præripiat, maxime veretur. Is nunc quoque pacis cupidus nihil prætermittit, quo incendium hoc, se invito, excitatum extinguatur. Hæc vos, ut Jacobum Ragazzonium Byzantium negotiatorum obtentu cum mandatis ad pacem pertractandam mitteretis, impulere: qui cum statim magnis itineribus eodem contenderit, haud multos post dies, de iis, quæ egerit, quæque confecerit, vos faciet certiores. Et erunt, qui, cum ita se res habeant, statim fœderi subscribendum putent? pacisque consilia mature, ac prudenter incepta abrumpere, atque penitus excindere velint? neque in quot tempestatum fluctus Rempublicam demittant, animadvertant? Nam quo magis Turcarum vires dicendi efferuntur, eo magis vos admonere videntur, ne sponte, & immature laceßere hostem velitis, ne ingenti belli mole ac periculis obruamini. Non enim tantum in iis, quæ nobis in Cypro superfuere, tuendis insudandum est, sed aliis quoque in regionibus præferocis gentis impetus sunt excipiendi; cum in finibus Epiri atque Illyrici copias habeant, Istria & Carni in summa trepidatione sint; Ionii atque Aegæi maris insulæ, Creta ipsa a periculo non longe absint. Imminentes hæc tempestates ac turbines si non iniquis conditionibus cum Selymo pace sancit! avertere possumus, cur non id consilii amplectendum arbitramur? At, in-*
quiunt,

quiunt, de fœdere diu Romæ actum; e Reipublicæ dignitate, & utilitate non esse, magna spe rerum præclare gerendarum abjecta, cogitationes ad pacem traducere, seque acerrimi hostis fidei permittere. Verum si penitus inspiciant, plausibili hac fœderis specie dempta, nil certi vel ad commune bonum, vel ad res nostras sublevandas, & amplificandas promanare posse perfacile intelligent. Etenim si in regiis ea mens erat, ut sociatis viribus Turca invaderetur, cur, vobis petentibus ac flagitantibus, initio pronuntiari fœdus noluere? cur in annum fere variis difficultatibus negotium distulere? cur a vobis auxilia ad Africæ oras invadendas petiere? Jam tum optime nosci poterat, publicas ab iis rationes ad privata commoda attrahi; fœdus non adstrarum ditionum incolumitatem incrementumque, sed ad suorum regnorum ac provinciarum securitatem concupivisse; ut imperii vestri ditionibus, veluti aggere, muniti, ab hostium incurfibus, ab immuni sumptuum mole, classium sociarum viribus levarentur: vos specioso, sed inani fœderis nomine omnem belli molem exciperetis. Vobis igitur classes numero, & viribus prævalide parandæ erunt; milites, ac commeatus in remotas insulas, atque urbes submittendi; auri immensa vis effundenda; penes vos universum belli pondus, labores, vigilie, certiora pericula erunt: dum interea Philippus, maritimis suis pacatis oris, opimis decumis, atque ecclesiasticis vectigalibus a Pontifice donatus atque auctus, iisdem tantum triremibus, quas in pace alere solet, nutantibus rebus vestris opem ferat? Sed ajunt, ante maji mensis exitum octoginta triremes, naves viginti expeditas fore. Huic rei non ego is sum, qui facile assentiar, cum superioris anni eventus mecum ipse reputo, cum quinquaginta triremes Pii suscessionibus a Philippo vobis oblatas, quæ primo vere nostris sese adungere debuerant, in autumnum fere senescentem dilatas fuisse animadvertam. Quæ res quanto vobis confiterit; testentur improsperi Cypri successus; testetur Leucosia capta; testentur denique cuncta, quæ infelici exitu contingere. Ex ea erim auxiliorum infixæ in cunctorum animis spe, Zannio Hispanicas triremes expectante, nihil actum, nihil tentatum; iis sero in Cretam delatis, sero, contra nitente Joanne Andrea Auria, in Ciliciam itum

1571

est; cum jam Mustaphas, Leucosia occupata, in cives ac populos crudeliter ac barbaramente debaccharetur. Si quis vero insitæ genti tarditati obviam iri posse arbitratur, vehementer errat: qui sibi expeditiora, quam superiori anno, auxilia spondet, decipitur. Sed quid ego plura commemorem? cuiusnam ex iis, qui hic adsunt, huius sæculi anni M. D. XXXVII. successus mente excidere, quando, cum Carolo Cæsare, Philippi patre, in Suleymanum consociatis armis, totius fere belli onus sustinere cogeremini; neque ex fœderis tunc icti legibus, vel triremes vobis tribuerentur, vel commeatus permetterentur; cum ad Nicopolim collatis signis, ingentis victoriæ fructum vobis Andreas Auria inviderit, atque abstulerit? Qua ex re tantum Christianorum Principum maritimæ disciplinæ, ac viribus notæ iniustum fuit, quantum Turcis existimationis, ac laudis accessit. Quid Neocastrum, in Rhizonico sinu munitum oppidum, quod vobis ex societate debebatur? nonne occupatum, atque Hispanorum militum præsidio firmatum est? ut tandem triennali bello fessi, ad rei frumentariæ inopiam civitate, ac cunctis fere imperii vestri oppidis redactis, pacem iniquis conditionibus cum Suleymano inire coacti fueritis? Utinam vero hac tempestate eadem, ac fortasse graviora non immineant, si, sprete pace, totos nos in fœdus dederimus. Est nimirum pro religione, pro patria, pro imperio bellum suscipiendum: quis neget? Neminem ego ita vel amantem sui, vel ignavum esse existimo, qui pro iis tuendis, quæcumque obire pericula, telis hostium se objectare, mortem quoque ipsam alacriter oppetere pro religione, ac patria pulchrum non existimet. Contra vero, quis, modo cum dignitate obtineri possit, non maxime pacem exoptet, cum ea potissimum gente, cum qua infausto sæpe Marte decertavimus? Non erit certe in omni posterorum memoria, qui cum Venetorum gesta perlegerit, per quinquaginta continenter annos pugnatum cum acerrimo hoste non intelligat; mox alternante pace, cum ad arma rursus deventum esset, vel audaciam, vel egregium animi impetum vobis defuisse affirmet. At si impares, ut cum tanto hoste configere possit, vires Reipublicæ sint, quis jure reprehendat, quod ad concordiam inclinaverit, eamque honestis conditionibus adeptam fuerit? Ac sane ni-

mum

mium solertes , atque anxii futurarum rerum inspectores i mibi videntur , qui Turcarum pollicita , fidemque detestantur ; qui ab infida , atque insidiosa , ut ajunt , pace abhorrent ; eosdem sumptus , easdem classes , copiasque , quæ bello necessaria sint , tempora quoque pacis exposcere diſtitent . Bella cum Ottomanis Regibus hoc sæculo tria a Republica gesta sunt . Horum primum cum Bajazete , Selymi primi patre , per tres ferme annos fuit . Pace cum eo iſta , Selymus successit , quem Persicæ , atque Aegyptiæ res ab Europa avertere , nullumque cum eo bellum intercessit . Suleymanus anno M. D. XXI. regnum adeptus , supra sexdecim annos pacem cum Republica coluit ; necnon post triginta atque amplius annos , cum eodem ad arma ventum est . Triennio prope dimicatum . Mox , rursus redintegrata concordia , viginti atque octo annos quievimus . Cur non idem modo nobis sperandum est , cum Selymus , qui hoc tempore rerum potitur , neque virtute , neque bellica fortitudine , neque regio ad gloriam impetu sit cum superioribus conferendus ? Ita profecto sese res mortalium habent , ut reciprocantibus veluti fluctibus confidant modo , modo intumescant , pacis tranquillitatem bella , belli duros labores pacis jucunditas mutuo excipiat . Cur igitur Divino munere facem quamdam pacis tenebrosis istis temporibus nobis prælucentem extinguere volumus ? potiusque ingentibus Rempublicam periculis exponere , difficillimo bello , cujus ambiguus exitus futurus sit , implicari , quam consilio , prudentia , nonnulla cunctatione , quemnam exitum Jacobi Ragazzonii negotium habiturum sit , expectare ? Sed sunt tandem , qui magnam a nobis christianis Principibus injuriam inferri existiment , quod eorum auxilia neglexisse , societatem abnuisse videamur ; atque si denuo cum Turcis dimicandum fuerit , ne aversos experiamur , vereantur . Quis est adeo humanarum rerum expertus , quin intelligat , nullum firmitus ac tutius ad principum voluntates conglutinandas vinculum communi utilitate esse , ex qua plerumque regum amicitie pendere solent . Id si ita est , quis unquam Pontificem Maximum , atque Hispaniarum Regem æquo animo passuros existimet , ditiones vestras , quæ ad primos impetus hostium excipiendos , ac sustinendos ob-

1571 *jectæ sunt , occupari , in eorumque potestatem concedere ; ut , iis amissis , arma in suas provincias , ac regna convertantur ? Vanus igitur iste ex mentibus vestris facessat metus ; neque vel nimia spe hujus ineundi fœderis subnixi , neque nimio terrore hostium perculsi , præcipiti consilio utamur ; sed prudentia , ut initio dixeram , suffulti , cum difficillima in eo re versemur , prout occasio tulerit , ut ea , quæ Byzantii aguntur , vel in pacem inclinare cognoverimus , decernamus . Præproperea consilia sera pœnitentia subsequitur ; atque , ut sæpius hæc in reges , ac monarchas cadant , qui vel imperii cupidine , vel inanis gloriæ fastu aguntur , quique plerumque non ex rationis præscripto , sed prout libidine ducuntur , decernere consuevere ; ita a Rebuspublicis aliena sunt , easque nonnunquam temere decreta in certissimas ærumnas , & calamitates conjecere . Nos Christi Optimi Maximi beneficio eam Rempublicam , Patres optimi , nacti sumus , quæ pacis artibus alta , ad hoc magnitudinis se provexit , maritimarumque rerum studio ingentes opes ac divitias in hanc civitatem , veluti clarissimum totius orbis emporium , ex singulis regionibus undique confluentibus comparavit . Inde per mille fere ac ducentos annos , sæpius in orbe vel veteribus extinctis , vel novis exortis principatibus , firma Venetorum Respublica , eodemque libertatis tenore tot temporum emensa spatium stetit floretque adhuc , atque æternum vigebit ; dummodo majorum nostrorum exemplis , ac vestigiis insistentes , eadem duce , qua illi Rempublicam administrarunt , prudentia uti velimus .*

His cum varie disceptatum esset , tandem ea vicit sententia , ut fœderi subscriberetur . Itaque Columnæ responderetur : oblati sibi conditionibus Senatum in fœdus descensurum , ut nempe majore mense exeunte triremes octoginta , naves viginti cum copiis Hydrunti adsint : viginti præterea triremes , exhibitis a Republica navigiis , ab Hispanis armentur : sumptus , quos extra pactam portionem Veneti facient , frumento ex regiis ditionibus avecto , portoriorumque sarciantur : Pontificem Columna roget , ut ecclesiastica pecunia non modo , verum quibuscunque rationibus Reipublicæ succurrat . In eandem sententiam datæ ad legatos

ros literæ ; adjectumque , eniterentur , ut milites , qui haud exiguo numero extra ordinem in arces , oppidaque maritima missi fuerant , in Reipublicæ portione censerentur ; Maximilianusque ad societatem amplectendam omni officiorum genere a Pontifice incitaretur . Eodem tempore Barbaro legato mandata dantur , quibus mandatis , ne quidquam de pace decernat , ni prius singula , quæ egerit , Senatui significet , præcipitur .

Ragazzonius septimo idus aprilis cum Byzantium pervenisset , a Janizzeris , & Bolue Bassa publice exceptus , & ad hospitium deductus , statim legato suum adventum occulto significat : mox ad Mehemetem perductus , facultate cum Barbaro colloquendi impetrata , mentem ei Senatus exponit . Incredibilis ex Ragazzonii adventu Turcarum animos voluptas inceserat , cum pro concordia ineunda id itineris suscepisse vulgaretur . Nemo enim erat , qui non satietate belli captus , laborum , ac periculorum pertæsus , vehementer pacem cum Venetis exoptaret : idque ex eo maxime patuit , quod post Mehemetis colloquium , cum de negotiatoribus , eorumque bonis actum a Ragazzonio tantum efferretur , magna animorum mutatione consecuta , lætitia in mœrorem versa , ingens perturbatio cunctos repente corripere . A legato multa cum Bassa agitata sunt . Perfacile de negotiatorum permutatione inter eos convenit , ut , vicissim Epydaurum missis captivis , ibi mutata restitutio fieret . Ceterum erga pacem minus propensum (secus atque olim visus fuerat) Mehemetis animum offendit ; vel quod Turcæ de rerum nostrarum statu certiores facti , valde attritas superioris anni successibus Venetorum vires esse cognovissent ; vel quod ab Epydauro , quot in percutiendo fœdere difficultates ac controversiæ suborirentur , intelligerent . Nam Mehemetes modo Selymi potentiam extollendo , modo impares ad bellum Reipublicæ vires affirmando , legatum ad pacem iniquis conditionibus amplectendam adhortabatur . Barbarus contra , quantum ex superioribus præliis & cladibus in Cypro detrimenti Turcis accesserit , quantum in Tamasso expugnando laboris infumendum sit , explicat ; atque ut id assequantur , nil amplius commodi , quam si Cyprum Venetis permiserit , Selymo obventurum . Contra

Me-

*Turcarum
gaudium ob
Ragazzonii
ad Byzantium
accessum .*

*Mehemetes
iniquas pa-
cis conditio-
nes Venetis
proponit .*

1571

Mehemetes, insulam in faucibus Ottomanici imperii sitam, in eorum potius, quam in Reipublicæ potestate esse oportere; ea de re absque sui capitis periculo agere non posse. Tum Barbarus, ut aucta pensione, Venetis concedatur, obnixè efflagitat. Bassa, nihil se unquam Regi, quod ab illius alienum voluntate intelligat, suasurum, respondet; at sermone cum Selymo habito, legato responsum relaturum. Verum cum in dies nostris cuncta duriora atque difficiliora accidere nuntiaretur, re infecta, Ragazzonius Byzantio discessit; neque postea quidquam de mercatoribus restituendis confectum, cum a Venetis homines Selymo parentes cum eorum mercimoniis primo Epydaurum mitti peterent, mox Venetos a se mittendos Turcæ pollicerentur: quod Senatui varias ob causas minime probabatur.

*Jacobus
Ragazzo-
nius, de
mercatori-
bus pemu-
randis re
infecta, By-
zantio dis-
cedit.*

Interea, dum vel foederis cum christianis Principibus ineundi, vel concordiae cum Selymo faciendæ, omnium animi ambigua expectatione fluctuant; ut militum virtutem acuerent, neve hostes inolescere paterentur, diversis in regionibus nostri duces Turcas aggrediuntur. Circumjecti Margaritino Epirotæ incolæ, a Corcyræ magistratu ad oppidum expugnandum subsidia petunt; obsides se daturos sacramentumque Reipublicæ dicturos polliciti; multos eo in oppido clientes, atque amicos habere; statim ac nostri ad suburbia accederent, deditiorem facturos. Paulus Ursinus magistratus jussu Cibotæ cum septingentis peditibus, opportuno, atque propinquo loco confedit; Joannem Bembum trierarchum in litus descendere, Epirotarum animos, copias, arma explorare jubet. Is tamen ducentos ac quinquaginta gladiis tantum, ac contis armatos procul inspexisset, tamen cum hostes, nostrorum consiliis cognitis, se ad oppidi propugnationem comparasse, equitum manum in insidiis, qua iter habendum erat, posuisse, Delvini autem præfectum propius cum copiis abesse comperisset; milites exponendos non censuit, sed Corcyram reversus est.

*Sebastia-
nus Vene-
rius ad Epi-
damni op-
pugnationē
irani exen-
ta profert.*

Venerius vero imperator, cum Soppoti moenia refici, oppidumque validius communiri jussisset, sexdecim triremibus in Pallormi portum delatus, cum Augustino Barbadico legato, ac Paulo Ursino re communicata, Epydamnum, quod præ-

præsidio militum nudatum, mœnibus adeo infirmum, ut nullo negotio triremium tormentis prosterni posse cognoverat, adoriri statuit; rectaque ad Lachium promontorium contendit. Ea nocte Antonius Canalius legatus cum novem triremibus superveniens, rei feliciter gerendæ spem Venerii auxit. Itaque tribus ex locis, qua mœnia mari obversa in longitudinem protenta, hinc & inde duobus propugnaculis communiuntur, oppidum verberare decrevit. Tripartito agmine triremes dividuntur, septimo kal. maji summo mane ingenti cum impetu ac fragore oppidum quati cœptum. Propugnatorum numero, ac virtute obsistitur. Ad latera percutienda, hostesque defensionibus nudandos conatus nostrorum convertitur. Verum cum tormentarius pulvis, globique deficerent, nec satis militum esset, ut, admotis scalis, impetum in urbem facerent; equitatu peditatuque e mediterraneis locis hostibus perfacile superveniente, quod pons, ex quo in terram trajicitur, uti Venerius jusserrat, minime excisus a nostris foret: post quinque horarum irritum certamen, compluribus hostium cæsis, ex nostris viginti tantum desideratis, discessere.

Eodem tempore Emanuel Murmurus, Soppoti præfectus, cum Epirotis ter mille, Italorumque peditum manu Cardichium, castellum triginta passuum a litore millibus, aggressus, cum natura, opere, ac milite munitum, quodque tormentis tantum expugnari posset, animadvertisset, suburbia incendit. In reditu ab hostibus, qui itinerum angustias infederant, multi ex nostris cæsi, Scipio Turrius, Asculanus, militum cohortis præfectus, vivus in eorum potestatem pervenit. Venerius Corcyram reversus, cum Senatus mandata de instaurando Parga oppido accepisset, Antonium Canaliū, ac Paulū Ursinum cum triremium manu misit, ut incolas reducerent, oppidumque communirent; qui licet neque parvo tempore, neque tenui impensa rem confici posse intelligerent, attamen ob situs opportunitatem, ac ne incolarum, qui singulari fide in Rempubicam semper extiterant, oblivisci viderentur, in dirutorum mœnium ruinis vexillis Reipublicæ erectis, qua in continentem se porrigit, oppidum præcingi jussere. In Peloponneso Tænarii, qui hodie *Mainæ* populi dicuntur, gens fera, quæ semper Turcicæ tyrannidis jugum detrectaverat, finiti-

1571

*Emanuel
Murmurus
Soppoti
præfectus à
Turcis sum-
ditur.
Parga à
Venetis man-
nitur.*

*Peloponne-
siorum &
Epirotarum
odium in
Turcas, &
propositio er-
ga Venetos.*

1571 nitimos ad defectionem sollicitabant, sociosque sibi adungere nitebantur; freti belli initio nostrorum auxiliorum spe, multos earum regionum incolas Turcas interfecerant, plerosque ejecerant. Cum se ob ea, quæ superiore anno contigerant, nihil profecisse animadverterent, ad nostros subsidia oratum per nuntios mittunt; qui egregium ipsorum in Rempublicam animum, magnam totius occupandæ Peloponnesi spem, modo iis dux cum quatuor vel quinque mille peditum Italarum numero, armaque tribuantur, significant. Qui Epiri loca, vel Corcyræ propinqua, vel mediterranea prope Scodram incolunt, eadem se in Rempublicam voluntate esse profitebantur. Quocirca mense martio cum Augustinus Barbadicus legatus Patrum jussu ad classem, Sebastianum Venerium imperatorem præstolaturus, contenderet, Antibarim delatus, reque cum Celsio communicata, ut ipse cum ejus urbis magistratu se Ascrivium conferret, atque una cum Bernardo Contareno, ac Zacharia Salamonio de Scodræ expeditione decernerent, deque subsidiis iis, qui a Turcis desciverant, immittendis consulere: ac licet vere novo, liquescentibus nivibus, quibus hyeme hostibus aditus intercludebatur, Scodræ occupandæ opportunitas elapsa esset; attamen Nicolaum Surianum trierarchum cum quatuor triremibus, ut aliquid adversus hostem experiretur, ad Drinium amnem mittere placuit. Surianus, inspectis locis, cum omnia spe difficiliora invenisset, populos, ut subsidia Venetiis submittenda expectarent, neve Turcas imparati laceaserent, cohortatus, revertitur. Interim sexaginta duo Antibarim ex Sadrima, Aucangiis, atque aliis e regionibus missi obsides supervenerunt, qui cum secus ac sibi persuaserant, minime expedita auxilia invenissent, magno mœore correpti, fatum ac fortunam incusantes, a magistratu humanissimis verbis consolati, in aliud tempus re dilata, discessere.

*Epiroræ
Veneris ob-
sides tra-
dunt.*

Dum vero hæc fierent, sub aprilis initium Venetiis expedita subsidia curabantur. Senatus Jacobum Malatestam Epiri atque Ascrivii militiæ præfecerat: Venerio classis imperatori, ni majoribus curis avocaretur, cum triremium manu Augustinum Barbadicum legatum ad eam rem in Adriaticum sinum mittere præceperat. Emathiæ interim, ac Pedanæ obsides alii

An-

Antibarim pervenere, quibus nunciabatur, si quidpiam a nostris adversus Turcas tentaretur, Cristianos omnes a Scodra Antibarim usque eodem momento Reipublicæ vexilla sublaturos. Majo exeunte, Malatesta Ascrivium pervenit; legatis consultis, statim Antibarim, ut cum ejus urbis, atque Olchinii magistratibus de bello administrando ageret, se contulit. Ascrivium inde reverso, ut, veteranorum militum manu, equitum aliquot turmis, triremibus quot vellet selectis, Alexium adoriretur, decernitur. Eo enim occupato, Scodra subsidia intercipiebantur, naturaque gliscens inter Epirotas, atque Turcas odium cæde, rapinis, vicissimque illatis, atque acceptis damnis, ita accendebatur, ut nulla unquam ratione conciliari dissentientes inter se gentes posse viderentur. Eo vero facilius se Alexio potiturum Malatesta rebatur, quod ab speculatoribus, neque ab hostibus copias colligi, neque quidquam parari, nuntiaretur.

*Veneti ad
Alexii op-
pugnationem se in-
stituunt.*

Interea vero dum ad expeditionem necessaria sedulo curantur, Neocastri incolarum audaciam, qui sæpius usque ad Ascrivii portas sese proripuerant, frangere statuit. Quocirca hostium itinera, quo se recipiant, unde auxilia expectent, ut opportune in eos impetum faciat, perscrutatur; ac ne quid ejus consilii efferretur, nulli ex urbe exitus permittitur. Ducentos igitur milites per clivum montis summum petere, vicum succendere, ibique subsistere jubet. Ipse alia ex parte quingentos pedites ad Perastrum oppidum subducere, Rhizanum explorare, tum ardua montis, ut se reliquis adjungat, subire constituit. Sed cum ad quintam usque noctis horam lintres ac lembos ad convehendos tot milites non haberet, ducentis ac septuaginta in binas triremes, ac quatuor lintres impositis, Perastrum applicuit. Jamque appropinquante die, cum opportune Rhizanum copias admovere non posset, ne, nulla re peracta, regredi fere inglorius videretur, montis verticem, ubi ducentos milites subsistere jusserat, conscendere statuit; cum præsertim in Ascrivium a tergo, in triremes receptu a fronte tuto, mediam tantum agminis partem, hostibus esset objecturus. Octoginta igitur milites, qui munirent iter, præmissos consecutus, circumjecta regione diligentissime inspecta, totaque acie in tria agmina distributa, ita in viam se dedit,

ut

1571 ut progrediendo nunquam e mutuo conspectu subducerentur , at sibi invicem , si ita res posceret , præsto forent . Fessis vero quatuor passuum millium itineris confecti labore , quiescere aliquantisper jussis ; primum agmen angustias , quæ haud longe aberant , qua incedendum erat (ne ab hostibus , qui jam e summis conspiciebantur jugis , interciperentur) capere , ac ni media superveniat acies , locum non deferere præcipit ; a media pari ratione postremum agmen excipi mandat . Sed adversus imperata media accedente acie , prior , jam angustias relictis , longius se provexerat , in nostrumque conspectum hostis se dederat ; cum progressus Malatesta , qui postremo agmini insisterat , cum medio se conjunxit , parva militum manu ad itinera impedienda , remorandosque hostes emissa . Verum ii adeo sese intulerant , ut ex superiore loco scloppis , saxis , ac varii generis missilibus dimicando nostros fœde fauciant . Inde media turbata acies , postremum quoque agmen ordines deferere coegit . Malatesta dispalatos milites sistere , ac sub vexillis redigere conatus , præmiorum spe , minis , pœnæ metu , collapsam aciem restituere contendit . At cum neque terrendo , neque pollicendo proficeret , aliis alio dilapsis , ipse triginta tantum peditibus , ac nonnullis honorariis militibus stipatus , sustinere hostes connixus , Petrum a Sale præfectum , si qua ratione posset , primum agmen reflectere jussit ; qui cum jam e nostrorum conspectu subductum id nuntiaret , saluti Malatestam consulere hortatur . Eo sese recipere adniti , Hyppolitus Rondavinus , Horatius Bandus comes , sunt interfecti ; Petrus a Sale vulneratus ; ipsi caput ictum , crus perfractum : ceteris fugientibus , a tribus tantummodo , comite Sempronio , honorario quodam milite , atque equo assidente servo adjunctus , ægre se ad vicum proripuit . Per montis declive ad triremes proficiscens , altero crure , corporis onere pressus , luxato pede , cum vi nervorum destitutus humi procubisset , humerisque a servo sublatus in classem deferretur ; hostes id conspicati , repente desilientes , cum aliis duobus captivum effecere , equo impositum Rhizanum perduxere .

*Jacobus
Malatesta
a Turcis
perligitur
& captus .*

Ejus rei fama vulgata , cum Epirotæ obsides , reliqui qui jam adventare cœperant , Malatestam ab hostibus captum intelligerent , in lachrymas effusi , Antibaris prætori miserrimam
eorum

eorum conditionem , suarumque familiarum ærumnas memorant ; orant , flagitant , ne illos deferat ; neve patiat , ut qui Venetorum causa ab hoste defecerant , eorum sævæ , atque implacabili crudelitati objiciantur . Prætori spe nutantes animos firmare conanti , certi nihil pollicenti scriptum exhibent , se cum familiis , & clientibus suis subsidii spe ductos nemoribus , ac specubus , quibus se ob Turcarum metum abdiderant , exiisse ; illum uti ejus defectionis auctorem , atque impulsorem obtestantur , cum auxiliis sibi a Senatu missis in campum progrediatur ; nullis periculis perterrefactos , nullis victos laboribus , quamcumque fortunam subeundam arbitraretur , persecuturos ; sin abnuat , nullos ipsis miseros , aut calamitosiores fore ; in eum omnes suarum calamitatum causas collaturos , æternumque uxor , filiorum , vitæ , ac bonorum amissionem comploratos . Erant ea sane ejusmodi , quæ omnium ad misericordiam animos proclinare , ac flectere potuissent .

*Epiprotæ
rum depre-
cationes &
pollicita ad
Antibaris
præfectum .*

Verumtamen , re infelicitè a Malatesta gesta , hostium magnis coactis viribus , quo minus aliquid nostri , uti maxime concupiverant , tentarent , impediabantur : cum præsertim Venerius majoribus curis distentus , Barbadicum legatum , uti a Senatu jussus fuerat , in eas oras mittere non potuisset ; in id enim tunc totus erat , ut , quæ ad bellum gerendum eo anno necessaria forent , perficerentur . Quapropter Marcum Quirinum legatum cum septem triremibus in Cretam miserat , ut quamprimum illius insulæ maritimas vires cogendas curaret ; ex Illyrico quoque , atque aliis locis minores , majoresque triremes Corcyram evocaverat , quo universam convenire classem Senatus decreverat ; idque eo magis urgebat , quod foedus quamcelerrime idum iri arbitraretur .

*Schæstius
nus Vene-
rius Quiri-
num lega-
tum in Cre-
tam mitti ,
ut triremes
omnes Cor-
cyram revo-
cet .
Nova con-
ventiones in
foedere sub-
scribendo .*

Enimvero ne in extremo quidem conventu impedimenta defuere ; nam cum Superantius (artitride collega correpto) propositis a Columna conditionibus , se foederi subscripturum diceret , subdit Pontifex , ut regiæ triremes Hydrunti mense majore convenirent , difficillimum esse : id tantum sufficere se arbitrari , si quot quot essent , licet octoginta exacte numerum non explerent , omnes in Italia forent . Qua de re cum aliquantisper disceptatum

1571 fuisset, decreta Senatus aliqua ex parte immutare se non posse Superantius affirmabat. Inde de æquandis foederatorum impensis actum. Hispani, si Senatus frumenti pretium, ac portoria detineat, sumptus pro Rege eo anno ab se factos excessuros affirmant. Superantius his fatis Reipublicæ fieri negat; præter triremes, ac milites in classem missos, maritima extra ordinem præsidia farcienda esse. Eam ob rem nova altercatio oborta, contendentibus Hispanis, copiarum tantum, quæ in classe lustratæ fuerant, stipendia inter foederatos partiri oportere; contra Superantio adnitente, eam militum summam, quæ extra ordinem a Republica aleretur, in quinquaginta millium numero censenda esse. Multis hinc atque inde dictis, tandem Senatus his de rebus a legatis certior factus, negotium omne Pii judicio permittendum sanxit, qui opportuniori tempore de impensis æquandis ex jure, & æquo decerneret. Lætus eo decreto Pontifex, cum jam nihil obsignando foederi amplius obsistere animadverteret, manus gaudio ingenti perfusus ad cælum extulit. Itaque cunctis compositis, tandem decimo quarto kal. junii foedus his legibus percussum est. Primo *Pius Quintus Pontifex Maximus, Cardinalium adsentiente collegio; Philippus Catholicus Hispaniarum Rex; Venetaque Respublica perpetuo sociali adversus Turcas, communes christianæ reipublicæ hostes, fœdere jungerentur.* II. *Triremes ducentæ, naves centum, peditum ex Italia, Hispania, ac Germania quinquaginta millia, quater mille ac quingenti equites, idoneus tormentorum numerus, ac rerum bellicarum apparatus tum ad opprimendos hostes, tum ad tuendas fœderatorum ditiones, Algerio, Tuneto, Lepti minime exclusis, conferrentur.* III. *Singulis annis mense martio, vel ad summum aprili, omnia Hydrunti in promptu, parataque essent, ut statim in orientem trajiceretur, bellumque pro temporum opportunitate, ex ducum sententia administraretur.* IV. *Autumno de expeditione in proximum annum, de bellico apparatu Romæ fœderati per legatos agerent; deque augendo, minuendove virium numero ex rerum, temporumque conditione decernerent.* V. *Si sociatis armis, nihil aggredi statueretur, sua cuique privata bella gerere fas esset. Philippo vero bellum Algerio, Tuneto, & Lepti inferenti, ni Veneti*

*Fœdus contra Turcas
& ejus pars.*

Veneti prævalida Turcarum classe distinerentur, triremibus quinquaginta Regi suppetias ferrent. Eodem vinculo Rex, Venetis aliquid in Adriatico sinu adversus Turcas molientibus, obstringeretur; subsidia ea lege tantum exhiberentur, si is, qui peteret, majores auxiliaribus copias comparasset. VI. In quas regiones hostes impetum facerent, eas tutari fœderati tenerentur; in primis vero Ecclesiæ ditiones defendere, eamque ob causam expeditiones in hostem cœptas possent intermittere. VII. Impensarum dimidiam partem Rex erogaret; alterius dimidiæ tripartito distributæ, tertiam Pontifex, binas Veneti conferrent. Quoniam vero sumptibus exhausta Apostolica Sedes, agere id oneris ferre posset, cui parti Pontifex non sufficeret, eam Philippus ac Respublica eadem ratione supplerent, ut nempe ex tribus due Regi, una Venetis portio obtingeret: qui præterea triremes duodecim, tormentis, atque armamentis adornatas Pontifici exhiberent; ipse milite, ac remige, & commeatibus instructas educeret; bello confecto, qualescumque essent, restitueret. VIII. Quæ res fœderatorum cupiam suppetere, alteri deessent, ab iis, qui abundarent, in communes usus erogarentur, atque æquis compensationibus par expensi, acceptique ratio fieret. IX. Frumenta, certo moderatoque vectigali constituto, undique exportandi facultas, atque ex iis potissimum locis, quæ magis opportuna forent, incolarum prius habita ratione, sociis permitteretur; nemini avere frumentariam annonam fas esset, antequam, quod ex eorum usu esset, fœderati comparassent. X. Joanni Austriaco summa imperii concederetur: eo absente, Marcus Antonius Columna vicarius cum eadem auctoritate succederet, imperatorisque pontificii nomine uteretur. XI. In consiliis de bello capiundis tres fœderatorum Principum præfecti convenirent; quidquid majori ex parte decerneretur, id ratum, firmumque foret; fœderis vero imperator mature conficiendum curaret. XII. Si qua inter fœderatos Principes controversia suboriretur, ea Pontificis judicio, atque arbitrio permitteretur; neque interea a belli administratione cessaretur, neve fœdus abruptum censeretur. XIII. De iis, quæ in nostrorum potestatem bello concederent, hostium oppidis, urbibus, ditionibus inter fœderatos dividendis ex societatis anno 1537. idæ legibus decerneretur. XIV. Maximiliano Cæsare, Carolo Gallie, Sebastiano Lusitanie Regibus fœderi

1571 sese adjungentibus, eadem jura societatis manerent, collatique ab iis sumptus ad commune virium incrementum accederent. XV. Ab Epidaurō, ejusque agro, nisi secus Summo Pontifici videretur, socii abstinerent. XVI. Ne quis eorum cum hoste, invitis atque insciis aliis, de pace ageret. XVII. Maximilianum Cæsarem, Carolum Galliae, Sebastianum Lusitaniae, Sigismundum Sarmatiae Reges in belli societatem ascescere Pontifex niteretur.

Hæc summa foederis fuit, ad quod servandum, manu de more pectori admota, se primum Pontifex obstrinxit; deinde Cardinalis Pacecus, Perenoto una cum ordinario legato ad Proregis munus obeundum jam Neapolim profecto, Philippis Surianus, ac Superantius Senatus nomine, tactis sacris, jurisjurandi vinculo se devovere; quatuorque mensium spatio, quo Principes singula rata haberent, praestituto, foederis formulæ subscribere: qua cum ea tantum, quæ in frequenti anno praestari oporteret, continerentur, scripto seorsim confecto, quæ praesenti conficienda essent, exarata sunt, ut majori mense triremes Hispanicae octoginta, naves viginti, in quarum numero pontificiae, Sabaudae, ac Melitenfes non censerentur, cum classe Veneta Hydruntum venirent. Patribus vero, qui ampliorem triremium numerum instruxerant, sumptus factos refarciri petentibus, Pio ejus rei cognitio, iudiciumque delatum est; qui subducta summa, si majores sua portione sumptus fecisse illos statuisset, frumento, quod apud se haberent, aut in posterum habituri essent, pretio ab eodem constituto, satisfieret. Postridie ejus diei, quo hæc acta fuerant, in divi Petri basilica Pii jussu, missarum sacris solemni ritu celebratis, supplicationibusque habitis, Romæ ingenti cum lætitia foedus promulgatum est. Cujus nuntio Venetias allato, vix dici potest, quanto omnes civitatis ordines gaudio perfusi fuerint. Nemo sane erat, qui e summis periculis ereptam Rempublicam non arbitratus, in posterum omnia felicia, ac prospera speraret. Etenim toti christiano orbi summa tantæ rei expectatione defixo, quo tempore minus sperandum videbatur, diu exoptata lux affulserat.

Ejus vero lætitiæ eximia edita signa fuere. Nam sexto kalend.

julii

julii universæ civitatis concursu in aurea divi Marci basilica, Principe, Senatu, legatisque adstantibus, Gusmanus Silvensis, Philippi Regis orator, vir sacratus, quem Patrum jussu Archiepiscopi, Episcopi, atque alii insignes ecclesiastici viri domo deduxerant, divinam rem peregit. Templo exeuntibus, supplicatio per forum, quod aulæis, signis, tabulis pictis, omnique pretiosa supellectile ornatum ad stuporem usque inspiciebatur, haberi cœpta. Cumque ad eam fori regionem, qua edicta promulgantur, perventum esset, præco, Senatus scriba prælegente, ingenti voce fœdus Romæ quartodecimo kal. junii ictum in hæc fere verba pronunciavit. *Deo Optimo Maximo, Beatissima Virgine, votis Pii Summi Pontificis annuentibus, perpetuum inter Apostolicam Sedem, Philippum Hispaniarum Regem, Rempublicamque Venetam fœdus adversus Turcas fuisse percussum. Maximiliano Imperatori, Carolo Christianissimo Galliarum Regi, locum in eo amplissimum relictum. Deum Optimum Maximum ab omnibus submissee exorandum, ut sociis hisce Principibus prospera cuncta ad Venetorum incrementum, totius christianæ reipublicæ commune bonum largiretur.* Verba summo silentio audita, ingentibus acclamationibus, ac innumeræ multitudinis fere, quæ forum, publicas, privatasque ædes compleverat, plausu, tormentorum disphonie, æris campani sonitu, tympanorum strepitu, tubarum clangore excepta sunt. Nihil egregium in civitate fuit, quod non homines ad eum diem concelebrandum publice exponerent; tantaque fabrefacti argenti, & auri vis in forum est illata, ut urbs biennio fere difficillimo, ac gravissimo bello afflictæ eadem faciem, & cultum ad luxum usque præferret. Icto fœdere, legatis injunctum, ut Pontifici, ac Regi gratulentur; Cæsarem ad societatem cum reliquis ineundam adhortetur, efflagitent. Eodem officii genere cum Maximiliano, & Carolo utendum Patres censuere. Sabaudia Ducem idem significari curarunt: triremes tres, quas præstaturum Reipublicæ sponderat, petiere. Pius vero, ut Philippum ad ea, quæ pacta fuerant, intentiori studio exequenda inflammaret, aliosque Reges ad arma consocianda incitaret, Michael Cardinalem Alexandrinum nepotem in Galliam, Hispaniam, ac Lusitaniam legatum designavit. Suriano in patriam reditum

*Pius Pætif.
Cardinalis
Alexandri-
num in
Galliam,
Hispaniam
& Lusita-
niam mis-
sit.*

1571
Senatus
Surlano in
Romana le-
gatione per-
gere præci-
pit.

parante, antequam discederet, ad Senatum literas dedit, quibus virum summo ingenio, admirabili rerum usu insignem per aliquot menses apud se manere, petebat; ut si quid, quod ad foedus attineret, pertractandum foret, ab eo, qui ab initio ad exitum usque virtute, ac prudentia gravissima in re Reipublicæ egregiam operam navasset, conficeretur; idque haud gravate Senatus concessit.

Joannis
Daciae
Principis
obitus.
Stephanus
Batoreus
Princeps a
Dacia vo-
catus.
Philippi
Regis ad
Senatum li-
teræ.

At Cæsar, icli foederis nuntio accepto, licet magnam præ se lætitiā tulisse visus esset, attamen legato Senatus nomine invitanti, multisque ad egregium capeffendum opus hortanti nihil præterea, nisi *Deum Optimum Maximum rebus nostris propitium futurum*, respondit. Ceterum in magna consiliorum ambiguitate, ac perplexitate versabatur. Turcarum arma, quæ jam pridem expertus fuerat, veritus, ægre in gravissimas belli curas, ac sollicitudines se demissurum videbatur; cum præsertim Daciæ res, quæ bellum portendere olim existimabantur, Joanne Principe modo extincto, Stephano vero Batoreo, generis nobilitate, ac propria virtute insigni, a primoribus illius provinciæ Principe nuncupato, tunc interquiescerent. Philippus vero Hispaniarum Rex privatim ac publice editis lætitiæ signis, ingentem se voluptatem percepisse patefecit; literasque ad Senatum dedit, quibus, ut in dies foedus firmiores radices ageret, arctiorque nexu Principes omnes conjungerentur, operam enixe daturum pollicebatur. At in Carolo Galliarum Rege, qui sæpius ad pacem Senatum cohortatus, ob id nuper Aquensem Episcopum legatum Byzantium designaverat, cum percussi foederis a Venetorum oratore certior factus, ne se a communibus christianæ reipublicæ rationibus sejungeret, incitaretur, averfus ab ineunda societate animus non obscure conspiciebatur; quippe qui, bellis civilibus Gallia laborante, omnes cogitationes & consilia ad gravissimas sedandas tempestates contulisset; neque rebus suis conducere existimaret, si præpotentem Principem, cujus amicitiam Galliarum Reges semper coluerant, ejusque viribus ad æmulum sese effertentem potentiam opprimendam nonnunquam usi fuerant, nulla illata injuria, bello lacefferet. Itaque legato respondet: *Quod in foedere ineundo Respublica sibi proposuerat, id ut consequeretur, summopere exoptare; quod in concordiam incubuisset,*

Caroli Gal-
liæ Regis
ad Venetos
de foedere
responsum.

totius reipublicæ christianæ causa permotum fecisse : si fœderati cœptis insistant , ac reliqui Principes in societatem nomina dent , Venetis præsto futurum : interim suis rebus minime conducere arbitrari , cum ab Turcarum finibus longe absit , neque quidquam ab Ottomanorum potentia sibi pertimescendum sit , eorum amicitiam vel negligere , vel abrumpere . Hæc Principum mens , ea consilia erant (prout singuli ex sua in primis utilitate cuncta emetiuntur) ut alii metu , alii spe ducerentur ; nonnullos præsentia pericula terrerent , alios longinqua non permoverent .

Senatus , ut , quæ triremes Corcyræ erant , eas omnes paratas haberet , classis imperatori præcepit ; quo tempore consociandæ fœderatorum classes forent , per suos homines exquireret ; in singulas triremes centum ac viginti expeditos milites imponeret ; navigia Venetias ad convehendos bellicos apparatus , copiasque mitteret ; septuaginta triremes , quæ in Creta erant , aut classi adjungeret , aut ibi subsistere , prout expedire arbitraretur , juberet ; Barbadicum , cum imperatoria auctoritate legatum , quem antea in Adriaticum sinum pro Epirotica expeditione mitti jusserat , una cum Antonio Cana-lio , qui magistratu abierat , in classe retineret ; in consiliis Barbadicum , duos classis præfectos , quinqueringium ducem adhiberet ; quæ a majori parte decernerentur , ipse conficeret ; Pauli Ursini , qui Corcyræ militiæ præerat , Adriatici sinus , nexorumque triremium præfectorum sententias exquireret . Latum insuper , ut majorum triremium præfectus cum novem , quæ in Istria reficiebantur , ad classem reliquam se adjungeret , militesque conveheret . Ac ne ulla in re difficillimis temporibus Patres decissent , Latinum Ursinum , quem copiis insulæ præfecerant , in Cretam misere ; nobilitate insignes , atque bellica virtute præstantes viros in Reipublicæ militiam adscivere ; inter quos præcipui nominis fuere Prosper Columna , Franciscus Justinianus Genuensis , Antonius Galeatius Bentivolius , Galeatius Farnesius , Petrus Avogadrius , Ludovicus Pennius , Pompejus Tiphernas , Camillus Corrigenis , Joannes Antonius Aquavivius , Gaspar Torniellius ; qui egregiam variis in locis Reipublicæ operam præstitere , conscriptisque militibus , maritima loca communivere . Ad tot , tantasque res conficien-

1571

*Mandata
Senatus ad
Venerium
classis impe-
ratorem .*

*Senatus de-
cretum de
iis , qui
maritimis
consiliis in-
teressent .*

*Senatus se-
dulas in
pecuniis col-
ligendis .*

1571

das cum ingenti pecuniæ vi opus esset, in eo Patrum studia enixe versabantur, ut quammaximam possent ejus summam colligerent. Decumati ob id civium proventus, Procuratorum numerus auctus, publica bona sub hasta posita, facultas civibus concessa, ut, certa pecunia persoluta, ante statutum a lege tempus comitia majora ingrederentur; atque ut affatim pecunia in ærarium conferretur, iis, qui conferrent, annua pensio attributa: neque defuere, qui pietate in patriam mirifice incensi privatas pecunias, atque opes in ærarium congererent.

Aloyfii Mocenici Principis ad cives adhortatio.

Horum studia Aloyfii Mocenici Principis prudentia ac virtus vehementer excitabat, qui turbulenta tempestate clavum Reipublicæ tenens, privatis publicisque sermonibus cunctos ad patriæ opem ferendam, majorum exemplis, rebus fortiter gestis, gloriæ stimulis impellebat. *Non hoc tum primum tempus esse, quo Respublica gravissimis fluctibus jactata, ingentes belli labores perpeffa, tandem incolumis, immo illustrior emerisset; quæ patrum, atque avorum memoria acciderant, meminissent, qui Europæ Principum arma consociata, atque in se conversa, constanter repulerant; qui nonnunquam ancipiti, terrestri maritimoque bello distenti hostium impetus ingenti virium conatu, atque infracto animi robore sustinuerant: fortiter perferendo, neque se demittendo fortunam vinci; timore degeneres animos corripere: jam fœdus Dei Optimi Maximi munere ictum; nullam regionem in Europa esse, ad quam non istius belli fama, non sociorum Principum conatus pervaserint; nobilium, & clarorum virorum ingentem numerum ad certam veluti immortalitatis spem in communem hostem rapi, summoque ad Rempublicam defendendam ardore confluere: si in exteris nationibus fervidus iste animi impetus erumperet, quid cives ipsos in patria hac ortos, educatos, & honoribus auctos facere oporteret? an non opes, divitiasque profundere? quidquid ingenio, quidquid consilio possent, expromere? vitam denique ipsam pro patria devovere?* His, atque aliis hujusmodi, quæ oratione Mocenici Principis usurpabantur, cives patria charitate inflammati, ad quæcumque pericula subeunda imperterriti reddebantur.

Dum hæc geruntur, Antonius Canalius, classis legatus, qui

qui cum triremibus sexdecim ad urgenda Cretæ auxilia proficiscebatur, ad Strophadas insulas in Uluzzalium, Algerii Proregem, e Numidia cum novem ac decem rostratis triremibus, ut se Turcicæ classi conjungeret, digressum, incidit: parique ambiguitate captis ducibus, Canalis Turcicæ, Uluzzalio christianæ classis primum agmen esse suspicante, hic Methonem, Canalis Zacynthum tenuit; cumque statim vano se errore deceptum cognovisset, præclaram sibi cum archipirata manum conferendi occasionem elapsam frustra conquestus, intentiore remigio in Cretam magna spe, quæ tamen irrita fuit, illum in itinere offendendi ductus, contendit. Ibi cum præter opinionem e Candida tantum aliquot ad bellum instructas (ægre id servitii genus incolis obeuntibus) comperisset, Cydonem delatus, ut quamprimum ab ea civitate collatæ expedirentur, enitebatur; eoque magis, quod variis rumoribus classem Turcicam in Cyprum trajecturam percresceret: nihil enim, quod ad bellum eo anno administrandum spectaret, hostes prætermittebant. Quid nostri agerent, quid molirentur, solcite per speculatores vestigare; triremes reficere, quibus & in Cyprum copias importarent, & cum nostris, si se occasio obtulisset, dimicarent. In primis vero felicibus superioris anni successibus insolens ac jactabundus Selymus, nihil non sibi ad vota successurum pollicebatur: jam Cyprum tenere, Cretæ, & Corcyræ minari, pugnam cum christiana classe agitare, certam sibi victoriam despondere, ingentes ruinas, ac prope excidium christianorum Principum ditionibus meditari. Tantumque iis cogitationibus audax succreverat animus, ut Piali, quod superiori anno cum Veneta classe pugnam non confecerat, vehementer indignatus, Mehemete faces admovente, imperium maris adimeret, Pertaoque tribueret. In id vero omni studio Turcæ nitebantur, ut quamprimum in Cyprum trajicerent, ac prius quam christianorum Principum arma convenirent (cum haud inanis de foedere rumor nuntiaretur) Tamassum occuparent. Sed licet summa diligentia cuncta administrarentur, haud exiguæ in armandis triremibus sese difficultates objiciebant, quod durum, atque prægrave remigandi onus cuncti perhorrescerent; neque quisquam, nisi invitus, ad triremes pertraheretur. Huic incommodo, vi adhibita, ob-

1571

*Antonius
Canalis in
Cretam pro-
ficiscens in
Uluzzalio
incidit.*

*Selymus,
Piali clas-
sis imperio
dempto, Per-
tao tribuit.
Turcæ clas-
sem remigat-
bus ægre
instruunt.*

viam

1571 viam ire conabantur, cum in semitis, viarumque compitis ex Byzantio, & suburbiiis invitos abstraherent; ex officinis quoque, ac domibus apprehensos in classem detruderent. Halis Bassa cum triremibus quinquaginta veris initio Byzantio digressus, maritimas Venetorum vires, quæ in Creta erant, veritus; ex Chio, & Rhodo accitis custodiis, duarum ac octoginta numero expleto, in Ciliciam profectus, copiarum partem classe in Cyprum trajecit, Pertaoque, qui mense majo Epidauriis, ac Mityleneis navigiis auctus ad Castrum rubrum centum triremibus pervenerat, se adjunxit.

*Mustaphas
munitiones
ad Tamassum
erigit.*

Interea Mustaphas, Halis milite instaurato exercitu, urgere Tamassum, ductisque aggeribus, ad Amathi exterius propugnaculum appropinquare, munitionesque octo erigere aggressus, tribus ex locis moenia quaterere cœperant. Marcus Antonius Bragadenus una cum Hestore Baleonio quæcumque poterant ad tuendam urbem sedulo comparabant, in qua urbe tutanda egregia civium constantia, ingens plebis ardor jam tum primum eluxerat, cum, Leucosia capta, ad deditionem Mustapha adhortante, nullis minis, aut terroribus concussi, extremum in ea defendenda spiritum effusuros conjurassent; atque ob eam rem Nicolaum Donatum, cui insulæ custodia credita fuerat, & cum duabus triremibus portu detinebatur, Hieronymumque Ragazzonium urbis Antistitem Venetias misissent, ut, de rerum statu Patribus edoctis, auxilia enixe flagitarent. Nec multo post (ut antea diximus) subsidia, quæ Zannius imperator discedens Cretæ reliquerat, a Marco Quirino illata supervenerunt. Verum ad hostium impetum sustinendum neque numero, neque robore paria hæc erant; in universum enim tria tantum Italorum peditum millia, agrestes mille ac trecenti, Epirotæ equites septingenti in Tamasso censebantur. Spes omnis in auxiliis, quæ Venetiis submitterentur, sita erat. Ea sedulo curabantur. Duabus onerariis naribus octingentis peditibus, Honorio Scoto duce, commeatum, bellicique apparatus præsidio imposito, Nicolaus Donatus, qui in gravissimo negotio suam patriæ operam obtulerat, ut obsessis succurreret, quam primum in Cyprum contendere jussus est. Is, statim arrepto itinere, ac in Ægæum delatus, turbato mari, tempestateque oborta, reluctante ven-

Hieronymus Ragazzonium, Tamassus Episcopus, missus ad auxilia petenda.

Nicolaus Donatus Tamasso subveniendi impositum.

to , quassatis ac prope disiectis vehementi procella navigiis , iter in Cretam flectere est coactus . Ibi ex navibus altera itineri habendo minime idonea inventa , cum ante classis Turcicae in Cyprum adventum sarciri non posse constaret , magistratus iussu exonerata , omnis subsidiorum spes Tamasso adempta est .

Dum hæc fiunt , ad Castrum rubrum hostium classis universa convenerat , in qua sex supra centum triremes Byzantio egressæ , præter viginti , quæ in Cypro relictæ fuerant , adnumerabantur . His ex Ponto quatuor ac viginti , Uluzzalii septem , rostratæ duodecim , Leptitanæ duæ , Caracozæ longarum una , rostrata altera accedebant ; eæ centum ac septuaginta trium summam , absque piraticis , conficiebant , quæ regiæ classi belli tempore sese adungere consuevere , supra sexaginta . Lustrata classe , consilio habito , in Cretam profiscuntur , cum adhuc Quirinus in Cydoniæ portu cum triremibus triginta , Canalius in Candida cum totidem detinerentur . Amphimaleum portum hostes ingressi , Apicornum castellum in litore situm ab oppidanis relictum occupant . Pertaus Cydoniam delatus , haud longe ab urbe copias exponit , villas diripit atque incendit , jumenta abigit , accolæ capit . At Lucas Michaelius legatus validam militum manum ex oppido emittit , qui , nonnullis ex Canalii triremium militibus sibi adjunctis , hostium impetum fregere . Eodem tempore cum Franciscus Justinianus Genuensis cum octingentis e Cyrno insula militibus opportune applicuisset , ex iis trecentis statim in hostes immixtis , præcipientes proripere sese in triremes coegit ; fugientes multi cæsi sunt , reliqui Cydonia abscessere . Inde Rhythymnam , urbem nobilitate , divitiis , publicis , privatisque substructionibus insignem , petiere ; Milopotamum oppidum nonnullosque in litore pagos flammis absumpsere ; cumque ex captivis cognovissent , cives metu hostium dilapsos , Hieronymum Justinianum Consiliarium cum centum tantum militibus in urbe esse , propius sese inferre , copiis expositis , statuunt . Justinianus pro tempore , ac necessitate consilium capit ; parva cum militum manu , quam apud se habebat , in hostem progreditur , cujus impetum fortiter sustinendo , non absque eorum cæde in penitiora , ac tutiora loca incolumis se recipit .

1571
Venetæ naves subsidia in Cyprum debebentes tempestate jactatæ .

Turcicæ classis ad Castrum rubrum , & ejus numerus .

Turcæ Amphimaleum portum ingressi Apicornum occupant .

Turcæ Francisci Justiniani virtute prestigati Cydonia abscedunt .

1571
*Rhithymna
 ab incolis
 deserta a
 Turcica
 praedicta*

*Turcica
 triremes ad
 Cretae litora
 illisae.*

*Pauli Con-
 tarenii opera
 in Zacynthi
 custodia.*

pit. Turcae in urbem vacuum ingressi a nullo barbarae crudelitatis exemplo abstinere; domos diripere; in aedes ac templa saevire; publica privataque aedificia concremavere; ingentem praedam, bellica tormenta aliquot avexere; triremem instrui coeptam, atque vindemiae cuncta instrumenta, immensumque cadorum numerum (cum ea praeter ceteris ferax regio vitibus sit) incendere: in sepulchra quoque saevitum, e quibus eruta defunctorum ossa, ac cineres in auras, execrando ipsis quoque hostibus facinore, dispergebantur; cujus immanissimae impietatis irato Numini poenas haud immeritas persolvere, nonnullis triremibus vento abreptis, atque in propinqua litora impulsis, compluriumque caede disiectis; multis quoque, quos praedae cupido palantes longius abstraxerat, ad duo millia a militibus, atque ab incolis caesis. E Creta hostes Cytheram delati multis damnis, ac cladibus incolas affecere. Inde Aegialiam devecti, ibique nonnullis eorum, qui a Selymo defecerant, vicis vastatis, atque incensis, eodem cursu Zacynthum pervenere. Paulus Contarenius, vir spectatae prudentiae, ac virtutis, cunctis ad civitatem tuendam necessariis instructis, ex suburbio insulaque complures cum pretiosiori suppellectile intra arcem coegerat; hostium egressum incolae aliquantisper remorati, cum impares viribus essent, ipsi quoque in arcem se recipiunt. Eam difficulter expugnari posse Turcae rati, per insulam effusi, immensam vitium copiam, quibus maxime Zacynthus abundat, incidere; suburbium illud satis amplum, injecto igne, cremarunt.

Ceterum de Turcae classis in Cretam appulsu Venerius imperator certior factus, quod percussi foederis fama hostes ulterius sese non illaturos speraret, Corcyrae subsistere decrevit; tum quod ibi focias classes convenire statutum fuerat; tum ne, si inde discederet, nonnihil de concepta in omnium animis nuper initae societatis opinione imminuere verebatur; demum ne, insulis penitus relictis, populos ad extremam pene omnium rerum desperationem adigeret. Ea de re cum ad Senatum literas dedisset, in magna trepidatione Patres versabantur, variaque animis subiciebant, quae miserrimam horum temporum conditionem facerent. Hostes in Cretam ingressos cuncta ferro, flammaque depopulari; nostrorum exploratis im-

pedimentis , ad reliqua maritima oppida vastanda , ac diripienda properaturos ; numero , ac viribus non adeo Reipublicæ classē instructam , ut pari certamine cum hoste congrederetur ; Hispanos assueta negligentiae tabe , atque artibus , neque classis in Italiam adventum urgere , neque Italicarum triremium subsidiiis periculis praesentibus occurrere : vereri subinde Patres , ne , ad Corcyram imperatore commorante , detrimenti aliquid Respublica acciperet ; cum praesertim Marcus Antonius Columna , pontificius imperator , atque Ascanius Cornius , vir clari in Philippi Regis militia nominis , qui ambo tunc Neapoli erant , Venetam classem , Turcica sese inferente , tuto Corcyrae consistere non posse existimarent , quod viribus superior hostis , scopulo adverso oppido occupato , nostras undique triremes laedere , ac ne Hispanica , Cretensisque classi conjungerentur impedire posset . Itaque Melsanam maxime ad confociandas foederatorum vires opportunam censebant : in primisque id eo astruebat Columna , quod si fieret , hostes in Adriaticum sinum minime progredi ausuros , ne in reditu a nostris ad Corcyram expectarentur ; alioqui manum felici eventu conferi posse arbitraretur .

Verum Senatus , cunctis mature perpensis , Venerio scribendum censuit , hoste Adriaticum versus sinum proficiscente , Brundisium peteret ; sin secus sibi , atque praconsultoribus videatur , totum ei negotium se permittere ; minime vero probare , ut e sinu redeuntem Turcicam classem ad Corcyram foederati opperirentur , sed quocumque loco esse intelligerent , eo recta contenderent , praelioque decertarent . Ceterum cum Venerius imperator hostium classem Zacynthum delatam , perque speculatores de numero , copiis , viribus certior esset factus , Columnae , quin etiam Cornii sententia intellecta , cum Francisco Cornelio praetore , Aloysio Georgio Corcyrae legato , Paulo Ursino , Francisco Duodo majorum triremium praefecto consilia init : quid progrediente hoste , atque in Adriaticum se inferente , faciundum sit . Re agitata , Hydruntum , quod ibi nec statio satis tuta , neque portus clausus esset , improbatur : Brundisium , quod ad vires foederatorum conjungendas minime idoneum censeretur , nequaquam placebat . Itaque tandem Melsanam

con-

*Mandata
Senatus ad
Venerium
classis im-
peratorem .*

1571

*Venerius
imperator
Messaniam
cum classe
contendere
deservit.*

contendere, ibique Hispanam, ac Pontificiam præstolari classes statuunt; Baptistam Benedictum trierarchum in Cretam ad Quirinum, & Canaliū legatos, ut quamprimum Messaniam conveniant, sollicitandos mittunt; Gabrielem Canaliū, Franciscum Thronum ad hostium progressus explorandos proficisci jubent. Ii Cephalleniam devecti Ficherium portum (ab hostibus minime se detectos fuisse rati) tenent; ab incolis de Turcarum progressu, viribus, ac de iis, quæ post direptam Zacynthum gesserant, edocentur. Hostes enim e Zacyntho ad Argostolium, præcipuum Cephalleniae portum, devecti, in litus sese ejecerant; proximioribusque pagis incensis, dispalati, excursionibus, flammis, ferro sævientes, ingenti jumentorum, atque hominum, qui trium millium summam excedebant, abacta præda, classem conscenderant. Trierarchi, viribus, ac consiliis hostium cognitis, iter Corcyram intendunt. Tum Carazzalius, qui cum expeditis septem triremibus, septem passuum millium intervallo, ne se nostris proderet, improviso eos in portu adoriturus detinebatur, in altum progredientes conspicatus, acriter insequitur. Thronæ triremis remiges, atque epibatæ inopinato impetu perculsi, cum repente animis excidissent, vigorque ille nervorum, atque artuum, quo tunc maxime opus fuerat, elanguisset, sese hosti eripere nequivere. Thronus cum prece, minis, aut verberibus excutere metum, atque trepidationem ex eorum animis non posset, captivus una cum triremi in hostium potestatem concessit. Canalius citatori remigio usus, incolumis evasit.

*Franciscus
Thronus
trierarchus a
Carazzalio
captus.*

*Parga a
Turcis dis-
cessit.*

Ceterum cum Bassa ex nostris captivis Venerium Corcyrae cum sex ac quinquaginta triremibus, galeatiis sex esse cognovisset, nulla mora adhibita, eodem contendit, a tergo triremium manu relicta, quæ instauratum fere Pargam oppidum demoliretur; cujus rei Corcyrae magistratus certiores facti, incolas demigrare, omniaque inde asportari jusserant. Hostes desertum locum nacti, resectas aedes, mœniaque recens extructa solo æquavere. Decimo quinto kal. augusti Turcica classis Buthrotum pervenit, cum jam Venerius imperator in Siciliam navigasset. Corcyrae præfectis ob egregias munitiones vim nullam pertimescentibus, illud tantum cordi erat, ne nobile, ac peramplum suburbium, agerque ipse in-

cen-

tendiis, ac direptionibus deformaretur. Huic incommodo ut obsisterent, intra Divi Isidori, Sanctique Angeli arces, urbis fossas, atque euripum, quantas maxime poterant hominum, jumentorum, ac supellectilis vires cogi mandarant. Verum hostium duces cum alia agitarent, in diversas sententias scindebantur. Nonnulli, celerrime insequendam Venetam classem censebant, quam etsi minime assequerentur, suis tamen rebus maxime prospectum iri arbitrabantur, si felici navigationis cursu Rhegii in Brutiis portum caperent, quo ex portu, ne Hispana classis, Cretensesque triremes Venerio adjungerentur, impedirent. Aliis in Adriaticum sinum progredi placebat, ut copiis, quæ (ut mox dicemus) in Illyricum, atque Epirum adversus Venetos descenderant, animos adderent. In hac sententiarum ambiguitate versantibus, Acmatius Bassæ, qui in Olchinienfes profectus fuerat, literæ supervenere, quibus, nisi accedente classe, urbem præfidiis apprimere communitam suis copiis expugnare non posse significabat. Igitur rejectis de profectio in Brutios consiliis, proras advertere Olchinium statuunt.

Interea dum & consulendo, & adverso vento Buthroti detinerentur, eorum triremes, quæ custodias ad *Merleras*, quas vocant, insulas obibant, milite, bellico apparatu, nautico pane in classis usum onustam, Corcyramque adventantem Constantinam navim cepere. Eadem declinante in vesperam die, sedato mari, Michael Barbadicus, ac Petrus Bertolacius Jadertinus, qui Olchinio digressi Corcyram suis cum triremibus petebant, e longinquo classe inspectæ, amicitiae significatione, tormenti displosione edita, cum, ut assolet, pari bombo responderetur, nostros esse arbitrati, obviam facti, cum sero se deceptos animadverterent, obversis proris, fuga salutis consulere frustra adnixi, ab aliquot hostium triremibus, quæ prope litus ad Divæ Catharinæ constiterant, atque in altum sese effuderant, intercluso itinere, capti sunt: ingentisque eam ob rem ignium vi, & machinarum fragore lætitiæ signa ea nocte ab hostibus edita fuere. Haud absimilem Mocenica navis, magnitudine & capacitate insignis, casum subiit, in qua, præter cetera, octingenti pedites, Joannis Thomæ Constantii ductu, Corcyram, binæ Veronensium cohortes,

Bona-

1571

*Turcarum
consilia de
bello mari-
timo admi-
nistrando.*

*Turce Ol-
chinium in-
vadere sta-
tuunt.
Constanti-
na navis a
Turcis ca-
pta.*

*Michael
Barbadi-
cus, & Pe-
trus Berto-
laci in
Turcarum
potestatem
pervenit.*

1571 Bonajunctio praefecto, a pernobilis illa civitate ad classem mittebantur. Namque in eam a decem Turcicis triremibus impetu facto, atrocique certamine oborto, cum initio nostri egregie se tuerentur, pulsoque hoste, institutum iter tenere contenderent, neque viginti quinque vehementius irruentes propugnatorum constantiam frangere, aut ad vela demittenda compellere potuissent; tandem universa hostium inuenta classis, circumquaque tormentorum ictibus verberando, non absque multarum triremium depressione, Turcarumque ingenti strage, navigio potita est. Ducenti e nostris periire, Bonajunctius, qui aeger lectulo decumbens, qua atrocior fervebat pugna, deferri voluerat, saucius in hostium potestatem pervenit, ac paulo post ex acceptis in ea dimicatione vulneribus excessit.

Joannis
Thomæ
Constantii
percelebris
virtus &
constantia.

Magna, atque incredibilis Joannis Thomæ Constantii audacia fuit, qui vix decem ac septem annorum adolescens, perditum praefecturam gerens, in imperando prudentia, in pugnando fortitudine excellens, dum huc atque illuc discursans animos pugnantibus addit, confestim, Turcis scandentibus, oppleta navi, intrepide dimicans, cruento gladio conspicuus, cum prius improsperi eventus certus, signa a vexilliferis in mare projici, ne in Turcarum manus pervenirent, jussisset, ab hostibus est captus, atque ad Halim Bassam perductus, non multos post dies Selymo dono missus est; qui eximiam indolem, atque ingenium admiratus, percontatus, *Cur ea ætate tantum ausus esset, ut unico navigio potentissimæ ac formidandæ ejus classi obsistere sibi in animum induxisset?* ejusmodi responsum tulisse fertur: *Non aliter sibi pro Christi Servatoris gloria, suorumque Principum obsequio faciundum fuisset.* Inde ad Mehemetem Bassam a Selymo delegatus, ut divitiarum, ac potentiae spe, præmiorum ostentatione illum pellicere ad Mahometana sacra niteretur; non minus in eo animi certamine, quam in pugna obeunda ingens illius fortitudo enituit, cum nullis nec precibus, nec suasionibus, nec minis flecteretur, atque ex ore suo Christi, Servatoris humani generis, nomen tantum depromeret; Mehemetique verbera, tormenta, necem intentanti constanter caput offerret. Bassa illius interrita, infractaque constantia nil permotus, manibus,

bus , pedibusque jubet injici vincula , ac per vim circumcidi ; sed ad ejus mulcendum animum aurea veste indui , capiti splendidum turbinatum pileum , more gentis , superimponi . Ille imperterritus , discissa veste , pileo humi dejecto , ne quam impiæ superstitionis noxam contraheret , unam , tot undique angustis circumseptus , Christi Redemptoris opem , & auxilium implorat . Eam ob rem Bassa cum iis , qui aderant , admirabundus , privatim tormentorum diuturnitate , ac tædio maceratum de sententia dejici posse , sibi persuadet ; ea in re cum frustra laborasset , tandem in regia balnea missus adolescens , in Euxini maris turrim captivus detruditur .

Hostes , validius captivorum præsidio firmata classe , ad Soppoti litora contendunt . Expositis copiis , militum animos , qui Emanuelis Murmuri auspiciis oppidum tuebantur , tentant , donec subductis tormentis , verberationem instituant . Interea Turcarum manus cum scalis ad mœnia usque sese proripit . Scloppis , atque glandium procella res geritur ; nemo ad mœnium pinnas impune accedere permittitur . Propugnatores initio acriter se defendunt ; verum recenti milite , atque vehementiori assultu petiti , laboribus , vigiliis , vulneribusque confecti , multis amissis , hostes oppidi ingressu prohibere nequivere . Omnes passim cæsi ; pauci , qui supererant , fuga saluti consulere , Acrocerauniorumque ope se hosti subduxere : Emanuel Murmurus præfectus faucius est captus . Turcæ , Soppoto capto , ac milite firmato , Aulonem , Epidamnumque celeriter prætervecti , Olchinium , quo eorum jam pervenerant copię , petiere . Nuntiis enim de Epirotarum defectione permoti , quam maximas poterant iis in regionibus copias coegerant : Cestriæ , Epidamni , ac Ducaginarum præfecti , confociatis viribus , cum quindecim millium peditum numero , decem majoribus , compluribus minoribus tormentis prope Reipublicæ fines sese intulerant , munitionesque ad Rhizonici sinus fauces , ac Novigradi euripum erigere adnixi fuerant , ne e continenti oppida adorituris , nostri mari succurrerent . His permoti Patres , ut Epirotas in officio , ac fide continerent , Malatestæ captivo famam Martinengium suffecerant , atque in Epirum miserant . Marcovitæ , qui a Turcis defecerant , angustis occupatis , ho-

*Soppotum a
Turcis cap-
tum .*

*Savva
Martinengius militi-
bus in Epi-
ro præfec-
tus .*

1571 ftes ab Antibaris aditu intercludere nitebantur. Olchinii milites accolarum auxilio, Cornum, & Diui Georgij fauces inferant, quibus ex locis, ingruentibus parua militum manu, obsisti poterat, cum opportune Nicolaus Surianus, Olchinienfium periculo cognito, nouis militibus ex Afcriuio in urbem inuectis, praesidium auxit, aditus arctius interclusit, cum Hieronymi Pisauri, & Alberti Contareni triremibus, qui circumiecta litora confederant, hostes multis detrimentis, atque incommodis adeo affecit, ut licet prope in conspectu nostrorum essent, ad invadenda, atque oppugnanda Venetorum oppida cominus progredi non auderent.

Nicolaus
Surianus
obsidia Ol-
chinium
mittit.

Olchinium
a Turcis in-
vaditur.

Verumtamen adventantis Turcicae classis rumoribus aucti animis hostes, nostros ex angustiis deicere, atque in Olchinienfem agrum aditum sibi facere adnituntur. Duplici exercitu terra, marique petitam urbem, neque moenium firmitate, neque aggeribus satis munitam, praesidio in dies immunito, nostri difficulter tutari posse rati, milites ex adituum custodia intra moenia compellunt, Acmatem, qui cum quindecim millium copiis oppido appropinquaverat, repellere conantur. Italorum, & Gallorum virtute, ex quibus id constabat praesidium, oppidanorum ferocia, ac multorum, qui e Scodra, aliisque locis convenerant, fortitudine submoti hostes, nondum moenia subire poterant, cum Martinengius, hostili tormento pinna moenium decussa, ruina fere obrutus est, ita ut sensu linqueretur; qua ex re tantum trepidationis propugnatorum animis est injectum, ut, Turcica classe in urbis conspectum prodeunte, cum ancipiti praelio imparem se Martinengius cognosceret, spe Olchinii tuendi prorsus dejectus, una cum Hieronymo Venerio praetore de deditioe facienda consilia inierit. Orembejo, Turcici idiomatis interprete Lucensi a Pertao ad nostros misso, iis legibus pacta deditio, ut militum, atque oppidanorum vitae, ac fortunis consuleretur, unicuique abeundi libera facultas esset, nulla injuria, aut vis iis, qui manere vellent, inferretur; Epidaurum milites cum armis, atque impedimentis perducerentur. His scripto firmatis, Hieronymus Venerius, ac Sarra Martinengius triremes conscendere. Antonius Brutus, Olchinienfis eques, qui egregiam Reipublicae ope-

Olchinium
a Turcis
captum.

operam in Epiro navaverat, deditionem impugnaverat, Ac-
 matisque conatibus obstiterat, summam adversus se gentis
 invidiam veritus, Liburnica conscensa, cum in Apuliam trans-
 iturus in altum se eiecisset, a Turcica triremi interceptus,
 captivus ad Halim Bassam est perductus. Olchinii deditione
 in castris vulgata nimis amplis conditionibus facta, Acmate
 indignante, e Janizzeris complures propius ad strata tormen-
 tis urbis moenia succedere; perque ruinas aditum sibi in op-
 pidum patefecissent, ni milites custodiæ a Pertao præfecti,
 quibus consulto quosdam e nostris militum præfectos, atque
 incolas intermisceri jusserat, donec novum ex militari præscri-
 pto præsidium institueretur, obstitissent; ac Janizzerorum
 præfectus Olchinienfes adversus pactas condiciones nulla in
 re lædi permissurum pollicitus, cum pluribus e suis urbe ex-
 cipitur. Id cum reliquis patefactum esset, impetu facto, per
 fatiscencia moenia (an custodiæ militibus permittentibus in-
 certum) irrumpunt; obvios quosque absque discrimine ob-
 truncant, cuncta diripiunt, igne in ædes grassantur, licet non
 palam concedente, attamen permittente Acmate, inter quem,
 ac Pertaum eam ob causam multa irarum semina suborta
 sunt. Hieronymus Venerius, ac Sarra Martinengius tantum
 cum duodecim e suis incolumes evasere.

Olchinio capto ac direpto, in Antibaris conspectum se
 Pertaus dedit: militibus, ac tormentis in litus eductis, per
 Orembejum Alexandro Donato prætori literas mittit, qui-
 bus ad urbem tradendam hortabatur. Is libenter se cum
 Orembejo collocuturum respondit; qui, Pertao jubente, præ-
 torianis quibusdam stipatus ad urbis portas accedit; a Joanne
 Guidiccione, Lucensi, præcipuo militum ejus loci præfe-
 cto, prætoris verbis in urbem invitatur. Epirota quodam
 centurione a nostris obside relicto, ingressus, secretoque de
 facienda deditione cum Donato colloquitur; in id conve-
 niunt, ut posthodie suam illi mentem prætor significet. Gui-
 diccioneus missus, qui, vita ac bonis conservatis, unicuique
 discedendi facultate permissa, deditionem pacisceretur. Ex
 condito Orembejo denuo Antibarim introducto, dum con-
 cordiæ leges describerentur, Acmatidis in propinquos se agros
 inferentis tentoria conspiciuntur; inde majori metu Donatus

1571

Antonii
 Bruti Ol-
 chinienfes
 virtus in
 patria præ-
 tegenda.

Turca, fide
 violata, Ol-
 chiniam di-
 ripiunt.

1571

*Alexander
dñr Dona-
tus turpi
deditione
Antibarim
in Turca-
rum pote-
statem re-
linquit.*

*Joannis
Bruni, An-
tibaris Epi-
scopi, opera,
ne civitas
Turcis tra-
deretur.*

*Alexander
Donatus a
Decemviris
exilio da-
mnatus.*

*Butua à
Turcis di-
vulsa.*

perculsus, e vestigio pacta concordia, urbe egreditur, non sine ingenti periculo, ne una cum Orembejo a furente milite, atque oppidanis interficeretur; plerisque e civibus, ac militibus repentinam, ac turpem deditionem detestantibus, quos Joannes Brunus, Antibaris Antistes, Antonii Bruni affinis, summa in religionem pietate, magna in Venetos fide, ad hostium impetum fortiter sustinendum, neque per metum atque ignaviam hosti deditionem facerent, vehementer dicendi ardore incitaverat. Verum Orembejus, solerti astu infimæ plebis ingluviem, frumenti ac commeatu horreis repletis, permulcere adnixus, una cum Donato, ac militibus, paucisque aliquot civibus evasit: captivum Antistitem hostes fecere. Donatus ob rem perperam, atque ignave gestam bonorum publicatione, perpetuo exilio, nobilitatis amissione a Decemviris est mulctatus. Turcæ, Antibari munita, Spizzæ, castri edito loco prope litus situm moenibus complanatis, Butuam ab Augustino Paschalico prætor, militibus atque incolis relictam, oppidanis se deditibus, occupavere; leges eorum, ac privilegia facta testaque servare polliciti. Verum, abscedente classe, infirmum atque exile oppidum ægre defendi posse earum regionum Sangiacus ratus, ad diruenda moenia, domos solo æquandas, oppidum diripiendum se contulit. Neque aliquod libidinis, avaritiæ, necis, captivitatis genus fuit, cujus vestigia in oppidis, urbibus, agris, tectis, innoxiiisque populis impressa truculenti, ac barbari hostes non reliquerint.

Neque tot funestis cladibus, atque incendiis exfaturati, Vluzzalium cum triremibus sexaginta altius se in Adriaticum inferre, atque ad Pharum usque pertingere jubent. Quoad *Curzulam*, quæ olim Corcyra nigra dicebatur, devedto, Antonius Balbus prætor, atque oppidani ingenti adeo timore correpti sunt, ut uxorum filiorumque prorsus obliti, noctis silentio deserto oppido, in prærupta, atque impedita loca profugerent. Virorum vero ignavia, mulierum, quæ in urbe remanserant, fortitudinem, atque audaciam excussit. Nam, virili sumpto habitu, atque arreptis, quæ homines projecerant, armis, incredibili prope, atque in omnem posteritatis memoriam exemplo ad moenia tuenda,

quæ

*Antonii
Balbi &
Curzolen-
sium muli-
erum pul-
cherrimum
tutinas.*

quæ jam , triremibus propius admotis , quati ab hostibus cœperant , convolarunt , eosque egregiæ invictæque virtutis constantia repulere . Antonius Balbus prætor , quod oppidum hosti reliquisset , a Decemviris Pharum deportari jussus est . Iisdem cladibus Turcæ , suburbiis exustis , compluribus vel cæsis , vel captis , Curzolam affecere , in Lissam , & Scoltam insulas crudeliter quoque , nisi vento repulsi fuissent , debacchaturi . Illud sane hoc loco , non absque piaculo prætermiserim , ex Phari incolis , qui in saltus , ac montuosa loca se receperant , mulierem extitisse , quæ cum lentiore ceteris gradu Barbosam montem , ex Turcis quodam insequente , peteret , prominentiorem rupem conscendit , quod tuto loco consistere sibi videretur , neque ob saxorum procellam , quæ ab ea jaciebantur , eo se se tollere posset hostis ; qui contumeliosis verbis , atque conviciis illam est aggressus . Irarum æstu mulier percita , funda circumjesta , tanto impetu lapidem in Turcam excussit , ut fronte ictum prosterneret , statimque defiliens ipsiusmet gladio caput impavida præcideret .

Turcicæ classis in Adriaticum adventu excitatis hostibus , qui in Epiro atque Illyrico mediterranea Venetorum finibus loca proxima infederant , Cliuni præfectus valida manu e Clissæ jugis descendens , Salonæ turrin invasit . Ejus custodiæ Vespasianus Stimilianus , & Gaspar quidam Mediolanensis centuriones cum idoneo ad Turcas repellendos præsidio præerant ; quod ii minutis tormentis , majore duodecim tantummodo librarum pondus executiente , uterentur . Verberatione coepta , Massella quidam , gregarius miles , pretio corruptus , cum hoste de prodendo oppido agere cœpit . Ejus rei rumor cum ad Spalatum , propinquam urbem , pervenisset , Junius Pompejus , illius loci militiæ præfectus , biduo postquam ad Salonam confederat hostis , e selectis fidisque militibus coacta cohorte , maritimo itinere properare ad oppidum contendit . Extento vexillo (ut moris est) amicitiae signa exhibentem hostes , qui jam turrin occupaverant , scloppis , ac tormentis consalutavere . Itaque Vanizzam se recipere coactus , Spalatum regreditur . Eadem die Gaspar , Turcarum more , egregio amictu ornatus , superboque insidens equo , a præfecto ad Saxum , situ , atque opere munitum oppidum ,

Salona prodione in Turcarum potestatem pervenit . Junius Pompejus .

1571
Saxum ab
Antonio
Barberio
Turcis tra-
ditur.

cui Antonius Barberius centurio præpositus erat, sistitur, prece, ac suasionibus Barberium ad deditionem impulit. Eorum, qui in Salona, & Saxo erant, militum pars Spalatum se contulere, alii ab ipsismet facinus averfantibus hostibus laqueo necati, infandi criminis poenas dedere.

Hæ tot tantæque clades cum aliæ super alias Venetias nuntiarentur, vix dici potest, quantus civitatem moeror, quanta perturbatio invaserit. Omnes maritimas Adriatici sinus oras infestari; mortales passim in servitutem abripi; urbes, occupari; jam ferme aperto mari neminem se committere audere: ut vererentur plerique, ne usque in Istriam sese proriperet hostis, atque insolenti elatus fastu, barbaraque superbia tumidus, in conspectum se urbis daret: cui etsi nihil timendum esse vel egregio, ac munitissimo situ, vel insistente a tergo nostrorum classe, videretur, cum diutius se sinu Adriatico non absque ingenti periculo contineri Pertaus posset; attamen, ne difficillimis temporibus quidquam prætermitteretur, ad reliquas sollicitudines, muniendorum quoque litorum, quæ civitati objecta sunt, curam Patres adjunxere.

Senatus ur-
bis litora
munire de-
cernit.
Venetarum
paludum
descriptio.

Extremum hunc Adriatici maris recessum tenue litus ambit; a tergo vastæ paludes cum maris æstu, tum fluminum exoneratione confectæ insident, quas a favientibus maris procellis, seseque attollentibus fluctibus, ex arenæ cumulis aggesto munimento, natura defendit; hominum industria maximis saxorum, vallorumque obicibus tuetur. Paludum vada variis anfractibus canales distinguunt, qui venarum instar per universum corpus diffunduntur. Curvatum hoc litoris dorsum pro muro urbi est; atque ab Athesis ostio usque ad Anaxi amnis fauces pertinet; passuumque millibus triginta in longitudinem protenditur. Quinis in locis intercisum infundenti se pelago sinum pandit: inde tuti in portus receptus, egressusque in altum patent. Ex iis portubus (cum reliqui vel fluminum alluvione, vel maris æstu fere interierint) duo erant aquarum altitudine, & capacitate insignes, qua negotiatores vel ad urbem commearent, vel solventes provincias, regionesque peterent: alter a pervetusto templo in litore sito Divi Nicolai appellatus; alter a propinquo oppido, Venetorum olim Principum sede,
aqua-

aquarum vi dejectæ , ac demersæ vestigia referente , Metamauci est nuncupatus . E regione Divi Nicolai opere egregio , admirabilique artificio arx constructa , ac munita inspicitur ; concamerationum ordinata serie ex aqua extantium ita distincta , ut in earum singulis dispositis tormentis , si qui fauces per vim ingredi conentur , ingentium pilarum displosione deprimi , ac demergi possint . Tutandorum litorum cura summo cum imperio Vincentio Mauroceno commissa est . Senatorii ordinis adlecti sex , qui eidem , quacumque in re opus esset , præsto forent , Daniel Venerius , Marcus Justinianus , Hieronymus Contarenus , Franciscus Michaelius , Laurentius Superantius , Andreas Bernardus Sebastiani filius . Castello quod portui imminet Aloysius Grimanus est præfectus . Alexander Bonus , marcius Procurator , ad Fossam Clodiam cum summa auctoritate proficisci iussus ; Andreæ Bernardo , Francisci filio , commeatum cura demandata est .

1571

*Vincentius
Mauroce-
nus litorum
munitioni-
bus cum
imperio
præficitur .*

Julio Saorniano , cui in litoribus militare imperium patres detulerant , ac Brunoro Lampesio , bellicarum rerum scientissimo , ad se vocatis , de tuendorum litorum ratione a Mauroceno consulitur . In primis militum præfidiis , tormentorumque libratoribus castello ad Divi Nicolai portus fauces firmato , transversam crassiorem catenam ad oppositum litus duci placuit , qua penitus adeuntibus ingressus obstrueretur . A tergo in interiori parte tres Galeatiæ , triremesque nonnullæ magno omnis generis tormentorum numero , quibus in portum irrupere conantes arcerentur , sunt constitutæ . Ad Metamauci portum munitionem , e cæspite & gleba fronte , quæ ipsum oppidum spectabat , obstructa , qua Venetias obvertebatur , patentem erigendam curarunt . Reliqui portus & minori aquarum profunditate , & sinuosis , tortuosisque canalium flexibus tutiores exigua opera indigere videbantur . Custodiæ militum diversis opportunisque locis adhibitæ : ducenti præterea cataphracti equites e continente in litus evocati ; reliqui ad oppidum Mestre coacti , ut , si occasio posceret , se se statim in litus inferrent . Fabii inter eos Pepoli , Bononiensis , studium , atque egregia voluntas in Rempublicam enituit , qui sponte cum quadraginta ex illius nobilitatis flore , atque haud exigua militum manu Reipublicæ

*Julius
Saornianus
militum in
litoribus
præfectus .*

1571 præclaram operam navavit . Perpetua quoque , ac lata fennita , qua ultro , citroque ab una ad alteram stationem commeari pedites equitesque possent , perducta ; transversus agger in Divi Nicolai litore , ab ea parte , quæ paludes respicit , usque ad mare egesta humo , extructus , introrsum ad propugnatores excipiendos patens , exterius compactis in morem dentium sudibus communitus , in medio propugnaculum undequaque absolutum ; in extremis marginibus dimidiatae munitiones erectæ , quæ utrinque transversos aggeres , mediumque propugnaculum protegerent . Octangulari quoque forma certis locis , qua majoribus navigiis aditus patere non poterat , in stagnis munitiones constitutæ , tormenta disposita , quibus undequaque aditus intercluderetur . Eorum operum pleraque ex terra pro tempore confecta , vel potius inchoata , paulo post , Antonio Theupolo , Andrea Bernardo , & Jacobo Contareno , ex Decemvirum decreto , curantibus , tutiora , atque aptiora reddita sunt . Hac ratione litoribus munitis , ejusmodi erat Julii Saorniani consilium , ut quatuor peditum millia medium inter Divi Nicolai , ac Metamauci portus semet statuerent , quo expeditius in omnes se partes ejicere , opemque rebus poscentibus ferre posset .

Hostes interea , cum classe Neocastrum ad Rhizonici sinus fauces se contulissent , de Ascrivio invadendo dissentiebant . Acmates maritimis viribus in sinum penetrandum , atque terrestribus copiis robur addendum censebat : Halis , ac Pertaus secus arbitrabantur , veriti , ne , consociatis foederatorum classibus , in sinus angustis intercepti , exitu prohiberentur . Ea cum probaretur sententia , Uluzzalio ad classem reverso , recta omnes Aulonem delati , ibique navalium sociorum numero , ac militibus resecta classe , Corcyram iter direxere . Ad Paxon devecti , explorari in primis Corcyrae euripum jubent ; inde cum Buthrotum tenuissent , duces insulam circumvecti , situm , stationes , promontoria diligentissime contemplantur . Corcyrae vero magistratus de hostium adventu certiores facti , ut incolæ in tutiora loca se recipiant , edicto cavent . Georgius Murnurius , qui insulae regionem in occidentem versam equitum ala tutabatur , cum classem euripum versus sub vesperam progredi animadvertisset , ad Govinum

por-

*Turcarum
duces Cor-
cyrae muni-
tiones ex-
plorant .*

portum quinque passuum ab urbe millibus, ut quammaximis possent Corcyraeos cladibus afficerent, piraticas summo mane venturas ratus, cum die noctuque nullo intermisso momento temporis equitasset, ante solis exortum prope eam stationem se in insidiis collocavit; atque (ut sibi persuaferat) nonnulla a reliqua classe, quæ Buthroti constiterat, navigia secesserunt. Horum duo, quibus Turcarum maritimus imperator vehebatur, se usque ad Maripetrum scopulum proripuerunt, inde stationem, quam *Mandracchium* vocant, Divi Isidori arcem, fossasque urbis ingenti hominum multitudine, atque impedimentis oppletas intuitus, eam oppidi partem perlustravit; reliqua Caracozae, Cassani Baphi, & Saramensium insignium piratarum erant; qui cum ad Govini vineta exscendissent, Baphus tribus stipatus fociis in nostrorum insidias incidit, e quibus erumpens Murmurius hostes acriter est infectus. Verum cum ii dispalati essent, nostri equites a prima luce jejuni sub armis defatigati steterant, difficulter per intricabilia consita vitibus loca sese explicare, atque militaria munera obire poterant. Baphus tamen cum fociis vivus in nostrorum potestatem pervenit: erat is Corcyraeus genere, e Baphorum familia, qui a christiana religione desciscens, acerrimus patriæ hostis evaserat.

Baphus,
Corcyraeus
pirata, &
Georgio
Murmurio
captus.

Id cum a Turcis cognitum fuisset, de eo redimendo cum nostris agunt, cumque nihil proficere potuissent, Bassa eodem momento e Buthroto in altum delatus, explicatis atque in eminentiori triremium parte locatis signis, ingenti bellicarum machinarum strepitu ad Maripetrum scopulum se intulit. Dum in arcis conspectum veheretur, e muralibus tormentis ingentes globi, irritis tamen, brevibusque ictibus ob libratorum imperitiam, excutiuntur. Id astu factum suspicati hostes, quo propius ad mœnia succedentes vehementius affligerentur, anchoras trans Abramum jecere; copias in litus exposuere. Tunc majoribus tormentis, ac colubris centum pondo emittentibus verberari hostilis classis cœpta; qua in re Zachariæ Slavinae, navalium tormentorum Venetiis custodiæ præfecti, virtus ac disciplina magno usui fuit, ut non absque insigni detrimento classem abducere citra passus circiter mille Turcæ cogerentur. Qui in litus exscenderant, suburbium

Zachariae
Slavinae
tormento-
rum tra-
standorum
peritiae.

1571

*Aloyfij
Gorgii in
Corcyrensi-
bus subur-
biis defen-
dendis stre-
nuitas.*

bium aggrediuntur. Id quamvis nullo protectum munimen-
to defendi ægre poterat, attamen Aloysius Georgius lega-
tus, vir impiger, cui vividum per bonas artes excultum in-
genium, multa ad communem utilitatem, & dignitatem sup-
peditabat; Philippum Ronconium præfectum cum peditibus
ducentis in suburbii extrema parte submittit; illum alteri
totidem ab oppido subsequuntur. Sed cum magis magisque
numero augetur hostis, Ronconius dimicando usque ad
planitiem pedem refert. Ibi, alia peditum emissâ manu, ex-
ceptus, densata acie, incumbentes Turcas fortiter sustinuit,
qui in planitie amplius congregi non ausi, circumjectas do-
mos flammis adoriuntur. At displosis ingenti strepitu ex ar-
cibus tormentis, haud exigua illis damna illata, quibus re-
pente obortus horribilis terræ motus, qui cuncta momento
quassare, ac disjicere coeperat, accessit; ut eo ostento per-
terrefacti, suburbio relicto, nondum inalbescente die, pro-
peranter classem conscenderent.

Postridie majori numero denuo in litus ejecti, acriori
impetu suburbium adoriuntur; eodem tempore sexcentis e
Delvino equitibus, ac peditum valida manu emissâ, ut
Sancti Angeli castrum, quo quatuor hominum millia se
receperant, aggredierentur. Vota eventus fefellit: qui pa-
lantes ad vicos incendendos vagabantur, domos, incolis in-
tutiora loca dilapsis, vacuas invenere: Angelocastrum fru-
stra tentatum; qui flammis in suburbium sævire statue-
rant, cominus cum nostris militibus gladiis depugnare co-
acti, male habiti, inferiores in certamine partes tulere.
Francisci Cornelii, qui tunc præturam gerebat, & Aloysii
Georgii legati, & Pauli Ursini militiæ præfecti constantia,
atque animi impavida vis emicuit, qui neque numero ho-
stium, neque totius Turcicæ classis adspectu commoti, op-
pidi occludi portas nequaquam passi, coacto agmine, cun-
ctos ad pugnam incitabant; qua opus erat, opem ferebant;
cives, atque incolas ad patriam tutandam impellebant. Id
adeo indigne Pertaus tulit, quod eo nonnihil de sui Regis
dignitate atque amplitudine detractum videretur, ut absce-
dere, nisi assuetæ crudelitatis impressis vestigiis, inglorium
existimaret. Quocirca phana succensa; in præcipuis semitis
infi-

*Turce ter-
remotu re-
pente oborto
perterrefa-
cti.*

inſignia ædificia diruta ; ſuccifa propinqua urbi vineta . Ex Turcis mille circiter caſi , e noſtris duodecim tantummodo interfecti , ſeptuaginta vulnerati feruntur . Hieronymus Dicus conſiliarius , prompto atque expedito ingenio , qui veteri arci præerat , cum hoſtilem claſſem in anchoris conſiſtere ſub tormentorum jaſtum ferre non poſſet , machinis aliquot a Sclavina ſublatis excuſſiſque , hoſtes ad quatuor paſſuum millia regredi coegit . Eo in loco e ſuburbio diſcedentes convenere ; digreſſaque claſſis Buthrotum tenens , Nicopolim inde , mox Naupactum conceſſit .

Ejus diſceſſu etſi trepidatione civitas ſoluta eſſet , qua in Adriaticum ſinum adventante , correpta fuerat ; attamen graviffimis curis Patrum mentes agitabantur ; quandoquidem æſtate inclinante , nondum fæderatis conjunctis viribus , omnis feliciter rerum gerendarum ſpes evaneſceret ; quod claſſis legatis , qui Cretæ detinebantur , properare in occidentem juffis , ne , ullo ſubſidio illato , Tamafſus tandem in hoſtium poteſtatem concederet , vererentur . Itaque tot moleſtiis id reliquum ruentibus pene rebus perſugium rebantur fore , ut Joannis Auſtriaci adventum in Italiam enixe urgerent , atque in id potiſſimum incumberet , Pontificem ſolicitarent . *Eo ſuadente (aiebant) conſiliis pacis abjectis , Senatum ad bellum animum traduxiſſe ; publicum decus privatis commodis antetuliſſe ; jam diu expetitam chriſtianorum Principum in communem hoſtem ſocia arma convertendi oblatam opportunitatem corrumpi noluiſſe : quidquid virium , quidquid nervorum in Republica eſſet , contuliſſe : non potentiffimi hoſtis ſuperbiam ; non prævalidas vires ; non pericula exhorruiffiſſe ; an vero , quæ fæderis legibus continerentur , reliquos præſtare ? matura , ac prope conſecta æſtate , nondum claſſes conveniſſe , Turcas in ſinu Adriatico Veneta litora incendiis , rapiniſque deformariſſe ; oppida , urbeſque cepiſſe ; innumeros mortales captivos abduxiſſe : quid reliquum tot malis cumulum ſupereſſe , niſi ut Tamafſo potiantur ? Huccine igitur ingentem in hominum animos conceptam de fædere opinionem cecidiſſe , ut inanes tot cladium ſpectatores eſſemus ? itane cum criſtiana republica recte actum exiſtimari , ſi turpi cunctatione victoriæ fructus interciperetur ? Nulla tot mala*

1571

*Turce Cory-
cyram ſædè
incendunt .
Hieronymi
Diedi vie-
sus .*

1571 *mala sanari ope posse, quam si unanimi consensu, ac conatu hostis invaderetur; praelio fortiter, feliciterque inito, & in posterum securitas christianæ reipublicæ pararetur, & Cyprus ex ejus manibus eriperetur. His Pii animus vehementer commovebatur; quippe qui & vicem Reipublicæ doleret, & in dies sese sustollentibus hostium ausis angeretur. Quapropter omnem operam, ac studium Venetis polliceri, Joannem Austriacum crebris nuntiis urgere, nihil prætermittere, quod communibus rebus profuturum intelligeret.*

*Alexandri-
ni Cardina-
lis cum
Philippo
Rege offi-
cium.*

Sub id quoque tempus Michael Cardinalis Alexandrinus in Hispaniam pervenerat, perhonorificeque Madriti exceptus, Pii litteras gravi atque accurata oratione subsecutus, *Nil antiquius Pontifici, inquit, quam ut percussum Dei Optimi Maximi beneficio fœdus corroboraret, ut non nomine tenus, sed re ipsa hostibus formidandum evaderet: Regem proinde rogare, ut in re tam præclara, atque eximia, qua nulla vel ad christianam rempublicam augendam, vel ad sui nominis famam propagandam illustrior objici posset, omnes curas, cogitationesque defigeret: cuncta sane sibi ab eo Rege Pium polliceri, qui pietate a majoribus, tanquam per manus tradita insignis, Catholici titulo fulgeret: quem licet per se ad gloriæ cursum incitatum, nullis adhortationis stimulis egere, optime nosset; attamen sui muneris censuisse, quæ christianæ reipublicæ hoc tempore necessaria forent, cum eo communicaret; quod sane officii genus si præsentì obire liceret, nihil in omni vita optatius, nihil ei jucundius accidere posset: sed cum ætate ingravescente, ac senio, minime id illi permitteretur, quem ex sorore nepotem veluti filii loco haberet, potissimum ad eum destinasse, ex quo intimos sensus, atque consilia ad unicum reipublicæ ac religionis decus spectantia pernosceret. Ad ea Philippus respondit: Egregio semper se in rempublicam christianam animo extitisse, ictoque fœderi nulla in re defuturum: Joannem Austriacum cum classe in Sicilia hyemare jussisse, ut vere insequenti ad ea, quæ Romæ decernerentur, perficienda promptior atque expeditior esset: interim non studium, non operam, ut Maximilianum ad societatem ineundam impellat, prætermisurum; idque cum antea sæpius per litteras egerit; modo per Petrum Fasciardium, quem in*
Germa-

*Philippi
Regis re-
sponsum.*

Germaniam proficisci jusserat, acturum, ut de illius animo, ac voluntate edoctum, auxiliorumque spe allectum, facilius permoveret. Hæc Philippus.

Senatus eodem tempore maxime enitebatur, ut, quacumque ratione Cæsare ad societatem traducto, terra marique laceffitus, atque in varias partes distractus infirmior redderetur; Pannonicoque bello occupatus, ab iis, quæ in Illyrico adhuc supererant, abstinere. Id ipsum ut a Pio efficeretur, postulabat, cujus nomine Joannes Franciscus Commendonus Purpuratus ad Maximilianum profectus, nihil, ut illius ad foedus amplectendum mentem flecteret, prætermittebat. At Cæsar in partes varias rapiebatur, ac per singula in gravissima re momenta animum versabat; hinc egregia perpetuo invadendi hostes opportunitas, injuriæ sæpius acceptæ, spes eorum, quæ sibi adempta fuerant, recuperandi, latiusque imperii proferendi fines incendebant: inde impares vires; Germanorum in Turcicum bellum parum inclinatæ mentes; ne aliquando dirempto foedere, universum belli pondus in suas ditiones incumberet, metu removebatur. Ea cum per Reipublicæ legatum Senatui significarentur, ut nutantem animum præclare rerum gerendarum spe inflammaret, re prius cum Pontifice ac regiis communicata, arma in Turcam convertenti viginti peditum, quatuor equitum millia ex foederatis copiis pollicetur: eas majori christianæ reipublicæ usui, majori hostibus detrimento iis in regionibus futuras; quæ maritimis in locis tentanda essent, triginta peditum millibus confici posse existimans. Verum Cæsar, Budensi purpurato ad pacem cum Selymo servandam cohortante, Turcarum arma, quæ nuper infausta, atque infelicia expertus fuerat, veritus, cum primum spe, mox cunctatione Pontificium, ac Venetum legatum detinuisset, tandem belli consiliis depositis, Pannonicam pensionem Byzantium mittere statuit. Commendonus vero, Germanica legatione confecta, in Sarmatiam contendit, atque, ut Sigismundum ad bellum impelleret, cunctis ingenii nervis adhibitis, cum nisi ex universi regni concilii sententia decerni quidquam posse diceret, ac Sarmatæ ab armis in finitimum, ac potentissimum Regem inferendis abhorrerent, inanis ejus quoque legationis fructus fuit.

Dum

1571

Veneti Maximil. Cæsarem a societatem traducere nituntur. Joannis Francisci Commendonis Card. cum Cæsare officia.

Joannis Francisci Commendonis in Sarmatias legatio.

1571

Dum hæc fiunt, de Turcarum ex Adriatico sinu egressu nuntiis (ut diximus) Venetias perlatis, Mauroceno in urbem reverso, bellicisque tormentis in navalia illatis, milites sex majoribus triremibus, atque onerariis imponi, ac quam celerrime se classi adjungere, Senatus jussit. Philippo Bragadeno, sinus cum summo imperio præfecto, injunctum, ut undique triremibus, ac quotquot posset navigiis conquisitis, triremibus quatuor, biremibus totidem illius custodiæ relictis, eodem contenderet; atque ut militum numero classis augeretur, Prosperum Columnam Neapolim proficisci, ibique ut mille peditum delectum haberet, decretum. Ad Regulum quoque Atriensem datæ literæ, ut quotquot posset ex iis ditionibus milites ad classem perduceret, qui statim non modo eorum, quos Joannes Antonius filius præstare tenebatur, numerum explevit; verum quadringentos quoque adjecit.

Interea classi Venetæ, quæ jam Messanam appulerat, Pontificiæ, Hetruscæ, ac Melitenfes triremes se adjunxerant, Joannisque Austriaci adventus summo omnium desiderio expectabatur; cujus moræ impatiens Venerius mirum in modum angebatur, quod nihil agendo hostium clades nostris illatas otiosus intueri, neque quidquam tanto apparatu, aut fœderis fama dignum aggredi, Hispanorumque auxiliorum expectatione suspensus meliorem anni partem consumere cogebatur: præclaram sibi dimicandi occasionem eripi, ex qua & maritimum Venetorum imperium, & christianæ reipublice decus & incolumitas penderet, indigne ferens. His gravissimis curis ea quoque molestia accesserat, quod cum Tropiam, in Salentinis urbem, cum triremibus triginta accessisset, repente oborta tempestate, notoque furente, sex, quæ reliquis minus expeditæ erant, litoribus impactæ, disjectæ fuerant; quarum jacturam infaustus alter eventus conduplicavit: nam cum Franciscus Gritus ad naufragii reliquias colligendas a Venerio missus, ceteris perfractis, Joannis tantum Mocenici trireme abstracta, remiges, machinasque in amico ac fœderato solo recuperasset; dum tormenti bombo classarii ad conscendendum evocarentur, in cadum tormentario repletum pulvere, quem parum solers librator apertum reliquerat, igne delapso, momentoque ad cellam, qua ejus generis

mate-

*Philippus
Bragade-
nus: novis
instruendis
triremibus,
ad classem
mittitur.
Prosper Co-
lumna &
Atriensis
Princeps
militiæ Ve-
netæ ad-
scripti.*

*Venetæ tri-
remes Nea-
politani li-
toribus im-
pactæ.*

materia asservabatur, delato, adeo vehemens atque horribilis flammæ vis repente exarsit, ut remigi, ac militi spatium sese, ut vitæ confulerent, in altum projiciendi vix relinqueretur, triremisque partim igne absumpta, partim profundo merfa deperiret: quo tempore Alberti quoque Contareni triremis, Messana Panormum navigans, procelloso mari agitata naufragium perpessa est. Venerius, nautica turba in aliis triremibus imposita, tempestate jactatus Messanam revertitur.

Joannes vero Austriacus Barchinone tandem solvens, cum triremibus septem ac viginti, quibus Hispanorum peditum quinque millia vehebantur, Genuam pervenit. Ibi paulisper moratus Neapolim perrexit, magnoque apparatu, ac regia pompa urbem ingressus, decimonono kal. septembris foederis vexillum a Pio missum solemni ritu suscepit; undecimo kalen. digressus, decimo Messanam appulit. Sebastiano Venerio Venetæ classis, Marco Antonio Columna pontificiarum triremium imperatoribus obviam procedentibus, ingenti tormentorum fragore, campani æris pulsu, tympanorum ac tubarum clangore, hominumque plausu excipitur; statimque incredibilis adeo lætitia cunctorum animis est illapsa, ut, præterito mœrore depulso, jam jam felicioris fortunæ eventus mente præfigere, ac præcipere viderentur. Erant in Joanne Austriaco, regio juvene, quem Carolus V. Cæsar ex Belgica muliere, excellenti forma & illustri loco nata, susceperat, vel ad amplitudinem & gloriam, vel ad hominum in se rapiendos animos, omnia excelsa & egregia: oris eximius decor, animi præclara virtus, expeditum ac promptum ingenium, militarisque laudis appetens; qui licet nondum quartum ac vigesimum ætatis attingeret annum, sermone tamen senilem quandam gravitatem ac prudentiam præseferret, cunctosque ingenti spe commotos in sui admirationem converteret; cum præsertim tam præclaram & publicæ & propriæ propagandæ gloriæ, & augendæ fortunæ occasionem prætermitturus non videretur, quod nullam ex suis ditionibus Carolus illi testamento legasset, sed Philippo fratri moriens tantum commendasset: quem Tunetanum illi regnum, quæque illi in oriente loca obtigissent, pollicitum fuisse ferebatur. Usu præstantium, atque ob res bello gestas insignium viro-
rum

1571

*Joannis
Austriaci
ad fœdera-
torum clas-
sem adven-
tus.*

*Joannis
Austriaci
elogium.*

1571 rum consilio , singulari ornatum dignitate & auctoritate regium juvenem valiandum Philippus censuit ; inter quos fuisse Bernardinus Requesenius , Castellæ major Commendator ; Alvarus Bacianus , Sanctæ Crucis Marchio ; Joannes Cardonius , Picii Comes ; Antonius Auria , Carolus Avalus , quibus mox Suefsanus Dux , ac Ferdinandus Lofredius Trevici Marchio , accessere . Ex horum sententia de gravissimis rebus decernebat . Statim vero ac Austriacus in Italiam venit , Michaellem Moncatam , regium consiliarium , ad Senatum misit , qui de sui itineris ratione Patres doceret , deque Reipublicæ in eum fiducia gratias ageret , simulque omne studium , & operam , in hoste vincendo ac debellando enixe adhibiturum polliceretur . Dum foederati Mefsanæ ; Turcæ Naupacto cuncta ad bellum necessaria comparant , classes instruunt , ad prælium se expediunt ; in oriente cum diu summo conatu Tamassum Turcæ oppugnassent , ea tandem sunt potiti .

*Michael
Moncata a
Joanne
Austriaco
ad Venetos
mittitur .*

Etsi ea , quæ in Cypro insula contigere , ejusmodi sunt , ut acerba recordatione nondum coalita ex illius amissione vulnera recrudescant ; attamen quoniam historiæ seriem sequentibus , Tamassi oppugnatio , atque obsidio , a nobis literis est mandanda , minime vereor , ne , dum in plurimis , ac gravissimis rebus , quæ hoc bello accidere , posteris tradendis operam impendo , quasi e via deflexerim , meum studium aliquis carpere merito possit : fortissimorum enim virorum memoria , clarissimorum ducum virtus , invicta in ea civitate usque ad extremum spiritum tuenda nostrorum constantia , oppugnandi , propugnandique artes , astus , consilia scriptorum monumentis sunt consignanda . Ac sane inter præcipuas , quæ vel hac tempestate , vel superioribus ætatibus obsidiones acciderint , non abs re hanc retuleris ; sive urbis situm , munitionemque spectes ; sive numerum , genusque hostium , tormenta bellica , arma ab iis excogitata , atque inventa intueare ; sive propugnatorum paucitatem , die noctuque exantlatos labores , famem , sitim , atque eorum , quæ graviora mortalibus perraro eveniunt , tolerantiam consideres .

Tamassi situm & opus .

Ceterum ut ea , quæ dicentur , commodius percipi possint , de Tamasso urbe (*Famagusta* vulgo dicta) breviter quædam perstringenda sunt , & iis , quæ superius commemoravimus , ad-

addenda. Jacet ea civitas in extrema insulæ regione, qua ad orientem vergit, inter duo imparia promontoria Carpathium. & Pedalium, quorum nunc alterum *Sancti Andreæ*, alterum græce *caput* appellatur. Hanc Salaminam, vetustate percelebrem, post everfam Trojam a Teucro conditam, nonnulli arbitrantur, qui ab Telamone patre, quod Ajacis fratris necem inultam passus fuisset, ejectus, novam hanc urbem, patriæ re-tento nomine, excitavit. Ea postea ab Augusta quadam Imperatoris filia, cujus ævo nomen interiit, *Famagustam* nuncupatam ferunt: licet alii (ut paulatim mortalia cuncta tenebris involvuntur) fecus existiment, Salaminamque eam esse putent, quæ olim Constantia, hodie *vetus Famagusta* appellatur, quatuorque ab urbe passuum millibus distat, ut ingentes reliquiæ, ruderaque testari videntur. Plano, & demisso litore sita est, qua mare spectat; molli clivo deprimitur: duorum millium trecentum ac quinquaginta passuum interiori ambitu spatium amplectitur: quadrata forma est, at imperfecta. Ex quatuor, quibus constat, angulis, bini continentem respiciunt: ab ea continentis parte, quæ ad austrum vergit, ubi Amathus porta sita erat, usque ad Martinengiam munitionem quingenti ac triginta passus adnumerabantur: ab hac usque ad Adamantem propugnaculum in septemtrionem versum trecenti ac quinquaginta: inde ad navalium hemicyclium, qua despectus in orientem est, septingenti: a navali usque ad Amathi portam quingenti ac quinquaginta censebantur. Inter Adamantem propugnaculum, ac navalia, arx ducentorum ac viginti passuum circuitu sita est: ut in uniuersum passuum bis mille trecentorum ac sexaginta summa expleatur. Regioni, quæ ab Amathi porta ad Martinengiam usque munitionem protenditur, planities ostingentorum passuum latitudine, in lenem collem assurgens, subjecta est; in quo tres pagi, Precipola, Sancti Alexii, Pandospitium inspiciebantur. Inter Martinengium, atque Adamantem spatium, inæquali solo qua terreo, qua sabuloso, qua saxeo, cingebat litus, abditi quibusdam, atque amplis ad homines excipiendos recessibus distinctum. Ab eo vero tractu, qui ab Adamante usque ad navalia extendebatur, in altum prospectus erat, portusque in orientem æstivum, & septemtrionem obversus pandebatur, quem brevia quædam objectæque mari angustæ rupes tutum

1571

reddebant ; quamvis ad onerarias naves , aliaque graviora navigia , quod aqua minus profunda sit , sustinenda parum aptus sit . Ejus fauces crassiori quadraginta passuum catena clauderantur . Arx antiquo extracta opere , quaternis distincta turribus , portui imminebat , totamque stationem protegebat . Ab eo latere , quod a navalibus usque ad Amathi portam pertinet , trium passuum millium planities terreo atque arenoso fundo explicabatur , hortis pulcherrimis , atque amoenis conspicua , qui malis medicis , citriis , omnique fructuum genere referti , aquis summo artificio per tubos e puteis sublatis , irrigui , mira jucunditate intuentium oculos , animosque mulcebant . Moenia satis firma ex quadrato lapide oppidum praecingebant : qua in continentem despectus , aggeres passuum duodecim , loricae pedum viginti latitudine muniebant , ex quibus ad tegendos propugnatores in quatuor pedum altitudinem murus tollebatur . Fossa fere omnis ex topho excisa lapide , quindecim , vel minimum duodecim lata passus , qua parte opposita moenibus erat , ubi saxum defecerat , lapide incrustabatur . Moenia ipsa variis distincta turribus , ex quibus tamen , ob areae angustiam , minutis tantum tormentis hostes offendi poterant . Ab Amathi porta usque ad navalia quatuor tantum reliquis majores , dimidiatae lunae instar inspiciebantur . Harum prima prope portam sita , Sanctae Nappae ; secunda Andrutia ; tertia Divae Barbarae , quarta navalium dicebatur . Ex minus licet idoneae ad hostium repellendos impetus censerentur , attamen quod fornicato opere confectae essent , & utrinque egressus , unde se milites ejicerent , patebant , reliquis tutiores videbantur . Unum tantummodo ab Hercule Martinengio , dum militiae in insula praefecturam gereret , ex recentibus praecipis propugnaculum fuerat excitatum , duplici latere , firmo aggere , inferiori parte fornicata , frontibus in sexaginta quinque passuum longitudinem expositis , a quo moenia utrinque protegebantur , ut egregio artificio extractum nostris tutissimo munimento futurum esse crederetur .

Haec nimirum , licet spectantium oculis praevalidae , ac munitissimae urbis speciem ostentarent ; attamen cum multa , quae ad perfectam muniendarum urbium rationem pertinent , desiderarentur , ad Turcarum impetum terra , marique sustinendum

dum minus firma existimabantur. Initio, ne qua subeuntibus hostibus se tegendi facultas esset, arbores excindi, hortos vastari, domos circumquaque complanari jubent. Ea res miserando nimium spectaculo fuit, cum diuturna centum fere annorum pace incredibili solertia, atque immani incolarum sumptu extructa ad usum ac delicias loca passim dirui ac prosterni cernerentur. Præcipola, Sanctus Alexius, ac Pandospitium pagi, fanaque nonnulla urbi propinqua solo æquata, ac ne aqua hosti suppeteret, oppleti humo putei fuere. Proxima metendi, atque in urbem convehendi frumenti cura fuit; quod importari nequibat, incensum, corruptum; agrestium intra mœnia mille ac quingenti evocati, qui magnam pugnando, majorem in communienda urbe operam præstiterunt. Epirotæ etiam equites ducenti circiter ex agro introducti. Franciscus Thronus, ac Nicolaus Donatus trierarchi, qui cum duabus triremibus insulæ custodiæ præerant, Ciliciæ litora percurrentes plura hosti detrimenta intulere; pontem ad peditatum, equitatumque in naves inferendum ab iis ad Seleuciam stratum concremavere. In Tripolitano portu onustum pretiosa merce navigium cepere. Mœnia interim, si qua parte minus firma essent, sarciri cœpta, novæ e gleba ac cœspite munitiones strui, propugnaculis variique generis munimentis urbs fulciri, interiores aggeres ex artis præscripto duci, quo, occupatis mœnibus, tutus recursus esset. In his administrandis ingens omnium sollicitudo, atque ardor, ut vix noctu ad fessa reparanda corpora quietis tempus permetteretur; ducesque, & insigniores præfecti manus operi admovendo reliquos exemplo incitarent. In his perficiendis quatuor mensium spatium infumitur.

Interea (uti superioribus libris diximus) classis Turcica octavo kalen. julii ab occidentali insulæ promontorio conspecta, cum sexto kalen. ad Salinarum portum austro objectum, quod fere triginta passuum millium intervallo a Leucosia, & Tamasso abest, pervenisset; hostes, copiis expositis, ad Leucosiam invadendam processere. Dum se ad iter compararent, emissi Tamasso Epirotæ equites aliquot, minutis præliis Turcas aggressi, ex iis viginti cecidere; capita in opidum, veluti victoriæ omen tulere, Rondacio tantum Comite vulnerato, quo ex vulnere in urbe occubuit. Valmaranus

*Francisci
Throni, &
Nicolai
Donati vir-
tus in Tur-
cis perse-
quendis.*

*Tamassien-
sum opera
in urbem mu-
nienda.*

1571 nus quoque, Famagustanus civis, vir fortis atque impavidus; regionis itinerumque peritus, Grecorum juvenum stipatus manu, Turcarum, qui se ab exercitu sejunxerant, plurimos in insidiis præcipitatos interfecit; rostrata hostili trireme ad Sanctam Nappam quatuordecim ab urbe passuum millibus capta, cunctis, qui in ea erant, cæsis, armamenta Tamafsum retulit. Leucosiam oppugnaturi hostes, quingentos equites ad Sancti Sergii pagum, quinto ab urbe lapide, qui circumjectum agrum excurrerent, commeatus interciperent, exitu nostros arcerent, collocavere; atque haud multo post trium peditum millium numerum, quo arctius itineribus infestis, ultro citroque commeandi facultas eriperetur, adjeccere. Verum hæc tanti non erant, ut propugnatorum animos aususque frangerent, cum sæpius erumpens equitatus, manum cum hoste consereret, atque haud ignobili pugnae laude victor lætusque urbem regrederetur.

*Nestoris
Baleonis
virtas.*

At Baleonius militaris gloriæ desiderio succensus, noctes diesque excubare; omnibus locis adesse; munia ducis ac militis implere; hostium consilia sedulo inquirere. Qui cum nostrorum paucitatem contemni, laxatisque custodiis, quod nihil adversum pertimescerent, negligentius agere hostes cognovisset, improviso adoriri statuit. Pridie kal. septembris ex Italico peditatu quadringentis, ex Græcorum ordinibus trecentis selectis, omnique instructo equitatu, tertia noctis vigilia egressus, duabus ante solis exortum horis, ad Sancti Georgii pagum pervenit; securos, ac dormientes in tentoriis Turcas opprimit; tabernacula perfringit, evertit; cæde, ac terrore cuncta implet. Turcarum duces, scloppetorum ictibus, quos Græci ob imperitiam immature excusserant, expergefacti, in propinquas se domos proripiunt; alii in fugam vertuntur; pars conglobati, nocturnisque adjuti tenebris resistunt; timpanorum crotalorumque strepitu palantes, ac semisomnes cogunt. Nostri, cum res, uti speraverant, votis penitus non responderet, receptui canunt; hostibusque in ea pugna ducentis cæsis, octo e suis tantum desideratis, exuviis Turcicis onusti in urbem revertuntur. Sed cum quinto idus septembris Turcæ Leucosia potiti fuissent, tristi nuntio a duobus Epirotis, qui equorum pernecitate
ab

ab hoste se subduxerant , perlato , incredibilis moeror cunctorum animos occupavit ; rumorque adventantis exercitus civitati insuetum adeo metum incussit , ut plerique ad mœnia currentes jam propinquos cernere hostes sibi viderentur : senes trepidare ; militum atque civium virtuti , quos juvenile robur ad militiam expeditos reddebat , patriam , uxores , filios commendare : mulieres timore actæ urbem circumire ; cum ejulatu ac lachrymis sacras ædes adire ; Dei ac Superum opem implorare . Sed in ea communi imbellis turbæ trepitatione imperterrita ducum ac militum constantia cernebatur , quos neque Leucosiæ expugnatio , neque hostium adventus , neque oppidanorum consternatio permovebant , quin mutuis adhortationibus insitam animi virtutem excitando , ad egregiam pro religione , ac Veneta Republica navandam operam vicissim incenderentur .

In primis vero Marcus Antonius Bragadenus , cum summo imperio Tamasso præfectus , consilio , virtute , fortitudine ad ingruentem ac propinquam belli molem excipiendam impavidus , cuncta ad potentissimi hostis impetum sustinendum necessaria diligentissime curabat . Qui cum optime nosset , in imperiis urbibusque tuendis absque Dei Optimi Maximi auxilio incassum mortales eniti , in primis ad Divinam opem confugiendum ratus , præfectis , militibus , civibusque adstantibus , in majori basilica missarum solemni ritu sacrificia peragi , Divinique afflatus auram implorari curavit : quibus concelebratis , in hanc fere sententiam est locutus . *Adest j m , fortissimi milites , spectateque fidei cives , tempus illud , quo , Divino favente Numine , virtute nostra , vel vivi atque incolumes ingentium laborum præmia percipiamus , vel spiritum in patria tuenda efflantes , immortalem non modo apud præsentem laudem , sed apud posteros egregii conatus famam decusque consequamur . Quæ etenim aut ad patefaciendum virtutem illustrior , aut ad bene de religione , ac Republica Veneta promerendum præclarior occasio sese nobis objicere potuit ? Brevem profecto hujus lucis usuram nacti sumus , angustum vitæ curriculum natura nobis est elargita ; famam factis extendere , atque maximarum rerum memoria cum æternitate certare , id singulari quodam beneficio in nobis summus rerum*

Marci Antonii Bragadeni, Tamassi præfecti, oratio.

1571

opifex posuit. Quis vero ambigat, strenue atque acriter pro christiana religione, pro hac veluti communi patria servanda laborantes; ingentia præmia vel cælo, vel terrâ manere? In vos, strenui milites, omnium oculi atque ora obversa sunt, tantæ rei exitum singuli expectant; nobilissimi istius regni, reipublicæ christianæ incolumitatem in dextris vestris positam intelligunt. Si qua ex Leucosiæ amissione nota christianæ militiæ inbesit, eam vos hostium sanguine deleturos sperant. Vosne Italos appellem, atque ad egregiam istam laudemorter, qui, patria ac domo relictis, tanto studio ad defendendam hanc urbem convenistis? quique patrio militiæ decore ad præclara queque agenda incitamini? An vos, quos omnium artium fecunda Græcia genuit, persuadeam, quibus præscus gentis splendor, majorum gesta, quæ superioribus tempestatibus illustrium ingeniorum calamos defatigavere, faces ac stimulos addunt? Unum in singulorum animis vincendi studium; unum in corporibus robur; una victoriæ spes vos obarmet: non insolens recenti victoriæ hostis metum incutiat; neque quod modo circumjectum campum tentoriis, litoraue navigiis referta inspecturi estis, commoveamini. Ea est enim anni ratio, ut nisi furenti orientali vento penitus sese objicere, ac procelloso mari committere velint, diutius hic commorari nequeant. Si secus faciant, nobis inspectantibus, hosce apparatus disjici, everti, distrabi, elidi iidemmet cernent. Ne vero in iis tentoriis copias ingentes delitescere putetis; cum multi in Leucosia oppugnanda aut ferro, aut morbo perierint; plerique laborum pertæsi, præda onusti classem conscenderint. In Turcis vero, si numerum dempseris, quid pertimescas? non solidæ virtute, ac militari robore, sed multitudine tantum freti pugnare consuevere. Demum cogitatio non subeat animum, quod insula universa, horum mœnium tantum ambitu excepto, potiantur; cum, hac urbe servata, brevi cuncta in nostram potestatem recasura, ingloriique hostes sint discessuri. Fuerint sane, qui Leucosiam egregiis munitionibus prævalidam tam cito a Turcis occupatam admirarentur: nos mœnia lateritia lata ac firmissima habemus; turres imminentes fortissimas; quodque magis refert, externum militem usque ad interitum dimicaturum: atque, ut reliqua dees-

deessent, pectora pro insuperabili munimento objicerentur; hæc primo sternenda erunt, antequam in hanc urbem hostes ingrediantur. Tormentario sane pulvere, ac reliquo belli apparatu minime egemus; commentus affatim suppetunt; ac, quod etiam atque etiam animos vestros ad constantiam incitare debet, subsidii spes in propinquo est; baud enim longe ab his literibus christiana classis abest, quæ cum primum in conspectum se hostium dederit, nemini dubium est, quin statim, obsidione soluta, quæ in Cypro amissa sint, nullo negotio recuperentur. Hæc cum ita se bibeant, Dei Optimi Maximi, cujus modo supplices atque in genua procumbentes præsens auxilium imploravimus, immensa potentia freti, alacri ac forti animo in ea tuenda civitate enixe insudemus, qua servata, præferoci hoste fracto, ac devicto, virtus vestra & fortitudo omnium gentium prædicatione eximus usque ad cælum laudibus sublata, immortalitati famam nomenque vestrum consecrabit.

Bragadeni oratione confirmatis militum animis, cum primæ hostiles equitum turmæ propius ad urbem accessissent, neque pedites, neque levioris armaturæ equites a ducibus cohiberi poterant, quin permixti, nullo ordine, magno impetu in vindictam inardescentes, ad conferendam cum hoste manum concurrerent. Sub mœnibus atrox exorta pugna, at paucorum utrinque cæde dirimitur. Nec multo post reliquæ Turcarum copiæ supervenere; classis ad hortorum litora constitit, sed immanium ex colubris globorum jactu procul a nostris arcebatur. Ea in regione castra Turcæ figunt: quotidie levioribus certaminibus dimicabatur; ne exteriori fossæ labro Turcæ appropinquent, nostri contendunt. At ii, octo dierum spatio ductis aggeribus, quidquid a mari usque ad Moratam turrin in octingentorum passuum longitudinem extenditur, occupant; quatuor munitiones erigunt, quatuor ac viginti in iis tormenta constituunt, vineisque protecti, per occultas semitas ab una ad alteram munitionem transfiliunt: tantumque aggeribus se provexerant, ut inde scloppettarii certissimis ictibus sæpius propugnatores prosternerent, e mœnibusque dejecerent. At nostri diligentius custodias obeunt; scloppos ac tormenta in adversos dispiodunt; ad labrum vero

Turcæ castra ad Tammassi oppugnationem admovent.

1571

fossæ propugnandum diversis in locis binas cohortes, adjecta equitum turma, quibus hostilia opera disturbarentur, disponunt. Vario Marte sæpe pugnatum; sed inferiores nostri in iis certaminibus erant; quod eorum egressu hostes ex proximioribus caveis sese in remotiores tuto recipere; contra nostri cum longius excurrere non possent, in receptu glandibus affligerentur. Dispar quoque equitum pugna ob equorum pernecitatem, atque sagittandi peritiam, cum modo procurarent, modo fugam simularent; quo fiebat, ut e nostris complures simul cum equis vulnerarentur; licet ex iis multo plures validis hastarum ictibus caderent, pilarumque imbre, qui a fossæ propugnationibus effundebatur, interirent: tormenta quinetiam e mœnibus contorta hostilium aliquot machinarum orificia obstruxere, nonnullas e canteris deiecerunt. Eodem tempore, qua parte urbis in boream obvertitur, ad Occam turrim, magnam ac prævalidam munitionem Turcæ moliuntur, ad quam conficiendam cum terra egesta in sabuloso solo non sufficeret, prægrandia tigna jungere, atque ferro connectere aggrediuntur. Sed quod procul a mœnibus locus esset, ne, una in parte omni virium robore collato, minus ad alia loca oppugnanda apti essent, opus imperfectum reliquere. Nostri vero militum manu, atque armatis lintribus egressi, tignorum ac tabulatorum majori parte potiti, ea in urbem intulere. Ceterum haud parum Bragadeni aliorumque ducum commovebat animos, quod ægritudines, quæ passim per urbem grassari cœperant, in militiam irrepsissent: qua ex re, ægris fessisque corporibus animorum impetus sensim languebat: eorum vero, ad quos morbi non pervaserant, vigiliæ, ac labores in immentum adeo creverant, ut diu prægrave onus incolumes sustinere non posse viderentur.

*Tamassien-
sum mili-
tum ægritu-
dines.*

Hoc loco Tamassi res erant, cum repente quinto nonas octobris hostes de christianæ classis adventu certiores noctu facti, a cœpta expugnatione destitire; perturbatique, nullis ducum imperiis expectatis, pavore ac metu perterriti sese recipere; ut constans opinio fuerit, ea nocte, e mœnibus sese nostris ejicientibus, formidinemque augmentibus tenebris, facile disjici, ac profligari potuisse. Prima insequentis diei luce divo Francisco dicatæ, egregius nauta Cretensis, Pascidonius

nomi-

nomine, cum speculatoria biremi a classe emissus, ad urbem pervenit. Is inalbescente cælo in hostium conspectum delatus, recto ad Turcicam classem itinere simulato, obvius Tamasso factus, repente summa celeritate flexens, velorum remorumque nixu sese in portum intulit; cunctisque eo confluentibus, ecquidnam afferret sciscitantibus, christianæ classis adventum publice nuntiat: secreto magistratui significat, nostros, Leucosiæ expugnatione cognita, e Castro rubro, quo appulerant, in Cretam profectos, recentia quamprimum subsidia in Cyprum missuros. Ingens in plebe ac civibus lætitia; novus in milite ardor; summo in hostium munitonibus silentio auctus; militibus, ac civibus egressus ex urbe permittitur. Statim cuncti in hostium munitiones delati, sarcinis atque armis, quæ in in tempesta noctis trepidatione avehere Turcæ nequiverant, potiuntur: nulla injecta mora vineas demoliri, turres atque aggeres solo æquare, nemine obsistente, incipiunt. Nonis octobris profecta classe, terrestres copiæ, quarto ab urbe lapide, ad Pomadamum se recipiunt; equites, ut nostros ab operibus prohibeant, minutis quotidie præliis lacepsunt; verum levioris armaturæ equites, Turcarum artes astusque edocti, adeo in eo pugnæ genere excelluerat, ut parva manu ingentem numerum sustinerent, victoresque semper e prælio discederent.

In urbe cuncta, quæ ad diutinam obsidionem perferendam necessaria erant, sedulo curabantur; panis copia suppetebat; molæ manu vel equo ductiles ad molenda frumenta conficiebantur: lignorum tantum ad panes coquendos inopia urgebat; eoque pervenerat, ut plerique lintres, majoraque iis navigia sponte, quod pretium nanciscerentur in frustra secantes, decies tanto plus, quam impensum esset, perciperent. Iis deficientibus, mortuorum animalium ossa, ac nondum exuta carne cadavera cremabantur, quorum ingens fere numerus fossas opplerat, quod victus inopia a dominis derelicta jumenta in viarum semitis pereuntia in fossas precipitarentur; id vero inventum magno usui in ea obsidione fuisse constat. Nec minor in iis, quæ ad bellicos apparatus pertinebant, cura adhibebatur; tormenta confiabantur; pilæ, igne arte elaborato, excudebantur; tormentarius pulvis conficiebatur; nulla die noctuque quies aderat. Tormentis vero, saxi licet, ac pilis

1571

Fascidius Cretensis cum biremi Tamassum a nostris missus.

Tamassenses ex urbe erumpunt, Turcarum munitionibus potiuntur.

1571 ferreis infartis, hostes pauci atque equi sternebantur, cum in singulos dies perraro supra decem deperirent. E propugnatoribus vero modo unus tantum, modo nemo desiderabatur. Summum in equorum cæde hostium studium, quod, iis amissis, aliorum nobis copiam non suppetere intelligerent. Nostri, qui custodias obibant, milites, primi in prælia ruebant; iis sæpius recentes ex urbe cohortes submittebantur; quæ, prius quam hostes succederent, subterranea loca subeuntes, sensim dimicando, simulata fuga, Turcas longius illectos ex insidiis adoriebantur: plerique vulnerabantur, multi sclopporum percussî glandibus procumbebant, exuviis non absque labore, ac sanguine nostri potiebantur; cum vel equi generosi, vel unius e suis interempti cadaveris ornamenta recuperandi studio nullum periculis genus perhorrescerent. Ut vero equorum usus hostibus adimeretur, præacutis ternis, quaternisve clavis confixas tabulas, cuspidibus tantum ex terra eminentibus, virgultis, herbisque nostri integebant, quo qui pertransirent, acutissimis vallis induerentur. His in parva quadam planitie, qua minutis sæpe præliis dimicabatur, constitutis, eo pertrahere Turcas nitebantur: sed fervente pugna, nostrorum quidam in astus locum imprudenter delati, equorum jacturam fecere; hostes solido ferro equorum ungulas obarmare soliti, parum detrimenti acceperunt. Frequenter quoque singulari certamine equo dimicatum, multorumque eo in pugnae genere virtus, ac fortitudo inclaruit. Licet vero ea lex certamini præfixa esset, ut equis parceretur, victus victoris captivus fieret, ea tamen neglecta, Turcæ nostrorum equos vulnerare, victique sese fuga ex victoris manibus eripere adnitebantur. In his præliis Epirotæ, atque Epidaurii palmam tulere. Italorum quoque peditum atque equitum nonnulli voluntarii virtutis ac fortitudinis ingens specimen præbuere. Huic militari theatro, in quo de viris fortissimis periculum fiebat, qui interesse nollet, nemo erat; non sexus, non ætas quemquam a spectaculo summovebat; quinimmo ex editis domorum summis contabulationibus, atque ex moenibus prospectantes sæpe summis vocibus ac plausu nostros egregia edentes facinora, victoriamque de hoste ferentes ad sidera usque extollebant. Dum hæc terra gerebantur, armati lintres e portu egressi, haud pa-

rum

Tamassensium astus contra Turcas in proprium damnum recidit.

rum incommodi hostibus inferebant; cum ii, qui in litore nostros humum ad opera conficienda egerentes impediabant, a scloppetariis cæderentur. Quæ vero Constantiæ portum servabant Turcicæ triremes, citato remigio, in lintres impetum facturæ, cum sub tormentorum jactum pervenissent, sese extemplo recipiebant. Ita duplici certaminum specie cunctorum oculi, atque ora detinebantur, ut a plerisque sensim, timore depulso, assuetudine jam animos, & corpora ad omnia perferenda firmarent; alii inani tantum præsentium rerum æstimatione freti, adventantium periculorum propinquitate non permoverentur. Sed ii, in quibus tota rerum summa cum imperio sita erat, gravissimis sollicitudinibus torquebantur, cum & potentissimi hostis vires, & propugnatorum paucitatem expenderent. In hac rerum ambiguitate quod pridie kal. januarii hujus anni contigit, præfecti, lustratis copiis, explicatisque signis, interius civitatem ambiunt. Octo cohortes ab Amathi porta egressæ, hostiumque equitatu spectante, nec quidquam movente, per Adamantinam in urbem revertuntur. Kal. jan. parum prospere a nostris pugnatum, idque a multis in futuri eventus omen pertractum. Cum enim Turcæ nusquam ea die apparerent, milites longius progressi in insidias incidere; in Divi namque Alexii pagi ruinis abditæ, equorum velocitate nostris ad fossæ labrum se se recipiendi iter intercluserant; qui cum neque tormentorum ejaculatione, ne hostes simul cum propugnatoribus interficerentur, protegi, neque ab equitatu, & peditatu, quod inopinato atque improvise orta pugna fuerat, juvari possent, inferiores eo certamine, evasere.

Octavo tandem kal. februarii, Marcus & Marcus Antonius Quirini, e Creta cum subsidio supervenere. In eo censebantur Itali pedites mille ac quadringenti, quibus Aloysius Martinengius, cataphractorum equitum turinæ præfectus, præerat; tormenta sexdecim, sulphurei pulveris, atque annonæ copia. Qua se æstuaria quinque ab urbe passuum millibus in mare exonerant, statio quædam, ac veluti portus conficitur, quem flatibus orientalibus obiectum hostes duplici tignorum ordine profundo infixo, intervalloque saxis oppleto, quo fluctus alliderentur, marisque impetus fran-

geren-

1571

gerentur , muniverant . In faucibus e cœspite marmoreis ex veteri Salamina erutis tabulis, loricatam munitionem erexerant: quæ tamen ob aræ angustiam minus apta ad sinum tutandum censebatur . Quirinus itaque legatus naves prægredi jubet, eo consilio , ut prædæ spe Turcicas triremes , quæ Constantiam custodiebant , alliceret ; statimque ac sese in altum intulissent , in eas impetum faceret . Res ex voto successit : inspectis navigiis , triremes sese e sinu proripiunt . Sed nostrorum , qui ad Græcæ promontorium substiterant , adspectu terriæ se recipiunt ; densatæque, obversis in altum proris , & in ea , quæ portui imminabat , munitione duobus tormentis, impositis, nostrorum impetum expectant , qui cum interea remulco a triremibus navigia in portum protrahi curassent , duplici mox triremium agmine, quorum alteri Quirinus legatus, alteri Sanctus Thronus, damnatorum triremibus præfectus, præerat, horrifico tormentorum strepitu ac fragore in hostes progrediuntur . Ii pari ejaculatione respondent: scloppettariorum interim manus e castris accurrens, glandium procella ab accessu nostros prohibere nititur . Per quatuor horas acerrime dimicatur ; duabus hostium triremibus depressis , in crastinum rursus fortunæ aleam summo mane subituri Veneti se recipiunt . Verum Turcæ, igne reliquis injecto , quatuor apprime instructis triremibus, noctu fuga sese eripiunt , atque in proxima Ciliciæ litora delati, cum Venetorum navigiorum in Cyprium adventum nuntiasent, multis, qui ex iis locis transferebant, saluti fuere , licet bina navigia , quæ jam se itineri commiserant , imminens fatum evitare nequiverint . Alterum, quo pedites ducenti, inter quos plerique Spachi , & Janizzeri vehebantur, falsa triremium nostrarum imagine deceptum, ad Carpathium promontorium, nullo repugnante, capitur : hostes ad unum cæsi ; commeatus in urbem invecus . Alterum Gallicum postridie ad Græcæ caput delatum, cum qui in eo erant, aliquamdiu restitissent, eundem casum subiit ; nobiles quidam equi , tentoria , argentea ephippia , inventa, prædæ ducibus , ac militibus cessere . His non sine ingenti laude confectis, Quirinus in Cretam revertitur : in discessu ad Constantiam ab hoste erectam munitionem disjici , ac complanari , aliaque opera solo æquari jussit ; navigia, quibus Hieronymi Martinengii milites deve-

deveſti fuerant, atque adhuc in portu detinebantur, ſecum
 avexit; Cornelia navis, cum vetuſtate fatiſceret, neque pro-
 celloſo mari obſiſtere poſſet, in Attalico ſinu undis eſt abſor-
 pta; reliquæ vento ac fluctibus jactatæ, vix naufragium eva-
 fere.

Idibus vero martii triginta milite atque annona refertæ ho-
 ſtium triremes Cyprum appulere: ex iis octo ad Conſtantiam
 ſervandam ſe contulere; reliquæ, expoſitis ſubſidiis, diceſſe-
 re. Jamque pacato & tuto mari e circumjectis litoribus omnis
 generis navigia ad exercitum confluere, continenter die no-
 ctuque milites traduci, commeatus affatim ſuppeditari cœpe-
 rant, cum pridie idus aprilis Halis Baſſa, maris præfectus,
 cum triremibus centum appulit: militibus, tormentis, appa-
 ratuque bellico expoſitis, celerrime in Aegæum contendit;
 ut, reliqua ſibi claſſe adjuncta, in occidentem curſum diri-
 geret. Ex transfuga captivo intra menſem unum militum
 quinquaginta millia in caſtra hoſtium perveniſſe cognitum.
 De eorum, qui poſtea trajecere, numero non conſtat: infini-
 ta enim propemodum multitudo, ingentium divitiarum fama
 pertracta, veluti ad certiffimam prædam confluebat. Interea
 hoſtes, quæ ad mœnia quatienda neceſſaria erant, ſummo
 ſtudio comparabant, cunctiſque animi & corporis viribus op-
 pugnationem moliebantur. Noſtri contra, ut quamprimum
 munitiones perficerentur, urgebant; atque alacri animo, ſum-
 ma Divinæ opis ſpe freti, claſſemque propediem ſubſidio ven-
 turam rati, Turcarum impetum expectabant. Per eos dies edi-
 cto publico pronuntiatum, ut quicumque urbe exire, atque
 ad ſuos pagos, ac villas ſe recipere vellent, id iis, modo ad
 arma gerenda idonei non eſſent, impune liceret. Triduo ſe-
 ptem circiter millia inutilis turbæ exiere, quibus neque vi-
 ctum neque quidquam, quod uſui in urbe tutanda eſſe poſ-
 ſet, efferre (quæ res maxime cunctorum animos ad pietatem im-
 pellere poterat) permittebatur. Sed cuncta charitas patriæ vin-
 cebat; tutum ad eorum pagos perſugium hoſtes permiſere. Tum
 ad militaria munera obeunda idoneis recensitis, ſeptem millium
 ac quadringentorum numerus reperiebatur; Italogum nempe
 peditum tria millia ac quingenti; ordinum mille ac quadringen-
 ti; ex ſex urbis regionibus duo circiter millia & quingenti; his
 quin-

1571

*Turcica
 triremes
 cum milite
 in Cyprum
 appellant.*

*Bragad nō
 ediſto inu-
 ſili turbæ
 Tamaffo
 exire per-
 mittitur.*

*Tamaffo
 præſidium*

1571 quingenti ac quinquaginta Epirotæ accessere, qui ob equorum cædem cum in campum descendere non possent, unum cum Italico & Græco peditatu pro mœnibus intrepide decertare: compluribus vero ex ordinum, atque oppidanorum militia in tormentorum atque aggerum operibus occupatis, universum belli pondus quinque circiter millia capita tantum sustinere. Hostes sexto kal. maji, quo propius ad urbem succederent, aggeres ducere, munitiones instituere, in quibus ad mœnia verberanda tormenta locarent, aggrediuntur; non die, non nocte opera intermittunt. Bragadenus ingentes apparatus, militum numerum, tormentorum immensam vim conspicatus, in mœnibus occumbere, atque animam in urbis tutela effundere paratus, nullum laboris, nullum periculi genus perhorrescebat. In primis vero, publicis indictis supplicationibus, Divinam opem implorabat; nemo erat, qui summis votis ac precibus tam angustis patriæ rebus præsens Dei, ac Cælitum auxilium non exposceret.

Baleonis ad
milites ad-
hortatio.

Baleonius vero militum animos confirmare, in hostem accendere, stimulis virtutis ac gloriæ excitare pergebat. *Hucusque in communienda civitate laboratum, minutis cum hoste certaminibus dimicatum; modo pro salute, pro libertate pugnandum; nunc Turcico furori obsistendum. In vestris dextris (ajebat) milites nobilissimi, hujusce regni incolumitatem sitam esse quis neget? Si viget in animis virtus, quam sæpe verbis patefecistis; si fortissimis in viris adhuc præclari ad gloriam impetus assurgunt; si libertatis amor nomenque mentibus adhuc hæret vestris: hostis insolentis atque elati impetum excipere ac obtundere, vestraque virtute ac ferocia hanc tueri civitatem possumus, qua incolumi, adventante fœderatorum classe, amissa omnia momento ex Turcarum manibus avellantur. Sed quid verbis amplius vos moror? Si is animi vigor, quem in singulorum ore ac gestu intueor, non evanescit, jam vicinus, jam Turcæ se quoque vinci posse intelligent, Christianorumque virium robur verebuntur, atque egregio hoc fortitudinis exemplo a reliquis Venetæ ditionis oppidis abstinebunt. Hæc tot tantaque in vobis sita sunt, milites: constantia tantum, atque obstinata animi vi opus est. Urbem cum veteri tum recenti opere munitissimam defendimus. Habemus*

bemus Marcum Antonium Bragadenum, summum præfectum, 1571
ad omnia pro patria, pro religione perferenda jam pridem
paratum; qui dies noctesque pro hac urbe excubat. Me quo-
que laborum ac periculorum vestrorum vel ducem, vel socium
habebitis: præibo: quo me cumque belli ardor rapuerit, convo-
labo: victori, aut victo una eademque mihi vobiscum conditio,
unus exitus erit. Baleonii verbis summis militum & civium accla-
mationibus & plausu exceptis, ad munera sua quisque dilabitur.

Hostes tres præcipuos aggeres, quibus tecti ulterius se cum
aliis minoribus proveherent, instituunt; eaque ratione, & ar-
tificio fossas excavabant, ut ex una ad alteram nullo negotio
tuti penetrarent, neque a nostris scloppettariis peti possent,
qui cœspites, ac ligonum summa tantum inspicientes, frustra
tormenta intorquebant. Omnes vero conatus in hostilibus
munitionibus (quod maxime imminerent) disturbandis ad-
hibebantur; multa damna nondum ad fastigium perductis in-
ferebantur; ex tecta via in labro fossæ constituta, scloppetta-
rii Turcæ vulnerabantur. Verum ingenti fossorum multitudine
(quos quadraginta millium numerum æquasse fertur) in-
genti labore, Mustapha ipso opera urgente, kal. maji sese ad
fossas fere illati, non absque multorum, ac præcipue fossor-
um cæde a nostris urbe egressis repelluntur; qui rursus quin-
to nonas, ac septimo idus, strage Turcarum edita, binas aut
ternas vineas transgressi, magno scloppettariorum numero,
atque undique accurrentium turba, quo minus longius sese
efferrerent, præpediti receptui cecinere. In receptu vulnerati
plerique, fortesque nonnulli viri cecidere, dum sese in reli-
ctas a nostris vineas proripientes hostes haud dubiis ictibus
multos affligerent, ut jam ea pugnandi ratio minus opportu-
na ob paucitatem militum censeretur, cum trecenti ex hosti-
bus cæsi, decem nostrorum militum jacturam non sarcirent.
Denis tandem prævalidis munitionibus erectis, verberationem
instituere incipiunt.

*Turcarum
fossorum
multitudo
in Tamassæ
oppugnatione.*

*Turce de-
nis muni-
tionibus in-
struētis Ta-
massæ mœ-
nia verbe-
rare insti-
tuunt.*

Propugnatores, ac præfecti nunquam a mœnibus absce-
dunt; panis, vini copia, atque obsonia ad stationes perferun-
tur, tormentarius pulvis, igniculorum fomes, plumbum ad pi-
las conficiendas viritim distribuitur, menstruum militibus sti-
pendium persolvitur. Ex singulis cohortibus quadringenti se-
ligun-

1571 liguntur, qui majores scloppos collimantes in hostes displo-
derent: horum dimidia pars alternatim e muris in vineis Tur-
cas contrucidabat, ingentemque stragem edebat. Sed ut mi-
lites in protectoriis aggeribus tuto consisterent, in universo
eo tractu, quem hostes occupaverant, in summo mœnium
cœspite parvum aggerem in duorum pedum altitudinem, ac
paulo majorem latitudinem, frequentibus distinctum forami-
nibus erigi placuit, ex quibus absque metu globuli jaceren-
tur. Quatuor quoque elaboratis arte ignibus præficiuntur,
singulis viceni milites tribuuntur, qui & opportune ignem
accendere, & longius ejaculari assuescerent. Vigintiquinque
pilarum millia, pars ferro, pars ære, quædam e vitro con-
fectæ; lebetes quoque, phialæ, cycli, atque alia jaciendorum
ignium instrumenta in id parata aderant. Ad faucios quoque,
atque ægros excipiendos nosocomium erectum, omnibusque ad
sanitatem necessariis instructum est. Tormentorum major, ac
præcipua pars in mœnibus e regione hostium constituta. Foi-
to equiti, tormentorum præfecto, in pugna defuncto, Aloy-
sius Martinengius sufficitur, qui, sex militum præfectis objecta
hostibus mœnia in singulos partitis muneribus, libratoribus-
que constitutis, tutanda dedit.

*Tamassien-
sum seduli-
tas in igni-
bus elabo-
randis.*

*Foitus
æques tor-
mentorum
præfectus
interfici-
tur.*

*Aloysius
Martinen-
gius Foito
suffectus.*

*Turcae ad
fossæ labrum
perveniunt*

*Tamassien-
ses Turcas
aggredu-
tur, com-
plices in-
terficiunt.*

Jam tormenta in munitionibus hostes disposuerant, multi-
plicatisque aggeribus, sub jactum lapidis ad fossæ labrum per-
venerant; cum propugnatoribus petentibus, ut antequam val-
lo penitus cingerentur, virtutis ac fortitudinis periculum fa-
cere liceret, egressus permittitur. Quinto kal. junii ex græco
peditatu trecenti delecti, quos juvenilis ardor in hostem
acrius incendebat, cum valida Italorum manu, fossæ præsi-
dio ducentis scloppettariis relictis, ab ea parte, qua navalia
sita sunt, rarioresque ac minus propinqui aggeres erant, im-
proviso e tecta via emicant, atque magno in munitiones im-
petu feruntur; hastis, gladiis, contis sæviunt; hostes proster-
nunt, præcipientes agunt: tantumque vincendi spe subnixi se
se inferebant, ut, qua densior subvenientium hostium acies
erat, irrumperent. Atrox ac cruentum certamen initur, gla-
diis, ac faxis res geritur. A nostris initio victoria stare vi-
debatur, cum præsertim, Italis scloppettariis supervenientibus,
turbati hostes nihil ex disciplina militari agerent. Ceterum

cum

cum recenti peditatu atque equitatu subveniretur, nostri receptui canere jussi, ordinata acie dimicantes se recipiunt. In ea pugna triginta cecidere, sexaginta lethalibus vulneribus confossi mox interiere; multo plures ex Turcis (quorum numerus iniri non potuit) occubuerunt. Is postremus extra moenia conatus fuit, cum duobus sequentibus diebus tantum promotis aggeribus hostes appropinquassent, ut non citra certum atque inevitabile mortis periculum invadi possent. Ab iis summo mane, ac sub vespere, horæ spatio continens sclopporum procella, vel ad terrorem propugnatoribus incutiendum, vel ad ingentem militum numerum ostentandum, emittebatur; quæ in ædes, atque urbis semitas decidens, paucis tamen aut vulnera, aut lethum inferebat; cum tamen qui in moenibus constiterant, in caput icti procumberent, caeforumque in dies numerus augetur. Eo astu quoque hostes utebantur, ut sagittas Persico more pictas, atque eleganter elaboratas in nuper exstructum parvum ex coespite aggerem ejacularentur, earumque pulchritudine allectos, potiendarumque desiderio prodeuntes interficerent: qua arte complures temere se se obiectantes periere.

At decimosextimo kal. junii, prima luce, terribili fragore cum sex ac sexaginta tormentis, ingenti sclopporum displosione præeunte, verberatio coepta. Cum ad terrorem nostris incutiendum, munitiones, atque aggeres innumeris vexillis, ac signis, immensaque omnis generis armorum copia ad stuporem usque Turcæ exornassent, nostri ferreæ grandinis magnam vim, quinque ac triginta majora tormenta in oppugnatores contorquent. Tantus utrinque impetus, horrificus adeo strepitus ac fragor erat, ut ruere cælum, discissa terra, urbes, oppidaque hauriri diceret. Nunquam ea die intermissa verberatio, novem sequentibus remissius aliquanto continuata. Ingentes a nostris in propinqua munimenta ruinæ editæ, tormentorum quorundam ora obstructa, alia humi prostrata, magna hostium cædes facta. Turcæ initio parvo detrimento moenia affecere, quod cum protectorios aggeres prosternere, nostrisque sclopporum usum adimere niterentur, altius librata tormenta moenia non attingerent, sed in urbem delata domos sternerent, atque obvios quosque ruinis

1571 opprimerent, inter quos Franciscus Francavilla praefectus fuit. Verum cum hostes assidua verberatione iter sibi facere ad invadendos nostros non possent, ligonibus, & cuniculis aggressi, adeo ad fossas accesserant, ut vix dimidio lapidis jactu a labro distarent; cum nostri adhuc tectam viam tutarentur, saepiusque die noctuque repente e caveis magno numero exeuntium impetum sustinerent. In qua via cum tandem propter frequentes assultus, vinearum propinquitatem, hostium multitudinem, tuto non consisterent; novisque aggeribus adeo se se Turcae inferrent, ut vix dimidiata hasta a nostris sejungerentur; atque in opus nocte, praevaleis adhibitis custodiis, incumberent: labrum deferere propugnatores coguntur. Eo potiti Turcae, hinc atque inde egesta humo, illius muro pro aggere usi, sclopporum vi ita milites affligebant, ut nemo in fossa manere incolumis posset, licet ex iis locis, in quibus alveolus excavata fossa erat, per aliquot dies dimicaretur, certissimisque istibus complures, sed non absque nostrorum interitu, caderentur, inter quos Sigismundus Gazoldi Comes extitit, qui adolescens peditum praefecturam gerens, cum uni e suis militibus laboranti opem ferret, scloppo crus vulneratus, haud multos post dies interiit.

*Tamassien-
ses labrum
fossae defe-
runt.*

*Sigismundi
Gazoldi co-
mitis ca-
des.*

*Laurentius
Theupolus.*

Verumtamen acrius in dies adurgens hostis, verberationem continuare, disjicere aggeres, defensiones eripere adnitebatur. Nostri contra pro rerum conditione, quacumque poterant, opem ferre, omnibus in locis praesto esse. Bragadenus una cum Baleonio modo huc, modo illuc discursare, omnia ad urbem tuendam opportuna diligenter curare, a moenibus nunquam discedere. Bragadenus in Andreutii, Baleonius in Divae Nappae, Laurentius Theupolus, Paphi praefectus, vir aetate atque auctoritate gravis, qui belli initio in urbem venerat, in Divae Barbarae hemicycliis sedes statuunt. Aggeres ac munitio- nes die ab hoste dirutae, nocte sarciantur. In vineas, ac tormentorum fornices, quo milites libratoresque peterentur assidue, glandium imber a Turcis effunditur. Sed cum saxorum ac rudium fragminibus ex tormentorum dispendio emicantium haud dubie nostri internecioni objicerentur, alveolum deferere coguntur. Tum, quo propius moenibus succederent, Turcae humo fossas opplebant; parvis extructis aggeribus, se a tor-
men-

Turcæ cuniculos conficiunt.

mentorū icibus protegebant; effossis cuniculis, subruere mœnia, atque ascensum in urbem parare conabantur. Cuniculos ita conficiebant, ut in ima fossa mœnium fundamenta scalaris inciderent; murumque subeuntes testi, atque a nostrorum injuriis tuti, fornices ad tormentarium pulverem recipiendum substruerent. Loca in quibus cuniculos instituerant, hæc fuere: navalium hemicyclium; mœnia inde protenta; Divæ Barbaræ, Andreutii, Divæ Nappæ, atque exterioris propugnaculi munitiones. Nostri, qui hætenus hostes sustinuerant, veriti, ne ingenti multitudine freti, atque indefessa opera decidentibus muris, per ruinas scanderent, qua viribus, qua ingenio obfistere cuniculis, cuniculos excipere nituntur. Conatus ad Divæ Barbaræ, Andreutii, ac Divæ Nappæ munitiones irritus non fuit; nam operibus deprehensis, cuniculis disjectis, asservatum, ad ignem statuto tempore concipiendum, tormentarium pulverem eripiunt. At iis, qui ad navalia ducebantur, quod hemicyclio humo repleto, fodientium sonitus auribus non captaretur, obviam iri non potuit. Idem in exteriori propugnaculo, vacuo licet, contigit, tophaceo saxo quindecim pedum crassitudine (quo mœnia nitebantur) strepitus pernoſceretur, impediēte. In his (nostrorum diligentia reliquis disjectis) omnis Turcarum labor, atque industria impendebatur; transversisque in fossa aggeribus, non modo gleba, sed oppletis lana faccis, virgultis, gossipio, atque omnis generis materia, crassioribus redditis, se ab lateribus tutabantur.

Nostri ad elaboratos ignes confugiunt; ferreos globos, ollas, lebetes ex protegentibus aggeribus fortuito provolvunt. Quo pugnae genere haud exigua hostium cædes conſequebatur, cum sæpius lana, bombyx, fascēsque igne correptæ attactu plerosque interficerent. Crebro quoque viginti quinque, aut triginta peditum manus irrumpens opera pervertebat, malleolisque ad ignem injiciendum utebatur; cui detrimento, terra celerrime superimposita, Turcæ occurrebant; atque, ut nostros ab eruptionibus arcerent, secundum testæ viæ murum, cum antea fere omnibus in locis humus effossa esset, tentoria fixere, ut præsentia fossores ad opera accuratius, ac citius conficienda urgerentur. Scloppettarii quoque ex propinquioribus aggeribus nostrorum funera triginta circiter quoti-

F 1571

*Federicus
Baleonius
interficitur*

die absumendo, augebant, inter quos Federicus Baleonius, Hestoris nepos, cum se ex aggere, ut hostem, quem glande transfixerat, inspiceret, paululum extulisset, scloppo caput ictus, occubuit.

*Obsessi ex
urbe erum-
punt.*

Jam cuniculum prope navalia fere ad exitum perduxerant, cum nostri, ut opus inspiciant, ac si qua possent, avertant, duas peditum cohortes, alteram e fossa, alteram e portu, lintribus impositam, impetum facere jubent. Ita rebus constitutis, ut qui in lintribus erant, in litore sitos aggeres cuniculo propinquos adorirentur, alii qua ex moenibus navalium hemicyclio propinquis verberatio fiebat, labri fossæ aggeres invadant, eo consilio, ac spe, ut ad eorum tuitionem properante hoste, operibus relictis, tertia acie subeuntes nostri cuniculum everterent. Sed lintres, ne remorum impulsus exaudiretur, silentio e portu egressæ aliquanto serius, quam ii, qui in fossam egressi fuerant, ad locum pervenere. Jam in labri aggeres impetum milites fecerant; perterritisque ac turbatis hostibus, & in fugam versis, ii, qui opera custodiebant, ingenti strepitu audito, tormenta-que in ipsos e lintribus ejaculari rati, locum deseruerant. Inde tertio agmini transversos aggeres transiliendi, cuniculum visendi, atque observandi facultas, invadendi vero spatium non fuit; nam in ea lintrium cunctatione magno numero conglobati hostes, duobus licet tantum interfectis, nonnullis faucis, non absque suorum cæde, nostros se recipere coegere. Qui in lintribus erant, pejus habiti, quod terrestri aggreSSIONE excitati hostes jam arma induerant, & aggerum custodes ex remorum motu eos adventare cognoverant: nocturna quoque humiditate tormentarius pulvis tardius, igne concepto, in flammam assurgens lintres, & milites jam excensuros prodebat. Itaque ingenti sclopporum procella nonnulli cæsi, plerique vulnerati sunt. Verum eo eventu nostri nequaquam territi, omnibus in locis, qua moenia quatiebantur, qua cuniculi agebantur, retractos aggeres excitabant, ex quibus cum hoste hemicycliis potito dimicarent. Ad eos struendos doliis, atque ex boum, ac bubalorum coriis confectis sacculis madefacta humo, ac bombyce oppletis, atque utrinque a lateribus clausis, ac funibus adstrictis utebantur; eorumque pondus bini vix homines sustinebant. Alii quoque ex tela eadem materia inferti, quod facile ab

uno

*Obsessi cum
suorum cæ-
de se reci-
piunt.*

uno tantum gestari possent, præcipuo usui ad protegentes aggeres, receptusque reficiendos fuere, cuniculo a Turcis obserato, ingens pavor propugnatorum animos, qui in hemicylio custodias obire cogebantur, occupavit; cum irrumpente pulvere, vel sublato, vel dissiliente solo, absque ulla salutis spe præsens lethum intuerentur: ac licet contractus agger aliquantisper a fronte distaret, ut eo ignium vim perventuram non crederetur, attamen ii, quibus cuniculorum impetus notus erat, in magno metu, ac suspicione versabantur: sed horridi interitus timorem eximia in Deum Optimum Maximum pietas, ac singularis in Venetam Rempublicam amor discutiebant. Eum casum fortuna leviores effecit, cum, hoste cuniculum incendente, militum custodiæ permutarentur, ac nondum omnes ad protegentem aggerem pervenissent. Prima luce igne cuniculo admoto, repente immensa tormentarii pulveris vi, ea urbis regio, ex qua prospectus in portum erat, horribili veluti terramotu contremuit; ignea nubes repente tetro involuta fumo humana corpora terra, pulvere, lignis, saxisque permixta magno impetu in aera sustulit, quæ partim in portum, partim in fossam cecidere. Necdum flammis extinctis, Turcarum manus omni armorum genere instructa, Jambolato duce, per ruinas ascensum molitur. Qui primi scandunt, aream nudatam prope bellatoribus inveniunt, quod ex iis, qui, dum cuniculo ignis admovebatur, ibi ad custodias obeundas ingressi fuerant, pars flammis absumpti, pars horribili fragore attoniti, pars in vulneratis, ruinisque semisepultis, igne ac saxi faucibus fovendis ac medendis detinebantur. Attamen hostium inanis labor fuit; nam qua ex cuniculo, a sinistro latere, muri ampla ruina edita fuerat, protectorius agger intactus permanerat: a dextro vero, aggere comminuto, non tantum muri dejectum fuerat, ut aditus esset patefactus. Dum igitur scandere conantur, Nestor Martinengius cum sua cohorte supervenit, ac cum Petro Comite, qui custodiæ præerat, suis licet ruinis vehementer afflictus, impetum fortiter excipiunt. Balconius ducis, ac militis strenue munus obit. Bragadenus, ac Quirinus armati stimulos bellatoribus addunt, recentes fessis submittunt, impetum egregie sustinent, aliisque super

Turca, cuniculo igne admoto, per ruinas scandere nituntur.

Nestor Martinengius & Petrus Comes Turcarum impetum fortiter excipiunt.

1571 aliis accurrentibus , propellunt . Repulsi hostes nequaquam territi , majore numero atque impetu redintegrant pugnam , explicatisque vexillis , protegentem aggerem subeunt ; arcu , acmace , contis , saxorum quoque , ac praeustorum tignorum jactu aditum sibi facere nituntur . Nostri a dextro latere cum muro tecti e labro ab hostibus peti non possent , neque ab oppugnatoribus , ob adscensus difficultatem , pertimescerent , sclopporum displosione multos prosternunt . Vexilliferi cum signis in moenibus consistentes , depressis hastis , scandentes Turcas sese inferentes repellunt , deturbant , ingentem stragem edunt , signa proterunt , praecipites ex aggeribus agunt . Pulsis stimulos duces addunt , hortantur , impellunt ; undique copiae accurrunt .

Tertio pugna instauratur ; sagittarum nube , glandium imbre emissio , adeo sese inferunt , ut cominus contis decertent , manuque apprehensas hastas nostris eripere conentur . Verum acriter propugnatoribus obsistentibus , ferrea procella , arte elaboratis ignibus , variique generis missilibus , ingenti cum caede Turcae iterum se recipiunt ; statimque e Bovis scopuli munitione quinque eodem momento tormenta excutiant , quorum pilae summum in aggerem labentes , contos , atque hastas perfringunt , multisque e nostris , quod conferti essent , fragminibus vulnera , aut lethum inferunt . Inde fortunae aleam , novo semper militum subsidio aucti , experiuntur : pugnam , more gentis , magno ululatu , ac strepitu ineunt , qui tormentorum , atque sclopporum terribili boatu utrinque auctus , neque ducum imperia , neque militum voces exaudiri sinebat ; dimidia exercitus pars spe capiendae urbis certatim confluit . Nostrorum quoque major pars , quod ex eo loco tantum scandere hostes possent , illuc deferitur : atrocius , quam antea , certamen oritur . Turcae acrius instant , propugnatores fortius obnituntur . In ea dimicatione res ejusmodi accidit , quae nostris gravi detrimento fuit . Nam globi triginta fabrefacto igne confecti , sponte , ac momento tonitruui instar disrupti , quot quot ea in angusta area conferti milites erant , momento humi dejecere , quorum pars interfecti , pars faucii , pars ab iis , qui repentinae flammæ vim evitare nitebantur , proculcati , terri fragmentis lethalibus ictibus per-

perculsi sunt: selecti sexaginta milites periere. Hujusce rei novitate, atque horribili globorum bombo perculsi hostes, nostrorumque cuniculum esse, qui igne concepto disjiceretur, veriti, trepidi descendunt. Constans opinio fuit, si eo tempore impetum fecissent, propugnatoribus ingenti concussione dejectis, facile ingredi urbem potuisse. Nostros, qui vivi, atque ab ea intacti labe remanserant, ut quisque melius poterat, assurgunt, alios prostratos erigunt, mutuis adhortationibus se ad defensionem expediunt: mortuos milites, gladios, hastas, loricas, quæque aræ impedimento erant, cuncta ex dextri lateris spiraculo provolvunt: faucios ad proprias domos deferri curant. Recens militum manus defunctorum, ac fauciorum loco subit. Aerumna conduplicatur: qui, ut in hostes jacerentur, quini globi, in angusto transeuntium aditu collocati fuerant, delapsa ex sclopporum igniculis favilla, incenduntur: milites decem interfecti, nonnulli vulnerati sunt. Illud quoque casu evenit, ut dum præfectus quidam armatos milites defunctorum loco inclamaret, geminatam *armati armati* vocem, ii, qui procul erant, exciperent, atque adventantem classem esse rati, eo errore sese augente, momento inani spe universam civitatem perfudere, ut plebs visendi studio, qua major pugna ferveret, nullo vel tormentorum, vel sclopporum, aut sagittarum metu perterrita conflueret, passimque feminae, ac pueri moenia, atque aggeres scanderent. Adeoque in cunctorum animis impressa ea hæserat vox, ut neque verbis, neque minis, neque præsentis mortis metu territi, deceptos se esse intelligerent. Ingenti strepitu, oppidanorum ad moenia eminentioraque loca concursu, vocibusque cælum lætitia pulsantibus, admirabundi hostes, ingentis illius fragoris, insuetæque lætitiæ causæ ignari hæreret, ac veluti stupore attoniti ab armis cessare; propugnatorum virtuti, mortisque contemptui hæc tribuere.

Quarta vero vix horæ parte cum quievissent, recentium militum numero in certamen rursus descendunt. Nostri neque multitudine, neque oppugnatorum obstinatione, neque iis, quæ adversa contigerant, deterriti, pugnam capessunt. Nullum vel telum, vel tormentum in confertos hostes frustra intorquetur: sæpe ob propinquitatem uno atque eodem ictu bini aut terni sternuntur, infestumque signum ve-

*Obsessim
spe adven-
tantis clas-
sis erecti.*

1571 xillifero extincto eripitur . Cum per quinque horas pugnatum esset , fracti , ac cæsi hostes discedunt . In eo certamine e nostris centum ac viginti desiderati , inter quos Bernardinus Eugubinus , Joannes Franciscus Gaucus præfecti ; totidem vulnerati , in iis Hercules Malatesta , Petrus Comes , Nestor Martinengius lapide in faciem petitus . Ob rem bene , ac prospere gestam grates Deo Optimo Maximo agæ ; tactique religione milites , expiatis conscientiae sordibus , divino se Sacramento reficiunt , quo mente , ac corpore expeditiores , acerrime decertando , imminens lethum intrepidi spe supremæ felicitatis exciperent . Postridie ejus diei sub vesperum cum speculatoria e Creta accessisset , confestim triremes quadraginta , naves quatuor commeatu , milite , bellico apparatu refertas propediem in Cyprum venturas evulgatur . Eo nuntio oppidanorum ac militum sublatis animis , summo mane ad mœnia concurritur , eminentiora urbis petuntur loca : si forte adventantia subsidia conspicerentur . Ejusmodi est mortalium ingenium , ut vel afflictis , ac perditis rebus fortunæ mutationem sibi polliceantur . Verum pro inani lætitia verus mœror subiit . Nam Barbaræ navis , quæ cum aliis ad importanda subsidia instructa fuerat , naufragium , Cretensium triremium , ut se foederatæ classi jungerent , ad Messanam profectio nuntiabatur . Inde spes omnis auxiliorum ablata : licet Bragadenus , atque ii , penes quos summa consiliorum erat , vehementer commoverentur , attamen , ingenti pectore dolore compresso , spem vultu simulantes , hilaritate perfusi , cives ac milites ad fortiter dimicandum incitabant : *Tantisper durarent , donec , in vectis subsidiis , omnes ex animo curas , molestiasque depellerent : nunc constantia opus esse ; qui modo veræ virtutis , ac solidæ gloriæ stimulis subnixi furentem tot hostium numerum e mœnibus repulissent , nullos labores , nulla pericula formidarent .* His confirmati milites , se ad pugnam comparant ; non mœnibus perfractis ac semidirutis , non defensionibus ab hoste ereptis , non tabernaculis in fossis defixis terrentur ; hemicyclii , retracti , aggeres , qui cuniculo disjecti fuerant , reficiuntur : quantum diurnis operibus Turcæ demoliuntur , tantum nocturnis a nostris sarcitur . Pari diligentia , ac studio

[aliis

Obfessorum
duces in-
perfecti .

Speculato-
ria Creten-
sis Tamaf-
sienfibus
spem subsidii
adimit .

aliis in locis aggeres, quo sese milites reciperent, excitabantur.

Ceterum cuniculo ad exterius propugnaculum perfecto, tertio kal. julii, nondum inalbescente caelo, igne ab hostibus injecto, ingens editur ruina; prævalidæ arcis quindecim circiter passus sternuntur; aggeres comminuuntur; multis in locis propugnaculum discinditur. Vix immuni ignium furore compresso, selecti Turcarum milites candentes adhuc ruinas omni armorum genere, arte elaboratis ignibus, quibus in priori aggreffione usi non fuerant, ascensum moliantur. Propugnatores acerrime sese in hostem proripiunt, mortisque abjecto metu, quamvis disiectis aggeribus, telis paterent, manum ita ex propinquo conferunt, ut gladiis, & acinace ageretur. Primo impetu multi hinc, atque inde cadunt. Supervenientibus utrinque militibus, pugna recrudescit. Mustaphas cum exercitus robore aderat; prece, præmio suos incitabat; minis, atque increpatione urgebat. Balconius cum militum, ac ducum flore obstare; modo impetum excipere, modo propellere: utrinque acriter dimicatur. Ducum præsentia irritat animos; gloria impetum auget. Certatim per strata moenia Turcæ scandunt, premunt, convulnerant, cædunt. Propugnatores fortiter resistunt, irrumperere conantes exturbant, propellunt. Mignanus militum magister, Erasmus Firmianus, Cælius Vicetinus cadunt: Soldatellus, Antonius Asculanus, Joannes Histrianus præfecti vulnerantur; milites triginta occumbunt. Eodem tempore, quo ad propugnaculum pugnabatur, Turcæ, in navalium hemicyclium impetu facto, ea quoque ex parte aditum sibi patefacere conantur. Verum quod cuncta ad defensionem diligentius comparata, atque in aggeribus firmandis major nostrorum fuerat industria, frustra summa carpere, instaurato prælio, sæpius conati, cum ingenti cæde, non absque dedecore (post sex horarum pugnam) pedem referunt. Septem tantum, atque in iis Jacobus Fabrianus præfectus, desiderati; Nestor Martinengius glande ictus.

Virtutem, ac constantiam militum hostes experti, cum nec copiarum multitudine, nec ignium ac telorum imbre, neque mortis adspectu audaciæ quidquam remittere, neque

*Turcæ,
alio cuni-
culo accen-
so, moenia
scandere co-
nantur.*

*Militum
nostrorum m-
præfecti in-
terfecti.*

*Turcæ
multorum
cadit reci-
pere cogun-
tur.*

1571

Turcae no-
vas muni-
tiones eri-
gunt.

loco dimoveri posse intelligerent; unicam superesse vincendi rationem rati, si omnino aggerum defensiones, atque areas adimerent; propius succedere, atque majori nixu, ac celeritate (ne diruta farciendi nostris opportunitas esset) verberationem conduplicare aggrediuntur. Octo dierum spatio septem moenibus propinquiora munimenta extollunt. Ex eis crebro octoginta tormentorum jactu urbis aggeres, atque prominentes munitiones quatiant; e propugnatoribus complures interimunt; ingentes in Andreutii praesertim, ac Sanctae Nappae hemicycliorum fronte ruinas edunt. In nostris reficiendorum aggerum summum studium, quod, muro ab hoste occupato, quem assidue scalpris, malleis, atque aliis hujusce generis instrumentis demoliebatur, unicum illud praesidium reliquum erat. Ex recens erectis munitionibus non modo die, sed noctu dimicabatur; atque ut certius Turcae collimarent, temperato magnete ferro ad dirigendos ictus utebantur; quibus, licet raro, nostri offenderentur, attamen sibillantium supra caput globorum metus a scloppettariis saepe, non absque militum caede, in incertum jacentibus, auctus ab opere absterrebat. Ex alio quoque tormenti genere (quae *mortaria* vocantur) immanis prope magnitudinis lapideae pilae in aera jactae, ingenti adeo impetu in urbem ferebantur, ut in aedes delapsae, illas diffringerent, atque everterent; paucis licet eo mortis genere intereuntibus, quod omnes propemodum in moenibus dimicarent; neque aedium cura, dum de servanda civitate ageretur, quemquam sollicitaret. Tigna quinimmo, ac tabulata, vel ad coquendos panes, vel in areis ampliandis usui erant. Inter haec sagittarum continuatus imber in propugnatores effusus, quoscumque attingeret, lethalibus vulneribus conficiebat; cui incommodo variis capitum integumentis occurrebatur. Frequenter ex improvviso, nostros inopinantes, aut semisomnes se adorturos rati, noctu ad arma laceſcebant. Verum dispersitis militiae muneribus, semper cohortes pro moenibus excubantes ad conferendam pugnam paratae erant. Cumque faccis conficiendis, quae (ut antea diximus) potissimum in aggeribus reparandis a nostris adhibebatur, materia non suppeteret panno, tapetibus, vestibus, stragulis, atque pretiosiorem su-

pel-

pellectile utebantur. Ea certatim a Græcis deferebantur, qui fervendæ patriæ studio, atque egregia in Rempublicam fide, suarum rerum obliti, cuncta liberaliter effundebant. Feminarum quoque vel ex plebe, vel ex nobilitate tres aut quatuor manipuli quotidie ad mœnia ventitabant, Monaco Græco præeunte, qui cruci affixi Servatoris imaginem manibus gestans, religionem ac pietatem in animis excitabat; atque iis locis, qua verberatio fiebat, horæ spatio operi inservientes, aquam, faxa, ligna importabant; neque discedebant, quin vi lapidum in fossam jactu hostes, utcunque possent, offenderent. Amathi quoque Episcopus, e divi Dominici familia, Græcus genere, in Deum pietate, ac vitæ sanctitate insignis, asduis sermonibus cunctos ad pugnam pro religione ac patria intrepide obeundam incendebat; vexilloque Crucis munitus, qua atrocius fervebat prælium, præsens suasor, & impulsor aderat: qui mox dum in propinquo mœnibus horto orationi vacaret, glande ictus, ex humanis excessit. At noctu, disploxis e munitionibus tormentis, majoribus scloppis in Turcas ex caveis sub dio egressos contortis, ingentibus faxis e mortariis in vineas atque areas collibratis, complures hostium sternebantur; quacumque humum ad opera conficienda egererent, arte confecti ignes provolvebantur. E nostris glandium, ac globorum ictibus haud pauci in dies singulos deperibant. Tormentorum quoque peritiores magistri absolvebantur, quod inter collibrandum detecti in caput vulnerarentur. Ei detrimento ita occurrere; singulis tormentis quadratam cubitalem tabulam trientis crassitudine adhibebant: in inferiori parte parvo in pyramidis formam foramine confecto, ex quo testi libratores ictus dirigere poterant: id reliquis, qui superfluerant, saluti fuit.

Verum in retractis ad exterius portæ propugnaculum aggeribus ingentem adeo ruinam Turcæ effecerant, ut dum a nostris interius reficiuntur, ab iis tormentorum vi, ac lignis exteriori sternuntur, area, in qua milites consisterent, penitus ablata esset, tabulatisque inter propugnaculum, ac portam erectis, aream, ex qua milites dimicare possent, ampliorem reddere necesse fuerit. Sed cum ægre tutari dirutum propugnaculum posse animadverterent, ut multo Turcis sanguine neceque constaret, sub sinistrum latus cuniculum,

1571

*Feminarum Tassien-
sum in patriam caritas & virtus:*

Amathi Episcopi pietas & obitus.

1571 qui, iis ingruentibus, erumpat, suffodere statuunt. Tigna quoque ac tabulas pice linunt, ut, vehementiori nitrati pulveris concussione in aera sublata materia, flammis involvantur. Par utrinque oppugnantium, ac propugnantium conatus: illi tormentis, scloppis, demolitione, suffossione urgere, defensiones eripere, omni generis astu, & artificio uti: nostri reparare, sarcire, novas ad se protegendas munitiones struere, ingenii, atque industriæ nervis contendere, ut Turcas repellant, seque tueantur. Sed inconcussis adhuc, atque impavidis mentibus, robur corporum viresque, jam tot laboribus atque ærumnis exhaustæ, minime respondebant; cum plerique fortissimi viri occubuissent, reliqui vulnerati crebro in amicorum sinu animam effunderent. Tot calamitatibus pressi, vel laboribus durata virtute, vel auxiliorum spe, ne minimum quidem de constantia remittebant. Contra Turcæ novis semper copiis, com meatibus, bellico apparatu augebantur, e propinquis Ciliciæ litoribus continenter in Cyprum navigiis confluentibus: inde frequentioribus ictibus aggeres, munitionesque resectas diruere, continuatis operibus in urbem aditum sibi patefacere aggrediebantur; ut octavo idus julii, atque insequenti nocte quinque globorum millia ferantur excussa.

Turcæ quatuor ex locis urbem aggrediuntur.

Postridie ejus diei hora tertia, quatuor in locis, nempe ad navalium, Andeutii, Sanctæ Nappæ, ac propugnaculi hemicyclia adoriuntur. Magna ea die virtus, ingens hostium contentio. Duces laudis avidi, nobili fortitudinis æmulatione permoti, suos quisque primos subire pugnam, atque ingredi contendunt: selectis, ac strenuis militibus præire jussis, si qui gradum referrent, convulnerabant. Nostri contra præfectorum adhortatione, & exemplo imperterriti, acerrimum impetum sustinere; locum nunquam deferere; corpora pro muro, glandibus, ac sagittis objicere; Turcarum conatus irritos reddere. Tum qui inter Janizzeros majori virtutis opinione excellebant, subeuntes, pugnam capeßere, armis, igne viam sternere conantur. Verum ex aggeribus noctu resectis, atque a latere communitis, repulsi, in præceps a propugnatoribus agebantur. Tunc duces instaurare pugnam rursus præcipiunt, densa eodem tempore sagittarum nube, ac

con-

continenti glandium procella e labro fossæ exundante . No-
stri ignibus ac scloppis scandentes exturbant , prosternunt ,
ingentique globorum vi ac strepitu , qui ex eminentioribus
locis demittebantur , permixtim milites cum bellico apparatu
detrudunt . Verum neque ob id quidquam de obfirmata per-
tinacia Turcæ remittunt ; ita enim ex eorum animis vincen-
di studium , vulnerum lethique memoria abripuerat , ut mul-
ti ictibus confossi cum recentibus ac prævalidis immixti , ob-
stinata contentione conscendere adniterentur . Utrunque ve-
ro interfectorum loco recentes , per extinctorum sociorum
cadavera videntes , obeuntium munera atque officia imple-
bant ; in vindictamque inardescentes , sæpius eodem casu ra-
piebantur . Certatim conferti adrepere Turcæ adnixi , cum si-
bi ipsis essent impedimento , aggeribus appropinquantes , aut
inflictis vulneribus , aut cæde illata , statim propellebantur .
Quinquies redintegrata pugna ; quinquies repulsi , cum nihil
se proficere animaduernerent , sensimque nonnihil de priori
impetu deperiret , suorumque defluentis sanguinis rivos ipsi
duces inspicerent , ingenti illo animorum ardore imminuto ,
receptui canere iussere . Ab ea invictæ fortitudinis laude ne
feminæ quidem expertes esse voluere , quæ virorum in morem
cum certare cum hoste non possent , arma ministrabant , aquam
ferebant , faucios fovebant ; nec decrant , quæ panem , vinum ,
obsonia ad fessos , diuturnaue dimicatione siti enectos milites
domo afferrent . Incredibili ea die ignei globi nostris usui fue-
re . Circuli præterea elaborato igne confecti , ferreisque uncis
muniti , in confertam turbam iacti , magno hostibus detrimen-
to extitere , cum attactu vestibibus adeo hærent , ut prius-
quam se ex iis milites explicare possent , miserrime flammis
interirent . Eorum circulorum quidam , in hostium colla de-
cidentes , insueto atque terribili mortis genere extinxere . E
nostris in eo certamine sexaginta desiderati , atque haud mul-
to plures vulnerati sunt ; hostium ingens cædes facta .

Hic exitus ea die ad tria hemicyclia , navalium , An-
dreutii , & Sanctæ Nappæ fuit . Ad exterius propugnaculum
improsperè pugnatum . Nam cum hostes cunctando prælium
in duas horas , secus atque assueverant , extraxissent , nihil
nostri moturos rati , aliquantum diligentiae , ac sollicitudinis

re-

*Obsessorum
virtute
Turcæ
rejiçian-
tur .*

1571 remiferant, improvisumque universi impetum non excepere; cumque multitudini, quæ furore acta, facibusque armata incumbebat, pares non essent; neque ob aræ angustiam hastis ac sarissis commode uterentur, perturbati, qua descensus erat, conglobantur. Permixti Turcæ acriter insequentes convulnerant, cædunt, præque lætitia ululantes, usque ad Amathi portam se proripiunt. Qui custodiæ præerant, impavidi ingruentium impetum sustinent; manum cominus conferunt. Interim Turcæ, eorum, qui descenderant, magna strage edita, turmatim ad propugnaculum concurrunt, victam urbem ingressuros rati; tunc cuniculo ignem nostri parum feliciter admovent: nam in latus urbi obversum procumbens, hostes una cum propugnatoribus oppressit; horribilique erumpens fragore, qua Turcas, qua Christianos una cum ruinis in aerem extulit; pontes, ac tabulata pice intacta, flammisque torrentia stravit, sub quorum pondere e nostris aliquot periire. Miserrimum atque horrendum cernere erat, e propugnatoribus nonnullos vulneribus acceptis faucios; quosdam igne perustos; alios graviorum lapidum aut tignorum mole semisepultos, vix ægrum spiritum ducere; alios in frustra dissectos, aut capite truncatos; alios demum aut ferro, aut igne, aut immani faxorum, vel lignorum strue prægravatos opem ejulatu ac lachrymis implorantes, quibus ne subveniretur tabulatorum flamma, atque ad patentem portam pugna impediabant. Mille circiter hostium occubuerunt, qui dum manibus victoriam tenere gestiunt, sese recipere, atque portam deserere coguntur, exteriori tantum propugnaculo potiti: e nostris supra centum ac triginta cecidere, inter quos Robertus Malvetius. Hoste digresso, primum in faucibus sanandis, defunctis humanandis; secundum illatis ea in parte damnis farciendis studium fuit: sed cum in diruto occupatoque propugnaculo hostes non consisterent, nec inde adversum aliquid molirentur; alium ab eodem sinistro latere cuniculum ducere, fornicem quoque sub ingenti eo tumulo terra aggesto suffodere nostri statuunt, ne ex superiore loco depugnantes Turcæ, portæque imminentes, defensiones eriperent. Ut vero portam ipsam ad inopinatos impetus

*Obsefforum
cæde Turcæ
exteriori
propugna-
culo petiun-
tur.*

*Roberti
Malvetii
obitus.*

tutam redderent , e connexis tignis tabulatum conficiunt ,
arque ferro ad ignem arcendum incrustatum acutis , inci-
dentibusque cuspidibus femicubitali magnitudine undique
extantibus communiunt ; harpagonibus ad portæ fornicem
appensum fune tollunt , quo , si occasio posceret , repente
securi præciso , magno impetu inferius immāni pondere
depressum , non modo ab ingressu hostem arceret , sed
etiam acutissimo gladii genere conficeret . Iis peractis , hu-
mus e disiecto propugnaculo , quod neque in hortis , neque
aliis in locis suppeteret , in urbem defertur ; ex ea aggeres
instaurantur .

Quatriduo ab hostibus quies fuit . Mox a dextra propu-
gnaculi parte , quæ intacta a cuniculo permanerat , aggeres du-
cere incipiunt ; nostris terræ effossionem impediunt ; nemini
e porta egressum permittunt . At ea diligentissimis munita ex-
cubiis , quo ad hostium disturbanda opera aditus esset , dies
ac noctes patebat . Verum cum e propinquo pugnam cum no-
stris Turcæ detrectarent , tormenta quatiendo , ligonibus suffo-
diendo rem agebant ; eoque ventum erat , ut qua verbera-
tiones fieri consueverant , aggeres , quibus nostri protegeban-
tur , duorum Cretensium doliorum , alicubi vero unius crassi-
tudinem non excederent , ad hemicyclia , & ad portam , nul-
la intercapedine intercedente , pro libito hostes ingressum ,
egressum nostri tentare possent . Ne vero e suis quisquam
stationibus discederet , communi periculo arcebantur . Ea
propinquitate fiebat , ut assidue vicissim sermones fere-
rentur . Nostri Turcis ignaviam exprobrare , quod cominus
gladiis certare non auderent , agrestium more ligonibus uteren-
tur , iis magis , quam ferro confiderent : prodirent , manum
confererent , licet numero in immensum pollerent , ipsis neque
mœnia , neque aræ essent , pugnam nunquam detrectaturos .
Illi contra , quid nostri agerent ? quid molirentur ? An , spe
subsidiarum amissa , urbem tueri sperarent ? classē Chri-
stianorum fugatam , pleraque loca incensa , direpta , capta :
tandem demitterent animos , deditiōnem facerent , ni omnes
acinace concidi velint . Enimvero ut ab colloquiis nostri ab-
tinerent , mortis pœna proposita , magistratus edicto cautum ,
vel ne ex iis metus propugnatoribus incuteretur , vel ne quo
lo-

*Obsessorum
& Turca-
rum mutua
convictio.*

*Edictum ,
ut obsessio a
colloquiis
abstineat.*

1571

loco res nostræ essent, hostes facile cognoscerent. Miles cum adversus edictum fecisset, statim lethali supplicio, elisis faucibus, poenas dedit. Cum igitur provocatos respondere nusquam nostros Turcæ animadverterent, sagittarum amentis alligatas literas, qua italico, qua græco, qua turcico idiomate conscriptas, in urbem jaciunt. In iis ad deditionem faciendam suasiones continebantur; statimque præfecto, ac ducibus deferiebantur; neque Mustaphas ipse, colloquio per captivos petito, responsum tulit.

Eodem tempore, Andreutii, & Sanctæ Nappæ hemicycliis penitus occupatis, se se ad retractorum aggerum suffossionem hostes provehunt; adversus ignium vim, qui e summo jaciebantur, contabulatis ea magnitudine utuntur, ut deni tecti operi incumbant. Sed a nostris pice sulphuri imixta, flammis adhuc excitatis, corripuntur. Iis ut obsistant, recens detractis bovinis coriis eadem tabulata contegunt. Haud dispari labore ingentem aggerem, vel potius montem in fossa e regione navalium murorum tollere, atque faccis humo oppletis, virgultisque crassiorē reddere adnuntur. Propugnatores cum egressu in fossas prohiberentur, sagittas cum sacculis infartis pulvere elaborato, & magnis arcubus, altero adducente arcu, altero igniculo admovente, ejaculabantur; quæ fascibus, ac virgultis impactæ vehemens incendium excitabant: flammis terra imposita extinctis, conduplicata materia, hostes detrimentum faciebant. Sæpius noctu armis laceſcebant, intempestis nunquam tenebris taciti sese usque ad summa verberationum loca, quo melius situm perdiscerent, illati a nostris affidua sclopporum excussione summovebantur. At quoniam plerisque in locis, qua verberatio fiebat, protegentibus stratis aggeribus, ab una ad alteram munitionem trajicientes milites, sagittis, ac glandibus hostium patebant: fossa in quinque pedum altitudinem in aggeribus ipsis, qua tuto ultro citroque commeari posset, perducitur.

Jam ad tertium idus julii ventum erat, cum indignabundi Turcæ per summum copiarum contemptum præcipuam civitatis portam adhuc apertam teneri, cum præfer-

tim

tim exteriori propugnaculo potiti, promotis aggeribus, tres aut ad summum quatuor ab ea passus distarent; nostros depellere, atque occupare portam aggrediuntur. Pugnacissimorum militum manus dirutum propugnaculum scandit; ex iis quinquaginta per clivum descendentes, a fronte pugnare non audent, ex utroque latere auxiliorum spe freti invadunt, vexilla ante portam statuunt. Hestor Balconius, atque Aloysius Martinengius, qui portæ defensionem susceperant, infestis signis inspectis, cum fortissimorum bellatorum manu summo impetu sese proripiunt; primos vulnerant, cædunt: reliqui perterriti, armis vexillisque relictis, adeo perturbati fugam capessunt, ut plerique incomperito ad suos itinere e lateribus in fossas desilirent: alii qua parte in propugnaculi fornicem aditus erat, ingredi certatim adnixa, in angustiis perire. Eodem momento, igne cuniculo a nostris disiecto, ingens Turcarum strages est edita. Octingentos nonnulli extinctos ferunt: quatuor in iis Sangiacchi ex exercitus primoribus, plurimum Mustaphæ dilecti, occubuerunt: qua ex re adeo barbarus nostrorum virtutis impatiens spectator excanduit, ut ad eorum sanguinem ulciscendum nullum crudelitatis genus prætermisissimum jurejurando testaretur.

Insequenti die, qui fuit xvii. kalend. augusti, cuniculum ad navalis moenia ductum incendunt; qui quod a nostris antea exceptus esset, parum detrimenti attulit, neque Turcis, uti sibi persuaserant, ascensum præbuit. Eo conatu irritato, novo atque insueto pugnae genere aggrediuntur; virgulta, & ligna, pice illita tigna, infertos tormentario pulvere faccos, omnemque materiæ vim ad ignem concipiendum idoneam comparant, eamque in aream inter propugnaculum ac portam congerunt: igne in aridam stipulam, & ad rapiendas flammæ opportunitatem injecto, vehemens adeo incendium exoritur, ut nostri tum inopinatae rei novitate, tum terribili tiliæ arboris afflatu correpti, haud parum commoverentur. Verum, ut poterant, flammis obviam ire connixi, prælongis hastis incendii fomites disjiciunt; harpagonibus ligna abripiunt: sed nulla arte imminui, ne dum extinguui atrox incendium poterat: cuncta fumo, atque nigra

1571

*Turce ad
oppugnationem redeunt.
ingenti strage
rejiciuntur.*

Turce, maximo incendio excitato, nostros summo opere affligunt.

1571

caligine intermicantibus flammis involvebantur. Igitur immensa caloris vi adacti, se intimius intra portam nostri recipiunt; ex aggeribus plena aquis dolia præcipitant, quæ aucto ex casu pondere diffractam materiam, perfunderent, licet, assidue novo ingesto pabulo, incendium incrementa fusciperet; cum illud quoque accessisset, ut per eos dies furens notus, auctis flammis, fumum vehementi calore, tetroque odore permixtum in urbem propelleret. Tandem quatrIduo ea peste civitate affecta, cum nec igni, nec multitudini obsisti posset, porta occluditur.

*Obsessorum
angustia.*

Ceterum cum quidquid vel humano ingenio, vel viribus in gravissima, ac diuturna obsidione fieri poterat, id nostri summo studio, indefesso labore præstitissent; hostes contra novis in dies & copiarum & commeatuum incrementis augerentur: brevi exhausta, atque afflicta civitate potituri videbantur. Propugnatores ad paucitatem redacti; munitiones, atque propugnacula strata, atque everfa; tormentarii pulveris angustia; cunctorum, quæ ad victum necessaria erant, indigentia; non obsonia, non vinum, non satis ad explendam famem panis, licet pessimi generis, suppetebat: acetum pro vino erat, atque illud quoque defecerat: jam asinina, atque equina caro, feles quoque ipsi, aliaque tetra, & infanda cibaria pro alimento fuerant: pauci ex militibus incolumes, atque iidem adeo assiduis laboribus, vigiliisque defessi, atque fame enecti, ut non homines, sed umbras potius diceres: ingens fauciorum numerus, qui licet minime lethalibus vulneribus confecti essent, medicamentorum tamen, victusque inopia deperibant. Iis tot calamitatibus, atque ærumnis preffi a Divino tantum Numine opem cadenti patriæ expectabant. Secundum Deum, nullum iis perfugium, nisi in præfesto, ac ducibus erat. Vivida in Marco Antonio Bragadeno virtus, infractus animus, adhortationibus, exemplo milites ad labores subeundos impellere, animos augere, hilaritatem vultu præferre minime cessabat: ab ejus consiliis Baleonius eadem constantia, animique vigore suffultus nunquam discedens, militis, ac ducis munera implebat: quæ ingentem adeo in illos vel benevolentiam, vel admirationem hominum excitaverant, ut nemo esset, qui, in eos coniectis oculis, non omnia

*Marci Antonii
Bragadeno
virtus &
Baleonii
virtus &
constantia.*

omnia auderet , vitamque certissimæ mortis periculo objiceret . Mustaphas , quo loco res essent , licet ex nostris , quorum summa , atque incredibilis fides extitit , perdiscere non posset , attamen conjectura assequebatur , quod neque crebra verberatione , neque fabrefactis ignibus , uti assueverant , uterentur , neque operibus incumberent . Verum cum tantum in ea oppugnatione copiarum absumptum animadverteret , ne obstinatio in rabiem versa , clades suorum accumularet ; quacumque ratione oppidanos ad deditionem impellere conabatur . A literis in urbem emittendis , qua minis , qua pollicitis refertis nunquam cessare , colloquium per suos poscere , æquas ac perhonorificas leges offerre : quibus neque nostrorum animi flectebantur , neque responsi quidquam afferebatur . At primarii cives , populi , domesticorumque precibus defatigati , qui propinquum patriæ interitum , barbarorum crudelitatem veriti , tantis subtrahi se calamitatibus & periculis exoptabant , libellum supplicem a plerisque subsignatum magistratui , ac ducebibus obtulere , quo ea continebantur , quæ diserta , ac proluxa oratione in hanc sententiam Matthæus Golfius enunciavit .

*Nisi innumeris , egregiisque argumentis in horrida hac obsidione sustinenda nostra in periculis constantia , in laboribus virtus , in hostibus propellendis fortitudo , in Rempublicam Venetam inconcussa fides , atque obsequium satis superque enituisent ; nunquam hac die calamitosorum civium nomine , quos ad extremum patriæ excidium fortuna servavit , in conspectum vestrum , Rector clementissime , fortissimi duces , supplex prodiissem . Sed cum eo loco res sint , ut nihil a nobis amplius aut expectari , aut desiderari queat , omnique accisa humani auxilii spe , cuncta lethum , ruinas , exitium minentur , quis jure carpere nos possit , si ad vestram opem , auxiliumque confugiamus ? Jam enim annus elabitur , quo potentissimus hostis urbem hanc terra , marique aggressus , ferro , igne , tormentis , aggeribus , munitionibus oppugnat . Quid a civibus vel pro patria , vel pro Veneto imperio , vel pro christiana religione præstari potuit , quod non cumulate effectum sit ? Una vobiscum Turcarum impetum , atque arma sustinui-
mus , ingenti cum internecone ab hisce mœnibus hostem repulimus , scandentem exturbavimus , sæpius in campo cum il-*

1571
Mustaphas
obsessos ad
deditionem
hortatur .

Matthæi
Golfii ad
Bragaden-
sæ duces
oratio .

1571

lo decertavimus, intra hosce aggeres manus conseruimus: fortuna amissa, ades diruta, complanata, supellex in munitio-
nibus sarcendis insumpta, quæ ad vitam sustinendam neces-
saria erant, italica militiæ communicata: nostri fere omnes
acriter pugnando in tuendis hisce mœnibus, vobis inspectan-
tibus, occubuerunt: qui adhuc spiritum trabunt, si ita videat-
ur, usque ad interitum dimicare, atque animam efflare pa-
rati sunt. Tot ærumnis oppressis, parentes senes, uxores im-
belles, innoxia pignora tantum supersunt; horum lacrymas
ficcis oculis aspicere qui possumus, ni omni humanitatis sensu
exuti pene videri velimus? Horum tibi salutem, præstantissi-
me Rector, enixe commendamus; id unum supplices tantum
poscimus, ne verendos patres ab immani hoste ante oculos
nostros interimere, ne efferata militum libidini uxores exponi,
ne e complexibus parvulos filios abripi, atque a salutari
Christi Servatoris religione ad impiam mahumeticam super-
stitionem traduci patiaris. Quid enim vel Senatui Veneto,
vel christiana reipublica proderit, si una cum hujus urbis a-
missione egregiæ fidei civium, atque præclari hujus militiæ ro-
boris jactura fiat? Atqui si, quæ (mibi credite) infelici nos
fato eximendi occasio adest, eam hoc tempore non arripitis,
frustra posthac requiretis. Hostis vel curarum pertæsus, vel
rerum nostrarum inscius, ejusmodi conditiones proponit,
quas hoc rerum statu vix exoptare audeamus. Excepto enim
hoc urbis dirutæ ambitu, his stratis mœnibus, atque aggeri-
bus, quibus jam fere potitur, reliqua nobis, vitam, liberos,
bona pollicetur. Fuerit sane invictæ fortitudinis vestræ pro
hac civitate tot adiisse labores, tot iniisse certamina; eminus,
cominusque cum potentissimo hoste depugnasse; immensos illius
conatus qua vi, quâ arte sæpius vel fregisse, vel elusisse.
Quidquid bucusque exhaustum est, uni virtuti vestræ tribuat-
ur. An spe omni abjecta, cum prope in visceribus Turcæ
hæreant, cum fame, siti, totque incommodis pene consumpta
corpora vix ad arma sustinenda idonea sint, adhuc insisten-
dum vobis esse arbitramini? An non prudentiæ vestræ potius
erit tandem modum tot malis imponere, neque ultro vos ho-
stili ferro mactandos objicere, atque omnium perniciem, propin-
quum civitatis occasum cumulare? Si qua igitur in animis
mise-

*miseratio viget, per eam, quæ mentibus vestris christi-
coaluit pietatis laudem, vos demississime obsecramus, ne inson-
tem plebem, quam hostes quoque incolumem volunt, supremis
circumveniri periculis patiamini. Hæ supremae restant lachry-
mæ, quas ærumnis undique circumsepti ad vos ex omnium
pectore, ac ore manantes deferimus; quas ex squalido hoc
aspectu, ex lugubri hac oratione intueri licet. Universæ hu-
jus civitatis reliquæ ad vos supplices manus tendunt, exo-
rant, obtestantur, ut tandem aliquando egregiam hanc animi
constantiam, quæ omnium gentium semper prædicatione extol-
letur, flecti aliquantisper sinatis; salutem, libertatem, fortu-
nas, ac si quid est, quod post tot ingentes calamitates, post
duratos tot malis animos carum, ac pretiosum esse, secun-
dum Deum, possit, pietati vestræ, ac clementiæ omnes acce-
ptum referent.*

Gulfij oratione cunctis excussæ lachrymæ. At Bragadenus, licet vehementer commoveretur, imminentemque urbi casum animo subjiceret, tamen cum extrema quæque pati, ac quid- quid humano consilio fieri posset, id sibi faciendum statuis- set, brevibus labantes civium animos ad meliorem spem eri- gere conatur: *Ne adeo se demittant, neve ita se affli-
cent; adhuc vires in aliquot dies suppetere, auxilia in propinquo
procul dubio esse: se pro communi omnium salute excubiturum,
Dei Optimi Maximi tanta in re consilium opemque implora-
turum.* His, atque aliis cives solatus dimittit, statimque, iis- dem petentibus, nequa in re defuisse videatur, nocte celo- cem in Cretam citato itinere mittit; quo loco Tamassî res sint, magistratibus significet; quamprimum ingentia subsidia submit- ti petat. Eam celocem in Cretam pervenisse postea cognitum est, cum, jam omni de Cypri auxiliis cura deposita, Venetæ triremes, ut se reliquæ classi, foederatisque conjungerent, Messanam iter intendissent. Igitur nullo imminentium pericu- lorum metu territus Bragadenus, quæcumque ad hostium im- petum frangendum magis opportuna arbitrabatur, indefessa sollicitudine, ac diligentia curabat; neque fames, neque per- ennes vigiliæ, assiduusve labor reliquorum militum spiritus debilitabant, qui vel eo præsertim angebantur, quod nullum præclarum virtutis specimen iusto Marte edere, nec generoso

*Marcus An-
tonius Bra-
gadeni re-
sponsum.*

*Marcus
Antonius
Bragadenus
celocem in
Cretæ mit-
tit ad auxi-
lia petenda.*

1571 letho ærumnis finem imponere liceret; cum Turcæ aggeribus ducendis, terræ suffossione, ligonibus, non gladiis certando, nostros adeo in arctum redegissent, ut solo quoque cui insisterent, adempto, citra cædem, & sanguinem pereundum esset.

At Mustaphas, ne cunctando præsens sibi e manibus victoria elaberetur, metuens, æmulique Mehemetis invidiam, qui semper a Cypria expeditione averſus fuerat, perhorreſcens, conficere bellum nitebatur; denuo per captivos copiam loquendi petit, denuo perhonorificis conditionibus, humanissimisque verbis, supra quam credi de homine barbaro posset, allicere ad deditionem contendit. Sed cum jam omnes pugnando mortem oppetere statuissent, surdis hæc auribus jaſtabantur. Cum prece, ac suasionibus propugnatorum constantiam, ac pertinaciam frangi non posse animadverteret, ad vim converſus, concilio fuorum vocato, in quo Baſſæ, Sangiacchi, atque alii bello clari duces aderant; *Verbis apud fortissimos viros opus non esse (inquit) verum obfirmato hostium animo, præter morem, ad dicendum impelli: quem enim ferre posse, ut quibus modo tormentis, cuniculis, scalp-
pris, ligonibus, dolabris quassata, ac strata mœnia, templa
eversa, complanata domus fuerint, ii nondum tot ingentium
malorum turbine territi fastum demittere, despondere animos,
oblata pacis leges non modo non accipere, sed ne audire qui-
dem velint, atque ita nobiscum agant, tamquam intactis
mœnibus, salvois propugnatoribus, rerum omnium copia af-
fluant? Id ne eorum virtuti, an potius nostræ ignaviæ tri-
buendum existimem? Cur igitur fortissime dimicando macu-
lam istam præclaræ hujus militiæ non eluimus? Res tota in
vobis posita est; si stimulos vestris militibus addere, si, dire-
ptione urbis pronunciata, faces adjungere velitis. Ejusmodi
profecto res est, quæ animos nostros inflammare, atque inci-
tare debet: una Tamasso devicta, amplissimi, ac nobilissimi
regni Ottomanorum imperio facta accessio erit: omnia victo-
riæ præmia virtus vestra possidebit, thesauros diuturna pa-
ce congestos, arma, tormenta, ac si quid aliud est, quo ad
militiæ decora alti milites rapi possint. An in dubio fortas-
se victoria est? At quisnam vestrum, si robur, si afflictus*
ac

Mustaphæ
ad suos
oratio.

ac perditas obsessorum res intueatur , certiore unquam exitu cum hoste confligit ? Si quid certe superioris virtutis , ac roboris ingenti hoc in exercitu manet , jam vicimus , jam incruentam victoriam tenemus . Trium mihi dierum continuata pugna cunctorum indiscriminata cæde , urbisque direptione , Christianorum pertinaciam frangere , ac perdomare constitutum est . Itaque militibus edicite , arma parent , corpora curent , impetum cras in hostem facturi , finem tot laboribus felicibus auspiciis imposituri . His dictis , Mustaphæ virtutem , ac magnanimitatem præfecti extollunt , imperata enixe curaturos pollicentur . Dimisso concilio , statim imperatoris edictum pronuntiatur . Eo incensi milites stationes suas quisque occupat , cuncta ad oppugnationem expediunt .

Nostri quoque incredibili pugnae desiderio incensi , sese ad impetum non minori animi , quam corporis robore sustinendum communiunt . Res in decimam nonam diei horam dilata , quo tempore quatuor cuniculi eodem momento flammarum vi erumpunt ; magnæque murorum mole , quæ incuberat , in altum sublata , ingentem strepitum , ac bombum efficiunt , editioremque munitionem sternunt . Unus tantum ex propugnatoribus Rondacius , equitum ductor , saxo ignis vi in altum sublato , mox decidente , percussus , interiit . Cuniculorum fragore compresso , hostium aliquot temere per munitionis ruinas repere adnixi , cum acclivi loco difficilis atque impeditus ascensus esset , absque nostrorum cæde repelluntur . Qua ad Divæ Nappæ , Andreutii , atque navalis hemicyclia verberationes constitutæ erant , conferti , signis infestis , magno strepitu ululatuque succedunt . Sed cum in mediis semitis consistentes gladiis cominus manum conferre nollent , complures a propugnatoribus sclopporum ictibus sternuntur . Atrocius ad navalium hemicyclium mars sæviit ; atque adeo utrinque acriter certatum est , ut nusquam nec major cædes , nec vehementior ardor extiterit . Nam cum vi cuniculi dextrum hemicyclii latus penitus diffiliisset , aditu patefacto , ejusmodi via pandebatur , qua triginta æquo passu gradientes hostes excipiebantur ; dirutisque penitus iis aggeribus , ex quibus nostri tecti dimicaverant , aper-

1571

Turcs quatuor cuniculos incendunt . Rondacius equitum ductor interficitur .

Prælium atrox ad navalium hemicyclia.

1571 to campo res gerebatur . Quoties a Turcis propugnatores pulsi interius se recipiebant , toties ab iisdem Turcæ vulneribus confossi deturbabantur . Verum adhortationibus , atque ducum vocibus redintegrata pugna , nostri ingenti amittendæ urbis periculo permoti , desperati dimicant : salus in dextris est . Horribili cuncta tormentorum , armorum inclamantium strepitu reboant : utrinque gladium , ac sagittarum imbre milites prosternuntur ; utrinque fociorum interitu iræ sæviunt . Voluntariorum militum manus , qui Selymo militabant , accurrit ; ferro , atque igne iter moliuntur , recentes fessis subeuntes . Milites nostri Turcarum fervorem compescunt ; igne ac missilibus eminus , gladiis cominus decertant . Dubio , atque incerto Marte dimicabatur ; cum Baleonius , qua majus atque atrocius prælium erat , in medias cohortes illatus , propugnatorum virtutem incendit . *Eja , inquit , milites , urbium arces , firmissimæque civitatis munimenta , non mœnibus tecti , non fossa sejuncti , virtute tantum , ac fortitudine vestra hodie decernendum est . Cum iis pugnatistis , quorum jam sæpius periculum fecistis . Exerite vividum animorum impetum ; irruite in confertam multitudinem ; exturbate hostem ; in dextris vestris civitatis istius non modo , sed totius regni salutem geritis .* Ducis aspectu , & cohortatione magis magisque incitati milites , pauci adversus innumeros acerrime depugnant ; protractoque usque ad occasum solis certamine , Turcæ cum ingenti cæde , quinquaginta tantum e nostris desideratis , repelluntur ; lætisque vocibus e mœnibus præteritæ noctis minæ ab obsessis irridentur .

Turcæ ingenti cæde repelluntur .

Irrito eventu indignabundus barbarus furit : ab immensa fere multitudine paucos , cunctisque rebus destitutos vinci non posse ; suorum acervos , quorum corporibus ac sanguine adscensus in urbem sternebatur , torvis oculis atque infrendens inspicit . Ira exæstuans , quæ in sequentem diem ad urbem denuo invadendam spectent , perfici curat . Indefesso fossorum opere viæ ea nocte complanantur , ex fossæ margine in retractos aggeres nunquam verberatio intermittitur . Nostri nihil eorum , quæ pro rerum statu fieri

pot-

poterant, prætermittunt : nulla quies ea nocte fuit ; ad certamen postridie ineundum animos , corporaque comparant ; omnes certatim operibus insistant : duces huc , atque illuc discursant ; qua magis opus erat , succurrunt . Bragadenus omnia circumspicere , cunctis locis adesse , milites hortari , fortitudine , & prudentia militis , ac ducis munera obire . Qui cum ad Amathi munitionem , ubi frequentiores milites , ac cives erant , substitisset , *Fam* , inquit , *egregii cives , fortissimi milites , quod maxime exoptastis , unico certamine supremum virtutis ac fortitudinis vestræ periculum est faciendum ; in quo , nisi me fallit animus , devicti hostis , servatæ patriæ , atque nobilissimi istius regni eximiam laudem toto orbe retuleritis ; nisi ab hesternâ die , in qua fortiter adeo scandentes Turcas repulistis , omnia immutata sint . Idem certe est hostis , iidem vos fortissima hujusce urbis munimenta . Ille multitudine tantum , non vera virtute fretus , ducum suorum impulsu pugnam ciet . Vos pro libertate , pro patriâ , pro religione dimicatis : cum iis vobis manus sunt conferendæ , quos sæpe vicistis , quos nuper ingenti cum cæde repulistis , quorum cruore madefacta hæc mœnia intuemini . Quæ sane si animos vestros ad certam victoriæ spem non inflammarent , an non rerum nostrarum conditio impellere , an non necessitatis telum urgere debet , quo sæpe meticulosi , repente strenui ac fortes effecti , humanæ fortitudinis fastigium sunt supergressi ? Intra hæc , quæ cernitis , eversa mœnia , dirutos aggeres , complanatas munitiones , nullus receptui , aut fugæ locus : cras , ac perendie in hoc solo vobis aut victoria leta aut generosus obitus manet . Plura dicere parante , militum plausus vocem interceptit ; omnes uno ore inclamare : Non verbis , neque imperiis amplius opus esse ; calamitatibus , quæ victis ab hoste immineant , ad acriter dimicandum , fortiterque se tuendum , unumquemque incitari : ne ambigeret ; omnes supremos conatus adhibituros , potiusque in frustra se discerpi passuros , quam vel minimum ex stationibus recedant .*

Tertio kalend. augusti , inalbescente die , prævalidæ Turcarum cohortes , omnibus prius dispositis tormentis , verberationum loca scandunt , statimque aggeribus succedunt : acerrime di-

1571

Marci Antonii Bragadeni ad cives & milites adhortatio.

Turca ab urbis oppugnationem ruunt.

1517 dimicantes per propugnatorum arma iter sibi facere nituntur : Nostri e refertis aggerum lateribus glandium ejaculatione subeunt prosterunt ; missiles ignes in confertos jaciunt , exturbant . Qui primi ex hostibus sese proripuerant , cadunt ; inde reliqui fracti animis pedem referunt , neque ducum adhortationibus , nec minis , neque vulneribus sisti possunt . Cum per sex horas incredibili propugnatorum virtute , at fortitudine pugnatum esset , Turcæ sese in tabernacula recipiunt . Ingens ea die hostium cædes , quinque millium numerum explevit ; pauci e nostris interfecti , complures vulnerati , quorum plerisque cum medicamenta , atque ægris opportuna cibaria non suppeterent , periire . Supremus iste militum conatus , atque hostium in urbem assultus fuit ; in quo reliqua vi sulphurei pulveris insumpta , quinque tantum cadi obsessis remansere . Nemo ea die fuit , qui non laboranti , & cadenti patriæ opem ferret ; non sexus , non ætas , non ordo a certamine abstinuit ; religiosi viri arma induti , acerrime dimicavere ; feminae , pueri , effeti senes , vel arma ministrando , vel lapidum jactu , quo virium imbecillitate , vel ætate ulcisci carorum vulnera ac cædes conabantur . Mulieres quoque nonnullæ sexus imbecillitatem virtute supergressæ , arreptis armis , virorum fortitudinem æquavere ; inter quas Græcæ cujusdam feminae præclara laus enituit , quæ , ubi major hostium erat impetus , dimicans , sagitta humeros trajecta , sanguine exundante , dum eæ , quæ vulnus fovebant , territæ lachrymas effunderent , utque se domum reciperet , adhortarentur , altiori voce , ut a plerisque exaudiretur , *Si vos , inquit , adeo vita oblectamini , ite , uti ignavæ solent feminae ; complorationi vestris in ædibus operam date : ego vero , quæ vitalem hanc auram nihil aestimo , hinc non abscedam , neque stationem derelinquam , ni prius reliquum ex me sanguinis exhauriatur ; animamque istam pro conjuge , pro patria , pro religione effundam* . Hæc effata , impavida iterum se certamini immiscuit . Aegri quoque ipsi , ac faucii , quibus ad artus regendos spiritus suppetebat , hi celerius , hi tardius in supremo occidentis patriæ periculo ad moenia confluebant ; claudicabant nonnulli , alii manibus terram carpebant ; quidam obvoluto capite , vel inflata vulnera vincti inspiciebantur : qui licet vix voce ferre opem possent ; attamen

ignava-

Obsessorum
virtute

Turcæ magna
cædes
rejiciuntur.

Græcæ
feminae viri-
lis animus .

ignavum , ac turpe vel in privatis domibus , vel in publicis xenodochiis occumbere existimantes , ea arma gestando , quibus uti non poterant , in obnixæ patriæ tutandæ studio , honesto lethi genere vitam amittere , quam belluarum more in lectulis jugulari malebant .

Ceterum Mustaphas nostrorum constantiam , atque ingentes animos admiratus , immensum prope suorum vel interfectorum , vel fauciorum numerum in ea bidui oppugnatione recensebat . Præcipui duces , ac præfecti illum exorabant , *ne tertio aleam certaminis subiret ; cum desperatis rem gerendam esse : ne temere , tot amissis , reliquum fortissimorum virorum robur certæ neci objiceret : hortari , suadere , ut aggerum tantum resectorum suffusione ac ruina , omnem hosti facultatem se tuendi eriperet : non illi operas , non materiam , non nitratum pulverem adesse ; absque prælio , atque armis in ejus potestatem casurum : flecteret aliquantisper animum , neve inglorium arbitraretur , incolumi tot fortium virorum numero , incruenta atque opima victoria potiri* . His permotus Mustaphas , a dici tertiæ oppugnatione abstinere statuit ; opera acriori studio augentur ; continuatis tormentorum ictibus , reliqui aggeres , receptusque sternuntur . Nostri licet Bassæ mutata sententia haud parum commoverentur , quod fortiter prælium capeffendo , fortunæ extremam aleam experiri , atque generoso conatu non sine Turcarum cæde ac sanguine vitam amittere , quam sensim absumi mallent ; attamen ut erant tot angustiiis oppressi , qua magis urgeret hostis , succurrere , humum tollere , cuncta expedire neutiquam desinebant , imminensque urbis fatum interriti expectabant . Itali pedites ad septingentos redacti , dimidia pars faucii , neque ad pugnam idonei erant ; reliqui assiduis vigiliis , ac laboribus , victusque inopia ita fessi atque afflicti , ut vix arma sustinerent . Græcorum quoque numerus valde imminutus , cum pars in tormentorum , atque aggerum opere , pars pro mœnibus extincti essent , plerique faucii , complures intestinorum difficultate (quod genus morbi insalubres cibi , atque immensi prope labores pepererant , laborarent .

Hoc rerum statu denuo Mustaphas colloquium petit , æquas pacis leges offert . Insigniores cives Bragadenum , ac Baleonium conveniunt ; supplices , ut eorum incolumitati , feminarum

1571

rum pudori, æternæ filiorum salutis consulant, postulant; ne pacem ab hoste oblatam, summa hac rerum omnium desperatione aspernentur. Iis bona spe confirmatis, dimissisque, insequenti nocte præcipui militiæ duces in concilium vocantur; de urbis deditioe diversis sententiis disceptatur. Bragadenus eam vehementer improbat; extremos quosque casus subire, atque pugnando occumbere satius ducebat: neque ab ejus sententia Laurentius Theupolus, Paphi præfectus, discedebat. *Non ignorare se (Bragadenus inquit) quo in periculo civitas versetur: animo, ac pene oculis, quæ patriæ funeri superstites maneant, intueri: tamen hisce honorificis a barbaro hoste oblati conditionibus non parum commoveri: nullum apud Turcas jusjurandum valere, nusquam fidei locum esse. Quis porro arbitretur (ait) tantam stragem, tot incommoda, ac pericula diutina hac obsidione perpeffos, a nobis tot acceptas injurias oblivisci posse? Secum reputent, quid ad gloriam illustrius, quid præstantius: an infidis se hostibus committendo, omnium miseriæ, atque ærumnarum certissimis sese periculis objicere; an fortissime dimicando, ingenti cum laude brevem lucis hujus usuram, innumeris sese eximendo calamitatibus, amittere? Inter tot undique circumfusas tenebras aliquam adhuc, pertenuem licet, salutis spem intermicare; dum rerum nostrarum inscius hostis, ab impetu in urbem faciendo absteat, dum operibus iterum aggrediatur, neque milites haud dubiæ morti objiciendos arbitretur. Cur igitur cunctis corporum animorumque nervis adnixi, continuato diei ac noctis labore, summi contentione, postremum hoc telum non exciperent? Annonam adhuc in aliquot dies suppetere; tormentarii pulveris inopiam, ignium vim, quæ adhuc superesset, expleturam. Durarent, neque in supremum malorum se præcipites darent: tempus quantum possent, protraherent; momento maximarum rerum conatus interverti; vix credendum esse, propediem sociorum subsidia non adfutura; atque hanc in mortalium animis de fœderis potentia ac viribus conceptam opinionem convelli passuros. Qui igitur tot pericula, vigilias, labores perpeffi fuerant, qui terribile hoc oppugnationis obsidionisque pondus sustinuissent, intrepide hoc, quidquid reliquum esset, laboris exantlarent; neu Turcarum impetus, quos toties*

e mœ-

obfessi de
deditioe
consulant.

Bragadeni
oratio con-
tra urbis
dedenda
sententiam.

e moenibus repulerant , neu tela ac gladios formidarent : 1571
Deum Optimum Maximum , pro cuius religione ac cultu de-
certarent , praesentem opem laturum ; cuius incircumscriptae ,
nullisque erroribus obnoxiae sapientiae , si secus visum sit , nos-
que pro noxis ; criminibusque mortalium pendere poenas ve-
lit , quis non probe secum actum putet , si hoc nexu absolu-
tus , beatam atque immortalem vitam consequatur ? Bragadeni
 orationem Laurentius Theupolus est subsecutus , qui prudentia , gravitate , atque eximia in patriam pietate civis , cum jam septuagesimum annum excessisset , Paphi magistratu functus , licet legibus ei in patriam reditus permetteretur , nihilominus difficillimo Reipublicae tempore Tamassum se contulerat , quo posset , operam , atque ingenium in ea tuenda civitate collaturus . Is cum in Syria , atque Aegypto Venetorum negotiatorum praturam (quam *consulatum* vocant) gessisset , Turcarum mores , ac Mustaphae praesertim ingenium probe noverat : nullamque hosti fidem habendam , immo , quo aequiores condiciones proponeret , humanioribusque uteretur verbis , eo magis suspicandum censebat . Itaque vel nihil omnino de concordia agendum , vel si nulla , nisi in deditione , salus esset , nihil praepropere decernendum , sed mature ac solerter , quam tutissime fieri posset , rem conficiendam esse arbitrabatur . Ab hisce sententiis cum Balconius dissentiret , multis deditionem suadebat , qui , ut ii , qui rei interfuere testati sunt , in hanc sententiam dicere est orsus .

*Laurentius
Theupolus
Bragadeni
sententiae
suffragatur.*

Et si ea est rerum nostrarum conditio , ut in quamcumque partem vertimur , ingens nobis sese periculorum facies objiciat ; attamen summo opere vereor , ne dum fortitudinis laudem capiamus , audacioris nimium temeritatis poenas demus . Ea enim , ut ego arbitror , vera fortitudo est , pro patria servanda nullum laborum , nullum periculorum genus perhorrescere . Sed lapsis ac perditis rebus , in summa desperatione occidentis civitatis involvi se potius ruinis malle , quam ad aequas concordiae pacationes cum hoste descendere , id summae temeritatis , ne dicam amentiae , videtur . Quo loco res nostrae sint , nemo ignorat . Non milites , non termentarius pulvis , non arcae , quibus potissimum arcium , atque oppidorum tuitio nititur ,

*Hectoris
Balconii
ratio de ur-
be Turcis
permittenda .*

1571 tur, nobis adsunt. Nec est, quod in hostium cunctatione quisquam sibi praesidium polliceatur; cum dies noctesque in singula momenta intenti, qua aditum sibi faciant, qua in urbem irrumpant, solliciti exquirant: milites vero ad eam, quam nostis, paucitatem redacti singulis locis adesse nequeant, ut maxime verendum sit, ne tandem improvise undique circumventi, hostili ferro pereamus. Sed ut hostis cunctatione, nostrorumque operibus urbis excidium per aliquot dies differri posse concedam, quisnam tot laborum exitus erit, cum arte nulla, nulla vi immensae prope hostis potentiae obsistere possimus; classisque legatis Messanam profectis, omnis auxiliorum spes adempta sit? Quid igitur superest, nisi ut paucos post dies cuncti hostium gladio contrucidemur? Utinam vero id, incolumi Tamasso, fieri posset; quis esset, qui id non summis votis exoptaret, atque ex animo posceret, angustumque hoc vitae curriculum, pro religione ac pro Veneta Republica egregie pugnando, conficiendum non arbitraretur? Neque nunc profecto aut consilio, aut disceptatione opus esset. At cum nulla nobis spes reliqua sit, has fortissimorum ducum ac militum reliquias tot laboribus, ac vigiliis duratas servare; hos egregiae fidei cives, innoxios infantes, matronarum pudicitiam tueri, id ego in primis reipublicae conducere, ac religionis proprium esse reor. Huic sententiae unum tantummodo, lubrica nempe, ac fallax hostium fides, objicitur. Metu hoc ne commovear, duo potissimum efficiunt: alterum eorum utilitatis ratio; quid enim ex incolarum caede ac direptione emolumentum accipient? cum potius ad colendos agros, ad vectigalia augenda, ad varii generis opera exercenda usui illis esse possint: alterum, quod non parva exempla percensere possem, quibus in Pannonia, ac Graecia pacta servasse, strenuos atque acerrimos propugnatores nonnunquam donis oneratos dimisisse constaret. Ut vero nobis Italis, quibus infensiores sunt, fidem aut nece, aut servitute violarent, Graecis vero praestarent, e sententia minime decederem; atque id Dei Optimi Maximi glorie tribuendum putarem, ut tot infantium ac puerorum animi ab impii Mabumetis superstitione vindicarentur. Neque est, quod quis deditione aliquam nostrae existimationi ac famae iuri notam arbitretur. Rhodus sex menses

ses a Sukeimano, hujus Selymi patre, ingentibus cum maritimis, tum terrestribus copiis oppugnata, strenue ac fortiter Hierosolymitanorum equitum virtute defensa, cum frustra christianorum Principum subsidia implorasset, tandem necessitate compulsa, deditionem fecit; cujus leges exacte servatae sunt, ac nemo christianorum Principum extitit, quin ejus casum summopere doleret, equitumque virtutem ac fortitudinem maximis laudibus efferret. Quod si cum iis ita praeclare actum fuit, cur eadem nos quoque, ac majora multo non maneant? Vtramque obsidionem, utriusque oppidi arcium situm, tuendi artes si attentius intueamur, Rhodus situ, ac mœnibus Tamasso praestabat; quod prope tota mari obversa, triplici muro praecincta propinquior, atque ad subsidia excipienda opportunior esset. Illa saepius militum, tormentarii pulveris subsidia, exercitu licet circumsepta, obtinuit; nobis semel tantum auxilia subiecta sunt: illa sex mensium obsidionem, intermissis nonnunquam certaminibus, passa est; urbs haec tredecim menses, nullam requiem permittente hoste, oppugnationem est experta. Multo majores copiae urbem hanc, quam Rhodum oppugnare, quod sane hostium immensa ad stuporem usque opera testantur. Quid porro exhaustos per tot menses labores, vobis, qui tanto studio in hac tutanda civitate incubuistis, commemorem? An non decem editiores munitiones extruximus, quae pro interiori muro nobis fuere? an non has fossas egesta humo saepius perpurgavimus? aggeres protulimus? nova latera, ex quibus hostis offenderetur, confecimus? egregia certamina extra oppidum iniuvimus? haec mœnia proteximus? egressi nonnunquam hostium stragem edidimus? tot ferocissimorum militum ingredi urbem conantium ingentes impetus excepimus, sustinuimus, repulimus? Dei Optimi Maximi ope atque auxilio tamdiu immensis prope copiis obsessi, continuata muralium tormentorum verberatione petiti, nihil de constantia ac virtute remisimus; atque, ut uno cuncta verbo complectar, nullum arumnarum genus est, quod invicto ac pertinaci animi robore non subierimus. Et erunt, qui adhuc a nobis virtutem vigoremque animi postulent? Nemo profecto, nemo erit, qui, si res a nobis gestas aequo animi sensu emetiri velit, quidquid ab humano conatu, atque ingenio profici-
sci

1571 *sci poterat , a nobis omnino præstitum esse non intelligat . Longiorem orationem tempus non exposcit , adpectus iste urbis ; militum fame , vigiliis , labore squalidi vultus ; mœsta hæc ac lugubris civium facies ; cuncta denique deditionem suadere mihi videntur . Hæc cum mea sit sententia , si forte quid aduersum stitueritis , quancumque fortunam alacer subire , ac pro Dei Optimi Maximi gloria , pro Veneti Senatus dignitate , cuicumque discrimini , præsentique letbo vitam obicere paratus sum .*

Cum ita Baleonius perorasset , a ceteris , prout quisque in tantis difficultatibus permovebatur , varia in medium allata sunt . Aloysius Martinengius , licet a Baleonio non dissentiret ; attamen si concordiaæ leges abjicerentur , ejus erat sententiæ , ut , selectis ad pugnam idoneis , fauciis , ægrisque media acie constitutis , noctu eruptione facta , in hostes iretur , obstinataque contentione certando , neque inultum nostrorum sanguinem dimittendo , ingenti cum laude finis tot laboribus imponeretur . Ceterum cum tota fere nox diversis consiliis dicendis insumpta traheretur , tandem ea vicit sententia , quæ deditionem urbis decernebat . Postridie , qui fuit quarto nonas augusti , albis utrinque elatis signis , induciæ pactæ , ab armisque discessum : ut ad deditionis leges pertractandas bini insignes auctoritate viri cum amplis mandatis a Mustapha in urbem , totidem obsides in castra hostium a nostris mitterentur , convenere . Interea vero nihil de priori diligentia in custodienda urbe , ne Turcarum insidiis , ac dolis locus esset , intermittebatur . Horribili tormentorum fragore cessante , cui per tot menses cunctorum aures assueverant , ingens repente silentium obortum ; stuporeque omnes defixi , ac veluti attoniti , de repentina , atque inopinata deditione varia animo circumferebant : plerisque mœstitia quædam , atque insuetus languor futurorum malorum prænuntius obrepserat , ut inter lætitiâ , ac metum ancipites incerta quadam suspensione detinerentur . Postera die , prima luce Mustaphæ , atque Janizzerorum præfecti vices obtinentes , decem circiter servis stipati , equo vecti , armis ac vestibus auro & argento fulgentibus egregie ornati , per Adamantis aditum , obviam Baleonio cum scloppettariis aliquot procedente , urbem ingressi , honorifico hospitio excipiuntur : cibaria , omnibus fere in urbe consumptis ,

e ca-

*Tameffian-
ses deditionem decernunt .*

e castris allata . Obsides ex Italis Hercules Martinengius , 1571
ex civibus Matthæus Coltus in castra mittuntur . A Mustaphæ filio splendide excepti , ad patris tentoria perducti , post multa benevolentiae atque honoris argumenta , aurea veste donati , ad præfecti Janizzerorum tabernacula deduci iubentur .

In urbe de pacis legibus actum , ac fere momento , cum omnia , quæ nostri peterent , ultro a Turcis impetrarent , deditio decernitur , & in scripta redigitur ; quæ subsignata , ac sigillis munita , ad Mustapham mittitur . Is statim , obsidibus nostris præsentibus , jurejurando in Regis , suumque caput , atque Mahometis Alcoranum , more gentis , conditionibus subscripsit , impressoque sigillo firmavit . Summa hæc erat . *Ut in Cretam italicæ pedites cum armis , signis , impedimentis , Epirotæ quoque , & Græci cum familiis ac bonis , Turcicis navigiis perducerentur : Qui ex Græcis discedere nollent , iis vita , fortunæ , filii , ac conjuges ab omnibus injuriis immunes , tuto in christiana religione permanere possent , binaque illis templa , in quibus Græcorum ritu statas ceremonias , ritusque paternos celebrarent , permitterentur : Quina , quæ magis nostris collibuisse , ænea tormenta , totumque æs campanum asportandi jus esset : Qui ex Græcis decennio solum non verterent , ab omni pensione liberi essent .* Legibus utrinque firmatis , ex quindecim triremibus , quæ Arabametæ Juliæ Cæsareæ præfecto ad hortorum litora in anchoris stabant , sex ; ex quadraginta vero varii generis navigiis , quæ subvectandis militibus , annonæ , atque militari apparatui ea æstate intervierant , quatuor ; ad hæc hippagogas nonnullas Tamassii portum statim ingredi Mustaphas jubet , specie ad oppidanos , ac milites subducendos , re , quo tutius id , quod dudum concoquebat , exequi posset . Tertio nonas augutti a faucibus , atque agris initium profectionis factum ; quibus cum armis , ac sarcinis intra navigia exceptis , Græci cum familiis , Epirotæ cum suis bonis conscendunt ; nostris nondum , qui corpore valebant , militibus , a retractorum aggerum custodiis discedentibus , ne Turcæ præfixos communi consensu in medio clivo limites transilirent . Mirum profecto , spectatuque in primis dignum fuit , cum repente nostrorum obtutui sese hostilis exercitus objecit ; nam ex tentoriis , vallo , sub-

*Tamassii
fili deditio-
nis pacta.*

1571 terraneisque caveis ingens adeo Turcarum numerus in conspectum se dedit, ut circumquaque trium passuum millium spatio candentes turbines e capitibus extantes nivis nuper e caelo demissæ speciem intuentium oculis præberent. Admirationem auxere expansæ, ac leni clivo assurgentes viæ, quibus per strata verberatione loca iter sibi in urbem paraverant. Editæ munitiones, præalti aggeres, opera in fossis stupendo artificio extructa, quæ, ereptis ab hoste defensionibus, tuto a nostris antea perlustrari non poterant. Neque minori admiratione hostes capiebantur, exiguum propugnatorum numerum, macie confectum, tabidis membris ad armorum pondera sustinenda vix idoneum, tantum vivida animi virtute ac constantia potuisse, ut mœnium angustias adversus inexhaustas Selymi copias, immanesque tormentorum continuatos ictus tamdiu tutati fuissent. Eo vero demum aucta est admiratio, cum propius sese inferentes, tapetes, stragulas, vestes, bissum, pretiosioremq; supellectilem humo imbutam, in aggeribus, ac propugnaculis inspexere. Atque cum ea vis virtutis sit, ut suo fulgore hostium quoque mentis aciem perstringat, ac vel ab invitis laudes exprimat, Turcæ, quamvis tantum in ea obsidione suorum roboris amisissent, usque ad sidera nostrorum fortitudinem, ac invictos ausus extollere, ad optime sperandum adhortari, neque quidquam de sui imperatoris fide hæsitarent, suadere nitebantur. An ea ex animo affirmarent, quod omnibus infensus Bassæ in nostros animus nondum patuisset, an dissimulatione uterentur, ne desperato prorsus consilio, obortam in plerisque de Turcarum fide suspicionem eximerent, incertum; id constat, vinum, variique generis obsonia, nullo pretio accepto, affatim militibus suppeditasse, sermonesque blandos adeo omnibus locis inseruisse, ut tot illatorum, acceptorumque vulnerum, cædium, injuriarum memoriam prorsus extinctam crederes.

*Tamassien-
ses Turcis
diffidentes
ad arma
concla-
mant.*

Verum dum ea, quæ ad concordix conditiones spectant, procurantur, res inopinata evenit, quæ cuncta fere interurbavit. Nocte etenim, quæ tertium nonas augusti subsecuta est, cum ex Turcis aliquot statutos transgressi limites, usque ad nostros sese aggeres, tamquam ingressum in urbem

urbem tentaturi intulissent, in Andreucii hemicyclio primum, mox aliis in locis, a propugnatoribus ad arma conclamatum; momentoque ingens adeo strepitus est coortus, ea inter nocturnas tenebras omnium permixtio, ac confusio extitit, ut turbata omnia, abruptas deditionis leges, armisque rursus decernendum esse militum vulgus, non absque multorum lætitia, crederet. Verum qua major clamor, ac tumultus exaudiebatur, accurrentes Turcæ, auctoritate, adhortatione favientem impetum reprimunt; blando sermone, excusationibus omnem ex nostrorum animis eximere suspicionem conantur; tandemque motu compresso, pacata omnia fuere. Nonis augusti summo mane milites naves conscensuri, relictis mœnibus, ad portum progrediuntur; Janizzeri in stationibus summo silentio succedunt, urbeque potiuntur: ab iis ne verbo quidem ullus ex nostris læsus fertur: nemo ex tot copiis, vel in bona, vel in corpora victoriæ libidinem expleturus per ruinas scandere in urbem ausus: ex triremibus tantum piratæ aliquot furtis assueti, nullo ordine, per maritimam portam ingressi, propinquas ædes diripuerunt. Eo rumore ad Bragadenum, & Baleonium perlato, statim per Nestorem Martinengium literas Mustaphæ perlegendas mittunt, quibus, ne quid adversus sancitam fidem in nostros agi permittat, petunt. Literis ab interprete perlectis, ob piratarum insolentiam maximam molestiam se percipere; quæ acciderint, se inscio atque invito evenisse; fidem persanctè servaturum Basfa affirmat; illico ex urbe prædones expelli jubet, qui statim a Janizzeris fuste ejecti sunt, reliqua deinde mandata Martinengius exequitur. *Bragadenum (inquit) urbis præfectum, aliosque civitatis primores sub vespere conscendere, atque itineri se committere statuisse; id antequam faciant, ad eum visendum, clavesque civitatis deferendas accedere cupere. Theupolum interea in civitate ad nostrorum res curandas mansurum.* Mustaphas hilari vultu, *Ex arbitrio accederent, inquit; quorum enim virtutem, ac fortitudinem præclaris editis facinoribus expertus esset, de facie cognoscere quammaxime optare; seque non modo apud Selymum, sed ad quasque regiones adiisset, præclarum tantæ virtutis testem, ac præconem futurum. Cur vero Theupolus, quo cum ei vetus*

*Nestor
Martinengius cum literis ad Mustapham missis.
Mustaphæ responsum.*

571 *amicitia intercedebat, accessurus non esset, mirari, subdit : attamen, ut sibi collibuisse, ageret.*

Hæc cum Martinengius renunciasset, post meridiem, hora diei vigesima, Bragadenus Baleonio comitatus urbe egreditur; eos Joannes Antonius Quirinus, Aloysius Bragadenus, arcis præfectus, Bragadeni nepos, Aloysius Martinengius, Eques Hastensis, atque alii subsequuntur. Equo omnes vehebantur, pedites scloppettarii armati, succensis igniculis, ad quadraginta stipabant. An a Mustapha accersiti, an sponte in castra iverint, incompertum est. Perhonorifice ad tentoria deducti: præfectus una cum Baleonio, ac reliquis insignioribus viris a dextra, lævaque de more gentis, binis Turcis subnixi, gladiis sepositis, Mustapham adeunt; scloppettariis vero ingenti Turcarum numero, qui pro tentoriis excubabant, septis, lychnos extinguere mandatur. Balsa perhumaniter Bragadenum, ac reliquos excipit; confidere iussos, variis sermonibus benigne aliquantisper detinet. Dein culpandi ansam quæreas, multa atque absurda percontatur; *Quis vadem, navigia in Cretam proficiscentia a Christianis detentum non iri, se constituat?* Hic præfectus, *nihil ejusmodi sibi verendum*, inquit: *interpositam semel fidem nunquam nostros fallere assuevisse. Verum si ita sibi videatur, unum, vel binos vades daturum.* Adsentitur Mustaphas; tum ex composito asurgens Arabametes, exclamat, obtestatur, se in Cretam iturum negat, ne in Christianorum captivitatem labatur. Hæc licet Janizzerorum Agæ, atque aliis purpuratis, præcipuisque Sangiacchis summopere displicerent; nemo tamen hiscere audebat. Bragadenus interritus magno semper animi vigore, solidis subnixus rationibus, respondit. Ac licet ex Mustaphæ verbis, ac vultu quid mente agigaret, fatis appareret, præsensque lethum prope oculis nostri cernerent, nihil demisse agunt, partamque tot egregiis gestis gloriam ne verbo quidem abjecto, atque libero homine indigno inficiunt. Tandem cum nihil æquitati consonum crudeli obtendere consilio posset, ad commentum confugit. Adversus fidem, ac jusjurandum præterita nocte ducentos captivos Turcas a nostris in arcæ interemptos conqueritur. Falsissimum, atque studiose inventum facinus Bragadenus audacter,

Mustaphas
ansam culpandi
Christianos
queris.

Mustaphæ
causam
orientum.

constanterque negat . Tum irarum œstro percitus Mustaphas omnes statim vinciri jubet .

1571

Extemplo Turcæ , injussi eadem nostrorum repente facturi , irrumpere nituntur . At Mustaphas sæviores , quo tardiores poenas ratus , dum singuli manus ad terga revincti necem expectarent , milites summoverti , tres e Græca nobilitate cives , atque obsides solvi , a dextroque latere secedere , sibi ante pedes Bragadenum sterni imperat ; bis terve cervices exere-re , atque adstanti , evaginato acinace , militi jam jam caput amputandum præbere jubet . Ille impavidus , nullo edito timoris signo , intrepide offert ; sed majoribus contumeliis , atrocioribusque poenis servando , aurículas ambas præcidi mandat ; ut reliqui statim in frustra secentur , præcipit ; extra tabernaculum abstracti , singuli vicenifacinacibus , indigno tot fortissimis præfectis letho , contrucidantur . Eodem momento inaudita perfidiæ , ac prodicionis exemplo , Itali quotquot , ac Græci in castris erant , inter quos plerique visendi studio eo se contulerant , discerpti , ac interempti sunt . Haud absimilem oppidani casum subiissent , ni Janizzeri custodias obeuntes obstitissent . Eo patrato facinore , ingens clamor , atque ululatus in universo exercitu , lætitiæ certus index , excitatur , qui ad eos , qui jam naves conscenderant , reliquosque perlatus , singulis miserandum præsagientibus exitum , insuetum terrorem incussit . Neque eventus tristem mentibus objectam imaginem fefellit : qui in navibus erant , partim ad transtra ablegati , partim , adeptis armis , detenti . Qui adhuc conscensuri in circumjecto litore constiterant , fuste ac acinace in lintres detrusi ; bona cuncta , ac sepellex direpta . In urbe triginta circiter Itali cum primum impetum evasisent , secreto Turcarum aliquot , quos lucri cupido illexerat , captivitati se addixere , adversus Mustaphæ edictum , quo , ne privatus quempiam captivum faceret , vetabatur . Is enim prædam omnem ad Selymum deferre , atque ingenti captivorum numero decorato triumpho ingredi Byzantium statuerat . Eandem , qui jam naves ingressi fuerant Græci , cum eorum familiis , fortunam sunt perpeffi ; licet statim , pensione soluta , evaserint .

*Mustaphas
Bragade-
num &
alios vinciri jubet.*

*Christiani
a Turcis
necari & in
servitutem
reducti.*

*Laurentius
Theupolus
Mustaphæ
jussu sus-
pensus.*

Postridie mane Laurentium Theupolum in editiore Amathi munitione Mustaphas suspendio necari jubet ; qui eadem ,

H. Mauroceni T. II.

G g 3

quam

1571 quam in obsidione constantiam praefetulerat, interitum subiit. Pari lethi genere senior Epirotarum praefectus extinctus. Inde a privata ad publicam crudelitatem transgressus, defunctorum cadavera, quae in majori basilica divo Nicolao in publico foro dicata christiano ritu tumultata fuerant, e sepulchris extrahi, eorum ossa infringi, canibusque exponi, divorum imagines divelli, aras dirui, sacra vasa comminui imperat, totamque superstitioso gentis ritu dealbatam ecclesiam e Christi veri Dei templo, Mahometis meschitam effecit. Iis peractis, septimo idus augusti cum copiarum parte victor, ordinata acie, summoque militum silentio, urbem ingreditur; sanguinem adhuc, caedes, ac perfidiam spirans phanum adit; dein quae ad civitatem regendam pertinent, disponit. Edictum, vitae, bonorum, ac filiorum amissionis propositis poenis, pronunciat: arma cujuscumque generis ad se deferantur: quicumque Italos in suis domibus habeant, ni nomina in tabulas publicas referant, iisdem poenis subiiciantur. Graecis arma adempta; Itali captivi a Turcis occulto in castra perducuntur.

Ceterum cum Mustaphas duodecim dies in tentoriis Bragadenum detinuisset, atque saepius impudenter, ut, christiana ejerata religione, mahometicam sectam amplecteretur, necquicquam suadere conatus esset, tandem vita exuere inaudito tormentorum ac saevitiae genere constituit. Decimo sexto kal. septembris ad eam civitatis regionem, quam muralibus tormentis hostes quassaverant, perductum, atque in fossas emissum, singulis locis, qua moenia verberata fuerant, oppletum humo cophinum ex imo ad summum, atque ex summo ad imum deferre, penesque se transeuntem deosculari terram jubet. Mox extra urbem via ad portum deferri, lintreque, quo triremes constiterant, devehi praecipit. Ibi in sella confidens, ac vinctus triremis antennae appensus, sublatuque miserando spectaculo universae classi, ac praecipue captivis fuit. Inde pedibus a porta maritima per latam semitam, qua recta ad forum itur, ex praetorii umbone, cui tota ea via subiecta est, Mustapha inspectante, umbella purpurea, qua tectus illius tentorium ingressus fuerat, perducitur, compluribus ad crudele, atque insuetum spectaculum

in-

*Mustapha
in Bragade-
num imma-
nis crudeli-
tas.*

invisendum confluentibus . Cum in forum ventum esset , vestibus exuto , manibus , ac pedibus vincto , facie in dimidiatam consccleratorum columnam obverso , Mustaphæ jussu , qui diræ crudelitatis spectator esse voluit , pellis vivo detrahitur . In iis acerrimis cruciatibus incredibilis viri constantia ac fortitudo exitit . Non querelas , non gemitum fædissimus tortor expressit ; eximia in Deum pietate , Christi humani generis Servatoris amore , cujus opem atque auxilium continenter implorabat , confirmabant ; ora in ejus tantum nominis frequenti invocatione solvebat ; neque spiritum , donec ad umbilicum perveniretur , efflavit . Cum eo ventum esset , in divinas laudes , ac preces fusus , invictam animam Deo immortalis reddidit , humanasque mortalitatis exuvias æterna ac beata vita commutavit . At barbarus horribili tormentorum genere excarnificatum , ac lacerum fortissimum virum propriis spectasse oculis non contentus , in defunctum quoque sævire voluit . Funi , cui vexillum in foro illigatur , appensum , feris cadaver objecit ; cutem palea infartam , viventis instar , vaccæ impositam , per urbis semitas umbella in ludibrium tectam circumduci voluit ; mox triremis antemna sublatam , Ciliciæ atque Syriæ litoribus ferali spectaculo exhibito , Byzantium detulit ; ut nullus fere esset locus , in quo crudelitatis , ac perfidiæ ipsius impressa vestigia non inspicerentur . Is exitus Marci Antonii Bragadeni , Tamassi præfecti , fuit , cujus ingenium , fortitudinem , constantiam hostes quoque ipsi sunt admirati . Causæ , quæ ad immane hoc scelus Mustapham impulerint , variæ afferuntur . Sunt qui ingentes in ea oppugnanda civitate suorum cædes efferatum , novo vindictæ genere ultum affirmant . Sunt qui diripiendæ urbis spe , in qua magnos divitiarum thesauros congestos esse percrebuerat , frustratos , ac furentes milites , execrando facinore delinire voluisse contendunt . Demum nonnulli ista prodidere , nutantem barbari animum tum demum ad facinus impulsus fuisse , cum purpurea veste indutum , umbella tectum , armatisque militibus stipatum , specie potius victoris , quam victi , ad ejus tentorium progredi præfectum intuitus , in ejus responsis nihil humile , nihil abjectum , uti sibi suaserat , animadvertisset . At si quis hac in re conjecturæ locus

1571

*Bragadeno
vivo pellis ,
Mustapha
spectante ,
detrahitur .
Bragadeni
insignis
constantia
& religio .*

1571 est, præmeditato consilio barbarum rem aggressum fuisse crediderim, tum quod ante urbis deditionem ad fidem frangendam, uti multi postea tradidere, proclinatus esset; tum quod non in unum tantum, paucosve, sed in omnes eodem tempore sævierit; non ætas, non sexus, non conditio ab effera rabie immunis fuerit. Neque enim verisimile est, ex concitato animi impetu ea, quæ narrata sunt, effluxisse. Id certe constat, indignum Turcis quoque ipsis facinus visum fuisse, ut plerique eorum non absque causa Bassam eo præcipitem descendisse, captivorumque interfectorum commentum veritate non carere arbitrarentur. Verum haud multo post, confecto crimine comperto, perfidiam illius, crudelitatemque detestati, omnium maledictorum, ac probrorum genere incessere, Bragadeni immeritam necem lachrymis prosequuti sunt.

Hæc Tamassi, celeberrimæ in Cypro urbis, expugnatio fuit. In ea ex nostris partim intra, partim extra mœnia, præter insigniores præfectos, Italorum militum duo & octingenti, Græcorum tria millia periire. Ex Italis septingenti, ex Epirotis sexaginta captivi in hostium potestatem pervenire. Græci octingenti in urbe mansere. Hostilium tormentorum ictus centum ac quinquaginta millia numerati feruntur; quod mirum videri non debet, si quis quinque ac septuaginta dierum continuatam verberationem, initio sexaginta quinque, mox octoginta machinis fuisse intellexerit; ut si cuilibet tormento triginta in singulos dies ictus tribuantur, multo majorem quoque numerum conficiant; idque indubiæ rei adstipulatur, quod tum ex ruinis ac ruderibus, tum ex fossis atque ædibus erutæ pilæ ferreæ supra centum ac quadraginta millia in forum illatæ sint. Hostium defunctorum numerus licet certo iniri non potuerit, attamen supra sexaginta millia vel ex Turcis ipsis fuisse constat; nonnulli octoginta millia affirmant, quorum quarta pars morbis, laboribus, vigiliisque interierit. Neque ob id hostium copiæ, affluentibus undique e Cilicia, Syria, finitimisque regionibus, ad opulentissimæ urbis famam, mortalibus, imminui visæ sunt: cum, deditione urbis facta, ducenta cujuscvis generis hominum millia, quorum centum ac viginti arma gestarent, uti spe-

cta-

*Turcarum
numerus
in Tamassi
expugnatio-
ne interfe-
ctorum.*

Statae fidei viri testati sunt, in exercitu recenserentur. Agrestibus vero hominibus partim ad rura dimissis, partim operibus una cum Græcis, qui in urbe permanserant, destinatis, fossas, terra egesta, perpurgari, humum complanari, munitiones atque aggeres dirui Mustaphas præcepit. Quæ omnia quadraginta dierum spatio perfecta sunt. Interea missione exercitui permessa, milites navigiis impositos in suas regiones deportari iussit. Mussaferrum Bassam cum equitum manu Leucosiæ, Frambularum Rhodium cum sex circiter peditum milibus Tamasso præfecit. His peractis, octavo kal. octobris, quatuor triremibus Cypri custodiæ relictis, cum reliquis præda onustis, nobilissimi regni victoria ovans ac tumens, Byzantium contendit.

1571

Finis Libri Decimi.

E P I T O M E .

Foederata Christianorum classis Messana solvit . In ejus conspectum classis Turcica ad Echinadas venit . Atrox praelium commissum est . Dubio certamine per aliquot horas pugnatum . Tandem justa victoria foederati potiti sunt . Ingens praeda ex foedere divisa . Vergente in hyemem autumno, Joannes Austriacus Messanam, Marcus-Antonius Columna Romam reversi sunt . Veneti Malgaritinum in Epiro occupatum direptumque, solo aequa vere . Sopotum a Turcis relictum, ab Epirotis incensum est . Leucadis expugnandae consilium irritum cecidit, nostris terra marique male habitis, ac cum aliquo damno, majorique periculo discedere coactis . Pius V. Romae importuno christianae reipublicae tempore decessit . Gregorius XIII. Pontifex Maximus est salutatus . Hispani per otium cunctando adultam aetatem transigere . Ad Rhizonicum sinum Neocastrum cum Sarra Martinengio Sebastianus Venerius aggressus, multiplici accepta clade, oppugnationem deseruit . Joannes Austriacus Hispanicam classem Venetae conjungere, obortis inter Hispaniae, & Galliae Reges suspicionibus, aperte abnuvit . Veneta classis & pontificia, missis ab Austriaco aliquot Hispanorum navigiis auxa, Corcyra solvit, cum Turcis congressura . Uluzzalius Christianis obviam factus . Ipso primum mirificis artibus pugnam declinante, deinde, cum id ille non posset, Marco-Antonio Columna, quam ob rem incertum, cessante, rei praeclare gerendae, profligandique hostis occasio e manibus elapsa . Joannes Austriacus, Regis jussu, Hispanicam classem foederatae conjunxit . Uluzzalio detrectanti frustra a foederatis pugnandi copia saepe facta est . Omnia sana consilia Hispanis turbantibus, tempus gerendae rei consulendo insumptum . Navarini tandem in Peloponneso expugnatio decreta, atque Alexandro Farnesio, Parmae Principi, demandata . Vix prima ad opus expedita fuerant, cum Hispanis, Veneto frustra secus suadente, incepto desistere visum est . Austriacus Messanam reversus . In Illyrico Clissa, & Macarsca irrita successu tentatae sunt . Ascri-vii obsidionem Turcae meditati, munitionem praevalidam ad Rhizonici sinus ostium excitare . Hanc Jacobus Superantius captam & direptam, a fundamentis, suffoso cuniculo, disjecit . Pax inter Turcas ac Venetos sancita . Pontificis animus ob id commotus, Nicolai Pontii legatione delinitus est .

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER UNDECIMUS.

1571

Is , quæ varia atque acerba Tamasso contingere , longiore opere exaratis , ad alia , quæ memorandum in omnem posteritatem hunc annum effecere , nos institutum opus vocat . Jam foederati imperatores universumque fere , ut diximus , classis robur Messanam ap-
pulerant ; cum Joannes Andreas Auria , Alvarus Bacianus Sanctæ Crucis Marchio , cum Hispanicarum manu , ac paulo post Antonius Canalius , & Marcus Quirinus legati cum duabus ac sexaginta Creten-
sibus supervenere ; recensitaque classe , ducentæ ac viginti triremes , galeatiæ sex , naves vigintiquinque , minora navigia complura inventa sunt . Marco Antonio Columna , ac Sebastiano Venerio in concilium a Joanne Austriaco vocatis , cui Augustinus Barbadicus legatus , major etiam Commendator Pompejus Columna , interfuere , in Corcyram iter communi

*Foederate
classis na-
vigiorum
numerus .*

con-

1571. consensu decernitur, ut loco valde opportuno ex hostium progressu, atque ex rerum eventu consilia caperentur. Lustratis copiis, nullo gentis discrimine, ordinariis singularum triremium militibus, centum extra ordinem scloppetarii adjunguntur. Exinde ad Divinum Numen propitiandum solemniter supplicationibus habitis, cuncti caelesti, Divinoque pane refecti, in vota, precesque effusi, faustum iter ac victoriam de hoste a Deo Optimo Maximo efflagitant; denuoque praecipuorum ducum ac praefectorum concilio coacto; de foederatis viribus, de Turcarum classe, deque tota belli administrandi ratione differitur. Tres foederati imperatores, Major Commendator, Joannes Paulus Odescalcus, Pontificis internuntius, Franciscus Maria Urbinas Dux, Paulus Jordanus Ursinus, omnes in eandem sententiam conveniunt, ut quamprimum praelio cum hoste decernatur, quem ad Gomenicias detineri, certis rumoribus perferebatur. Itaque quintodecimo kalen. octobris Messana cum classe, ita ex militari disciplina instructa, atque ordinata digrediuntur, ut si se occasio daret, cum hoste egregia victoriae spe configi posset. Ioannes Cardonius, Siciliae Prorex, cum octo triremibus anteibat; tum Joannes Andreas Auria cum tribus ac quinquaginta primam aciem obtinebat; mox tres imperatorias una ac sexaginta subsequabantur; inde Augustinus Barbadicus legatus pari cum Auria numero incedebat: postremum triginta triremium agmen Alvarus Baccianus ducebat. Atque ita procedebant, ut in praelio conferendo Cardonii triremes sese utrinque intra extremas acies reciperent; primum agmen mari circumductum dextri cornu locum obtineret, cujus exterius latus Auriae, interius Siciliae praetoria clauderet: Barbadicus vero in terram flectens laevum cornu tueretur; quo in medio Antonius Canalius, in lateribus Marcus Quirinus, Barbadicus consisterent; mediam aciem Austriacus, Columna, ac Venerius cum imperatoriis tenerent. Latera hinc regia, & Genuensis praetoria, inde Aloysii Requesenii, Majoris Commendatoris, & Sabauda fulcirent. Quartum agmen aliquantisper extra ordinem summotum in subsidiiis esset. Majores vero Venetae triremes reliquam classem quingentos circiter passus eo ordine antecedeabant, ut Francisci Duodi praetoria, & Jacobi Gauri quinquereimis mediam
aciem

*Federatorum
classis ordo.*

aciem; Andree Pisauri, & Petri Pisani dextrum cornu; finistrum Antonii, & Ambrosii Bragadenorum quinquereemes prægressæ, classi universæ pro munimento essent: cunctæ vero naves, Carolo Davalo, atque Nicolao Donato ducibus, milite, commeatu, bellicoque apparatu onustæ Corcyram præmissæ fuerant.

Eo ordine instructa classis in Salentinos, inde ad Sunium promontorium est delata; ibi vel reflante vento, vel quod Austriacus triremes aliquot Tarentum ad milites subducendos miserat, Venerius vero copias ab Atrienſi Duce coactas, octingentosque Toralti præfecti milites expectabat, cum aliquantisper substitisset; sexto kalen. octobris Buthrotum, poſtridie Corcyram pervenit: ad Caſſiopeumque promontorium, jactis anchoris, constitit: ibi ab Gildandrado, qui cum Joanne Baptista Contareno Zacynthum usque ad res hostium explorandas se intulerat, hostium classem Naupacti comorari, Uluzzalium cum navigiis octoginta Methonem profectum fuisse, cognitum est. Illico quid eo rerum statu faciendum sit, consulitur: in diversas partes præconsultores scinduntur. Quidam recta proficiscendum, prælioque decernendum; alii in Selymi ditiones impetum faciendum, opugnandam arcem aliquam, aut oppidum censent. Erant qui Pylum (quod hodie *Navarinum* vocant) invadendum arbitrarentur; eo expugnato, ac Methone in discrimen adducta, cum hoste sinu abstracto certiore spe dimicari posse. Huic sententiæ, qui a certamine ineundo abhorrebant, in primis adſtipulabantur. Constat enim cum ad Hispanorum aures insulurratum esset, nautici panis eam, quæ ferebatur, copiam non adesse, ansam inde a prælio Austriacum deterrendi arripuisse: qui cum Venerio, ac Barbadico per Marcum Antonium Columnam significasset, ob annonæ angustiam, atque hostilis classis discessum, satius sibi videri, Margarittinum, aut Supporum, vel Neocastrum tentari; ab iisque responsum esset, in duos menses panem suppetere, proinde in Hellespontum usque persequendos hostes: tum Columnam subjecisse, terminum iuxta figerent; si secus facerent, Austriacum commeatus inopiam veritum, Coreyra non moturum: nostros, re consultata, ut in Cretam usque iretur, petiisse:

*Federatorum
ducum con-
sultatio.*

Summopere cavendum esse, ne, autumnio prope in hyemem ver-
gen-

1571 gente, maris tempestatibus ac jaclationibus ea classis temere ob-
 jiciatur, cui totius christianae reipublicae robur ac vis nitere-
 tur; cum praesertim in hostili regione depugnandum esset, in
 qua tot triremibus ac navigiis non portus, non tutas stationes
 ultra Zacynthum futuras: ex ultimis Hispaniae oris triremes
 advenisse, quibus longinqua peragranda essent maria, antequam,
 saeviente hyeme, se in suas regiones, opportunaque loca recipe-
 rent. An vero adeo sibi certam victoriam pollicerentur, ut
 neque classis Turcicae numerum, neque vires, neque dubiam
 fortunae aleam expendere? tuta consilia dubiis atque ambi-
 guis anteferenda, neque momento rerum summam, specioso po-
 tius, quam maturo ac solido consilio, dubio marti creden-
 dam.

Sebastiani
 Venerii &
 Augustini
 Barbadi
 ad praelium
 committen-
 dum adhor-
 tatio.

Verumtamen Sebastianus Venerius & Augustinus Barbadi-
 cus, omnes moras tollendas, atque adversus hostem eun-
 dum statim, censebant: Hoc uno foederis tanto studio ac la-
 bore confecti decus niti: non longe Turcicam classem esse;
 brevi, inito praelio, tot clades, atque injurias sarciri pos-
 se: an ideo foedus ictum, ut inertii cunctatione Turcarum vi-
 ctorias, Christianorum caedes arumnasque spectarent? Cy-
 prum jam in eorum potestatem pervenisse, Cretam, aliasque
 insulas vastasse, oppida pleraque, atque urbes Epiri occupas-
 se. An expectandum, ut in sequentem annum, cum mariti-
 mis, tum terrestribus viribus aucti, insolentioresque facti,
 exitium universae christianae reipublicae minitentur? Cur igitur
 classem tot laboribus, immensa auri vi, triremibus, navi-
 bus, commeatu, tormentis instruximus, cujusmodi neque pa-
 trum, neque avorum nostrorum aetas vidit? Cur in ea Eu-
 ropae militiae florem imposuimus? Cur tot insignes viros ex
 remotis regionibus in hanc praecalam militiam ascivimus, si
 pugna detrectatur, si, nulla re egregie administrata, inglorii
 discessuri sumus? Hiccinne exitus foederis summa totius chri-
 stiani orbis expectatione celebrati? Principes legationibus de-
 fatigavimus; populos novis vectigalibus, ac pensionibus ex-
 hausimus; auri, atque argenti immensam prope vim effudi-
 mus, ut hac tot conatus, ac labores deciderent? Quid cun-
 ctando, nisi hostium audaciam ac fastum augemus, nostro-
 rum animos ac spiritus deprimimus? Certe si alias unquam,
 hoc

hoc tempore potissimum , cuncta ad certamen hortantur , impellunt ; militum pugnam deposcentium ardor , hostium nihil ejusmodi opinantium securitas , nostrorum numerus auctus , illorum ob eos , qui in Cyprum confluxere , imminutus ; demum hæc navigia , hæc triremes neque firmitate , neque præstantia cum Turcicis conferendæ . Nec vero ii audiendi sunt , qui hac anni tempestate oppidum aliquod , aut urbem invadendam putant , cum & longiori opere & mora indigeant , neque ingentem hanc classem diutius detinere e re communi sit . Quid porro id ad totius rei summam collaturum arbitramini ? Bellum cum eo hoste gerimus , qui copiis , com meatibus , classe abundat ; cui ex immenso fere , quem terrarum possidet , tractu semper nova adjumenta suppetunt ; cujus vincendi nulla alia ratio est , quam si maritimo prælio illius potentia ac fastus infringatur . At dubius belli eventus , incerta fortunæ alea ? An non ea bellum suscipientibus in mentem venerant , cum potentissimo hoste certandum , bellicque casus subeundos esse ? At jam Pertaus iter Byzantium versus arripuit . Secus ab exploratoribus accepimus : latus Turca , captivis prædaque onustus , tardo gradu incedit . Ut vero itinere se committat , neque illum assequamur , generosi saltem conatus laudem a cunctis feremus ; idæ societatis existimationem , decusque retinebimus . Quod si in Cretam usque progrediendum erit , agrestium tumultu compresso , insula confirmata , hostium , qui jam ad illam anhelant , spiritus obtundemus . Sed quid de Creta modo ? cum ea nobis optio data sit , ut vel confligendo immortalem nominis gloriam cum totius reipublicæ christianæ utilitate conjunctam comparemus ; vel pugnam abnuendo , hoc quidquid tanto studio collectum est virium , cum summo dedecore , atque ignominia conteramus ?

Hæc licet vehementi oratione a Venerio , ac Barba-dico differerentur , attamen tanti non erant , ut , qui secus sentirent , a sententia decederent , Ob id cum nihil certi , discrepantibus sententiis , statueretur , mediam viam iniri placuit ; ut in Cephalemiam navigationis cursus dirigere-

1571 geretur, indeque e recens de hoste allatis nuntiis firmiora consilia caperentur. Itaque pridie kalen. octobris, Corcyraeo freto trajecto, ad Gomenitias viginti a Corcyra passuum millibus se contulere. Ibi adverso vento triduum subsistere coacti, ab Austriaco lustrata classe, singillatim remiges, tormenta, ac copiae recensentur; die noctuque continenti sclop-
 porum dispositione milites virtutis periculum faciunt. Eo in exercitationis genere cum ingens sulphurei pulveris vis efflueret, una die ducentis circiter cadis insumptis, in temere executientes edictum, gravissimis propositis poenis, pronunciatur. Dum vero omnia ad iter comparantur, res accidit, quae ingentia coepta pene cuncta interturbavit. Nam in Andreae Calergii, Cretensis trierarchi, triremi a Mutio Tortona, regiae cohortis, quae sub Sanctae Florae dynasta merebat, praefecto, viro turbidi atque inquieti ingenii, contentione atque certamine exorto, cum dissonus clamor ad Venerii aures, qui non longe aberat, pervenisset, statim suae triremis ductorem, mox maris magistrum, ac socios nauticos ad tumultum sedandum, ferocesque Mutii ac militum compescendos spiritus mittit. At is, pugno in os ministri impacto, concitatos milites in reliquos acuit, contumeliis insuper, ac probris onerat, neque Veneto nomini parcit. Nonnulli ex comitibus vulnerati, sanguineque respersi Venerium extemplo adeunt. Ille indignum imperatoris nomine, indignum Reipublicae maiestate facinus, intolerandumque arbitratus, in classe sibi commissa pessimo exemplo inulta haec perpetrari, ut reliquorum in posterum temeritatem severitate disciplinae reprimeret, praefectum ac socios comprehensos, suae triremis antennae suspendi imperavit. Ea re vehementer commotus Austriacus, irae impatiens fremere, violatum imperii jus, praereptam auctoritatem, in sibi subjectos, ipso insciente, saevitum; id nequaquam passurum.

Mutii Tortona & sociorum audacia.

Mutius Tortona & socii Venerii jussu antennae suspenduntur.

Joannis Austriaci ob Mutii necem perturbatio.

Itaque statim concilium suorum indicit; Columnam advocat; sententias exquirat. Cuncti Venerii factum detestantur; imminutam auctoritatis maiestatem, proculcatam dignitatem; tantam rem inultam non permittat. Aloysius Requesenius, ac Joannes Andreas Auria acres illi in Venerium stimulos addunt. Tum Austriacus, quid sentiret, a Colum-

inna

mna petit. Is ad deliberandum tempus postulat, mora inter-
 jecta, leniri ejus animum posse ratus. Barbadicum statim con-
 venit; quæ agitata sint, in concilio exponit, turbata omnia,
 neque ex eo portu exire, neque hostem insequi amplius Au-
 striacum velle; temperare se iras adnixum, culpam in præ-
 fecti ac Hispanorum insolentiam contulisse: at ne exigua
 scintilla incendium cuncta arsurum excitaretur, vereri. Bar-
 badicus negotium prius cum classis legatis, atque Francisco
 Duodo quinquarium præfecto communicat. Omnes Colu-
 mnæ adeunt, orant, obtestantur: Austriaci mentem ad fa-
 niora consilia flectere nitatur; ne immortalem sibi paratam
 gloriam levi momento corrumpat; ne christianam rempubli-
 cam, quæ universa ex eo eventu pendeat, deserat; ne pri-
 vatas injurias publicis a communi hoste illatis anteponat.
 Ni Austriacus acquiescat, neque de communibus rebus cum
 Venerio agere amplius velit, ex eorum saltem aliquo, quæ
 ab ejus concilio decernantur, intelligat, remque totam Se-
 natus judicio permittat. Columna regium juvenem aggressus,
 incredibili ingenii dexteritate atque prudentia lenire cona-
 tus, qua ratione, qua prece, qua suasionibus tantum effe-
 cit, ut æstuantem animum mitigaret: ut vero cum Venerio
 confuleret, aut ageret, adduci non potuit. Inde per Au-
 gustinum Barbadicum legatum cuncta agitabantur, cujus tem-
 peratum ingenium, magnoque rerum usu comparata pruden-
 tia, difficillimo tempore incredibili Reipublicæ usui fuit.
 Erant in eo viro cuncta, vel corporis, vel animi bona
 præclara atque eximia: procera, & augusta species: deco-
 rus totius corporis habitus, suavitatem majestate quadam
 mixtam præseferens: vividus in vultu, atque oculis vigor.
 Has corporis dotes animi virtutes æquabant. In consiliis
 capiendis prudens, in exequendis solers; mira in magnis
 rebus pertractandis prudentia, ingenii flexibilitas singularis,
 quæ illi omnium benevolentiam, ac gratiam conciliaverant.
 Is itaque cum nihil conducere Reipublicæ jam tum consilii
 altitudine intelligeret, quin ut omnia contentionum semina
 tollerentur, animique invicem ad magnas res conficiendas
 coalescerent; in eo conatus omnes, ac nervos adhibuit,
 atque ad præclaram, de qua dicturi sumus, victoriam con-

Marcus
 Antonius
 Columna
 Austriaci
 animum le-
 nire niti-
 tur.

Augustini
 Barbadi
 elogium.

1571 sequendam fundamenta jecit . Eo turbine discusso , nutantes spes nostrorum erigi coeptæ , atque hæc nocte , quæ quintum nonas octobris subsecuta est , hora decima , peracta .

Eodem tempore ex Gildandrada , ac Joanne Baptista Contareno , qui ad hostium res explorandas a Sunnio promontorio digressi fuerant , affertur , centum ac quinquaginta turcicas triremes in Naupacti sinu commorari ; Vluzzalium cum quinquaginta ad panem nauticum importandum Methonem profectum ; lethales per universam hostilem classem morbos grassari . Tum in altum e portu christiana classis evehitur : in digressu Austriacus Venerio significari præcipit , Leucadem sibi tentandam videri : ille in sententia persistendum respondet , arcesque in Corinthiaci sinus faucibus sitas oppugnari , ut inde prælio decerneretur , oportere . In Cephalleniam obversis velis , tertio nonas octobris in Viscardi , pridie nonas in Vallis Alexandria portum ventum est . Ibi a Paulo Contareno , Zacynthi prætore , per recentes nuntios , quæ nuper de hostium classe allata fuerant , confirmantur . Sub vespere ex Vallis Alexandria portu Petalam versus motum , ut inde in sinum ad faucium arces inspiciendas mitteretur . Mane nonis octobris , exoriente sole , ad Echinadas scopulos , qui hodie *Curzolare*s vocantur , perventum ; inde hostilis classis in conspectum se dedit . In ea triremes ducentæ ac triginta , biremes sexaginta numerabantur , licet Vluzzalium , nuntiis e Zacyntho allatis , abesse , atque minori ob id numero nostri constare credidissent . Haud absimilis quoque Turcas error deceperat , quod Caracoza , qui ad classem foederatorum explorandam usque in Viscardum portum se intulerat , adnumeratis triremibus , sexaginta deesse , reliquas parum instructas procedere nuntiasset . Quibus permotus Halis e sinu Corinthiaco proficisci , Cephalleniam usque progredi , foederatosque adoriri statuit : in mandatis enim a Selymo habuerat , ut quacumque ratione cum christiana classe conflingeret ; si secus nequireret , in Adriaticum quoque ad eam invadendam penetraret . Regiis jussis accensum Bassæ animum , non minus partæ a reliquis purpuratis terrestri victoriae , claraque trophæa excitabant ;

*Turcica
classis in
Christiana
conspecta
venit, &
ejus nume-
rus.*

bant; esse non parum suo decori ademptum existimans, si tam propinquam præclare rei gerendæ, penitusque exuendi maritimis viribus Christianos opportunitatem elabi per focordiam fineret; quamvis non deessent, qui vel penitus in ejus sententiam non descenderent, vel ei palam adversarentur.

Scillocus multis a pugna ineunda dehortari rationibus nitentur, quibus & rerum maritimarum usus, & gravis senio ætas haud parum ponderis addebant. Cur enim in summam belli aleam tot egregias eo anno partas victorias dederent? An non satis gloriæ comparatum? an non undique terra, marique devictos hostes? Nobilissimum Cypri regnum in potestatem reductum; Cretam, Cytheram, Corcyram, aliasque insulas direptionibus atque incendiis deformatas; usque in Adriaticum sinum penetratum; Olbinium, Antibarim, Dalmatiæ atque Illyrici complura oppida capta. Cur fortunam, quæ votis bucusque adspirasset, experiri rursus vellent? absque certamine, ac periculo debellari hostes posse, qui non animorum nexu, sed metu Selymi, potentissimi Regis, tantum continerentur: Byzantinum contenderent, optimam prædam, exuviasque hostium Regi referrent; nullo adhibito conatu, mora tantum hostium vires debilitari, ac frangi posse. Cur certa dubiis, cur explorata ambiguis commutarent? Sæpius, immutata fortuna, victores e victis evasisse; sæpe parva manu ingentes copias fusas; quandoque, desperata salute, impavidos ad victoriæ fastigium evectos. Minime vereri, si Selymus hoc anno præclare gesta plene cognosceret, impetum illum animi compressurum, neque ancipiti eventu certa trophæa, optataque gaudia interturbaturum. In hanc sententiam ferme Scillocum loquutum fuisse ferunt. At Pertaus, gravis annis, atque occulto Halis gloriæ æmulus, ancipiti sermone neque probabat certamen, neque detractabat, seque in omnem eventum vel culpæ immunem, vel gloriæ consortem servabat. Verum Halis Selymi jussu, Pialis anno superiore ob pugnam prætermisam ignominia, Caracozæ archipiratæ consiliis certa victoriæ spe inflammatus, omnem cunctationem amovet: milites ad pugnam conferendam hortatur, impellit, incendit: *Ad cer-*

Scillocus
dissuadet
prælium.

1571 *tam prædam irent ; quos toties vicissent , in fugam vertērent : triremium numero , copiis , tormentis inferiores hostes esse : truces vultus , præferocem impetum non laturos .*

*Turcica
classis in-
struētio .*

Cunctis ad pugnam expeditis , novo remigum delectu , ac senis millibus equitum ex proximis Aetoliæ , Acarnaniæ , & Peloponnesi præliis deductis , confirmata classe , idoneum nactus ventum , e Corinthiaco sinu digreditur , sinuosaque fronte in dimidiatæ lunæ similitudinem formata acie procedit . Mehemetes , Alexandria præfectus , cognomento Scillocus , dexteram ; sinistram Vluzzalius , Juliæ Cæsareæ prorex , ductabant : mediam aciem Halis imperator , ac Pertaus obtinebant : extrema utrinque cornua prætoriae triremes claudabant : in subsidiis biremes triginta sub Amuratis Dragutis imperio , aliaque minora navigia locata fuerant : Caracoza leviorum navigiorum magno stipatus numero anteibat . Eo ordine exeuntes cum e Naupacto Galatam pervenissent , ibi noctem commorati , postridie , nondum inalbescente die , in Cephalleniam , nostros adorituri , iter intendunt . Fœderati eodemmet tempore in Corinthiacum sinum cursum dirigunt . Qua Ionium mare sinistram Peloponnesi latus abluens , Acarnaniam , Aetoliam , & Epirum præterlabens , omnem illorum litorum tractum lambit , curvata veluti facies explicatur , quæ ab Ambratio usque ad Corinthiacum sinum , inde ad Tornesium castrum pertinet . Ex opposita regione Leucas , Cephallenia , ac Zacynthos cernuntur . In patenti hoc tractu , haud procul ab Acheloo amne , tres in altum tolluntur scopuli , qui hodie *Curzolares* dicti , a priscis Echinadum nomen sumpsere , quod Echinadas nymphas , ob Acheloi fluminis spretam divinitatem , in eas rupes conversas , poetarum fabulosa ingenia prodidere . Horum præcipuus , valde editus , horridus , ac præruptus ab occidente Alexandria Vallem , Cephallenia insulæ portum , respicit . Huic alter , editior , cultior , humanoque usui accommodatior contra assurgit , a nautis *Malus angulus* vocatus ; ejus radices ab oriente Acheloi amnis æstuaria alluunt , qui in Aetolia e Pindo monte exortus , limpidissimis aquis fluens , Aspropotami nomen accepit . Inter hæc mille passuum latitudine fretum

fretum interjacet : ab eo exeuntibus ad lævam fauces Corinthiaci sinus panduntur , quarum prospectum Malus angulus , ac fabulosa quædam breviam ab Acheloo in mare labente profecta adimunt .

Nostri fretum ingressi , cum ob loci angustiam classem explicare non possent , densare agmina coguntur ; superatisque angustis , eminus circiter passuum quindecim millia hostes expansis .dolonibus , in semet contententes animadvertunt . Ex mutuo classium conspectu ingens utrinque admiratio , lætitia ob victoriæ spem intermixta , quod impari cum hoste dimicaturos sibi hinc atque inde suaderent . Ac repente vento concidente , quo secundo ac placido Turcæ e sinu proVecti fuerant ; discussisque , tollente se sole , nubibus , ea maris malacia , cælique serenitas est subsequuta , ut illustrem ad dimicandum campum præberi diceret . Sunt qui affirmant , non defuisse qui tunc Joannem Austriacum monerent , priusquam in prælium descenderet , mature deliberaret ; neque tanto discrimini temere classem regiam objiceret : monentibus respondisse , *audacia , non consilio opus esse : extemploque foederatorum Principum vexillum tolli , pugnaeque signum edi jussisse , ingeminatasque voces victoriam acclamantium intonuisse . Ipse armatus celoce classem circuit , acies instruit , milites humanissimis verbis ad acriter pugnandum incendit ; officii monet , victoriam ostentat , hostium spolia , ingentem prædam ob oculos ponit . Venerius haud absimili ardore suorum vires ac spiritus ad certamen conferendum exacuit : Totius christianæ reipublicæ causam agi ; pro patriæ dignitate atque incolumitate dimicandum , pro qua pulchram mortem oppetere , innutriti ad decus animi , non dubitarent : viris fortibus pericula minime pertimescenda : eo loco res esse , ut pugna detrectari non posset ; ingens telum necessitatis pavidis quoque atque ignavis impetum addere : expedirent corpora atque animos , alacres congredierentur ; victoriam certam , Divino aspirante Numine , polliceri . Erat in Venerio eximia oris majestas , proceritas corporis , purpureus in facie decor , quem senilis ætas nondum pallore infecerat ; artuum robur ac firmitas , ut ad arma tractanda anni non essent impedimento . Huic corporis formæ vivida virtus , atque audens animus infide-*

H. Mauroceni . T. II.

H h 3

bat ,

1571

Joannis
Austriaci
præclarum
re sponsum

Sebastiani
Venerii
gloriam .

1571

bat, quo imperatoris munera intrepidus obibat: quæ omnia ingentem illi auctoritatem apud milites pepererant.

Interea iis freti, de quo diximus, angustiis in altum elata classis, directa acie instruitur; tantoque singulæ triremes intervallo sejunguntur, quanto eodem altera spatio excipi posset, quo facilius singulæ sese inferrent, referrent, ac circumflecterent: ea, qua diximus, forma, nullo navigiorum discrimine, Venetis, Hispanisque triremibus intertextis, ordinata agmina hostes præstolabantur. Ceterum Halis, classis turcicæ imperator, scopulorum objectu nondum sinistro cornu inspecto, triremium numero inferiores nostros ratus, Auriamque, qui, ut reliquæ classi sese explicandi locum daret, in altum evehebatur, cernens; initium fugæ fieri arbitratus; adornata vexillis classe, ingenti timpanorum, buccinarum, ac crotalorum strepitu, inconditoque, ac truci remigum & militum, ut mos gentis est, clamore, & ululatu alacer ferebatur. Sed fere ad tormenti jactum illatus, instructas acies, foederatos ad certamen ineundum expeditos, terribilem majorum triremium speciem; præter spem, intuitus, haud parum commotus fertur. Sed cum declinandi certaminis locus non esset, intercidente vento, contractis velis, remisso cursu provehitur,

*Prælium
inter Chri-
stianos &
Turcas ad
Echinadas.*

Initium pugnae a galeatiis factum: primus Franciscus Duodus, earum præfectus, contorqueri in hostes grandia tormenta jubet; atque illico immanes globi in hostilem triremem impacti in flammis grassantur. Ab Ambrosio Bragadeno altera eadem vi deprimitur; nec minori impetu Antonius Bragadenus in oppositam classi aciem sævissimas machinas displotit. Idem ab aliis galeatiarum præfectis efficitur. Inopinata atque ingenti procella territi hostes, intento remigio galeatias prætervehi, atque earum certissimis ictibus, qui a fronte, a lateribus, a tergo imminebant, se se eripere nituntur. In ea contentione ac nixu, impari rimigum conatu, semel perturbata Turcarum agmina, ob hærentes a tergo galeatias, redigi in ordinem nequivere. Quæ res eis exitio fuit, cum perturbati certamen inire cogerentur. Extemplo ingens hinc atque inde majorum, minorumque tormentorum excussa vis horribili boatu circumjectis montibus marique resultantibus, adeo intonuit

*Turcica
classis a ga-
leatiis per-
turbata.*

at-

atque infremuit, ut ruere cælum, dehiscere terram, ad ima-
que subsidere tartara viderentur : tetra quoque caligo densis
involuta tenebris, creberrimisque intermicans luminibus, ob-
tutum fere adimebat. Verum ex ea horribili tormentorum
tempestate dispar exitus erat; nostris parum damni ab hoste
inferebatur; quod ex eminentioribus triremium proris globi
ejaculati navigia supergrederentur. Contra vero ex christianis
triemibus, quæ depressiores erant, humiliorique prora, de-
truncatis rostris constabant, nunquam fere incassum machinæ
contortæ : inde complures ex hostilibus perforatæ, incensæ,
aquis demersæ sunt. Primos hosce conatus varia atque atrox
pugna undique excepit, qua Turcis, qua nostris ingruenti-
bus, impetumque excipientibus.

In sinistro foederatæ classis cornu, quod Augustinus Bar-
badicus legatus ductabat, acrius dimicabatur; adnitente Scil-
loco, qui dextero hostium præerat, qua inter litus nostrasque
triemes aditus patebat, irrumpere, ac, navigiis circumactis,
aciem a tergo adoriri; vel, si secus accideret, in propinqua
litora deliliendo, fuga saluti consulere. Ceterum Marino Con-
tarenus, Vincentio Quirino, Marco Ciconia, Petro Francisco
Maripetro interjectum ob latitudinem spatium ægre tutanti-
bus, Scilloco prætergresso, octo triemibus circumventa Barba-
dici prætoria, summo in discrimine versabatur. Ipse interri-
tus, neque præsentis periculo commotus, suos ad pugnam hor-
tatus, egregii ducis, ac militis munere fungitur. Antonius
Canalius, qui diversa in parte ingentem hostium stragem ede-
bat, ab hoste circumseptum Barbadicum intuitus, in Scilloco
triemem, quam eodem tempore Joannes Contarenus, e Comi-
tum Joppensium familia, tormentorum ejaculatione, magna
remorum parte, temone quoque ipso perfracto, nudaverat,
impetum facit. Scillocum cum navigium pro arbitrato flectere
nequiret, congressum perhorrescens, abjecto pugnae consilio, in
fuga salutem ponit; ingentiumque globorum ex prætoria le-
gati Canalii jactu depressa ac demersa triemi, in mare sese eji-
ciens, natatu evadere adnixus, a Contareni classiariis capitur,
eique jam lethali vulnere confosso caput detruncatur. Eodem
momento Marinus Contarenus, Barbadici, cujus ex sorore ne-
pos erat, periculo permotus, dum avunculo opem ferre cona-

1571

*Turcae
captivi
caduntur.*

*Augustinus
Barbadicus
sagitta
oculum
occidit.*

tur, glande trajectus occubuit. Ejus vices statim subiens Paulus Ursinus, qui eadem triremi vehebatur, ducis ac trierarchi partes explens, pugnam capeffit. Strata cadaveribus triremis praefecti, milites complures, inter quos Baro Baronius Eugubinus, Fabius Toranius Vicetinus, caesi, multi e suis domesticis extincti, cuncta sanguine respersa, atque exundantia. Ipse dexterum pila plumbea humerum transfixus, fabrefactique ignis olla collum, latusque ambustus, jam prope in manus hostium pervenerat; cum laboranti suppetias laturus Vincentius Quirinus, progrediens cadit. Sed tantum ex ejus triremis adventu animi Ursino, ac reliquis accessit, ut, acerrime redintegrata pugna, hostes pulsi, undique lethalibus vulneribus confossi prosternerentur. Inde captivi Christiani, qui ad transtra alligati erant, perruptis atque diffractis catenis, reliquos superstites Turcas contrucidavere, libertatisque nomen summis inclamantes vocibus, sese usque in Ursini triremem intulere. In ea dimicatione Dominicus Molinus, Vincentii filius, egregia virtute atque praclaro ausu adolescens, pugna-cissimorum militum delecta manu, in suae triremis prora fortissime dimicans, plumbea glande frontem ictus cecidit. Barbadicus propria virtute, Antonii Canalii auxilio subnixus, hoste semoto, cœptis incumbens, quacumque invehitur, cadit, prosternit, deprimit. Turcae, navigiis in terram vehementi vi impactis, evadere adnixi, summa scopuli Mali anguli petunt. Interea Barbadicus in hostilem triremem, quae in praetoriae suae puppim invehabatur, obversus, laevum sagitta oculum, ferrea cuspide hærente, transfigitur; motu, ac voce destitutus pugna excedit; lethali vulnere medicam opem nequaquam admittente, ingentis victoriae, cujus magna pars fuerat, moriens, sensum vix usurpans, cum læto ejus nuntio accepto, sublati ad caelum manibus, immortales se pro eximio beneficio Deo Optimo Maximo gratias agere, generosi fortissimique spiritus reliquiis significasset, paulo post ex humanis excessit, atque ad beatas sedes, ut par credere est, evolavit. Egresso e praelio Barbadico, universum pugnae pondus in Federicum Nanium, quem ille, suum veluti fatum praesagiens, sibi successorem delegerat, virum strenuum, maritimarumque rerum usu praestantem, incubuit. Is cum in eo certamine im-

pa-

pavidus Turcarum impetum sustinuiſſet, multis adverſo pectore acceptis vulneribus, ſanguine madens, fervidior inſtat, Cauraliūque, ſummi nominis apud Turcas præfectum, una cum ejus triremi capit.

1571
*Federicus
 Nanius
 Cauraliū
 capit.*

Nec minori ardore in altera dexteri cornu parte decertabatur. Nam Marcus Quirinus legatus acerrime dimicando, ceteroſque inflammando, ejuſmodi ſtragem Turcarum ediderat, ut haud dubie, inclinata hoſtili acie, noſtris victoria adſpiraret. Verum medio in agmine, ubi foederati imperatores ducum ac præfectorum robore ac flore ſtipati erant, atrocior pugna ſæviebat. Auſtriacus, ac Venerius in Halis, Turcici imperatoris, triremem magno impetu delati, cruentum atque anceps prælium ineunt. Milites hoſilem proram conſcendentes, atque in puppim proripere ſe adnixe, haud ſemel ſummoventur; ipſe Halis armatus ſeſe uſque ad malum inferentes propellit. Caracoza, Aulonis; Mamutes ac Saidebergius, Mitylenes præfecti; Pertaus Baſſa pugnam fortiter capeſſunt. Aliæ ex iis, quæ phanalia geſtant, triremes ſuperveniunt, undique ad eam partem concurſus fit. Id Alvarus Baciaſus, qui in ſubſidiis erat, conſpicatus, celerrime cum triremium manu accurrit. Eodem tempore Joannes Baptiſta Contarenus a latere triremem Sebaſtianum Venerium adorituram invadit, ac deprimit. Joannes Lauretanus, ac Catharinus Maripetrus opem noſtris ferre contendentes, dum obſtantium hoſtium conatus frangere conantur, interfecti, eorum navigia male habita ſunt. Vivida vero imperatorum virtus tunc maxime eluxit, dum ſinguli ſuos adhortando, faces incenſis per ſe militum animis ſubdunt. Ipſi fulgentibus armis conſpicui, militari gloria incitati, capita pro religione ac chriſtiana republica obijciunt. Auſtriacus proterere Halim contendit. Columna, qua denſius hoſtium triremes, ut Baſſæ ſubvenirent, ſe conglobaverant, invectus, acerrime dimicat, hoſtes proculcat, proſternit; duabus triremibus captis, ad majus decus anhelat. Cernere erat Sebaſtianum Venerium, Veneræ claſſis imperatorem, ea ætate, galea, lorica, variisque armorum indutum genere, juvenili auſu in hoſiles triremes irrumperere, allicere, diſſicere, cuncta ferro, atque igni demerere.

Tandem cum binas horas pugnatum eſſet, Hali glande

Maſſe claſſis

1571 terempto, ejus imperatoria triremi nostri potiuntur; statimque, vexillo triplici dimidiatae lunae facie intertexto, quo in bellis Turcae uti solent, depresso, signum, quo humani generis Servatoris cruci affixi effigies impressa praeferebatur, repente explicatum, atque sublatum est; quo conspecto, incredibili lætitia cunctorum perfusis animis, lachrymisque ex oculis manantibus, ingeminatis, atque sæpius iteratis vocibus, tota classe faustum victoriae nomen detonuit. Halis caput hastae infixum latissimum spectaculum præbuit. Eodem momento altera, in qua imperatoris filii erant, Pertaique, & Caracozae triremes in potestatem nostrorum concessere. Pertaus in lembum desiliens, fuga Naupactum pergens, vitae consuluit. Caracoza in prælio cecidit. In ea Turcarum consternatione, media jam acie profligata, triginta triremes a reliquis subductae, dolonibus expansis, remorumque pulsu evadere conabantur. Ea re Canalius, ac Quirinus, qui jam in sinistro agmine egregie dimicaverant, animadversa, ex proximis triremibus viginti circiter selectis, prætervecti, itinere intercepto, fugientes a latere adoriri parant. Earum aliquot circumactae, ad pugnam conferendam se expediunt. Christophorus Condocalius Corcyrensis in Alibegum, qui Arabametis Rhodiae custodiae præfecti locum obtinebat, inventus, eo extincto, triremi potitur. Reliquae perterritae, pugnae consilio abjecto, cum aliis in Malum angulum scopulum impegere; classiarii in mare ejecti letho se eximere sunt conati. Condocalius postea, hostium signis Venetias delatis, a Senatu in equitum ordinem est adscriptus.

Eodem tempore adhuc in dextero cornu atrox & cruenta pugna edebatur. Uluzzalius cum extremam aciei partem circumire, uti statuerat, nequivisset, conversis proris, reflectere iter conatus, in quindecim foederatarum triremium agmen, quod interjecto maris spatium a reliquis sejungebatur, illatus, cum impar ad illius impetum sustinendum esset, ingentem caedem edit: an fortunæ, an calliditati, parumque propenso nonnullorum studio idtribuendum sit, in incerto est. Joannes Andreas Auria, qui dexterum ductabat cornu, in altum adeo se evexerat, ut triremes nonnullae, vel quod illum celeritate aequi non possent, vel quod astu id efficere suspi-

*Christianæ
classis vi-
floria.
Pertai fu-
ga.*

*Anconius
Canalius
& Marcus
Quirinus
Turcas
trire res
persequun-
tur.
Christopho-
ri Condoca-
lii Corcy-
rensis vir-
tus.
Uluzzalius
nostras tri-
remes ag-
greditur &
fundit.*

catæ , ne a media se penitus acie sejungerent , vererentur , substituerint : quæ res Uluzzalio subeundi , atque acriter manum conferendi certa prope victoriæ spe , magno nostrorum damno , dedit . Id ex rei militaris præscripto factum Auria tuebatur , ne ab hoste , qui jam triremes longo circuitu ducere cœperat , circumveniretur : satius fuisse ampliori ambitu aciem protendere , quo tutius a latere Turcas , eorum evitato impetu , aggredi posset : plerisque factum improbatur , quod provectum nimis extra fortunæ aleam , ex eventu consilia capturum dicerent . Veruntamen haud dubie constat , post longas ambages , adhuc hærentem suppetias focis triremibus laborantibus jam diffractis , ac fere ab hoste captis , attulisse . His a Pontifice Maximo cognitis , dixisse fertur , *Auriam piratæ potius , quam ducis munus obisse* . Non defuere , qui culpam in alios congererent , Joannemque Cardonium , primi agminis ducem , cui mediam inter aciem , dexterumque cornu in prælio locus obvenerat , nec dum inspecto hoste , in Petalam portum antegressum , sero adeo supervenisse dicerent , ut aditus hostibus ad proximiores invadendas triremes intercludi non posset . Alii quoque in Alvarum Baccianum , qui subsidia ductabat , eventum rejiciebant , quod mediæ aciei succurrendo , ubi cardo prælii vertebatur , intentus , laboranti dextero cornu opem non tulisset . Erant tandem qui Auriam rerum maritimarum disciplinam extollerent , ac summa ratione id actum contenderent , ut & solis beneficium captaret , & tutius a latere fortissime hostem invaderet . Melitenis prætorium capta , quæ haud multo post Sancti Ubini focia præfecti , & aliorum Melitensium equitum virtute e Turcarum manibus est erepta . Benedicti vero Superantii triremis una cum remige ac milite flammis absumpta , aquis obruta est .

Eventui instandum Uluzzalio ratus , cum rostratis Algerii , atque aliis selectis triremibus in mediam nostrorum aciem a latere invehi aggreditur . Verum reliquis in locis labare Turcas , desperata victoria , cernens , atque hinc Auriam cum prævalido agmine , inde complures ex media acie triremes jam jam in se ipsum impetum facturas animadvertens , quamcelerrime sese periculo eximere statuit , patentique mari , in Echinadas obversis prorsis , cum triginta navigiis per mediam fœderatorum

*Uluzzalii
fuga .*

rum

1571 rum classem impune evasit : cetera , quæ illum insequen-
 tur , agmina , cum velocitate imparia essent , pleraque a
 dextero cornu , acieque media intercepta , nullo fere ne-
 gotio fuerunt oppressa . Quæ cum Uluzzalio fugam trire-
 mes abripuerant , passis velis Leucadem fere omnes inco-
 lumes appulerunt . In subsidiis constitutæ , totam aciem dis-
 sectam , ac profligatam conspicatæ , sese in Corinthiacum
 sinum incolumes recepere . Nostri victoriæ cursum perse-
 quentes , nullo adversante , qua cuique magis libuerat , defe-
 runtur ; hostium reliquias contrucidant ; triremes in pote-
 statem redigunt ; præda exuviisque potiuntur . Detruncata
 brachia , crura succisa , dissecta cervicibus capita , stratum ca-
 daveribus , aut semivivis hominibus mare , sanguine mixtum
 conspiciebatur : vela , mali , remi , omnisque generis arma
 aquis innatantia , insuetum ad stuporem usque spectaculum
 præbebant .

*Fœderatorum
 militum &
 sociorum
 quot deside-
 rati .*

*Turcarum
 occisorum
 numerus .*

Pugna a decimasextima diei hora usque ad vigesimam alte-
 ram protracta est . E nostris in universum militum , remigum ,
 navalium sociorum quinque mille cæsi , totidem vulnerati fe-
 runtur . Qui certiore numerum ex tabulis publicis referunt ,
 quater mille octingentos triginta octo interfectos , quater mil-
 le octingentos sexaginta quatuor faucios tradunt . Ex hostibus tri-
 ginta millia , præter vulneratos ac captivos , occidisse , omnes fe-
 re affirmant : inter quos Halis , classis imperator ; Jafferus ,
 Tripolitanus Bassa ; Chidirus , triremium præfectus ; Scillocus
 Alexandria ; Cambiucus , Suprassari Sangiacchi ; Mustaphas Ce-
 lebinus navalis scriba ; ejusdem , ut vocant *Eminus* Caraco-
 za ; Delius præfectus ; Alibegus , Arabameti Rhodii præfecti
 vices obtinens ; Halis Genuensis , & Cara Celebinus , pirata-
 rum duces ; Caraperius , alique apud eos vel rerum bellica-
 rum peritia , vel fortitudine insignes viri . E nostris vero peri-
 ere Augustinus Barbadicus , classis cum summo imperio le-
 gatus ; Benedictus Superantius , Andreas ac Georgius Barba-
 dici , Antonius Paschalius , Marinus ac Hieronymus Conta-
 reni , Jacobus Medius , Marcus Antonius Landus , Franciscus
 Bonus junior , Catharinus Maripetrus , Joannes Lauretanus ,
 Jacobus Trivisanus , Vincentius Quirinus ; tres quoque præ-
 claræ indolis , ac virtutis adolescentes fratres , Hieronymus ,
 Fran-

*Veneti Pa-
 tritii &
 alii proceres
 interfecti .*

Franciscus, ac Sebastianus e Cornelia gente, qui in Hieronymi Contareni fororii triremi militabant, cum pari ardore in hostem charitate patriæ, ac fraterno amore succensi raperentur, gladiis confossi occubuerunt. Hæc patritiæ nobilitatis funera aliorum præstantium virorum cædes cumulavere, in quibus Hieronymus Bisantius Ascrivienſis, Jacobus Trissinus Vicentinus, Joannes Baptista Benedictus Cyprius, Jacobus Medius, Andreas Calergius Cretenses, Petrus Bua Corcyrenſis. Clari quoque bello duces, Germaniæ Prior (quem *Bajulum* vocant) eques melitenſis, Horatius ac Virginius Urfini, Joannes ac Bernardinus Cardinei Hispani, Ferdinandus Bisbalus Neapolitanus Briatici Comes, atque alii, quorum nomina ad memoriam posteritatis insignia, summis præconiis concelebrata sunt.

Ingens præda, opima hostium spolia, triremes, captivi victoriam nobilitavere; septemdecim supra centum triremes in potestatem redactæ, complures depressæ, undisque haustæ; paucae admodum ex tanto numero evasere. Quinque millia hostium captivi, atque in iis clari & insignes viri vigintiquinque; innumera Christianorum multitudo ferreis compedibus a miserrimo remigii servitio libertati restituta. Sub solis vero occasum, turbato cælo, cum propinquæ tempestatis signa apparerent, a memorabili aciei campo digressa classis, puppibus hostiles triremes trahens, impedito sex passuum millium itinere, in Petalam portum, e regione Echinadum situm, lento gradu concessit; undique cadaveribus collisis, diffractisque triremibus, malis, remis, velis, rudentibusque referto mari, in quo complures adhuc vitalem spiritum ducentes, præultis tabularum fragmentis innixi, lamentis ac vocibus fletu intermixtis, supremam opem implorantes exaudiebantur; qui passim confossi in orcum detrudebantur, horribiliorem adspectum innatante undis sanguine præbente, qui Acheloi in mare fluentis cursu ferebatur; ut classis in portum primis tantum tenebris pervenerit, undique ardentium triremium collucentibus flammis, circumfusa. Postridie summo mane corporibus humanis, faucibus vulneratisque medendo navata opera: inde in laceris triremibus reficiendis sarciendisque studium collocatum. Privatorum insigniorumque virorum quorundam controversiæ, quæ ex captis hostibus aut triremibus exoriebantur,

*Turcarum
triremes &
captivi in
federatoris
potestatem
reducti.*

1571 diremptæ; agitatæque inter classis imperatores de Naupacto; vel Neopatra, in eo victoriæ cursu invadendis. Sed cum ob eos, qui in prælio defuncti, ac vulnerati fuerant, quinque tantum milia pugnae idonei recenserentur, oppidorumque munitione ac situ, longiori opere expeditio indigeret, ne comparatæ victoriæ laus difficili rei exitu aliqua in parte minueretur, est prætermissa.

*Offredus
Justinianus
victoria
nuntius
Venetias
mittitur.*

Sebastianus Venerius, qui exoptatum nuntium afferret, Offredum Justinianum citatissimo cursu Venetias contendere jubet. Is, decem dierum spatio itinere confecto, xv. kal. novembris divi Nicolai portum ingressus, adventuque trina ex tormenti excussione significato, mox in fori conspectum se dedit, quo tempore ex universa civitate majori conventu frequentius esse solet. Exuviis hostium induti plerique, excelsoque, in metam Turcarum more assurgente, pileo capita tecti, insuetam speciem prospectantibus, atque hæsitantibus præbuere. Inde, propius sese inferente triremi, cum hostilibus signis ac vexillis undas converri esset animadversum, & inclamantium ingeminantiumque summis vocibus victoriæ nomen, atque in lætitiæ signum tormentorum fragor exauditus, percussa e foro victoriæ vox momento ad aulam Principis delata, per universam statim civitatem intonuit. Undique in forum confluitur; relictis ædibus, cuncti se in vias effundunt, obvios quosque sciscitantur, incredibili gaudio exultantes in amplexus, ignotorum etiam, ruunt. Repente tota urbs æris campani strepitu personuit. Illico Princeps cum Collegii Patribus inter confertam fori multitudinem basilicam auream adit; in preces, ac vota effusi in genua procumbentes ex imo pectore, ac sensibus Deo Optimo Maximo ac Cælitibus gratias agunt; divorum Ambrosii & Augustini hymnum sacerdotes, quo divinæ laudes celebrantur, concinunt; missarumque solemni ritu sacra celebrantur. Postera die, civibus, qui in prælio occubuerant, iusta, universo adstante Senatu, persoluta sunt. Illorum laudes atque egregia pro patria gesta Joannes Baptista Rafarius, elegantis ingenii vir, qui publice græcas literas profitebatur, luculenta oratione extulit. Nemo fuit, qui ob amissos parentes, fratres, filios, propinquos, cognatos, ullum mœstitiæ signum publice daret. Non atratæ vestes, non detracta, ut in quotidianis funeribus solet, ædium

*Veneriarum
ob victoriæ
nuntium
lætitiæ.*

*Veneriarum
pietas &
religio.*

*Joannis
Baptista
Rafarii de-
functorum
in prælio
eacommium.*

ædium ornamenta ; non privatus luctus , ulla in parte publicam lætitiā asperſit , domeſticas calamitates , ac dolores publica charitate , ac lætitiā comprimente . In urbe , atque in univerſa Reipublicæ terreſtri ditione , Senatus decreto , triduo ſupplicationes habitæ ; Deo Optimo Maximo Reginae cæli , diviſque grates actæ ; nolarum ſonitu , tormentorum diſploſione , ignibus , naumachiis , haſtiludiis , variiſque generis ludicris ſigna edita publicæ lætitiæ ſunt . Vt ipſe victoriæ dies Juſtinæ Virgini ſacer , ac ſolemnis in poſterum haberetur , atque ad ejus templum quotannis venerabundus Senatus accederet , decretum . Monetam quin etiam victoriæ teſtem cudi juſſum , qua ſe memorem Juſtinæ Virginis in perpetuum Reſpublica futuram teſtaretur .

1571

Senatus decretum de Juſtinæ Virginis feſto die celebrando .

Hæc memorabilis ad Echinadas foederatorum Principum victoria fuit , qua (quod vix ea tempeſtate credendum videbatur) Turcarum maritimæ vires attritæ , ac debilitatæ ſunt ; formidandumque antea hoſtem , vel diſciplinæ militaris pericula , vel bellatorum fortitudine , vel armorum genere vinci , ac debellari poſſe compertum eſt . Præcipuum ad victoriā conſequendam momentum , ipſis etiam Joanne Auſtriaco , & Marco Antonio Columna teſtantibus , majores triremes attulere ; quæ egregia navigii forma præſtantes , dum ingenti immanium tormentorum vi a fronte , a tergo , ac lateribus in hoſtem ſeſe inferentem globos contorquerent , inopinata procella percuſum , perturbatis triremibus , certamen inire cogere . Offredus Juſtinianus , qui victoriæ nuntium patriæ attulerat , publice grati animi ergo torque aurea a Senatu donatus , in Equitum ordinem eſt adlectus . Haud multo poſt Joannes Baptiſta Contarenus , triremis præfectus , a Venerio miſſus , ad urbem pervenit , ut ſingilatim de iis , quæ in prælio acciderant , Patres doceret , atque procures quosdam in Italiam ab Auſtriaco ad chriſtianos Principes legatos deferret . Cum eo Petrus Zapata Venetias acceſſit : Principi ac Senatui Joannis Auſtriaci literas dedit , quibus quæ geſta fuerant , expoſitis , partam victoriā congratulabatur : in re tam præclara nullos labores detrectantem , nullis periculis commotum incubuiſſe , neque minus pro Reipublicæ incolūmitate ac dignitate , quam pro Philippi Regis fratris gloria ,

Offredus Juſtinianus equeſtri dignitate donatus .

Ioannes Baptiſta Contarenus à Venerio Venetias mittitur . Petrus Zapata , Ioannis Auſtriaci ad Venetos orator .

ac

1571

*Venetorum
ad Austria-
ci literas
respondum.*

ac suimet decore tot discrimina subiisse: eodem studio, pari ardore pro christiana republica in posterum enixurum; neque, ut victoriae fructus corrumpetur, passurum. Austriaci literis a Senatu respondetur: egregia illius virtus, atque in christianam rempublicam studium extollitur; immortales gratiae aguntur; ad victoriam prosequendam inflammatur: ne coeptis desisteret, parva decora nova accessione gloriae cumularer, in turcicas ditiones penetraret, classe exutos ac territos hostes facile perdomari posse. His, atque aliis regum juvenem ad coeptum iter, minime intermisso cursu, persequendum Senatus adhortabatur. Ad Principes quoque christianos eodem tempore datae literae, quibus, post victoriae nuntium, adjectaeque gratulationes, focii ad strenue magnarum rerum jactis fundamentis insistendum, reliqui ad danda in foedus nomina, atque ad communem causam amplectendam, incitabantur.

*Venetorum
ad Principes christia-
nos de vi-
ctoria lite-
ra.*

Venerius, classis imperator, Senatus consulto scriptis literis, summis laudibus efferebatur; quod rempublicam strenue, ac fortiter administrasset, quod consilio ac fortitudine tantam victoriam peperisset: classem instauraret, atque omni contentione victoriae insisteret; naviter ageret, ne tempus cunctando tereret; maria illi undique patere: si vires, atque anni tempus permitterent, Hellesponti fauces ingrederetur: verisimile esse, Byzantium atque omnem circumjacentem regionem tot ad classem atque exercitum mortalium confluentium accessu nudatam praesidiis esse; Selymum ac purpuratos inopinato percussos casu, in magna rerum ambiguitate ac perturbatione versari; triremes, navigia, ligna, atque omne bellicum maritimum apparatus quacumque ratione posset, hostibus adimere eniteretur. Augustini Barbadici loco Jacobus Superantius eques cum summo imperio suffectus est; atque ad aerarii publici inopiam immani sumptu exhausti sublevandam latum, ut, perseverante bello, a continentis ditionis urbibus tres in singulos annos in subsidium pensiones pro cuiusque portione penderentur. Senatus quoque consulto, majoribus comitiis confirmato, sancitum, ut urbani magistratus, atque alii, qui publica obibant munera, semestri dimidiatum stipendium, atque emolumenta quaestoribus dimitte-

*Jacobus
Superantius
Legatus
cum imp.
Barbadici
loco eligitur.
Senatus se-
dulitas in
pecuniis
colligendis.*

rent.

rent. Venerius, ne quemquam publicæ liberalitatis expertem fineret, eos, qui ob crimina remigio obnoxii erant, ac strenue dimicaverant, libertati restituit, publicumque omne debitum remisit, ea conditione, ut, donec triremes, præfectis in urbem redeuntibus, in navalia subducerentur, ære consueto ad transtra mererent. Permissus exulibus, qui prælio interfuerant, in patriam reditus, aliaque publicæ liberalitatis signa edita.

Fœderatorum victoriæ ad Echinadas nuntius per universam Europam, aliasque regiones ac provincias delatus, cunctorum animos ad ingentem maximarum rerum spem erexerat: tot cæsos hostes, omnium fere maritimarum virium jacturam a Selymo factam, præclaros militari disciplina præfectos, insignes duces amissos. Eas spes summopere augebant Epiri ac Græciæ incolæ, qui turcicæ servitutis jugum perosi, novas res appetere ac moliri soliti, tam eximiam sese ab indigno servitio eximendi occasionem prætermisuri non videbantur. Nec deerant qui Byzantium, regni sedem, petendum contenderent: felici fortunæ afflatu multa, atque egregia confici posse; non alio præferoces Annibalis spiritus victoriam spirantes, quam inertis luxu, ac lascivienti Capuano otio perdomitos fuisse: pulchrum vincere, pulcherrimum victoria uti scire. Pari cupiditate sociorum imperatorum animi commoveri atque incendi videbantur, cum post victoriam, oblitteratis iis, quæ acerba inter Venerium atque Austriacum simultatum initia contigerant, juvenis imperator grandæva ætate senem complexus, se in ejus voluntate futurum diceret. Inde inter fœderatos duces variis agitatibus, in id cunctorum sententiæ convenerant, ut ex universa classe centum ac quinquaginta selectis apprime instructis triremibus, atque ex iis turcicorum navigiorum custodiæ triginta relictis, cum reliquis Peloponnesi litora percurrento, populi ad defectionem sollicitarentur; oppido vel urbe occupata, ac sede belli constituta, inde ad ulteriora, pendente sinum fortuna, adspiraretur.

Dum hæc in omnium animis, atque ore versantur, repente immutata rerum facies: tepere Hispani: pristinus Austriaci ardor restingui: multa profectio prætendi: militibus plerisque

Fœderati, quid possimum facerent, consulerent.

Hispani de reditu cogitant.

1571 que cælis , ac vulneratis , tantam copiarum vim , quæ terra exponeretur , non esse : commeatus deficere , eorum navigia cum annona , ac bellico apparatu reliquam sequi classem non posse : anni tempus procellis , ac tempestatibus obnoxium , bellicisque conatibus infestum , subduci classes suadere , ut , iis relictis ac fartis , sequenti anno tuto hostis invaderetur . Hæc ab Hispanis jactabantur . At , qui veriori æstimatione rem pensabant , multos cæsos , complures vulneratos esse minime diffitebantur ; sed prælii pondere in lævum cornu incumbente , Venetorum internecionem præsertim factam , nec non Hispanorum militum , qui in Philippi triremibus Venetis intermixtis depugnassent : in altero cornu serius atque minus acriter dimicatum ; plerisque Hispanis triremibus nullum detrimentum perpeffis , incolumes propugnatores servatos , memorabant . Huc accedebat , Philippum Bragadenum , sinui Adriatico cum imperio præfectum , qui pugnae non interfuerat , cum majoribus quatuor , minoribus tredecim triremibus supervenisse : ex onerariis navigiis in triremes traduci commeatus posse ; neque intempestivam anni rationem a rebus gerendis abducere : in hostili solo dimicandum , portus ad hyemandum , classemque opportune instaurandam non deesse . Hæc cum tot , tantaque , ut , omni abjecta mora , victor fugienti occasione insisteret , hortarentur ; attamen suorum impulsu ac suasionibus permoto Austriaco , neque Marco Antonio Columna dissentiente , Venerio vero vel ægritudine corporis , vel gravioribus in administranda classe curis confecto , vel aliorum repugnantibus sententiis distracto , cum classe in Calogerum portum itum est .

*Philippus
Bragadenus
cum novis
triremibus
classis ad-
jungit .*

*Federati
in hostium
manubias
dividendis
tempus te-
runt .*

Ibi , flagitantibus Hispanis , de præda manubiisque hostium dividundis actum ; tantumque eo in negotio temporis insumptum est , ut inani contentione rerum præclare gerendarum opportunitas non absque omnium moerore elaberetur . Delecti , quos negotio conficiendo præficerent , ex regiis Franciscus Guevara , Petrus Velasquius , Didacus Padilia , Navas Puebla ; ex pontificiis Dominicus Grimaldus , Flaminius Giambeccarius , Joannes Baptista Maddalenius ; ex Venetis Jacobus Gaurus , Joannes Contarenus , Ambrosius Bragadenus . Edictum deinde imperatorum pronuntiatur , ut triremium , galeatiarum , atque navigiorum cujuscumque generis præfecti , jurejurando interposito ,

posito, turcicarum triremium, captivorum, tormentorum, atque reliquæ prædæ numerum in publicas tabulas referrent: ut illustriores captivi Romam perducerentur, ibique in singulos foederatos pro cuiusque portione distribuerentur, decretum. Cum vero ad reliquam captivorum ac navigiorum partiendam prædam longiori mora opus esset, in id conventum, ut imperatorum quilibet captas a suis triremes, hostesque retineret, ea lege, ut cui minus, quam ex foedere deberetur, obtigisset, ei a reliquis satisfaceret. Penes regios, quibus Genuenses adensebantur, triremes duo de sexaginta, biremes, ac rostratæ octo inventæ: apud Venetos ac pontificios triremes novem ac quinquaginta, biremes, ac rostratæ quinque; ut in universum decem ac septem supra centum Turcicæ triremes adnumerarentur; in his quatuor Venetæ erant in Aegæo ad Cephalleniam, atque Merleras insulas interceptæ, Vincentii Mariæ Prioli, Francisci Throni, Michaelis Barbadici, ac Petri Bertholacii; biremes ac rostratæ tredecim fuere. Harum dimidia pars Joanni Austriaco est attributa, reliqua Veneris ac pontificiis cessit; idem in captivis dividendis servatum; ex omni summa trecenti ac quadraginta octo pro decuma Austriaco imperatori obtigere. Tormenta grandiora decem ac septem supra centum, varii generis ducenta ac sexaginta tria adnumerata. Iis ab Austriaco decumatis, reliqua pars, uti cetera, distributa fuit.

Interea Joannes Andreas Auria, quique ad Leucadem explorandam profecti erant, revertuntur; neque opere munitum, neque commeatu, neque bellicis præsidiis ita instructum esse oppidum nunciant, quin, decem peditum millibus expositis, haud multorum dierum spatio occupari queat: pontem ligneum, quo arx continenti jungebatur, scindi ac disjici, facillimo ad austrum egressu, plano quinque passuum millium itinere subvehi tormenta oppido posse. Veruntamen hyeme instante, ne milites tempestatibus, ac cæli injuriis obicerentur, ab expeditione abstinendum censere. Itaque pertenui quoque ea spe evanescente, Corcyram cum universa classe imperatores contendunt. Inde Austriacus Messanam, Columna Neapolim pervenit; qui mox Romam profectus, solemni pompa, prisco triumphantium more, præda atque exuviis ho-

*Joannes
Austriacus
Messanam,
Columna
Romam re-
vertuntur.*

1571 stium, nobiliumque captivorum agmine præeunte, eximia lætitia, atque totius populi confluentis plausu urbem ingressus, opima spolia Pio Pontifici Maximo cum purpuratorum collegio, in regia Constantini aula affidentibus detulit; in quibus bini Halis, turcicæ classis imperatoris, Acmates, & Mamutes adolescentes filii fuere.

At ne post victoriam miles otio torpesceret, Venerius Malgaritinum, in Epiro situm oppidum, advocantibus incolis, adoriri statuit. Ludovicus Cicuta cum triremi ad incolarum animos explorandos, accipiendosque obsides mittitur. Francisco Cornelio, qui Corcyrae cum summo imperio præerat, expeditio demandatur. Paulus Ursinus militibus præficitur, qui socios Prosperum Columnam, Joannem Antonium Aquivivium, Galeatium Farnesium, Ludovicum Pennam, Philippum Ronconium cum eorum cohortibus accivit; veteranorum militum ex arcis præsidio manus, atque Epiroticæ militiæ equites quinquaginta adjecti. His copiis, Marcus Quirinus, classis legatus, triginta triremibus exceptis, impositisque muralibus tormentis, recta Malgaritinum pergit. Eodem tempore Antonius Canalius cum selectis aliquot triremibus Suppotum progreditur, quo præfectum cum equitibus sexcentis Delvini commorantem ab ope Malgaritino & Suppoto, a quibus æque distat, ferenda averteret. At Quirinus cum ad Cybotam pervenisset, atque faviente mari, ad Divæ Venerandæ litus copias exponere, uti decreverat, prohiberetur, & jam Marcus Bonellus eques per montis dorsum Malgaritino imminens iter ad tormenta subvehenda vestigasset, noctu pedites centum ad juga occupanda præmisit. Sedata vero tempestate, machinas subduci, milites exscendere jubet. Hippolytus Portus, Corcyrae gubernator, quingentis stipatus peditibus, subvehi tormenta præcipit. Ea substollendi, per abruptum atque acclive iter convestandi onus triremium turmis impositum. Petrus Pisanus, Sebastiani filius, Theodorus Balbus, Franciscus Cornelius Creta ortus, Gabriel Canalius, Franciscus Grittus ei negotio prepositi. Interim Paulus Ursinus Prosperum Columnam, ac Philippum Ronconium cum suorum militum cohortibus ad suburbia, fontemque oppido propinquum capiendum mittit. Cornelius mox, atque Ursinus ipse cum acie
sub-

subsequuti, vix in conspectum se oppidi dederant, cum jam Prosper, suburbii fonteque occupatis, cum hostibus, qui se Malgaritino eiecerant, atque equitum manu, qui e Paramithia subsidio venerant, editumque collem ceperant, praelium iniisset. Qui jugum infederant Turcæ, nostrorum inspecta acie, sese recipiunt; reliqui in oppidum se trudent; neque propterea demittunt animos, ob confragosa itinera, tormenta mœnibus admoveri non posse rati, quæ insuper lateribus tuta, scalis ascensum non admitterent; triremes vero nostræ in statione ad austrum versa non absque periculo consisterent. Subsidii quoque peditum mille, ac quadringentorum equitum, quæ jam supervenerant, confidebant. Dum tormenta subvehuntur, levioribus certaminibus dimicabatur; admotis machinis, ac oppido quati cœpto, insueto terrore perculsi hostes, colloquium petunt: ni postridie nova in meridie subsidia a suis veniant, deditionem paciscuntur. Affuere sequenti die opem præbituri Turcæ; sed a nostris tota planitie montiumque aditibus occupatis, impediti: oppidani se Cornelio permisere. Turcis militibus abitus concessus, qui cum in angustias, quas Galli pedites tutabantur, incidissent, fractæ eidem genti ad Olchinium fidei cæsi omnes pœnas dedere. Oppidum deinde a milite direptum, quod communiri nequiret, solo æquatum est. Ea clade audita, Turcæ Suppotum relinquere, quod eodem victoriæ cursu, ab Epirotis dirutis adibus, incensum est; octo tormenta, quæ Venerius in oppidum antea captum inferri curaverat, Corcyram abducta.

Dum hæc geruntur, Jacobus Superantius, cum imperio legatus, vii. kal. decembris Corcyram pervenit; ac præter opinionem disjunctas fœderatorum vires, Austriaco Messanam, Columna Neapolim profectis, Veneriumque gravi morbo affectum offendit. Statim cuncta, quæ ad regendam classem spectabant, obire cœpit: copias lustrare, commeatus curare, labantes disciplinæ severitate coercere; quæ, ne tam insignis victoriæ fructus conteratur, agenda forent, meditari. Itaque concilio coacto, de belli administrandi ratione disserit. *Reipublicæ minime conducere*, inquit, *ut tot triremibus instructa classis, diutius Corcyræ moretur: hebescere militum virtutem, spes a finitimis populis conceptas languere, inertî otio præteri-*

1571

*Venerius
Margariti-
num occupa-
vit.*

*Suppotum
a nostris
captum.
Jacobus
Superantius
Corcyram
pervenit.*

*Ita colli Superantii
sententia de
triemibus
in Aegæum
mistendis.*

tos labores ac trophæa corrumpi: non, sedendo ac quiescendo, hosti ad sumendos spiritus spatium dari oportere: quacumque ratione impetendos, ad novam exædificandam classem apparatus disjiciendos, iter ad sequentis anni expeditiones moliendum; alendam in milite virtutis flammam ex feliciter gestis, ac nuper Malgaritino, ac Suppoto captis, conceptam: fervido animorum impetu multa, ac præclara confici, quæ, eodem tepente, ac frigescente, vix sperare audeas: censere igitur, sexaginta apprime expeditas, ac militum robore instructas triremes in Aegæum mare mittendas; nullo negotio illius oræ gentes Veneti nominis studiosas recipi posse. Quo enim remorentur, Selymo maritimis viribus nudato? an terrestrium copiarum subsidia esse pertinescenda? an Turcas, qui insulis præessent, nostrorum impetum excepturos? Iis feliciter confectis, Aegæoque mari universo emenso, ad Tenedum, objectam Hellesponto insulam, classem sistendam arbitrari; quæ Byzantii agantur explorari, inde ~~in~~ ejus sinus fauces ingressum intercludi posse. Quis enim ignoret (ait) plerumque ex iis angustiis Turcarum navigia omnium rerum egentia prodire, quæ mox Lemnum, atque Eubœam delata, vel a dextera Thracia, Macedonia, Beotia, atque Atticæ litora percurrant, vel leva Mytilenem, Chium, Rhodum, Pbrygiæque litora adeant; remigeque, navalibus sociis, milite, armamentis, annona instruantur? Ea omnia, ad Tenedum constituta classe, adimi hostibus posse. An vero in postremis habendum, infesta iis navigiis maria reddi, quæ ex Alexandria, atque Syriæ urbibus nitratum pulverem, atque alia in bellicos usus Byzantium importent? Quibus interceptis, cuncta fere classis instaurandæ spes præcidatur, neque quidquam, nisi admodum sero Selymus moliri queat? Quid porro hisce conatibus obstaturum? Aegæi maris triremes delitescere; omnes fere piratas navali prælio dissipatos atque interfectos; reliquos Numidiæ recessibus Hispanicarum triremium metu conditos: in sinum Adriaticum incursus Bragadenum præfectum repressurum; si qui in Achaia, Peloponneso, circumjacentibusque locis erumpant, Venerium imperatorem, & Creteneses triremes profligaturas: inde tuto atque aperto mari nihil cursum victoriæ renaturum. Igitur omnes excutiendas moras; dum tempus afferet, strenue, atque impigre agendum,

ne insignia adeo de hoste relata trophæa ancipiti cunctatione interciperentur.

1571

Hæc haud semel a Superantio coram præconsultoribus disceptata, quibus, Venerio decumbente, scriba ejus intererat, cum ab omnibus probarentur, neminem huic subeundo oneri eidem Superantio anteferendum existimarunt: triremes deliguntur, copiae lustrantur, Philippus Bragadenus in Adriaticum sinum, ut aliquid in hostem moliatur, proficisci jubetur. Dum hæc fiunt, atque totus in profectiorem intendit, morbo relaxante, Venerius convalescit; recentem peditatum, atque equitatum comparat; tormenta nonnulla in actuariam navim imponit: Antonium Canaliū, legatum, cum triremibus aliquot in Acarnaniam & Aetoliam mittit; oram inter Leucadem Corinthiacumque sinum excurrere jubet, ut mare a piratis infestum Zacynthiis, ac Cephaleniis ad subvehenda ex continenti frumenta tutum redderet. Is Christianos Selymo subiectos mirifice fœderatis Principibus conciliat; qui, hostibus e villis ac domibus litori adjacentibus ejectis, nullum in nostros benevolentiae ac propensi animi officium prætermittunt; affatim commeatus, atque annonam in navigia important, itinera Canalii militibus commonstrant, qui variis in locis, compluribus hostium caesis, captivis ac præda onusti ad triemes revertuntur. Ceterum Venerius, ac Superantius legatus in Ithacam classe delati, Vattim, amplum atque tutum portum, circumjectis priscae civitatis ruinis, ac sepulchrorum ruderibus, Ulyssis memoriam ostendantibus, percelebrem, occupant.

Ibi Venerius, Superantio, atque aliis legatis præfectisque accitis, quod hucusque silentio prefferat, Leucadem oppugnare decrevisse significat; neque de exitu ambigere se inquit: *Fam enim haud dubie afferri, finitimos Turcas ac Peloponnesios terrore percussos in longinqua, præruptaque montium iuga se recepisse; Christianorum in defectionem versos animos: oblata opportunitate utendum, e parvis initiis ingentes sæpius rerum mutationes ortas: cuncta ad victum necessaria classi incolas suppeditaturos, ad excutiendum a suis cervicibus Leucadis jugum catervatim confluxuros: habere in sua triverni oppidanos, qui, se populos in fide retenturos. ducesque ex-*

Jacobo Superantio provincia classis in Aegeum ducenda demandatur.

Venerii imp. sententia de Leucade oppugnanda.

1571 *peditiois futuros polliceantur : perfractō ponte , quo insula
continenti jungitur , spe subsidiorum sublata , reliqua facile ,
imparatis , atque nihil ejusmodi metuentibus hostibus , conficere
posse : in id se muralia tormenta e Corcyra advehenda cu-
rasse ; greci equitatus florem ex Corcyra , Cephalenia , &
Zacyntho ad ducentos ductu Sophiani Eudemannis ; trecen-
tos ex iisdem locis pedites , ex ordinum militia coegisse ; o-
ctingentos in triremibus in promptu esse : neque vereri , quin ,
brevis oppido atque insula potiti , ex situ , quod continenti im-
mineat , ad mājra in finitimas regiones peragenda sibi aditum
patefaciant : virtute , ac celeritate opus esse , quorum alterius
eximia vel in praelio , vel in reliquis expeditionibus argumenta mi-
lites dederint ; alterius praestandae penes duces facultas sit .*

*Jacobi Su-
perantii
contra Ve-
nerii senten-
tiam discer-
atio .*

Huic Venerii sententiae Jacobus Superantius , cui jam com-
muni consensu in Aegæum profectio injuncta fuerat , vehe-
menter adversabatur . *Non ignobili oppugnando oppido uni-
versam classem distineri oportere ; neque certos in hostem pro-
gressus inani spe corrumpendos : non eos esse audiendos , qui
nulla militari scientia , nulla re bello gesta , potius volunta-
tem , quam rationem ducem sequantur ; neque credendum adeo
dissipatos , atque percussos Turcas esse , ut brevi peditum at-
que equitum manum ad nostrorum impetum inhibendum colli-
gere non possint : Christianos quin etiam , ni prius fœderato-
rum exercitum excensionem fecisse cognoverint , palam auxi-
lium minime laturos : non eum in classe militum numerum ,
qui expugnandae urbi sufficiat ; non terrestrium copiarum præ-
fectum : tempore hæc egere . Cur igitur , quæ mature Corcy-
rae decreta fuerint , pervertantur ? nihil præstantius , nihil u-
tilius conficere posse , quam si ipse statim cum sexaginta trire-
mibus sese in Aegæum proripiat , maria excurrat , navigia ca-
piat , hostes perterrefaciat , apparatus ad classem Turcicam
vel renovandam , vel sarcierendam proterat , infestam hosti in-
tritamque navigationem reddat : inde Venerio suadere , ne , quæ
omnium sententiis statuta fuerant , importuna cunctatione im-
pedire vellet ; secum reputaret momento præclaras rerum geren-
darum occasiones intercipi . Quis porro eorum , qui ei Leuca-
dis oppugnandae auctores essent , vel situm , vel propugnato-
rum robur ac numerum , vel mœnia , tormenta , bellicos ap-
para-*

paratus, commeatus pernosceret? qua ratione pons excindi, quo loco machine bellicæ subducende essent? in dies viginti commeatum ac panem nauticum non suppetere, neque tantas res populorum nutantibus atque ambiguis animis committendas; non eorum fidei periculum frustra faciendum, ne irriti conatus acerbissimis tormentis, inevitabili exitio poenas luant, in posterumque attriti & exanimis nullo amplius adiumento sint. Quod si ab instituta Aegæi navigatione abstinendum sit, in conservanda classe, qua universum fœderis robar nitatur, præsertim studium impendendum; aut si quid tentandum, Neopatrum, propinquum oppidum, tormentis nudatum, parum milite instructum, petendum; commeatus inde classi non defuturos: mox, si ita expedire visum fuerit, unum ex castellis ad sinus Corynthisi fauces situm, quæ haud parum firma esse constaret, invadendum: ex eo loco si in sinum penetraretur, ingentem biscocti panis copiam nancisci, hostibus illius conficiendi opportunitatem adimi, omnemque Peloponnesum terrore ac metu compleri posse.

His a Superantio dictis, multis quoque a Quirino, & Canaliis disceptatis, cum Venerio Quirinus adfentiretur, Canalius cum Superantio persisteret, imperatoris vicit sententia. Itaque statim ligna, virgulta, publicæ ad crates conficiendos incidi jubentur; munera inter duces distribuuntur; Marco Quirino terrestrium copiarum imperium committitur; Joannes Baptista Quirinus prolegatus diligitur; Aloysio Paschalico castro- rum, Mario Calabro tormentorum, Gabrieli Canaliis classiariorum præfectura mandatur. Prosperi Salæ loco, qui in triremi decubuerat, Philippus Ronconius, Superantii præfectus, toti expeditioni præficitur. Canaliis legato iungitur, ut Ducatum promontorium cum decem ac quatuor triremibus prætervectus, Dematam, duobus passuum millibus a Leucade portum, teneat. Inde, Venerio objecta continenti moenia quaterre incipiente, ipse movens mari oppidum aggredia- tur. Ratione itineris constituta, eodem tempore imperator classe fretum insulæ occupat; Canalius cum suarum triremium manu in arcis se conspectum dat; Venerius nocte copias, & tormenta, qua se arctius litus in mare porrigit (*Frignin* locum incolæ vocant) exponit, atque a remige trium passuum mil-

*De Leuca-
da oppugnan-
da de-
scribitur.*

1571

millium itinere oppidum versus protrahi jubet. Canalius ignium fabrefactorum vim cadis inclusam ad pontem incendiendum devehit curat. Missi, flammis minime utendum rati, sexaginta passuum demolitione, in oppidum ultro citroque per pontem commeandi ablatam hosti fuisse facultatem arbitrantur. Verum inalbescente die, Dominicus Butrius praefectus cum militibus ducentis ad locum delatus, magno periculo, irrito eventu, nullo hostium detrimento omnia acta comperit; cum Turcae ex arce desilientes per vadosa loca se se facillime in continentem ejicerent. Interea oppidi situ, qua parte Venerius machinas subvehi praeceperat, explorato, licet haud difficilis expugnatio futura initio videretur, attamen propius noctu, atque exactius loco inspecto, secus se rem habere, neque facilem, neque celerem fore expugnationem deprehensum est. Tormenta ad castrum subducuntur, e cujus regione Venerius cum classe per angustum ac depressum fretum adeo se intulit, ut triremes confertae, intertextis remis, non absque periculo premerentur, ac pleraeque dirutae turris (quam *Peramam* appellant) ex aqua extantis crepidini funibus illigarentur. Canalisio tunc imperat, ut statim in Guiscardum, Cephaleniae portum, profectus, ibi nuova ipsius mandata expectet.

*Dominicus Butrius
& nostri
milites a
Turcis in-
versis.*

Dum haec geruntur, Dominicus Butrius cum peditibus centum ac quinquaginta, qua pons disiectus fuerat, denuo illatus, equitibus ex oppido exeuntibus iter intercludit, leviorique certamine cum Turcis, qui ad eos protegendos se ejecerant, acriter depugnat. Adventantis centum ac quinquaginta equitum, ducentorum peditum subsidii sero admonitus, licet cum suis in alterum summum duorum collium, qui a laeva aditum terra ad pontem claudunt, tuto se recipere, atque ibi, globo facto, Turcarum impetum sustinere potuisset; attamen magna spe fretus, ante eorum adventum se, Petro Vicetino praefecto, quem ex adverso cum parte militum reliquerat, conjungi posse, dum e tumulo descensum molitur, a subsidiariis Turcarum copiis, atque ab equitum manu, qui ex oppido egressi fuerant, intercipitur; compluribusque vulneribus confossus cadit; militum vel loci iniquitate, vel paucitate, impari pugna dimicantium complures

ob-

obtruncatur, alii capiuntur; sexaginta in universum desideratis, liber is aditus hostibus patuit. Eo eventu nostri haudquaquam perculsi, a mari oppidum adoriri statuunt. Superantius, Canalius, ac Nicolaus Donatus, damnatorum praefectus, cum triginta triremibus insulam circumire jubentur, atque ab ea parte, qua in altum prospectus est, tripartito agmine, decem sibi invicem succedentium triremium verberationem incipere. Venerius, repente extructis ad milites exponendos ratibus, per vicinam moenibus terrae motu scissis paludem immittere, duobusque muralibus tormentis in prora navigii constitutis, quater eam moenium partem decrevit. Verum oborta tempestate, cum Superantius moraretur, neque ab incolis necessarius classi victus suppeditaretur, copiae vero caeli inclementia, atque assiduis imbribus, nullis protectae tentoriis ac tabernaculis, affligerentur, omnis prospere rei gerendae spes deperiit.

Sed Venerius ante discessum Turcarum tentoria, quae haud procul viscebantur, quod in speciem potius ad oppidanorum augendos animos erecta, quam copiis referta rebatur, aggredi statuit; selectos quinquaginta equites praemittit, ipse cum totidem, ac reliquis copiis subsequitur. Ceterum magno numero atque impetu egressi hostes, adeo acriter in nostros feruntur, ut celerrime non absque ingenti periculo referre pedem Venerius cogeretur: milites aliquot, inter quos Joannes Baptista Bellacatus praefectus, interfecti. Tandem Venerius tormenta in navigia inferri imperat; triremes aliquot noctu, furente in euripo vento, quod nimium conglobatae essent, detrimento affectae sunt; solutae rates, tigna, ac tabulata, ex quibus confectae erant, vento, atque undis ad litora oppidi ejecta; navigium cum tormentis caeno haesit; neque insequenti die furor desavit. Cum Superantius ex duobus Christianis oppido egressis cognovisset, hostes, intendentibus se tenebris, tormenta in jugi apice imposituros, inde classem ad Castrum commorantem verberaturos, haec statim Venerio significat; qui, auditis iis, ad Frignium promontorium, quo primum copias exposuerat, classem subducit; milites, uti sequantur, praecipit, primo diluculo conscensuros. Sed nondum se aurora extulerat, cum excute-

re

1571 re tormenta, noctu in jugum subblata, hostes irrito euentu incipiunt.

Joannes
Bembus vir-
tus.

Joannes Bembus, ad navigium una cum tormentis e luto extrahendum, euripum denuo ingressus, in eo conatu, materia, quæ obduruerat reluctantem, non modo e collis jugo, sed scloppetariorum quoque manu in litore constituta impetebatur. Ob id quatuor triremes ad summovendos hostes se se proripere jubentur; quarum una, quam Christophorus Lucichius Crepsanus ductabat, tormento nimia pulveris vi, dum ignis admoveretur, perfracto, atque in complura fragmenta comminuto, nonnullis in prora consistentibus interfectis, ad carinam usque, detruso æris fragmine, perforata repente, fabuloso solo, incolumi militie, ac remige, depressa est: farcinæ, atque tormenta eruta; extantibus ex aqua partibus subditæ faces. At Bembus nequaquam territus, extracto tandem navigio, ac remulco ad medium usque euripum perducto, licet fune, cui alligabatur, abrupto, rursus venti vi ad litus compelleretur, atque arenæ impingeret; frustra contrariante ad litus hoste, incolume ad Venerium reduxit. Copiis demum omnibus intra navigia receptis, universa classis Viscardum Cephallenia portum petiit. Ibi, ut Jacobus Superantius ac Marcus Quirinus cum quinque ac viginti triremibus in Cretam navigarent, eaque in insula triremes armari, suas, si qua indiguissent, refici curarent, decretum. Venerius vero, ad Cephalleniam ac Zacynthum insulanorum peditatu atque equitatu dimisso, Corcyram se cum classe contulit. Is Leucadicæ expeditionis exitus fuit.

Venerius:
Leucadis
occupatio-
ne deserta,
Corcyram
revertitur.

Selymi
ob amissam
classe con-
servatio.

De iis, quæ ad Echinadas gesta fuerant, deque fœderatorum victoria, ac Turcarum clade nuntiis Byzantium allatis, vix dici potest, quantus cunctos mœror ac consternatio invaserit: omnes trepidare, insueto timore corripere, privatos luctus publica jactura cumulare. Selymus tunc Adrianopoli morabatur; qui classem devictam, dissipatam militiæ florem, ingentem suorum cædem factam audiens, attonitus, ac fere mentis inops, non loco consistere; non inflatum vulnus pati; in omnes partes animum nunc ira, nunc mœrore commotum versare; quippe qui majorum suorum trium-

triumphis afluens, atque felici gentis fortuna elatus, dum subacta Cypro exultaret, nunquam sibi in animum induerat, fieri posse, ut medio victoriæ cursu destitutus ingentem adeo casum subiret, quo momento maritimis viribus, præpotentique classe, quæ mari imperitatura videbatur, exueretur. Itaque statim Byzantium convolat, omnia pavore ac desperatione permixta offendit: quid eo rerum statu agendum sit, consulit: ad maritimos præfectos literas dat; oppidorum custodiæ sedulo operam navent: Uluzzalium e prælio cum paucis triremibus revertentem opperitur: nuntium improperi eventus sui regni præfectis significat; finitimis quoque Principibus literas adjicit, quibus, ut mos gentis est, acceptam cladem imminuit, nonnullas tantum ex suis triremes ab hostibus captas, atque profligatas esse affirmat. Dein ad novam classem comparandam animum convertit: vetera navigia farciri, alia exædificari, cædi ligna, comportari materiam jubet; ut ni æquo Marte cum hoste dimicare, saltem immensi prope imperii vires ostentare in sequentem annum queat. Uluzzalio maritimum imperium committitur: in eo Ottomanorum Regum salutem, ac dignitatem sitam esse perhonorificis significationibus Selymus testatur. In ea incredibili omnium rerum consternatione cum summopere vererentur, ne victoria sublatis foederatorum animi, nullo obistente, Byzantium, imperii caput, iter intenderent, iis præfertim, quæ undique variis rumoribus afferebantur, perculsi, intentiore cura castella ad Hellespontum sita custodiri, tormenta expediri imperant; equitatum e Peloponneso, atque finitimis regionibus evocant. Hæc Byzantii gerebantur.

Senatus autem non tam ob victoriam lætus, quam rerum in posterum gerendarum sollicitus, dies noctesque de obterendo hoste, de amissis recuperandis, de Epiroticis, Peloponnesiis, ac Græcis ad deditionem concitandis, de foederis viribus augendis, de reliquis christianis Principibus eodem societatis nexu vincendis consilia agitabat. Quis enim crederet, præclara ejusmodi oblata occasione, veterno discusso, cunctos Europæ Principes non insurrecturos, ut hostem, Christianorum spoliis ditatum, edito fastigio, ex quo reliquos Reges ac Principes intolerando fastu atque superbia despiceret,

de-

*Selymus
ad classem
novam com-
parandam
ineunbit.*

*Uluzzalio
classis
inap. à Se-
lymo com-
mittitur.*

*Venezo-
rum post vi-
ctoriam
consilia.*

1571 deturbarent? jugumque acerbi dominatus, quo tot provinciæ, ac regna christianæ reipublicæ non tam vera virtute, quam Principum diffidiis premebantur, perfringerent? Sed nulla vis efficax adeo fuit, quæ, metu, suspicionibus, ac simulatibus ex Regum pectoribus depulsis, eos in commune bonum accenderet. Maximilianus Cæsar neque Senatus adhortationibus, neque Pii precibus, neque Philippi auctoritate, qui Petrum Falsardium ad illum legaverat, de pristina animi ambiguitate, vel magnis propositis præmiis, vel finitimi hostis recentibus ac vetustis injuriis depellebatur. Nunc argenti vim in stipendia militum erogandam petere, ejusque prædes in Germaniæ aliqua civitate postulare: nunc, arctioribus legibus ut foedus adstringeretur, flagitare: at revera ab sancienda societate aversus eodem tempore annuam pensionem Byzantium perferri curabat. Carolus Galliarum Rex, etsi insita priscorum Regum pietate, magno impetu ad præclaram virtutis laudem rapi videretur, acceptoque a Reipublicæ legato victoriæ nuntio, magna lætitiæ significatione edita, publicas supplicationes indixisset; tamen, ni prius regnum dissensionibus civilibus turbatum confirmasset, ac de iis, quæ animo Maximilianus agitarer, certior fieret, in foedus descendere non posse, respondit. Cæsare in Turcas ciente bellum, terrestres copias exhibiturum, Aurelianum fratrem ducem daturum: ac sane cur Hispanicis Gallicas vires Carolus adjungere nollet, multa a suis (uti orator Patribus significabat) adducebantur; idque inter cetera, illius majestatem indignum esse, ut qui minus maritimis polleret viribus, parva triremium manu in bellum collata, Philippo, quo cum semper, potior sibi vendicans locum, nobili æmulatione decertaverat, inferior haberetur; cujus potentiam, ac nomen augeri (ut sunt prona in invidiam Regum ingenia) vel rerum suarum periculo, vel alieni fulgoris incremento, æquo animo non ferret.

Eodem ferme tempore Antonius Theupolus, quem Senatus ad Portugalliæ Regem legaverat, Ulissiponem pervenerat; Alexandrino Cardinali Sebastianus foederi se opem laturum, antea summa adseveratione affirmaverat. Quocirca potius confirmandum illius animum, quam suadendum ratus,

Maximilianus Cæsar aversus a federe amplectendo.

Carolus Galliarum Regis ad Venetis legatum de federe responsurum.

aus, ingentes de iis, quæ legato pollicitus fuerat, deque propenso in fœdus animo gratias egit. At ille, insignem ad Echinas victoriam gratulatus, magno cum reliquis Principibus in communem hostem dexteris jungendi desiderio flagrare, regni sui opes offerre, se ipsum quoque in partem gloriæ venire cupere, inquit; idque alacrius Reipublicæ causa, majorum suorum exemplis hærentem facturum, quos arcta necessitudine semper Venetis junctos fuisse intelligeret. Unum tantum remorari, quod Gallorum perduellium impetum in Brasiliam vereretur. His auditis, Theupolus, *Si te, inquit, Rex, veræ gloriæ cupido, religionisque tuendæ, & augendæ ardor incendit, an in remotis atque horridis Indiæ locis ludicra certamina, atque angustia decora cum eximio hoc christianorum Principum fœdere, quo cum acerrimo hoste dimicatio est, conferenda censes? cum præsertim post insignem victoriam, eversasque fere maritimas illius vires, potius ad certam prædam, quam in dubia martis discrimina eundum sit? Quin igitur præclarum istum animi impetum in eas regiones, atque in eum hostem effundis, quo victo vel depresso, major gloria manet, rebusque tuis haud parva accessio fieri potest?* Inde, ut cum iis navibus, quas statuto Indiæ itineri destinaverat, legatum ad Sophum Persarum Regem mittat, petit; qui de præsentis statu, deque rebus nuper feliciter gestis monitum, ad bellum cum Selymo gerendum inflammet, selectorumque scloppettariorum auxilia polliceatur, ut ipse quoque ex Indiæ finitimis oris in ejus ditiones, certa victoriæ spe subnixus, impetum faciat, hortetur; multis enim vero partibus petitem hostem oneri haud parem futurum. Denique si christianæ reipublicæ decus atque incolumitas Sebastiano cordi sit, caveat, e Sinarum regione per Persicum sinum, ad arma, & tormenta in nostram perniciem conflanda, æs, ferrumque in turcicas regiones ne importentur. His inflammare juvenem Regem, cujus animus ad decus ac pietatem mirifice rapiebatur, adnixus Theupolus, vehementer commovit.

Itaque Sebastianus in hanc ferme sententiam Venetis respondit. A Reipublicæ oratore de ineundo fœdere Senatus accepisse literas; lubenti animo in societatem nomina daturum,

1571

Antonii
Theupoli
ad Luftrania
Regem
oratio.

Sebastiani
Regis re-
sponsum.

1571 turum, & Pii legato respondisse antea, & idem Theupolo confirmasse; idque non modo Pontificis Maximi, verum etiam Reipublicæ causa, veterique majorum suorum cum Venetis amicitiae jure facturum: in eadem secum necessitudine perseverare, cum superiorum Regum exemplo cupere, tum ob egregiam hoc bello ingenti cum laude meritorumque accessione navatam a Republica operam, qua insignis adeo, atque in omnem posteritatem celebranda a foederatis victoria parta esset. Ea omnia a Theupolo oratore plenius acceptum iri. Ad Persarum Regem in Selymum commovendum, statim oratorem in Persidem mittere decrevisse, qui adjutores in id bellum Proregem, atque praefectos Lusitanos polliceretur. Hæc summa literarum erat. Edicto quin etiam pronunciato, ne Turcæ negotiatores in Ormutium & Balsaram admitterentur, vetuit. Discedentem Theupolum, proprio donatum ac præcinctum ense, equitatus insignibus decoravit. Legatum deinde ad Persarum Regem misit, cui Philippus quoque literas, quibus ad bellum Tamasum impellebat, tradidit. Pius quin etiam quaternas in Lusitaniam epistolas, ut toto orbe Reges ad debellandos Turcas concitaret, perferendas curaverat; Æthiopum Imperatorem, vulgo *Presbyterum Ioannem* vocatum; Regem Persarum; Felicis Arabiae, ejus quæ Aegypto & Syriae propinqua est, Regulos, quos de parta edoctos victoria, ad arma in Selymum capeienda hortabatur. At Persarum Rex nullis neque officiis, neque legationibus ad bellum traduci potuit. Quid vero apud alios Reges, tanto terrarum ac marium intervallo diffitos, momenti literæ habuerint, incompertum est. Lusitanus certe, prævalida trionium manu adornata, foederi haud exiguam opem laturus erat, ni perduellium Rupellensium maritimis excursionibus, quibus omnem subjectam oceani oram præda ac captivitatibus foedabant, aversus, alio consilia & cogitationes conferre coactus fuisset. Verum quæ in finibus Sarmatiae acciderant, Regem in Selymum impulsura maxime videbantur, cum Moesiæ superioris Principem, Sarmatarum favore adjutum ægre ferentes Turcæ, improvise in Prussiam, Podoliam, ac Russiam irrupissent, gravissimisque claudibus eas gentes afflixissent. Sed importunus Sigismundi

Re-

*Sebastia-
nus Rex le-
gatum ad
Persas mit-
tit.
Pii Ponti-
ficis litera
ad Principes contra
Turcas con-
citandos.*

*Rupellenses
excursionib.
Lusitanum
a subsidio
miserandis
avertunt.*

Regis obitus cuncta discussit, proceribus regni in pacem vergentibus, atque cum Turcis consilio potius, quam armis experiundum existimantibus. Ex his cum evanescere reliquorum Principum subsidia satis constaret, cuncta in eo vertebantur, ut, aucto sociorum Principum conatu, majore impetu, appetente vere hostis invaderetur: in hoc summum Venetorum studium, nec minor Pii sollicitudo.

1571

M. D. LXXII.

Cumque sub id tempus complura tum de iis, quæ anno elapso acta, tum de iis, quæ in sequentem agenda erant, statuenda forent, ob idque a Philippo Aloysius Requesenius summa cum auctoritate Romam missus esset; alterum oratorem Paulum Theupolum equitem Joanni Superantio Senatus adjecit; qui una de subducendis in bello administrando expensarum rationibus agerent; regendæ classis leges fœdere præscriptæ ut servarentur, imperatoribus in suæ cuique classis milites animadvertendi jus esset, perficerent. Curarent quin etiam, ne Austriaco triremes ac tormenta decumandi alia, quam quæ Philippo obtigerant, facultas tribueretur: Venetis triremibus captis depressisque primum detractis, pro sumptus deinde portione partitio fieret; insigniores captivi Romam perducerentur: statuta demum mercede, exportari frumenta in maritimarum arcium atque oppidorum subsidia Venetis liceret.

1572

*Aloysius
Requesenius
a Philippo
Rege Romæ
missus.*

*Paulus
Theupolus
collega Jo-
anni Super-
antio da-
tus.*

Eodem tempore Leonardum Contarenum equitem ad Joannem Austriacum, qui tunc Messanæ erat, Senatus legavit, cum officii causa, ut Petri Zappatæ legationi responderet, tum ut apparatus urgeret, atque in id enixissime incumbere, ut, aperiens se anno, cum classe in orientem iter dirigeret: si qua in Austriaco adhuc non omnino cum Venetio reconciliati animi vestigia apparerent, ea prorsus tollere, ac delere niteretur; ut pari animorum consensu, viriumque conjunctione christianam rempublicam capeßere, bellumque fortiter administrare possent. Contarenus Messanam profectus, legationis munus exequitur: de missio ad Senatum Zappata, Austriaco gratias agit: orat, obtestatur, ne obla-

*Leonardi
Contareni
ad Joannem
Austriacum
legati offi-
cium.*

1572 tam contundendi hostis opportunitatem cunctatione labi sinat : imminere tempus , quo foederatae classes conveniant : magna hucusque gessisse ; in coeptis instet ; ni affiantis fortunæ aura utatur , præclaros ingentium rerum orfus concidere , partam laudem obscurari , atque corrumpi : impetum itaque istum animi ad gloriam augeat ; quod plerique incassum Reges concupiverant , immanissimi orientis tyranni , ejus auspiciis , potentia vel infringatur , vel minuatur . Tum ad ea , quæ inter ipsum ac Venerium acciderant , sermonem flectens , nihil Senatum Venetum unquam avidius , quam de eorum concilatis animis nuntium excepsisse , inquit : rogare , ut si quid ob eam rem amarius illius pectori infederit , id Senatui , id christianæ reipublicæ condonatum velit . Austriacus cum ad reliqua pro Reipublicæ dignitate , seque nihil , quod ad instruendam classem attineret , ut constituto tempore itineri se committeret , prætermisurum polliceretur , respondisset ; tum de Venerio , inquit , imperatore , id pro certo sibi Senatus suaderet , omnem prorsus præteritarum rerum memoriam oblivioni se mandasse ; optime nosse , non malo animo Venerium esse : ceterum , ut in posterum prospiciatur , monere ; rem immensi prope ponderis ac momenti esse ; vereri acre hominis ingenium , ac , ne illo imperante , res in eadem , ac fortasse graviora incommoda relaberentur , timere . Hæc remissius ab Austriaco dicta . Verum , iis , quæ ea in re Romæ a legatis Venetis agitabantur , cognitis , vehementer commotus , irasci , fremere , potius onus sibi delatum abjecturum , miscerique omnia permissurum , quam vel minimum de suo jure ac dignitate decederet .

Hæc cum ad Senatum perferrentur , nemo ex Patribus erat , qui non temporum conditionem , atque undique assurgentia impedimenta conquereretur . *Hispanes tantos sibi spiritus sumere , ut eorum arbitrio magistratum delectum petere non erubescerent ? Cur civem , in quo plurimum consilii ac roboris expertus fuisset , cujus immortalia in patriam merita extarent , invito Senatu , magistratu abdicare juberent ? Nullam aliam in Venerium infensi Hispanorum animi causam esse , nisi quod acerrimus patriæ majestatis vindex extitisset : quo exemplo ,*
qua

Joannis
Austriaci
responsum .

Joannes
Austriacus
parum in
Venerium
propensus .

qua lege egregie navatam operam, vitam telis hostium ob-
flam ita rependeret? Hæc plerique non modo taciti voluta-
bant, sed publicis etiam sermonibus ferebant. Cum is rerum
status esset, ut animorum affectus prudentia tegendi forent,
nililque acerbius, aut luctuosius accidere posset, quam si
quo tempore in commune bonum desudandum erat, diffi-
diis afflicta christiana respublica collaberetur; comprimendam
moestiam Patres rati, id consilium iniere, quod & grave
bellum requireret, & alias quoque factum memorabatur;
nempe ut alter classis imperator Venerio adjungeretur, qui,
præsenti depresso vexillo, obtemperaret. Jacobo Fuscarenio,
qui tunc Illyricam legationem administrabat, cum Senatus
prærogativa, majoribus comitiis ea dignitas est delata. Is
cum adolescens multas regiones peragrasset, a privatis cu-
ris ad rempublicam traductus, magna ingenii, virtutis, ac
prudentiæ argumenta dederat; variisque cum domi tum for-
ris magistratibus gestis; Joanni Legio in Illyrici legatione suf-
fectus, Jaderam firmissimis propugnaculis communiverat, ple-
raque illius oræ oppida firmaverat, omnemque regionem e-
gregie tutatus, insolescentes finitimorum hostium spiritus re-
preserat, atque ab effusa prædandi libidine, ac licentia co-
ercuerat. Aloysius Grimanus, successor in Illyrico Fuscarenio
datus, statim Jaderam cum prætoria trireme delatus, ei-
dem imperatoria insignia detulit. Quæ cum de more, sa-
cris pie sancteque peractis, solemnî ritu suscepisset, Se-
natus jubente, cum novem triremibus kalen. aprilis Jade-
ra solvens, Corcyram perrexerat; a Venerio accepta classe,
magistratum iniit.

*Jacobus
Fuscarenus
classis im-
perator eli-
gitur.*

*Aloysius
Grimanus,
in Illyrico
legatus, Ja-
deram Fus-
careno im-
peratoria
insignia de-
fert.*

Romam interea Theupolus legatus pervenerat, Pio Sena-
tus mandata exposuerat. Varia inter foederatos de societatis
legibus servandis, de classis imperatorum auctoritate, decu-
mis, comitatibus, bello administrando, Cæsare in foedus
illiciendo agitabantur. At Veneti oratores in id præcipue
nitebantur, ne hosti spatium assurgendi, viresque instau-
randi cunctando præberetur? Ob eam rem, ut quam pri-
mum classes in orientem convenirent, atque inde de ho-
ste invadendo consilia caperentur, ex iæti foederis for-
mula flagitabant: Cæsari, bellum in Pannoniæ fini-

*Fœderato-
rum disce-
prationes
Roma ha-
bitæ.*

1572

bus Selymo inferenti, quindecim peditum, duo equitum millia exhibenda censebant. Aloysij vero Requesenii majoris Commendatoris ea erat sententia, ut triginta peditum millia absque equite in expeditiones conferrentur; classis ad ducentas ac quinquaginta triremes augetur; in iis peditatus imponeretur; quod naves gravitate ac tarditate in rebus obeundis impedimento futuras diceret. De jungendarum virium tempore adsentiebatur. Verum tamen ad Messanam classes cogi suadebat, idque tum ad Austriaci existimationem augendam, tum quod comineatuum copia Messanam Corcyra magis opportunam affirmaret. Ad ea Reipublicæ oratores: si quid ex foederatorum viribus Cæsari arma in Turcas inferenti impertiatur, reliquis utendum; ni Cæsar moveat, cunctarum virium robur, pro temporum locorumque opportunitate adhibendum arbitrari. De triremium numero augendo quæ dicantur, minime improbare, modo navigia, quæ maritimo bello maxime necessaria sunt, non prætermittantur. Enimvero, ut classes Corcyram convenient, omnino sibi videri, ne, quæ penitus in Turcas ditiones inferenda arma sint, ea abduci, atque referri videantur; inanique ac exitiali mora nostris torpor obrepat, in hoste fiducia excitetur, fractique spiritus colligendi facultas detur; ne demum Græciæ populorum in novas res arrecta studia, atque animi senescant, & concidant. At regii pertinacius sententiæ inhærere, non rationi, non suasionibus flecti: nec dissimulanter causam tegere; de Numidia invadenda consilia aperte se agitare; eam quoque expeditionem foedere contineri; Messanam, si Roma, ubi societas inita fuerat, respiceretur, in oriente esse.

Cum disceptando, atque altercando res traheretur, tandem in hæc scripto deventum est. Ut eo anno M.D.LXXII. ex classis imperatorum decreto bellum in oriente administraretur. Pontificiæ triremes Messanam mense martio cum Hispanis convenirent; mox una Corcyram peterent. Triremium numerus, præter novem galeatas, si fieri posset, ducentas & quinquaginta expleret; harum Pontificis duodecim essent; Philippus centum ad minus cum quatuor ac viginti navibus haberet: Veneti reliquum ad ducentas

tas

Fœderatorum de bello administrando, & conveniendis decessum.

tas ac quinquaginta, sexdecim adjectis navibus, exhiberent. Earum impensas dimidium Rex ex lege foederis præberet. Decem atque octo peditum millia, trecentos equites idem; Veneti duodecim peditum millia, ducentos equites conferrent, præter eos, quos Pontifex daret. Petebant sane Pius, ac Veneti, ut quinquaginta peditum millia conficerentur: at Hispani tot copias, neque triremibus excipi, neque navibus classis cursum non æquantibus, imponi posse aiebant. Si quis sociorum maiorem peditum, quam præstare teneretur, numerum haberet, a die, quo militiæ adscripti essent, in commune sumptus persolverentur. Recentitis copiis, in classe mensuris stipendiis mererent: eorum decem millia mense junio ad Hydrunti promontorium ob reficiendam classem in promptu forent. Apparatus quoque bellicus: sclopporum triginta millia, sarissarum quindecim millia, hastarum duo millia, gladiatorum triginta millia; ad hæc lorici, equorum stramenta, muralia tormenta, pilæ, ligones, scalpri, dolabræ, ceteraque id generis instrumenta in classe congererentur: commeatum vis in Creta, ac Corcyra conservaretur, quorum Philippus tres, duas Veneti partes conferrent. Hæc summa capita erant. Inde utrinque de expensarum rationibus actum, pecuniæ erogatæ, libelli propositi.

De iis, quæ ad imperatorium jus pertinebant, ut omnis dissensionum seges amputaretur, valde Pius sollicitus, quid Columna sentiat, exquirat. Is, cum prius ea de re cum Reipublicæ oratoribus transigisset, neque a Senatus sententia discedendum arbitraretur, Venetorum rationes probare se; quæ postulent, æqua sibi videri, inquit; id unum adjicere, ut, negotiis primum inter imperatores discussis, re deliberata, edicta Austriaci nomine, ne illi inanis hæc ostentatio adimeretur, pronuncientur; ac ne nova addi pacta viderentur, Austriaco, quæ necessaria duceret, Pontifex per literas significaret. Rem transigi Veneti per literas non repugnabant. Sed regii, si quid agendum cum Austriaco esset, id per oratorem a Pio mittendum, fiducialibus datis literis, differebant. Multæ quoque de insumptis pecuniis controversiæ suboriebantur: Venetis petentibus, ut ab eo tempore, quo Reipublicæ classis

1572 in promptu fuerat, impensæ ratio iniretur; Hispanis contra, ut qua die classes convenerant, initium ratiocinandi fieret: illis, ut captæ ab hoste triremes restituerentur, depressæ ex universa summa subducerentur; his contra sumptus Venetis sarciri abnuentibus: illis, ut militibus, quibus extra ordinem maritima oppida aucta fuerant (uti Venetis Pius per literas pollicitus fuerat) stipendia regia pro dimidio persolvi flagitantibus; his adversantibus, neque Philippum pollicitis obnoxium esse contendentibus.

Pii V. Pontificis obitus, & elogium.

In ea gravissimarum rerum agitatione Pius curis atque periculoso discuriæ morbo, quo sæpius conflictari solebat, ut virore tantum animi intermorientia prope membra sustentaret, confectus ac victus, ex humanis excessit, quo tempore maxime illius virtute atque animi constantia christiana respublica indigere videbatur. Fuerunt sane in eo viro multa præclara atque egregia; pietas, religio, incredibile in republica christiana augenda ejusque opprimendis hostibus studium atque ardor, a quo nullis humanis affectibus, non rerum difficultate, non periculis deterrebat: neque illum privatæ cognatorum, ac domesticorum rationes (ut sæpe in summo dignitatis gradu constitutis accidit) a publico unquam officio deduxerunt; moderatus, vel potius parcus in suos; in publicis rebus omni liberalitatis genere effusus, quibus artibus eam sibi apud Principes virtutis, ac sanctitatis opinionem concitaverat, ut in primis illius auctoritate foedus inniti videretur. Is, licet incredibili Dei Optimi Maximi benignitate, christianos Principes de communi atque acerrimo hoste victoriam supra vota nactos mirifice gavissus, immortalis ob id gratiarum actione venerabundus eximiam in Deum pietatem testatus esset; attamen jam tum mente præsagiebat, consopitos Principum spiritus tam præclaram oblatam reipublicæ christianæ incrementi ac felicitatis occasionem non agnituros, privatasque rationes publicis commodis, uti sæpe fit, antelatueros: id & secum ipse conquerebatur, & quotidianis sermonibus sæpius christianæ reipublicæ vulneribus illachrymans usurpabat. Attamen, quod in se erat, a Senatus consiliis minime alienus, tabidis licet atque afflictis membris, apparatus urgebat, ad exeundum in hostem incitabat: Austriacum monebat; *Moras*

omnes

omnes tolleret, Messana proficisceretur: ejus adventum sociis præstolari: ne Turcas spiritus sumere permetteret; subjectos Selymo populos in novarum rerum spem erectos, cuncta ad strenue bellum gerendum invitare. Cumque se jam letho propinquum animadverteret, sacris expiatus, cælesti munitus pane, Alexandrinum purpuratum nepotem vocavit; præcepit, ut sibi vita functo statim successorem deligendum curaret, qui religione in Deum, in christianam rempublicam pietate, pontificiæ dignitatis oneri sustinendo sufficeret, eo præsertim tempore, quo gravissimis fluctibus res christiana jactaretur, atque eo Pontifice opus, esset, qui foederatorum animos conglutinaret, qui reliquos Principes ad subsidium communibus rebus afferendum incenderet, qui denique ingentis victoriæ fructum turpi cunctatione atque ignavo otio intercipi non sineret.

De Pii obitu certiores facti mœsti Patres, ceteris incommodis inopportunam Pontificis optimi atque egregii mortem accessisse, literas ad collegium Cardinalium mittunt. Intimis sensibus jacturam publicam condolent; hortantur, ut quamprimum in amplissimo dignitatis gradu eum constituent, qui turbulentis ac difficillimis temporibus clavum christianæ reipublicæ tenere virtute ac constantia possit. Novemdialibus Pii exequiis de more habitis, eadem qua Patres die convenire, Ugonem Boncompagnum Bononiensem Summum Pontificem renunciavere, qui Gregorii XIII. nomen suscepit: ad quem de more, qui dignitatem supremam gratularentur, quaterni Senatores legati designati sunt, Nicolaus Pontius eques atque procurator, Paulus Theupolus eques, Vincentius Maurocenus, & Andreas Baduarius. Erat Gregorius honesto loco at non illustri familia ortus; jurisque prudentiæ studio sibi aditum ad purpuratorum collegium muniverat: severo atque acri admodum ingenio, magnis negotiis tractandis minime aflueto, at qui optimæ menti propensum quoque ad res bene gerendas studium adjungeret. Is statim, inito pontificatu, Joannem Odescalcum ad Austriacum nuntium cum literis misit, qui delatam sibi dignitatem significaret, illius Messana profectionem urgeret, atque, ut summa auctoritate moderate uteretur, suaderet. Interea Fuscarenus auspicatus (ut diximus) Corcyræ magistratum, Venerio in sinum Adriaticum profecto, omnes cogita-

1572

Senatus litteræ ad Cardinalium collegium.

Gregorii XIII. Pont. electio. Veneri legati ad Gregorium Pontificem.

Joannes Odescalus a Pontifice ad Joannem Austriacum mittitur.

1572 tiones & curas ad bellum recte atque ex publica dignitate administrandum contulerat : quæ ad bellum spectarent , dies noctesque meditari ; quassatas triremes reficere ; novis copiis ex Brundusio , finitimisque locis accitis , instruere ; milites perlustrare ; munera distribuere ; commeatus cogere ; arma , tela , nitratum pulverem intensiori cura providere ; præsens locis singulis adesse ; cunctorum animos spe rerum feliciter gerendarum , ad præclaram virtutis contentionem erigere , laudisque certamen incitare .

Selymus complures triremes Byzantio emittit .

A Selymo vero quidquam diligentiae , aut studii pro reparanda classe non omittebatur : in construendarum triremium usum alia navigia , solutis compagibus vertere , armamenta undequaque conquirere , ex omnibus sui regni ditionibus maritimarum rerum peritos adcersere ; ut tandem tertio kal. aprilis triremes triginta emitteret , quibus & populorum animi confirmarentur , & Christianorum rerum novarum cupidi , atque in defectiorem proclinati spiritus comprimerentur . Ex iis octo sub Arabamate in Numidiam profisciscuntur . Tum quindecim aliæ , mox viginti quinqueeductæ ; ac aprili exeunte , octoginta in ponti Euxini litoribus raptim ex recens excisis arboribus extractæ superveniunt . Mox Caragialis cum tribus ac triginta , totidemque myoparonibus accessit ; qui circiter idus maji usque ad Tenum progressus , incendiis , direptionibus , ac captivitatibus insulam deformavit . Pridie idus junii Uluzzalius , classis imperator , cum decem ac centum triremibus , maonis tribus Hellesponto egreditur ; remigum , atque aliarum rerum inopia aliis quinque ac viginti subsequi nequeuntibus ; ut in universum ducentorum navigiorum classis summam excederet ; quæ etsi cunctis in speciem tantum adornatis , neque triremium firmitate , neque remigum virtute , neque nautarum peritia præstaret ; tamen , quod foederatorum vires nondum conveniant , libero mari , quacumque se inferre vellet , nullo obsistente , provecta , Ottomanorum Regum inexhausti pene roboris speciem præbere videbatur . Quocirca prædas mari terraque agere , in Christianorum oppida & regiones debacchari , summo studio præterita clade amissam virtutis maritimæque disciplinæ opinionem sarcire adnitebatur : cum foederati interea , veluti torpore quodam defixi , nihil , quod rebus superioribus anno feliciter gestis responderet , molirentur ; ac ne elato quidem

Tenus a Turcis direpta . Uluzzalius cum ducentis navigiis Hellesponto egreditur .

ac prædabundo hosti sese objicerent. Neque enim Fuscarenus Corcyra commoratus, quidquam tentandum absque sociis existimabat, ne spes de renovata Turcarum classe profliganda ac delenda concideret; neque Austriacus vel Senatus precibus, Leonardique Contareni legati suasionibus ad profectiorem in orientem adduci poterat; qui, licet mira dissimulatione ita se paratum ad iter habendum, ut absque Columna, Neapolitanis, Hispanisque triremibus, cum expeditam Venetam classem cognosceret, Messana soluturum Fuscarenoscriberet; revera tamen moræ excusationes nectendo, nec ipse aggrediebatur, nec adventum illius præstolantibus quidquam moliri permittebat. Ita anni tempus rebus gerendis opportunum per summum otium transigebatur, plerisque Hispanorum cunctationem incessantibus, quod adversus foederis leges, martio mense non modo classes conjunctæ non fuissent, sed prope adulta ætate, nihil tot apparatus, nihil spe in animis mortalium concepta dignum conficeretur; aliis non fortuito, sed consulto, ob exortas belli inter Carolum, ac Philippum in Belgio suspensiones, Messanæ Austriacum detineri affirmantibus.

At Veneti, dum foederatorum res ancipiti consiliorum ratione distinerentur, in belli apparatus, in augendis copiis assidui, ad Fossam Clodiam viginti quinque passuum ab urbe millibus peditum cogi student. Eo præfecti complures cum cohortibus conveniunt; inter quos Sarra Martinengius, acceptis quinque peditum millibus, Neocastrum ad Rhizonicum sinum se certa potiundi spe oppugnaturum, Decemviris pollicetur: annuentibus in Illyricum pergens, ad Pharum insulam Venerium, classis imperatorem, Corcyra digressum obvium habuit, qui, Decemvirum consilio cognito, statim obverti in sinus Rhizonici fauces proras jubet. In itinere Zachariam Salomonium, Ascrivii legatum, offendit. Undecimo kal. junii in sinum illati, haud longe a Neocastro jactis anchoris, ad locum, quem *Catbenas* vocant, subsistunt. Primis tenebris Venerius, una cum Sarra, peditumque manu exscensione facta, qua parte exponi tormenta ac milites tuto possint, explorant. Reversis, vento vehementiori coorto, triremis Castracani præfecti militibus onusta in litus impel-

1572

Veneti Hispanorum conciliationibus dissentient.

Sarra Martinengius ad Neocastrum oppugnationem missus.

1572

litur. Repente hostes, scloppettariorum manu jugum collis insidentes, nostros, qui in triremi erant, cedunt: ii, ne misere inulti concidant, in terram defiliunt, manus strenue cum Turcis conferunt: reliquæ triremes certamen conspicatæ, ut suis jam in oppidum hostes impellentibus præsto sint, accurrunt. At veritus Sarra, ne ab ingruentibus oppidanis circumvenirentur, Syllam fratrem, atque Latinum Ursinum, Petiliani Comitem, qui a certamine revocent, mittit. Instante in tergum hoste, ægre licet, in colle conglobantur, imperatoriamque triremem, quæ navigium arena fere obrutum abstraxerat, a litore se subducentem intuiti, tutum receptui locum non fore rati, consternati ac trepidi, cum neque Syllæ, neque Latini auctoritate sub signis contineri possent, alii alio dilapsi, plerique ad litus, ut nando salutem consulerent, profecti, licet præter spem, scaphas ac lembos a Venerio relictos invenissent, superveniente hoste, omnes fere contrucidantur; pauci, qui vexilla non deseruerant, navigiis excepti, incolumes evasere.

*Venerio
ad Neccas-
trum in-
perfecti.*

Inde militibus expositis, statim majoribus ad oppidum tendendum copiis opus esse, neque rei exitum, uti Martinengius jactaverat, ita in proclivi esse apparebat, Zacharia Salamonio situs, locorumque gnaro omnia uti evenerant, antea conjectante ac divinante fore, ut cunctos fere cœpti poeniteret. Attamen ne temere oppugnatio suscepta videretur, præfectorum ac militum virtuti res tota permittitur. Itaque duabus Gallorum scloppettariorum conflatis centuriis, quarum alteram Sylla, alteram Sancta Maria Gallus miles ductabat, ad pontem fluviolo imminentem illati; ille a dextera per angustos aditus acclive montis ascendit; Gallus ordinato agmine ad oppidum pergit: reliquæ copię subsequuntur. Primam aciem Sarra, mediam Carolus Friso Bergomas, postremam Latinus Ursinus regebant; triremes a litore protegentes, tormentis hostes oppido egressos verberabant. Sylla, semitis infestis, aditum subsidiis intercludere nititur. Gallus ab inferiori oppido sub scloppi ictum substitit. At Sarra, situ animadverso, prope moenia agminibus constitutis, oppidanos exitu prohibet. Atqui Sylla magno undique ex circumjectis oris incolarum numero impetitus, cum natura loci fretus, suorum paucitate exundanti

*Venerio-
ram in op-
pugnando
Neocastro
cum Turcis
æqualia.*

mul-

multitudini diu obstitisset, tandem, multis vulneratis ac caesis, reliquis labore ac vigiliis fere enectis, sese recipere cogitur. Latinus Ursinus cum sexcentis peditibus, ut hosti viam sibi ferro sternere conanti obsistat, submittitur. Interea aggres e regione templi, quod haud longe a mari assurgit, extruuntur: complures e nostris tormentorum e moenibus excussione sternuntur: hostes ex superiori non modo arce egredi, verum etiam per insuetos calles e montibus desilientes, disturbare munitiones conantur. Septimo kal. junii ab auro-ra usque ad vigesimam secundam diei horam dimicatum: utrinque fesso milite, receptui canitur; nostri tamen opportuno ad hostes exitu prohibendos loco, domum sitam occupant, quam Horatius Sorius, Guerra Eugubinus, Julius Florentinus cum peditibus ducentis egregie adversus ingruentium impetum tutantur. Interim oppido tormentis admotis, atque in moenia contortis, nullo hostes detrimento afficiebantur. Cæsar Penna forte ad classem cum militum manu contendens, ad sinus angustias delatus, a Venerio excendere iussus; Ursini loco in colles, ubi continenter levibus præliis dimicabatur, mittitur. Denuo nostros e domo expellere conati hostes acriter repelluntur. In eo certamine Julius cadit, Guerra confoditur; cumque impares numero nostri essent, eximendos periculo Sarra ratus, deferere domum præcipit. Tandem, undique ex propinquis montibus descendantibus Turcis, dissipatisque de adventante eorum equitatu rumoribus, profectio decernitur. Nullo repugnante, triremibus conscensis, Cæsare Penna in classem missa, Venerius in Illyricum se contulit. Is Neocastri oppugnationis exitus fuit, ex qua haud parum Sarrae Martinengii existimationi ademptum est.

*Sebastia-
nus Vene-
rius Neo-
castri oppu-
gnationem
deserit.*

Dum hæc fiunt, Fuscarenus imperator classem jam apprime instruxerat, commeatus curaverat, peditum quindecim millia Pauli Ursini opera coegerat, quorum plerique Canalii & Donati damnatorum præfecti triremibus Brundusio Corcyram trajecerant. Ceterum variis curis ac molestiis Fuscarenus torquebatur: hinc Austriaci Messanæ exitialis cunctatio, illic de hostium in nostros cladibus tristes nuntii sollicitabant. Jam enim Caragialim in Tenum, Cytheramque transgressum, direptione atque captivitate crudelissime sevientem, Cretæ aliis-

1572

aliique maritimis Venetorum locis extrema quæque minitantes, quam primum Uluzzalio se adiungendum audiebat. Pedites in suburbii Corcyrae ruinis commorantes, infueto caelo, rerumque victui necessariorum penuria, aliisque incommodis pressos, ægritudine correptos, occumbentes intuebatur; diffundente se morbi vi, triremium, ac duarum & viginti navium nautas, remiges, socios pereuntes; frustra biscoctum panem, atque cibaria insumpta. An hostes impune debauchantes permetteret? tot stipatus viribus subditorum injurias, damna, calamitates spectaret, pateretur? an absque foederatorum classibus solveret? Caragialim persequeretur, cunctaque de bello administrando consilia perverteret? Per tot curarum moles animum versando angebatur, cui tandem ea potior sententia est, ut Austriaci adventum, ad quem Pontificem nuper Marcum Antonium Columnam misisse perferebatur, expectaret. Hæc agitati, & statuenti, cum quatuor ac viginti triremibus rostratis voluntariorum quinque, et Creta Superantius legatus supervenit, qui, Quirino ibi cum sex relicto, ut mox totidem armatis subsequeretur, jussit. Ejus adventu vehementer recreatus Fuscarenus, ut quacunque ratione Austriacum urgeret, Messanam cum triremibus vigintiquinque Superantium contendere jubet. Qui fluctibus, marisque tempestate in itinere jactatus, nonnullis furente vento in Brutios supra Rhegium impulsis triremibus, ex quibus, quæ Antonii Justiniani erat, cum in anchoris consistere non posset, illisa litoribus, viris tamen, tormentisque servatis, naufragium fecit; tandem ad fretum delatus, nonis Junii Messanam pervenit; statimque Marco Antonio Columna, Pegii Comite, atque equitum deductus flore, ab Austriaco perhumaniter excipitur.

*Facibus
Superan-
tium Messa-
nam ad
Austriacum
mittitur.*

*Antonii
Justiniani
triemnis ad
Brutios
naufragium.*

*Facibus Su-
perantii ad
Austriaco
officium.*

Tum Superantius, *Vel ex eo*, inquit, *in primis, quæ apud Venetum Senatum, atque Fuscarenum classis imperatorem existimatione sit, cognoscere se posse, quod ipse honoris causa, ut illum ad iter Corcyram habendum invitaret, missus fuisset. Venetam ibi classem commercari, quæ centum ac quinque triremibus, præter eas, quæ cum Venerio in sinu Adriatico essent, galeatis sex, duabus ac viginti comœatu, armis, ac belli reliquo apparatu onustis navibus constaret;*

ad

ad hæc præter veteranorum peditum quatuor millia, quæ in Creta erant, quindecim millia Corcyra extare: tot laboribus immani fere impensa confectam classem, tot copias, tantam commeatumum atque apparatusum vim inani ac turpi cunctatione marcescere; ni ipse quamprimum solvens, suo adventu prolapsas prope spes erigat, atque vitali veluti spiritu cunctorum animos perfundat. Quid enim tot viribus sociatis obstaturum? Celeritate, non consilio opus esse: fractos animis hostes non propria virtute, sed nutantibus Christianorum sententiis assurgere: nullo obsistente, Tenum, Cytheramque diripuisse, Cretæ minitari, Zacyntho quoque & Cephalenice non citra Venetorum probrum imminere; qui eo usque constantes in fervendo fœdere sint, ut cuncta potius oblivisci, quam quidquam sine illius auspiciis aggredi velint. Eo præsentē, eximie superiori anno partæ victoriæ, alia quoque decora accessisse. Profectionem itaque maturaret: Pontifici Maximo, Senatui Veneto, universæ reipublicæ christianæ, in maximarum rerum spem erectæ, nihil utilius, nihil optatius illius adventu accidere posse. Erat in Superantio magna dicendi vis, cui augusta oris species, eximia quadam gravitate conjuncta, summum auctoritatis pondus addebat. Itaque Austriacus Superantii dicta confirmat: adjicit: hyemem in faciendam, atque adornanda classe insumptam fuisse; brevi triremes centum, Hispanorum peditum novem, Germanorum octo, Italorum septem millia in promptu fore; eorum partem jam navigia conscendere, seque quamprimum procul dubio profecturum. Inde inter Columnam, ac Superantium de iis, quæ præsentī anno tentanda forent, varia agitata; pergratumque Austriaco futurum Columna ajebat, si, ubi Corcyram accesserit, Peloponnesum, Eubœam, Rhodum, Mitylenem, atque arces, quæ in Hellesponti faucibus sitæ sunt, typis expressas ac delineatas Fuscarenus proferret; ut de expeditione consultius decerneretur. Omne Superantii studium in eo erat, ut quam primum Messana discederetur; disserebatque, non eam anni rationem esse, ut fœderatæ vires ardua, ac diuturna oppidorum oppugnatione distinerentur, ad summam totius belli respiciendum, renascentia hostium maritimi roboris semina evellenda;
hoc

*Joannis
Austriaci
responsum.*

1572 hoc uno omnes præclare gerendarum rerum eventus contineri.

Sed neque Austriaci pollicitis, neque Superantii votis res respondebant. Ingens in cunctis administrandis torpor ac fere focordia: copiarum in navigia consensum tardari; Hispani, atque Itali milites, quibus complura stipendia debebantur, ni duo saltem tribuerentur, militiam detrectare: pecunia, quæ erogaretur, defecerat: Messanæ quatuor tantum & sexaginta triremes aderant; Germani, qui Genuæ litora infederant, inopes atque afflicti, nondum adventabant; nec imperatoria ipsa Austriaci triremis, qua a Neapolitanis donatus fuerat, adornabatur. Ex his neque præstituta profectio dies, neque certi quidquam de discessu divinari poterat; cum interim Joannes Odescalchus, a Gregorio Pontifice Maximo legatus, supervenit, cui & classi fausta feliciaque, sacris adhibitis præcationibus, ominandi, & cunctorum noxas, de more jubileo indicto, expiandi, atque enixissime Austriacum ad iter Corcyram habendum adhortandi munus detulerat: literas quoque adjunxerat, quibus quæ ad imperatorium jus spectabant, continebantur: ne absque collegarum consensu Austriacus edicta ad universam classem pertinentia pronuntiaret: pronunciatis, suos singulis pœnis coercere facultas: gratiæ, eo dissentiente, locus non esset: qui in aliorum classem, & copias juris aliquid haberet, abnuentibus reliquis, præficere non posset: ut demum, aliis in se, triremes aut navigia cum literis a quoquam non dimitterentur. Eas æquo animo conditiones tulisse Austriacus visus est, licet quibusdam veluti cancellis inclusam, atque in arcum amplissimam suam auctoritatem redactam conquereretur. Sed neque Odescalchi missione, neque Superantii rationibus Austriacus permovebatur, qui cum sæpius acriter urgeretur, adeo, quæ regere conabatur, premere non poterat, quin in oculis totiusque oris aspectu apparerent atque erumperent. Quamvis enim abditæ intimis animorum recessibus cogitationes, produnt se, atque emicant. Itaque illachrymans, *Optime scire se, ait, celeri profectioe, & fœderis opinionem præterita victoria partam, & summet decus ac dignitatem contineri: sed repugnantem, & invitum detineri; adhuc novas in dies copias supervenire;*
varia,

varia, ut magnis in rebus adsolet, impedimenta objici; quæ omnia brevi discussurum pollicebatur. Ex his major in dies suspicio suboriebatur; cum præsertim triremem citato itinere Genuam primum, inde in Hispaniam contendere jussisset; plerisque ad efflagitandam pecuniam, quod Germani, qui apud Brutios hybernauerant, seditionem fecissent, veterani debita sibi stipendia poscerent, opinantibus; aliis, ut de expeditionibus hoc anno obeundis Regis mentem intelligeret, missam putantibus. Cum eodem tempore in Provincia, Galliæ regioné, ex Hispania tabellarium literas Messanæ perferentem detentum fuisse, nuntiatur; inde & Austriaci discessum, & fœderatorum conatus, inter Reges ortis simultatibus, impediri, haud obscuris rumoribus dissipabatur.

Etenim cum anni initio inter Isabellam Angliæ Reginam, Gallorum perduellium Principes, ac Germaniæ proceres aliquot occulto de ineundo fœdere agitari Philippus monitus fuisset, janque in finitimis Hispaniæ locis cogi milites intelligeret; veritus, ne a Belgis, qui nuper ad libertatem animos erexerant, clam incitarentur, copias in Belgio atque in extremis regni finibus comparaverat. Mox, fœdere cum Angla in mutuam defensionem a Carolo percussio, viresque maritimas augente Gallo, in dies in Philippi animo suspicio intendebatur; ex suspitione belli timor, atque militum accessiones oriebantur. His permotus Carolus, ut infamiam turbatæ christianorum Principum societatis, atque maximarum rerum abruptæ spei a se avertat, ex Gallica nobilitate hominem in Hispaniam mittit, qui de sua constanti erga eum fide, deque propenso in rem christianam studio Regem doceat: cum Anglis negotiorum, tutandique maris causa societatem inivisse: quæ in oceano navigia instruuntur, ab iis armari, quos ob præterita dissidia, uti maxime cupiat, coercere omnino non possit. Ut vero, quod verbis pollicebatur, re ipsa præstaret, edicto cavit, nequis e Gallis armatus Belgium ingrederetur. Ceterum est ea dominandi vis insitaque mortalium animis ob imperii libidinem suspicio ac metus, ut nulla tam sancta fides, nullum adeo verendum jusjurandum sit, quod non humana cupiditate, regnique artibus vincatur. Philippus infixam non modo mente dubi-

1572

*Hispani
de Gallorū
rumoribus
suspiciantur.*

*Carolus
Galliæ Rex
legatum ad
Philippum
Regem mit-
tit.*

1572 dubitationem non exemit, sed callidum Gallorum ingenium perhorrescens, miro artificio editum, quo a Belgio arceban-
tur, pronunciatum suspicabatur: Carolum specie vetare, re,
quo se domesticis malis levaret, conniventem, aditum per-
mittere. Itaque non minui ob id, verum augeri copias cu-
rat. Ea quoque suspicio Italiam pervadit, cum & in subal-
pinis Gallorum præsidia, & in Insubribus milites augerentur.
Memoriæ prodiderunt nonnulli scriptores, procures quidem
multos Hispanis infensos, præsertim eos, qui ab avita reli-
gione discesserant, quo bellum transferrent in Belgium, ni-
hil non molitos; Carolum tamen de hoc serio nunquam co-
gitasse, spem tantum aliquam fecisse, necnon ostentasse, ut
consultandi sub specie, quos impense oderat, cædique desti-
narat, jam pridem in aulam pelliceret. Conjecturam hanc
firmant, quæ secuta sunt postea. Nam Colinius cum multis
aliis in fraudem impulsus, quod crederet accersitum se con-
sulto a Rege, ut de ratione belli gerendi coram ipso disse-
reret, primo per sicarium petitus, occultis insidiis, deinde,
postquam insidiæ non processerant, aperta vi oppressus, in-
gentem secum sociorum stragem & ruinam traxit; quod qui-
dem ix. kal. septembris, divi Bartholomæi festa die contigit.

Ludovicus
Nassovius
Valentianæ
& Montium
occupat.

Dum mutuis hinc atque inde ambiguisque curis Regum
animi versantur, Ludovicus Comes Nassovius, Arausionensis
Principis frater, Belgio exul, Valentianam ac Montium, in
Morinis oppida, occupat. Inde haud parum Philippus est per-
turbatus, quod nihil, nisi Caroli impulsu, nedum permissu
factum arbitraretur. Albanus quoque, in Hispaniam, Romam,
ac Mediolanum datis literis, cunctorum animos belli suspi-
cionibus a Gallo imminentibus replet. Ea re Galliarum
quoque Rex commotus, ac, ne Hispania classis in Provinciæ
litora invaderet, veritus, Massiliam, majori militum præsidio
imposito, exactius communit; cum Pontifice, ac Venetis,
Philippo etiam ipso mirum in modum conqueritur: *Falso
bellum ab se in Hispanos moliri jactatum: si qui Nassovio
Galli adhæsisent, perduelles, ac nequaquam sibi obtempe-
rantes esse. An ipse in aliorum ditionibus seditiones foveat?
populos in Principes commoveat; qui eadem tabe in proprio
regno corripitur? an cuiquam in augenda, atque ornanda*
repu-

republica christiana concedat, qui præclaris majorum suorum virtute ac sanguine partis titulis fruatur? Ex his curæ, ac molestiæ Venetorum ingeminabantur; Hispanam classem adhuc Messanæ detineri, non literis, non nuntiis Austriacum commoveri; recentis belli inter Reges initia suboriri, intra christianæ reipublicæ viscera virus perniciem, ni cito excinderetur, pariturum: foedus jam solutum ac fractum videri: insolescentes hostes, quid in innoxios populos, in maritimas Reipublicæ ditiones crudele ac nefarium non ausuros?

Hoc rerum statu, ne quidquam, quod a prudentia peti auxilii posset, relinqueretur, per dispositos equos tabellarii in Galliam atque Hispaniam cum literis ad Reipublicæ oratores mittuntur: Reges adeant, simultatum semina evelant: nihil exitiale magis christianæ reipublicæ accidere posse, confirment, quam si importuno hoc tempore summi Reges invicem digladiantur, telaque barbarorum inficienda sanguine in Christianorum pectora convertant. Quid communi hosti optabilius? quid, prostratis maritimis Turcarum viribus, sarcindis utilius? Si eos religionis, si boni publici ratio ac cura tangit, irarum impetus comprimant, sedent animos, pacem publicam ne turbent, ne a veteri concordia discedant. Eodem tempore, Romam ac Viennam missis literis, Gregorio ac Maximiliano Senatus suadet, exurgens inter Reges incendium, in communem perniciem erupturum, omni officii genere extinguere conentur. Pontifex Episcopos binos Antonium Mariam Salviatum ad Carolum, Nicolaum Ormanetum ad Philippum mittit. Lecti quoque a Senatu legati, Joannes Michaelius, Antonius Theupolus, quorum alter in Galliam, alter in Hispaniam proficiscatur. Interea, de recuperata Valentiana allatis nuntiis, Superantius acrius discessum urget. Tunc palam Austriaci consilia emanare: *Aequum esse, ait, dum cuncta bellum portendunt, militaribusque apparatus perstrepunt, Philippum suis primum, deinde aliorum commodis consulere, neque ob id foederi derogatum arbitrari: proinde nisi nova ex Hispania mandata habeat, non abiturum. Ad ea Superantius: Nihil Hispanicis rebus pertimescendum sibi videri; Valen-*

H. Mauroceni T. II.

LI

tiana

1572

Senatus & Galliarum & Hispaniarum Regibus officia

Antonius Maria Salviatus, & Nicolaus Ormanetus a Pont. in Galliam & Hispaniam mittuntur. Joannes Michaelius, & Antonius Theupolus in Galliam & Hispaniam oratores.

1572

tiana recepta, Montium in potestatem cessurum : vix credi posse, Carolum inopportuno tempore arma in Philippum parare : atque ut ita sit, quidnam ad Belgii tumultus sedandos momenti classem, quæ in Italia esset, allaturum ? An non hæc fœderis legibus jurejurando sancitis palam adversari, quibus, ut ineunte vere classes in oriente conjungerentur, cautum erat ? Perverti salubriora consilia, augeri hostium animos, omnem contundendi Turcas spem corrumpi. Verum nullis officiis Austriacus hætebantur; cum aperte diceret, ni Regis voluntas ex Hispania nuntiaretur, se non discessurum : nuper illius mandata, quibus profectio vetaretur, habere : tres Melitenses, totidem Genuenses, ternas Sabaudicas cum quatuor vel quinque peditum millibus Venetis subsidio, ita eo jubente, missurum : suis confirmatis rebus, quas ob incertas in orientem expeditiones deferere Rex non posset, majori conatu bellum in Turcas proseguuturum. In hanc sententiam & ad Gregorium literas sua exaratas manu dederat, atque eadem Senatui per oratorem significaverat. Interea Regis in Italia ministros consulit, præter novem, an alias quoque Hispanas triremes Venetæ classi adjungat ? Adduntur Gregorii suasionem, quibus quadraginta adjici flagitat. Duas ac viginti, Gildandrada duce, Austriacus exhibet.

At Veneti, cum nihil de discessu ab Austriaco impetrare possent, Superantium una cum Columna pontificiisque triremibus Corcyram regredi, si Columna abnuat, statim ipsum cum Venetis proficisci jubent. Simul Fuscarenò scribunt, re mature inter præconsultores deliberata, una cum Superantio Corcyra solvens, in Ionium vel Aegæum tendat, Turcarum classem persequatur; vel prælio decernat, vel aliquid tanto apparatu, tot impensis dignum aggrediatur. Octavo idus julii, classibus e Messanæ portu digressis, Austriacus Panormum, Columna ac Superantius una cum Gildandrada Corcyram pergunt. Dum hæc geruntur, Joannes Michaelius in Galliam profectus, Carolum ad concordiam hortabatur: *Ne, quo tempore gravissimo bello christiana respublica communi cum hoste conflictetur, quam cum Hispaniarum Rege diu coluerat, pacem interturbaret: non ignorare, Senatum Venetum qua mente in commune bonum sit:*
atqui

*Senatus
mandata
ad Fuscaren-
um imp.
M. Anto-
nius Colu-
mna & Su-
perantius
cum Gildan-
drada Cor-
cyram pro-
fiscuntur.
Joannis
Michaelis
oratoris cū
Carolo offi-
cia.*

atqui ex iis, quæ nuper in Belgio accidissent, ne publica quies eriperetur, vereri: quo quid magis alienum, quid magis exitiale accidere hoc tempore posse, dum acerrimi hostis armis christiana respublica provocetur? Quid enim relatum nuper victoriam profuturam, si divulsæ, ac distractæ potentissimorum Regum vires cuncta in exitium trabant? Neque vero hæc a se dici, ut quidquam de Caroli pietate ac religione subdubitet; at ejusmodi rerum, ac temporum conditionem esse, ut ex bello non modo, sed ex metu quoque, ac belli suspitione ingentia christianæ reipublicæ mala impendeant: itaque generosum animum explicet; si qua ob ea, quæ recens contigerant, suspicio sese extulisset, eam publicæ paci, bonoque condonet; plusque apud illum publicas, quam privatas rationes valuisse testetur. Ad ea Carolus, Nunquam christianæ reipublicæ quietem perturbare sibi in animum induxisse, respondit; minus vero eo tempore, quo difficili, ac gravissimo bello premeretur. Veruntamen nullis neque minis neque pœnis propositis pervicaces subditos, qui regnum tumultu ac seditionibus repleverant, quin in bellum proficiscantur, cohibere posse.

Caroli Regis responsum.

Theupolus in Hispania eodem officii genere cum Philippo fungitur, ne, levi suspitione oborta, prospera ic̃ti foederis primordia pervertat; quæ in Belgio evenerint, inscio Carolo atque repugnante evenisse; vigere in eo Rege propensum in publicam pacem studium; ad id confirmandum Michaelium in Galliam legatum; se vero potissimum missum, ut ad concordiam servandam obnixè illum adhortetur; nihilque communibus rebus magis obtuturum significet, quam si ad arma summi Reges descendant. Postea, ut Austriacus cum tota classe Fuscareno se adjungeret, petit. Philippus uti se in pacem proclinatorum significat, ita prorsus Italiæ atque Hispaniæ litora triremibus nudare non posse respondit.

Pauli Theupoli cum Philippo Rege officia.

Philippi Regis responsum.

Idibus julii Superantius una cum Columna ac Gildandra Corcyram pervenit. In universum classis pontificiis quinqueremibus duabus, triremibus duodecim, Hispanis septem ac viginti, Venetis quinque supra centum, galeatis sex, octodecim navibus constabat, præter triremes illas, quæ ex Adriatico sinu, atque e Creta una cum duodecim voluntariorum

Fœderatorum duces in Corcyra conveniunt.

1572 rostratis expectabantur. Concilio coacto, Columna, qui, Austriaco absente, primum in classe locum obtinebat, Summo dolore, ait, Gregorium Pontificem Maximum affici, quod, dum Messanae regia classis moratur, optimam anni partem elapsam cunctando ac nihil agendo, intueatur: attamen Austriaco vel invito, atque ingenti in orientem proficiscendi desiderio flagranti parendum fuisse. Mox quæ Regem ad id statuendum impulerant, subnectit. Demum, cum sibi fœderatorum imperii primæ partes obtigerint, addit, nihil se pro utilitate, ac dignitate christianæ reipublicæ prætermisurum: fide, jurejurando insito, quin etiam vel generis, vel patrie, vel propriæ mentis instinctu impelli, obstringi: ejusdem animi, ac voluntatis Gildandradam futurum, qui Philippi, atque Joannis Austriaci mentem optime norit, sibi polliceri. Hic Fuscarenus, non adeo, inquit, de mora ad Messanam facta conqueri se posse, quin prosperi eventus æquare dolorem queant: frustra a Senatu immanes impensas nullo emolumento, nullo fructu factas; ab aprili usque in totum fere julium mensem tot triremes, tot navigia, tantas copias non absque magno Corcyraeorum damno alitas ac servatas; maritima Reipublicæ loca incendiis, vastationibus, direptionibus hostium deformata; se vero, ne fœderis pactionibus deesset, Turcarum damna, injurias, & clades inspeçantem, eximio excruciatum mœrere, Corcyræ substituisse. An Leucadis expeditionem, quæ fieri interea opportune poterat, commemoraret? an Caragialim, quem sexaginta triremibus Aegæum infestum reddentem vincere, ac contundere potuisset? an turcicæ classis ex Helleponto egressum, qui intercludi, aut tardari potuerat? Quid Thessaliæ populos trans Epirum incolentes percenseret? qui, turcicæ tyrannidis jugo excusso, legatos centum pagorum nomine, ut Venetis sacramentum dicerent, ad se miserant. Peditum decem millibus brevi Thessaliæ, Acarnaniam, Aetoliam fœderatis adjungi potuisse. Præcipue vero Peloponnesium periculo angi, qui sociorum pollicitis freti, aperte defecerant, publicosque se Turcarum hostes professi fuerant; quos omnes crudelissimis cruciatibus excarnificandos ac necandos constaret, ni hostium classis invaderetur, quæ, ut navigiorum numero præstaret, navali robore cum nostra minime con-

feren-

Jacobi Fuscareni classis imp. adortatio.

ferenda esset; imbelli, atque inexperta pontica turba onusta; 1572
cæsa nuper viridi materia, nullo artificio, nullo ordine extru-
cta. An victricem classem, militum robore refertam, telorum
ac tormentorum vi instructam sustinere hostes posse? Quam-
primum igitur vadendum, neque consiliorum ambiguitate certas
victoriæ spes intercipiendas: frustra, Uluzzalio cum classe in-
tegra Byzantium se recipiente, posthac ejusmodi opportunita-
tem requirendam. Hæc summa dicendi vi Fuscarenus disce-
ptabat. Gildandrada ab ejus sententia non discedebat: sed
antequam quidquam certi constitueretur, hostium vires prius
pernosceudas, quo loco classis esset, explorandum; absque
navibus, tum quod commeatus ac tormenta ferrent, tum
quod magnum navali pugnae præsidium in iis situm foret,
minime discedendum censebat. At Fuscarenus jam cuncta,
quæ ad navigia ductanda attinebant, curaverat, atque haud
multos ante dies Joannem Mocenicum, ut progressus hostium
specularetur, Citheram miserat, Polanoque idem onus in-
junxerat.

Omnibus itaque adficientibus, Antonio Canalio cum quin-
decim triremium manu una cum Vincentio Tuttavilla, Sar-
nensi Comite, ad tria peditum millia Hydrunto subducenda
præmissis, profectio in hostem decernitur, classisque univer-
sa ad Gomenitias defertur. Ibi a Joanne Mocenico, hostium
triemes partim Chio, partim Eubœa immorari, citoque co-
njunctum iri, nuntiatur. Eodem tempore Carolus, e perno-
bili Lotaringiæ familia, Maynensis Marchio, militari flagrans
gloria, qui in foederatorum militiam una cum multis e Gal-
lica nobilitate viris voluntarie nomen dederat, ad classem ac-
cessit; cui, jubente Senatu, Marci Molini Vincentii filii, &
Caroli Contareni triemes sunt attributæ: a Marco Molino,
cujus navigio Marchio vehebatur, extolli phanale (id digni-
tatis est argumentum) Fuscarenus jussit. Classe ad Gomeni-
tias consistente, Canaliique adventum præstolante, Joannes
Bembus, ac Joannes Vastius Hispanus ad hostium res explo-
randas ad Tanarium usque promontorium sese inferre jussi.
Canalio reverso, quinto kal. augusti portu exeuntibus, ecce
celox a Placido Ragazzonio, rem frumentariam pro Republi-
ca in Sicilia curante, qua Regis de conjungenda cum foederatis

Joannes
Mocenicus
de turcica
classē nun-
tium affert.
Carolus
Maynensis
Marchio
cum Gallis
ad classem
pervenit.

1572

*Philippi
Regis de
classibus
conjugen-
dis manda-
ta.*

classe Austriacum mandata accepisse nuntiatur; nec multo post ab eodem Austriaco biremis cum literis ad collegas, quibus eadem continebantur, supervenit: se proinde profectioem enixe urgere, ac ne interea quidquam ipsi aggrediantur; sui adventus fama Græcis animos addant, maritimaque Reipublicæ loca tutentur, petere. Ejus rei nuntio plerique erigere animos, atque ex superioris anni felicitate sese ad majora speranda tollere cœperant. At qui rem altius cogitabant, eo anni tempore Austriacum adventurum dicebant, quo rerum gerendarum opportunitas pene effluxisset; inani potius ostentatione, quam ut egregii quidquam meditaretur, foederatos, ac præcipue Venetos eludere voluisse: parce commeatus investos, neque instructam adco classem esse, ut diutius detineri in oriente posset, nuntiabatur. Huc accedebat, quod Fuscarenus imperatori Prosper Columna secreto significaverat, Hispanos certaminis aleam cum Turcis posthac non subituros. Nam etsi ingentem ex superiori victoria Philippus lætitiâ cepisset; attamen quantis sese periculis objectasset cogitantem, adversosque exitus formidantem, a prælio in posterum abstinere decrevisse; ob id Sueßanum Ducem, qui juventæ florē fervidum fratris ingedum temperaret, ad classem misisse. Donatus quoque orator Senatui significaverat, superioris anni facinus a plerisque improbari; temere ab Austriaco factum jactari, quod triremium numero inferior, diversis ac dissentientibus fortasse inter se viribus, cum eo hoste manum conseruisset, qui prævalida numero, copiis, recentibusque subsidiis firmata classe præstaret, quæ unius tantum imperio, veluti corpus a mente, regeretur; neque satis Venetorum consilium sibi probari, qui unius horæ momento universam eorum imperii vim periclitari voluissent.

*Classis fo-
deratorum
copiarum or-
do.*

Perlectis Austriaci literis, iter duces persequi statuunt. Centum ac quadraginta triremes, præter naves, ac galeatias, in classe adnumerabantur, quæ hoc ordine instructa incedebat, ut Marcus Antonius Columna, Fuscarenus, ac Gildandradæ aciem triremium quadraginta tenerent. Ex cornibus, quæ pari triremium numero, una nempe ac quadraginta constabant, Jacobus Superantius dexterum; lævum Antonius Canalius legatus regerent; Marcus Quirinus e Creta rediens cum

cum sex triremibus antecederet, suis quosque locis in prælio collocaturus. Subsidia Nicolao Donato, damnatorum præfecto, cum tredecim triremibus obtigere. Galeatiæ, ac naves ante mediam aciem & cornua præire iussæ; tergum voluntariorum rostratæ triginta, biremesque complures claudebant. Copiarum summa hæc erat: duo millia pontificiorum peditum, quibus Michael Bonellus, Pii nepos, præerat: Philippi Regis quinque millia, plerique Horatii Aquavivii auspiciis ducta, Comite Sarnensi summam præfecturam gerente, militabant. Venetorum hi censébantur; Antonii Aquavivii duo, Prosperi Columnæ tria millia, Cæsaris Carstæ mille, Fabii Pepoli mille trecenti, Francisci Martinengii octingenti, Honorii Scoti sexcenti, Balthasaris Busseti quingenti, Hestoris Martinengii quadringenti, Nicolai Gambaræ octingenti, Joannis Baptistæ Doriæ nongenti, Cæsaris Pennæ totidem, Francisci Justiniani Genuensis ex Cyrno insula sexcenti, Desiderii Montecucoli quingenti, Andreæ a Sale sexcenti, Philippi Condulmerii trecenti, Joannis Baptistæ Castellii quadringenti, Philippi Ronconi trecenti: cuncti 14900. numerum conficiebant. Universis Paulus Ursinus præerat. Moretus insuper Calaber, militari virtute clarus, ad res militiæ procurandas ad classem a Senatu missus, castrorum præfecturam gerebat.

Paulus Ursinus summus militum Venetorum præfectus.

Moretus Calaber castrorum præfectus.

Sic instructa classis itineri se committit; prope Paxum, quæ antea de hoste allata fuerant, a Benibo, & Vastio confirmantur, Quirinumque cum duodecim triremibus, peditibus mille e Creta Zacynthus pervenisse nuntiatur. Eo Cephaleniæ sibi adjuncto, Zacynthus delati, Angelo Suriano, Philippo Leone, Ramagasso Hispano præfecto ad explorandum præmissis, sub vespere inde digressi, pridie nonas augusti in Helæum sinum perveniunt, ac prope Cervorum insulam Surianum, & Leonem obvios habent, qui pridie ejus diei Uluzzalium cum classe Eubœa in Argolicum sinum, juxta *Monovasiæ*, Limeram a priscis dictam, delatum afferunt; classem ducentis viginti quinque triremibus, maonis quinque, quadraginta partim rostratis, partim biremibus Numidicis constare: eadem a Cythera peterebantur. Triginta tantum passum millibus (is Maleæ promontorii ambitus est)

1572
Foderati
prælium
committere
statuunt.

nostri ab hostibus aberant . Classe ad Divi Nicolai Cytheræ promontorium , duodecim a Cervorum insula , octodecim a Malea passuum millibus coacta , rursus exquisitis sententiis , in hostem vadendum , prælioque decernendum statuitur . Cuncta ad pugnam expediri , galeatiæ , ac naves remulco trahi jubentur . Mox a Divi Nicolai promontorio ad Colubrarias insulas , duodecim circiter millibus a Malea , sese proripiunt . Ibi a speculatoribus transfugisque de hostium statu certiores facti , a locorumque peritis situ & munitione protectam classem in Argolico sinu expugnari non posse edocti , Maleam transgredi , atque e regione constitutos elicere e portu , & ad pugnam laceßere hostes placebat ; cum inalbescente cælo , e Cytheræ montium speculis , affertur , Uluzzalium egressum , noctuque Maleam prætervectum , in Vaticæ litoribus triremes , maonis relictis , octodecim a nostris passuum millibus intervallo explicasse . Metus ob id nostros invasit , ne , borea flante , Turcæ expansis velis in christianam classem impetum facerent ; cum præsertim naves litori propinquæ , octoginta passuum aqua extante , non sine periculo , ne vento abreptæ montibus illiderentur , anchoras tollere possent ; eademque de causa neque triremibus subveniri , neque acies commode instrui liceret . Jamque hostiles aliquot prægressæ in Colubrarias insulas devehi inspiciebantur ; quæ mox , nonnullis excussis tormentis , depressis velis , se recipere .

Verum concidente vento , signoque pugnae edito , Columna , Fuscarenus , ac Gildandrada imperatores cum acie per medias duas Colubrarias egrediuntur . Superantius dextero agmine exterius deferebatur ; Canalius , qui cum sinistro a læva latus insulæ tenebat , latius , ut se reliquis conjungeret , in freto triremes disposuit . Ordinata acie , in hostem tendunt , secundoque assurgente flatu , naves ac galeatiæ , classe reliqua tergo insistente , longius provehuntur . Uluzzalius earum impetum veritus , Vaticæ , Cervorumque insulæ allapsus , veluti prælium absque navibus initurus , aliquamdiu substitit . Cum vero impellente vento inferrentur , ipsæ insulæ litus usque ad extremum promontorium legens , freto , duodecim passuum millium , quod inter illam , a Cytheram interjacet , occupato , classem ita instruit .

struit, ut prælium detrectaturus, diemque ad occasum vergentem dimicantis specie extracturus videretur; cum quinque ac viginti triremes ex agmine Cervorum insulæ proximiori antegressæ, dexterum Superantii cornu remorari, frequentibus tormentorum ictibus perturbare adnixæ, non absque detrimento, ac periculo, impetu a nostris facto, ad reliquam sese classem adjungere coactæ fuissent. Ipse Uluzzalius strenui ducis artes optime callens, propius ad Cytheræ litus callido astu sese inferre conatur, ut eodem tempore navium & galeatiarum, quæ silente vento, tranquillo mari remulco trahebantur, congressum vitare, & a latere lævum Canalii cornu verberare, tutoque se recipere posset. Verum periculum legatus conspicatus, litori cito succedit, contortisque in hostem globis, reflectere agmen cogit, Jacobi Gauri, & Andreæ Pisauri majoribus triremibus, quæ una cum navibus ejus agmen tutabantur, quæ Uluzzalius aliquid tentare poterat, illatis; dum interea horribili strepitu majora tormenta ex utraque classe disploderentur. Ita occidente sole, pugnae simulacro res acta est. Intendentibus vero se tenebris, Uluzzalius fumo, ac tetra caligine e machinis tormentariis effundi jussu, qua penitus aspectus prohiberetur, freto cum universa classe trajecto, aliquantisper Cytheræ litus legendo, dextera in occidentem flexit, atque ad nostros, qui insequabantur, decipiendos phanale extolli in armato navigio, coeptumque iter profsequi jubet: ipse ad Tænarium promontorium pergit. Nostri, astu cognito, cum aliquamdiu sese recipientem persecuti fuissent, tenebris auctis, impedito lentoque ab remulco itinere, remige ac milite fesso, Cytheram revertuntur.

Sexto vero idus augusti ad Divi Nicolai Ulemonæ promontorium morati, sub vesperam solventes, Tænarium, quo hostes delatos esse suspicabantur, iter arripiunt. Postridie summo mane hinc atque inde promontorium tenentes Turcas intuentur, qui propinquæ regionis incolarum arma pro foederatis induentium metu perterriti (licet Calamatae Sangiaccus cum tribus equitum millibus non longe abesset) aquationem facere minime ausi fuerant. At eodem tempore foederatorum classem advenientem intuiti, ne subire cum gravioribus navigiis galeatisque pugnam cogerentur, tria ex universa classe agmina

1572 mina instituunt; medium Uluzzalius, quod triremium octoginta erat, imperatoria innumeris prope adornata vexillis conspicuum tenet, lentoque remigio mediam versus foederatorum aciem provehitur: reliqua, quæ totidem triremibus constabant, ad nostros circumveniendos, dimidiatae lunæ servata effigie, quammaxime laxari præcipit. Nostri eo, quo diximus antea, ordine progrediebantur; jamque, omnibus ad prælium ineundum paratis, singuli varios ad certamen animos afferebant. Hostes præterita ciade trepidi in suorum vindictam incendebantur; nostri insigni ad Echinadas victoria elati, ad nova decora ac recentia spolia anhelabant. Terribili galeatiarum, quæ a levioribus triremibus vehebantur, adspectu, media perculsa hostium acies, inhibito aliquanto remigio, deferebatur; duo agmina extra circumducta, a latere atque a tergo nostrorum cornua adoriri nitebantur. Ea res ex hostium varia agitatione ac motu diversa quoque ducum imperia poscebat. Quocirca Fuscarenus imperator, expedito lembo circumvectus, constanti animo, alacri vultu, quæ opus erant, præcipere; ad pugnam inflammare; ut in hostem navium impetum vitantem, seque circumducentem obversæ proræ tenerentur, curare; unumquemque monere, hortari: *Pugnam victoriæ haud dubia spe capefferent; cum iis esse dimicandum, quorum vires, fastumque superiori anno contudissent, qui perterriti fugam potius, quam certamen meditarentur: hoc uno prospero eventu penitus Turcarum quidquid maritimarum superesset virium, deleri atque excindi posse: inde cuncta vel ad privata commoda atque opes, vel ad publicum decus & imperium augendum obventura.*

Sed hostes, ut nostros absque galeatiis & navibus, quæ triremibus protrahebantur, ad pugnam eliciant, quasdam ex suis a tergo arte claudicantes relinquunt, cum aliis modo fugam simulant, modo secedunt, rursus celerrime in ordinem rediguntur. Foederatorum media acies in Uluzzalium recta ferebatur. Cum triremes quindecim a lævo turcico agmine fugæ specie disjungerentur, Superantius veritus, ne, circumactis illis, a tergo invaderetur, in adversas, quacumque flecterentur, dirigi proras imperat; ipso interim modo progredi, modo circumducere, aliquando subsistere, ex hostium flexu coacto. Reliquæ agminis triemes viribus impares æquare cursum non poterant: qua-

Fuscarenus
ad prælium
adhortatio.

quatuor tantum validiores, Joannis Baptistæ Quirini, Theodori Balbi, Angeli Suriani, Joannis Bembi sunt consequutæ; adeoque hostili agmini successerant, ut e propinquo invicem tormentorum displosione quaterentur. Verum Superantio insistente, navigiis repente circumactis, in aciem ex qua digressi fuerant, Turcæ se recipiunt, atque extemplo aliæ triremes quadraginta prodeunt. Ipse, nullo signo timoris edito, triremes viginti quinque ac binas galeatias sibi opem laturas a reliquo cornu avulsas intuens, remigio inhibito, subsistit; inde magno impetu delatus, nunquam intermissa tormentorum excussione, momento fere perturbatum hostem premit, ac dissipat, qui remigii velocitate fuga e nostrorum conspectu sese eripere nititur. Sunt qui affirmant ad Superantii invehentis conspectum septem ac triginta hostium triremes, ex quibus decem ac septem phanalia gestabant, fugam arripuisse. Verum cum impar viribus legatus esset, victoriam prosequi non potuit.

3572

Jacobus
Superantius
Turcas
trirèmes
perturbat.

Eodem tempore media, in qua federati imperatores constiterant, acies provehebatur. Uluzzalius cunctari, subsistere, vel classis fœderatæ adspectu commotus, vel prælium minime conferere ausus, cum maxime soluto remulco, navibus fere hærentibus, congregiendum esset. Eam opportunam Fuscarenus imperator configendi occasionem ratus, cum diversa ex parte Superantium pugnantes atque propellentes Turcas intueretur, remigium intendi, atque ad certamen Uluzzalium cogere exoptabat. Itaque e puppi altiori voce, ut exaudiri posset, Columnam ad hostem invadendum invitabat. *Cur non statim adorarentur? cur victoriam, quam prope tenerent, elabi sinerent? in mediam aciem agminibus destitutam invadendum, dum agmen alterum procul circum sinistrum Canalii cornu flecteretur, alterum iam cum dextero Superantii dimicaret.* Verum Columna certamen detrectante, præclara contundendi hostis initia irrita fuere. In eo certe viro ingens animus, propensum in Rempublicam Venetam studium, eximia prudentia, nec facile periculorum facie concutienda inerat; quæ sane ad præclarum decus incitare debuissent. Sed quoniam, ut secus ageret, impulsus fuerit, incertum est: illud constat, literas illum ad Theupolum, Venetum oratorem, Romam dedisse, quibus nihil eo die militari disciplinæ magis adversum gestum fuisset,

Jacobus
Fuscarenus
Columnam
ad prælium
frustra concitat.

1572 se, quam in hostem divisa classe impetum factum affirmabat. Fuscarenus, qui certa prope victoriæ spe subnixus in Turcas invehebatur, ingenti dolore est affectus, cum præsertim, Columnam ad pugnam invitante læto victoriæ omine, circumcirca cunctis perstreperantibus, prætorix trecenti atque amplius milites lætis cælum vocibus pulsarent, remigibusque majori nixu incumbentibus, funis etiam, quo prætorix alligatæ erant, abrumperetur, seque altius in hostem Fuscareni imperatoria proriperet. At Uluzzalius, rursus fronte obversa, ad pugnam sese comparat, nostris in trahendis galeatiis ac navibus aliquantisper perturbatis, tutius configere posse ratus. Verum Canaliū se mediæ aciei adjungentem cum inspiceret, iter rursus in Tænarium promontorium intendit: assurgente vero flatu, nostri ab hoste insequendo inhiberi Cytheram deferuntur. Hi apparatus, hi eventus foederatarum classium eo anno fuere, ut potius illi fortunæ, quam fortuna ipsis defuisse videri possit. Tot victoriæ præmia, tot omnium animis illapsas spes, inanis cunctatio, dissentientes sententiæ, in diversas res christiana divulsa partes, regnandi artium studiis, in sua quibusque, non in commune incumbentibus, corrumpere.

Dum hæc gererentur, Nicolaus Surianus, Adriatici sinus præfectus, cum Gabriele Haimo, Sici prætore, de nova Scardona editiori tumulo imposita, invadenda (vetera a Venetis militibus direpta & incensa) agit; Joannisque Contareni, atque Joannis e Dominis Arbenſis triremibus, celocibusque ac lintribus nonnullis coactis, in iisque Hestoris Vicecomitis, Sici militiæ præfecti, copiis impositis, arctum fretum, quod decem passuum millium in longitudinem protensum, Ticii amnis, *Cberzæ* modo nuncupati, aquas excipit, Uſcochorum, ac Sicensium manu, qui Proculiani latus hostio, per quod incedendum erat, ab hostibus tutarentur, præmissa, ingreditur; veteremque Scardonam, quingentos a nova passus, delatus, expeditos centum ac quinquaginta scloppettarios, ædes quasdam occupare jubet, quo Turcas egressum nostris si forte prohibere velint, arceant. Nullo obſistente, loco positi Uſcochi quoque, & Sicenses collium summa occupant; Hestor Vicecomes, agmine suorum facto, tumuli radices insedit; Surianus navalibus fociis, eorum, qui ædes occupaverant,

verant, loco impositis, quo tutum ad triremes receptum haberent, aditus omnes intercludit, copias succedere cum scalis arci imperat. Turcæ improvise impetu nequaquam territi, ad tuenda moenia convolant. Verum cum a nostris ollæ igne fabrefacto oppletæ (quod subjecta mœnibus recta tabulatis confecta, atque palca cooperta esse cognoverant) emitterentur; arida materia ingens adeo incendium concepit, ut propugnatores fumo, flammisque correpti defensionem omittere cogerentur. Inde milites, admotis scalis, oppidum ingrediuntur, obvios quosque obtruncant. Fine cædibus Suriani jussu facto, captivos centum abducunt, locumque dirutum solo æquassent, ni ex circumjecta regione peditum atque equitum subsidia ab hoste supervenissent, quos nostri continenti glandium imbre summoventes, cum captivis incolumes ad triremes, tredecim tantum militibus, Moretoque Florentino præfecto desideratis, pervenere. Hæc in Illyrico ad exercendos potius milites, quam ut quidquam ad summam belli conferrent, agebantur.

Cum Uluzzalius ad Tænarium se recepisset, ingens Columnnam, ac Gildandradam suspicio incescit, ne, a Christianorum celoce nuper capta Austriaci adventu cognito, illum adoriturus, opportunum ad ventum excipiendum locum occupasset; atque ob eam rem mirum in modum solliciti, ejusmodi erant sententiæ, ut, centum selectis triremibus in altum elatis, Austriaco obviam iretur; naves, galeatiæ, atque aliæ triremes in Cretam mitterentur; cunctis rebus regiæ classis salutem anteferendam rati. At Fuscarenus militiæ legibus adversum censebat, tam propinquo hoste, classem distrahere, eique optionem relinquere, ut vel cum centum triremibus Zacynthum petentibus confliceret, vel in Cretam navium prædam factururus contenderet: satius esse, ibidem subsistere, Austriacumque singulis de rebus monere, vel tota classe Zacynthum obviam ire: ad Capsalium morantibus, Uluzzalium Tænario non egressurum, Austriacum si Cytheram, ut se reliquis adjungeret, deveshi statuisset, nullo obsistente id futurum: Uluzzalium contra, si aggredi atque intercludere iter velit, infensis fœderatis, non posse: a fronte Austriacum, a tergo classem, a latere incolas in defectionem labentes habiturum.

Hæc

*Scardona
a Nicolao
Suriano oc-
cupata.*

1572

Hæc sententia Fuscarenî erat. At contra eo tantum Columna spectabat, ut quamprimum foederata classis in occidentem ad Austriacum excipiendum iter intenderet; frustra ejus ad Cytheram adventum præstolari affirmabat. An suas triremes, hostiles proras prætervehens certo discrimini objiceret? id acrioribus ad gloriam stimulis actus, si facere velit, præconsultores inhibitu-
 ros: non amplius in ea statione, quæ incommoda, aquationi inopportuna, atque hostibus objecta esset, consistendum. Acri animorum contentione utrinque agebatur, cum acceptis literis, quibus Austriacum adhuc Messanæ detineri certo conjectabatur, communi consensu ad eum literas mittunt, quibus foederatorum virium, si qua posset, conjunctionem impediturum ad Tanarium promontorium Uluzalium substituisse significant. Tum ut navigia vacua nonnulla in Cretam mittantur, cum classe reliqua Austriacum tutaturi decernunt. Verum, haud multo post mutata sententia, Columna ac Gildandrada rursus, ut naves ac galeatiæ omnes in Cretam mitterentur, postulant. Id cum Venetis summopere displiceret, neque ullo pacto adsentiri vellent, in id tandem conveniunt, ut cum universa classe in Cretam profecti, navibus tutis in stationibus locatis, cum centum ac viginti triremibus, galeatiisque apprime instructis, e Grabusio promontorio longius a Cythera & Tanario provecti, Zacynthum iter dirigerent. Hoc quoque consilium incolarum nuntii pervertere, quibus afferebatur, hostes Maleam appropinquasse, resistenteque vento, ad Vaticam constitisse, inde in Argolicum sinum ituros. Itaque ea penitus suspicione depulsa, qua Uluzalium ex composito Austriacum opperiturum verebantur, primis tenebris cum triremibus e puppibus naves, ac galeatias trahentibus, in altum elati, leni ac secunda aura adspirante, iter Zacynthum intendunt. Ad Oenusam Venetam celocem cum Austriaci ad Columnam literis obviam habent, quibus quinto idus augusti Corcyram se pervenisse significat: quod ejus adventum non expectarint, conqueritur; statimque Zacynthum, quo ipse quamprimum proficisceretur, petere jubet. Triduo a Cythera Zacynthum foederati deferuntur; Austriaco non invento, ejus mandata offendunt, quibus classem eo in loco commorari præcipit, se, Corcyrae inunctis triremium

*Ioannes
Austriacus
Corcyram
pervenit.*

remium carinis, eodem, ut de communibus rebus statuere-
tur, venturum.

1572

Interea a Fuscarenno imperatore Angelus Surianus, & Philippus Leonius Cytheram usque, ac longius, si opus sit, progredi jubentur; ut quid Uluzzalius, classe ad Maleam appulsa, moliretur, afferrent. Eodem tempore Petrus Pardus Villamarinus, regius procurator, qui septimo idus augusti in Cytheræ freto, cum dimicandi copiam Turcis nostri fecissent, adfuerat, Corcyram accedit; Austriaco nuntiat, quarto idus, dum prope Tænarium cum rostrata triremi esset, ingenti atque horribili tormentorum fragore ac strepitu audito, detrimenti aliquid christianæ classi accidisse suspicatum: mox cum ab oriente concussionem factam animadvertisset, timore solutum fuisse. Eo nuntio permotus Austriacus, itineris ratione immutata, Columnæ scribit, se, licet triginta selectis triremibus, quibus quinque peditum millia imposuerat, ne quid incommodi foederatis contigisset, veritum, Cytheram initio contendere statuisse; attamen de rei eventu certiores factum, ut, navibus minusque idoneis triremibus Zacyntho relictis, cum reliqua classe suam ad Cephalem adventum præstolentur, decrevisse; ibi de bello administrando consilia inuros. Ex his Austriaci literis magnam Fuscarenus molestiam cepit, quod naves haud ambiguo discrimini objicere cogere-
tur: nondum hostium explorata itinera; an Zacynthum tenderent? an absque navibus certaminis aleam subeundam, atque ingens belli præsidium prætermittendum?angebatur ob id vehementer solliciti imperatoris animus; veruntamen Columna, & Gildandrada dissentientibus, cum foederis lege, ut duo suffragia vincerent, caveretur, & secus facere nequireret, Joannem Contarenum, classis quæstorem Zacynthi commorari, ac quinque potiora navigia exonerare jubet. Ex his quatuor Melsanam ad frumenta ac panem nauticum conveyenda, quæ summo studio a Placido Ragazzonio Jacobi fratre curabantur, mittit; reliquum Venetias pergere jubet, ut classi non modo, verum etiam Cretæ insulæ succurreretur. Tandem cum duabus ac quinquaginta triremibus, binis Cosmi Florentiæ Ducis galeatiis, Joanne Andrea Auria cum triremium aliquot manu Melsanam misso, Austriacus

Cor-

1572

Corcyra digreditur; ad Ducatum promontorium delatus, austro reflante, nocte Corcyraeum fretum reperere cogitur. Cephalenae dum speculatores, nostris ad Argostolium portum commorantibus, Austriaci triremes e longinquo inspectas significant, Surianus & Leonius regressi, hostes Methone esse afferunt, eodemque momento a Zacyntho turcicam classem in illud fretum tendere nuntiatur. Id Fuscarenis de navigiis servandis summopere solliciti curas auxit, cum adeo Austriaci iussione Columnam ac Gildandradam permoveri animadverteret, ut, cunctis neglectis, non navium, non periculi, non publicae incolumitatis meminissent, atque ut hostium effugerent manus, flammis absumendas censerent. A qua sententia abhorrens Fuscarenus, oppido (ut inde protegi facilius possent) propius succedere jubet; ac, ne quis aliqua ex causa eas deferat, edicto cavet; graeco equitatu, si quis ex navibus egredi, aut natatu, aut lintribus conetur, caedi praecipit.

Interea aliae Austriaci literae ad Columnam, Fuscarenum, ac Gildandradam afferuntur, ut cum tota classe Corcyram peterent. Vix dici potest, quantum ex hac ambigua consiliorum iactatione iis moeroris accesserit, quibus christianae reipublicae decus cordi erat. Jam quidnam spei praeclare rei gerendae superesse, dum foederatae classes inani itinerum cunctatione optimum anni tempus absumerent? hostis proterendi facultatem elabi; Cephalenem, Zacynthum, Cytheram, Cretamque diripi ac vastari paterentur? Verumtamen in occidentem conversae classes Corcyram appellant: ibi de bello administrando actum. Fuscarenus, quae ea aestate acta erant, Austriaco exponit: ingenti cum Corcyrae, tum reliquarum insularum Veneti imperii, quibus aegre commeatu administrari poterant, detrimento, magno militum ac ducum inertis otio torpentium damno transacta. Inde (cum eo anno in orientem non amplius profecturum Austriacum vulgaretur) ne hostium libidini atque injuriis tot Venetorum nomini addictos populos objiceret, ne Peloponnesii, qui a Selymo defecerant, prorsus deserere videretur, una cum Columna, ac Gildandrada in orientem profectum, foederis decus atque existimationem sustentasse; Graeciam in fide continuisse; saepius Uluzzalium ad cer-

*Fœderatorum
consilia
Corcyrae habita.*

tamen pellicere conatum; detrectantem, ac renuentem haud parvo detrimento affecisse: Ex eo cursu dejectos, atque ad se avocatos Zacynthum primum, inde Cephalenem, postmodum Corcyram non sine temporis jactura deventum: Nunc eo res loco esse, ut nisi mature consulatur, prorsus præcisæ atque obtritæ reliquæ hujus anni spes sint; celeritate tantum labentibus succurri posse rebus, si, omni abjecta mora, cum invicto tot virium robore denuo expansis in orientem velis, in hostem profisciscantur: nil ejusmodi suspicantes opprimi barbaros posse. Austriacus, Fuscarenò laudato, iis, quæ contigerant, oblitteratis, solvendum statim, atque in perturbatos ac perterritos invadendum censet; cuncta ad pugnam ineundam expediri jubet. Ejusmodi sententia postridie ejus dici a præconsultoribus probata: Corcyra digressi, ad Gomenitiarum portum deferuntur.

Suessani Ducis, & Joannis Andreae Auriæ, quos propediem Regis jussu ad classem accessuros cum Hispanis ac Genuensibus triremibus afferebatur, adventu non expectato, quarto idus septembris e Gomenitiarum portu solvunt. Erant in universum centum ac nonagintaquatuor triremes, quinqueres octo, inter quas Cosmi Florentiæ Ducis binæ; naves quinque ac quadraginta, Hispanæ triginta, Venetæ quindecim. His Adrianus Bragadenus, illis Rodericus Mendoza præerat. Mediam aciem, quæ duabus ac sexaginta constabat, tres foederati imperatores obtinebat: dexterum cornu Alvarus Baccianus, Sanctæ Crucis Marchio, lævum Jacobus Superantius legatus ductabant: duæ ac quinquaginta in utroque triremes censebantur. Sex triremium agmen, quod classem antecederet, Petro Justiniano, Melitensium præfecto, tributum, ea lege, ut si confligendum foret, in cornua sese triremes reciperent. E quinquerebus quatuor in mediæ aciei fronte, duæ æquis spatiis e regione dexteri, ac sinistri agminis dispositæ. In subsidiis Joannes Cardonius Sicularum præfectus cum septem ac viginti, ac Nicolaus Donatus, qui damnatorum Venetis triremibus imperabat, locati. Ita instructa acie, dum Paxum contendunt, a Joanne Bembo, & Petro Lomellino, qui Methonem ad res hostium explorandas se contulerant, affertur, turcicam classem partim ad Pilum, quod hodie *Navarinum* vocant, partim Methone, remige ac milite, mul-

*Federata
classis nu-
merus & in-
strutio*

*Joannes
Bembus &
Petrus Lo-
mellinus
nuntios de
Turcica
classe affe-
runt.*

1572

torum fuga morteque exhaustam, omnibus rebus egentem, recentia auxilia expectantem detineri. His nuntiis erecti cunctorum ad minime dubiam victoriam animi, summa Dei ope factum, ut barbari, quos præda ac rapinis exsaturatos, Byzantium concessuros credebatur, adhuc iis in locis, veluti certâ foederatorum præda, morarentur. Sed cum maxime celeritate opus foret, classe ad Antipaxon, reflante leniter vento, subsistente, paulatim Hispanorum ardor tepescere, ac fere restingui coepit: nuntii fidem elevare; minime credendum, Uluzzalium, foederatorum conjunctione cognita, diutius iis in locis moraturum, atque in certaminis aleam, qui antea pugnam cum minori numero detrectasset, descensurum; antequam ulterius progredierentur, quidnam consilii, eo ad Methonem, ac Pilum non invento, capiendum esset, decerni oportere: jam senescere autumnum, in hyemem anni tempus prolabi; majora moliri longum, ac difficile; minora agredi indecorum. Ex his licet de reversione tantum cogitare Hispanos haud difficulter pernosceretur; tamen Joannis Austriaci militari gloria succensus animus minime his commoveri vocibus, sed ingens desiderium vultu, verbis invadendi hostis præferre videbatur.

Itaque cum prius per Viscardum fretum pertransire decrevisset, allatis de classe hostium nuntiis, breviori itinere a læva Cephalene & Zacyntho relictis, Strophades scopulos prætervehi, proculque ab hostico iter intendere statuunt. Decimo octavo kalend. octobris ad Strophades perveniunt. Inde summa insequentis diei luce Oenufam pergere statuunt, ne turcicæ triremes, quæ, ut diximus, partim in Pilo, partim Methone erant, conjungerentur, atque, si se occasio daret, supremo certamine dimicarent. Verum id quoque consilium fatalis cunctatio pervertit: serius, quam oportuerat, coepta navigatio, neque noctu ad iter celeriter conficiendum velificatum; remorum contentione tantummodo laboratum, ut inalbescente cælo, decem a Pilo passuum millibus classis esset, neque Oenufam teneret. Quamobrem tuto triremes octoginta, quæ ad Navarinum constiterant, Methone cum reliquis conjungere hostes potuere. Ea re a nostris cognita, statim densari triremes, ad pugnam cuncta parari jubent.

bent. Ordinata acie, recta Methonem contendunt, ad ter mille & quingentos passus oppido succedunt. Ingens in cunctis alacritas: pugnam deposcere, nunc lætis cælum vocibus pulsare, nunc minis terrificisque clamoribus Turcas laceessere. Ufque ad alteram ac vigesimam diei horam Uluzzalium præstolantur; atque ut ei aciores ad certamen provocando stimulos addant, Marcus Antonius Columna, Marcus Quirinus legatus, Joannes Bembus, ac Nicolaus Lippomanus propius se inferunt. In eos triremes viginti, quæ nuper Navarino adveniant, deferuntur: utrinque ingentium pilarum displosione actum, Turcis a Divi Nicolai arce, quæ freti illius ostium occupat, non discedentibus. Exinde Turcas minime prælium subituros cognosci potuit.

*Fœderati
Turcas ad
certamen
provocant.*

Fœderati, ordinatis aciebus, quo vehementius hostes ad pugnam elicerent, oppido subeunt; sed cum Uluzzalius in eodem loco consisteret, aperteque prælium abnueret, Oenusæ caput prætervecti, ad Portum longum, in altero insulæ latere constitutum, pergunt, si forte ea ex parte postridie barbaros ad pugnam traherent. Ac dum Oenusam prætervererentur, ne postremum agmen carperetur, veriti, cornibus præmissis, duces a tergo insistant. Perturbatæ loci iniquitate duæ acies: Marcus Antonius Columna, Melitenensium præfectus, Joannes Bembus, Joannes Maripetrus, & Joannes Vasquus primi promontorium tenere. Hi cum obviis turcicis decem ac tribus triremibus congregiuntur; utrinque tormentis ferreæ pilæ excutiuntur. Uluzzalius interea cum sexaginta triremibus oppido digreditur. Nostri certaminis tempus adesse rati, repente pugnae signum edunt. Superantius, qui dextero cornu præerat, circumactisque in hostem triremibus, dexterum latus muniebat, frequentibus bombardarum ictibus acriter adeo in oppositos impetum fecit, ut inhibito remigio territi subsisterent. Antonius Canalius, qui alterum illius aciei caput prope mediam aciem obtinebat, animi impatiens, generosoque impetu sublatus, hostiles triremes aliquot, quæ procul ab insula ferebantur, cum Venetis rostratis viginti insequitur; ac jam sub tormenti jactum erant, horribilique strepentium tormentorum tonitru concutiebantur, cum Antonius Bragadenus, ac Vincentius Quirinus cum duabus quin-

1572

queremibus supergressi penitus fudere, magnoque metu ac detrimento sese recipere coegere. Ex dextero quoque cornu quod in ea circumductione lavam obtinuerat, sub Alvaro Bacciano in hostes triremium manus emittitur, neque intendentibus se tenebris tormentorum ejaculationibus finis imponebatur. Constans opinio fuit, si opportune, ac tempestive coeptum esset, ea die haud dubio praelio dimicandum fuisse, nostrosque in ea animorum concitatione, configendique desiderio usque in Methonis euripum, in quo reliqua classis confederat, certa prope illius dissipandæ, Methonesque potiundi spe penetrare potuisse. Hæc in causa fuere, ut foederati ea nocte aliam insulæ partem tenere nequiverint, sed gravi nautarum incommodo, nebulis obrecto, fulgetris coruscante, maritimasque procellas minitante cælo, mari detinerentur.

At concidente vento, cum pacatius æquor navigationi faveret, prima luce Gallum promontorium aquandi causa tenere. E montibus vero parce scaturientibus aquis, tantæque multitudini abunde potum non præbentibus, postridie ad Longam, amnem quatuor a Corone millibus, deferuntur. Locum continuata, densaque citriorum, olivarum, ac melomedicarum arborum virentia nemora fronde, flore, fructibusque conspicua, jucundum, ac peramœnum efficiunt. Ibi ne aquationem hostis adimeret, timentibus, jam enim *Misitra*, quæ quondam Lacedemon fuit, Sangiaccum cum equitibus ducentis adventare afferebatur, atque Uluzzalius, classe Methone relicta, ad nostros disturbandos, Coronemque tutandum suorum ad duo millia in ea loca ductaverat; Austriacus Franciscum Landrianum, castrorum præfectum, cum duobus Hispanorum millibus in litus, qua patentior ad flumen aditus hosti erat, exponit; nonnullas Italorum cohortes ex alio latere, ut aquationi incumbentes protegerent, exscendere imperat. Cum improvise Sangiaccus cum equitibus, Uluzzalius cum peditibus supervenit: inde usque in vespertum levioribus certaminibus pugnatum, e triremibus eodem tempore continenter in litus emissis pilis, licet arborum densitate visum, certosque ictus adimente, parum usui fuerint. In eo certamine Maynensis Marchio cum sex ac quadraginta ex Gallica nobilitate, quos secum adduxerat, magnum specimen virtutis præbuit: qua

con-

Federatorum & Turcarum levium certamina.

Maynensis Marchionis virtus.

conglobata magis hostium acies erat , magno impetu irrumpens , uno tantum e suis desiderato , complures e Turcis interfecit . Alexander Parmensis Princeps , qui hoc bello rudimenta futuræ virtutis hausit , Pompejus Columna , Joannes Antonius Aquivivius haud absimili fortitudine dimicavere . Neque ab ea laude ducenti circiter voluntarii , partim Itali , partim Hispani milites , immunes fuere , quos , inclinata in vesperam die , continuato labore fessos , numero ac viribus impares , cum ad naves se reciperent , valida manu hostes adoriuntur . In summo periculo versantibus , Moretus Calaber , Venetorum militum præfectus , consilio ac virtute opportune adest ; trepidantes sistit ; in hostem obversus , illius impetum reprimat ; acriterque invecus pellit funditque . Extracta continenti certamine die , Methonem nostri revertuntur , e portu denuo Uluzzalium elicituri .

1572

Alexander Parmensis Princeps .

Moretus Calabri virtus .

Cum ad eum locum , qui inter Gallum promontorium , & Caprariam insulam interjacet , qua Methones fretum in orientem protenditur , pervenissent , a captivis , qui ab hoste fugerant , affertur , hostes , munitione in tumultu ad freti hostium a parte dextera excitata , quinque in ea tormenta , ut christianæ classi aditum intercluderent , imposuisse . Eodem tempore turcicæ rostratæ quedam sese in conspectum nostrorum dedere . Ob id cum prælio dimicaturum hostem nostri existimarent , statim quinqueremes octo , quas totidem leviores remulco trahebant , certis distinctas intervallis , præmittunt . Freti angustias cum ordinata classe ingredi nequirent , tribus distincta ordinibus , qui se invicem sublequebantur , tertiodécimo kal. octobris ad tormenti jacium in Uluzzalii conspectum delati , copiam pugnandi faciunt . Ipse nil movens , paucis (quas diximus) triremibus præmissis , cum classe reliqua a litore non recedebat . Quinqueremes prægressæ , hinc Turcis , qui ad Ocnusam constiterant , illinc propugnaculo , quod freto imminabat , objectis , continenti bombardarum disputatione hostes fatigabant , licet detrimenti nonnihil nudatis lateribus acciperent . Nemo profecto erat , qui Turcas superbis elatos animis , toties laceffit , toties in Methonis conspectum ad certamen illectos , impune passuros arbitraretur . Attamen non regni dignitatis ratio , non bellicæ virtutis , cujus semper constantem laudem retinuerat , non turpis notæ dedecus a semel suscepta sen-

1572

tentia Uluzzalium deterrere potuere; quacumque ratione tueri classem, quam praelio decernere malebat. Frustra igitur laceffito ad praelium hoste, nostri ad Oenusa promontorium e regione munitionis in continente erectae consistunt. Ibi de bello administrando variis sententiis actum. Venetis dena millia peditum exponi placebat, quorum virtute pulsus, qui in tumultu confederant, capta tormenta in hostilem classem dirigerentur: *Haud difficulter haec perfici posse; paucos propugnatores; ad eorum numerum ostentandum, plura hostes tabernacula erexisse: neque, ut interea Uluzzalium classem adoriretur, pertimescendum, qui cunctis rebus instructus, Byzantio spe intumescens egressus, pugnam detrectasset: nunc multis funeribus, multorum fuga exhausta, gravissimis classe oppressa morbis, plerisque demississimis animis, nil ejusmodi ausurum; dum foederatos viribus auctos, numero & virtute superiores esse animadverteret: quidni igitur aliquid dignum aggredierentur, tumultum occuparent, tormenta caperent, certissimis hostilem inde classem ictibus obtererent, Metbonem demum in suam potestatem redigerent: id ni placeat, cur hostes, in ipsomet freto non adorirentur? an Uluzzalium, qui litora triremibus praetexuerat, ac toties provocatus nusquam responderat, timerent? an, si tandem praelium inire vellet, non victoriam in nostrorum manu esse? cum eo esse confligendum, qui impares animos, viresque ad certamen esset allaturus.* Haec a Venetis differebantur. Contra Hispani, decem peditum millium exscensionem disciplinae militari adversam dicere; neque tali robore nudatam classem hosti objicere, neque in fretum altius penetrare tutum affirmare: a dextera tumultum, a laeva triremes ad Oenusam commorantes nostros intercepturos; a fronte Divi Bernardini scopulum, qui inter munitionem, classem, & oppidum interjacet, objectum; atque ut latera, ac scopulus vincerentur, adhuc classem, oppidum, Divi Nicolai arcem superesse. In hac sententiarum contentione, ut certius vires, ac consilia hostium explorentur, decernitur. In Marci Antonii Columnae triremi forte consultabatur.

Austriacus, Fuscarenus, Superantius legati, insignibus septi ducibus, ingredi fretum statuunt; intentoque statim remigio ad Divi Bernardini scopulum contendunt, an tormenta in illo

lo disposita sint, speculaturi. Ea re inspecta, statim triremes aliquot turcicæ se e litore ad opportunum in nostros tormenti jactum ejiciunt; sed ne forte ab una tantum triremi in fretum ingressa in insidias præcipitarentur, substitere. Duces periculo animadverso, Navarini portum ab hoste relictum, aquationique valde opportunum petere statuunt; eo occupato, classem, Methonemque obsidere, naves Zacyntho adventantes tueri, Navarino potiri, certioribus de hostium rebus nuntiis firmiora consilia capere posse rati. Oenusæ promontorio superato, cum tantum a Methone extra tormenti jactum essent, quinquaginta circiter triremes, oppido relictæ, exilientes tergo fœderatæ classis insistant, frequentibusque ictibus postremum agmen carpere conantur. Verum Joannes Cardonius, circumacta acie, hostes sese recipere coegit. Nostros Navarinum tendentibus, tria equitum vexilla, scloppetariorum duo millia Methone digressi, per montis clivum aquatione nostros prohiberi eodem pergebant. Paulus Jordanus Urfinus, & Alexander Farnesius cum quinque partim Italorum partim Hispanorum millibus egrediuntur. Carolus Maynensis, alique voluntarii milites bellicæ laudis avidi subsequuntur. Ad eos continendos Marcus Antonius Columna, in quo summa erat auctoritas, mittitur: variis in locis acriter tota die dimicatum, Turcæ male habiti a litoribus turpiter summoventur.

Cum mari nihil succederet, cunctorum consiliis ad Methonem terra expugnandum versi, ut secundo ab urbe lapide decem peditum millia exponantur, qui tumulum capiant, ex quo tormenta cum in classem tum in urbem dirigantur, decernunt. Expugnata civitate, classem absque dubio in nostrorum potestatem casuram rati. Hæc ut tuto ad exitum perducantur, Joannes Mocenicus cum triremibus Venetis octo, Hispanis decem, ad pedites, bellicumque apparatus subvehendum, onerariasque Navarinum evocandas Zacynthum mittitur. Dum cuncta ad Methonem expugnandam comparantur, Navarinum adoriri statuunt, brevi ac nullo fere negotio eo se posituros opinantes, quod propugnatorum numero, tormentorum paucitate, commeatumque inopia laborare intelligerent. Verum inter hæc non una insidebat in Austriaci præconsul-
toribus sententia. Erant qui toti in reipublicæ christianæ

*Hispanorum
diversa sen-
tentia.*

1572 salutem ac decus intenti, minime cunctandum, matureque decreta perficienda censerent. Nonnulli ab his diverſi, de reverſione tantum cogitabant; ac, ne vergente in hyemem autumnō, aliquid moliretur, Austriaco denuntiabant. Ex ea animorum fluctuatione neque decem peditum millia, uti statutum fuerat, mittebantur, neque Navarinum tentabatur.

Joseph Bonus militarem machinam invenit.

Interea Joseph Bonus, molitionum extruendarum peritus, novam machinam commentus est, in qua, triremibus quatuor connexis, decem majora tormenta imponderentur, quibus dum Divi Nicolai arx quateretur, foederati tuto in freto hostilem classem invaderent. Ob id Venetæ triremes tres, ac pontificia, Pacis nomine nuncupata, armamentis nudantur; licet postea, ne immani magnitudine motui minus apta fatisceret, duæ tantummodo triremes adhiberentur. Has, hinc dextero, inde lævo latere complanatis, arte connectunt, malis, antennis, trabibus dispositis, crassissimisque funibus, qui subter aquam delati carinas complectebantur, constringunt. Ac ne sinistra triremis, in qua e terra propugnacula conficienda erant, suo pondere lævam deprimeret, oclusis doliis, fabuloque intra contabulata immisso, æqua lance libratis, propugnaculum in læva secundum longitudinem altitudine novem, crassitudine decem & octo pedum excitant; atque ex arte sex locis in quibus tormenta cum vehiculis statuerentur, distinguunt. Ea ut ejaculationum impetu retrorsum acta sisterentur, præter firmissima retinacula, in exteriori dexteri navigii latere scalis vinctis, repagula ad excipiendum impetum conficiunt, & ad machinam sustinendam circumquaque bene compacta, atque clausa dolia triremibus confixa adhibent. Valde machinæ ratione Austriacus oblectabatur; Columna, ut illi gratificaretur, humo propugnacula infarcienda curavit. Verum cito Fucarenus, quam parum in ea præsidii foret, cognovit. Perraro enim accidit, ut solertis ingenii nova excogitata, quamvis statim ad capiendos animos inusitata rei specie magnam vim habeant, pares exitus fortiantur.

Dum e Zacyntho triremes ac naves expectantur, machinæque perficiendæ incumbitur, quotidie aquandi causa ad propinquum amnem, non absque hostium detrimento ac cæde decertabatur; qui cum nostros arce non possent, de fluminis

cur-

curfu avertendo cogitabant : sed ne rem conficerent , propinquorum montium cacumina obstitere . Interim vero , ne ad pugnam cogerentur , obsepire in fretum iter munitionibus tormentisque adnitebantur . At navibus Navarinum delatis , de novo de exponendo peditatu , atque eodem tempore de invadenda classe ab ea parte , qua Divi Nicolai arx sita est , agitatum . Tum acrius , qui discessum Austriaco suadebant , urgere : *Nautici panis angustiam , quæ in dies magis magisque augetur , obtendere ; hostes peditatu , atque equitatu augeri ; Græciæ Beglerbegum cum viginti equitum millibus ad Methonem subsidio firmandam properare ; nil ante ejus adventum ad exitum perducî posse ; eo vero accedente , inglorium abscedere , parum estimationi consentaneum esse .* His mirum in modum Veneti imperatoris animus excruciabatur : *Nilil tanto virium apparatui , nihil Europæ Principum expectationi quod respondeat , actum ; tempus inutili cunctatione , disceptationibus , altercationibusque insumptum : nunc , cum reliqua deserint , commeatum inopiam causari ; in arcto res non adeo esse , ut omnino discedendum foret , Navarinique tutissimus portus aquisitioni , ignitioni , cunctisque classi exercituique necessariis opportunus defereretur : Methonis oppugnande , invadendæque classis nuper capta consilia mirifice ea loci opportunitate adjuvari ; e Messana navigia pane nautico onusta expectari : an vero liberum turcicæ classi iter Byzantium relinquendum , ut vere novo animis , viribusque audacior effectus hostis insurgat ? cur suscepta semel de prælio incundo sententia immutaretur ? an vani de Beglierbegi Græciæ rumores perterrefacerent , quem procul abesse constaret ? præsentî occasione utendum , ne partem superiori anno virtute ac sanguine ingentem victoriam , nostris dissidiis , parumque coalescentibus animis corrumpamus .* Tantum Fuscareni oratio poterat , ut , reliquis imperatoribus in suam sententiam perductis , extructam machinam (licet parum adjumenti allatura existimaretur) Divi Nicolai arci admoventi jussissent ; fauces ingressi commorantem ad litus turcicam classem adoriri decreverint , quam vel a litore digressam , certamen , explorata prope fœderatorum victoria inituram , vel metu detrectantem perturbatam , propugnatoribusque in litus sese ejicientibus vacuum , prædæ celluram arbitrabantur .

An-

1572

Hispani
Austriaci
ad profa-
lium in
accidentem
horantur.

Antequam vero fretum ingrederentur, quindecim peditum millia prope Methonem opportuno ad oppidum classemque oppugnandam loco exponere statuunt. Eo consilio ducum evulgato, regii curatores Austriacum adeunt; affirmant, in quinque tantum ac viginti dies commeatus suppetere, nec ad Messanæ quidem iter suffecturos; proinde de reditu quamcelerissime cogitandum; non iis, quæ multa opera, tempore egerent, vacandum; neque Philippi Regis classem, qua maxime christiana respublica nitebatur, vel tamis periculo, vel hosti temere obijciendam: cum præsertim ex ea, quæ singulari studio machina confecta fuerat, nihil emolumenti percipi posset, vel quod nimium depressa, ne undis absumeretur, periculum foret; vel quod non ingesta satis, uti oportuerat, in propugnacula humus fuisset; vel quod, ne crassiorum tormentorum dispendio disiecta collaberetur, verendum. Ad hæc, ut e Navarinæ portu Methone quateretur, tranquillo mari opus esse, quod vel ob cæli tempestates, vel ob anni rationem ambigeretur; insuper profundo nimium prope Divi Nicolai arcem pelago ægre in anchoris loco opportuno, vel ad castellum quatiendum, vel ad hostiles ictus excipiendos posse consistere: neque in postremis complurium uirorum fortium, ducumque periculum habendum, qui objectis hosti pectoribus, machinam tutaturi essent, quæ neque velo, aut remis agi, neque temone circumagi apta, triremium remulco, quæ haud dubie hostilibus tormentis objicerentur, indigeret. His permotus Austriacus, quantum panis nautici in Hispanicis triremibus superesset, sedulo inquire juberet.

Fuscarenus nihil omittit, quo Austriaci præconsultores, qui ad præclare bellum administrandum propensi erant, in officio contineat. Commeatum, qui brevi cum Messana, tum Venetiis expectabantur, spe sustentat: quidquid annonæ in Venetorum classe sit, cum Hispanis commune habiturum pollicetur. Rogat, obtestatur, ut, tandem omni deposita mora, prælio cum hoste decernatur. *Turcas Methonis mœnibus, litoribusque protectos delitescere: non numero, non viribus polle-
re; torpore quidam ac veluti veterno obsessos, nostrorum conspectum, fugertiaque arma non toleraturos. Quid indignius,
quam, ad Navarinum fœderatis commorantibus, illis impune red-*

reditum in Hellespontum permittere, quorum classis oppleta fueribus, commeatu egens, paucis triremibus exceptis, vel notis, vel maritimarum tempestatum opportunitate, Uluzzalio duce, quem iidem Turcæ odissent, fugam capturis, citra pugnam dissipari, atque opprimi posset? Verum licet Austriae ingens gloriæ cupido accenderet animum; attamen quominus expedite in publicum bonum incumberet, ab iis, quos sibi Philippus præconsultores dederat, detinebatur. Ac dum frustra commeatus absumuntur, tempusque teritur, Græciæ Beglerbegus cum copiis appropinquabat: jamque complures e Sophia equites haud longius quam mille ac quingentos passus a litoribus castra locaverant, quotidieque usque ad amnem, ex quo a nostris aqua hauriebatur, procurabant. Duodecim peditum millia in tria distincta agmina iis objecta sunt. Italis, qui Regi militabant, Paulus Jordanus Ursinus, Hispanis Franciscus Landrianus, Venetis Paulus Ursinus præerant, qui Moreto Calabro ad tumulum oppido propinquum capiendum militum manum attribuit. Verum Turcæ micantium undique in planitie ac collibus armorum fulgore, nuperque a Marco Antonio Columna, & Paulo Jordano Ursino illata clade perterriti, propius pedem inferre non ausi sunt.

Sed Beglerbegi copiarum in dies nova accessione, de Methone expugnanda, deque invadenda classe nostrorum irritis consiliis, cuncta ad Navarinum oppugnandum versa sunt, quo opportuno, eodemque amplissimo portu media in Peloponneso potirentur. Impositum est Navarinum (priscis Pylum) præcelso ac prærupto jugo. Qua in orientem solem vergit, recto clivo collis in litus defiliens, in arcum isthmum desinit; qua occidentem respicit, mille ferme passus leniter declinans, ad angustum euripum pertinet, qui illum ab scopulo in austrum acute prominente e regione continentis determinat, minoremque scopulum oppositum, eidem continenti objectum habet, ex quibus portus fauces constant. Ab isthmo binæ panduntur semitæ, quæ oppidum veluti brachia circumplexæ, ad occidentalem portam media mœnium parte in turris latere sitam junguntur. Dexterâ ab isthmo ad oppidum via patet; læva ab isthmo non modo, verum etiam e portus litore, quod ab imbre vicinis e montibus humum ac lapides aggerante,

æstu

*Navarii
expugnatio
deserta, &
ejus situs.*

1572

*Alexan-
dro Farnesio
Navarini
expugnatio
consecrata.*

æstu pelagi reciprocante, seseque objiciente, conficitur. Ejus expeditionis munus ab Austriaco Alexandro Farnesio delatum est. Quinto nonas octobris quinque Hispanorum millia illius auspiciis; Itali pontificii quingenti, Pompejo Columna præfecto; Veneti totidem, qui Moreto Calabro parebant, exscendere sunt jussi. Expositis quin etiam sex muralibus, aliisque minoribus tormentis Gabriel Canalius præficitur.

*Moreti
Calabrisior-
tudo in
Turcarum
impetu sus-
tinendo.*

Ad hostium explorandos animos crebra ejaculatione oppugnatio incipitur: e moenibus acriter decertatur. Sed cum a dextera lævaque intercludere Turcis iter statutum fuisset, nostrorum incuria, sinistra tantum, quæ & triremibus, & castris satis tuta erat, obsepta est. Itaque Uluzzalius, qui cum duobus partim peditum partim equitum millibus eadem die Methone digrediens, ad isthmum pervenerat, a dextera illatus, turba imbelli inutilique abducta, quadringentos selectos milites in oppidum invexit. Egregiæ virtutis specimen ea die Moretus Calaber dedit, qui omnes ad oppidum aditus nostros occupasse ratus, cum suorum manu se usque ad moenia intulisset, tumultoque protectus, continenti sclopporum disputatione a pinnis, moenibusque hostes arcere niteretur, improvise a tergo ab Uluzzalii milite, a fronte ab oppidanis ad subsidia excipienda ac tutanda exeuntibus, est interceptus. Sed ne minimum quidem territus, fortiter dimicando, multis hostium cæsis, paucis e suis desideratis, ingruentem impetum sustinuit, in tutumque se recepit. Ex eo eventu magis magisque ad discessum erecti Hispani fremere, subsidio inducto, Turcas rem extracturos, commeatum inopiam augeri, diutius in ea regione asque periculo consisti non posse. Veneti contra, ne suscepta oppugnatio defereretur, contendere; Navarino capto, annonam e Peloponneso suffecturam; Antistitis illius provinciæ fratrem, aliosque procerum nomine, milites commeatusque affatim offerre: Navarini obsidione hostilem classem Methone absumi. Itaque Michael Moncata cum mille ac quingentis Hispanorum peditibus noctu dexterum aditum valde hosti opportunum occupare jubetur. At cum ratio ac tempus perficiendæ rei, discrepantibus sententiis, traheretur, milites exponere, atque in crastinum jussa expectare Moncata præcipitur. Nocte, densissimis imbribus, furente vento,

ac

ac frigore , accessu cum tormentis impedito , madefactis ac fessis militibus , alii submituntur . Verum oppidani nostros nullis protectos munitionibus , quod humus ad aggeres conficiendos deerat , conspicati , summo mane ingentium pilarum e moenibus emissionem , duo majora tormenta prosternunt , quæ in saxorum tumulum impacta , complures e nostris interfecerunt ; Turcæ , qui extra oppidum majori numero excreverant , aditu occupato , Moncatæ conatus irritos fecere .

Cum igitur subsidia a Navarino averti non possent , Austriacus , ac Columna maturare discessum parant , urgentibus præsertim Hispanis , quod , magna planitiei parte tentoriis hostium occupata , certis nuntiis Beglerbegum cito affuturum afferebatur ; quod moenium pars quatienda lapidosa existeret , ac non adeo facile verberationi cessura videretur ; quod moenia humo oppleta objicerentur ; denique quod hostes commeatu , ac tormentis instructi , nostros autem , priusquam moenia subirent , annona defectura esset . At Fuscarenus receptum foederatis indignum , parum tanto apparatus respondens , improbat . *Cur enim oppugnationem cœpissent , si eam exemplo deferere statuerant ? an non initio ea omnia perpensa , ac discussa esse ? an spei , ac pollicitis hæc respondere , quorum universum pene orbem fama repleverant , eo anno Byzantio Turcas ejectum iri ? Quid in posterum vel audaciæ , vel fidei in iis futurum , qui ex Selymi ditionibus arma pro foederatis induerant , cum inani expectatione decepti , tot viribus ne parvulum quidem in Peloponneso oppidulum capi potuisse intelligerent ? vereri , ne ab eo hoste , quem diu obsederant , pulsos fuisse plerique existimarent , indeque perpetua christianæ classi iniusta nota , parva gloria turpi discessu foedaretur ; dum Turcis liberum aditum , Navarino non expugnato , permitterent : Beglerbegum forte pertimescerent , qui duo fere milliâ passuum ab isthmo castrametatus , ex angusto dexteræ viæ aditu neque suppetias oppido ferre , neque , tot strenuis ac pugnacissimis militibus adversantibus , tutari posset ? Panis nautici ne inopiam obtenderent , quem paulo ante in medium fere novembrem mensem suppetere cognitum fuerat ? tantumne biduo , a quinto nempe ad tertium nonis octobris insumptum ? propediem navigia commeatu onusta adfutura , ad quorum adventum ur-*

gen-

1572 gendum triremes ab Austriaco obviam missæ fuerant? omnia sibi incommoda una cum Veneta classe perpeti statutum esse potius, quam famæ ac nominis existimationi, quibus præsertim res militaris nitebatur, jacturam faceret. Hæc a Veneto imperatore vehementi animi ardore differebantur.

Austriacus, ne, invitis Venetis, discessum moliri videretur, humanissimis verbis usus, repugnantem ac fere coactum se id consilium amplecti fatebatur: *Necessitati, cujus in mortalium eventis ingens vis esset, obtemperandum; non ignorare quantum inde communibus rebus detrimenti accederet, quantum sibi ipsi de præteritæ gloriæ cumulo adimeretur, dum se magni illius Caroli filium primo juventæ flore, militari gloria succensum, ingenti fama apud cunctas gentes parta, ex superioris anni victoria mortalibus in magnam spem erectis, nulla re gesta, in occidentem vela reflectere, neque tam præclaros orsus prosequi cuncti intelligerent: sed quis de sua vel in commune bonum propensione, vel de naviter administrandi belli, hostiumque profligandorum studio, quod, præter gloriam, summam utilitatem conjunctam habet, ambigere queat? Non sibi regna, non provincias, non subjectos populos, quibus imperitet, esse: cuncta in sua dextera, quam & Betica, & Peloponesiaca victoria nobilitaverat, sita: cur igitur tantis incitatum stimulis, non totum in bellum exarsurum? non quæcumque mortalibus carissima sunt, vitam denique ipsam huic decori posthabiturum existimaret; pro qua nullum periculi genus, non hostium tela, non sudorem, non frigus reformidasset, sæpius sub armis ardentissimos solis æstus, noctis vigilias patienter tolerasset; modo astu, modo palam ad certamen, uti optime universi noverant, barbaros provocasset? Nunc eo loco res esse, ut cum suæ fidei fœderatam classem commissam animo cogitaret, ne quid detrimenti acciperet, sibi summopere cavendum arbitraretur: non cum barbarorum telis, non cum maris tempestatibus, ac procellis, sed cum fame luctandum: eo rebus redactis, ut vix paucos dies cibaria tot hominum millibus suppeterebant. An certæ internecioni regiam classem, tot vires, tot apparatus, quibus christiana respublica niteretur, objiceret? an nudatas præsidiiis tot gentes ac populos acerrimorum hostium crudelitati, ac libidini permetteret? Id vero summa adsevera-*
tione.

tione, persanctæque Fuscareno polliceri, obviis in itinere navibus alimenta classis suppeditantibus, turcicas se ditiones adoriturum. Interea rogare, istam animi ferociam, atque in hostem irruendi cupiditatem comprimeret, neque regiam, ac pontificiam classem diutius panis inopia conflictari sineret: hosce animos in annum sequentem reservaret, quo majori conatu recentioribus viribus, certiori spe in pavidos ac consternatos metu Turcas impetum destinaret. Demum, ut qui ab reliquorum sententia nunquam abhorruerat, nunc a reliquis ne se jungeretur, obnixè petere, atque obsecrare. His licet Venetus imperator vehementer repugnaret, tamen cum obsistere non posset, in aliorum sententiam, ne vulgata ducum dissensio communi bono obesset, invitatus descendit. Itaque deductis tormentis, bellica soluta machina, milites cum Farnesio, nullo obsistente, conscendunt.

*Fœderati
Navarini
obsidionem
deserunt.*

Nondum classis e litore solverat (octobris nonæ erant, quibus anni elapsi victoriæ dies solemni gratulatione recurrebat) cum ab exploratoribus affertur, ab Oenusa insula navigium (quod Austriaci fuisse postea compertum est) adversa tempestate in Echinadas delatum, Cytheram appulisse; ibi fœderata classe non inventa, ut ei se adjungeret, Pilum petens, vigintiquinque triremium turcicarum manu ab Uluzzalio emissâ, circumventum oppugnari. Eo nuntio allato, ex templo Austriacus profectionis signo edi jussu, galeatiis ac navibus relictis, e portu reliqua raptim subsequente classe, prodiiit; tantumque Methonem se intulit, quantum Navarinum intervallo reliquerat. Uluzzalius, suarum triremium periculo animadverso, cum aliis circiter septuaginta sese in nostrorum conspectum dedit, eo fortasse consilio, ut in altum elatus, fœderatæ classis in turcicas triremes invehentis postremani aciem carperet, suosque periculo eriperet; quod ita facturum nostri ex eo conjectaverant, quod inter Divi Nicolai arcem munitionemque in litore a dextera parte erectam substituisse animadvertissent. Austriacus una cum Fuscareno, donec universa cogeretur classis, suosque in ordines cuncti concederent, immobilis stetit. Jacobo interea Superantio præcepit, ut a læva, triremium collecto agmine, Uluzzalio sese opponeret; in altum vero Marcum Antonium Columnam, Alvarum Baccia-

1572

cianum, Antonium Canaliū cum alia manu emisit. Superantius ad Methonis portus fauces in barbarorum conspectum illatus, crebra tormentorum ejaculatione contra Uluzzalium magno impetu tendit. Ille tandiu moratus, dum leviori tantum pugna eminus Superantium depugnaturum arbitraretur, cum supremo praelio commissurum animadvertisset, remigio inhibito, triremibus circumactis, rursus urbis moenia subiit. At acrius insilens Superantius, continenti machinarum displosione adeo se in portum invexit, ut colubro moenium urbis partem prosterneret. Austriacum vero cum reliqua regredi classe conspiciens, nihil ab hoste laesus, ad suos revertitur. Diversa ex parte Columna, Baccianus, ac Canalius expeditis cum aliquot triremibus, sese acriter intulere, licet non adeo opportune, ut turcicis vigintiquinque recenti remige instructis, inter Oenusam, Caprariamque insulas receptum impedire possent. Iis intento remigio appropinquantibus, ne quid detrimenti accideret, Fuscarenus cum suarum triremium agmine praesto fuit. Mamutes, Lemni Sangiacus, Ahenobarbi illius, cujus famam praecelara maris facinora nobilitaverant, nepos, nimium navigii velocitati fidens, dum se a navi divelli non patitur, itinere a Bacciano interclusus, & a latere impetitus, temeritatis, triremi capta, poenas dedit. Ipse captivi Christiani manu, quem paucis ante diebus per summam contumeliam verberatum vulneraverat, obtruncatur. In vesperam vero vergente die, Austriacus proras Navarinum obvertit, Superantius in Uluzzalium postremo agmini, quod longius se in altum extulerat, haerentem, frontem vertere, donec classis universa cogeretur, iussus; Turcisque inspectantibus, Mamutis triremis, non absque ignominia, abrepta est. A summo mane usque ad solis occasum his pugnae simulacris, modo sese inferente, modo recipiente hoste, dies extracta.

*Mamutis
triemis
capta &
ejus caedes.*

*Federata
classes Za-
cynthum
proficiscun-
tur.*

Onerariae, & galeatae, quae in Navarini portu substiterant, classes propinquas in procinctu pugnae esse conspicatae, sublatiis anchoris, e portu egressae fuerant; in reditu ab Austriaco Zacynthum petere jubentur; ipse eodem cum Fuscareno, universaeque classe contendit, ingenti metu levatis Turcis, qui sex dierum spatio, quo Bassa, ac Beglerbegus iis in locis morabantur, ad extremam rerum omnium inopiam redacti, prope spem

spem salutis abjecerant, Uluzzalioque in primis, qui consilii inops, fractus animo, Selymi iras pertimescens, cum sex ac viginti triremibus in Numidiam fugam meditabatur. Foederati in Zacynthi fretum delati, quod eo anni tempore minus tuta statio videretur, Guiscardum Cephalenes portum petunt. Ibi, coorta tempestate, Fuscarenō licet dissuadente (tanta reditus cupido Hispanorum inceserat animos) furenti atque agitato pelago se committunt: vixque occidente sole, in medium Ambracium sinum delati fuerant, cum, nimborum repente exorta vi, colluctantibus ventis, tonitruis, fulminibus, densissimisque imbris e cælo decidentibus, naves transversæ aguntur; triremes, quæ postremum agmen obtinuerant, rursus in Guiscardum deferuntur; aliæ in altum abripiuntur; nonnullæ, quæ nondum condito sole, in Paxi conspectum venerant, iter Corcyram cœptum persequuntur; pontificia triremis, quam Divi Petri vocabant, inter Paxon & Rillam brevibus illisa est. Nocte media Austriacus, Columna, ac Fuscarenus Gomenitiarum portum tenere, ibique, quoad triremes reliquæ convenirent, substitere.

*Hispana
classis tem-
pestate ja-
ctata.*

Interea cum onerarias duas comineatu onustas Corcyram apulisse, aliasque expectari nuntiaretur, Fuscarenus, ne institutum iter prosequantur, sed adhuc aliquid adversus hostem moliantur, hortatur; suadet, onerariis, galeatiis, aliisque relictis impedimentis, ex omni numero centum ac quinquaginta selectis triremibus, remige, milite, bellico apparatu apprime instructis, proculque ab hostium in Peloponneso speculis in altum elatis, Cytheram pergant, Turcas Maleam promontorium transientes adorianur; si prætervectos intellexerint, recta in Hellespontum, aut quo melius visum fuerit, contendant; palantes, metu perculsos improvise facile opprimi posse. Quod ita eventurum fuisse, re ipsa postea constitit. Uluzzalius enim nostros Zacynthum petiisse per exploratores intelligens, perturbata ac fere disiecta classe, Maleam pervenerat; ibique, borea flante, cum promontorium superare non posset, aliquot dies morari coactus fuerat. Ceterum a Fuscarenī sententia abhorrens Austriacus, Leucadem potius oppugnandam censebat, quod ab omnibus imparata, cito in potestatem casura videretur. Dum vero Superantium, qui ad cogendas tempestate jactatas triremes pro-

*Naves com-
ineatu onu-
stæ Corcyrā
perveniant.
Fuscarenī
sententia de
classis Tur-
cica perse-
quenda.*

1572

fectus fuerat, praestolantur; multa de Leucadis situ, deque iis, quae ad oppugnationem necessaria erant, disceptantur. Dux Sueffanus, Joannes Andreas Auria, Aurelius Fulgosius cum triremibus tredecim, ex altera parte Superantius cum classe reliqua supervenit. Adventu denuo spes revirescere: adhuc hostilem classem, si celeritate utantur, vinci; adhuc Leucadem, aliaque turcicae ditionis loca peti posse sperabatur. Verum rerum omnium gerendarum spes momento concidit, cum ad urgendam Austriaci profectionem Sueffanum venisse vulgaretur.

Veneto-
rum querela
et Hispano-
rum disces-
sum.

Veneti ingenti dolore perculsi, vix a querelis continere se poterant. Fuscarenus omnes ejus anni successus commemora-
bat: *Ad Corcyram exitialem Venetae classis moram, militum ardorem, navalium sociorum robur otio exhaustum; inanem Hispanicae classis expectationem, durum ac viginti triremium, quinque peditum milium subsidio, dum maritimae vires alio aversae privatis Philippi rebus operam navarent, elusam: nequaquam ob id imminutos Venetorum animos, quin in barbaros numero ac viribus superiores invadendum censerent: victoriam a sociis prope e manibus ereptam; ad Corcyram evocatione, quidquid spei reliquum erat, obtritum: quas primo vere coire foederis praescripto oportuerat vires, kal. septembris convenisse: sero in orientem profectum: commeatum obtentu, Navarinum, Methonem, classem hostium relictam: victoria amissa, in hostibus audaciam, in nostris contemptum ac desperationem exortam: Uluzzalium, qui in fuga tantum spem posuerat, foederatorum discessu sublatum, evanescentem cum classe in Hellespontum trajecisse. Haec Fuscarenus. Contra Sueffanus: Non levi ex causa, sed belli ingenti suspicione, qua tunc Belgium ac Insubres laborabant, Austriaci adventum, classis conjunctionem aliquantisper dilatam: at foederatorum commoda animo Philippum volutantem, gallici tumultus, africanarum rerum oblitum, Joannem Austriacum in orientem misisse: militari annona antea insumpta, in eas commeatum difficultates compulsos: nunc vero quo praeepto militari, propinqua hyeme novas institui oppugnationes? an ea anni tempestate absque tentoriis sub dio in hostico degendum? an ingenti hac classe sibimet oneri futura, maria naviganda? cuncta discessum suadere: ine-*

unte

ante vere omnia in hostem consilia, omnes impetus dirigendos. Itaque Austriacus Corcyram delatus, biscocto pane triremibus imposito, Columna ac Fuscarenò Buthrotum usque comitantibus, Messanam iter arripuit; ibique, missione Italis peditibus concessa, Hispanis Germanisque, qui supererant, in hyberna missis, Neapolim, in Hispaniam mox trajecturus, contendit. Ea re a Gregorio Pontifice Maximo cognita, ne quæ in sequentem annum paranda erant, mora corrumpere, Austriacum ab itinere avertit, Columnamque Philippo legavit, ut de rerum præsentium statu edoctum, ad apparatus urgendos impelleret.

Veneti, lustrata ad Corcyram classe, recensitisque copiis, rursus de Leucade invadenda consilio habito, quod res dura admodum appetente hyeme videretur, tandem nihil movendum censuere. Quo tempore Philippi Leonii triremis, cum scriba, ubi tormentarius pulvis asservatur, parva lucerna forte eo ingressus esset, delapsaque favilla, statim tabulata, antemnas, malumque in aerem, incredibili impetu ac strepitu sustulisset, eademque ingenti pondere cecidissent, diffiliit: quadraginta, qui in ea erant, viri interiere. Trierarchus repentino percussus motu, in mare se eiciens salutem consuluit, cum reliqui ad Phanum invadendum religionis ergo descendissent. Interim a Fuscarenò naves ad cibaria, bellicosque apparatus convehendos in Cretam, Venetias, ac Messanam missæ; ex iis Cypria ingentis magnitudinis, tempestate acta, armamentis perfractis, in Adriaticum sinum abstracta, cum in urbis portum incolumis pervenisset, sævius intumescere ac furente mari, abruptis funibus, aquarum vi in brevia, qua altior aqua extabat, compulsæ, ex angustiis nulla arte educi potuit. Alia ex parte Thomæ Mauroceni navis fluctibus ac vento jactata, tandem supra Sasonem scopulo illisa est. Joannes Mocenicus, ut præfectorum aliquot, voluntariorumque insignis notæ militum, qui in ea erant, salutem prospiceretur, quæque ex naufragio supererant, recuperarentur, cum quinque triremibus eo proficisci jubetur. Qui in navi erant, in litore munitione raptim extructa, armamentis ac machinis navigii adornata, ad hostium impetum excipiendum se egregie comparaverant; at omnes, Mocenico adveniente, Corcyram perducti sunt.

Dum ea æstate vario eventu bellum in oriente administra-

*Philippi
Leonii tri-
remis com-
busta.*

1572 tur, in Illyrico Clissæ oppugnatio tentata est. Rem uti eveniret quam brevissime expediam. Arx expugnationi fere impervia, octo a mari passuum millibus, in Spalati finibus, edito ac prærupto monti imposita est, quam avorum nostrorum ætate Petrus Crosichius obtinebat. Eam postea Suleymanus diutina obsidione perdomitam suo imperio adjecit. Ad eam occupandam jam tum a belli initio Fuscarenus, dum legati munere in Illyrico fungeretur, animum adjecerat, quod caput provinciae esset; eaque occupata, sibi ad universam Boffinæ provinciam obtinendam aditum fore speraret. Itaque, Cara Bassa multis pollicitis ad arcem tradendam illecto, Hestori Throno, qui antea Jaderæ prætor fuerat, Spalatum missio, negotium mandaverat. Fuscareno vero classis imperatori declarato, cum Aloysius Grimanus in Illyrica legatione successisset, quacumque ratione Clissa potiri enitebatur. Forte nostris ex circumjecta regione adversus hostes irruentibus, Thronus animadverterat, Clissæ propugnatores, quorum pars Turcæ, pars Christiani erant, classico incitatos, cunctos fere arce egredi. Eam per insidias oppidum aggrediendi occasionem opportunam fore ratus; Mustaphæ, quem sibi antea muneribus, promissisque conciliaverat, rem aperit. Ille cum sociis Mosonem montem quingentis a Clissa passibus clam infessurum, atque ex ea parte vel astu, vel vi portam continenti obversam, si Thronus præsto ei cum militum manu adsit, occupaturum pollicetur. Aloysius Vendramenus, Hieronymus Cipsius, ac Georgius Julinovichius, qui a Turcis ad nostros defecerat, ut Mustapham cum tribus sociis in Brachiae insulam ad colloquium cum Grimano legato adcerfant, mittuntur. Ibi singulis constitutis, prævalida militum manu triremibus imposita, ad Scoltam insulam (abest ea quinque a Spalato passuum millibus) legatus se contulit. Verum Mustaphas vel difficultate, vel metu suorum permotus, re infecta, cum cognatis Spalatum transfugit. Eo eventu nequaquam Thronus deterritus, supremam fortunæ aleam experiri statuit: Julinovichium, Vendramenum, Cipsum cum selectis quadraginta militibus, ac scalis mittit, ut qua parte confragosior tumulus erat, moenia scandere, & clam oppidum ingredi conentur. Joannem Cesanam, peditum præfectum, cum armatis trabibus ad portas, murosque per-

fin-

fringendos idoneis subsequi jubet. Ipse ad arma, & commeatus in Clissam, dato signo, ex Archiepiscopi oppido invehendos, opemque ferendam cum equitatu substitit. Qui primi Clissam pervenerant, suburbium capiunt, incenduntque; qui cum Cesana subsequebantur, trabibus in itinere relictis, cum post exortum solis supervenissent, discessumque meditentur, eos, re cognita, in suburbia redire imperat. Ipse interim trabes, scalas, aliosque apparatus adduci, ut aperta vi oppugnatio institueretur, curat. Parva itaque equitum turma Thronus regressus, Dandinum equitem e Tragurio cum militum manu per clivum montis ad se venientem offendit, eique per tubicinem, ut Clissam celerrime contendat, seque cum Cesana jungat, præcipit. Verum prædæ cupidine insolens militum animus cuncta pervertit; nam per Throni semitas, e tumultu præda onusti, vagi palantesque nullis imperiis, nullo infamiæ metu se demisere. Ita sæpius Clissa irrita conatu, militum, vel metu, vel avaritia tentata.

Haud multo post Aloysius Grimanus legatus ad Macariscam, Illyrici oppidum, in Reipublicæ limitibus constitutum, ex quo ingens mercium copia ex Thracia, Græcia, Epiro, aliisque turcicis ditionibus in Italiam importatur, occupandam se convertit. Ad portum, situs ratione inspecta, colloquioque cum peritis locorum habito, comperit, centum ac viginti passuum exciso spatio, Chersonesum, qua statio conficitur, abscindi a continente, atque in insulæ formam redigi posse; eo facto, nullo negotio oppido, ac portu potiturum. Itaque munitionem ad protegendos milites perducere imperat: ei Junium Pompejum, Comitem Veronensem, militiæ præfecturam gerentem, una cum Joanne Baptista Zucco ejus concive, ac Joanne Baptista Fusbario Brixienfi, cum cohortibus aliquot, Uschocorumque manu, in universum trecentorum ac quinquaginta præficit. Ipse Jaderam recentia militum subsidia ac flos ad opus conficiendum missurus revertitur, hostes hyemis asperitate ac nivibus, quæ montium itinera oppleverant, ab ope suis ferenda impediri posse ratus. Sed vix Jaderam pervenerat, cum repente gravissimo morbo correptus est: dilati in dies apparatus irritum inceptum reddidere. Junius Pompejus de hostium adventu certior fa-

*Aloysius
Grimanus
Macariscam
invadit.*

1572

ctus, turrem a litore passus sexaginta ad boream cum minori altera ad orientem sitam, domumque in austrum vergentem occupat. Cum reliqua militum manu in Chersonesum se recipit, ibique raptim propugnaculum, quo se tueatur, excitat. Cæli inclementia multi milites absumpti, sæpius certamina cum Turcis habita, in quibus militari disciplina, astu, atque animi robore nostri superiores fuere. Inter hæc duo peditum millia, quæ a præfectis quatuor (*Vaivodas* vocant) ducebantur, superveniunt; adversus horum impetum munitiones a Grimano institutas nostri egregie propugnant, Turcas sexaginta cædunt; reliqui propugnatorum majorem numerum veriti, quod miro artificio hastas, contos, aliaque id generis arma erigenda in castris Junius curaverat, quæ militum quassata manu speciem bellatorum ostentarent, abscedunt. Ea re nostrorum aucti animi; Junius in omnia intentus, nihil, quod ad tutandum locum attineret, prætermittebat. Verum cum certis nuntiis perferretur, Clissæ ac Neocastri præfectos cum octies mille peditibus propediem affuturos, jamque minora tormenta equis imposita adveherentur; Uschocis cum aliquot eorum ducibus, aliisque militibus dilapsis, ingruenti multitudini cedendum existimans, reliquis in Marci Antonii Contareni triremi, qui eo antea se contulerat, deductis, Jaderam revertitur. Ita Macarschæ quoque oppugnatio irrita fuit.

Junii Pom.
peji astus.

M. D. LXXIII.

1573

CEterum nulla re magis, quam sociorum ancipiti consilio Patres angebantur, atque ex iis, quæ acciderant, quantum in foedere præsidii statuendum esset, conjectabant: nil tanta impensarum mole, tot virium robore, in tanta totius christiani orbis expectatione dignum superiore anno actum; in dies majoribus periculis circumventam Rempublicam contabescere; Uluzzalium post classis christianæ discessum triumphantis specie Byzantium ingressum; ingenti maritimarum virium, navigiorumque apparatu vere novo ex Hellesponto proditurum: illos, qui Peloponneso, ac præcipue ad Tænarium vexilla Reipublicæ extulerant, commotos, inani spe deceptos, iterum Turcarum jugum subiisse. Attamen
in

in summa temporum difficultate majori conatu ad tuendam Rempublicam versi Patres, nihil, quod ad reparandas insequentem annum vires attineret, prætermittabant. Gregoriumque Summum Pontificem cum per ordinarium oratorem, tum per extra ordinem quatuor Senatorum legationem, qui tunc Romæ summam ei dignitatem gratulaturi profecti fuerant, urgebant, ut christianæ reipublicæ statum intuitus, ingruentibus ab acerrimo hoste periculis obfisteret: *Ni res meliori consilio administrentur, nihil in commune bonum sperari posse: a Pilo, Venetis reluctantis, discessu victoriam, quæ manibus tenebatur, interceptam: barbaros, qui cunctando fame vinci poterant, incolumes abire permisos. Quid in posterum sibi Veneti polliceantur, qui, sprete pace, in eos bellorum fluctus pro christiana dignitate, pro religione se demississent?* His permotus Pontifex, Claudium Gonzagam Cubicularium in Siciliam ad Joannem Austriacum proficisci iussit, qui ut Messanæ subsisteret, ibique Regis mandata opperiretur, quo, se quamprimum appetente vere jungere sociis posset, hortaretur: ob id quoque Lanciani Episcopum in Hispaniam misit. Verum Philippus jam Veneto oratori, ac Gregorii legato, nolle se longius classem a suis ditionibus hyemare, significaverat. Itaque institutum Austriacus iter tenuit.

*Claudius
Gonzaga
ad Austriacum.*

*Lanciani
Episcopus a
Pontifice in
Hispaniam
mittuntur.*

Sebastiano Venerio, imperatori, post duos annos, quibus magistratum gesserat, in patriam reditus S. C. decretus est, eique ad divi Antonii phanum, in extrema urbis parte non longe a litore situm, quinquaginta senatorii ordinis, ostro ac purpura induti, obviam ire iussi. Iis comitantibus, cum prætoriam ad forum delatus, incredibili totius effusæ civitatis plausu a purpuratis patriciis inter acclamantis populi lætas voces perhonorifice exceptus est, Turcarum exuviis, captivis, armis, vexillis, quæ antecedeabant, spectaculi splendorem augentibus. Ipse imperatoria chlamyde ad humeros fibulis aureis distincta amictus, oris totiusque corporis specie verendus, circumfusa undique turba, incedens, ad auream basilicam deducitur. Moccenicus Princeps una cum Senatu ad templi fores suscepit, faustum, felicemque in patriam reditum, partamque victoriam gratulati. Missarum sacra solemniter ritu celebrata, dies multis letitiæ signis exacta, in omniumque animis præteritarum rerum feliciter gesta-

*Sebastianus
Venerius in
Patriam
reditus bo-
norifice ex-
cipitur.*

1573

*Venetorum
bellici ap-
paratus.**Antonius
Bragadenus
qui quere-
nium præ-
fectus.*

rum memoria renovata, acrioresque ad bellum subditæ faces sunt. Delectus militum tota Italia haberi jussum: conscripta fuere peditum duodecim millia. In Cretam aliaque maritima loca bellici apparatus omnis generis transmissi. Quinque majores triremes armari, quæ undecim summam conficerent, decretum; iis Antonius Bragadenus, Francisci Duodi decumbentis loco, præfectus creatus. Tringinta triremium numero classem augeri latum, quibus maritimarum rerum disciplina clarissimi cives a Senatu gubernatores dati.

Dum hæc geruntur, Ascrivium obsidione urgere Turcæ statuunt. Est ea urbs (ut alibi diximus) in intimo Rhizonici sinus recessu sita, ad Epirum, circumjectasque regiones perdomandas valde opportuna: sæpius vel insidiis, vel vi a Turcis irritò conatu tentata fuerat. Quoniam vero nulla e continenti præsidia suppetebant, quod hostico solo circumdata e mari tantum nostris eo aditus pateret, angustias obsidere, munitionesque in litore erigere, quibus ab ope Ascrivienfibus ferenda prohiberentur, adnixi fuerant; Venetisque obsistentibus, ad exitum opus perducere nequiverant. Verum cum *Ducatus*, ut ajunt, præfectus cum duobus peditum millibus supervenisset, denuo opus aggressi, tribus ab urbe millibus, ad Varbagni promontorium, qua fretum quadraginta passus non amplius patet, munitione excitata, omnem nostris aditum Ascrivio subveniendi intercludere nitebantur. Ejus rei nuntio ad Patres delato, præcipue in ea regione urbis periculo animadverso, statim Senatusconsulto Fuscarenò imperatori mandant, ut erectam munitionem evertere, hostesque loco pellere omni studio contendat. Jacobo Superantio legato negotium Fuscarenus committit. Is, Paulo Ursino, Pompejo Columna, Moreto Calabro rerum militarium peritissimis accitis, cum longis navibus duabus ac viginti, quinquere milibus sex, in quibus quatuor peditum millia imponit, in itinere Nicolao Suriano, Adriatici præfecto, cum triremibus quatuor sibi adjuncto, ad Rhizonici sinus fauces provehitur. Janizzam delatus, magnam militum manum exscendere jubet. Columna, ut Neocastri propugnatores ab ope iis, qui Varbagni munitionem tuebantur, avertat, editiorem tumulum occupat. Eodem tempore Nicolaus Gambara, Brixienfi illustri familia ortus, ad Zachariam Salomonium, Ascrivii legatum, qui ab

op-

*Varbagni
munisio a
Turcis ex-
structa.*

oppido præsidia militum, atque incolarum copias ducebat, excipiendum contendit. Superantius cum selectis triremibus octodecim fretum ingressus, munitionemque (nequicquam hoste tormenta in classem intorquente) prætervectus, terra marique oppugnationem instituit. Centum ac quinquaginta passus totius munitionis ambitus, quam in quadranguli formam excitabant, complectebatur. Miro artificio, immani crassitudine quernis tignis confecta erat, ea ratione connexis ac colligatis, ut duplici structa ordine, humo aliarumque rerum materia oppleta, sese in planitiem tolleret; atque inde ad propugnatores tuendos aggeres assurgerent: tormentis quaquaversum ad triremes lacellendas dispositis, bellatores ducenti præsidio erant. Postridie, quam eo pervenerant, magno impetu verberatio incipitur. Exinde milites, admotis scalis, ascensum moliri, atque irrumpere conantur. Turcæ, cum impetum diutius sustinere non possent, perturbati ac perterriti dilabuntur, nulloque negotio munitione nostri potiuntur; potiti, suffossis cuniculis, tormentarioque pulvere infertis, subdito igne, a fundamentis disjiciunt atque excindunt. Decem & octo majora, complura minora tormenta in Venetorum potestatem pervenere. Re feliciter confecta, Ascrivio munito, ingenti cum laude Corcyram Superantius revertitur. In ea oppugnatione Joannes Baptista Quirinus pila ex hostili tormento emissâ graviter femur ictus, claudum latus fortitudinis pietatisque in patriam argumentum in reliqua vita ostentavit.

Ceterum ingens sollicitudo mortales incesserat, quisnam eo anno belli exitus futurus esset, cum summos ex utraque parte apparatus fieri per omnem Europam percrebresceret. Selymus post amissam ad Echinadas classem (ut sunt inexhaustæ fere gentis vires) maritimum robur magno conatu instauraverat, ac quadringenta varii generis navigia eo anno Uluzzalii auspiciis emissurus ferebatur, peditatu, atque equitatu copias terrestres auxerat, Creticamque expeditionem suscepturum vulgabatur. Fœderati, ut impetum hostis sustinerent, atque aliquid superiori victoriâ haud indignum aggredierentur, de classis & copiarum incremento Romæ agitabant, idque erat omnium consilium, ut res trecentis triremibus, militum sexaginta milibus gererentur; quacumque ratione Cæsar, Galliæ, ac Sarmat

tix

1573

*Jacobus
Superantius
Varbagnum
oppugnat.*

*Varbagnum
a Superan-
tio captum
& dirutum.*

*Turcarum
bellici ap-
paratus.*

*Fœderatorum
de bello in-
fluendo
consilia.*

1573 *tia* Reges , *Moscovia* Dux ad foedus allicerentur . Veneto oratori placebat , ut , vere novo triremibus centum praemissis , in hostium ditiones impetus fieret : eo conatu & nostrorum animos ad praecleara quaeque accendi , hostium deprimi posse . Multis enim nuntiis perferebatur , ut *Cretae* subsidia interverterent , maritimasque Venetorum oras incendiis , ac depopulationibus afficerent , Turcas citius atque assueverant , *Hellesponto* exituros . Verum id consilium , licet militari prudentia innixum , amplecti reliqui noluere , quod pertimescendum dicerent , ne , se junctis sociorum viribus , *Turcae* audentiores facti , medio aliquo loco occupato , & foederatis se conjungendi facultatem adimerent , & cunctos eorum conatus aut debilitarent , aut perverterent . At dum tutiora consilia speciosis (ut agebant) anteponenda differerent , assueta cunctatione res extrahebantur ; nihil certi constituto , maximis cuncta difficultatibus involvebantur , cum in aprilis mensem classium conjunctionem differendam Hispani contenderent , non sine ingenti Venetorum molestia , quod *Cretae* regnum , firmissimum christianae reipublicae propugnaculum , certo discrimini objiciendum intelligerent .

Quocirca ne in tot anfractibus quidquam , quod a prudentia auxilium peti posset , omitterent , militum supplementa urgebant , oppidorum atque arcium praesidia augebant , sedulo classem instaurabant , pecunias undique in immanes sumptus erogandas corrogabant ; a *Gregorio* petebant , ut ecclesiasticorum bonorum venditione , aliave ratione fessae Reipublicae exinanito aërio succurreret . Verum Pontifex ab iis , ex quibus majora subsidia hauriri poterant , averfus , centena tantum aureorum millia in Venetis ditionibus ex sacerdotum decumis colligenda Senatui concessit . Quapropter quotidie impensis in immensum crescentibus , dies noctesque quam ratione grave belli pondus , quod soli fere subire cogebantur , sustinerent , Patres agitabant . Iisque , qui mutuum Reipublicae exhibentes in publicum pecunias conferebant , magna foenora rependebantur ; jamque e civium tantum opibus cuncta pendebant , ea quoque spe irrita , qua Senatus sperabat , fore ut , subductis rationibus , pro iis sumptibus , quae ante sociarum virium conjunctionem fecerat , ex *Pii* sententia Hispani satis Reipublicae facerent . Nam *Gregorius* Regi obsequendo , rem ,

ex quo tempore classes coiverant ad calculos redigere statuerat, unde Respublica haud exiguam auri vim Hispanis debitura videbatur; licet quam rationi adversum esset, ut diligentiae, qua classem primo vere ad Corcyram Veneti miserant, poenas luerent, animadvertens, a iudicio abstineret, totumque negotium Cardinalibus permetteret; qui Philippi offensam, a quo innumeris beneficiis ac dignitatibus exornabantur, veriti, adversus ipsum (uti æquum videbatur) sententiam ferre detrectabant. In hac rerum, & consiliorum perplexitate cum undique ingenti periculorum mole pressam Reipublicam, ingentes hostium vires, ambigua sociorum auxilia, Pontificem, in quo magnum præsidium statuendum censuerant, parum suis faventem rebus Patres intelligerent; si qua ratione e tot fluctibus emergerent, sedulo inquirebant.

Neque id difficile admodum fore arbitrabantur. Nam Mehemetes bellum pertæsus, incertos martis eventus, Christianorum apparatus, qui fama augebantur, veritus, sæpius de concordia ineunda per internuntios cum Marco Antonio Barbaro colloquia seruerat, sequestrosque Orembejum, majorem interpretem, ac Salomonem, Judæum genere, professione medicum, adhibuerat. Itaque Senatus, qui atroci tempestate, ac procella jactatæ Reipublicæ non consilio, non viribus, non sanguine denique ipso ac vita defuerat, aliquantisper cedendum ratus, ad pacis nomen animos flectere cœpit. Negotium quo secretius perfici possit, a Decemviris suscipitur; datis ad Barbarum legatum literis, quibus conficiendæ pacis mandata continebantur. Consilii Aquensis, Caroli Regis legatus, qui nuper a Selymo reversus, in urbe morabatur, particeps efficitur, cui a Rege injunctum fuerat, ut iterum Byzantium petens, pro concordia, quantum in se esset, eniteretur. Verum, ejus itineris rumore Byzantium perlato, majorum rerum spe sublatis Turcarum animis, negotia Barbari refrixere. Non enim deerant, qui occulte in bellum propensi, vafra dissimulatione a pacis studio Regis animum avertere conarentur. Post tot terra, marique apparatus, post excussas immensi imperii provincias urbesque, exhaustas tributis gentes, ingentem classem summo nixu confectam, neque commodum, neque decorum videri, tantarum rerum fru-

*Veneri ad
pacem cum
Turcis in-
eundam ani-
mum adji-
cium.*

ctus

1573 ctus intercipere. Itaque duriora in dies proponebantur. Legatus domi inclusus, arcta custodia detinebatur, vel ut occultiora ab eo Senatus mandata extorquerent, vel ut a Galli colloquio abstracto, allatas (ut rebantur) ab eo concordiae novas condiciones pernoscerent.

*Pax inter
Venetos &
Turcas, &
ejus pacta.*

Verum cum statim nihil praecipue Aquensi commissum cognovissent, Mehemetemque haud inanis suspicio invasisset, Gallos in concordiae negotio id tantum spectare, ut Turcarum gratiam in evchendo Andegavenſi Duce, Caroli fratre, ad Sarimatiae regnum promererentur, rursus cum Barbaro transigere, variisque hinc atque inde agitatſis, tandem mense martio in has condiciones pax est sancita. Praecipuae fuere: *Ut Suppletum Turcis restitueretur: Reliqua Epiri, atque Illyrici oppida cum agris ac finibus, quae ante bellum obtinebant, in eorum, qui tunc possidebant, potestate permanerent. Negotiatoribus bona, quae bello adempta fuerant, utrinque redderentur. Per triennium Byzantium centum aureorum millia ad Selymum singulis annis transmitterentur.* In has condiciones pactam, atque a Rege subſignatam pacem Marcus Antonius Barbarus legatus per Franciscum filium citato itinere Venetias misit. Quo statim in Principis aulam introducto, legatique perlectis literis, effusum late per universam civitatem pacis nomen intonuit: varioque affectu percussae fuere mentes. Nam quod id negotium secreto agitatum fuerat, rei novitate in diversa hominum animi impellebantur.

*Franciscus
Barbarus,
Marci Antonii
filius, pacem obſignatam
Venetias perſert.*

Erant, qui repente spes eximias succisas arbitrarentur; praecleara initia infaustos exitus excepisse; gloriosum partae victoriae decus obscuratum, nostraeque aetatis Principes vel aemulatione, vel livore occaecatos, praefulgidam faciem singulari Dei Optimi Maximi beneficio oblatam ne respexisse quidem, conquererentur. Erant, qui serius humanarum rerum eventus metuentes, factam a Venetis cum potentissimo hoste pacem non improbarent: nihil, quod ad Turcas debellandos attineret, a Republica praetermissum: non immanitati sumptuum parcitum: multo ampliora, quam foederis legibus tenerentur, praestita: cum Cyprus defendi poterat, socios adventum distulisse, ob id Leucossiam amissam: classi ad Jaderam commoranti exitialem cunctationem, teterrimam luem, & vastitatem intulisse:

ex victoria, Divino potius quam humano consilio parta, quid vel exigui fructus extitisse? in ipsa agendarum rerum opportunitate magnam æstatis partem, prius quam Hispani moverent, insumptam: Austriacum, cum Cytheram tuto progredi posset, Fuscarenum, & Columnam revocasse: hostes ad Mesonem ac Pylum prope fame enectos ac victos dimisisse: consulto inanibus disceptationibus tempus obtritum, ut Venetorum exhaustis viribus, nonnihil de pristino Reipublicæ decore ac virtute deperiret: centies vicies centena aureorum millia absumpta. Quid igitur, tot circumventa periculis, incerta ac fluxa sociorum fide, Respublica faceret? nisi ut labentibus rebus succurreret, populorum saluti, atque incolumitati prospiceret; imperium maritimum, quod haud dubie propugnaculum reipublicæ christianæ existimaretur, ex avidissimis hostium faucibus eriperet?

Verumtamen cum statim Senatus Paulo Theupolo per dispositos equos Romam pacis nuntium misisset, quæque ad id consilium impulerant, Gregorio significare iussisset, isque extra urbem animi causa in Altempsij rure moraretur; confestim eo se Theupolus contulit, atque, ut in re gravi opus erat, ab iis orsus, quæ Veneti toto triennio pro Reipublicæ dignitate, pro christiani nominis gloria egerant, cum sensim ad rerum præsentem statum pervenisset, tandemque quo ejus flecteretur oratio, Gregorius animadvertisset, repentino irarum fluctu perturbatus atque exæstuans, repulit, Reipublicæque causam tueri aggredientem, profari vetuit; acerbissimisque verbis a suo illum conspectu dimoveri præcepit. Ille, ut erat incredibili ingenii dexteritate atque eloquentia, frustra exasperatum Pontificis animum mollire adnixus, discedit. Nec deerant, qui severius aliquid in Venetos decreturum Gregorium existimarent; atque, ut plerumque contingit, Principis sententiæ plebem adstipulari. Nemo Romæ erat, qui Venetum nomen probris maledictisque non incesset, atque petulanter carperet; ut legato, ne quid in se ab infano populo committeretur, ædes armatis firmare ac stipare necesse fuerit; compluresque e Romanis proceribus, propenso in Rempublicam animo, Theupolum adirent, eique ad dignitatem decusque Senatus tuendum promptissimos animos offerrent.

Vulgi quoque in Germania ac Hispania haud absimilis animorum habitus cernebatur, licet Philippus de inita concordia cer-

*Gregorius
Pontifex pa-
cis nuntio
valde per-
turbatur.*

*Philippi
Regis mode-
ratio.*

rior

1573

tior factus, ne minimum quidem commotus, quidquid decretum fuisset, id a summa prudentia profectum arbitrari significaret; gravissimisque rationibus impulsus eo devenisse Senatum censere; sibi polliceri, pro iis, quæ pro Republica gesserat, si se obtulisset occasio, a Venetis sibi gratiam repensum iri. Verumtamen Pontifex nullis neque officiis, neque precibus flecti poterat; nihil promeritum, ut, se inconsulto atque inscio, pax cum christianæ reipublicæ acerrimo hoste sanciretur; atque ut justæ & graves causæ essent, quibus non immerito Hispanorum artes, cunctationes, dilata auxilia conqueri Respublica posset; quid in se culpæ esse, qui summo ardore in foedere retinendo, ac conservando elaborasset? qui nullum officii genus, ut Principes christianos ad societatem ineundam inflammaret, prætermisisset? Sed Theupolus, cui adhuc ad Pontificem accessus, de more, non patebat, cum Novocomesi Cardinali, in quo uno totius fere pontificatus pondus residebat, id sedulo agebat, ut quam gravibus ac necessariis causis ad pacem amplectendam Senatus impulsus fuisset, comprobaret: *Nunquam majori studio Venetos post hominum memoriam ad bellum cum potentissima gente devenisse; nunquam majores apparatus edidisse; acrius nunquam pro libertate, pro gloria, totiusque christianæ reipublicæ dignitate decertasse: sæpius pacis oblatas conditiones rejecisse; irreconciliabiles inimicitias mente gessisse, & triremium numerum, & militum copiam supra foederis conditiones præstitisse: primo veris tempore in promptu semper cuncta exitisse: quid contra reliqui fecerint, ita (ut ne verbis quidem opus esset) constare, nihil ex præscripto foederis actum: auxilia in autumnum prolata; enerves Reipublicæ vires inutili ad Faderam & Corcyram mora redditas; Dei potius ac Superum benignitate, quam constanti animo in hostem pugnatum: victoriam certe relatum: at quo fructu? dum tempus, quo fortuna virtuti pandere sinum videbatur, adesset, in hyberna Hispanos concessisse: ineunte insequentis anni vere, nihil expeditum: vel Gallici, vel Belgici belli suspicionibus, classem regiam Messanæ detentam: duas ac viginti tantummodo sub Gildandrada triremes submissas: a bello in oriente adversus Turcas gerendo duces Corcyram abstractos: mox cum omni virium robore denuo in hostem itum esset; trepidum, animique superioris pavore percusum Uluzgalium obteri atque deleri potuisse: jam prope hærentem victoriam turpiter*

Pauli
Theupoli
oratoris cū
Novocomesi
Cardinali
officium.

amf-

amissam: frustra Methonem, frustra Pilum oppugnata: in medio conatu, cibarium inopiae obtentu, discesum Hispanos molitos: ovantem Turcam Byzantium ingressum: terra marique ingentem virum molem comparare: Cretae, Zacynthi, Cephalenes, atque aliarum Reipublicae maritimarum urbium exitium meditari: quod haud longe abfore, an dubium iis esse posset, qui sine livore bucusque acta sedulo inspexissent? ac superiori anno ad quinquaginta tantum dies socias vires conjunctas animadvertisset? an vero tot ingruentium periculorum cumulo Reipublicae prudentia non obsisteret? an non imperium maritimum, virtute ac sanguine majorum partum, non tueretur? Quid, Creta amissa, quod Aegaei non modo, se totius mediterranei propugnaculum adversus fidei christianae hostes praecipue objicitur, vel timendum, vel sperandum foret, Pontifex reputaret: ingentes sumptus toto hoc triennio a Venetis factos, exhaustum aerarium, exinanitas civium opes, eoque cuncta redacta esse, ut nisi lapsis prope rebus Patrum virtus opem tulisset, aliquid gravius accidere summo totius reipublicae christianae detrimento potuisset: nihil magis Pontifici, Apostolicaeque Sedi conducere, quam, ut ea servetur Respublica, quae insigni pietate, haud contemnendis viribus, suorum civium sanguine christianam religionem, pontificiamque dignitatem defenderit, ornaverit, auxerit.

Hac variis cum Novocomensi agitata sermonibus, in illius animum immissa (ea est veritatis vis) aliquantisper initio reluctantem permovere. *Non inficiis ire (inquit) in nonnullis ab Hispanis adversus leges foederis, non ex Regis mente, sed ex temporum malignitate actum. At eo praecipue Pontificem conqueri, quod, re non communicata, pacem Senatus, nulla neque auctoritatis nec dignitatis illius habita ratione, sanxisset.* Ad ea Theupolus, ne minimum quidem Pontifici detractum ob id Senatum voluisse: rei gerendae rationes ita postulasse, ne vulgatum negotium magno detrimento inturbaretur, seviribusque procellis ac fluctibus Respublica implicaretur. Tum Novocomensis, oratori suadere, ut aliqua placandi, Reipublicaeque conciliandi Pontificis via iniretur. Ab ea cum aversum minime Senatum fore Theupolus affirmaret, tum Cardinalis legatione flecti, atque ad pristinam in Rempublicam benevolentiam adigi posse in primis sperare. Jam enim haud levi suspicione Gregorii animus jactabatur, ne praedu-

1573

ro ac nimis difficili in Venetos animo a se eos alienos redderet; simulque verebatur, ne iniquioribus conditionibus pacem cum hoste firmassent, minusque in posterum ad arma suscipienda alacres forent. Quæ res pristinam ejus severitatem compescuit, cum præsertim intelligeret, quæ Senatus vi ac necessitate egisset, ab ea hominum conditione non improbari, qui & præteritorum memoria, & usu rerum haud obscuræ prudentiæ laudem nacti essent. Ea cum per Theupoli oratoris literas Venetias perferrentur, Patres impulere, ut Senatusconsulto legatum ad Pontificem decernerent. Fuit is Nicolaus Pontius, Senator insignis, qui per omnes honorum gradus ad procuratoriam dignitatem sublatus, ætatem in Republica administranda cum domi tum foris contriverat; annumque octogesimum excesserat. Is celeriter Romam proficisci jussus, ut, causis, quæ Rempublicam ad pacem amplectendam compulerant, expositis, pacatum Veneto nomini Pontificem redderet. Pontius, charitate in patriam vires corporis superante, delatum sibi onus ita suscepit ac implevit, ut Reipublicæ causam egregie tutatus, nihil a Venetis, nisi mature ac prudenter actum Pontifici suaderet. Erant in eo viro eximiæ animi dotes, artium liberalium ac scientiarum haud vulgaris peritia; rerum experientia ex magistratibus domi, ex legationibus foris gestis insignis; eloquentia admirabilis, ut quamcumque in partem vellet, animos flecteret. Eo audito, senis prudentiam, dicendique vim Gregorius admiratus, id tantum subjecisse fertur, non debuisse Patres eo silentio secum uti, quem Dei Optimi Maximi vices in terris gerentem, cuncta ad christianam rem spectantia noscere oportebat. Postea vero quam, permittente Deo, pax confecta fuerat, nil ultra additurum. Hisce observantiæ atque obsequii officiis Gregorius delinitus, Pontium legatum amplexatus, in pristinam cum Republica gratiam rediit. Joannes quoque Superantius in Hispaniam legatus ad Regem missus, qui pacem ictam nuntiaret, quibusve ad eam perficiendam Senatus ductus esset, rationes exponeret. Eo Philippus hilari fronte excepto, jampridem Venetorum in Republica regenda prudentiam se nosse falsus; quod concordiam cum Turcis sanxissent, sapienter fecisse arbitrari; nullaque apud se excusatione indigere affirmavit; in omni fortuna perpetuam amicitiam, ac benevolentiam suo nomine Reipublicæ polliceatur.

*Nicolaus
Pontius
orator ad
Pontif. eligitur.*

*Joannes
Superantius
orator in
Hispaniam.*

Inter-

Interea Sen tus Franciscum Barbarum , legati filium , qui subsignatas a Principe pacis conditiones deferret , Byzantium quam celerrime regredi iussit ; ac statim ad eas , de more , solemni ritu confirmandas legatio decreta , Andreæ Baduario delata est . Barbarus maji initio , quatuordecim dierum spatio itinere confecto , opportune Byzantium pervenit , cum de Christianorum apparatu rumoribus in dies gliscentibus , calide de pace Venetos egisse plerique suspicarentur , ut a belli consiliis Turcas abstractos facilius opprimerent , atque eo magis quod de legati itinere nihil certi nuntiabatur . Inde rursus ad exornandam classem (quam , ne interturbandæ pacis occasio esset , Mehemetes varias neſtendo moras , eo usque intra Hellespontum continuerat) converſis , mense junio Uluzzalius & Pialis Bassæ , centum ac quinquaginta triremibus , rostratis triginta , maonis decem , Eubœam rei exitum præstolaturi contendere . Cum vero Pialis Baduarium extra ordinem legatum , atque Antonium Theupolum in ordinaria legatione Barbaro susceptum in Illyricum pervenisse cognovisset , statim Methonem se contulit ; exinde Apuliæ litora depopulatus , Castro oppido incenso , multas prædas abegit . Neque minus Veneti classis turcicæ egressu variis curis , suspicionibusque jactabantur : infidam gentem , non jurejurando , non religione permotam , quidquid ei satius foret , collibuisseſſetque , acturam . Itaque Fuscarenò , qui , sex triremibus Corcyræ relictis , Jaderam cum reliquis petere jubebatur , in patriamque , post egregie Reipublicæ navatam operam redditus permissus fuerat , Senatusconsulto prorogatum imperium , atque , navalibus turmis ex decem triremibus , quæ minus aptæ erant , detractis , alias firmare , ac munitiores reddere niteretur , iussum ; ut duarum ac nonaginta triremium expeditum numerum ad res agendas adhuc in promptu haberet .

1573
Franciscus
Barbarus
cum pace
obſignata
Byzantium
regredi ju-
bitur .
Andreas
Baduarius
legatus ad
Selymum
elegitur .

Antonius
Theupolus ,
ordinarius
legatus ad
Turcas .
Turca A-
pulie litora
diripiunt .

Finis Libri Undecimi.

E P I T O M E.

R Edintegrandi cum Turcis belli suspicio injecta fuerat, cum Byzantio nunciatum est, pacem Selymum ratam habuisse. Quem metum Hispani copias in Insabria cogentes attulerant, eo brevi civitas liberata est. Henricus III. e Sarmatiae ad avitum Galliae regnum post fratris Caroli obitum profectus, Venetias divertit. Erga tantum hospitem ea, qua par erat, magnificentia exceptum Veneti officiis nullis defuere. Sinani a Turcarum Rege Africana expeditio mandata. Tunetum & Guletam de Hispanis cepit. De finibus dirimendis controversiae inter Turcas, Venetosque abortae. Selymus Turcarum Rex fato concessit. Imperium Anurathes filius est adeptus. Controversias de illyricis finibus inter Turcas & Venetos utrique definiendas praefectis suis mandare. Amurathes, Antonio Theupolo enixe potente, captivos tandem libertati ex conventis restituit. Christianorum in Christianos piraticam exercentium licentia coercita. Genuensium res ob factiones in diversas partes distracta, Pontifice maxime annitente, novis legibus iterum ordinata. Hermolaus Theupolus, ut Uscoborum latrocinia reprimeret, obsidione Seniam cinxit. Henricus Galliae Rex pacem perduellibus petentibus concessit. Venetiis lethalis morbus in ignota praecipuae capita ingruere coepit. Hunc contagione vulgari non posse, cum ex gymnasio Patavino acciti rei medicae doctores acerrime suasisent ac persuasisent, mutuum valentibus aegrisque commercium permixtum est. Hinc brevi per totam urbem morbus evagatus. Vota Christo Redemptori ob civitatem pestilentia laborantem a Senatu aede, morbi vis statim remissior esse coepit, mox omnino levata est. Corcyra senatusconsulto praevalidis munitionibus firmata est. Maximiliano Caesari demortuo Rodolphus filius successit. Turcarum Imperator in Persas movens, Venetos belli suspicionibus levavit. Mocenicus Princeps Venetiis vitam amisit. Sebastianus Venerius Princeps renunciatus. Initio ejus principatus aedis publicae magno incendio conflagrarunt. Principis mors statim subsequuta est. Nicolao Pontio suprema dignitas collata. Tergestinorum opera ad salinas aedificandas Justinopolitanus praetor senatusconsulto everit & complanavit. Praeterea quae in Belgio ab Hispanis, a foederatis in Gallia, a Lusitanis in Africa per ea tempora gesta sunt, breviter narrata continentur. Franciscus, Magnus Hetruriae Dux, Blancam Capelliam, Bartholomaei Patricii Veneti filiam, uxorem duxit. Venetis petentibus, ut Uscobi alio in mediterranea amoverentur, Caesar minime annuit. Dissidia inter Mantuanum Ducem & Rempublicam, ob Mincium in Athesim effundendum, amice statim composita. Philippus Hispaniae Rex Lusitania potitus est. Gregorius Pontifex ab iis, quibus id injunxerat, religiosa loca in Venetia, Senatu dissentiente, invisi praeceperat; eodem consentiente, Augustino Valerio, Veronae Praefuli, rem deinde conficiendam mandavit. Patriarcha Aquilejensis, Joannes Grimanus, adempta sibi, quod falso jactabatur, a Senatu Tageti, ignobili & exigui feudi, jura apud Pontificem conquestus est. Maximarum hinc dissensionum inter Pontificem ac Venetos jacta semina. Frustra ad eas componendas Galliae, atque Hispaniae Reges operam auctoritatemque suam contulere.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER DUODECIMUS.

M. D. LXXIIII.

Belli renovandi suspiciones annus hujus sæculi septuagesimus quartus excepit, cum variis a Byzantio rumoribus perferretur, Selymum majori studio maritimis rebus incumbentem, ducentas ac quinquaginta triremes, maonas triginta primo vere emissurum; quæ assuetis Aegæi custodiis, diversique generis navigiis auctæ, trecentorum numerum explerent. Jamque constabat, Eubœæ, aliisque in locis ingentem nautici panis copiam ad classem alendam comparari; complura navigia in Aegæum mitti, ut, quæ ad tantas vires sustentandas necessaria erant, curarent. Quasnam vero in regiones impetum facturus Selymus esset, adhuc incertum erat. In Cretam iturum alii suspicabantur, quæ ob

1574

*Belli tur-
cici re-
tegrandi
suspiciones.*

1574 præteritas clades , nonnullorumque fluxos animos impar ad belli grave adeo pondus sustinendum existimabatur . In ea vero oppugnanda de maris imperio agi certum erat ; cum medio ponto jacens insula , Aegæo non modo , ac Ionio imperitaret , verum Mediterraneo quoque imminere censeretur . Erant qui Corcyrae timerent ; quod eo , veluti propugnaculo , occupato , ingentia ad Italiam invadendam fundamenta jacerentur . Nec deerant qui Ascrivium invasuros Turcas putarent , cum , ut contractam ignominiae notam , ex Varbagnæ munitio- nis expugnatione delerent , tum ut Adriatico sinui frena quadammodo imponerent . Ad hæc conficienda haud magna impedimenta habituros plerique opinabantur , vel ob immensum prægrandis imperii robur ; vel ob pacis fiduciam , qua permoti Veneti , majore classis parte exarmata , Fuscarenum in patriam revocaverant ; ab iisque imparati erant , quibus potentissimi hostis impetus averti ac retundi potuisset : foedera cum reliquis christianis Principibus , ob pacem absque eorum consensu cum hoste initam , abrupta ; parum ob id propensos in Rempublicam sociorum animos .

Veneti ad bellum turcicum excipiendum denuo se convertunt. Senatus Pontifici & Hispaniæ Regi turcias res exponit .

His fiebat , ut Patres variis curis distenti , vererentur , ne Selymus eo armorum impetum dirigeret , quo facilius & novis accessionibus imperium augere , sitimque dominandi inexplebilem exsaturare posset . Itaque priore animi vigore assumpto , tamquam haud dubie hostem invadentem excepturi , denuo milites conscribere , classem augere , commeatus curare cœpere . In primis vero id necessarium arbitrati , ut Pontifex de præsentis rerum statu doceretur , quæ crebris nuntiis quotidie Byzantio afferebantur , Gregorio significant . Verendum esse ne tot apparatus moles denuo in Reipublicæ ditiones , ac præcipue in Cretam decideret , quæ hoc tempore pro vallo christianarum ditionum objiceretur : in ea tuenda communem omnium rem agi ; ne Turcæ , ea occupata , in immensum maritimas vires augeant ; mediterraneum ab Hellesponto usque ad Gades excurrant ; sibi- que gradum ad Italiam præstuant , cujus invadendæ desiderio Ottomani Principes flagrant . Pontifex , si res urgeat , Reipublicæ minime defuturum ; auxilium , atque opem quacumque illi ratione laturum pollicetur . Eodem officii genere , Senatu jubente , Laurentius Priolus legatus

cum

cum Philippo Rege fungitur ; Gregoriusque enixe per Nuntium a Rege postulat : Selymo denuo in Venetos arma vertente , an novo se obstringere foedere velit : id ni temporis brevitatem maturari possit , saltem classe Reipublicæ præsto sit : non minus eum in Cretæ regno propugnando , quam Venetos , laborare oportere ; cum , eo stante , tutius & sine impensis , Neapolis , atque Siciliæ regna defenderentur . Pontificis petitioni Philippus annuens , classe Venetos , quantum possit , adiuturum spondet . Eadem Laurentio Priolo confirmat . Sub id tempus a Hieronymo Lippomano , apud Henricum , Caroli Gallorum Regis fratrem , qui nuper a proceribus Sarmatiæ Rex declaratus fuerat , Reipublicæ legato , literæ acceptæ : Stephanum Bartorem , Dacorum Regulum , per suum apud eundem Henricum oratorem , illi significasse ; denuo ad bellum cum Selymo Republica redeunte , in Turcarum ditiones impetum se facturum ; Lascum quinetiam Sarmatam , Palatinum Sidariensem cum quinquaginta millium equitatu turcicos fines ingressurum , omnia ferro atque igne demessurum , polliceri .

*Hieronymi
Lippomani,
ad Henricum
Sarmatiæ Regem
electum
legati, literæ.*

*Dacorum
Principis
pollicita contra Turcas.*

Interea incredibili celeritate ac studio quæ ad bellum necessaria erant , curabantur . Literæ ad Marcum Quirinum classis legatum mittuntur , ut Corcyræ , Zacynthi , & Cephalenes quatuor triremium custodiæ , alteras totidem , ac majorem quoque numerum , si ita sibi videatur , adjungat . Magistratus , prætores , præfecti ad populos ditionesque Reipublicæ tuendas , Senatusconsulto datis literis , incitantur . Lucæ Michaelio , qui supremam in Creta præfecturam gerebat , præceptum , ut quatuor triremibus extra ordinem fenas adjiciat ; numerum pro temporis ratione augeat : Venetorum Colonia significet , Reipublicæ statutum esse , non pecuniæ , non viribus , non denique vitæ parcere ; quantum sibi vel auctoritatis , vel potentiae comparaverit , illud omne ad tuitionem nobilissimi regni collaturam : Latinum Ursinum totius militiæ præfectum amplissimis verbis publico nomine excitet ; hortetur , si se occasio dederit , virtutis ac fidei testimonium Senatui exhibeat , quod , dum in Cretam mitteretur , non minus ab ejus virtute , reique militaris disciplina , quam a benevolentia , & in Venetum nomen Ursinorum familiæ observantia sibi pollicitus fuisset .

1574

set. Danieli Venerio, Cretæ Duci, Paschali Ciconiæ, Cydoniæ præfecto, qui, furente bello, integritatis ac virtutis laudem in eo munere administrando tulerant, ne regno discederent, injunctum: Ciconia, qui reditum impetraverat, in patriam profecto, Aloysius Justinianus, nuper Dux designatus, in præfectura succederet. Quatuor navigia bellico apparatu, nitratu pulvere, pilarum copia, frumento insuper onusta in Cretam missa. Sfortia Pallavicinus, universæ Venetorum militiæ præfectus, cum duodecim peditum millibus, in quibus cogen-
dis delectus summo studio adhibebatur, ac plerique jam conscenderant, in Cretam trajicere jussus. A Genuensibus per literas peti-
tum, ut Reipublicæ nomine in Cyrno, ac Sardinia mille ac ducentorum peditum delectum haberi permitterent: præfectura Raphaeli Justiniano eorum patricio delata: idque facile impetratum, officii insuper ac benevolentiae adjectis literis, quibus opes eorum atque subsidia nunquam justius, quam in Veneta Republica defendenda, totius reipublicæ christianæ propugnaculo, impendi posse, significabant. Classẽ quoque in urbe augeri Senatus statuit: triginta triremium gubernatores creati, imperatoris munus Jacobo Superantio, cu-
jus virtutis opinio rebus anno superiore gestis inclaruerat, tributum. Is tunc summo cum imperio Brixiam, ut insolescentes ac tumultuantes civium animos sedaret, ex quorum functionibus in summa perturbatione civitas versabatur, a Senatu missus, prudentia, & auctoritate initia ac semina dissidiorum sustulerat; eique Senatusconsulto, ut statim ad urbem se conferret, scriptum, ut quamprimum supremum imperium administraturus ad classẽ proficisceretur. Lucæ Michaelio, in Creta magistratu fere functo, cum extraordinaria ac dictatoria fere auctoritate successorem dari decretum, qui & regnum ab hoste tueretur, & prolapsas res in ordinem redigeret, populos sublevaret, agrestes homines a potentioribus ac diviti-
bus oppressos atque afflictos recrearet. Jacobo Fuscarenis, qui nuper cum eximia prudentiæ ac virtutis laude imperatoris munus obiverat, id onus mandatum est, eique amplissima non modo in militaribus rebus auctoritas, sed in iis quoque, quæ ad quietem ac tranquillitatem attinerent, concessa: in omnes quavis dignitate, atque auctoritate pollentes jus vitæ, ne-
cis-

*Jacobus
Superan-
tius classis
imper.*

*Brixien-
sis
dissidia Ja-
cobi Super-
antii vir-
tute com-
pressa.*

*Jacobus
Fuscarenus
legatus cum
imperatore
in Cretam
missus.*

cisque cum imperatoria potestate tributum, qua majorem Veneto civi impertitam fuisse nusquam homines meminérant. In eo magistratu gerendo quæ præstiterit, suo loco dicemus. 1574

Cum ancipites animi ex propinquo rerum eventu penderent, atque, ut immanis hostis, frangendæ fidei assuetus, repelleretur, in belli curis versarentur: ecce a Marco Antonio Barbaro, atque ab Andrea Baduario legatis Byzantio literæ adveniunt, tandem superatis difficultatibus, Mehemetis Visiri præsertim auctoritate atque industria, cujus summa in Venetos benevolentia extabat, atque ingenti animi dolore arma in Rempublicam suscepta fuisse senserat, pacem cum Selymo firmatam esse; eique rei non parum Judæi Salomonis operam momenti attulisse. Id ut quamprimum ad Patres perferretur, Marcus Antonius Barbarus Aloysium filium quam citatissimo itinere Venetias misit, qui Principi ac Patribus de imperio retinendo, atque hosti intrepide sese objiendo in Senatus aula consulentibus concordia nuntium attulit. Postridie Senatu habito, de concordia legati Reipublicæ certiores facti, atque rei exitum Regibus exponere sunt jussi; bellicque suspicionibus abjectis, qui summo studio apparatus curabantur, intermissi fuerunt. Interea cum a Selymo nihil, quod ad maritimum robur augendum attineret, prætermitteretur, in quas regiones belli vim intenderet, nondum erat exploratum; licet certis rumoribus per Europam omnem vulgaretur, pace cum Venetis facta, alium sibi ad exercendas vires campum, nisi adversus Hispaniarum Regem non superesse, quem incredibili odio, atque irreconciliabili animo vetustis recentibusque causis persequabatur. Bella a Suleimano cum Carolo, & Ferdinando gesta impellebant; nec satis æquo pati animo poterat, Joannis Austriaci, Philippi fratris, auspiciis, cladem ad Echinadas sibi a foederatis illatam. Enimvero ut, quo Veneti animo in hac nova amicitia reconciliatione erga Hispaniarum Regem essent, pertentaret, dissidiorumque semina temporis spatio in apertas inimicitias evasura sereret, indeque sibi ad imperium amplificandum firmiorem aditum strueret, Salomonem, quem antea in firmanda pace enixe laborasse ostendimus, Venetias legavit. Is incunte majo mense cum ad urbem pervenisset, ut, quæ a Selymo in mandatis habe-

Pacis confirmatæ nuntium ab Aloyso Barbaro Venetias allatū.

Salomon Judæus a Selymo Venetias missus.

1574

bat, exponeret, statim secretius Patrum collegium petiit, in quo, dum de arduis atque reconditis rebus ageretur, Decemvirum magistri interesse consueverant. Eo perductus, cum primum sui Regis nomine pacem Principi ac Patribus gratulatus esset, mox se potissimum ob eam causam Venetias missum fuisse inquit, ut classem, quam eo anno ingenti numero ac viribus Selymus emissurus esset, omnesque sui imperii nervos Reipublicæ offerret, ut iis adversus Hispaniarum Regem, si ita sibi visum fuisset, uteretur. Inde ad Philippi immodicam ambitionem, ac factum sermone transgressus, multa de illius artibus, multa de imperii arcanis, ad quæ veluti ad metam, cunctas suas actiones dirigeret, ut, aliis depressis, ejus aucta in immensum potentia, in christianorum Principum exitium verteretur, disseruit.

Quis porro, inquit, ambigat majora Ottomanorum imperio, gravioraque damna Venetos illaturos fuisse, nisi ab Hispanis vel dilata, vel impedita auxilia fœderis legibus debita fuissent; quæ tandem ad pacem conficiendam compulissent. Ex his certissima documenta, quantum fidei, quantum auxilii in Hispana gente statuendum esset, eos capere posse, qui vel illius in Rempublicam animum, vel quam diversa in suo regimine via niterentur, inspicerent. Hec omnia optime Selymum nosse; atque ob id, si Respublica generoso animo arma in Hispanos vertere, eodemque momento antiquas recentesque injurias ulcisci velit, classem exhibiturum. Non novis regnis inbiare, non ad augendum imperium, quod sui mole in orientem occidentemque extensa pene fatisceret, adspirare. Quidquid suis viribus occuparetur (quod certe exiguum esse non poterat) Reipublicæ offerre, atque concedere. Hortari, ne ingentem adeo opportunitatem a fortuna, suoque Rege oblitteratam, labi sineret; sinum venienti panderet, leto, ac forti animo exciperet; ea amissa, in posterum potius desiderio, quam spe anticipari posse. Ejusmodi sententiis, ac pollicitis referta oratio Salomonis fuit: quæ cum summi momenti esset, ut in gravissimis negotiis fieri solet, de illa ad Senatum Patres collegii referunt. Nemini sane dubium erat, quin ad explorandum Venetorum animum, quæ in Hispanos, post ea, quæ turcico bello acciderant, mente essent, ea legatio decreta esset;

Salomonis
Judæi ad
Venetos ora-
tio.

set; atque ut jacta simultatum semina, tractu temporis coacta, omnia in posterum novorum ineundorum foederum jura infringerent, cum minime ambigendum esset, permolestam christianorum Principum amicitiam Turcis esse, atque eorum praesertim, qui paulo ante insigni victoria maritimas illorum vires attriverant; quos licet dura in praesens necessitas disjunctisset, quacumque oblata opportunitate, acceptarum injuriarum memoria recrudescantibus odiis, quae aegre ab exulceratis animis depelluntur, novo connecti foedere posse arbitrantur. Itaque ut Salomoni hunc in modum responderetur, decretum est. Magnas Selymo potentissimo Regi de iis, quae per Salomonem agere cum Republica voluerit, haberi gratias. Ceterum nullas inimicitiarum sibi cum Philippo Rege causas esse, ut vel adversus illum ciere bellum, vel damna illi inferre statueret. Ejusmodi responsum minime gratum sibi extitisse, Salomoni palam ostendens, multa ex iis, quae antea dixerat, commemorare, oblatam Reipublicae proferendi fines occasionem amplificare, Hispanorum injurias ulciscendi opportunitatem extollere, aditum ad imperii incrementa parari: Selymum minime probaturum oblatas a tanto Rege condiciones a Republica parvipendi. Verum nulla in parte priori decreto immutato, dimissus Salomon, ac decem auri libris Reipublicae nomine donatus est.

*Senatus
responsum.*

Vix Venetiis discesserat, cum statim vulgatur, Selymum impressionem in Africam facturum, Tunetumque, ac Guletam oppugnaturum; iis locis potiri se facile posse ratus, tum ob ingentes apparatus, quos hoc anno molitus fuerat, tum ob insitum in Afros erga nomen Hispanum odium; cum praesertim sibi suaderet, conspecta iis in locis turcica classe, in Hispania seditiones ac tumultus excitatum iri, ab iis praecipue, qui Baeticam, atque Andalusiam incolerent, regiones incredibili Maurorum numero refertas, qui, christiana simulata religione, sensibus intimis mahometicis superstitionibus affecti, immortalis odio Hispanos persequuntur, ac in omnem novandarum rerum occasionem intenti sunt. Hac spe subnixus Selymus Africae minitabatur. Veneti vero Marco Quirino classis praefecto, Lucae Michaelio legato, ne in Creta classem augerent, ne ex insulis novas triremes armarent, neve praeter decem e Cre-

1574

Creta alias emitterent, jussere : nova militum supplementa ne in orientem mitterentur, latum : Jacobus Superantius, classis imperator, ab itinere supersedere jussus : cumque jam pedites e Genuensium ditionibus selecti in Siciliam pervenissent, Pannormique constitissent, ubi Raphael Justinianus praefectus fato concesserat, Placido Ragazzonio, qui procurandae annonae causa adhuc in Sicilia morabatur, Senatus praecipit, ut, persoluto stipendio, praefectos, ac milites tuto Genuam remitteret. Imminuta quoque, prout temporum conditio, ac ingentes a Republica haecenus facti sumptus exposcere videbantur, atque ad certum numerum in Creta, Corcyra, atque Illyrico redacta, arcium atque oppidorum praesidia : Balthasari Rangonio Corcyrae militiae praefectura tributa ; Sfortiae Pallavicino, qui adversa valetudine correptus in Cretam proficisci non poterat, Paulus Urfinus eadem cum auctoritate suffectus : in Illyrico Moretus Calaber, qui singulari virtute ac fide difficillimis temporibus Reipublicae inferviverat, militibus praeerat.

Paulus Urfinus in Creta, Moretus Calaber in Illyrico summi militum praefectus.

Joannes Austriacus ab Hispania Mediolanum missus.

Dum haec geruntur, in Insubribus ab Hispanis copiae cogebantur ; arma militaresque apparatus summo studio curabantur ; qua ex re multorum animos suspicio inceperat, ne Philippus, ob pacem cum Selymo ictam, Venetis (licet secus ostentasset) infensus, in Rempublicam aliquid moliretur : nam Joannes Austriacus ex Hispania Genuam delatus, Mediolanum se contulerat ; crebra atque occulta colloquia cum Alexandro Farnesio, Parmae Principe, ferebat ; ac momento fere externo milite Insubrum ditiones refertae, tormenta instructa, multa ad bellum comparata fuerant : tironum Hispanorum mille in Italiam venerant, qui (ut gentis mos est) a rure aratroque nudi fere ad militaria rudimenta vocati, indeque egeni appellati, brevi temporis tractu duris militiae laboribus assuescunt. Senatus cum primum Mediolanum Austriacum pervenisse cognovisset, Aloysio Contareno, Veronae praefecto, statim eo se conferre, felicemque ac faustum illi adventum gratulari jussit ; ac ne ulla in re publicae securitati defuisse videretur, in iis enim, que ad tuendum imperium pertinent, cura ac sollicitudo supervacanea numquam videri potest, cum Bergomatibus, qui finitimi Mediolanensibus sunt, verendum praecipue esset, Sfortia Pallavicinus Bergomum a Se-

natu

Aloysius Contareno ad Austriacum orator. Veneti de finibus solliciti Pallavicini Bergomum mis-

natu mittitur : præsidia externorum militum augentur , frumenta , atque annona omnis generis importantur . Latum quoque , ut ordinum milites introducerentur : horum in Reipublicæ ditionibus delectus fit , a præfectisque rerum usu & disciplina præstantibus edocti , virtute & fide ad militaria munera obeunda , arcesque tutandas aptissimi censentur . Bergomates quoque cives , quorum semper in Rempublicam mira fides extitit , concilio coacto , quod *Binam* vocant , ad ea , quæ Senatus iussisset , conficienda alacres atque expeditos fore profitentur ; murorum atque urbis custodiæ egregios ac spectatos cives deligunt ; proprio ærē collapsa nonnullis in locis moenia sarciant : iis ob egregiam in Rempublicam voluntatem a Senatu gratiæ haberi iussæ .

Philippus autem duplici gravissimo , atque difficillimo distinebatur bello ; altero adversus Turcas , qui Africanam , ut diximus , expeditionem decreverant ; altero adversus Belgii populos , qui firmiori apparatu , vehementioreque animi ardore Hispanorum jugum a cervicibus excutere nitebantur , cum jam ab anno M. D. LXVI. vel libere religionis obtentu , vel ob privilegiorum incolumitatem , arma in Regem sumpsissent ; neque ulla vel vi , vel arte perdomari potuissent , licet , Albano Duce , cujus duris nimium imperiis plerique ulcus exasperatum arbitrabantur , ex Belgio revocato , Aloysium Requesenium suffecisset ; qui cum parum prospera belli initia habuisset , huc potissimum consilia ac vires Philippus conferre cogeatur , ne Belgarum audaciam nimio sibique exitiali incremento augeri fineret . His fiebat , ut ne , si quidem maxime concupivisset , tot distractus curis in alias partes animum intendere , coalitamque per tot annos Italiæ pacem turbare posset ; ne Italis Principibus necessitate adactis , aliunde auxilia comparantibus , in Italiam totius Europæ bella , non minore aliorum Principum , quam ejus , qui turbarum auctor extitisset , periculo traherentur . Philippus ergo omnem ex Venetorum animis suspicionem eximere , Gusmano Silvensi , suo apud Rempublicam oratori , jubet : qui Principis ac Patrum collegium ingressus , gravi ac vehementi oratione testatus est : *Quæ in Insu-
bribus arma , jussu Regis , cgebantur , ea ad Italicam pacem
perturbendam , cujus ipse , si ullo unquam tempore , hoc præ-
sertim*

*Gusmani
Silvensi ,
Hispani
oratoris , a-
pud Venetos
officium .*

1574

sertim studiosissimus sit, minime spectare. Joannem Austriacum ob Belgicos tumulus in Italiam venisse: fidem minime habendam iis, qui vel otio, vel malignitate animi sermones secus in vulgus dissiparent, quibusque nil antiquius feret, quam odii ac simulatium semina ac venena inter Principes serere: egregium in Rempublicam Regis animum extare; multas illi causas cum ea & amicitiae & foederum esse, quae totius christianae reipublicae beneficio conglutinentur, in utriusque imperii viribus adversus barbaros praesidium situm esse: amborum Principum commoda connexa adeo esse, ut alterna quadam securitate niterentur. Adjecit, curam se ac solertiam, quae in imperiis tractandis non minus utilis, quam necessaria haberetur, probare; diffidentiam improbare, quae ex suspitione orta, ab amicitia, quae vera, non ficta sit, alieni esse debet. Hæc Gufinanus orator cum disertis verbis disseruisset, Senatus gratias Philippo egit; illius in Rempublicam voluntatem perspectam habere, eique omni tempore singulari benevolentia, atque observantia responsurum se affirmavit.

*Senatus
responsum.*

Pace cum Selymo confecta, eoque disiecto turbine, qui in Italia novos bellorum motus portendebat, ab ingenti labore quodammodo respirare civitas coepit, quæ triennio difficili ac periculoso bello afflicta, navigationes in varias terras prætermittere, amplissima per omnem Europam commercia deferere coacta, haud parum pristini nitoris amisisse videbatur. Eo enim situ locata est, ut licet nihil illi, uti aliis civitatibus atque oppidis, ex proprio solo ad præsidia atque adjumenta vitæ suppeditetur; attamen inter continentem ac mare posita, ex annibus ad eam confluentibus, & æquore quo alluitur, omnium rerum, quæ non modo ad necessitatem, sed voluptatem quoque vitæ expeti solent, copia affatim abundet; quodque non minus refert, cum ad maritimas vires augendas, atque remotissimas usque regiones navigiis adeundas formata sit, opes ac divitiæ civitatis in immensum fere publice privatimque augentur, ut vel eorum, quæ importantur, atque exportantur, vectigalibus, vel omnium fere gentium concursu majores ex hac una civitate proventus, quam alii ex latissimis provinciis solent, Veneri capiant: quæ bona in primis pace aluntur. Igitur veluti quibusdam vinculis soluta civitas, repente

pri-

pristinum vigorem, motumque recipere, ac momento fere cœpit reflotescere, ut nihil de illius magnitudine atque opibus, acri recens peracto bello, detractum, aut imminutum animadverteres: idque ex Henrici tertii, Gallorum Regis, ad urbem adventu maxime constitit, quam rem, quod omnium, quæ hoc tempore accidere maxime ad Reipublicæ vel dignitatem, vel liberalitatem commendandam spectat, brevibus perstringendam duxi.

Vix enim Henricus, qui Alexander antea vocabatur, ex ephœbis excesserat, cum, defuncto Sigismundo, postremo ex Jagelonia gente Sarmatiæ Rege, eximiæ opinione virtutis ac fortitudinis, quam civili bello in Gallia suimet concitaverat, ad Sarmatiæ regnum summo concursu procerum est vocatus; Lutetiaque superioris anni mense octobri digressus, mense februario insequenti in Sarmatiam pervenerat; magnificentissimoque apparatu in urbe præcipua Cracovia eidem insignia regni collocata fuerant. At, Sarmatiæ gubernaculis vix susceptis, aprili mense Carolus, ejus frater, gravi totius regni, haud exigua catholicæ religionis jactura, quam ille intrepide tutabatur, ex humanis excessit. Ejus obitus nuntio ad Henricum perlato, statim in avitum regnum properare decrevit: cumque Senatorum exploratis animis, lege regia, absque concilii consensu, Sarmatia exire vetitum, celerrimamque ejus profectionem apprime necessariam esse intelligeret, iis in Gallia assurgentibus tempestatibus, quæ aliquandiu fratris auctoritate ac majestate coercitæ fuerant; quod a Sarmatis sponte obtinere nequiverat, astu sibi tentandum existimavit. Consulto itaque Belleurio, quem secum in Sarmatiam adduxerat, atque occulto a Maximiliano Imperatore tuto per suas ditiones transitu impetrato, Belleurii ex regno profectione vulgata, binis tantum comitantibus servis, per cubiculi fenestram, in qua degebat, demissus, ignoto habitu, secreto fugam arripuit: qua statim cognita, centum licet militibus procerum jussu insequentibus, mutatis equis, Velsinam, Austriæ urbem, inde Vescoviam, demum Viennam pervenit. Ejus rei eventum Cracoviensis Palatinus Hieronymo Lippomano, Reipublicæ apud Henricum legato, significat; oratque, ut in ea regni trepidatione ac perplexitate Reipublicæ,

quam

*Carolus Gal-
liæ Regis
obitus.*

*Henricus
Galliæ Rex
e Sarmatiæ
regno disce-
dens, Vien-
nam perze-
nis.*

1574 quam ille prudentia & sanctitate florentem appellabat, consilium exquirat; id uti a prepotenti, atque amplissimo Senatu profectum summo loco habiturum. Maximilianus Henricum omni liberalitatis cultu excepit; ad eum invisendum ac consalutandum Senatus nomine Venetus orator accessit; atque in Galliam rediens, an Venetias pertransire statuisset, perconatus, quaecumque a veteri in Galliae Reges benevolentia atque observantia proficisci a Republica poterant, detulit. Henricus præcellentem Venetiarum urbem videre, Principem Patresque salutare decrevisse affirmat. Catharina Medicea, mater, quæ antea per legatum Ferrerium, suo, atque Alenconii filii nomine, de Caroli obitu Patres certiores fecerat, iisdem filii, Sarmatiæ Regis, desiderium significavit.

*Henricus
Rex Vene-
tias acce-
dere statuit.*

Italiam Henrico appropinquanti, cum haud longe a Venetis limitibus abesset, nullum officii genus, quo potentissimum sibi Regem demereretur, atque in tanto excipiendo hospite publica magnificentia eluceret, omittendum Senatus censuit. Quatuor insignium maxime civium legatio decreta, quæ illum in finibus Reipublicæ exciperet, atque per ejus ditiones comitaretur: Andreas Baduarius, nuper ex Byzantina legatione reversus; Joannes Michaelius, legationibus apud cunctos fere Europæ Principes clarissimus; Jacobus Superantius, & Jacobus Fuscarenus, qui nondum in Cretam profectus erat, classis ambo imperatores. Iis, ut in Carnos ad Regem excipiendum cum frequenti patriciorum atque insignium virorum comitatu se conferrent, imperatum. Sinus Adriatici præfecto, ac Joanni Baptistæ Contareno, cui nuper Cretæ custodia mandata fuerat, ut ad urbem cum triremibus duodecim accederent, præceptum; atque ut cuncta recte administrarentur, tribus ex medio Præconsultorum ordine munus delatum, Leonardo Donato, Alberto Baduario, Laurentio Bernardo. Nemo Italarum Principum fuit, qui non illustri aliqua significatione in Galliam Henrico redeunti vel observantiam vel benevolentiam testaretur. Gregorius Philippum nepotem, Sancti Sixti Cardinalem nuncupatum, legationis, quam *a latere* vocant, dignitate decoratum, Venetias misit. Emanuel Philibertus Sabaudia, Alphonsus Estensis Ferrariæ, Franciscus Mantuæ Duces, atque alii præcipui Italiae Dynastæ, ad urbem officii & honoris gra-

*Senatus
legatos ad
Henricum
in Carno-
rum finis
excipien-
dam misit.*

*Itali Prin-
cipes & le-
gati ad
Henricum
Regem Ve-
netias con-
fluunt.*

tia accessere. Quatuor triremes, in quas Senatores quadraginta purpurati conscenderant, ad pontificium legatum excipiendum Fossam Clodiam missæ; eique a Principe una cum Senatu ad divæ Helenæ fanum, quod in parva propinqua litori insula situm est, de more obviam itum. Bucentauro, excellentis formæ navigio, quod anniversariis tantum maris solemnibus prisco instituto adhibetur, excipi Legatus non modo cupiebat, verum etiam flagitabat. Sed ne honor Regi debitus, aliqua in parte minus illustris evaderet, flosque publicæ liberalitatis decerperetur, id Cardinali concedi minime potuit.

Henricus a legatis ad vicum, quem *Pontebam* vocant, exceptus, regie per Forumjulii habitus, e Corneliano oppido Tarvisium, ubi Bartholomæum Lippomanum, prætorem, dignitate equestri ornavit; inde ad Margaram vicum in æstuariorum margine accessit. Sexageni Senatores olosferico purpureo in lato clavo amicti, quorum singuli cymbis serico viloso panno coopertis vehebantur, triremibus aliquot sequentibus, tota ad visendum effusa cum scaphis ac cymbis civitate, Murianum, ab urbe passuum millibus, illum deduxere. In terram exscendenti ingentes tormentorum, fistularum, caudatorumque ignium consalutationes horribili fragore, ut cælum prope hiscere videretur, factæ. Capellorum ædes, exquisito cultu atque apparatu regio ornata, Henricum exceperet. Ad eum invisendum postridie Mocenicus Princeps cum Senatu, Superantii imperatoria, quam decem ac quatuor triremes subsequebantur, delatus advenit. Rege consalutato, exhibitis, quæ temporis ratio deposcebat, officiis, eadem imperatoria una ad litus, in quo divi Nicolai sacra ædes est, devecti, a Joanne Trivisano, Venetiarum Patriarcha, frequenti sacerdotum cum sacris infulis corona stipato, in fanum, quod a religiosis viris divi Benedicti ordinis incolitur, deducuntur: solemnî ritu Deo ac Cælitibus cantico, quod ad divos Ambrosium & Augustinum referunt, gratiæ actæ. Inde Bucentaurum ingressi, per rivum, quo totam civitatem disternunt, *majusque canale* vocatur, incredibili pompa, triremium, biremium, celocium, cymbarum, linternum, atque aliorum navigiorum, quæ ad stuporem usque exulta atque adornata erant, excipiuntur, innumeris

Henricus
Rex Vene-
tiarum mari-
fic excipi-
tur.

pro-

1574 prope multitudinis plausibus, lætisque acclamationibus populi comitantibus, qui ex omnibus regionibus ad regiam pompam visendam confluxerat. Nullum terra, nullum mari, ex quo ea spectare posset, inanem locum multitudo reliquerat; fenestris non modo ædium, verum tectis quoque ac supremis contignationibus infestis. Henricus vero, cujus latus Princeps tegebat, insuetum urbis situm contemplari; assurgentia mediis aquis superba palatia admirari; immensam prope omnium ordinum ex adventu suo lætitiæ summa voluptate spectare. Inter hæc æthera pulsantes voces ad Fuscarorum magnificentissimas ædes, quæ vel substructionibus, vel situ (freto enim dominantur) insignes Regi destinatæ fuerant, ventum est; a Mocenico usque ad cubiculum deductus, in quo sibi illum sub uranisco affidere voluit. Triginta ex patricia juventute adolescentes, qui ei continuo adessent, delecti.

Per aliquot dies Venetiis Henricus commoratus, quæ in eis magis visenda erant, inspexit; nullum in se publici splendoris argumentum desideravit. Aedes, ac palatia, quæ utrinque, mediam civitatem dirimente freto, assurgunt, ita noctu collucens flammis rutilantia, luminibusque vario artificio, & opere contextis, elaboratisque ornata inspiciebantur, ut prope nova contentione noctis tenebræ cum diurna luce certare viderentur. Ludi habiti; naumachiæ institutæ; in aurea divi Marci basilica sacra solemnî ritu sonorum ac vocum admirabili concentu celebrata; quibus Rex una cum Principe ac Senatu, Pontificis legatus, aliique Italiæ Duces, ac procures interfuere. In genua procumbenti superbo apparatu scabellum appositum, ab eoque bina pulvinaria pari intervallo aliquantulum distantia, a dextera legatus, a læva Princeps obtinebant. Sabaudus, Ferrariensis, Mantuanus, Niverniensis, atque alii sequebantur. Majoribus quoque comitiis, in quibus tota Reipublicæ majestas residet, interfuit. Erat amplissima Valesia gens in album Venetæ nobilitatis adscripta: quapropter Regi, utpote qui jus comitiorum habebat, urnæ, in quibus globuli argentei, atque aurei ad sortiendos magistratuum electores continentur, honoris gratia patentes ex Decemvirum decreto exhibitæ fuere, ut, duplici aureo globulo extracto, inter electores adnumeraretur. Ejus a publico scriba nomine, de more, edita voce, pro-

pronuntiato, jactis coram Principe ac Sexviris fortibus, ei civem in Senatum adlegendi prerogativa obtigit; Jacobumque Contarenum, morum probitate ac doctrina conspicuum civem, nuncupavit, cui mille atque amplius suffragiis, frequentissima enim ea die comitia erant, reliquis prateritis competitoribus, ea dignitas est delata. In eadem comitii aula altera die, ammotis subselliis, tripudia ac saltationes habitæ, in quibus præcipuæ ac spectatæ pulchritudinis matronæ, omni muliebri mundo ornatae, sumptuaria lege solutæ, adfuere.

*Jacobus
Contare-
nius ab
Henrico
Senator no-
minatus.*

Verum quod præstantia ac novitate reliqua antecellere Henrico visum est, Navale publicum fuit, navigiis, tormentis, armis, nitrato pulvere, omnique bellico apparatu peregreie instructum. Quæ omnia tot sæculorum spatio sedula industria ac virtus cogere potuerat, singula admirabili ordine digesta conspiciebatur. Ingens fabrorum cum lignariorum, tum ferrariorum, architectorum, nautarumque numerus, qui omnes publico ære aluntur, statisque horis ad artes suas exercendas confluunt, in eo ambitu, qui trium fere passuum millium circuitu extenditur, cernere erat. In officinis opifices insudare, tormenta infundi, fistulas ferreas, pilas effingi, thoraces, cassides, galeas formari. In amplis atque præaltis fornicibus triremes ducentæ, quinqueres quatuordecim erant, ita aptatæ, ut a solis ardore æstate, hyeme vero ab imbrium ac ventorum injuriis tutæ essent; biremes ad hæc, scaphæ, celoces, lintres, in quibus singulis contemplandis mira voluptate Regis animus perfundebar. Inter hæc turcicas triremes, relatasque hostium ex superiori victoria exuvias ac spolia videre licuit. Quodque nobili atque eximio spectaculo extitit, ita omnia ad triremem conficiendam ex composito parata fuerant, ut momento fere ab inferiori carina usque ad malum, incitante ac certante opificum industria, perficeretur. Ut autem nihil ad Regis demerendum atque oblectandum animum relinqueretur, Decemvirum permisso, a populo ad Carmelitarum pontem pugnae simulachrum ligneis fustibus editum est, quod priscae memoriæ vestigium ludicrorum plebis certaminum adhuc retinetur: eam pugnae imaginem non absque voluptate in Jacobi Fuscarenæ ædibus inspexit. Octo igitur diebus exactis, cum Ferraria iter in Galliam arripere Henricus statuisset, a

1574 Principe, ac Senatu usque ad locum, quem *Lixzafusnam* vocant, abestque ab urbe quinque passuum millibus, deductus est. Eadem cymba Rex ac Princeps vehebantur; altera pontificius sequebatur legatus; reliqui mox Duces, quos Senatores claudebant; inde publica navigia, quæ abs transversa munitione (*currum* illud vocabant) in amnem Medoacum trajecerant, ingressus, Ducibus, atque immensa prope confluentis populi multitudine Patavium proficiscitur; quaque per Venetas transibat ditiones, sumptu publico, regiisque honoribus excultus fuit.

Mocenicus discedenti Regi iter faustum, prosperaque cuncta precatus, Senatus, patriciæ nobilitatis, omniumque civitatis ordinum propensum studium atque observantiam, quam erga majores illius omni officiorum genere excoluerant, detulit; neque ullo unquam tempore humanitatis ac benignitatis memoriam, qua ipse regio adspectu Rempublicam exornasset, elabi ex animo Venetos passurus testatur. Erat in Aloysio Mocenico Principe summæ gravitati haud impar eloquentia conjuncta, insitumque oris totius decus, quo cunctos in sui admirationem atque amorem ita alliciebat, ut ad sustinendam Venetam majestatem factus videretur. Illum Rex amplexatus, gratias ingentes Reipublicæ egit: si se aliquando obtulerit occasio, in ea tuenda atque augenda regni vires, opes collaturum, se ipsum quoque adfuturum pollicitus. Cum vero ea tempestate Gallia religionis dissidiis, procerum ambitione, imperandique cupidine fluctuaret, qua maxime debilitari atque enervari potentissimæ gentis gloria videbatur; Mocenicus inter eundem, reliquis semotis, Regem alloquendi facultatem nactus, sensim ad ea, quæ in Galliis acciderant, orationem deflectens, quodque ad reipublicæ christianæ incolumitatem in primis pertinere arbitrabatur, Henricum ad intestinas dissensiones tollendas, subjectos beneficiis demulcendos, conciliandos, pacandosque animos, quatenus ejus dignitas permetteret, est adhortatus. *Quantum enim inde virium atque existimationis Galliæ accessurum? quantum sibi met decoris, & commodi obventurum? quam ingens iis, qui torvis oculis amplissimi regni potentiam aspicerent, formido incuteretur? tutissimumque præsidium sociis*

ac

Mocenicus Princeps Henricum Regem ad dissensiones & Galliis tollendas hortatur.

ac fœderatis augetur? Quæ a Mocenico dicta fuerant, Henricus, uti a viro magnis rebus gerendis assueto profecta, magnificere visus est; idque sibi constitutum esse affirmavit, quacumque ratione a belli tumultibus ad pacem Gallos traducere, cunctosque regni ordines concordia & tranquillitatis vinculo connectere. Venetias Principi redeunti Henrici nomine præcellenti forma adamas delatus est; quem initio accipere abnuens, cum molestum id Regi futurum cognovisset, acceptum Senatui detulit; cujus decreto loculo aureo in candentia lilia assurgenti impositus, inter gemmas, aliaque pretiosa, quæ in aurea basilica secretiori loco asservantur, relatus est. Haud absimili liberalitate Aloysium Foscarum, ad cujus ædes diverterat, patriciosque adolescentes, qui ei adstiterant, torquibus aureis donavit. Ut vero e Sarmatia in Gallias revertentis, ad urbemque adventantis Henrici memoria in omnem posteritatem diffunderetur, Arnolfo Ferrerio, Regis legato, flagitante, Senatusconsulto Patres e regione majoris palatii scalarum, quas *gigantum* vocant, marmoreo lapidi ejus rei eventum insculpendum hisce verbis curarunt.

HENRICVS. TERTIVS. GALLIAE. REX. ET. PRIMVS. POLONIAE. CHRISTIANISSIMVS. ACCEPTO. DE. IMMATVRA. CAROLI. NONI. GALLIAE. REGIS. FRATRIS. CONIVNCTISSIMI. MORTE. TRISTI. NVNTIO. E. POLONIA. IN. FRANCIAM. AD. INEVNDVM. REGNV. HEREDITARIVM. PROPERANS. VENETIAS. ANNO. SALVTIS. M. D. LXXIII. DECIMOQVARTO. KAL. AVGVSTI. ACCESSIT. ATQVE. AB. ALOYSIO. MOCENICO. SERENISSIMO. VENETORVM. PRINCIPE. ET. OMNIBVS. HVIVSCE. REIPVBLICAE. ORDINIBVS. NON. MODO. PROPTER. VETERIS. AMICITIAE. NECESSITVDINEM. VERVM. ETIAM. OB. SINGVLAREM. DE. IPSIVS. EXIMIA. VIRTVTE. ATQVE. ANIMI. MAGNITVDINE. OPINIONEM. MAGNIFICENTISSIMO. POST. HOMINVM. MEMORIAM. APPARATV. ATQVE. ALACRI. ITALIAE. PROPE. VNIVERSAE. SVMMORVMQVE. PRINCIPVM. PRAESERTIM. CONCVRSV. EXCEPTVS. EST. AD. CVIVS. REI. GRATIQVE. REGIS. ANIMI. ERGA. HANC. REMPVBLICAM. MEMORIAM. SEMPITERNAM. SENATVS. HOC. MONIMENTVM. FIERI. CVRAVIT. ARNOLDO. FERRERIO. SECRETIORIS. CONSILII. PARTICIPE. REGIO. APVD. REMPVBLICAM. LEGATO. ID. ETIAM. POSTVLANTE

Dum Henrici tertii in Galliam reditus summis Italorum populorum plaufibus concelebraretur, jam Africa belli incendio conflagrabat; cum Selymus centum ac sexaginta triremium, maonarum triginta, magno reliqui generis navigiorum

1574

Adamas
ab Henrico
Rege Moe-
nico Duci
dono datus

Selymi sub
Sinanis im-
per. Africa-
na expedi-
tio.

1574

numero, sub Sinanis Bassæ imperio Hellesponto emisisset, qui Aegæo, Ionio, ac Tyrrheno emensis; julio ineunte in Africam serius quam putarat, pervenerat; quod pestifera lues Byzantii eo anno sæviens ingentem mortalium stragem ediderat. Interea vero ex Lepti, Julia Cæsarea, Constantina, Meningis insula coacti incolæ, quibus Maurorum atque Arabum manus cum duobus Janizzerorum, quatuor Judæorum millibus sese adjunxerat, ut quadraginta millium bellatorum summam æquarent, ad Guletam, ac Tunetum expugnandum accurrerant. Tuneto Regis nomine Gabriel Serbellonus Mediolanensis, Guletæ Petrus Canera Hispanus præerant; qui ingruentem terra marique hostem excepturi, cuncta ad defensionem disposuerant, pro angustia temporis fossas purgari, refici aggeres, sarciri mœnia, editiones erigi curaverant. At Turcæ terrestribus copiis magno impetu Tunetum adorti, momento tormentorum displosione mœnia diverberant, disjiciunt, prosternunt; Serbellonus deditionem facere, seque in arcem recipere cogitur. Tuneto occupato, extemplo omnibus viribus Guletæ expugnationem incipiunt; quæ initio licet strenue ab Hispanis, recenti militum supplemento auctis, defenderetur, tandem cum diu obsistere non posset, in hostium potestatem concessit. Nec mora, eodem ardore atque impetu turris, in quam Serbellonus se receperat, vi capta, cunctaque diruta ac solo complanata sunt, tormenta abducta, plures captivi effecti, inter quos Serbellonus, Carrera, Paganinus Auria, cui, quod saucius esset, hostium barbara crudelitate cervices abscissæ sunt. Itaque haud exigua christianæ reipublicæ jactura, duo præcipua Africæ monumenta, licet non absque hostium insigni cæde, quorum, ut ferebatur, supra quatuor & viginti millia interfecti fuerant, corruere: eaque medio septembri mense accidere.

Sinanes victor recta in Hellespontum contendit. Verum oborta tempestate, ventis undisque jactata classis haud parum detrimenti perpeffa, prope naufragium subiit: abreptæ hinc atque inde furente pelago triremes, vix post aliquot dies in unum coactæ sunt. Sinane Gomenitiarum portum prope Coryram ingressa, a Fabio Canalia legato, ac Joanne Mocenico prætore nonnulli ex oppidanis missi, qui de more dona

tur-

*Sinanes
Tunetum
& Guletam
in Turcarum
potestatem redi-
git.*

turcicæ classis imperatoribus deferrent. Corcyraeum mox fretum cum triremibus quindecim Sinanes prætervectus, magno tormentorum bombo arce consalutata, pari significatione exceptus, desæviente procella, cum universa classe ad Ducatum promontorium delatus, inde Pylum perrexit, Uluzzalium operiturus, qui post Africanam victoriam cum triremium manu usque ad Melitam sese intulerat, ut, ejus insulæ situm contemplatus, infensi in Hjerosolymitanos equites animi, incenso ac depopulato suburbio, vestigia relinqueret.

Uluzzalio reverso, quintodecimo kalen. novembris una Byzantium contendere; ubi, licet sancita ac firmata pax cum Republica a Selymo fuisset, atque Andreas Baduarius Venetias, uti diximus, reversus esset, gravissimæ adhuc inter Turcas ac Venetos de finibus controversiæ vigeant, quæ concordiæ conditionibus non satis explicatæ videbantur: ad quas componendas Aloysius licet Grimanus in Illyricum missus esset, nulla tamen concordiæ ratio inter Turcas, ac nostros iniri potuerat, cum, Jadera, Sicco, ac Spalato præsertim omnibus fere agris exutis, ab eorum possessione se divelli minime Turcæ paterentur; quod ad castella præscripto pacis restituenda nequaquam teneri se dicerent, triennio citra impedimentum iis potitos: Selymum vetusto majorum more ea loca, in quibus equus pedem fixisset, fanisque extructis, preces juxta eorum religionis ritus habitæ fuissent, nulli unquam cedere assuetum. Senatus cum negotium Byzantii, atque in Illyrico urgeret, castellaque, quod agris comprehensa essent, juxta pacis leges restitui oportere disceptaret, nihil impetrari poterat, vel eo præsertim quod, Africæ victoria elatis Turcarum animis, haud parum petulantia, atque audaciæ injecerat, ex quo duriores in rebus tractandis ac morosiores evaserant; Patresque, quod fraudulentam pacis interpretationem Illyricis exitialem fore intelligerent, vehementer commovebantur.

Inde Pontifex, qui ex Tuncti & Guletæ amissione ingentem dolorem perceperat, rursus ad nova inter christianos Principes foedera animum sustulerat; magnoque animi ardore Venetos per Paulum Theupolum oratorem incitabat. Hortabatur: *Quam parum tuta nuper confecta cum Turcis*

1574 pax esset, perpenderent; immanes impensas reputarent, quæ ejusmodi essent, ac si assiduo Respublica bello premeretur: inani, atque incerto pacis nomine ea pericula obtegi, quæ aperto bello erumpere solent. Jam omnia Venetis hoc rerum statu a Turcis timenda, quorum actiones suspectæ, dubii apparatus, perplexa atque incerta consilia sint. Quod si Hispanorum vel mora vel negligentia ad infaustam sancendam pacem coacti fuerant, opportuna se remedia adhibiturum; negligentiam insitamque cunctationem depellere; errata præterita corrigere, eosque ad promissorum fidem præstandam arctissimis vinculis coacturum. Ad hæc Theupolus: Difficilimum, ac periculosum cum Ottomanis Regibus bellum Venetis semper extitisse; neque denuo suscipi posse, quin momento maritimum imperium incertæ fortunæ aleæ committeretur: trium annorum spatio, quibus cum acerrimo hoste pugnatum esset, exhaustas fere Reipublicæ vires. Quantum auri erogatum? quantum civium sanguinis effusum? non Venetis animos; at belli nervos hoc tempore deesse: immensis pene sumptibus, in iis ditionibus retinendis, obrui, quæ pro vallo totius christianæ reipublicæ, atque Italiæ præsertim objectæ sint. Quapropter Pontificem potius rogare, ut suorum decessorum exemplo ecclesiasticis opibus Rempublicam juvaret; majori fructu tantarum divitiarum proventus, quæ ecclesiis, religiosisque locis a pietate insignibus viris relictæ fuerant, quam in iis regionibus tutandis, quibus salus, decusque totius christianæ reipublicæ niteretur, impendi non posse. His a Theupolo magna dicendi vi expositis, permotus Pontifex, quo statu res Venetæ sint, in purpuratorum collegio exposuit: Maximos sumptus, quos pro maritimis ditionibus defendendis erogare Veneti cogantur, quæ barbarorum imperio circumfusæ ingenti peditum, equitum, triremiumque numero indigeant, omni studio enitendum esse, ut ad potentissimi hostis excipiendum impetum paratiores reddantur; in primisque Cræta regnum, ad quod conservandum cunctos christianos Principes certatim accurrere oportere; ne, si in Turcarum potestatem concederet, brevi omni maris mediterranei navigatione potirentur, remigioque, cujus ea insula, ob insitam incelsis maris peritiam, ferax est, au-

cti,

Ati, maritimas in immensum vires cum totius christianæ rei-publicæ exitio protenderent; formidandique cunctis effecti, Italiæ quoque minitarentur. Aequum itaque censere, ut Veneti ecclesiasticis opibus juventur; ob id senas e sacerdotiis decumas Reipublicæ concedendas esse arbitrari. Ceterum his, quæ a Gregorio in Patrum concilio pluribus pro Republica dicta fuerant, parum eventus respondit. Nam cum a Senatu extraordinaria subsidia potius, quam decumæ, quas nullus unquam Pontifex pernegaverat, peterentur, re in consultationem primo adhibita, mox remissius agitari cœpta, demum cunctatione extracta; Gregoriumque ad injurias a Turcis illatas ulciscendas propensum, ad alias curas ac sollicitudines novi rerum eventus attraxere; cum præfertim Philippum Hispaniarum Regem ad omnium virium suarum robur in Belgico bello conferendum multa compulissent.

Nam hujus anni initio Midelburgum, ab Arausionensi Principe obsessum, deditione amiserat: ac licet paulo post victoria potitus, in qua Ludovicus & Henricus Nassovii, Arausionensis fratres, ac Christophorus Palatinus, qui validam Germanorum manum ad opem Belgis ferendam adduxerat, occiderant; attamen alterna fortuna toto hoc anno pugnatum fuerat; in diesque difficilior eas provincias perdomandi ratio fiebat, quæ usque ad extremum spiritum obstinato pro sua libertate, ac privilegiis animo certare statuerant. His rerum successibus annus hujus sæculi septuagesimusquartus elabebatur, pace cum Selymo sancita; maritimi, terrestresque belli suspitione depulsa; Galliæ Regis ad urbem adventu insignis, quem bina quoque sequuta in urbe incendia memoratu dignum reddidere; quorum alterum Aloysio Mocenico diem, quo ad principatum evectus fuerat, proceribus civitatis convivio exceptis celebranti contigit, quo publicarum ædium pars conflagravit; alterum nundinarum tempore, quæ Venetiis solemni Ascensionis festo perveteri consuetudine habentur, noctu exortum, non absque civitatis metu, in qua navalis incendii adhuc memoria hærebat, tabernas complures, quæ eo tempore in foro excitantur, cum pretiosis mercibus absumpsit.

*Incordia
Venetiis
exorta.*

1574
Cosmi ma-
gni Ducis
Hetruriae
obitus.
Franciscus
filius patris
suffectus
Federicum
Strozium
Venetias
oratorum
mittit.

Per eos dies Cosmus Mediceus ex humanis est ablati ; qui e privato cive ad Hetruriae dominatum euectus , magna in eo administrando virtutis documenta dederat ; eique Franciscus filius successit , qui , Federico Strozio legato Venetias misso , patris obitum , suamque in Hetruria successione Patribus significavit . Ad eum officii causa Andreas Gussionius orator designatus . Guidus quoque Ubaldus , Urbini Dux , fato concessit ; ac Francisco Mariae filio , qui avi , Reipublicae Venetae primum summi militiae praefecti , postea imperatoris , nomen gestabat , imperium reliquit ; eique Matthaeus Zannius legatus est . Exeunte anno , a Gregorio Summo Pontifice janua , quam *sanctam* vocitant , solemni ritu est resecrata ; & cuncto christiano orbi caelestibus communicatis thesauris , jubileum indictum ; quod initio licet , ut centesimo quoque , saeculari scilicet anno , celebraretur , decretum esset ; attamen , quo animarum saluti certius ac salubrius confuleretur , ad quinquaginta , inde ad viginti quinque annos a Summis Pontificibus est redactum .

M. D. LXXV.

1575

Selymi obi-
tus.

I Nitio anni ingens de Turcarum maritimo apparatu per omnem Europam fama circumferebatur , ancipitique cura distenti quasnam in partes belli impetus verteretur , cuncti circumspectabant . Nam Tuneti , ac Guletæ victoria sublatus Selymi animus majora meditabatur . Noverat Philippum Hispaniarum Regem Belgico bello implicitum , integras vires ad certamen afferre non posse ; Venetos a pace nuper inita non discessuros ; reliquos christianos Principes maritimis nudatos viribus nullum suis impedimentum conatibus allaturos . Quapropter crebris rumoribus , ac sermonibus increbuerat , Melitæ insulae expugnationem moliri , tum prisco atque acerrimo in Equites odio , tum vehementi cupiditate eam notam delendi , quam superioribus annis Turcas contraxisse rebatur , cum Suleimanus pater ingenti conatu eam insulam adortus , turpiter repulsus fuerat . Inter hasce cogitationes repentina mors Selymum intercepit , qui licet in Asia , Cypro , in Africa , Tuneto , & Guleta aliorum

ma-

manu ac virtute potitus esset , a patris tamen majorumque virtute haud parum deflexerat ; cum ii militiæ laboribus & curis affueti bella gererent , immobiles cuneos & conferta prætorianorum militum robora regerent ; ipse vino ac libidini deditus , in summo otio vitam degens , nunquam septis , nedum urbe exisset ; Ottomanorumque gloriæ oblitus , cuncta per Bassas administraret , ex quo disciplina corrupta , novi infecti mores , vastum illud ac pene insuperabile imperium enervari , & corrumpi cœptum . Selymo Amurathes filius , septem ac viginti annos natus , successit , qui statim Mustapham e *Cauciorum* numero (ex eorum enim ordine legati deliguntur) ad Senatum cum literis misit , qui & Selymi patris obitum , & regni ab se suscepta hereditario jure gubernacula significaret : eique Jacobum Superantium Equitem officii causa Senatus legatum misit . Suæ dominationis initio magnum Amurathes virtutis specimen præbere visus . Constans animus , a voluptatibus , quibus se pater mancipaverat , aversus , in legibus atque institutis majorum servandis severus ; quamvis hæc virtutis semina barbara gentis crudelitate corrumperet , regni cunabula fratrum parvulorum cæde auspicatus .

Illum plerique & Selymi victoriis anno superiore tumentem , & gloriæ desiderio incensum , otio ac situ turcica arma hebescere non passurum arbitrabantur . Cum ex veteri majorum more ita Ottomanæ Reges instituti sint , ut ad regni fastigium evecti , statim claram aliquam expeditionem , qua priscorum Regum egregia gesta ac trophæa æmulentur , aggrediantur . Itaque rumor de Melitæ oppugnatione augebatur ; nec deerant qui Selymi obitu , atque Amurathis successione , pacis cum Venetis nexu soluto , in Cretam , vel Corcyram moturum dicerent . Quapropter etiamsi novo Regi Jacobum Superantium Senatus legasset , qui & gratulationis officio fungeretur , & concordiæ condiciones confirmaret ; tamen in omnem eventum intentus , duodecim in Creta triremes , quæ reliquæ classi adjungerentur , armari , militumque supplementum mitti curaverat . Gregorius quoque de Turcarum animo sollicitus , ut pontificias ditiones tutiores redderet , Anconem , in Piceno sitam urbem , & situ

1575

*Amurathes
Selymo suc-
cedit , qui
Mustaphæ
Venetias
mittit .*

*Jacobus
Superan-
tius ad
Amurathem
orator .*

*Venetis clausi-
semaugent .*

1575

situ & portu insignem, communire decrevit. Jacobum Boncompagnum filium ecclesiasticæ militiæ præfecit, atque ad nova incunda fœdera christianos Principes vehementi animi studio incitabat. Per Joannem Antonium Fachinetum Nuntium Senatum ad classem augendam, viresque maritimas instaurandas hortabatur. In ancipiti turcicarum rerum eventu minime conducere, populorum salutem, orientis insulas, Crætæ regnum fortunæ objicere: ea in re non minus de incolumitate, quam de dignitate Reipublicæ agi, quæ prævalidis classibus & publicum decus semper retinuerat, & terrorem hostibus incusserat: plurimum de illius veteri gloria, qua perpetuis incrementis per tot sæculorum successiones inclaruerat, imminutum iri, nisi, turcica emissa classe, virium firmitate ac robore maris imperium, quod majores sui non minus sanguine, quam auro pepererant, tueretur. Senatus & in rem christianam curæ, & in Rempublicam voluntatis ergo Gregorio gratias egit; neque imperii securitati, neque decori deesse statutum sibi esse affirmavit: proinde novas in Creta triremes armari jussisse; præsidium, quod ante bellum sexcentis pedibus constabat, ad sex mille auxisse; classem, quæ pacis tempore multo e minori numero triremium constabat, præterita hyeme ad quadraginta perduxisse: ut vero omnia, quæ ad fuorum finium ditiones tutandas necessaria, atque opportuna sint, sedulo curentur, minime Senatum arbitrari e re sua esse, potentissimum Regem laceßere, cujus vim nuper maximo detrimento Cypri amissione, auri immensæ vis effusione, civium internecione expertus fuisset: iis causis compulsum, quæ tandem omnium confessione justissimæ habitæ fuerant, belli consilia ad pacem traduxisset: idcirco obnixe Pontificem ad Rempublicam amplexandam hortari; rogare, ut ecclesiasticarum opum aliquid in immanes sumptus conferret, quæ non minus in Reipublicæ quam in reliquorum christianorum Principum incolumitatem a Venetis profunderentur.

Gregorius
Pontifex
Venesos ad
fœdus contra
Turcas
ineundum
hortatur.

Hæc licet a Theupolo oratore Senatus nomine Gregorio significarentur, attamen indefesso animo nullum officii genus prætermittebat, quo ad novam incundam societatem Patres impelleret: *Nullum neque ampliorem, neque opportuniorem ob-*

jici

jici facultatem posse, qua ob Selymi interitum a sancitæ pacis jurejurando soluti essent, ab ea, inquam, pace, quæ belli sollicitudinibus, intolerandisque impensis circumconsideretur: cum Philippo Rege iis de rebus per suum legatum egisse, quem a novis fœderibus alienum non esse cognoverat: centum ac triginta triremes omnibus rebus apprime instructas cum militum flore, præter duodecim, quas Genuenses ad ejus nutum præstaturi erant, aliasque totidem, quas Franciscus Magnus Hetruriæ Dux Regi expeditionem aliquam molienti exhibere debebat, hoc anno habiturum: Siciliam, Neapolitanumque regnum selecto militum præsidio firmata esse; a Sebastiano Lusitanie Rege triginta armata navigia cum millibus octo pugnacissimorum bellatorum maritimis rebus assuetis offerri. Cur igitur Patres cunctarentur classem augere, arcium atque oppidorum præsidia novis supplementis firmare? Cur adeo ingentem illatas ulciscendi injurias opportunitatem parvipenderent? Cur animos non tollerent, atque ad eas ditiones in libertatem vindicandas, quæ Reipublicæ ab Ottomanis Regibus ablata fuerant, non converterent? Non impari vehementia hæc a Gregorii legato differebantur, qui frequenter Principis ac Patrum collegium adiens, flagrans Pontificis desiderium, postulataque deferebat. Atque ut facilius Pontifex Patres permoveret (cum satis constaret ægre ad fœdus repente adigi posse) in eo præsertim enitebatur, ut quammaxime classem augerent; non ut hoc tempore societas iniretur, sed ut maritimarum virium incremento ad ea amplexanda, quæ Dei Optimi Maximi benignitate ad Reipublicæ, totiusque christiani orbis decus obijci poterant, se compararent.

Dum hæc summo studio Romæ, atque apud Principes agitantur, ab Antonio Theupolo Byzantio literæ perferuntur: Amurathem nuper ad tot regnorum, ac provinciarum imperium sublatum, superioribus bellis, & præcipue Veneto defessos atque afflictos populos, permissis aliquantisper otio & quiete, antequam novas expeditiones moliretur, recreare, ac reficere decrevisse: quocirca classem centum triremium numerum non expleturam, a qua nihil a christianis Principibus timendum foret; in navalibus opera intermissa, veteribus sarcendis, maris tempestatibus afflictis instaurandis tri-

1575 remibus studium negligenter admodum impendi. Eo nuntio christianis ditionibus metu solutis, alio Principum consilia averti, Gregorii Pontificis ardor frigescere; atque (ut plerumque accidit, ex securitate otium, ex otio mollitis animis ambitionem oriri) novarum societatum egregia consilia, atque novos motus Amurathem regni initio trahentem, opprimendi inanis spes: in fastum, atque ambitus insuetum genus evasere; dum Itali Duces, insignium cognominum specie capti, quæ summo studio ac precibus consequi a majoribus Principibus nituntur, atque ad prægressionis dissensiones æquales antecedendi studio delabuntur, quæ adeo excrevere, ut turbas quoque inter Reges exciverint. Earum exordium a Magni Ducis titulo ductum, quo a Pio V. Pontifice Maximo Cosmus Hetruriæ Dux decoratus, insuetisque honoribus Romæ exceptus, in Regum aula corona ornatus fuerat. Cosmi vero dignitatis incrementum reliqui Italiæ Duces æquo animo pati nequiverant; immo, unoquoque sibi potiorum locum ac dignitatem varias ob causas vindicante, Sabaudus antiquitate, nobilitate, imperio, quod in Italiæ ac Galliæ finibus situm est, minime sibi cedendum Cosmo rebatur; Ferrariensis quoque ob majorum suorum splendorem, qui præclaras in Italia dignitates consequuti, multis sæculis imperaverant, ei, qui nuper Florentiæ dominatum Ducis titulo susceperat, primas deferre indignum existimabat. Nec minus Franciscus Gonzaga, Mantuæ Dux, de primatu cum Alphonso decertabat: ut nova atque insueta animorum pestis Ducum Italicorum animos corripuisse videretur; denuo inter Maximilianum quoque, ac Gregorium, compressis Veneto bello dissidiis, assurgentibus, cum ille, uti Cæsarea auctoritate fulgens, titulos humanasque dignitates, cui vellet, sibi impertiri datum, ad Pontifices ecclesiasticos tantum gradus spectare, acerrime contenderet.

Hoc veluti cæstro percitæ mentes varia moliri, agitare; Gregorius quin etiam ordinem, quo Principum legati ei in basilica adstare consueverant, immutare est adortus. Cum enim ad urbem invisendam superioris anni exitu Menapiorum Princeps accessisset, dum portæ, quam *sanctam* vocitant, disclusione jubilei annum Gregorius auspicaretur, insigni illum honoris argumento afficere statuens, legatis Regum antepo-
nere,

*Italicorum
Principum
de titulis &
prægressio-
nibus con-
tentiones.*

nere, vetusta consuetudine oblitterata, cogitaverat. Itaque ad statas ejus diei ceremonias Galliæ, Lusitaniæ, ac Venetorum legatis excitis, cum reliquos eam ob causam interesse nolle Theupolus cognovisset, ut Reipublicæ dignitatem tueretur, sibi quoque abstinendum, neque Menapio eo loco cedendum existimavit, quem regii legati, inter quos Veneti censebantur, obtinebant. Ea re perturbatus Pontifex vehementer est conque-
 questus, atque Regum legatis, qui prope ad Pontificis pedes constant, post purpuratos tribuere subsellia meditabatur; idque ita ejus animo infederat, ut & Romæ cum Theupolo, & Venetiis per Nuntium cum Senatu ageret; ut decreto Respublica acquiesceret, suoque exemplo reliquos ad sibi obtemperandum incitaret: Venetorum exemplo reliquos excusationesnectere; a Senatus autem ea in re consulto nullo pacto discessuros. Pontifici vero sæpius eadem efflagitanti ita respondendum Patres censuere: *Neque speciosa nomina quæsisse, neque antecedendi studio Rempublicam exarsisse unquam, sed de eo tantum dignitatis gradu, quem sibi majorum gesta, atque in rempublicam christianam merita pepererant, tuendo sollicitam semper extitisse. Ceterum ut observantiam atque obsequium erga sanctissimam illam Sedem, atque ipsummet Gregorium etiam atque etiam patefaceret, Senatui placere, ut ejus orator in eo, quem sibi collibuisse, loco consisteret, modo in eodem quoque aliorum Regum legati essent, a quibus nunquam sejuncta Respublica, pari cum illis auctoritare ac privilegio usa fuerat.* Senatus decreto minimè acquiescens Gregorius, suo apud Rempublicam Nuntio præcipit, ne publicis statis ceremoniis amplius, uti moris est, cum Principe intersit. Itaque propinquo divi Marci, Reipublicæ tutelaris, die, qui dies summa civitatis lætitia concelebratur, Patresque & oratores epulo a Principe excipiuntur, cum biduo antea invitatus fuisset, ad Collegium adiens; *jussu sibi, inquit, ne cum Principe ac Senatu in publicum prodeat, quod Reipublicæ legatus in eum, quem sibi Pontifex locum designaverat, se conferre abnuisset.* Rei novitatem se valde Mocenicus mirari, ait; eo Pontificis consilio otiosorum malevolorumque hominum sermonibus materiam suppeditari: hortatur, ne parvam istam diffidiorum scintillam, ex qua tamen nonnunquam magna in-

Gregorii
 Pont. consilium de loco
 oratoribus
 post purpuratos
 tribuendo.

1575 cendia cooriantur, coalescere sinat, præsensque ipse solemnī diei adesse velit, suadet. Verum Pontificis præcepto, ne, quod maxime cupiebat, efficeret, prohiberi se, Nuntius constanter affirmat: idque re præstitit. Regum legati de Pontificis voluntate edocti tempus ad scribendum postulant. E Galliis ab Regina matre ad legatum Henrici (ille enim nondum Lutetiam accesserat) literæ afferuntur, quibus, ne ulla ratione consueto loco decedat, jubetur. Itaque Gregorius cum difficilius, ac sibi initio persuaserat, id negotium esse cognovisset, sensimque de pristino ardore nonnihil remittere cœpisset, mora ac tempore re extracta, atque oblivioni tradita, nihil de oratorum veteri jure & consuetudine immutatum est.

Senatus
controversias de finibus & captivis cum
Turcis permutandis
suis oratoribus permittit.

Inter exiguas hæc curas duo Byzantii maximi momenti negotia ad stabiliendam cum Selymo superiori anno pactam concordiam a Venetis agitabantur; alterum de Illyrici finibus, de quibus nihil adhuc definitum fuerat, statuendis, alterum de captivis permutandis. Illyrici fines angustis terminis comprehensos, agros castellaque Dalmatiæ urbibus adempta, Patres conquerebantur; cum inde multa incommoda suboritura pernoscerent; annonæ difficultas, incolarum imminutio, populorum inopia, effera gentis, & ad res novandas turbandasque paratæ propinquitas. Itaque Jacobo Superantio, ac Joanni Corratio, qui Antonio Theupolo suffectus fuerat, Byzantium proficiscentibus jussum, ut post gratulationis officia de controversiis finium sedulo agerent. Legati Byzantium profecti, perhonorifice habiti sunt; obviam illis ad *aquas* (ut vocant) *dulces* a senis Zausiis magno Turcarum numero itum; a Mehemete Bassa, supremo Visiro, cujus (ut sæpe diximus) magna in Rempublicam extabat benevolentia, maximis honoribus exculi, convivio regio, qui honos majoribus tantum Principibus exhiberi solet, excepti sunt. Subinde ad Amurathem perducti, regium fastigium Superantius gratulatur. Cui, ut mos gentis est, barbaro fastu, paucissimis verbis respondit; binisque literis, officii altera, altera de finibus exhibitis, a Rege digressi. De Illyrici controversiis agi cœptum. Legatis, quæ pacis legibus continebantur, præstari petentibus, iis legibus Selymum ad agros Illyrici restituendos se abstinuisse, jussu regia neglecta, per summam injuriam amplissimos civi-

tatum agros ablatos fuisse. Legatorum postulatis cum nihil, quod ad rem spectaret, respondere Bassæ possent, cupiditati morem gentis, Regumque vetustam consuetudinem obtendebant, ut nunquam alicui ea loca permitterent, in quibus phana (quas *Meschitas* vocant) crecta, oratioque celebrata esset. Amurathem nulla ratione adsentiri posse; nec, si adsentiat, religionis illorum principem (*Mustim* vocant) intignioresque procures passuros: eaque de re sermone injecto, aversum adeo se ostendisse, ut ne verba quidem auribus admitteret: ingens dedecus sibi obventurum arbitrari, ad imperium, quo nullum majus sol aspiceret, provectum, ejus exordia non a majorum æmulatione, atque a regni incrementis, sed a turpi concessione incipere. At contra Superantius, & Corarius pacis conditionibus, quibus agros restitui cavebatur, nostrorumque refragatione nitebantur, qui, positis a Turcarum ministris adversus jus æquumque limitibus, nullo pacto adsentiri voluissent. Si Veneti Suppotum oppidum restituissent, cur & ipsi, quæ concordia legibus comprehensa essent, restituere nollent? Neque vero quod iis in locis preces fudissent, idcirco non teneri, cum superiorum temporum memoriam repetentibus, secus actum fuisse compertum foret: Samandria civitate Amurathem, Mahometi illius patrem, qui Byzantium ceperat, cessisse; Suleimanum Budam Joanni Hungariæ Regi tribuisse. His Bassæ devicti rationibus eo se conferebant, ut priscum nimium, Samandriæ factum adduci in exemplum non posse, Budæ privatas tantum, non publicas preces habitas, dicerent. Legati, ut tandem ad exitum negotium perducerent, Zemonicum in Jadertino agro oppidum, quod constanter reddere pernegabant Bassæ, dirui petebant. Illi petitioni minime adsentiebatur, ut non longe ab Jaderæ munitissima civitate receptum tutum, & castellum frena eidem aliquando injecturum obtinerent. Itaque novis suborientibus difficultatibus, prope jam desperata re, id consilium capiendum sibi legati censuere, ut quamprimum singulis de rebus Senatum docerent, ejusque decretum Byzantii præstolarentur.

Dum hæc fiunt, Turcarum animos ingens suspicio invaserat, ne Veneti paci adversum aliquid molirentur; ac quorsum Hispanorum vires & apparatus tenderent, spectantes, ex eventu confi-

1575 consilia caperent. Rumor enim Byzantium perlatus fuerat, centum ac quinquaginra triremium classe, Joanne Austriaco imperatore, Hispanos usque in maria Leucadi propinqua se contulisse; eoque rumore permoti, insueto perculsi metu, prætorianis militibus (quos *Fannizzeros*) equitibus (quos *Spaos* vocant) ut ad litora tutanda, maritimis viribus superiori bello depressis atque afflictis, se conferrent, præcepere. Verebanturque, Austriaco Byzantium versus iter habente, ne tumultus aliquis in multiplici atque incondita plebe oriretur. Navigia quoque intra Hellespontum cogi iusserant, anxiusque Mehemetes persancte jurejurando affirmabat, nunquam se, quin Byzantii triremes armarentur, præpediturum, singulisque annis præpotentem classem emissurum. Ea crebris nuntiis augebantur, quibus Persarum Regem brevi arma in Turcas moturum ferebatur; eoque Amurathis animum suspicio provexerat, ut Superantii legati cuncta suspecta habens, de ejus profectioe crebro sciscitaretur. Itaque Mehemetes insigni equo ac regia veste eundem donavit, ut eo argumento, quod in discessu exhiberi solet, non esse cur Byzantii amplius moraretur, intelligeret. At legatus, qui absque Senatus responso minime proficisci decreverat, rursus ad finium negotium pertractandum, incassum licet, convertebatur. Atque ea cunctatione Amurathes in majorem sollicitudinem conjectus, legatum aperte dimittere volebat; cum Venetiis literæ afferrentur, nisi quæ de agrorum restitutione petierant, impetrarent, denuo ad terminos præfigendos Regis nomine in Illyricum aliquem mitti, idque munus Ferati deferri curarent. Amurathes, ut aliqua saltem in re Venetis gratificaretur, tribus conspicuis auctoritate viris, qui in rem præsentem venirent, negotium detulit; Ferati, Clissæ præfecto, ac Jafero Zausio; præcepitque, ut, nostris præsentibus, Turcarum fines a Venetis sejungerent.

*Amurathes
cōtrover-
sarium de fini-
bus defini-
tionem suis
præfēctis
commisit.*

*Negotium
de captivis
permutandis
conficitur.*

Non minore studio cœptum antea de permutandis captivis negotium agebatur, in quo impensius navandam operam Senatus censebat, ne, qui summa animi virtute ac fortitudine vitam pro Republica ac religione devoverant, diutius miserrima servitute affligerentur. Illustres captivi, qui in turri ad pontum Euxinum asservabantur, cum iis, qui Romæ erant,

com-

commutati sunt; atque ut tuto & sine fraude negotium conficeretur, Joannes Contarenus Anconem proficisci jussus, ut Roma adventantes, triremibus Epidaurum perduceret; eodemque tempore christianos reciperet, quod augusto mense effectum est. Ea in re eximiam pietatem, prudentiam, industriam Antonius Theupolus legatus patefecit, qui incredibili animi vigore captivorum causam amplexus, nullam ab se præclari conatus laudem desiderari passus est, qua pecunia, qua arte compluribus ex teterrima servitute ereptis, publicæque, ac privatae liberalitatis exhibitis officiis ad suas oras amandatis.

Antonii
Theupoli
oratoris opus
ram capti-
vis liberan-
dis.

Eodem ferme tempore in Cretam Jacobus Fuscarenus pervenerat, præclaraque magistratus initia, ac fundamenta jecerat. Quoniam vero sæpius de Creta insula verba sunt habita, neque hæc ob oculos in præsens proponerem. In ea mediterranei maris regione, quam Aegaum præci, recentiores *Archipelagum* vocant, Creta sita est. Si cæli positionem inspicias, quarti climatis initio, nono parallelo subjacet: si circumjecta maria, ab oriente Carpathium, ab occidente Ionium, ad boream Creticum, ad meridem Punicum spectat. Si ambitum spectes quingenta quinquaginta quinque millia passuum complectitur: in ducenta ac quindecim millia passuum in longitudinem ab exortu solis in occasum extenditur, licet ex præciis nonnulli ad ducenta ac septuaginta, alii ad ducenta septem ac nonaginta protulerint. Latitudo inter septemtrionem, ac meridiem, qua major habetur, quinquaginta passuum millia non excedit. In australi insulae parte civitates olim visebantur; at noti ardoribus eo tractu exusto, modo ad boream cernuntur. Centum eam urbibus insignem antiquitas celebravit, nunc quatuor tantum præcipuæ numerantur. Ab occidente in orientem tendentibus, prima Cydonia, quæ hodie *Canea* dicitur, sese offert, post turcicum bellum aggeribus ac propugnaculis munitior effecta. Inde Rithimna, *Retimum* vulgo dictum. Media fere insula Creta civitas, sive *Candida*, a qua regno nomen inditur, quæ & magnitudine & munitione & incolarum frequentia reliquis antecellit. Septia tandem antiquitus, nunc *Scitia*,

Creta sita
& Creten-
sium rerum
narratio.

1575

e Serapolis urbis clarissimæ reliquiis orta. Tria insignia ex insula promontoria in mare porriguntur; in occasum Cimarium; hodie *Spatbæ*; in ortum Samonium, *Salamonis caput* dictum; in septentrionem tandem *Caput leonis*. Bini portus in boream obversi, amplissimum ac tutum immensis prope classibus receptum præbent; Amphimaleum, *Suda* vocatum; ac Spina leonis, hodie corrupto vocabulo *Spinam longam* nominant, quorum aditus firmissimis arcibus, munitionibusque sunt obsepti. Ad austrum importuosa stationes quasdam tantum, ac receptus parum tutos habet. Eo vero situ a natura Creta donata, est, ut Aegæi, ac propinquorum marium regina dici possit; meritoque eam Aristoteles in Politicis ad eximia incrementa suscipienda maxime opportunam arbitratus sit. Pari etenim pene intervallo ab Italia, Aegypto, & Syria distat. Nam ab Iapygio promontorio quingenta; ab Alexandria quadringenta ac quinquaginta; a Joppe Palestinæ urbe (*Zaphum* dicunt) sexcenta ac sexaginta passuum millia numerantur: ab Africa, ad quam australis insulæ regio obicitur, ducentorum ac quinquaginta millium intervallo secluditur. Tota fere montuosa est, ab ea parte præsertim, qua in austrum vergit, in qua insignis tantum planities montium corona præcincta, quam *Messaream* vocant, visitur. Ubi enim montes leni clivo in septentrionem demittuntur, plana variis in locis est. Oleo, carne, lacte, ac vino abundat, quod per omnes Europæ tractus diffusum nulli suavitæ concedit: frumenti natura ferax, licet auri cupiditate agriculturæ studium vehementer imminutum sit, cum incolæ lucro illecti, a frumentis ad vitium stationem se contulerint, cui incommodo multis legibus, ac Senatusconsultis finem imponi sæpius Patres curavere. Varia animalium genera partim cicuria, partim agrestia gignit. Mulæ viginti millium summam æquare feruntur. Hominum ad trecenta millia censentur. Gens ad nautica obeunda munera apprime idonea, marique ab incunabulis assueta, ut vetustam majorum erga res maritimas propensionem a natura expressisse videatur: in quo sane regni præcipuum robur positum est, cum superiori bello ex Creta sex ac nonaginta triremes extiterint.

An-

Antiquitus propriis subiecta Regibus fuit. Metellus, qui inde Cretici cognomen traxit, primus Romanis subegit. In unius dominatum lapsa republica, ac diviso demum inter Græcos ac Latinos Imperio, Græcis Cæsaribus obtigit. Anno vero M. CC. III. sociis Gallorum ac Venetorum armis, Alexioque, qui ab Isaacio patruo pulsus fuerat, in regnum restituito, ac mox Murzuflo tyranno interempto, Byzantium captum, Balduino, Flandriæ Comite, Imperatore creato, quadripartito divisum Imperium; pars Cæsari; pars Gallis; pars Venetis cecit. Quarta rursus inter Gallos ac Venetos tributa. Inde Venetiarum Princeps, ut decretis atque aliis publicis documentis constat, Dominus quartæ partis cum dimidio totius Imperii Romanæ appellatus. Bonifacius vero, Montisferrati Marchio, cui Creta obvenerat, eam Venetis quadringentarum argenti marcharum pretio vendidit; atque inde Veneto imperio accessit; quam ut firmius tuerentur, a priscis, Romanisque in primis petito exemplo, nobilium, ac civium Venetorum coloniam miserunt, quæ iisdem legibus atque institutis formata simulachrum Veneræ Reipublicæ referret.

*Creta
quomodo in
Venetorum
potestatem
pervenit.*

Ad illam tunc insulam cum summo imperio regendam, ut diximus, Jacobus Fuscarenus se contulit; nutantia jura firmavit; labentem iustitiam erexit; militarem disciplinam restituit; novas arces excitavit; temporis vetustate ac negligentia collapsam Equitum disciplinam instauravit. Nam Veneti initio in trecentos ac nonaginta quatuor (quos vocabant) *equitatus*, insulam partiti fuerant, in quibus tres equi censebantur, bini ad bellum apti, tertius ad sarcinas convehendas aliaque minoris momenti munera obeunda idoneus; qui universam summam conficerent. Temporis vero diuturnitate prolapsis rebus, ex securitate negligentia, ex negligentia legum atque institutorum contemptu exorto, præcipuum illud præsidium vel convulsam, vel imminutum fuerat, quod, ut ad pristinum nitorem perduceret, censum equitum habere, præmiis propositis, nobiles viros ad equitandi peritiam obeundaque militaria munera illicere Fuscarenus statuit, nihil æque ad generosos animos permovendos, quam virtutis laudem posse ratus. Peregrino quoque milite in singulis urbibus atque oppidis dispertito, regnum firmavit, numero ad quatuor mille ac sexcentos, Senatu iubente, redacto,

*Jacobi Fuscareni in
Creta re-
gno leges.*

1575

quibus opportuna tabernacula partim publico, partim privatorum aere construxit. Incolarum militiam pene intermortuam excitavit, ordinesque militares instituit. Remigum numerum ad classem instruendam conscripsit; plebem, aliosque vel abjectæ fortis, vel modicæ conditionis homines a potentiorum vi atque imperio vindicavit. Nihil quod vel ad securitatem, vel ad regni decus attineret, fuit, cui ipse acri ingenio, atque magnis rebus gerendis assueto non provideret. Volumen, in quo leges ab se conditæ continebantur, evulgavit, quæ ut perpetuo ad Cretæ regnum administrandum servarentur, Senatus postea decreto sancitæ & confirmatæ sunt.

Hispani damna Venetorum navium infertunt, Crucem navem capiunt.

Dum iis in rebus Veneti versantur, animum ad alias solitudines Philippi Regis ministri attraxere, qui infestum mare reddere, quæ semper Reipublicæ curæ fuerat, navigandi adempta securitate, conabantur. Namque navem, Crucem nuncupatam, pretiosis mercibus, bellicoque ad insularum orientis præsidium onustam apparatu, Venetiis digressam, ad Cephalem binæ rostratæ triremes, Marchionis Sanctæ Crucis una, Armæ Toletanæ altera, impetu facto, ceperunt, avaritiæque ac libidine religionis velo obtecta, quod in ea Judæorum mercimonia invenisse, ac multa sacris vetita legibus infidelium in regiones conveherentur, interceptisse affirmabant. Hoc nuntio vehementer perturbati Patres, intolerandum arbitrabantur, eo hominum audaciam provectam fuisse, ut Veneta navigia invaderent, & impune occuparent; quæ liberrime quacumque mediterraneum mare diffunditur, navigare ac mobilium instar arcium ingentes cujusvis hominum generis divitias atque opes suo sinu complecti consueverant; cum præsertim Senatus severissimis legibus atque edictis in eos, qui in infidelium regiones vetita inferrent, animadverteret. Itaque Austriaco, qui tunc Neapoli erat, literas scribendas senatusconsulto Patres censuere, quibus illata damna, naves interceptas, mercimonia direpta, conquerebantur; pro amicitiae jure prædas restitui, noxiosque plecti, ne quid ejusmodi in posterum accideret, flagitabant. Hieronymus quoque Lipponianus ad eum est legatus, qui prosperum adventum in Italiam gratularetur; de auxiliis, maritimisque opibus per regium oratorem Reipublicæ oblati gratias ageret; demum de iis, quæ in navem Crucem

Hieronymus Lipponianus ad Johannem Austriacum legatus.

ge-

gesta fuerant, conquestus, ut satis Reipublicæ fieret, efflagitaret. Re Neapoli & in Hispania agitata, tandem virtute ac prudentia Alberti Baduarii, oratoris, Madriti confecta; navigium ac bona adempta, jussu Regis restituta sunt. Atque ut in posterum ejusmodi occasiones amputarentur, ex quibus privata cupiditate inter Principes dissensionum seges ferebatur: ne ex Neapolitano regno aut Sicilia prædatoriæ naves in orientem exirent, gravissimis propositis pœnis, Philippus sanxit. Eadem libidine Franciscus Medicus, Hetruriæ Dux, ac Hierosolymitani Equites correpti, excurrere maria, infesta navigantibus itinera reddere cœpere. Ab Hetruscis triremibus galeonem Venetum interceptum, sed statim reddi a Francisco jussum; licet id se in gratiam Reipublicæ fecisse, non quia ita teneretur, jactaret.

Torniellum navigium e Syria rediens Melitenfes cepere, quod in eo Turcarum, & Judæorum merces, adversus quos perpetuas inimicitias profitentur, invenissent. Qua ex re adeo Senatus exarsit, ut classis legato, Adriatici sinus Cretæque custodiæ præfectis præciperet, quocumque in loco Melitenfes triremes inventas, armis cunctis exuerent, religionisque proventus, quos amplissimos in Venetorum ditionibus possident, nomine publico intercepti ad damna sarcienda asservarentur. Ad hæc cum Pontifice de Equitum injuriis expostulatum, quod ab iis parvi lucri gratia christianæ reipublicæ tot incommoda accederent: dum communem hostem in Venetos lacerassent, maria turbarent, negotiatores maximis molestiis afficerent. Illud scilicet christiano Equite dignum videri, rapinæ tantum ac prædæ inhiare, neque communi bono, neque illius Reipublicæ rationibus prospicere, quæ nuper immensas opes, civium sanguinem pro religione liberaliter effudiisset? His permotus Pontifex, ad magnum militiæ Magistrum literas, quibus posthac milites in officio continere jubebatur, dedit; quæ Torniello navigio erepta fuerant, absque discrimine cuncta restitui jussit; Joannem Buratum equitem, Ancone progenitum, qui præsens direptioni adfuerat, perpetuo ex cunctis ecclesiasticis ditionibus exilio, redditibus publicatis, multavit; sacerdotio, religionisque habitu adempto, excommunicationis spiculum intorsit.

H. Mauroceni. T. II.

Qq 3

Re-

1575

*Albertus
Baduarius
navis resti-
tutionem a
Philippo
impetrat.*

*Hetrusco-
rum & Me-
li censum
excursiones.*

*Senatus
mandata ad
maris præ-
fectos con-
tra Meli-
tenses.
Venetorum
cum Ponti-
fice de Me-
litenfibus
querela.*

*Gregorii
Pontificis
contra Me-
litenfes ma-
ria infes-
tantes de-
creta.*

1575

Joannes
Austriacus
Lippomanus
oratorem
contra Tur-
cas incitat.

Regis vero decreto in Italiam ad Joannem Austriacum per-
lato, Crucem navigium, quæque ex eo ablata fuerant, sta-
tim reddi integra fide jussit; Hieronymum Lippomanum, le-
gatum, summis honoribus affecit; quem ejus nomine Sotus
a secretis convenit, prolixaque oratione de iis, quæ in se-
quentem annum Amurathes meditabatur, differuit. *Neminem
esse, cui commune reipublicæ christianæ bonum animo non hæ-
reat, quem non assidue ea meditari oporteat, quibus sese ni-
mis efferenti Turcarum potentie obstiti posset, ne immensa do-
minandi libidine perciti, horrendam cunctis perniciem mini-
tentur, atque in dies Christianorum spoliis aucti vehementius
insurgant. Hoc malum nullo magis, quam Venetorum cum
Rege amicitia, ac societate averti posse. Ac si Senatus clas-
sem quammaxime augeri, ut regie opportune jungi queat, se-
dulo curaverit; si quidpiam pene ex præterita Hispanorum
cunctatione adhuc molestie in Patribus resideat, penitus ani-
mo depellant; cuncta in posterum ex ordine, consultiusque actū-
ros, præterita errata correcturos, ea in re securitatem, quam
Veneti optent, præstatueros. An ex eorum utilitate (ait)
esse arbitrantur, publicas, privatasque opes assiduis sumptibus
in militum præidiis, in novis erigendis munitionibus, in clas-
se adornanda augendaque exhauriri, hostiumque progressus,
aliorumque calamitates otiose contemplari? Quin potius vivido
ad gloriam impetu, postquam Dei Optimi Maximi clementia,
quæ ad obterendam ac diruendam immanem illam molem ne-
cessaria erant, patefacta sint, dum superiores adhuc vigoris
ac fortitudinis reliquie vigent, tantam auri vim ad assiduum
metum discutiendum impendunt, ut aliquando a cervicibus ju-
gum, temporis tractu ac negligentia formidolosum intolerandum-
que evasurum, excutiant.*

Hieronymi
Lippomani
responsum.

Hæc Sotus; cui Lippomanus legatus, Quo major Ottoma-
norum Regum potentia est, eo magis (inquit) maturitate, ac
prudentia opus esse, antequam ea consilia capiantur, quæ spe-
cie generosa atque utilia, ingentes semper curas, nonnunquam
damna & clades secum traherent; iis minime adeunda, qui
periculo proximiores, pro aggere reliquis starent; recensque,
quantum pondus iis immineat, quibus cum Turca pugnan-
dum sit, experti fuerant: ingentes sumptus a Venetis pacis
tem-

tempore fieri; multo majores bello facturos; in commune bonum propensos semper extitisse. Ceterum quæ ex ea voluntatis propensione penderent, ad majora pericula reservari oportere. Quis enim dubitet, Creta, Zacyntho, ac Cephalene amissis, nullo oblectante, Ottomanorum classes in Salentinos Apuliamque venturas, Siciliam Neapolitanumque regnum invasuras, in Italia usque viscera penetraturas? Ex quo quantum detrimenti Philippo Regi accessurum esset, neminem non nosse. Nulla ex parte Regis cum Republica rationes conferendas esse, cum ea prævalidis militum, equitumque præsiidiis, arcium oppidorumque munitionibus maritimum in oriente imperium retineret; Rex contra nullo incommodo aut impensa Neapolitanum regnum, Siciliam, Sardiniamque defenderet. Iis a Lipomano dictis, Sotus respondere nixus, mox Joannis Austriaci virtutem extollit; illum a Deo Optimo Maximo hisce temporibus datum, ac servatum, quo in magnis expeditionibus ad religionis christianæ incrementum uteretur; eximiam hanc præclare gerendarum rerum opportunitatem otio minime conterendam esse. Vigebat profecto in Austriaco Principe veræ gloriæ ac laudis immensa cupido; vehementique animi ardore expe-tebat, ut denuo Principum christianorum vires suis auspiciis jungerentur, hostemque, de quo antea triumphaverat, denuo frangeret atque obtereret. Verum hæc potius exoptari, quam ad exitum perducì posse videbantur. Nam ingentium occasio-num momenta semel amissa, perraro sese rursus obijciunt; cumque multa hoc tempore hisce consiliis officerent, tum præcipue rerum Belgicarum status obstabat. Licet enim Cæsar ad ea diffidia componenda legatum in Belgium misisset, Bredæque conventus habitus esset, non absque spe, ut pacis leges Belgæ a Philippo ea conditione acciperent, ut Hispani milites ex provincia dimitterentur, factaque ac testâ eorum privilegia servarentur: tamen re agitata, nihil confici potuerat, cunctaque in incertos belli casus rursus provolvebantur, Bura ab Hispanis, aliisque oppidis occupatis.

His Genuensium motus in Italia accesserant, qui ob civium factiones in diversas partes Rempublicam trahentes, magnas turbas conciverant; ac nisi a reliquis Principibus obviam itum foret, in ingentes ruinas erupturas. Ad eas controversias compo-

*Genua fa-
ctionibus
turbata.*

1575 nendas Joannem Idiaqueum Legatum Philippus Genuam misit; cujus auctoritate arma deposita, externa auxilia dimissa, lex, quam *Garimberti* vocabant, a Carolo Quinto Imperatore anno M. D. XXXXVII. lata, qua a sorte ad electionem magistratuum creandorum ratio traducta fuerat, abrogata est. At ea abrogatione inter veteres novasque familias recrudescentibus odiis, cum rem ad civile bellum proclinatam Gregorius intelligeret, ut Italiae quietem conservaret, Joannem Franciscum Canobium citato itinere Genuam mittit, qui civibus significet, Joannem Moronum, Cardinalem, ad eos legatum, ut concordiae rationem aliquam inveniat, designatum. Maximilianus quoque Aquensem Episcopum, ac Vitum Dorimbergum, apud Venetos legatum, eo proficisci jussit. Verum apud inflammatos civium animos magis internecina odia, quam suasiones poterant. Cum interea Gandiae Dux ex Hispania a Rege missus, urbem una cum reliquorum Principum legatis ingressus, tumultus sedare, pristinaque concordia civium animos conglutinare adnixus, partium simultatibus atque rabie, nil auctoritate conficere potuit. Veteres cives, Joanne Andrea Auria imperatore lecto, qui suos primum ad tuendam libertatem acriter cohortatus, pecuniae haud exigua vi coacta, novos militum delectus habuerat, ab Austriaco, qui tunc Neapoli erat, in duos menses triremes impetraverat; sublato reipublicae Genuensis vexillo, repente civilis belli initia Veneris portu, Clavari, & Sestro occupatis, fecere. Licet vero legati tandem legum ordinandarum facultatem a Genuensi Senatu obtinuissent, attamen adhuc elidi dissensionum semina non poterant. His de rebus veteres familiae per Ambrosium Spinulam Senatum edoceri curarunt, qui tumultuum originem, progressus, causas, quibus ad arma capienda impulsus fuissent, proluxa oratione exposuit. Et quoniam jam in arbitros, apud quos ordinandarum legum jus esset, convenerat, ut officio atque auctoritate quamprimum negotium confici Senatus eniteretur, flagitavit, ne cunctatione incendium, prope restinctum, denuo assurgens, majores vires atque incrementa susciperet. Spinula perhumaniter excepto quam molesta, quae amicae reipublicae acciderant, Patribus exstitissent, Mocenicus Princeps significavit; gravique sermone ad concordiam est cohortatus; atque ut penitus flammæ

civi-

*Ambrosius
Spinula Ve-
netis Ge-
nuensium
dissidia si-
gnificat.*

civilium turbarum tollerentur, Senatus nullum officii genus prætermisit. At Pontifex, majori studio in eam rem incumbendum, ne eo malo sensim Italia corriperetur, arbitratus, modo prece, modo minis, modo obnuntiationibus id egit, ut, tandem conciliatis animis, concordia revivisceret, atque inde ordinandæ Reipublicæ decreta ac leges a Cardinale Morono, pontificio legato; Petro Fauno, Episcopo Aquensi, cæsareo oratore; Carolo Borgia, Joanne Idiaqueo, regiis legatis, conditæ ac latæ, in sequentis anni fere initium vulgatæ sunt.

1575

Compositis Genuensium rebus, Italiæ pax, quæ nutare videbatur, confirmata est; verumtamen humana ope ea, quæ divinitus impendebant, fata averti nequivere, cum jam pestiferæ luis semina Italiæ fores obsedissent. Nam Tridentum ejusmodi contagione correptum fuerat, quæ in omne genus hominum debacchata cunctos fere illius urbis incolas absumperat; idque virus autumno per occultos veluti cuniculos Venetam civitatem invasit, ab infima plebe in quibusdam civitatis regionibus initio facta; cui extinguendo nihil a Patribus prætermittebatur, ordinario procurandæ sanitatis magistratui extra ordinem duobus insignibus Senatoribus, qui cum summa auctoritate præessent, adjectis. Vincentio Mauroceno, ac Joanni Aloysio Bragadeno, Marci Antonii fratri, qui ad Famagustam pro fide ac religione a Tùrcis obtruncatus fuerat, munus id est delatum.

*Genuensium
res composita.*

*Venetias pestifera lues
invadit.*

M. D. LXXVI.

SEquitur annus partæ salutis quingentesimus septuagesimus sextus supra millesimum, atroci pestilentia, quæ urbem universumque fere terrestre imperium invasit, Reipublicæ acerbis; nec minus piratarum insolentia molestus, qui licet nonnunquam armis coerciti, aliquando officiis apud Principes repressi, Venetos exercebant; ii hoc anno ineunte ex Liburnia regione erupere, quæ sterili solo, præruptis montibus, cautibus, recessibusque impervia, homines feritate animi ac corporis robore præferoces rapto ac præda vivere assuetos gignit; ut etiam Romanæ reipublicæ temporibus latrociniis ea regio infamis haberetur. Uscochorum nomen gens hac fere

1576

*Uscochorum
direptiones.*

tem-

1576 tempestate nacta, variis ex causis evelli nunquam, aut excindi potuit. Inde ante postremum cum Sclymo bellum damna sæpius nostris, Turcisque illata, haud parvis curis Patres affecerant. In turcicas enim ditiones excurrendo, jumenta abigere, homines in servitutem abducere, navigationes per Adriaticum sinum habere coeperant. Inde Suleimanus Rex sæpius cum Senatu conquestus fuerat: mari, quod Respublica obtineret, in ejus fines piratis aditum præberi, qui, ex Venetorum insulis facili in continentem trajectu, in suos captivitate, ferro, incendioque favirent, ut jam illis nihil tutum, cuncta in ambiguo forent: ac ni iis incommodis Veneti obviam irent, se cum classe in Adriaticum sinum venturum, Seniam, atque alia loca, quibus piratis receptus esset, expugnaturum minabatur. Hæc cum Patribus admodum molesta essent, omni studio & conatu, ut dissensionum causas cum Turcis tollerent, malumque ab Illyricorum cervicibus amoverent, enixi fuerant. Sed bello oborto, cum ita temporum ratio poscere videretur, ut, si quid emolumenti posset, ab effera gente caperetur, eis navigandi facultas permissa est. Pace deinde composita, cum rursus navigatione intercluderentur, ad easdem artes, quibus victitabant, conversi, acrius invehi, cuncta turbare, in turcicos fines sese inferre, nulli parcere, inde finitimam gentem in Reipublicæ subjectos, ex quibus tot sibi damna extare putabant, elicere; res quoque Venetorum minime intactas relinquere, celoce, qua literæ ad Senatum perferebantur, nuper direpta, verberibusque quodam Turca affecto, bonisque exuto. Quæ fane cum intoleranda viderentur, ad eam pestem avertendam omnes nervos adhibere Patres statuunt; Senatusque consulto classis legato injunctum, ut extemplo cum selectis trimibus quinque in maria Seniæ propinqua se conferret, prædones persequeretur, nulli parceret, quotquot invenisset, interficiendos curaret, a navigando prorsus arceret, Seniæ exitu atque ingressu navigia prohiberet, commerciis interdictis, annonæ inopia eos facilius perdomari posse rati. Ac ne quid intentatum relinqueretur, ut præfectus in Uscochos crearetur, latum, qui & subjectorum saluti consuleret, atque assidue fatigando ac obsidendo gentem affligere niteretur; quæ licet non admodum numero præstaret, attamen & locorum asperitate,

& re-

*Senatus
mandata
ad classis le-
gatum de
Uscochis
persequen-
dis.*

& receptuum frequentia, notisq; adjumento nostrorum conatus irritos reddere consueverat. Id onus Hermolao Theupolo, Stephani olim Marci Procuratoris filio, obtigit, qui a teneris annis maritimæ innutritus disciplinæ, haud exiguum florescentis virtutis specimen in juventa præbuerat.

Vincentio quoque Throno, oratori, jussu, ut de Uscochorum injuriis damnisque cum Maximiliano expostularet, quæque inde Venetis non modo, sed universæ reipublicæ christianæ detrimenta impenderent, exponeret. Eo iniquam prædandi licentiam ac scelera gentis provecta, ut amplius ferri non possent. Peteret, ut sua auctoritate insolescentes confeceratorum hominum spiritus comprimeret; neu pateretur in suis ditionibus eos coalescere, qui modo amicis graves, aliquando ipsi quoque molesti essent futuri. Cæsar, Throno audito, vehementer commotus, ne in posterum a Seniensibus damna alicui inferrentur, operam se daturum spondet; interea ut ablata restituantur, fontes plectantur, quique rapto viverent amoverentur, curaturum. Cumque eis loca, ad quæ cum præda se reciperent, adimenda, atque in primis Buccarim, & Flumen demolienda esse arbitrarentur, Serinio Comiti, cujus ditionis ea oppida erant, Pragam ut accederet, jussit. Quatuor viros cum summa auctoritate Seniam legavit, qui prædas restitui præciperent, in auctores & conscios scelerum severissimis poenis animadverterent. Thronus Maximiliano de egregio in Rempublicam animo gratias egit. Ceterum ad evellendas stirpitus hujusce pestis radices, Uscochos omnes ex iis locis ad unum pellendos, atque in alias terras amandandos esse contendebat. Dum Seniam incolerent, eadem ac pejora in dies suboritura gravissimorum morborum semina; nisi penitus sublata sint, repullulascere: stipendia pernegata, annonam interceptam, incitamenta ad majores direptiones futura. Sed Maximiliano, quo magis satisfacere Venetis nitebatur, eo majores difficultates insurgebant, dum graviora atque certa remedia excluderentur, parva & exilia non sufficerent.

Interea cum prævalida triremium manu Theupolus præfecturam inierat; Seniam vicinaque oppida gravi obsidione premere cœperat. In earum rerum motu Cæsar's legati Seniam perveniunt, difficilisque, ac sibi persuaferant, negotium, ut ajebant, rati, præ-

1576

*Hermolaus
Theupolus
contra U-
scochos præ-
fectus.*

*Vincentius
Thronus
orator cum
Cæsare de
Uscochis cō-
queritur.*

*Maximilia-
ni Cæsaris
responsum.*

1576 praeda omni jam dissipata atque absumpta, & cum iis agendum, qui, calcatis legibus, metu iustitiæ posthabito, dominorum jugum excusserant; popularem seditionem veriti, celerissime discessere, cibarium inopiam, quod arte nimium a Theupolo Senia circumfideretur, causati. Seniensium non modo, verum etiam totius illius regionis tractus incommoda ejusmodi erant, ut necessitate adactus aliquod rebus præsentibus auxilium ferre Cæsar cogeretur. Quocirca oratori Veneto scriptum exhibuit, in quo optimam in Rempulicam voluntatem testatus, nihil se æque cupere, quam ut earum dissensionum seges auferatur, affirmabat; Senia, qui ære publico non mererent, emissurum; reliquis, ne ad vitam rapto agendam necessitate impellerentur, stipendia assignatum iri: denuo quatuor legatos ad ablata restituenda mittere se decrevisse; præfectum, quem Uscochorum latrociniiis favisse perhibebatur, amovere, aliumque sufficere; ex Uscochis insigniores duodecim Lubianam perducere, ut meritas poenas luerent, enixurum.

Dum piratarum insolentiam vi atque officiis reprimere Patres conantur, quamvis superiore anno quantam ex turbata navigatione molestiam percepisset, Philippus abunde patefecerat; attamen avaritia infensoque Francisci Bonavidii Hispani animo dissensionum causæ rursus emerere. Is enim quatuor, quibus præerat, triremibus in orientis maria delatus, Memiam navem Byzantio redeuntem diripuit. Verumtamen partæ prædæ brevem admodum lætitiā tulit. Nam maris tempestate in Creticum mare abreptus, a Joanne Baptista Contareno, custodiæ regni præfecto, triremi capta, vivus ipse in illius potestatem pervenit; ex quo & multum Contareno laudis accessit, & haud parum timoris iis est injectum, qui, gentium jure neglecto, maria infesta reddere summo mortalium detrimento nitebantur. Ejus rei eventum quamvis summopere publicis rebus conducere Patres intelligerent; nihilominus exinde, ni prudentia adhiberetur, dissidia exciri posse conjectabant; dum hinc Philippus liberare Bonavidium contenderet, inde Selymus captivum una cum triremi sibi tradi flagitaret, poenas ab Hispanis de illatis Mussulmanis injuriis damnisque repetiturus. Igitur in re ancipiti minime cunctandum arbitrati, cum Philippi legatus Bonavidium libertate restitui obnixè petiit.

*Franciscus
Bonavidius
Memiam
navem eripit.*

*Joannes
Baptista
Contareno
Bonavidii
triremem
capit.*

petiisset, Regem, quaecumque e Republica essent, ultro semper facturum pollicitus, Patres ad Contarenum Senatusconsulto literas dedere, quibus una cum triremi captivum dimittere jubebatur; atque Alberto Baduario oratori jussere, ut quæ in ejus gratiam decreta essent, Philippo significaret; ablata Turcarum atque Judæorum mercimonia restitui, ac post ne quid ejusmodi accideret, severiori edicto caveri postularet. Rex, qui ea, quæ evenerant, ægre admodum tulerat, ejusmodi ex Senatusconsulto voluptatem cepit, ut Patrum prudentiam summis laudibus effereundo, gratias per suum oratorem Senatui egerit, prædas omnes statim reddi, Bonavidiumque Neapoli carcere includi jussit.

Byzantium nuntio earum rerum perlato, Mehemetes Bassa, Joanne Corrario vocato, multa de Hispanis conquestus, ut traderetur sibi triremis cum captivo petit. Corrarius, *negotium ad Senatum spectare*, inquit, *ab eo pœnas, de Bonavidio, utpote a suis capto, sumendas. Quis enim ejusmodi scelera magis quam Veneti, abominaretur? Quis acrius Venetis prædonum licentiam coercuisset? sæpius ut iis rebus prospiceretur, cum Hispaniarum Rege actum; nullum non lapidem movisse, ut tuta navigantibus maria paterent.* Sed antequam Byzantio literæ afferrentur jam Senatusconsulto facto, quæ ad id impulissent, Mehemeti Corrarius exponere jussus fuerat: *amici Regis triremem, & captivum aliis tradendum minime Senatum censuisse; haud secus, si res Amurathis ageretur, facturum.* Hæc a Corrario dicta cum aqua esse Bassa intelligeret, captivos, eorumque bona, quæ Contareni triremi adservabantur, petiit: statimque, ut ea redderentur, latum. Fuerant sane post insignem illam novissimam cladem Turcis illatam maritimæ eorum opes haud parum obtritæ ac fractæ, ut neque triremium numero, neque navalium sociorum nautarumque virtute ac peritia præstarent. Fame quoque afflicto Byzantio pestilentia accesserat, quæ in plebem grassata, ingentem hominum multitudinem absumpserat. Persarum insuper motus alio Amurathis curas avocabant. Itaque Uluzzalius cum triremibus tantum sexaginta egressus, nihil adversus Christianos moliri potuit.

Ceterum omnis in Gallia & in Belgio vel armorum strepitus,

1576

Turcæ Bonavidii & ejus triremem à Corrario legatæ petunt.

1576

pitus, vel diffidiorum tempestates compulsæ videbantur. Quamvis enim Henricus, e Sarmatia in Galliam reversus, in Remensi civitate sacro inunctus oleo, acclamatus Rex fuisset, atque ad pristinam pacem regnum redigere, sedatis dissensionibus, præteritorum oblivionem pollicitus, conatus esset; tamen neque officiis, neque promissis rebelles animos flectere potuerat, amplissimumque illud regnum dissidentium studiis factionibusque distractum collabebatur; cum præsertim Franciscus Alenconius, Regis frater, venationis obrentu, una cum Cantabrorum Rege ex aula se proripuisset, Henricoque fratre relicto, Condæo accessisset; scripto vulgato, nulla in parte a veteri catholicaque religione discedere sibi constitutum; sed Gallos omnes cujusvis religionis oppressos atque afflictos sublevare, privilegia tueri, externos Gallia pellere, pacem ac tranquillitatem publicam firmare. His successibus Catharina Medicea, Regis mater, gravi mœrore perculsa, quacumque ratione filiorum dissensiones componere, procellasque civiles sedare adnitebatur. Ex his Galliarum tumultibus quot christianæ rei publicæ incommoda ac jacturæ imminerent, cum Senatus animadverteret, Joannem Michaelium atque Andream Baduarium oratores ad Henricum miserat, qui & initia regni gratularentur, & illum ad concordiam pacemque, cui christiana religio, foederatorum atque amicorum incolumitas niteretur, amplexandam impellerent. Baduarius in itinere morbo correptus, Vercellis obiit. De ejus obitu a Michaelio, Franciscoque Molino, apud Sabaudum legato, Senatus certior factus, Michaelium coeptum iter proseguere iussit. Qui Lutetiam cum venisset, regnum Henrico gratulatus, gravi illum oratione Senatus nomine ad pacem est adhortatus; quam post multa utrimque agitata, æstatis initio confectam, per Arnoldum Ferrerium Senatui significavit; qui Principis, Patrumque collegium adiens, Henrico regnum ingresso nihil antiquius fuisse, inquit, quam ut civilia in Galliis exorta diffidia penitus extinguerentur; multis laboribus & curis exantlatis, tandem pace parta, tranquillitatem regno attulisse: ad eamque cunctis anteferendam rebus Reipublicæ, quam summo existimationis atque amoris loco haberet, suasionibus adductum: pridie vero quam negotium ad exitum perduceretur, pulcherrimam, singularique

pru-

*Franciscus
Alenconius
& Cantabro-
rum Rex ab
Henrico
Rege disce-
dunt.*

*Joannes
Michaelius,
& Andreas
Baduarius
ad Henricum
oratores.*

*Andreas
Baduarii
obitus.*

*Arnoldus
Ferrerius
Veneris pa-
cem Gallicâ
significat.*

prudencia refertam Michaelium legatum orationem ad Regem habuisse, qua commoda ornamentaque pacis efferens, Henricum ad eam vehementiori studio amplexandam impulerat. Adjecit, non metu aut virium infirmitate adactum, pacis consilium Regem cepisse; quippe qui militum numero, virtute, Helvetiorumque in primis robore antecelleret, licet equitatu minus aliquanto pollere videretur: ea concordia omnes regni proceres, Ugonottos quoque ipsos, comprehensos, quibus, ob majora mala evitanda, novæ religionis usus permittebatur: Alenconium, ingentibus quamvis a matre pollicitis oneratum, nil aliud, quam Regis fratri honores deferri consuetos proposuisse: haud impari ardore animi Cantabrorum Regem, Condæum Principem, Momorantium, Danvillam pacem complexos: Benio Domino, qui eum nuntium Reipublicæ perferret, oratore designato, grassanteque pestilentia impedito, sibi id munus impositum fuisse; illum vero de more Pontifici regio nomine obsequium præstaturum, concordiam initam significaturum, pecuniæ subsidia postulaturum Romam profectum.

His a Ferrerio dictis, Mocenicus Princeps, pacem gratulatus, gratias Henrico Reipublicæ nomine egit, omniaque prospera, & felicia precatus est. Tum Ferrerius subjecit; secum immanes pecuniarum sumptus, quæ a Republica in classem, in milites, aliaque, prout rerum occasio fert, erogantur, reputantem, Henrico, ut a pecuniæ subsidiis hoc tempore petendis abstineret, persuasisse, eoque præsertim, quod summa liberalitate Carolo ducenta aureorum millia mutuo data nondum Respublica recepisset. Sed Henricum, qui incredibilem Venetorum Reipublicæ in se Galliamque universam illustri ac præclara admodum significatione orbi testatam benevolentiam expertus esset, confidere, nullo unquam studio fessos Venetos suis rebus defuturos. Itaque cum pro pace stabilienda ingenti auri vi, & ad militum stipendia persolvenda, & ad alia perficienda opus sit; atque in Germanorum missione sexcentis Francorum millibus exsolutis, adhuc Helvetii, quibus complura stipendia debita erant, in finibus regni morarentur; a Senatu altera ducenta aureorum millia petere, negotiatores viros spectatos, atque opulentos prædes daturum: gem-

*Mocenicus
Principis
responsum.*

*Gallia ora-
tor pecuniâ
a Senatu
postulat.*

ma-

1576 marum vim, quæ centum ac quinquaginta aureorum millia æquarent, apud se habere; ac si ita Senatui libuisset, exhibiturum, Ferrerius pollicetur. Ad hæc Princeps: superiori bello exhaustas divitias, exinanitum ærarium, bis centies centena millia aureorum infumpta: neque, confecta pace, impensarum causas deesse; com meatibus, classe, copiis ad imperium maritimum tutandum opus esse: attamen de ipsius postulatis ad Senatum relaturum. Dum vero ea de re ageretur, hinc propensus in Henricum animus, inde temporum conditio expendebantur, quæ eo difficiliora erant, quod jam pestilentia pene momento civitatem corripuerat, ad eamque depellendam omnes Patrum curæ convertebantur. Itaque Ferrerius haud post multos dies (uti reliqui quoque Principum oratores fecerant) urbe exeundi facultate petita, adjecit, præsentis civitatis statu animadverso, ab iis, quæ Henrici nomine postulaverat, sibi superfedendum existimasse: incredibilem Henricum ob id molestiam capturum; quæcumque ad Reipublicæ commodum ab eo manare possint, Patres expectarent, gemmas quoque, quatenus iis Respublica uti vellet, offerre. Gratiis Ferrerio habitis, cum se absente, ut adservarentur petiisset, uti petierat, Senatus jussit.

Exigit locus, ut pestilentiae vim, quæ Venetiis atque in Gallia Cisalpina sæviit, Reipublicæque urbes, Patavium præsertim, ac Brixiam depopulata est, posteritati mandemus; tum ut casuum varietate lectoris animus expleri possit; tum quod ejus rei eventum intuentibus complura vitanda, multa amplectenda ad mortalium utilitatem sese objicient. Ejus morbi semina, quæ humanæ sapientiæ vim subterfugientia, vel Hippocrate ipso teste, in Deum referri debent, superioris anni æstate prodierant, quæ siccitate, atque intoleranda æstus vi adeo sæviit, ut nemo simile quidquam alias contigisse meminisset. Inde aquarum inopia, fructuum copia liberrimo atque inordinato, plebis præsertim, victu, acutæ atque exitiales vulgatæ febres, quibus biduo aut triduo ægri conficiebantur. In inguine, atque secundum aures tumores nucum instar in nonnullis inspieiebantur; in aliis sub axilla, aliisque in locis phlegmones, in nonnullis nigerrimæ maculæ passim corpori inspersæ viscebantur: magna artuum debilitas, acerbi capitis cruciatus ac deliria, nulla quies, assiduæ vigiliæ, ciborum inappetentia; inde pallida, lu-

*De pestilen-
tia Venetiis
grassante
narratio.*

rida-

ridaque facies, oculi rubentes, ac fere truculenti. Hæc veluti femina ad lethalem contagionis vim excipiendam aditum fecere, dum curatione ipsa & contactu morbi vulgarentur. Cujus plerique initia huc ex Tridento fluxisse affirmabant, cum ex infima plebe quidam, qui ad urbem accesserant, ad divi Basilii, ac Martialis paucis diebus interiissent; quique eas domos frequentaverant, aliquidve asportaverant, brevi eodem morbo correpti, extinguerentur, ex quo plebeculæ quædam ædes vacuæ factæ sunt.

Ut pestiferæ huic lûi obstitetur, procurandæ sanitati magistratus sedulo, severissimis edictis propositis, incumbebat; ægrotos a sanis sejungendos curabat; ac, nisi prius morbi suspitione ablata, iis immisceri non sinebat: flammis quoque materia ad pestilentem fomitem concipiendum apta absumebatur; ægri intra domos coerciti, exinde pedem efferre minime permittebantur. Plebi, quæ ad victum necessaria, quæve ad morbos pellendos opportuna erant, Senatus pietate, ac liberalitate suppeditabantur. Inviserantur a medicis ægroti; si quos ejus mali suspectos reperirent, una cum domesticis extra urbem seorsim mitti jubebant. Morbo correpti ad insulam in æstuariis sitam, divo Lazaro dicatam; reliqui ad aliam eidem divo nuncupatam (*Lazaretto* ambo vocitati) defererantur; supellexque domestica comburebatur. Ludi literarii sublati: quæ ad concipiendum virus apta videbantur, ea passim per urbem ab institoribus vendi vetitum. In canes quoque ac feles, ne virus passim per urbem vulgarent, sævitum. His edictis, sedulaque magistratus cura anni hujus initio, januario mense sublata penitus morbi semina videbantur. Conversotamen ad solstitium æstivum sole, flammæ semina, frigore ac gelu condita, denuo magno cum impetu emerfere; idque potissimum vespillonum, magistratuique inservientium avaritiæ, qui pleraque dicata flammis, surrepta, in vulgus dissipassent, vel dominorum cupiditati, qui supellectilem, qua exui ægre patiebantur, abdiderant, tribuebatur; ex quibus vere novo contrectatione imperviæ oculis, sensumque fugientes scintillæ erupere. Insurgenti malo iis obviam remediis itum, quibus elapsa hyeme depulsum fuerat; atque ut avaritiæ fomenta eliderentur, ac ne afflictis bonorum amissione calamitas augetur, simulque publicæ pecuniæ ratio haberetur, ne in posterum vulcano supellex traderetur, sed opportuna

1576

lotione perpurgaretur, decretum est; intentioreque magistratus cura rursus morbi vi repressa, maio mense, per aliquot dies nullo in ampla civitate lue correpto, magnam spem ingruenti periculo civitatem ereptum iri cuncti animo conceperant; anno præcipue in æstatem labente, quo tempore his in regionibus ejusmodi morbi invalescere ac recrudesceere solent.

Verum, reciprocante veluti maris æstu, rursus tabes caput exerere, atque funestam ostentare faciem visa, metuque perculsa civitas; suspensæ mentes adventantis mali metu tenebantur. Itaque solliciti Patres, ut quæ morbi natura esset, qua ope, quibus remediis averti possit, plane intelligerent, Senatusconsulto, Hieronymum Mercurialem, Foroliviensem, ac Hieronymum Capivacceum, Patavinum, ambos in Patavino gymnasio medicinæ praxim profitentes, Venetias evocant; una cum Venetis medicis iis de rebus differere, ac mature consulere jubent: mox in comitiorum majorum aulam coram Principe, Collegiique Patribus perducti, in binas sententias scinduntur. Veneti pestiferos epidemicosque morbos esse tuentur; Patavini contra gravissimos quidem morbos, verum ab omni contagione alienos censent. Veneti pestiferam esse luem eo argumento ostendere nitebantur, quod cum primum Tridenti orta, ingentem omnis ætatis stragem edidisset, inde in urbem delata esset; uti quoque Athenis Thucydides in magna illa pestilentia evenisse memoriæ tradiderat, quæ in Aethiopia orta, inde in Aegyptum & in Libyam delata, Philippi Regis ditionibus emensis, tandem Athenas invaserat. Venetiis ea primum loca occupasse, ad quæ ii, qui Tridento advenerant, se contulerant, divi nempe Martialis ac Basilii vicos; inde sensim in varias se regiones civitatis diffudisse, uti quoque Athenis acciderat, Pireæo primum correpto (ut plerique ex plebe, inter Peloponnesios, atque Athenienses exardecente bello, infectos veneno puteos arbitrarentur) e Pireæo vero in superiorem urbis partem illata. Eadem signa in ægrotis & cadaveribus visa, quæ modo inspicerentur, acutas febres, æstus, vigilias, sitim, frænesin, phlegmones, atras vibices, quæque alia hujusmodi pestem comitantur. Itaque minime ambigendum esse, quin pestilens annus, pestilentes morbi essent. Cur enim mutua consuetudine alerentur? cur affidentes, curatensque eadem vis morbi secum tra-

he-

*Hieronymi
Mercuria-
lis, & Hie-
ronymi Ca-
pivaccei de
morbis Ve-
netiis exor-
tis senten-
tia.*

*Veneti me-
dici affir-
mant Uro-
bæm pestis
vexari.*

heret? cur contactu vulgarentur? Genuinam pestis naturam, causaque latere; sed tamen in id omnes consentire, epidemicum five vulgarem, lethalem, & contagiosum morbum pestem esse, quæ sane quis in hac cæli constitutione concurrere inficias iverit? Diffusos in populum morbos afflatu, atque attactu conceptos, brevi dierum intervallo ægros extinctos. Non alia itaque remedia, quam ea, quæ pestiferæ lui accommodata sint, adhiberi oportere; supellectilem concremandam vel perpurgandam; sanos ab ægris segregandos; victu parco ac moderato utendum: quibus si minus sanari, at certe aliqua ex parte corrigi ac minui teterrimum virus posse. His rationibus qui Venetiis medicinam profitebantur, morbum pestem esse, atque uti pestem curandum contendebant.

Mercurialis & Capivacceus morbum pestilentem non esse suadere eo præsertim nitebantur, quod cum jam annum plebem ignotaque capita invaderet, verisimile non erat, latius diffusum majora incrementa non sumpsisse, urbemque universam refertam populo, commerciis assuetam, opificum copia præditam, non corripuisse; humilia tantum tecta, tabernaculaque afflictas, eorum præcipue, quibus omnium rerum inopia pressis adjumenta non suppeterent: gravissimos sane passim in civitate morbos vagari; at eos pestilentes non esse: nam si, ut apud omnes constat, popularis morbus pestis est; si, Hippocrate teste, a communi causa, ab aere nimirum pendet; cur adhuc laxa tecta ac palatia non subiisset? cur ab ea labe nemini parcere assueta, patriciorum ac civium domus adhuc immunes ac intactæ fervarentur? Ad hæc Veneti Medici: haud parum terribilos morbos processisse, qui nisi frigore confopiti, assiduaque magistratuum cura repressi fuissent, majorem adhuc civitatis partem occupassent; modo æstu ingravescente, præteritis frustra adhibitis remediis, conduplicatis viribus resurgere: nisi vehementi conatu obsistatur, ni quæ ad pestem pellendam opportuna sint, comparentur, paucorum dierum intervallo incendium per amplissimam urbem late effusum, ingentes mortalium acervos absumpturum; idque se Principi, Senatui, omnibusque obnuntiare. At contra Patavini acius urgere (quodque ad commovendos animos magnam vim habebat) se ad ægrotos invensendos exhibere; nullum inde periculum pertimescere; vitam, ut aliis, ipsis quoque jucundam, objicientes: suo experimen-

Mercurialis & Capivaccei argumenta contra Venetos medicos.

1576

to securitatem cunctis allaturos, perplexum populum ut metu exsolvant, opportuna ad ægros sanandos auxilia adhibituos: magna spe esse, cito contagionis metu depulso, pristinae sanitati civitatem restitutum iri. Inter has dissidentium sententias ancipites Senatorum mentes alternis veluti fluctibus agitabantur: idque usu venire compertum erat, quod idem Thucydides Athenis contigisse narrat, initio a medicis morbi natura minime perspecta, pestiferæ lue ingens pabulum accessisse. Ac sane in utramque partem magna rerum momenta casura videbantur. Si pestifera lue correptam civitatem vulgaretur, in cunctis ordinibus terror, vectigalium imminutio, Europæ atque Asiæ negotiatorum ab urbe averio, in Reipublicæ hostibus ad res novandas incitamenta. Si dissimulatione tempus extraheretur, præsentium malorum incrementum, majorum metus, gravior in ea, quæ vitari oporteret, lapsus expendebantur.

*Senatus
Patavino-
rum medi-
corum sen-
tentiam
amplecti-
tur, & li-
teras tra-
ditiones
permittit.*

Ceterum periculorum, quibus reliqui deterrebantur, contemptus, magna in medica facultate Patavinorum auctoritas, aut sibi plaudentium mortalium cupido, tantum potuere, ut, Deo Optimo Maximo nostris sceleribus infenso permittente, Mercurialis & Capivaccei sententia vinceret. Qui ut pollicita præstare possent, a Patribus petunt ædes; servos ministrosque assignent; liberum quocunque libuerit accessum permittant; neminem aliorum consuetudine excludant; ad omnem a plebe timorem depellendum, dealbatis cymbis amotis, quibus extra urbem defunctorum corpora, supellectiliaque deferebantur, aliæ earum loco reponi jubeant. Dura hæc nimium, ac difficilia videbantur: attamen in plerisque adeo medicorum constantia impressionem fecerat, ut illorum apud Senatum obtineret sententia, qui postulatis assentiendum arbitrabantur. Vulgato per urbem Senatus consulto, populus lætitia exultare, vani timoris se arguere, in majus rem opinione potius, quam veritate affectam, cuncta sibi felicia ominari. Mercurialis & Capivacceus, duobus Patavinis chirurgicam artem profitentibus, quatuor Venetis medicis, qui eorum sententiæ adhæserant, binis e Jesu Societate sacerdotibus, qui infirmos cælestibus auxiliis, divinisque sacramentis reficerent, adscitis, rem aggrediuntur. Omnium ædes intrepide ingressi, agris subsidia ministrant, medicamenta adhibent, propria pecunia multis subveniunt; haud

haud improsp̄eris initiis cœptum negotium, inter metum ac sp̄em futuri exitus suspēsa civitate. 1576

Verum incredibile dictū est, quantum brevi vis morbi increverit, publicaue salus pessum ire cœperit. Quatuor tantum dierum spatio per multas civitatis pattes, quæ antea intractæ fuerant, pestis pervagata, complures omnium ordinum familias lachrimis ac funeribus replevit. Nonnulli ex Patavinorum numero, inter quos alter e Jesu Societate sacerdos, extincti; jam, medicorum dissidia eventu sublata, pauci admodum de morbi vi naturaue amplius ambigebant. Patavini tamen, in præceps rebus labentibus, aut propria existimatione aut obfirmata sententia ducti, cœptum munus persequuntur. Sed cum neque veritati refragari, neque morbi grassantis vi obsisti posset, exitu trepidi, ac pudore suffusi, scripto exhibito, quo & eorum in Remp̄licam animi ardorem testabantur, quæque acta fuerant, excusabant, Reip̄licæque fortunas vitamque devovebant, jubente Senatu, dimissi sunt; turpi discessu, adventus percelebri fama corrupta, cum non deessent qui in eos animadvertendum dicerent, quod, liberrimo illis ad ægrotos aditu patefacto, in immensum fere ægritudinum vis excrevisset. At vero in iis non voluntatem, non laborem, non diligentiam desiderari potuisse certum est. Sed quis humano consilio, & conatu Divinæ obviam ire potestati sibi suadeat? Sæviente igitur, atque in dies novo pabulo aucta pestilentia, quo majori studio, ac sollicitudine res administrarentur, Senatus consulto decretum est, ut, ad præfectos salutis aliqua in parte gravissima negotiorum mole levandos, in singulis civitatis regionibus, quæ numero sunt sex, triumviri sanitati curandæ præficerentur, qui supremo magistratui obtemperarent. Unicuique parœciæ (septuaginta vero duæ omnes numerantur) terni, unus e nobilitate, alter e civium ordine, tertius e plebe attributi, qui ægris necessaria suppeditarent, extra urbem devehendos curarent; suspectos domi coercerent; de singulis, regionis quisque suæ triumviros doceret; ab iis ad salutis præfectos, inde ad Principem ac Patres, quæ gravioris momenti erant, deferrentur. Hisce institutis quæ ad salutem publicam spectarent administrari cœpta.

*Pestifera :
luis maxi-
mum in cre-
mentum.*

*Senatus re-
gionibus &
parœciis ci-
ves præficio
ad sanitatem
procu-
randam.*

Sed nullis terminis coercita lues, quacumque sævire, nulli

H. Mauroceni T. II.

R r 3

par-

1576 parcere : infueto terrore mortales correpti urbem destituere, adventantia pericula fuga tantum vitare se posse rati; inde a negotiis pertractandis abstinere; magistratus antea fastidioso ambitu expetiti negligi; mercatura deferri; atque in oppida agrosque, Patavinos praesertim ac Tarvisanos, civitas effundi; tabernae clausae; mercatoria via hinc atque inde continuato officinarum ordine praedives squalida, ut justitium civitati indictum videretur, patronorum & clientium discessu judicia sublata, cuncta horrorem lethumque portendere. In eo rerum statu, veluti reliquis luminibus extinctis, Aloysius Mocenicus Princeps una cum Senatu praefulgebat, neque tot fluctibus jactatae civitati decrat. Ceterorum magistratuum, Decemviris, ac Quadragintaviris capitalibus exceptis, jura omnino silebant, & quamvis senatorii quoque ordinis multi interirent, & nonnunquam qui mane in Patrum collegio sententiam dixisset, ad vesperum pestilentia correptus fato concederet; frequens tamen toto eo tempore Senatus fuit; ac non modo urbana negotia, verum externa quoque tractavit, & eos, qui publicis muneribus fungebantur, intra certum tempus in urbem redire, ab eaque, severissimis propositis poenis, egredi vetuit. At secus in majoribus comitiis res se habuit, in quibus cum supra mille trecenti patricii de more adnumerarentur, vel absentia vel metu eorum, qui frequentiam salutis causa oderant, perraro toto eo tempore trecentorum summam aquavere; licet nunquam statis diebus a magistratuum creatione cessaretur. In eo potissimum Patrum laborabat industria, ut quacumque ratione vis morbi, si minus tolli, at saltem obtundi posset; praestantissimum usu magistro remedium rati, ut, sanis ab aegris secretis, extra urbem morbi fomenta amandarentur. Edicto quoque cautum, ne, qui decimum atque octavum annum non excederent, egredi vicinia possent.

At nullis repagulis aut aggeribus cohiberi lues poterat; reliquis quoque aegritudinibus, in humanis corporibus gigni assuetis, in pestilentiam desinentibus. In urbe quotidie ducti, extra urbem in insulis, in quas aegri deportabantur, sexcenti, praeter illos qui animam in itinere efflabant, absumebantur. Complura solerti cura atque agitatione commenta inani irritaque experientia adhibebantur, ingenti morbi vi huma-

nis opibus remediisque reſiſtente, ut quæ alios levarent, aliis perniciem necemque inferre viderentur; licet medicorum plerique auro illeſti pericula ultro adirent; nec deſſent homines, qui ſemel contagione capti, adepti ſanitatē, ægrorum ſaluti intrepide vacarent, quod qui ſemel evaſerant, difficulter eodem morbi genere implicarentur. Verumtamen nulla hominum inventa ad furentis mali impetum ſiſtendum idonea erant; quin rapidi torrentis more civium ſtatum imis ſumma miſcens perverteret. Inde privatorum fortunæ propinquorum interitu ingentem in utramque partem mutationem ſunt perpeſſæ. Tota urbe ejulatus, ac lachrimæ; vacuæ dominis ædes; filii a parentum complexu, ne attactu exitiali tæbe inſicerentur, divellebantur; plurima per domos viasque ſtrata exanima corpora conſpicere erat, cum ad eadem extra civitatem aſportanda cymbæ vel lintres non ſufficerent; inde tætris odoribus aer affectus peſtiferos halitus reddebat, ut tandem, catervatim ſtrage edita, cuncta ſævo peſtis impetu ſternerentur. Non magiſtratuum, non legum metus; non in eos qui ægris ſeſe immiſcebant, quæſtio, ut ante, habita; timorem audacia, ſpem deſperatio exceperat. Quotidiana funera, morſque ob omnium oculos appoſita, jam ita aſſuetudine mali efferaverant animos, ut non divini, non humani juris pœnis coercerentur; tantaque malorum mole attoniti in omne nefas proruerent.

Cum vero in dies ſæva lues caput altius efferret, ab humana ad Divinam opem Princeps Patresque converſi, Dei Deiparæque Virginis, ac Cælitum præſens auxilium expoſcunt; Senatusque decreto Joannem Triviſanum, Venetiarum Patriarcham, aliosque præſules, qui vel in urbe, vel in ſuburbiiis erant, una cum ſacerdotum primoribus accerſunt; hortantur, monent, calamitoſis hiſce temporibus afflicte civitati præſto ſint; ſe cives eſſe in eadem alitos innutritosque meminerint; muneris ne obliviſcantur ſui; pietatis in pauperes, religionis in omnes documenta præbeant: abſentium quoque cognatis ac propinquis, ut publicæ voluntatis ſuos certiores facerent juſſum. Ut autem egregio aliquo monumento Reipublicæ religio, ac pietas eniteret, veſtigiis majorum innixi, qui felicitatis publicæ fundamenta in Dei cultu poſuerant, ejuſmodi Senatuscon-

*Senatus
Triviſani
Patriar-
cham &
præſules ad
ſupplicatio-
nes invitat.*

1576 fulto decretum Patres sanxere : Procul dubio credendum esse & publicas urbium calamitates Dei Optimi Maximi vindices poenas esse, quas in se publice peccando populi provocarent; ejus rei complura, eademque praeclara in Sacris literis exempla extare; Hebraeam gentem adeo Deo dilectam saepius ob publica errata severe coercitam, Divinasque iras nisi poenitendo, satifque publice faciendo non evasisse. Quis enim humanae industriae conatus Divino numini obsistat, cum semel ejus Angelus in civitatem gladium distrinxerit, uti huic populo atque urbi contigisset? Itaque nullum aliud praesentibus malis remedium superesse, nisi ut a Deo Optimo Maximo cuncti supplices opem implorent. Quapropter Senatui placere, triduo, nonis nempe, septimo, ac sexto idus septembris, supplicationes publicas haberi; iis Principem una cum Senatu interesse. Sexto idus, sabbato, die festo beatae Virginis ortui dicato, supplicationibus absolutis, Principem Senatus nomine Deo Optimo Maximo Rempublicam voto obstringere, basilicam Christo Redemptori dicatam, a fundamentis erecturum; ad eam singulis annis, qua die pestilentia civitas liberata foret, accessurum. In ea extruenda decem aureorum millia impendi, binos sacerdotes cum annuo sexaginta aureorum stipendio attribui, atque ad ea, exequenda Senatores duos eligi, decretum est.

Senatus sanctissimum votum de basilica Redemptoris construenda.

Aloysii Moecenici Principis ad Venetum populum oratio.

Itaque statuta die, post habitas supplicationes, Aloysius Moecenicus Princeps in Marcia basilica ad populum, qui frequens pro temporum conditione convenerat, conversus, in hanc sententiam verba fecit. Usu satis compertum esse, quam verum sit, quod Rex ac Propheta Divino afflatus spiritu cecinerit: Domino civitatem non custodiente, frustra qui eam custodiunt, vigilare: quam enim industriae vim, quae adjumenta, quae remedia tentata non fuisse, ut populus pestifera lue liberaretur? quae humana praesidia praetermissa, ut publicae civitatis saluti consuleretur? cuncta in irritum cessisse; funera funeribus aggerari; recentes calamitates praeteritis cumulari, ut tandem a summo vertice usque ad pedem nihil fere intactum relictum sit. Quis dubitet (inquit) hominum cogitata, atque inventa praepotenti hoc morbo inferiora esse? gladioque huic obsisti non posse, qui Dei Optimi Maximi vibratus dextera, in hanc beatam olim fortunatamque civitatem saeviret. Quis Servatoris irati

oculos, unicumque intuitum sustinere possit, qui veluti insitæ misericordiae oblitus, iratum justoque furore adactum se nobis ostenderet? Amplissime hujus civitatis, otio assuetæ, luxu deliciisque diffluentis, errata id commeruisse: quibus modo recessibus, quibus latebris ab eo se obtegeret, quem ubique præsentem, neque in celum ascensu, neque in inferna descensu, neque velocissimis pennis in remotissimas regiones transgressu vitare posset: unicum tantum præsentibus malis remedium esse, ut qui iratum Numen offensa lacessiverint, iidem pœnitendo jejuniis aliisque pietatis operibus placare niterentur: hoc tantum immensam Dei Optimi Maximi benignitatem conciliari, decretaque in miseros mortales (si ita fari licet) immutari. Si contritum Niniuitarum pectus, profunda populi humilitas, Régis in solum procumbentis seque prostermentis pietas, latam a Deo sententiam, vastam perdendi civitatem, revocare potis fuit; cur qui sacra baptismatis unda abluti, nunquam alium Deum, quam qui ex nibilo cuncta in lucem produxit, agnovimus; qui nullam aliam, quam ejus religionem coluimus, fiduciæ nonnihil sumere poterimus, ut post tot clades, atque ærumnas respirare tandem nobis liceat. Nemo est, qui præsentis calamitates non persentiat; gravius ceteris nos experimur, quibus hujus civitatis totque populorum cura concredita est. Proni itaque ac supplices Deum Optimum Maximum exoramus, ut nostrorum erratorum oblitus, aversam faciem in nos convertere, egregiumque opus, cui divinam illam suimet imaginem insculpsit, agnoscere velit. Peccasse universam (inquit) hanc civitatem, prævaricatum populum, tuis sanctissimis jussis præceptisque minime obtemperasse fatemur. Ecce lacrimabundi veniam petimus, atque ex intimis cordis penetralibus nondum extinctæ pietatis indicium expromimus. Senatus iste, quo cingimur, nosque ipsi Divinae Majestati tue templum, unigenito Filio tuo, Redemptori nostro, volumus; perpetuum posteritati publicæ religionis Venetique Senatus pietatis monumentum, singulis annis a nobis posterisque nostris religioso cultu invisendum, quo & pestiferæ cladis, & Divinae opis auxilium in omne ævum æterna memoria consecratur. Hæc animi nostri demissa ne spernas obsequia, a te omnipotens Pater petimus; Angelo jubeas tuo, ut cruentum illum atque horrificum gladium vagina recondat. Tuque, Dei-

1576

para Virgo , cujus hodie ortum colimus , afflictorum subsidium , pelagique istius , quo jaetamur , stella , cujus auspiciis fundamenta Venetæ urbis jaeta sunt , cui tot templa erecta , tot aræ dicatae : annue precibus , Filiumque tibi dilectissimum nobis conciliare ne graveris . Tuque adeo , Marce Evangelista , Reipublicæ hujus patrone , quo auspice vexilla in remotissimas regiones , majores nostri protulere : istam , quæ tuo ductu vivit ac spirat , civitatem ne deseras . Voto emisso , iis procurandis , quæ Senatus constituerat , Antonius Bragadenus , atque Augustinus Barbadicus Senatores creati .

*Antonius
Bragadenus
& Augusti-
nus Barba-
dicus ad
procurandâ
basilicæ cõ-
structionem
eliguntur .
Venetiæ mi-
rabili Dei
beneficio a
pestifera lue
liberantur .*

Vix emisso voto , cum repente gravi pondere pressa hæc civitas , præsentî Numinis vi respirare visa est . Nam post die illius diei quatuor tantummodo defunctorum nomina in foro proposita sunt , quæ antea nonnunquam ducentorum atque amplius numerum complere consueverant . Inde ad meliorem spem cunctorum animi erigebantur . Septembris initio edicto cautum fuerat , ut per dies octo in singulis quibusque viciniis omnes se domo continerent . Cum parum prospere processisset , insequenti octobri mense feliciori eventu repetitum est , poena capitis , cunctis magistratibus exceptis , egressu ex ædibus interdicto ; & quo alacrius cuncti imperata facerent , quatuor ex Senatorum numero lecti , bini qui publicani pecuniam in infimæ plebis egentes erogarent , bini qui annonam cibariaque curarent . Novembrisque initio plurimum obtundi atque hebescere morbi vis cœpit . Itaque in Senatu de publico voto solvendo actum , Leonardoque Donato Equite ferente ac suadente , latum , ut in ea civitatis regione , quæ ab aliis ampliore freto in ortum sejuncta , sinuati arcus forma insulam conficit , *Judaicaque* vocatur , templum , privatorum quibusdam coemptis ædibus , exædificaretur , religiosisque viris Franciscani ordinis , *Capuccinis* vulgo nuncupatis , qui ob exactum religionis cultum apud cunctos in summa existimatione sunt , ejus cura mandaretur . Subinde vis morbi mitescere , remedia admittere , pharmacis vinci , timori spes succedere paulatim cœpit ; donec kal. januarii penitus profligato atque extincto , Dei Optimi Maximi benignitate , summa omnium lætitia civitati salus est restituta . Quantam vero ex ea clade calamitatem per-

tu-

tulisset, haud dubia indicia erant imminutus incolarum ac praesertim plebis numerus, ut ex hominum infrequentia non satis pristina civitatis facies agnosceretur, quadraginta circiter millibus ea tabe absumptis. Quae continentis ditiones pervagata, Brixiam, ac Patavium praecipue afflixit, quod Venetae urbis propinquitate eadem pericula & calamitates subiit. Ejusmodi initia, incrementa, exitus pestilentiae fuere.

Inter tot curas reliqua negotia non intermittebantur. Nam cum aestate ineunte, Senatus jussu, Jacobus Superantius Byzantio in Illyricum pervenisset, de finibus cum Ferate, Bossinae praefecto, agere coepit; ac licet castella in Jadertino agro sita jure restitui Reipublicae debere multis rationibus contenderet, nil tamen impetrare potuit. De Zemonico oppido, quod summi momenti habebatur, acrius actum; Turcis belli jure, triumque annorum possessione se tuentibus; nostris contra pacis conditiones objicientibus: sed obfirmatae nimium mentes vinci nequivere. Quinquaginta tamen pagos in eo agro, e Turcarum manibus ereptos, Superantius Jadertinorum finibus adjunxit. Siccum mox delatus, in easdem incidens difficultates, cum Daslinam & Richticinam castella non posset, Verpolium & Parifottum obtinuit, uno insuper ac triginta pagis, incolarum frequentia & soli ubertate insignibus receptis. Atque ut legato, cujus magnum nomen, ingens existimatio apud Turcas erat, Bassa gratificaretur, in Jadertinorum finibus Possidariae comitatum, Jaderae civitati valde opportunum, Reipublicae concessit. Iis confectis, absens procuratoria dignitate majoribus comitiis decoratus, in patriam reversus est.

Verum finium controversiis, ex quibus dissidiorum pleraeque occasiones oriri poterant, compositis, quonam Amurathis consilia tenderent, sollicitis animis Patres circumspectabant. Insuetam genti armorum cessationem; verisimile non videri, praepotentem Regem milites, qui perpetuis stipendiis alebantur, in otio degere diutius passurum. Itaque nihil, quo maritimum imperium tuerentur, omittendum rati, animum ad Corcyram muniendam, novisque aggeribus ac propugnaculis firmandam convertere, quae & situ & natura magnum ad securitatem Italiae momentum afferret, & ad Macedoniam Achajamque invadendam, si se occasio daret, opportuna

Controversia de finibus a Jacobo Superantio cum Turcis composita.

Senatus decretum de Corcyra munienda.

ad-

1576

admodum censeretur; cum ab Iapigio promontorio sexaginta passuum millium intervallo, ab Epiro mille tantum distet: totidem enim a Buthroto, modo *Serpa* vocitato, ad pisces lacus, qui Venetæ ditionis sunt, numerantur. Viris muniendarum urbium peritissimis, militarique scientia illustribus adhibitis, multæ consultationes habitæ; cumque ea tempestate Ferdinandum Vitellium ceteris in ea arte præstare communi omnium consensu ac prædicatione censeretur, a Sabaudia Duce, cujus tunc stipendia merebat, ut ejus consilio atque opera in Corcyra munienda Respublica uti posset, Senatus petiit, ultroque obtinuit. Singulis rursus examinatis atque expensis, urbis ambitum ampliorem reddere, binisque arcibus, altera in monte, altera in planitie extantibus, priore, quam novam vocant, collem Divi Marci excipere, veterem aggere ac propugnaculis firmiorem reddere statutum. Ut ea exequerentur, Joanni Contareno, Corcyrae legato, munus tributum; Vitellioque eodem misso, magno apparatu ac sollicitudine opus coeptum. Id Venetorum consilium christianis Principibus, atque iis præsertim, quorum res agebatur, probatum maxime, ac pergratum fuit. Hispaniarum Rex, quantum ex Corcyra Italiae securitatis accederet, non ignarus, Senatus prudentiam summis laudibus extulit: cunctos christianos Principes una cum Venetis in eo necessario atque egregio opere desudare oportere, se quoque Reipublicæ minime defuturum affirmavit: ob idque ei a Senatu gratiæ actæ.

Joanni Contareno provincia Corcyra munienda mandatur.

Antonius Ghirardius navem Hebræorum mercibus onustam Messanam ducit.

Philippus Rex navem & Ghirardium captivum Reipublicæ ministris tradi jussit.

Alio quoque argumento haud obscure propensa illius in Rempublicam voluntas patuit. Nam Byzantio Antonius Ghirardius, navi, majori ex parte Hebræorum mercimoniis onusta, digressus, quæ Venetias delaturum se scripto, legato Veneto præsentem, obstrinxerat; cum, privati lucri gratia mutata sententia, ab itinere deflectens, Messanam se contulisset, opulentasque ac pretiosas merces asportasset: iis Byzantium perlatis, magna mercatorum commotio, ingens Turcarum clamor exortus est: Bassa indignari, negotiatores, ut ab legato damna sarcirentur, petere. Philippus, literis Senatus acceptis, statim navem restitui, Ghirardium captivum Reipublicæ ministris tradi jussit.

Hoc anno Maximilianus Cæsar non minus renum dolore cor-

cordisque tremore, quam gravissimis curis confectus, ex humanis Ratisbonæ excessit. Nam cum post Henrici Galliarum Regis e Sarmatia discessum ei suffici frustra adnixus esset, Stephano Battoreo Daciæ Principe, & amicorum studiis, & Amurathis favore ad regnum sublato; quo pacto a suæ factionis hominibus eandem sibi delatam dignitatem tueretur, sedulo cogitaverat, comitiisque Ratisbonam vocatis, cum & Sarmatarum potentia, & Turcarum auctoritate secus atque existimaverat multis implexum difficultatibus negotium animadverteret, mœrore animi jactatus, una cum regni jure vitam amisit, Battoreusque pacatam Sarmatiam obtinuit. Maximiliano Rodolphus filius successit, qui paulo ante Rex Romanorum creatus, Bohemiæ atquæ Hungariæ regni gubernacula suscepit. Ad eum de more legati a Senatu Joannes Michaelius, & Leonardus Donatus Equites lecti, qui & patris obitum dolerent, & Imperium gratularentur.

1576
Maximilianus Cæsaris obitus.
Stephanus Battoreus Sarmatiæ regnum obtinet.
Rodolphus Maximilianus patri in Imperio & regnis succedit.

Joannes Michaelius & Leonardus Donatus ad Rodolphum oratores.

M. D. LXXVII.

DUm hæc in occidente fiunt, frequentes a Corrario Byzantio literæ afferebantur, appetente vere Amurathem classem præpotentem Hellesponto, incertum quonam consilio, quasve in regiones, emissurum. Quocirca Jacobo Fuscarenò, Cretæ legato, Senatusconsulto præceptum, quatuor consuetis triremibus, sex extra ordinem adjiciat; ac, si a Corrario Byzantii maritimos apparatus urgeri intelligeret, alias decem atque octo, quæ in Creta erant, instrui; easque quamprimum ante turcicæ classis exitum Corcyram, ut reliquis jungantur, proficisci curet. Triremium insuper præfecti vigintiquinque creati; trium millium ac quadringentorum peditum delectus haberi jussu: horum octingentos Sfortia Pallavicinus; quadringentos Marchio Rangonius; totidem Jacobus Malatesta; sexcentos Thomas Constantius; parem numerum Germanicus Saornianus Comes, & Sbarra eques conscribere, in Cretamque Moretus Calaber, qui summam militiæ præfecturam gereret, missus. Verum has suspiciones bellum ab Amurathe in Persas illatum discussit, Venetorumque non modo, sed etiam christianos reliquos Principes a maritimi belli metu per annos aliquot liberavit.

Ejus

1577

Venetorum de bello turcico suspiciones.

Turcæ bellum Persarum decernunt.

1577

*De Persarum
Regni suc-
cessionis nar-
ratio.*

Ejus belli causæ successusque etsi a præsentī, quod molimur opere aliena fortasse videantur, attamen quædam in arctum cogere non abs re fore existimo, ut a quibus ab expeditione in rempublicam christianam aversus Amurathes fuerit, quibus viribus distineri ac retardari illius conatus potuerint, patefcatur. Tamaso Persarum Regi superiore anno, majore mense vita functo, undecim filii superstites fuere, ex quibus octo ob ætatem ad regnum capessendum nequaquam idoneis, reliqui, Mehemetes nempe, Ismaheles, atque Haiderus, in spem regniæ successionis sese extulerant. Ismaheles, feroci atque elato animo, ad magnas res agendas nato; licet Mehemeti, ætate secundo, regnum Tamafus testamento reliquerat; statim, patre humanis sublato, a proceribus Arfaciam præcipuam regni urbem vocatus fuerat. Interim in aula regia tumultu excitato, Tamasi filia, ex Albanorum Principis sorore progenita, ad quam una cum regis consiliariis testamenti exequendi munus spectabat, nunc Haideri fratris precibus fatigata, nonnullorumque suasionibus illecta eidem suffragari, nunc religione tacta in Ismahelem, facinus abominari. Diu in ancipiti versata, tandem callidum consilium amplexatur. Re cum suis communicata, juvenem ambitione æstuantem fraudulenter in regio folio locat: qui inter plebis plausus dum omnem auctoritatem ac potentiam ad se trahere posse arbitratur, se deceptum extemplo persensit; amicorumque neminem conspicatus, causas rei exquirat. Zaliani dolum nescientis opera, Regem se acclamatum fuisse comperit; cumque vires illi ad novam retinendam dignitatem deessent, metu in fugam actus, regni que fastigio deturbatus, interitum evadere nequit. Truncatum fororis ac procerum consensu caput plebi ostentatur; quæ horrifico spectaculo commota, ac furore percita in auctores facinoris, ducem nacta, sæviisset; ni Ismaheles, dum hæc fiunt, superveniens, Rex consalutatus fuisset. Is Ottomanorum institutis ac religioni addictus, quam animo imbibitam, ne aditum sibi ad regnum præcluderet, ad tempus dissimulaverat, principatus fundamenta octo parvulorum fratrum nece jecit. Haideri amicos persequutus, novo edicto subjectos ab Hali Persarum propheta ad Abubaci atque Osmani, quos Turcæ sequuntur, cultum transire jubet. Inde graves motus in Perside

sub-

suborti, dum Rex vel regnandi causa, ut sibi ad Mesopotamiam, Babiloniam, atque Assyriam aditum strueret, vel occultis atque arcanis consiliis vetera instituta, nemini parcens, quacumque ratione evertere nititur. Jamque vulgabatur, armatum Babiloniam petiturum, ut Suleimanum Turcarum Regem imitatus, in ea civitate Persarum diademate ornaretur. Earum rerum fama Byzantium allata, Amurathem adeo perculerat, ut iis initiis obviam eundem, æmulumque & hostem Regem opprimendum statueret. Sed cum violenta imperia plebique minus diuturna sint, repente, non modo plebis, sed procerum quoque immutato animo, studiis in invidiam versis, primorum, fororisque vel insidiis, vel veneno Ismaheles vita exiit; extemploque Mehemetes Codabanda, Salmacis Mirizæ auctoritate, ad regnum evehitur.

In hunc fulmen belli conceptum, Amurathes sui imperii exordia nobilitaturus contorsit; latissimum præpotensque regnum aggressus, vario fortunæ eventu laceffivit. Erant sane Persidis regionis fines antiquitus intra angustiores multo terminos coacti: qui ad septemtrionem, Media, vulgo nunc *Sirvano*; ab occasu Susiana regione, modo *Cbesistan*; ab oriente Carmania, *Cbermain* hodie vocant; a meridie sinu Persico continebantur. Hac vero tempestate quidquid Tigri limitibusque imperii Turcici ab occasu; sinu Persico Indicoque oceano ad austrum; ab ortu Cambajæ regno, solitudinibus interjectis; Bactriana regione ad boream, atque Hircano, vel Caspio mari immenso fere terrarum tractu cingitur, Persarum imperio paret. Omnium rerum frugifera regio, innumeris referta incolis, proceribus ac principibus nobilitata permultis. Alia enim Turcis, alia Persis imperandi ratio. Penes illos nulla nobilitas, in omnes summa potestas, lege minime coercitum imperium. Apud hos moderata dominatio, plebs a nobilibus discreta, qui multis oppidis urbibusque imperant, supremumque Principem (sicuti in Europa, qui *pheuda*, ut vocantur, obtinent) tantum agnoscunt. Turcæ nutum Regis pro lege habent: Persæ institutis majorum, moribusque nituntur. Illi despoticum; hi politicum regimen tenent. Quod vero ad amplificandi atque provehendi imperii artes attinet, longe Persis Turcæ præstant, cum non modo ob repellendas injurias, aut subiectos tuendos,

Persica regionis & regni descriptio.

Turcarum & Persarum morum comparatio.

1577

dos, sed regnandi in primis cupidine arma capiant; non pacis adipiscendæ studio, sed ut ex bellis bella ferendo novis accessionibus fines proferant. Persæ alternatim modo in pace degunt, modo arma cient. Ingentes divitias, quæque humana industria ad firmanda atque augenda imperia excogitari possunt, ea omnia Turcis bella peperere; inde tormentis cujusvis generis, machinis cum ad expugnanda tum ad tutanda oppida, ceteroque bellico apparatu, fistulatoribusque in primis abundant. Ab earum plerisque imparati Persæ sunt; non iis multi tormentorum magistri, non ingens, ut apud Turcas, scloppetariorum numerus, non extruendarum ac muniendarum arcium peritia; sagittis potius præstant, astuque militari polent: modo inferre ac repente referre pedem, hostem innuata fuga in insidias præcipitare, quam justo ordinatoque prælio dimicare. Inde effectum est, ut sæpius, Turcarum internecione ac strage edita, nunquam eorum amoliri progressus potuerint; quippe qui urbes expugnando, novas erigendo arces, militum præsiis firmando, in Persidem se intulerint; ac licet bello ancipiti, immensam fere Turcarum multitudinem excindere, non tamen Taurisio, non Media pellere tunc Persa potuerit.

Alio igitur aversis Amurathis curis, turcici belli assidua suspicione amota, immani impensarum mole, quæ in classe atque milite absumebatur, liberata Republica, vestigialium fructus augeri, auri vim in ærarium congeri, uberioraque pacis bona percipi cœpere. Opportunum id quoque christianæ reipublicæ acciderat, ut, quo tempore Gallia civilium dissensionum fluctibus, Belgium bello agitabatur, alio communis hostis vires converterentur. Nam licet, conditionibus inter Henricum Regem ac foederatos Principes pactis, incendium illud, quo sex ac viginti annorum spatium Gallia corripiebatur, si minus extingui, at sedari saltem posse videretur; tamen in iis exequendis nova dissidia exoriebantur. Nam, regni ordinibus Blesium vocatis, quæ religionis capite continebantur, quo Ugonottis non tantum libere de religione sentiendi, sed in universo fere regno ejus exercendæ facultas permittebatur, ordines abnuere, Petro Epicanaco, Lugduni Antistite pro ecclesiasticis; Claudio Baufremonio pro nobilitate; Versorio

Pa-

Parisiensi pro populo unam tantummodo religionem, eamque veterem, Catholicam Apostolicam Romanam in Galliis admittendam contendentibus: nihil iis regnis ac provinciis accidere deterius posse, in quibus diversæ pugnantesque inter se religiones essent: intestinam in visceribus pestem aliquando magno impetu erupturam, ingentemque stragem daturam. Huic sententiæ, matre, Mompenserio, ac Belleurio suadentibus, Henricus accessit; inde novi tumultus excitari, foederati rursus arma comparare, nova moliri, cuncta iterum ad bellum spectare cœperunt. Legatos ad Germanos Principes Henricus mittit: cur nuper invecam religionem, bellorum civilium segetem, excindere statuerit, exponit: id ni sponte subiecti faciant, armis coacturum. Petit, ab ope iis ferenda abstineant. Ludovicus Comes Palatinus, & Casimirus fratres acerbo ac minaci responso oratores dimittunt; Hassiæ Lantgravius occulto novæ religioni favens, subsidia tamen perduellibus minime laturum pollicetur. Navarræ Rex in Gallia Narbonensi, Condæus in Xantonibus arma parant, populosque ad nova fœdera concitant.

1577

*Gallorum
nova diffi-
dia.*

Eodem tempore Gandavi, pacis licet formula confecta, Joannis Austriaci, quem Philippus iis provinciis regendis præfecerat, adventu, Belgarum suspensæ mentes detinebantur. Quamvis enim initio Hispanos aliosque peregrinos milites dimisisset, invidiam ab Arausionensis Principis factionibus vitare nequiverat, qui & auctoritate & religionis, quam profitebatur, libertate, miro artificio populorum animos ad libertatem novumque reipublicæ statum constituendum crexerat. Ita eo anno Galliæ, Germaniæque inferioris res se habebant.

Verum, in Galliis Ugonottis depressis, Brovagioque & Charitea urbibus a regiis captis, tandem Mompenserii Ducis auctoritate ac opera pax denuo iacta. De religione in id conventum, ut Catholica in quibuscumque provinciis, civitatibusque conservaretur; ubicumque aboliti ejus cultus fuissent, restituerentur: novæ usus in locis, qui foederatis parerent, iis exceptis, quæ superiori bello ceperant, permitteretur: unicuique, quam de religione sententiam vellet amplecti, liberum esset: at catholici ritus in connubiis quo ad cognationum gradus ubique fervarentur. His conditionibus septembris mensis exitu firmata pace tranquil-

*Pax in
Gallia de-
nuo sanc-
tur.*

1577

Hieronymus Gondius Regis, nomine Veneto legato pacem sanctam significat.

litas Galliae est restituta. Initam concordiam Henricus per Hieronymum Gondium Veneto legato significat, deque ea ut Senatum, cujus consilia e Sarmatia in Galliam rediens intimis sensibus exceperat, certiore faciat, rogat. Eodem officii genere mater per eundem Gondium utitur: subdit, Venetae nobilitatis Catharinam Mediceam participem esse gloriari; memoriaque tenere, Franciscum illum Magnum, praecipue Henricum Secundum ejus conjugem monuisse, atque in praeceptis ei dedisse, Venetam Rempublicam amore atque existimatione prosequeretur, vires illius consiliaque magnificeret: hisce regis praeceptis ac monitis Henricum Tertium filium insistentem, pace, qua nihil melius aequae mortalibus Deus est clargitus, amplexum, regnum saepius jactatum, majoribus in posterum adjumentis ac praesidiis fultum, ad pristinam amplitudinem ac decus revocare statuisse. Haec in Gallia. Hoc ipso anno licet Amurathes Persidis bello detentus classem, uti assueverat, non emisisset; attamen ab ingenti Corcyrae munitionis opere minime cessatum; in quo perficiendo sedulo enixeque studium impensum. Cum vero ad res Belgii firmandas conducere illud in primis Philippus existimaret, si quacumque ratione ab assiduo turcici belli metu liberaretur, Joannem Marilianum Byzantium misit, qui de paciscendis cum Amurathe induciis ageret, iisque Rodolphum Imperatorem ac Venetos comprehendendos curaret. Sed ob varias difficultates extractum negotium, tunc ad exitum perducere nequirit.

Joannes Marilianus ab Hispanis Byzantium mittitur.

Alexis Mocenici obitus. Sebastianus Venerius Princeps elegitur.

Hoc eodem anno, tertio nonas junii Mocenicus Princeps excessit, vir prudentia, eloquentia, legationibusque apud Principes insignis. Ejus principatus tempore varie jactata Republica, suprema quaque, vel improspera, vel felicia est expertus; Cypro penitus amissa; navali victoria parta; pace cum Selymo sancita; Henrici Regis ad urbem adventu; pestilentia in civitatem saeviente. Ei summo omnium consensu Sebastianus Venerius, Marcius Procurator, cujus imperio prospere ad Echinadas adversus Turcas pugnatum fuerat, est successus; cui principatus initio Gregorius per Capuanum Archiepiscopum, quem Joanni Baptistae Castaneae in Veneta legatione successorem dederat, Rosae munus deferri iussit, quo

quo firmatam Reipublicæ pacem & sævo pestilentia morbo summo Dei beneficio liberatam civitatem gratulabatur. Edicto tertia dominica mensis julii die civitatem pestilentia lue penitus immunem esse pronunciatum; qui dies omnium ordinum celebritate ac lætitia insignis fuit. Princeps, ac Senatus cum solemnibus missarum sacrificiis in aurea basilica interfuissent, strato ponte, qui e foro ad oppositam regionis Judaicæ partem pertinebat, ad templum Redemptori ex voto erigi cœptum accessere; solemnesque ea die supplicationes habitæ, religiosi viris sacrisque collegiis agminatim egregia pompa procedentibus, quæ immensa prope populi multitudo subsequēbatur. Ibi Christo Redemptori ob pestilentia liberatam civitatem gratiæ actæ, sacraque celebrata. Templi autem brevi moles excrevit, ad summumque perducta est; Andrea Palladio architecto in egregio opere virtutis ingeniique vires conferente. Supra centum aureorum millia in id a Senatu collata sunt: cura Capuccinorum familiæ, Senatusconsulto cœnobio extructo, tributa, qui situs opportunitate atque amœnitate illecti, eo magno numero confluunt. Templum idem Gregorius Summus Pontifex privilegiis ornavit, cunctis fidelibus qui ea die, expiatis peccatorum fordibus, cælesti pane refecti inviserent, perenni jubileo, aliisque cælestibus muneribus concessis.

Verum publicam civitatis ex profligato sævissimo morbo, saluteque restituta lætitiæ mœror ex ingenti incendio, quo decimo tertio kalen. januarii majorum comitiorum Senatusque amplissimæ aulae conflagraverē, excepit. Id in cubiculi camino, statim a meridie, quo tempore palatium ac forum vacua sunt, exortum, ad summam contignationem sublatum, plumbum, quo ea integitur, statim ita colliquavit, ut imbris in morem per suggrundia ac fornices e tecto ad terram deflueret; eodemque tempore multis e partibus flamma erumperet. Patricii foro propinqui accurrunt; aditus occupant; pulsū campani æris res pervulgatur, navalium præfecti cum focis adcersuntur; præcipui magistratus, privati cives in forum advolant, quacumque ratione incendium restinguere conantur; quod pabulo auctum, divi Marci basilicæ, insigni publicæ bibliothecæ structuræ, atque ærarii ædibus minari videbatur. At cen-

1577

Venetorum gaudium ob edictum de sanitate promulgatum.

Andrea Palladii architecti opera Redemptoris basilica Venetiis constructa.

Palatii Veneti incendium.

1577 tonibus madefactis, summisque tectorum instratis, ut igneis favillis, atque undique erumpenti materiae ardenti obsisterent, obviam itum. Sed jam supremis tabulatis penitus flamma correptis, quæ inter densissimi fumi globos usque ad cælum ferebatur, momento ingenti cum fragore ac strepitu aulae majoris, atque ejus, quam *scrutinium* vocant, tecta decidere, eorumque ruina quæcumque excellenti artificio præclara, diuturnitas temporis, ac Patrum studium ad stuporem usque cingere potuerant, sepulta conflagraverè; atque inter hæc Joannis Bellini, Titiani, præstantiumque pictorum opera, quibus egregia Venetorum facta ad vivum repræsentabantur, igne absumpta in cineres conversa sunt; ac postridie illius diei nondum extinctum incendium, pabulo deficiente, passim in reliquias faviendo assurgebat, ut tandem firmissimi tantum parietes nudati superessent. Eam ob rem haberi comitia per aliquot dies non potuere. Tres a Senatu Patres lecti, qui de loco comitiis habendis opportuno Senatum consulèrent, Aloysius Georgius, Jacobus Superantius, Paulus Theupolus; reque maturius expensa, tertio kalen. januarii latum, ut comitia in amplissimis navalis atriiis cogerentur, eaque ita effingerentur, ut penitus eorum, quæ conflagraverant, Ducis suggestu, sedilibus, aliisque formam exprimerent. Quintodecimo kal. februarii de more comitia habita sunt. Inde variis sententiis de farciendo palatio actum, nonnullis a fundamentis novas erigendas substructiones censentibus, in quibus cives ad creandos magistratus convenirent. Verum cum, solerti architectorum cura palatio inspecto, nulla in parte debilitatum animadvertissent, vastam illam atque inconcussam molem egregio, ut ante ea tempora ferebant, artificio, quod vix imitari possent, compactam Patres conspicati, Senatusconsulto, nihil de veteri forma immutandum, incendio tantum consumpta farcienda esse, decrevere: brevique in eam, quam modo cernimus, amplitudinem evasit. Eodemque ordine majorum gesta præstantium pictorum penicillo expressa visuntur, iis, quæ recens insequuta sunt, adjectis, insignique præsertim navali ad Echinadas pugna, in qua ob oculos ponenda una cum aliis plerisque summam vel ingenii vel laboris laudem Jacobus Tentorettus tulit; quæque præsci decoris ablata incendio fuere, ele-

*Senatus
decretum de
palatio in-
aurando.*

*Jacobi
Tentoretti
Pictoris
percelebris
virsus.*

eleganti cælatura atque sculptura , auro undique fulgente , 1577
compensata sunt .

M. D. LXXVIII.

SUmmum inde mœrorem cum Venerius Princeps contraxisset , exacta jam ætate , superioribus vitæ laboribus & curis pro Republica susceptis confectus , naturæ concessit . Exequiis de more habitis , pari animi ardore , haud imparibus in Rempublicam meritis , eadem ætate , eadem apud omnes estimatione , pro supremo magistratu obtinendo Jacobus Superantius , & Paulus Theupolus adnitebantur . At dum virtutis ac laudis æmulatione rapti ad fastigium anhelant , Nicolao Pontio , Marcio Procuratori , ea dignitas est delata , qui suæ veluti fortunæ faber , in angusta ac tenui re firmissimis futuræ amplitudinis jactis fundamentis , a liberalium artium ac philosophiæ studiis , quæ publice Venetiis , mandante Senatu , per aliquot annos professus fuerat , ad Rempublicam transgressus , prudentia ac dicendi vi inter ceteros eminens , omnes honorum gradus emensus fuerat . Ab omnibus Italiæ Principibus legationes , quibus & liberatam pestilentia civitatem , & initum a Pontio principatum gratulabantur , confluxere . Ab Emanuele Philiberto Sabaudia Veruæ Comes ; a Francisco Magno Hetruriæ Duce Joannes Alamannus ; ab aliis alii accessere , publicæque tranquillitatis spe aucta , a maritimo apparatu eo anno cessatum .

1578
*Sebastiani
Venerii
Principis
obitus .*

*Nicolai
Pontii
Principis
electio .*

*Italarum
Principum
ad Venetos
legationes .*

Jam enim Amurathes , Mustapha imperatore declarato , bellum cum Persarum Rege cœperat , copiis omnibus veris initio ad Simbram , quod *Argirum* hodie vocant , cogi jussis . Inde Mustaphas in Mediam Atropaciam (*Sirvanum* dicunt) contendit . Lustrato exercitu , cum usque ad Periardos montes (*Cbielder* appellant) in Persarum fines se intulisset , commisso prælio , victoria penes Persas fuit . Verum cum ad Canacum amnem , ex quo in Mediam trajicitur , ventum esset , Persis transitum intercludere conantibus deletis , fluvio superato , Erem primo objectam civitatem occupat , præsidioque militum firmat . Osmanum Bassam ad Sumacchiam , Mediæ caput , oppugnandam mittit , quam statim , oppidanis sese de-

*De bello
Persico nar-
ratio .*

1578

dentibus, recepit. Inde ab Alexandria, *Derbent* vel *Demircapi* vocata, legati ad eum oratum veniunt, ut in tutelam receptos a Persarum injuriis tueatur. Mustaphas, Canaco iterum trajecto, in Zeffim (quam antea ceperat) commeatu invec-to, circumjecto, agros ferro atque igne depopulatus, per montium fauces, inter quas per varios anfractus Araxes amnis provolvitur, difficili admodum itinere in Albanorum fines progressus, eisque per fraudem potius, inde Carsum, mox Simbram pervenit. Interea de praeliis ad Periardos montes, atque ad Canacis confluentem commissis Codabandes certior factus, Anzam Mirizem, majorem natu filium, exercitui praeficit; is duodecim bellatorum milium numero constabat, in Mediamque statim proficisci jubet; qui cum citato itinere Erem pervenisset, Caitanum Bassam, agros ferro igneque vastantem vincit, obtruncat, civitatem recipit. Inde Sumacchiam contendens, in itinere Scytharum ingentem numerum opprimit; Abdilchiram captivum patri mittit; urbem sibi ab Osmano tradi petit; qui Scytharum auxilii spe fretus, tridui spatio postulato, subsidia adventare nequaquam conspicatus, noctu Derbentum, fuga arrepta, petit. Mirizes urbem ingressus, in incolas crudelissime saeviens, moenia solo aequat, imminente jam hyeme, victor Arfaciam ingreditur.

*Jacobus
Superan-
tius legatus
cum imperio
in conti-
nenti.*

Varia, ancipitique fortuna cum eo anno in Perside dimicaretur, atque ad terrestre bellum, maritimis rebus relictis, Amurathes curas omnes traduxisset, Veneti ad continentis res, quæ turcico bello intermissæ fuerant, animum adjecere. A Senatu legatus cum annuo summoque imperio Jacobus Superantius creatus, qui arces munitionesque inspiceret; si qua in parte aliquid detrimenti passæ fuissent, instaurari ac refici; annonam frumentariam in urbes importari, augeri publica horrea; expediri vetera, nova infundi tormenta; novos ordinum militum, remigumque delectus haberi studeret. Is, magistratu inito, omnem operam ac studium in Senatus jussis exequendis contulit. Dum ea gererentur, infesta adhuc Uscochorum facinora aliqua in parte tranquillitatis fructus interpellabant.

*Melitenstis
piratica.*

A Melitenstibus, adversus fidem sæpius interpositam, crebro Venetorum navigia intercipi, mercimonia diripi nuntiaba-
tur,

tur , ex quibus religionis obtentu Hebræorum ac Turcarum bona abstulerant . His de rebus acerbe cum Magni Magistri oratore (*Receptorem* vocant) conquesti sunt Patres : jus gentium violatum , turbata maria , tenuis atque ignobilis lucri cupiditate Turcas in suas ditiones , quæ pro munimento reipublicæ christianæ erant , laceffit . Justas Senatus expostulationes cum Magnus militiæ Magister audisset , statim navigia intercepta prædamque omnem restitui jubet ; suæ religionis hominem , qui acta excuset , Venetias mittit . Is proluxa oratione Hierosolymitanorum militum in Rempublicam obsequium atque observantiam , quam antea semper , nuper vero superiore cum Selymo bello , effuso sanguine , patefecerant , amplissimis verbis declaravit : negotiatorum damna sarciri Magnum Magistrum jussisse , neque ut posthac molestum Reipublicæ quidpiam accidat , devincta fide , passurum ; quamvis priscis Hierosolymitanæ religionis constitutionibus ac privilegiis ubicumque infidelium bona , quos perpetuos hostes haberet , inventa essent , juste sui juris efficere posse sibi suaderet . Ad hæc Princeps , ex iis , quæ contra jus , æquum , amicitiaque leges acciderant , magnam molestiam Senatum cepisse , inquit ; nihilominus sperare , Magni religionis Magistri prudentia ac virtute & præterita corrigi , & in posterum tot incommodis provideri posse : ingentis negotium ponderis esse , cum in eo de subditorum bonis fortunisque , de vectigalibus , qui rerumpublicarum nervi habentur ; quodque ceteris magis refert , de tranquillitate ac pace publica agatur , dum exili lucro Turcarum provocarentur arma , assiduaque belli suspitione christiana respublica distineretur : in tot tantisque rebus priscis Melitensium privilegiis locum non esse ; temporum tractu humanarum rerum agitatione assiduaque volutatione immutatam cunctorum faciem ; optimaque ratione fieri , ut gravissimarum rerum momenta reliqua secum rapiant : ejusdem sententiæ Gregorium Pontificem Maximum esse ; neque ab his vel Gallia , vel Hispania Reges dissentire . Cum hoc responso orator est dimissus .

Quæ ab Uscochis quotidie scelera perpetrabantur , haud minori molestia Patres afficiebant ; cum numero aucti , præteritorumque facinorum impunitate insolentiores facti , in Ve-

1578

*Meliten-
ses navigia
& bona Ve-
netis resti-
tuunt .*

*Meliten-
sis nuntii
cum Venetis
officia .*

*Pontis
Principis
responsum .*

1578

*Uscoboch-
PATRAPINA.*

netis Turcisque subiectos grassarentur. Nam Senia mioparorum aliquot numero nuper egressi, Macarream Turcarum oppidum captum & direptum incenderant; publicanum, quem *E-minum* vocant, una cum Turcis quadraginta in servitutem abripuerant. Neque eo contenti, in Illyrico Reipublicæ agros foede depopulati, Siccenses atque Almissanos, superiori bello attritos, haud exiguis damnis affecerant. Inde Byzantium plurimorum lamenta ac questus afferebantur; verendumque erat, ne, tenui ex favilla magnis excitatis incendiis, pax cum Amurathe inita interturbaretur. Itaque & officiis & vi obtundendam consceleratam gentem Patres rati, cum Rodolpho Cæsare agebant, ut tandem favissimos piratas coerceret, neque publicis tranquillitatis hostibus intra suas ditiones receptum permetteret. In Cæsare magna molestia, vehemens tot malis obviam eundi desiderium, ampla pollicita. Contra in ministris summa negligentia, perexiguum illius mandatis obtemperandi studium, quod sæpius nonnullorum avaritia corrumpebatur. Attamen legatos Seniam proficisci jubet, ut pœna in noxios, terrore in reliquos aliquam tot reprimendorum scelerum rationem inveniant. Verum paulo feliciori eventu, quam, vivente Maximiliano, contigerat, res cecidit. Publicanus una cum Turcis libertati restitutus; fontes scelerumque auctores minime mulctati: in tot facinorum causis excindendis remissione cura actum; licet ad Cæsaris aulam Seniæ præfectus, & Matthæus Danivichius, in ea gente facile princeps, adcerferentur, Cæsarisque iussu carceri præfectus includeretur. Hisce officiis feveriora Senatusconsulta addita. Aloysio Balbo præfecto iussum, ut arctiori obsidione, prætoria ac quatuor focis triremibus Senienses premeret; ne Senia adjacentibusque litoribus, Flumine insuper, & Buccari oppidis, Vinadolique tractu navigiis cujuscumque generis egressum ingressumve permetteret; transitu maris intercluso, unde sibi victum comparant, inopia fameque adactos piratas, solum versuros. Senatus mandata præfectus impigre exequitur; Senienses circumfidet, omnem commercatus invehendi facultatem adimit, nonnulla Flumen-sium navigia adversus edictum navigare ausa intercipit. Frena inde piratis injecta, quamvis Carolus Austriæ Archidux conquereretur, Flumensibus sibi subiectis, quos a Seniensium

sce-

*Senatus
mandata
ad Aloysii
Balbum de
Uscobochis
persequen-
dis.*

sceleribus immunes esse affirmabat, navigatione interdici; ac per Vitum Dorimbergium, Cæsaris legatum, ut obsidione eximerentur, contenderet. Cui Senatusconsulto responsum; necessitati publicoque bono obsequendum; neque, si in re, quæ maxima secum momenta traheret, paulo acrius severiusque agendum Senatus censuisset, mirari Carolum oportere.

Eodem tempore Tergestini Rosandam amnem cogere, quo salinas ædificare possint, instituunt. Id cum & Venetorum in Adriatico mari juribus, & vetustis Tergestinorum cum Republica pactionibus adversaretur, Justinopolitanus prætor, atque in Uscochos præfectus cum triremium ac militum manu Tergestum versus sese inferre, quæque acta fuerant, statim amoliri jubentur. De eo Senatusconsulto cum nonnihil legatus Cæsaris cognovisset, statim Principem, Patresque adit; quæ a Tergestinis novata fuerant, iis vehementer commotum fuisse testatus; ut in pristinum cuncta redigantur, curaturum, neque posthac quidpiam, quod Senatui molestum sit, Tergestinos ausuros, spondet. Legato audito, jussa abrogata sunt; sed cum coepta opera urgeri nuntiaretur, eodem repetito Senatusconsulto, quæ Tergestini adversus fœdera fecerant, destructis ac complanatis, vetus neque ullo tempore intermissum maris imperium retentum est. Inter hæc, quæ ad universam rempublicam christianam spectare videbantur, Patrum infixæ animis hærebant, cum ex Francisci Alenconii, Henrici fratris, in Belgium repentina profectio, coalita jam per tot annos inter Gallos atque Hispanos pax turbari posse videretur. Qua in re quid a Republica factum sit prius quam exponam, operæ pretium me facturum arbitror, si qualis hoc anno Germaniæ inferioris status fuerit, paucis complectar: neque enim Venetorum historiam scribenti mihi vitio daturum aliquem puto, si a præcipuo instituto parumper deflectens, aliarum provinciarum ac regnorum successus aliquando perstrinxero. Cum enim Venetæ Reipublicæ gravissima cum reliquis Principibus negotia intercedant; si quem eorum eventuum cognitio penitus fugiat, perfecte consilia ac Senatusconsulta assequi posse difficillimum puto. Fax igitur veluti quædam præferenda est, qua ex aliorum vel regnorum vel pro-

Tergestinarum salinarum a Venetis everse.

1578 vinciarum incrementis, mutationibus, decrementis rectius, quæ ad Venetos spectant, percipiuntur.

*Belli Belgici
expositio.*

*Matthias
Austriacus
Belgii præ-
fecturam re-
cipit.*

*Joannis
Austriaci
de Belgis
victoria.*

Bello igitur inter Hispanos, ac Belgas furente, provinciarum Ordines undique auxilia comparabant, Principes, quibus eorum salus, incolumitasque conducere, in societatem illiciebant. Quocirca superiore anno Matthiam Austriæ Archiducem, adolescentem, qui nondum viginti annos excesserat, ut auctoritate, clientelis, atque amicitis, quas in Germania multas habebat, sibi præsto esse vellet, maximis propositis præmiis incitaverant, summum provinciarum imperium ei delaturos polliciti; qui, Rodulpho Imperatore fratre infcio, Vienna digressus, Antverpiam accesserat, præfecturamque inierat. Ejus auspiciis Namursium, & Ruremunda urbes, Isabella Angliæ Regina juvante, obsidebantur; e Germania a Protestantibus haud parva subsidia expectabantur. His Joannes Austriacus permotus, Hispanos post Gandavensia foedera dimissos denuo accersit; Burgundiorum, Gallorum, Italarum, ac Germanorum copias cogit: jamque cum expedita militum manu Alexander Parmensis Princeps in promptu erat; Gregoriusque Pontifex Maximus haud spernenda auxilia pollicebatur. Austriacus, Ruremunda obsidione liberata, Mosaque amne cum sexdecim peditum, duobus equitum millibus trajecto, ad Gemblacum oppidum, quod non longe a Namursio distat, hostes aggressus, insignem victoriam retulit; Gemblaco, Lovanio, Tierlemoncio, Arescotio, & Dieftio se dedentibus; Matthia Bruxellis cum suis e fuga dilapso, indeque in Antverpiam regresso. Eodem victoriæ cursu Nivellium a Carolo Mansfelcio obsessum, deditioneque receptum: exemplum Philippæ villa & Chimajum sequuta: cum diversa ex parte provinciarum Ordines Amsterdamum occupassent, Mechliniam, & Liram præsidio militum firmassent; Mota vero ab eorum stipendiis ad Hispanos transgresso, Gravelingam amisissent.

Dum bello cuncta in Belgio permiscerentur, ac fortunæ prospero afflatu Joannis Austriaci felicitas in dies augeretur, Franciscus Alenconii Dux, Henrici Galliæ Regis frater, vel bellica gloria incensus, vel ab Ordinibus sollicitatus, in Belgium Fugeram mittit, suamque illis operam ac studium pol-

pollicetur. Id cum lætis animis Ordines excepissent, statim Rossepotum, & Pruneum eodem contendere jubet. Re sæpius agitata, Belgii protector Alenconius vocatur, centum aureorum millibus in singulos annos decretis, Landreseum, Quenojum, & Bapalma arces se ei permissuros pollicentur. Alenconius publico scripto, quæ ad Belgarum causam amplectendam impulissent, miseram provinciarum conditionem, Hispanorum artes, quantum Galliarum provinciarum conservatio intersit, persequitur; Gallorumque ad duodecim millia copiis coactis, in Hanaltinorum fines proficiscitur, ac septimo idus julii Montium ingreditur, Beomontium obsidione cingit.

Franciscus
Alenconius
protector &
Belgis vocatus.

Ex eo Alenconii consilio, quo palam Philippi Hispaniarum Regis hostes sibi protegendos susceperat, varia hominum sermonibus jactabantur; ac plerique pertimescebant, ne inde turbandæ inter duos potentissimos Reges pacis, magno totius christianæ reipublicæ detrimento, occasio suboriretur. Qua ex re multis de causis Veneti commovebantur, cum inter Reges armis decertari non posset, quin reliquæ christianæ reipublicæ partes, eodem veluti morbo correptæ, in eadem pericula calamitatesque traherentur. Eadem quoque cura quietis, atque christianæ religionis incrementi Gregorium sollicitum habebat, qui ob id ad publicam tranquillitatem tuendam sæpius Senatum hortabatur: *Id & se dignum, & proprium sui muneris esse, quippe qui pacis inter christianos Principes cupidus, omni officiorum genere eam fovere ac retinere semper adnixus fuisset, parvasque scintillas, quibus turbari aliquando posset, restinguendas curaverat: modo non tam de re communi, quam de republica ipsa laborandum esse: nihil Veneto nomine, nihil auctoritate dignius illustriusque confici posse, quam si omni opera ac studio cum Rege atque Alenconio fratre ageret, ut cæptis desisteret, neve violandæ pacis auctor esse vellet.*

Gregorius
Pontif. Veneros ad pacem inter Principes promouendum hortatur.

Rerum igitur gravitate, ac Pontificis suasionibus Senatus permotus, Joannem Michaelium extra ordinem legatum in Galliam & Belgium mittit, ut Alenconium ad susceptam provinciam deponendam impellere nitatur. Michaelius per dispositos equos paucis diebus Lutetiam pervenit; Henricum adit; suadet, e Belgio fratrem avocet, neu Gallos ejus auspiciis adversus Hispanos bellum gerere permittat, cujus funestis

Joannis
Michaelii,
oratoris ad Regem &
Alenconium missi, officia.

1578 nestos eventus nuper Galliae regnum persenserat : damna , quae ex ejusmodi consilio manare possint , quaeve , eo abiecto , christianae reipublicae bona accessura sint , perpendit : quam id Veneto Senatui , qui illum citatis itineribus in Galliam contendere jussisset , pergratum futurum sit , ostendit . *Henricus* egregio in quietem publicam animo se esse testatus , nullas in fratris consilio sibi partes esse ; nihil , ut a suscepta sententia deduceret , non egisse ; apud illum juventutis fervorem , generosumque ad gloriam impetum vehementissimas adhortationes atque obtestationes vicisse ; nunc vero ne minimam quidem spem , ut a coeptis absisteret , superesse ; nihil tamen se praetermissurum , constanter affirmat , ut vel orbi praecclarum optimi animi , servandaeque cum Catholico Rege pacis cupidi testimonium exhibeat . Cum Michaelius ab Henrico nihil impetrare se posse intelligeret , extemplo in Belgium proficiscitur , Montium , ubi Alenconius erat , se confert ; nihil , quo animum illius flectat , atque a suscepta provincia dimoveat , intentatum relinquit . Nunc , quantum ea expeditio paci publicae obsit , edisserit : in protegendis Hispaniarum Regis hostibus si perseveret , haud dubie concordiam abruptum iri , brevique ejusmodi incendium , quo universa christiana respublica conflagraret , oriturum . Nunc regis fratris de se optime meriti rationes explicat , qui adeo in publicam tranquillitatem animatus esset , ut summo animi dolore , ob ceptum ab eo , se repugnante , consilium , afficeretur . Nunc quam parum inde emolumenti sibi obventurum sit , exponit : rem innumeris difficultatibus obstrictam plus existimationis jacturae & periculi , quam ad ea vota , quae animo conceperat , conficienda spei esse : aliunde gloriam sibi quaerendam , quae dubio procul valde imminueretur , atque foedaretur , dum ab eo discordiae ac bellorum inter duos Reges initia fierent . Senatus demum desiderium ac postulata defert , qui non alio , quam in commune bonum , atque Galliarum Regni amplitudinem & incolumitatem studio ductus , ad eum , atque ad Regem fratrem , se extra ordinem quam celerrime contendere jussum , legasset . His , atque aliis Alenconium permovere Michaelius conabatur . At ille , de propenso in se ipsum animo , deque legatione Senatui gratis actis , multis , quae ab se gesta sint ,

jure

*Francisci
Alenconii
responsum.*

jure gesta contendit; justissimis de causis ad opem provinciis ferendam adductum: supplices ad se Belgas confugisse, opem ac patrocinium poposcisse; nihil magnis Principibus æque proprium esse, quam afflictis opitulari; neque eos, qui humi procumbentes illorum implorent auxilium, deferere, aut abjicere; in eo, quatenus mortali fas est, Deum Optimum Maximum imitantes, qui nihil sibi gratius esse, nihil efficacius mortalibus, quam ut miseris subvenirent, oppressosque sublevarent, significasset: ea de causa tantum impulsus ad preces ac voces miserorum audiendas proclinator fuisse: modo non sine gravi honoris existimationisque jactura deferere eos posse; si id faceret, indignam Principe notam in omnem posteritatem subitum. Michaelius ut muneri nulla ex parte deesset, versare in omnes partes Alenconii animum adnixus, nihil impetrare potuit. Eundem exitum Nazareni Archiepiscopi, quem Pontifex in Belgium miserat, legatio habuit. Michaelius legatione functus in patriam revertitur.

Henricus per Ferrerium legatum de iis, quæ tum Hieronymus Lippomanus ordinarius, tum Michaelius extra ordinem legatus cum eo egerant, Senatui gratias egit; ac paulo post Hieronymum Gondium Venetias misit, qui principatum Pontio Regis, matris, Reginæque conjugis nomine gratulatus, adjecit: se potissimum ab Henrico legatum ad Rempublicam fuisse, ut Patribus pro extraordinaria Michaelii ad se, Alenconiumque fratrem legatione gratias ageret; nihilque, ut fratrem a Belgico itinere averteret, omisisse, testaretur: pacem cum Catholico Rege servare sibi omnino statutum esse: quantum inde ad christianam rempublicam commodi manaret, Henricum nosse: quo christiano orbi eximiam voluntatem, egregiumque in commune bonum studium patefaceret, ut christiani Principes fratrem a suscepta sententia dimoveret, adnixum: nullis rationibus permoveri, nullis precibus flecti aut remorari obfirmatam mentem potuisse: cum decem tantummodo equitibus Alenconio ex aula digresso, edicto statim cavisse, ne quis Gallorum ad opem Belgis ferendam accederet: nihil demum, quo publica quies ac tranquillitas retineretur, quodque ab se requiri aut exoptari posset, unquam prætermisum. Gondio, uti Reipublicæ observantiam,

*Hieronymus Gadius
Henrici Regis orator
ad Venetos.*

vete-

1578 veteremque cum Rege amicitiam decebat, Senatus decreto responsum.

Interea vero ab Alenconio Beomontium cum duodecim muralibus tormentis quatiebatur, eo consilio, ut vel deditioe, vel vi, antequam Austriacus suppetias ferret, ad deditioem compelleret. At cum, Hirgeo duce, copias, ut obsessis subvenirent, Austriacus misisset, re per exploratores cognita, Galli, aliquot tantum in extremo agmine amissis, sese recipiunt, Antrecumque, satis amplum at infirmum oppidum vi capiunt, Verum exiles admodum in Belgio Alenconii successus fuere; neque quidquam vel suis natalibus, vel hominum opinione, vel fama, qua defensoris Belgicæ libertatis titulum assumpserat, dignum efficere potuit. Itaque mense decembri exeunte, militibus ac præfectis dimissis, quorum pars in Galliam rediere, pars Ordinum copiis se adjungere, nonnulli Casimiro Duci, qui Gandavi, quod nuper ab Hispanis defecerat, morabatur, accessere; Alenconius in Gallias reversus, Danmartinum oratorem ad Ordines misit, qui ea, quibus ad deferendam susceptam provinciam compulsus fuerat, exponeret; fratris Regis preces, novis in Gallia seditionibus obortis, magnum apud se pondus habuisse significaret; quæcumque ab se ad eorum res juvandas auxilia extare possent, ea omnia delaturum, Proneumque ordinarium apud eos legatum relicturum. Eodem tempore Joannes Austriacus, adhuc in flore ætatis constitutus, dum post multa egregia facinora, post insignem de Turcis ad Echinadas victoriam, pro Philippo fratre Belgio cum summo imperio præesset, ex humanis excessit. Ejus præconsultorum consilio, sacramento militari copiæ Alexandro Farnesio, Octavii Parmæ & Placentiæ Ducis filio, obstrictæ sunt; qui singularis fortitudinis ac virtutis laude priscis imperatoribus æquandus, bellum per multos annos iis in regionibus administravit.

*Joannis
Austriaci
obitus.*

*Alexander
Farnesius
Hispanorū
copiarum in
Belgio imp.*

Neque vero generosum non minus, quam audax & infauftum Sebastiani Lusitaniæ Regis consilium silentio prætereundum est; qui adolescens gloriæ stimulis, provehendi imperii cupiditate, ac religionis ardore incensus, quem illius animo Societatis Jesu religiosi, quorum auspiciis a teneris annis fuerat educatus, instillaverant, in Africam trajicere statuit, a Mehemete præsertim incitatus, qui Fessensi ac Marocchi re-

gno a Molucco pulsus, ipsius Regis ope ad suas ditiones recuperandas magna spe evectus, haud dubiam ei victoriam vel Lusitanarum virium robore, vel populorum in se propensione pollicebatur. Itaque Sebastianus, qui vix vigesimum ætatis annum attigerat, duodecim bellatorum millibus in Lusitania coactis, sexcentis Italis peditibus, qui, Hiberniæ Marchione duce, a Pontifice ac Philippo in Hiberniam mittebantur, interceptis, tribus Germanorum millibus a Vilielmo Arausionensi Principe acceptis, ad hæc equitibus mille ac quingentis cum Lusitanæ nobilitatis ac juventutis flore, quatuor viris, qui se absente, regno præessent, relictis, in Ulisiponensi portu classem, quæ mille navigiorum numerum excesserat, conscendit, in Africamque trajecit. Educto exercitu, intra paucos dies hostis in conspectum se dedit, qui copiarum suarum numero, quæ decem peditum, quadraginta equitum millibus constabant, fretus, cum neque numero, neque virtute, neque militari disciplina Lusitanos præstare intelligeret, opportuno loco castris positis, in eas angustias Sebastianum compulit, ut vel prælium detrectando, commeatum inopia, aut turpi fuga, nulla salutis spe caderet, vel pugnam ineundo, certo exitio (uti contigit) sese objicere cogeretur. Nam undique a Mauris circumventus, quamvis Itali ac Germani ingenti ausu hostium impetum sustinerent, Rex ipse animi vigore, quem ætas acuebat, plus privati militis, quam ducis munere fungeretur; Mauri tandem victores Lusitanos fundunt, cædunt, obtruncant, capiunt. In ea pugna priores Lusitanæ nobilitatis, atque Sebastianus occubuere. Inde Lusitanæ regno ex Regis obitu, nullis relictis filiis, ingens, nec unquam facienda jactura accessit. Qua ex re quantum ea consilia, quæ vel animi impetu, vel ingenti magnarum rerum spe, non prudentia ac maturitate fulta suscipiuntur, regnis, rebusque publicis semper offecerint, dignosci potuit.

1578

*Sebastianus
Lusitania
Rex expeditionem
Africanam
decebat.*

*Lusitanorum
profligatio,
& Sebastiani
Regis interfectio.*

M. D. LXXVIII.

1579

*Henricus
Cardinalis
Lusitanie
regnum suscipit.*

Sebastiano Lusitanæ Regi Henricus patruus, Cardinalis Sanctorum quatuor Coronatorum nuncupatus, Joannis Regis filius, Emanuelis nepos, exacta fere ætate, absque libe-

1579
*Mattheus
 Zannius ad
 Henricum
 Lusitanie
 Regem ora-
 tur.*

liberis successit. Matthæus Zannius, qui Regis adolescentis casum doleret, regnique successionem gratularetur, ad Henricum a Senatu legatus est designatus; qui cum Ulisiponem egregio comitatu pervenisset, ex ædibus, quas illi Rex tribuerat, a Feriæ Duce, undique visendi studio populo confluyente, in regiam deductus, ibique in amplissima aula sub conopæo ab Henrico exceptus, legationis muneri egregie satisfecit; nullumque ab Rege vel existimationis, vel benevolentiae argumentum in Rempublicam desideravit. Nam honorum omni genere excultum, amplissimisque pollicitis oneratum donatumque dimisit.

Bellagardus in Salassii arma comparat.

Gregorius Pont. cum Senatu officia de Salassiorum dissidiis.

Interea rerum novandarum initia, ni a Principibus compressa essent, in magnam perniciem, pacisque publicæ detrimentum evasura, in Italia emerfere. Nam in Salassii *Marescallus*, quem vocant, Bellagardius, vel ob dissidia, ut ipse vulgaverat, quæ privatim cum Carolo Birago, Henrici Regis in ea regione præfecto, exercebat, vel secretioribus causis adductus, occulto arma comparare, compluribus e Gallia Ugonottæ præsertim factionis accitis, novos motus ciere cœpit. Earum rerum cum per Italiam rumor dissiparetur, Gregorius Summus Pontifex per Joannem Baptistam Castaneam legatum, quanti momenti ea semina essent, perquam sedulo expendenda Senatui significavit: iis publicam quietem everti, religionem turbari posse: hæresum peste in Italiam irrumpente, humana divinaque cuncta veluti turbine agitata commistum iri: quapropter hortari, rogare, ut pro quiete ac religione majorum exemplo excubet, exorienti malo obviam eat: ad id conducere in primis arbitrari, si, arcto cum Apostolica Sede nexu Republica conjuncta, scintillas in ingens incendium erupturas extinguere omni officiorum genere Patres nitantur. Pergratum id in pacem Pontificis studium Senatui extitit, deque paternis monitis Gregorio gratiæ actæ: nullo eventu ab Sede Apostolica sejungi aut divelli se Rempublicam passuram. Principio sane Bellagardius eas e Principum animis suspiciones eximere, quæ semel mentibus illapsæ ægre divelli queunt, conatus, literas ad Franciscum Barbarum, Reipublicæ apud Sabaudum oratorem, dederat: non rerum novarum cupiditate, aut aliquid in Henricum Galliarum Regem medi-

ditantem milites cogere ; sed ut se a Carolo Birago , quocum sibi dissensionum complures causæ intercedebant , tutaretur . Idem Gregorii apud Emanuele Philibertum legato, Mediolani Gubernatori, Sabaudiaque ipsi Duci significaverat . Verum ob id subortæ in Gallorum animis suspiciones eximi non poterant , multisque sermonibus jactabant : non hæc sponte Bellagardium moliri ; consilii participes ac conscios Hispanum ac Sabaudum esse , quibus jamdiu alte menti infecerat , ut Gallos penitus Italia excluderent ; Hispanum , ne acerrimum æmulum aliquando sua consilia & conatus interturbaturum experiretur ; Sabaudum , ne præpotentem Gallorum gentem intra suarum ditionum viscera diutius ali sineret : his impulsos , Bellagardium incitasse , pecuniam suppeditasse . Ac licet non deessent qui dicerent , vix credendum, Hispaniarum Regem in Italia , cujus maximam partem obtineret , turbas misceri , bellumque feri passurum , suisque rebus non conducere , diversæ religionis hominibus magno christianæ reipublicæ detrimento fores istius provinciae pandere ; attamen contra objiciebant Galli , dominandi sitim , proferendique imperii cupidinem in mortaliū animis ingentem vim habere ; perpetua æmulatione Hispaniarum ac Galliarum Reges de imperio decertasse : quod vero ad religionem attineret , Ugonottorum auxilia , Gallo e Salaffiis pulso , trans montes amandari posse . Arnoldus Ferrerius , Henrici legatus , quam suspecta Hispanorum ac Sabaudi consilia forent , apud Principem Patresque disceptabat : haud parum Reipublicæ interesse , si amicum Regem ditionibus , quæ in Italia jamdiu possideat , exui patiantur . Senatus , ob ea , quæ nuper in Salaffiis acciderint , non minus Henrici Regis , quam Itolorum Principum , ac Reipublicæ ipsius causa summam molestiam percepisse ; in publicam pacem studium certissimis semper argumentis declarasse ; ne tranquillitas turbaretur , enixurum , legato respondet . Hispanus quoque orator Collegium adit , specie , ut de iis , quæ tum Romæ , tum in Gallia agitata a Senatu ajebat , Patribus gratias ageret ; re , ut quæ mens publica , quove Venetorum consilia tenderet , conjectaret . Cui Princeps , prudenti diffimulatione usus , nullos tumultus in Italia esse , nullum detrimentum quietem passuram , respondit .

*Gallorum
de Salaffio-
rum mori-
bus suspi-
ciones .*

1570

Bellagardium Salassios occupat.
Venetorum cum Pontifice officia.

At eodem tempore cum Bellagardium Salassios penitus occupasse nunciaretur, inopinato eventu commoti Patres, cum Gregorio agunt, ut sua auctoritate belli in Italiae faucibus insurgentis initia opprimat, quæ si incrementa susceperint, nulla humana ope remedium adhiberi queat. *Quis enim arbitretur Gallie Regem se præcipua ditione exutum, atque indigne Italia pulsus impune passurum? Immo potius non existimet, nullum non lapidem moturum, ut illatas injurias ulciscatur, ademptosque sibi Salassios cunctis, nullo religionis discrimine, in id collatis viribus, recipiat? Inde quot calamitates, quot portenta eventura sint, neminem paulo in rebus humanis versatum ignorare. His addi, quod bello Hispanico Gallie Reges sæpius ad Turcarum necessitudinem confugerint, auxilia exciperint, classes portubus exceperint: verendum esse, ne hisce exemplis ab iisdem Henricus auxilium ad res suas ab Hispanis tuendas efflagitet; idque eo magis sibi licere existimet, quod non aliena occupandi, sed erepta recipiendi studio contenderet. Itaque Pontificem orare, ne bono publico desit, ut, quod horum motuum initio ipse per suum legatum Reipublicæ suaserat, modo mutuis ejusdem adhortationibus efficere velit. Verum Gregorius propensam in commune bonum voluntatem amplissimis verbis testatus (quanam ex causa incertum) rem tanti facere, quanti antea fecerat, minime visus est. Quocirca Patres de Henrici ingenti animi commotione certiores facti, quem irarum æstu fere præcipitem agi ferebatur, statimque Lugduni adfuturum, ac, ni alia ratione ditiones suas recuperare queat, ad arma venturum; nihil ad restringendum incendium prætermittendum rati, Ferrerio quæ nuper contigerant, exponenti, Henricique nomine opem, consiliumque poscenti, Senatusconsulto respondent: *Plenam periculi aleam existimare, hoc tempore in christiana republica arma excitare, quæ præteritis bellis attrita, nec minus internis dissidiis, quam externis certaminibus labefactata, quiete potius ad vires recuperandas indigeret, quam ut fluctibus acrius jactata ingenti communis hostis letitia naufragium perpeti cogeretur: Henricum propterea hortari, rogare; omnia prius, quam ad arma descendat, experiatur; difficile non arbitrari, Bellagardium in Regis potestate futurum, cum Biragi tantum inimicitia**

citia ad arma capienda se impulsus constanter affirmans, summam in Regem (uti subjectum, ac beneficiarium decet) observantiam profiteretur. Id Senatus consilium magni Henricus facere visus est; nam per Ferrerium Patribus gratias agit; qui amiciorem Veneta Republica Henricum habere neminem testatus, cum pares prægravi imperii ponderi a Deo Optimo Maximo sibi commissi præconsultores nactus non esset, crebro Senatus sententiam exquisiturum, ejusque prudens non minus, quam fidele consilium recepturum, affirmavit.

Igitur Gratianopolim Catharinam matrem mittit, ut, an officio quidquam efficere posset, experiatur. Cumque Bellagardium imperium non excussurum, Salassiorumque ditiones traditurum Veneti cognovissent, Franciscus Barbarus legatus statim Gratianopolim se conferre, a Decemviris jubetur; Reginam matrem ad rationem inveniendam, qua absque armorum strepitu controversiæ componantur, hortari; Bellagardio, quem eodem iturum nuntiabatur, suadere, ut, quæ se facturum dixerat, ea re ipsa prestaret. Sed cum Barbarus Bellagardium, quod procul esset, convenire non posset, Gratianopolim profectus, mandata Decemvirum exequitur. Catharina, legato perhumaniter excepto, gratiis ob impensam ea in re operam Senatui actis, non alienam (etsi filii dignitatem agi diceret) a concordia se fore ostendit. Subjecit, Gallorum copias, Ugonottorumque præsertim, ne inde aliquid detrimenti catholica religio patiatur, invitam in Italiam emissuram; ingenti atque irreparabili expertam damno, quot incommoda, quot clades ex dissidiis religionis emergerent: his remediis suprema tantum adactam necessitate usuram. Verum inde animorum perplexitas, atque anceps sollicitudo haud parum augebatur, quod Philippus foedere sibi Helvetios junxisset, eo consilio, ut (quemadmodum ferebatur) aditum Gallis ad Italiam intercluderet. Quod Henricus veritus, ut machinas astusque Hispanorum vel declinaret vel eluderet, cum Bernatibus foedus iniit, Genevaque patrocinium suscepit, tutius consulere rebus suis nequaquam posse ratus. Cum vero Bellagardius colloquium Lugduni cum Regina matre vel metu, vel existimationis causa abnuisset, Monluella, fex a Lugduno leucis, Sabaudi ditionis, eligitur. Ibi Regina, Allobrogum Dux, ac Bellagardius ipse

1579

*Salaffio-
rum rerum
compositio.**Austria-
cerum &
Germano-
rum Prin-
cipum Ve-
netias ad-
ventus.**Antonius
Theupolus
& Vincen-
tius Thro-
nus oratores
ad Germa-
nos Prin-
ces.**Joannes
Gritus &
Leonardus
Donatus
ad contro-
versius defi-
nibus cum
Germanis
rolendas
iecti.**Franci-
scus Magnus
Dux He-
truriae Blā-
cam Capel-
liam uxore
duxit.*

convenere. Post varia utrimque agitata, tandem concordiae ratio inita est. Bellagardius ab Henrico Salaffiorum gubernator, ac cis alpes Prorex est declaratus; motusque armorum compressi, qui haud multos post annos, veluti majoris incendii consopitae favillae, in republica christiana, ac praecipue in Gallia, emerfere.

Dum haec graviora pertractantur, Ferdinandus Archidux Austriae, Maximiliani Caesaris nuper defuncti frater, Maximilianus ejus nepos, Rodulphique Caesaris frater, una cum Bajoariae Principe, ac Brunsvicensi Duce, visendae urbis studio Venetias accessere. Prope Taurisium Senatus jussu ab Antonio Theupolo & Vincentio Throno excepti; Dandulae gentis ad Judaicam aedes datae, sumptus aere publico factus, nullaue in eos publicae liberalitatis studia defuere. Per id tempus de veteribus componendis inter Austriacos ac Venetos controversiis actum; quae res saepius tractata, & praesertim anno M. D. LXIII. ad exitum perducere non potuit. Rodulpus omnem dissidiorum materiam amputari, arctiorique Reipublicae necessitudine jungi cupiens, id per Sigismundum Caballium, Reipublicae legatum, ac Dorimbergium suum Venetiis oratorem Senatui significat; petit, ut sequestri mittantur, qui cum suis de definiendis controversiis agant; ni convenire possint, se non uti judicem, sed amicum ea in re operam interpositurum. Patres, qui, ut eae controversiae penitus tollerentur, saepe adnixi fuerant, Senatusconsulto, ut bini Senatores in id eligerentur, tulere: Joannes Gritus, ac Leonardus Donatus lecti. Et quoniam cum Ferdinando & Carolo fratribus nonnullae difficultates adhuc vigebant, Carolus se quoque ea tractatione comprehendere voluit: Ferdinandus licet initio quibusdam impediri se, affirmaret; tamen, ut apud Caesarem de Marresenae montibus, deque sententia Tridentina M. D. XXXV. lata exequenda ageretur, est assensus, atque ad reliqua definienda legatos mitti postulavit.

Eodem anno Franciscus, Magnus Hetruriae Dux, Blancam Capelliam, Bartholomaei patricii filiam, sibi connubio junxit. Ad eam rem Senatui significandam Marium Sfortiam, Comitum, Cardinalis Sanctae Florae fratrem, misit. Is, qua observantia, ac existimatione Rempublicam Franciscus prosequeretur, luculenter exposuit, rationesque suas nullo unquam

tem-

tempore ab ea se juncturum affirmavit : atque ut arctiori vinculo necessitudo coalesceret , Blancam Capelliam , e patricio Venetæ nobilitatis sanguine ortam , uxorem ducere decrevisse ; non tam privati civis , quam Reipublicæ filiam sibi conubio juncturum arbitrari . Senatus decreto Sfortiæ responsum , summam ex eo nuntio Rempublicam lætitiā cepisse , quæ semper singulari amore Franciscum complexa sit ; hoc veluti pignore accedente , in posterum sibi omnia ab ea polliceri posse . Sanatusconsulto Blancæ Capelliæ Reipublicæ filiæ nomen attributum . Bartholomæus pater , Victor frater Equites creati ; duo Florentiam legati ad Franciscum missi , Antonius Theupolus , Joannes Michaelius , qui compluribus e Veneta nobilitate , atque aliis stipati , splendidæ legationis munus obiere . Franciscus , qui de egregio Venetæ Reipublicæ in se ipsum animo , præclarisque significationibus gratias ageret , Joannem Mediceum fratrem Venetias misit . Turcis res eo anno in Perside parum feliciter cessere . Mustaphæ ab Amurathe Byzantium vocato , Sinanes , Guletæ ac Tuneti expugnatione clarus , est susceptus . Is novis copiis in Persidem delatus , atque ab hoste (quem viribus apprime auctum cognoverat) laceffitus , sub aleæ jactum , exercitum , quo Amurathis potentia nitebatur , ponere non ausus , Simbram se recepit , insistente in tergum hoste , postremumque agmen non sine interitu ac fuga Turcarum carpente . Persa victoriæ cursu proVectus , Carlo paulo ante ab hoste munito , prope Caspium mare , decem millibus Turcis deletis , potitur . Mox tredecim equitum millium profligatæ copiæ , quæ sub Mehemetis filio præda onustæ , e Persæ ditionibus ad Sinanem Simbram revertebantur , victoriæ cumulus accessere .

1579

*Antonius
Theupolus
& Joannes
Michaelius
ad Florenti-
am Duces
oratores etc.
sunt.
Turcæ im-
prospere bel-
lum adver-
sus Persæ
gerunt .*

M. D. LXXX.

HI parum prosperi Turcarum eventus denuo de induciis inter Philippum atque Amurathem intentiore cura pertractandis occasionem præbuere , cum ambo ad eas paciscendas multis gravissimisque de causis impellerentur . Amurathes bello Persico occupatus , ingentes sui regni copias viresque in longinquas terras transmittere , præpotentemque nactus hostem ,

1580

H. Mauroceni . T. II.

T t 3

to-

1580 totus in ea expeditione versari cogeatur. Philippus Belgico bello implicitus, Henrico Cardinali Lusitaniæ Rege in interitum labente, dies noctesque de Lusitania obtinenda cogitabat. Itaque haud difficile fuit in triennium inducias pacisci, quibus utrimque tum ab Catholico Rege, tum ab Amurathe, Veneti sunt comprehensi; quamvis assidua Turcarum querelis, ac questibus alimenta Uscochorum audacia ac scelere ministrarentur, ad quos obtundendos ac extirpandos non maritima obsidio, non cum Cæsare crebra officia opis aliquid aferebant. Nam Alberto Baduario, qui in ea legatione Sigismundo Caballio defuncto successerat, petenti, ut Senia amoti, in alias regiones sævissimi prædones amandarentur, nihil certi respondebatur. Quinimmo, scripto Cæsaris nomine exhibito, pleræque rationes, cur Senia dimitti non possent, continebantur: *Gentem pugnacem, intrepidam, assiduis duratam laboribus, asperrimo situ, pestilenti assuetam celo non metu periculorum perterritam, in vita profundenda intrepidam, in Turcas acerrimam esse: circumjectas regiones longe lateque excursuros, nisi horum vel audacia vel terrore Turcæ coercerentur: multa Christianos in ea regione degentes incommoda mansura; Lyca provincia Faderæ propinqua facile potituros; atque inde haud parum detrimenti Reipublicæ accessurum. Iis vero, quæ contra dicerentur, damna negotiatoribus inferri, infesta maria reddi, complures Christianos, ut se suaque tueantur, Turcis adjungi, ita responderi: impium hominum hoc genus esse, quos dum in religionis hostes stringere ferrum oportuisset, iis aperte faverent. Quod si, manentibus cum Imperatore induciis, in limitibus pugnare, damna inferre, impetum in Cæsaris subjectis facere Turcis permetteretur; cur non injurias damnaque rependere suis non liceret, cum id jure gentium receptum sit, quæcumque hostes in nos, eadem nos juxta in hostes moliri posse? jam vero si negotiatorum incommoda, si directæ navigia obijciantur, quin ea gravia admodum, atque prope intoleranda sint, diffiteri non posse; verum iis opportuna remedia adhibituros: interea neque Cæsari, neque christianæ reipublicæ, neque Venetis, ut Senia Uscochi pellantur, conducere. Id demum addunt: Gregorium Pontificem Maximum, quot ab ea gente beneficia manarent, reputantem, multis pri-*

*Induciæ
inter Hi-
spanos &
Turcas.*

*Cæsareano-
rum scriptis
de Uscochis
non remo-
vendis.*

vilegiis concessis, annuam pecuniæ summam in eos erogari jussisse. Acerbe admodum, quæ exhibito a Cæsareanis scripto continebantur, Senatus tulit: aqua ipsius postulata, uti eorum pondus poscebat, a Cæsare non admitti; rationes negligi; in Venetis ditionibus incendium sensim cuncta depopulaturum, ali; subjectos absumi; navigationem interverti; Turcas in christianæ reipublicæ munimentum provocari; novum atque indecorum videri, crudelissimæ ac rapacissimæ gentis turpe atque iniquum lucrum, resque tam graves, quæ secum propemodum infinitam molestiarum molem traherent, eadem trutina expendi. Quapropter cum Cæsare Senatus mirum in modum conqueritur: non has Reipublicæ spes, non hæc illius pollicita. Rodolphus, parum eo scripto insistere se, inquit; fontes plecti, damna sarciri, in auctores scelerum animadverti jussurum: multis de causis Senia Uscochos non amoturum. Ac licet vehementi dicendi vi suadere Cæsari legatus niteretur: tot malorum capita radicitus excinderet, neve hydræ in morem augeri, latiusque excrecere sineret; nihil amplius impetrare potuit.

Dum hæc agerentur, inter Gulielmum Mantuæ Ducem, ac Venetos dissidia quædam erupere. Cum enim allatum fuisset, fossam a Mantuæ urbis mœnibus perducî cœptam, qua Mincium lacum in Tiegnonem amnem, inde in Tampsarum, tandem in Athesim effunderet, ingentemque aquarum vim in Veronensem agrum immitteret, ut Mantuanorum siccata aquis loca, magno Veronensium damno, uberiora redderentur; id nequaquam ferendum Patres rati, Franciscum Girardium a secretis Mantuam misere, qui a Gulielmo cœptum opus deferi petat: ni id faciat, suarum rerum indemnitati Senatum consulturum, atque a suis ditionibus ac subjectis imminetia damna averfurum. Eodem tempore Veronensi magistratui Senatus jubet, ut fossorum numerum, quantus ad arcendas Mantuanorum aquas sufficeret, imperet; Sfortiæ Pallavicino, summo militiæ præfecto, significet, ut, trecentis equitibus coactis, ordinumque peditibus quot sibi visum fuerit adjunctis, in promptu sit; jura dignitatemque Reipublicæ tueatur. Girardius Mantuam profectus, jussu exequitur. Gulielmus, nunquam damnum ac molestiam Venetorum rebus inferre sibi in animum induxisse, affirmat, se

1580

Venetorum cum Cæsare de Uscochis querelæ.

Venetorum & Mantuanorum de aquis controversiæ.

Franciscus Girardius a Senatu Mantuam mittitur.

1580

quoque Venetæ nobilitati adscriptum, non alio quæ ageret, nisi ut piscationem suis commodiorem redderet, spectare; quæcumque faceret, in suis met ditionibus moliri aquas, nullo pacto in Veronensem agrum exoneraturum. Harum dissensionum fama per Italiam vulgata, in majusque aucta, Pontificem pro tranquillitate vehementer excubantem impulit, ut Camillum Capilupium cubicularium cum literis ad Gulielmum mitteret: coeptis absteret, neve parvis initiis publicæ quietis turbandæ causam præberet: si quæ inter illum, ac Venetos controversiæ extarent, jure agere vellet. His literis, quæ minis quoque respersæ fuerant, Gulielmus suboffensus, Pompejum Strozium ad Senatum misit, qui summa semper in Rempublicam benevolentia atque observantia se extitisse testaretur; at vicissim ab ea se filii loco haberi putantem, modo ob Gregorii literas minis refertas, ne propensa illius, semperque perspecta in Rempublicam voluntas in dubium vocetur, subvereri significaret. Strozio responsum, quæcumque Gregorius fecerat, sponte pacisque studio, non Senatu petente fecisse: singulari benevolentia atque existimatione Gulielmum prosequi, eum loco filii Rempublicam, & habuisse, & in posterum habituram. Verum cum novi quotidie rumores afferrentur, ab iis præsertim, quorum res agebatur, aucti, ex Mantuanis aquis haud parva detrimenta Veronensibus imminere; opera continuari, alveum excavari, quo in fossam, quam *Molinellam* dicunt, aquæ perducerentur; ut de his exactius Patres edocerentur, Hieronymum Capellium, aquis præfectum, ad loca & situm, quæve ex eo opere manare damna possent, exploratum cum duobus aquarum peritis misere. Magistratui Veronæ, ut architectum Veronensem eo proficisci juberent, præcepere, quo, diligenti observatione ad libellam expensis aquis, omnia exactius pernoscerentur. Capellius cum ea de re ad Senatum retulisset, eo consulto, latum, ut Strozio Gulielmi Ducis a secretis significetur, Senatui placere, ut subterraneo ad dividendas aquas structo ponte, ac perducto muro, subjecti Reipublicæ atque agri ab omni prorsus damno immunes a Gulielmo redderentur: atque hac ratione inter Mantuanum, ac Venetos diffidia composita sunt.

*Pompejus
Strozzius
Mantuanus.
Ducis orator
ad Venetos.*

*Hieronymus Capellius
ad Mantuanorum
opera inviolenda
proficiscitur.*

Ceterum hoc tempore cunctorum Principum in Lusitaniam mentes obvertebantur, cum pridie kal. februarii Henricus Rex Cardinalis ex humanis sublatus, regnum ex testamento ad quinque ab se institutos gubernatores, quibus ad successorem deligendum certas conditiones præscripserat, detulisset. Ac plerique verebantur, ne Lusitaniæ successionem, vel jurium varietate, vel competitorum viribus, vel populorum in diversas partes propendentium studio, publica quies turbaretur. Nam quotquot ab Emanuele, decimoquarto Lusitaniæ Rege, qui partæ salutis anno M. CCCC. LXXXV. gubernacula suscepit, originem traxerant, vario ad regnum jure nitebantur. Fuere Emanuelis filii eo ordine ac filiæ, Joannes, Isabella, Beatrix, Ferdinandus, Ludovicus, Alphonsus Cardinalis, Henricus Rex ac Cardinalis, atque Edvardus; ex Joanne orti Joannes Princeps & Maria; ex Joanne Sebastianus Rex, qui in Africana expeditione interiit. Maria Philippo Hispaniarum Regi nupsit, quem ex Isabella, Joannis sorore natu majore, Carolus Cæsar suscepit. Ex Beatrice Emanuel Philibertus Sabaudia Dux prodiit. Ludovicus Antonium ex Jolanda illegitimis (ut ferebatur) nuptiis progenitum reliquit. Ab Edvardo demum feminae duæ fluxere, Maria, Ranutii Farnesii Parmensis Principis, uxor; & Catharina, quam Joannes Brigantinus Dux conjugio sibi copulaverat.

Philippus itaque Hispaniarum Rex, quod majori natu Emanuelis filia, Isabella nempe, oriretur, regnum ad se jure spectare contendebat; Brigantinus Catharinæ uxoris nomine, uti Edvardi, Isabellæ fratris, filia Lusitaniam petebat. Alexander Parmensis Princeps, Octavii Ducis filius, Ranutii jure, uti ex Maria majori Edvardi natu filia, Catharinæ sorore nitebatur. Emanuel quoque Philibertus, Sabaudia Dux, ex Beatrice, matris Philippi Regis sorore, ortus, jura sua in medium proferebat. Verum Antonius Crati Prior, Ludovici filius, regnum sibi vendicans, regios titulos suscepit; legitimo connubio procreatus, non nothum, uti vulgo jactabatur, se esse professus; populorum in primis favore ac viribus innixus, quos uti Castellanos hostes, quælibet potius subituros, quam in eorum ditiones venturos sibi suadebat.

At

1580

Henricus
Lusitaniæ
Regis obi-
tus.

Lusitanorū
Regum stir-
mata.

1580 At Philippus, Henrici obitu ante præviso, quacumque ratione aditum sibi ad regnum struxerat, copias ad Lusitaniæ fines miserat; jure, uti sororis Sebastiani filio, sibi regnum deberi pronuntiaverat. Ad gubernatores ordineque literas, qua officiis, qua pollicitis, qua imperio minisque refertas dederat, legitimumque successorem se uti agnoscerent, petierat. Iis vero, qui præerant, privatis affectionibus regnum in diversa trahentibus, Lusitania collabebatur, cum neque novum Regem nuncuparent, neque, qui invadere Lusitaniam meditabantur, iis resisterent. Inter ancipites sententias, perplexaque consilia, legationes ad Europæ Principes decernunt, quæ de Lusitaniæ statu doceant, consiliumque & opem implorent. Franciscum vero Farrium doctorem Venetias mittunt, Henrici obitum, susceptam regni ex testamento administrationem, Philippi Regis terrestres maritimosque apparatus Patribus significant, consilium auxiliaque exposcunt: *sperare se, maritimis viribus præpotentem Rempublicam Lusitaniæ non defuturam; Romam insuper legatum designasse, qui a Gregorio efflagitet, Catholico Regi suadeat, ne totius christianæ reipublicæ detrimento in Lusitanos arma moveat; jure agat; judicium sententiæ, quibus id gravissimum negotium commissum est, acquiescat.* Senatus Farrio ita respondendum censuit: Maximo ex Henrici Regis obitu dolore affectum Senatum fuisse; verum ea prudentia ac maturitate gubernatores ufuros, quam & temporum conditio, & rei difficultas exposceret, sibi suadere. Philippus quoque per Christophorum Salazarium de Lusitaniæ successibus, de jure quo ad regnum obtinendum contendebat, deque obfirmata illius sententia Senatum certiore fecit: eo se brevi aut pace, aut bello potiturum confidere; jam tres e quinque gubernatoribus ad se accessisse; Antonium per vim ad sanctum Arem, ædium foribus perfractis, regiisque abstractis insignibus, Regem a paucis acclamatum, cito hujusce plebis plausus pœnas daturum; cum præsertim illum, quique illi faverent, perduelles læsæque majestatis reos pronuntiasset: ni æquitati, quam ab se stare certo sciebat, Lusitani acquiescerent, armis acturum, regnumque, quod illi jure deberetur, invasurum. Philippo ob ea, quæ Reipublicæ significaverat, gratiæ

Lusitanii
Franciscum
Farrium
Venetias
mittunt.

Christophorus
Salazar-
rius, Phi-
lippi Regis
orator ad
Venetos.

tiæ actæ : ex prosperis ejus eventis , quæ ad commune christianæ reipublicæ bonum , decusque dirigerentur , magnam se voluptatem percepturum , Senatus affirmavit .

1580

At Lusitaniæ expeditioni Philippus Albano Duce cum summo imperio præfecto , ipse Guadalupem , inde Meridam in Lusitaniæ finibus contendit ; officiis , pollicitis , quo sibi plurimorum animos conciliaret , regnoque viam strueret , frustra adnixus , ad vim terra marique adhibendam se contulit : cui Lusitani per se impares , dissentientibus animis , in varias partes scindebantur ; plerique ad excipiendum Philippum proclinati ; alii ad Antonium fovendum propensi ; quidam denique plausibili & specioso libertatis nomine illæti inspiciebantur . Inde magni tumultus exorti , incerta ad regnum tuendum , atque hostem arcendum consilia , cui jam sponte urbes atque oppida in limitibus posita se adjunxerant , facillimum ad victoriam aditum Hispanis præbuerent ; qui septimo kalen. septembris terrestri prælio ad Alcantaram amnem Antonium superant ac fundunt . Eodem tempore classe in Tagi amnis faucibus feliciter pugnant , nulloque negotio Ulisipone , præcipua Lusitaniæ regni urbe , potiuntur . Prosperum ejus rei eventum per Salazarium Philippus Senatui significat , amplificatas fortunas , auctum imperium , maritimarum virium incrementum defert ; ea omnia ad christianam rempublicam Venetasque ditiones tuendas adhibitorum confirmat . Bini oratores , Hieronymus Lippomanus , Vincentius Thronus lecti , qui Lusitaniæ accessionem Philippo gratulaturi Ulisiponem proficiscantur .

Albano Duci belli Lusitani provinciam a Philippo demandata.

Philippus Rex Venetis Lusitaniam victoriam significat.

Hieronymus Lippomanus & Vincentius Thronus ad Philippum Regem oratores .

Emanuelis Sabaudie Ducis obitus & Caroli filii successio . Marcus Justinianus ad Sabaudiam Ducent orator .

Franciscus Martinengius a Sabaudia Venetias mittitur .

Per eos dies , Emanuele Philiberto Sabaudie Duce vita functo , ad Carolum filium Marcus Justinianus legatus est designatus , cum ipse Carolus , statim principatu inito , Franciscum Martinengium Comitem ad Rempublicam misisset , qui patris obitum , ipsius successionem , propensumque in Rempublicam exemplo majorum animum significaret . Is postea secreto Principem ac patres allocutus , Retzium Marescallum quem vocant , adiisse Carolum , inquit , Galliarumque Regis nomine exposuisse , sibi omnino statutum esse , Salassos , a Bellagardii obitu imperata detrectantes , palamque dicto non audientes , quacumque ratione premere , atque ad se trahere ,

no-

1580 novaeque in iis turbas exorientes reprimere : Carolum ea cogitantem, monitorum patris memorem, in neutram propendere partem decrevisse; opem ea in re, consiliumque Senatus poscere; rogare in Reipublicae clientelam recipi; nunquam ab ea discessurum, quam ad Italiae quietem servandam neque minus ad se suasque res decusque sustinendum proclinatam intelligeret. Martinengio Senatusconsulto responsum, de propensa in Rempublicam voluntate, deque iis quae nuntiaverat, Carolo gratias agi; alio nunquam Senatus cogitata atque actiones, quam ad publicam tranquillitatem respexisse; idem Sabaudum non minus reipublicae christianae, quam suarum ditionum beneficio, quae in Italiae foribus inter duos potentissimos Reges sitae sint, facturum sibi persuasum esse. Ea omnia Pontifici Patres communicant, ut dissidiorum initia, quae exilia plerumque neglecta, tractu temporis ingentia evadunt, unanimi consilio tollerentur.

At Pontifex, licet publicae tranquillitatis, atque Italicae quietis studiosus esset, attamen alia coquebat animo, ex quibus gravissimae contentiones eo anno in Italia, ac praesertim cum Veneta Republica exarsere. Harum duo potissimum capita extitere, alterum de religiosis locis censoria cum potestate invisendis, alterum de controversia inter Aquilejensem Antistitem ac Venetos nuper exorta. Illud summa animorum acerbitate agitatam, brevi definitum est; hoc vero reliquum Gregorii pontificatus variis contentionibus exhaustit. Quae quoniam ea tempestate per Italiam non modo, verum per externas quoque provincias, variis sermonibus dissipata sunt, silentio praeteriri nequeunt; eoque in primis, ut pateat quantum christianae reipublicae intersit, eos, qui ad supremum pontificiae dignitatis apicem sunt evecti, nihil per factum moliri, at prudentia simul & charitate reliquos Principes complecti; eorumque omni officio in sanctissimam illam Sedem studium & obsequium alere. Gregorius itaque, ut tota Italia religiosi viri, eorumque coetus inviserentur, statuerat; idque Mediolani a Carolo Borromeo, Bononiae a Camillo Paleotto Cardinalibus, Florentiae quoque fieri curaverat; id ipsum ut Venetiis efficeretur, decrevit. Ea de re Patres certiores facti, a Joanne Trivisano, Venetiarum Antistite, ut id

mu-

*Gregorius
Pontifex Venetiarum
controversia de
religiosis locis
invisendis.*

muneris obeat, petunt; tres illi a Decemviris Senatores affliguntur: hac ratione & satis religioni facere, & complura, quæ cum Pontifice dissidia oritura prævidebantur, vitari posse rati. Verum Gregorius, obfirmato in eam rem animo, Alexandro Bolognetto, ab se apud Rempublicam legato, Veronæ ac Brixie Præsulibus id onus imponit. Inde summa molestia Patres multis, iisque gravissimis de causis, afficiebantur: novum id, insuetum, nusquam factitatum, ut ab alio, quam ab ipso Antistite. An non, quæcumque Pontifex juste optaret, præstaturum? an vero hoc exemplo sacerdotum ac templorum privilegia imminui sicerent? an Virginum cœnobia, in quibus pleræque ex nobilitate feminæ vitam degunt, aliis, quam Antistiti invisenda permittant? Ea quoque, quæ Carolus Borromeus Cardinalis in Brixienfi diocesi, quam uti Mediolani Archiepiscopus obierat, fuerat aggressus, sese obiciebant; qui & morum regionis, & Venetorum regiminis, legum institutorumque haud satis gnarus, multis, quæ vehementer publicis rationibus officerent, non absque ingenti populorum commotione, sese immiscere tentaverat, de quibus nisi a Brixie magistratu, præcipueque ab Aloysio Georgio prætore, superiori bello Corcyræ legato, fuisset edoctus; gravissimæ inde perturbationes ac tumultus extitissent. Sed Carolus, qui summa Venetam Rempublicam benevolentia prosequeretur, nec minus religione ac pietate, quam prudentia insignis & erat & habebatur, ab iis sibi temperandum atque abstinendum censuit. Florentiæ quoque magna dissidia atque altercationes excitatas esse ferebatur; proventus piorum locorum, & collegiorum, qui in *laicorum* (ut ajunt) tutela sunt, inspicere ac scrutari ecclesiasticis nitentibus, protectoribus ex adverso reluctantibus: inde coactum Gregorium, re infecta, ei negotio præpositum amovere. Quocirca ut dissensionum ampla seges præcideretur, negotium Joanni Trivisano permitti Senatus efflagitabat: si majori auctoritate opus esset, ea literis Apostolicis tribueretur.

Verum infixam adeo menti sententiam Pontifex gestabat, ut penitus averfus, vix auribus quæ contra dicebantur admitteret: invisendi munus, rem usu prisca, Divino cultui necessariam; ejus ope collapsa restitui, recte instituta stabiliri:

cur

1580 cur salutari huic remedio Patres adversarentur? jam Bononiam, Mediolanum, Florentiam lustratas: eo munere Trivisanum Antistitem fungi, cum sua res agatur, non posse, neque Tridentinae synodi praescripto licere: ne amplius reluctari vellent, summa cum dexteritate, leniterque acturum: duos Venetos Episcopos, Augustinum Valerium Veronensem, Hieronymum Ragazzonium Bergomatum Episcopos socios Bolognetto legato additurum. Ac licet iis, quae a Gregorio adducebantur, Senatus contra responderet, suaeque jura tueretur; nihil impetrare, ac ne minimum quidem a suscepta sententia Pontificem dimovere poterat. Res per menses aliquot utrimque acriter acta; cum tandem legato Pontifex praecipit, ut, omni sublata mora, invifendi negotium aggrediatur. Ille statim Principi ac Patribus significat, ad ea exequenda, quae in mandatis habeat, coactum descendere. Magna inde animorum turbatio; graviter atque acerbe Princeps conqueritur: cum Veneta Republica, in sanctissimam illam Sedem cultu & observantia nemini secunda, ita agi: nil hujusmodi nec priscis nec recentibus gestis promeritam; cives toties in Apostolica Sede tuenda atque augenda, cruore effuso, intrepide spiritum efflasse; acerrima, ac diuturna cum infidelibus bella gessisse; modo cladibus, alternante fortuna, inconcussam mentem, inflexumque vigorem animi conservasse; nuper, Pio Quinto suadente, arma in Selymum Rempublicam movisse, vi coactam pacem sanxisse: a Pontifice vero suspensa auxilia ecclesiastica, atque sacras decumas interdictas fuisse; nunc pristinas vires farcire nitentem, quas in posterum ad christianum decus atque incrementum profunderet, interpellari, novisque curis angere. His permotus legatus, aliquanto supersedendum statuit, si forte flecti ac leniri Gregorii animus possit. Frustra omnibus adhibitis, a divi Francisci templo initium facturum, legatus inquit. Tum Princeps: *Quonam res deveniet? obicem reperies, incommodi aliquid suborietur; an in Senatum anathema intorquebis? Minime vero*, Bolognetus inquit; hisque verbis perculsus creberrime Principem, ac Patres adeundo, modo certissima Pontificis jussa ostentare, modo tamquam Senatui gratificaturus tempus extrahere; Novocomensis Cardinalis ad se literas, quibus immotum Pontificis decretum continebatur,

ipse

ipse negligentiae arguebatur, perlegere. Tandem eo redacta res erat, ut neque Pontifex cum dignitate de sententia decedere posse videretur, neque Senatus ullo modo se decreta immutaturum obtestaretur; atque ex ea obstinata animorum pertinacia gravissima plerique diffidia oritura vaticinabantur. Verum cum neutri eo usque progredi conducere, ut ea diffidia in hostiles controversias apertasque inimicitias erumperent; tandem ea ratio inita est, qua & Pontificis dignitati, & justis Reipublicae rationibus consulere; ut Gregorius unum tantum Venetum Antistitem, qui hanc invivendi provinciam obiret, deligeret; is nec laicorum collegiis sese immisceret, nec coenobia Virginum adiret. Augustinus Veronensis Episcopus delatum sibi a Gregorio munus mira prudentia, religione, pietate in Deum, ac patriam est executus. Hujusmodi exitum perplexum istud negotium habuit.

At graviores, majorisque momenti controversiae inter Venetos ac Joannem Aquilejensem Patriarcham extitere, quem licet summa benevolentia & gratia Senatus complexus filii loco habuisset, atque in utraque fortuna haud vulgaria in illum beneficia contulisset; tamen, exacta jam ac prope in interitum vergente aetate, vel ambitione vel obfirmata animi sententia, quod semel coeptis absistere indecorum sibi arbitraretur, gravissimarum dissensionum inter Pontificem ac Reipublicam auctor, mutuaeque inter Apostolicam Sedem ac Venetos turbandae benevolentiae minister fuit; quae Gregorii animum adeo implicavere, ut ejus interitu tantum tolli potuerint. At quod praeter cetera mirum videatur, illud extitit, tot contentiones, ac per multos annos aucta implexaque diffidia, ex ignobili parvoque Tageti feudo, in agro Sancti Viti sito, exorta esse, quod vetusto jure Altani Comites obtinebant, atque ex pactionibus M. CCCC. XXXV. inter Aquilejensem Antistitem ac Venetos factis, procul dubio ad Senatum spectabat. Nihilominus id sibi adjungere Grimanus nitebatur; cumque aperte, re discussa, constaret, nil in eo juris sibi esse, Romam profectus, ad Gregorium adiit; controversiae causas exposuit; Venetos, qui hucusque Aquilejensium Antistitem jurisdictionem tutati fuissent, nunc mutata sententia, a majorum exemplis deflectere, jura, quae semper obtine-

1580

*Augustino
Valerio
cum religio-
forum loco-
rum in vi-
sendorum
d. latro-
Aquilejen-
ses contra-
versia.*

*Joannes
Grimanus
Patriarcha
Aquilejensem
negotia ad
Pontificem
deferret.*

1580

*Joannes
Corrarius
ad Pontif.
orator.*

nuerant, eripere. Hoc audito, sibi scriptum exhiberi, mox Cardinalium, qui Episcopis præsunt, concilio deferendum, Pontifex petit. Ille, veluti præsagens, cum sibi, ut scriptis res agatur, non videri, dixisset, moram injicit. Pontifex ea de re cum Joanne Corrario oratore colloquutus, Rempubicam, ut satis Grimano Antistiti faciat, hortatur: ni velit, atque in sententia permaneat, judicio certet; ut sint qui inter dissidentes sententiam ferant, æquum esse. Corrarii acceptis literis, responsum est, nunquam sibi in animum Senatum induxisse, ut Aquilejensis ecclesiæ jura læderet, atque eo minus Grimano Antistite, in quem semper uti filium haud vulgaria amoris signa cumulaverat: novum id, quod peteret, pactisque adversum, quibus feuda, eorumque collationem in universo Forojulio ad Venetos spectare cavebatur. Pontifex, ut aliqua ratio concordiae inter Antistitem ac Rempubicam inveniretur, suadebat: Patres, non absque gravi jactura id fieri posse, tum ob rem de qua agebatur, tum ob ea quæ inde penderent, arbitrabantur. Itaque negotium majoribus quotidie difficultatibus involvi. Gregorius Aloysium Justinianum, Patriarcham designatum, Romam vocare, denuo a Grimano scripta petere, accepta uni ex Cardinalium concilio videntia tradere; a Corrario jura Venetorum postulare. Ille, Patres nolle judicio contendere, inquit. Tum Pontifex, ut in ea causa judex sit, necesse esse, affirmat.

*Alexius
Justinia-
nus Aquile-
jensis Pa-
triarcha desi-
gnatus.*

*Joannes
Grimanus
Patriarcha
Aquilejam
a Carolo
Austriaco
petis.*

Eodem tempore, vel ut intrepide se ecclesiæ suæ privilegia defendere videretur, vel ut gratiam Reipublicæ iniret, a Carolo Austriae Archiduce Aquilejam civitatem, sibi ex Tridentina sententia debitam, Grimanus flagitat. Negat ille, neque a possessione, quam per multos annos obtinuerat, se depelli passurum. Multa in eam rem assert, quæ a Grimano prævalidis rationibus impugnantur, quem cum se nimium fortasse in altum evehctum poeniteret, perhumaniter a Senatu invitatum, Venetias quoque reversurum fuisse perhibetur, nisi integrum sibi receptum non esse cognovisset, cum Pontifex, negotio suscepto, jam dignitatem suam quodammodo oppignorasse arbitraretur; inde ex parvis initiis ingentis incendii incrementa oborta. Hunc annum ægritudo, quæ æstate universam fere Europam pervagata est, insignem reddidit: non sexus, non

*Morbus,
arietis di-
ctus, Ita-
liam uni-
versam per-
currit.*

atas

ætas immunis fuit. Febre, fluxionibus, capitis doloribus mortales corripiebantur, hirci plerique morbum, quod id animal haud abſimili morbi genere vexetur, nuncupabant; moleſtum tamen potius, quam periculofum fuit, ægris intra paucos dies priſtinam valetudinem recuperantibus: ejus originem morbi medici humidæ atque pluviøſæ veris conſtitutioni tribuere.

1580

M. D. LXXXI.

ANnī inſequentis initio Joannis Baſilii, Magni Moſchorum Ducis, legatus Venetias acceſſit, qui Patrum Collegium ingreſſus, aliquantiſper in ſuggeſtu ſubſiſtens, *Quo Princeps titulo nuncupari conſueverit, ignorare ſe, inquit; vel ex eo excuſatione dignum videri, quod jam ſeptuaginta fluxiſſent anni, ex quo a Baſilio, qui tunc imperitabat, Demetrius Eraſmius orator ad Rempublicam miſſus fuerit. Mirum non eſſe, ſi multa in ſuis regionibus ignorentur, cum externa idiomata addiſcere, ne inde peregrina aſſuetudine, nova conſilia, proditiõeſque ineant, lege apud eos vetitum ſit: notum ac percelebre in iis provinciis Venetæ civitatis nomen eſſe; quam* **MAGNAS VENETIAS** vocabant; Reipublicæ vero formam, *inſtituta, leges, libertatem non teneri. Inde cum Princeps eum ſibi aſſidere juiſſet, adjecit: Duabus potiſſimum de cauſis ſe a Duce miſſum; altera, ut Moſchorum regiones ac provincias Venetis negotiatoribus aperiret; altera, ut Cæſarem, Pontificem, alioſque chriſtianos Principes in Turcas communes hoſtes incitaret. Quod ad navigationem attineret, Veneta navigia ultro citroque commeantia per Livoniæ fines ad Colmogradum oppidum excipi juſſurum: inde ad Hircanum mare (uti ajebat) tandem ad Moſcham, ſui imperii ſedem, quæ leucis ducentis (quinque paſſuum millia leuca conſicit) perveniri: ex ea in penitiora Moſchoviæ penetrari poſſe. Ejus rei nonnihil ex literis Baduarii, apud Cæſarem oratoris, cognitum fuerat. Nam cum Moſchi legatus Pragam veniſſet, patefacere eam navigationem Venetis Joannem Baſilium velle muſſitaverat, quam Britannis optantibus, atque ob id haud exiguam pecuniæ vim erogaturos jaçantibus pernegaverat. Verumtamen a legati interprete (ſuo enim idiomate legatus utebatur) non ſatis propoſiti itineris ratio perdiſci potuit, cum conſtaret,*

1581
Moſchorum
legatio ad
Venetos, &
officium.

H. Mauroceni. T. II.

V v

Hir-

1581

Hircanum mare lacus instar terra undique præcinctum aditum navibus præbere non posse. Quod vero ad alterum caput spectabat, Moschorum Ducem infenso in Turcas animo esse, inquit, quod Stephano Battoreo ad Sarmatiæ regnum adspiranti favissent, ut ab eo tributum acciperent: Moschum, nuper Ploco arce Sarmatis adempta, arma sumere in Amurathem statuisset: quænam christianorum Principum mens ac voluntas sit, exploratum misisse, legationes ad Cæsarem ac Pontificem destinasse; si opportunitate uti velint, Cæsari centum peditum millia præbiturum, Scythas sibi juncturum; ducentum bellatorum millibus Persico bello distentum Amurathem adorturum. Ea ex tam longinquis regionibus legatio (uti decebat) perhonorifice excepta est; qua functus orator, ut, quæ in mandatis a Joanne Basilio habuerat, Pontifici exponeret, statim Romam se contulit.

Interea controversias inter Aquilejensem Antistitem, ac Venetos in dies magis exardescere nuntiabatur: nullum Reipublicæ rationibus, quæ a Leonardo Donato oratore exponebantur, locum Gregorium dare: scriptis ut Venetorum jura exhiberentur, petere; atque (ut est hominum ingenium ex uno in aliud pronum) judicium ad se trahere. Ea cum non minus sibi, quam reliquis Principibus adversa, Senatus esse intelligeret; nihil enim magis a ratione, & æquitate alienum, quam, ut ille, cujus res ageretur, patroni & judicis partes susciperet, arbitrabatur; Cæsari, Galliæ, & Hispaniæ Regibus, aliisque Principibus rem omnem ordine exponi jubet: quam firmis rationibus Respublica nitatur, quam id Pontificis consilium exemplo cunctis Regibus tempore procedente obesse possit, ex his diffidiis gravia christianæ reipublicæ atque Italiæ in primis damna imminere. Verum Gregorius e Veneta legatione Alexandro Bolognetto, quod mora negotium de sacris invisendis locis extraxisset, Romam evocato, Laurentium Campegius Bononiensem suffecerat. Is quam primum literas Pontificis exhibuit, quibus literis Patres, religionis & pietatis majorum exemplis propositis, hortabatur: *Feudum Aquilejensi Antistiti ademptum restituerent: id porro sibi ab eorum prudentia, pietate, religione polliceri: ni facerent, ingenti molestia auctoritatem sibi a Deo delatam, quamvis invitum & coactum, adhibiturum.* His literis Senatus consulto re-

Laurentius
Campegius,
Legatus
Pontificis,
litteras ad
Senatum
desert.
Senatus re-
sponsum.

spon-

sponsum: *Quæ totius Reipublicæ Venetæ mens sit, satis Gregorio constare: suis contentam, nunquam aliena aut arripere aut cupere assuetam; id multis iisque insignibus argumentis omni tempore testatam; hoc præsertim, in causa Aquilejensi, cum nullum officii genus in Patriarcham prætermiserit; tantumque abesse, ut feudo, quod modo in dubium vocaret, ipse exutus fuerit, ut illud semper in Reipublicæ auctoritate ac potestate extiterit.* Atqui cum his de rebus Reges certiores a Senatu factos Pontifex cognovisset, idem per suos legatos efficiendum curavit. Ac sane, qui illius factum probaret, nemo extitit. Joanni Mauro legato rem exponenti, *perperam Gregorium facere, Henricus inquit, qui Reipublicæ Venetæ, quæ inter præcipuos christianos Principes censeretur, negotium facessat, causamque minime ecclesiasticam ad se trahere velit.* Eadem se mente esse Hispaniarum Rex ostendit, cum Granvelanus Cardinalis, quocum Joannes Franciscus Maurocenus orator egerat, *Philippum eximia prudentia, diceret, ex specula veluti prospicientem, atque pro Italiæ quiete excubantem, de hisce dissidiis certiores factum, statim Abbati Brissengæ Romam perscribendum iussisse; omni studio negotium ex sententia Senatus confici niteretur.* Carolus quoque Sabaudia Dux per suum oratorem Gregorium hortabatur; rogabat, *ne levi ex causa turbas ciere in Italia vellet.* Neque vero secus Cæsaris præconsultores sentiebant. Gregorius, ad quem earum rerum notitia pervenerat, quæque Principum sententia esset, cognoverat, vehementer commotus, quacumque ratione consilium suum tueri adnitebatur.

Interea extra ordinem oratorem Romam mittere Senatus statuit; præclaro publici in Pontificem obsequii teste delinitum iri, veritateque cognita, Reipublicæque rationibus perspectis, e sententia decessurum sperans. Munus Joanni Superantio Equiti est delatum. Henricus eodem tempore per Foxium legatum negotium urgebat; Pontifici suadebat: *Ne his temporibus Rempublicam de Apostolica Sede optime meritam affligeret; Regis in Venetos benevolentiam, Venetorum in illum promerita memorabat; quamdam genii (ut ille agebat) similitudinem inter Gallos ac Venetos esse, quod iisdem temporibus amborum imperia or-*

Joannes
Superantius
extra ordi-
nem ad
Pontificem
orator.

De Aquilejensibus
contradictoribus
Gulib-
rian & Hi-
spaniarum
Regum offi-
cia.

1581 *ta, quod arma sæpius consociata, quod communibus auspiciis acquisitum orientis Imperium, a Græcis ad Latinos translatum: propriis quin etiam causis Henricum Reipublicæ devinctum esse, quod difficillimis temporibus consilio ac pecunia adjutus, quod sibi post Caroli fratris obitum e Sarmatia in Galliam revertenti, Venetiis non modo, verum etiam in omnibus Venetis ditionibus regii honores exhibiti: mirum proinde non esse, si, quæ Reipublicæ interessent, ad se spectare Henricus arbitraretur, summaque animi molestia a Pontifice Venetos turbari, intelligeret, ejusque rei judicium sibi vendicare vellet, quod cuncti Principes, quorum rationes a Venetis sejungi non poterant, ægre essent laturi. Foxio Gregorius, summa se Venetos benevolentia prosequi, affirmat, cum iis, uti decebat, leniter acturum spondet. Eodem tempore Philippus in hanc sententiam ad Pontificem literas dedit: *Ingenti cum animi dolore de controversiis inter illum ac Venetos exortis certiores factum, vereri, ne aliquid inde detrimenti Italiæ accedat: nunquam enim Senatum passurum, ut de suis juribus perpetua possessione firmatis quidquam adimatur: dissidia hæc in publicam perniciem demum redundatura, laudisque sibi illius fructum decerptura, in quam pro servanda augendaque catholica religione incumbere profiteretur: rogare, ut imminetibus hisce malis obviam eat, suæque prudentia in satis Reipublicæ faciendo utatur. Eas literas cum Brissengius Pontifici detulisset, vel quod magis Hispanis confideret, vel quod Henricum, quem egregio in Rempublicam animo novebat, lædere veritus fuisset, secus ac Foxio fecerat, respondit: *Nihil in eo, de quo agatur, juris esse Reipublicæ; de ecclesiastico negotio tractari; callide nimium Venetos egisse, uti eis collibuerat re Principibus exposita: Philippum, veritate inspecta, secus existimaturum, opportune vero se literis responsurum.***

*Joannis
Superantii
ad Pontificem
oratio.*

Superantius Romam profectus, una cum Donato Pontificem adit, quam ob rem orator a Senatu missus sit, exponit; de rationibus causæ Aquilejensis exacte disserit; demum Gregorium rogat, egregio isto atque insigni Reipublicæ in Sanctam illam Sedem observantiæ argumento contentus, ne ulterius tendere velit. *Divina providentia factum esse, adjicit, ut Forijulii provincia Venetis, acerrimis catholice religionis defensoribus, accesserit, quam*

immensa auri vi, ac sanguine comparatam, non minus sua, quam christiana reipublicæ causa defenderent: inde ad Italiam aditum esse; inde barbaros, inde hæresum labe infectas gentes sibi iter ad arma in istius provincie viscera inferenda nonnunquam struxisse. Quem unquam Pontificum fuisse, qui Venetæ Reipublicæ viribus & copiis non arceri hostes, iterque molientibus non intercludi posse sibi persuaserit? ac proinde ne quando religio nutaret, patricie nobilitatis viro Aquilejensem Ecclesiam non crediderit, quam Patres sartam teclamque & imperii jure, & pactio- num legibus tuerentur? Nunc vero cur post tot elapsos annos bello parta, pace firmata, usu recepta immutari ac perverti? His certe vehementer Venetos angere; sed alia ex parte magna spe duci, fore ut tandem de veritate edoctus Gregorius acquiescat. Hac sane Superantii oratione haud parum commoveri videbatur, ut non modo per- motum, sed ratione ipsa, cujus ingens apud mortales vis est, dejectum, ac prope victum diceret; tamen hæsitantis animi sensa premere annixus, Reipublicæ jura sibi scripto exhiberi peteret. Cui Superantius, quidquid, salvis Reipublicæ ratio- nibus, facere potuerat, id ultro Senatum præstitisse; quod modo flagitet, nisi magna earum jactura permittere non pos- se, quod in eum, uti judicem, consentire nequiret.

Cum Gregorius nec rationibus nec precibus flecteretur, in Purpuratorum collegio de Aquilejensi causa differit: Nihil a Republica impetrasse; judicium Venetos abnuere; scripto ex- hibere jura pernegasse; a Superantio legato nihil allatum: quocirca Cardinales hortari, ut de Sedis Apostolicæ digni- tate cogitarent. Cum legatis rursus agit, denuo scripta ea conditione, ut extra judicium sibi permittantur, efflagitat. Id cum pernegaretur, acrius in Patrum collegio contendit, mu- neris sui, uti Catholicæ Ecclesiæ Principis, esse, cunctarum ecclesiarum rationes integras servare, Aquilejensisque in pri- mis Antistitis, qui impar certamini cum Republica sit: nihil prætermis- se, nihil obtinuisse; supremos Principes, ac Reges ad Apostolicæ Sedis judicium confugisse: cur id Veneti abnuant? Ex his in dies magis arduum negotium evadere, cuncta sigillatim Purpuratorum Collegio exponi; in quo licet nonnulli asperrimam cum Venetis agendi Gregorii rationem improbarent, plerique

Gregorii Pontificis de re Aquilejensi in Cardinali collegio sermo.

1581 tamen, vel privatis studiis, vel assentandi cupidine, ejus mentem efferre, consilia extollere, voces plausibus excipere. Inde cum omnium oculos in se ipsum coniectos, reique exitum præstolantes sibi cernere videretur, aura Collegii sublatus, palam profitebatur, suæ atque Sedis Apostolicæ dignitatis tuendæ causa, nihil superesse, nisi ut ulterius progrediendo, tandem spiritalia spicula arriperet.

Hoc acerbo Gregorii in Venetos animo permoti ex Patribus nonnulli, quibus religio, atque Italiæ quies cordi erant, inter quos præcipui Estensis ac Mediceus, Veneti quoque, Delphinus nempe & Albanus, aliique, Senatui suadent, ut veteri illa prudentia, qua gravissimis rebus pertractandis assueverat, senis impetum silteret, pervicaciam (si qua ratione posset) mitigare ac lenire conaretur: eam unicam præsentibus diffidiis componendis viam esse: Gregorii animo lenito ac pacato, minime ambigendum, quin Reipublicæ desiderio satisfaceret. Eæ tantum apud Patres amplissimorum virorum suasiones potuere, ut pacis studio aliquantulum remittentes, legatis juberent, ut extra judicium (quod absque publicorum jurium detrimento fieret) Gregorio scripta legenda permitterent; magna inde spe nixi, ut ea tandem ratione controversiis finis imponeretur. Summam ex eo decreto Pontifex lætitiâ capere visus, Senatus prudentiam commendat, verba addit, quibus se repetitis Patrum postulatis satisfacturum innuit. Verum ita natura comparatum est, ut cum penitus hominum animos avidius hausta atque arrepta opinio pervaserit, vix ulla ratione avelli, aut dimoveri queat. Illapsa Gregorio sententia, inconcussis innixa radicibus, concuti nullo pacto neque flecti potuit. Hæc Romæ & Venetiis acriter disceptabantur.

*Philippus
Rex unider-
se Lusita-
nia regno
potitur.*

Dum in Italia sententiis, verbisque dimicatur, Philippus Hispaniarum Rex, cunctis ei post prælium ad Alcantaram amnem commissum vota fluentibus, duorum mensium spatio antiquo ac pernobili Lusitaniæ regno, Africæque arcibus ei adnexis est potitus. Nam licet Antonius Portum urbem tueri, atque frontem obvertere visus esset; attamen vel populorum fractis animis, vel tumultuariis inconditæque plebis collectis copiis, vel inopinatis rerum eventis, quæ sæpius mortalibus prudentiam & consilium

adi-

adimere solent, perculsus, Averam cum paucis e suis sese recipere, ingruentique fortunæ cedere compulsus fuit; ac ne in hostium manus vivus perveniret, nautico amictu indutus parvum navigium conscendit, quo tempestate jactato, atque in litus impacto, per multos menses ignoto habitu varias Lusitaniæ regiones peragravit, nequicquam, magnis propositis premiis, contendente Hispano, ut vel vivus vel mortuus in ejus manus perveniret. Nam rursus mari sese committens, regno, non spe exutus, in Galliam trajecit: christianorum non modo Principum opem implorare, sed ad infidelium quoque auxilia confugere coepit. Philippus interea Ulisiponem ingressus, non absque populorum mœrore, qui natura Castellanis infestissimi sunt, Lusitaniæ Rex est consalutatus. Zannius & Lippomanus, Veneti oratores, sub id tempus Ulisiponem accessere: pernobiles iis Regis jussu ad portum ædes, ex quibus pulcherrimus in mare despectus erat, attributæ; triremes aliquot, cymbæ, rhedæ quoque regiæ assignatæ, cunctis aulae proceribus ad eos invisendos consalutandosque confluentibus; ex quo non minus ad Venetos dignitatis, quam ad Regem beneficii accedebat; cum insueto incolis egregio legationis illius spectaculo satis constare arbitraretur, Venetam Rempublicam, antiquitate, legibus, viribus inter præcipuos christianæ reipublicæ Principes adnumerandam, ea significatione jura, quibus arma induerat, regnumque adeptus fuerat, probasse; idque eo gratius Regi acciderat, quod omnium christianorum Principum primi ad eum Veneti legatos misissent. Zannius ac Lippomanus pernobili ac frequenti comitatu ad Philippum deducti, impositæ sibi legationis munus obivere, nobilissimi atque amplissimi regni Lusitaniæ accessionem gratulati.

Gaudium ex Lusitana victoria Annæ Austriacæ conjugis, ex qua Philippum filium susceperat, obitus nonnihil interpellavit. Per literas, perque oratorem eam jacturam Philippo Senatus condoluit. Inde Mariæ sororis, defuncti Maximiliani Cæsaris conjugis, Rodulphique matris, quam Lusitaniæ regendæ præfecturum ferebatur, in Hispaniam adventum urgere coepit; quæ cum iter a Germania per Reipublicæ ditiones habere se cupere per Baduarium oratorem significasset; Senatus, ut regiam feminam, tot subnixam titulis (Caroli enim Quin-

1581

*Antonius
Lustranus
regno exutus
in Galliam
se recipit.*

*Anna Au-
striacæ Hi-
spaniæ regi-
næ obitus.
Mariæ Au-
striacæ, Ro-
dulphi Cæ-
saris matris
per Venetas
ditiones
transitus.
Veneti ora-
tores ad
Mariam
Austriacæ.*

1581

ti Imperatoris filia , Maximiliani Cæsaris conjux , Rodulphi mater , Philippi Hispaniarum Regis soror erat) splendide exciperet , quatuor oratores ad eam in Carnorum finibus excipiendam designavit : fuere ii Jacobus Fuscarenus , Joannes Michaelius Marci Procuratores , Joannes Superantius , Antonius Theupolus , omnes equestris ordinis . Sumptus ex publico in singulos dies mille aureorum numero exhibiti . Ad Reipublicæ fines egregio comitatu stipati oratores exceperunt , perque Venetas diriones deduxere . Patavium ingredienti ab immenso fere mortalium numero omni prope nobilitate , quam curiositas ad eam visendam attraxerat , Venetiis effusa , obviam itum . Imperatrix Claudium Triultium , ut , suo nomine Patribus salutatis , ingentes gratias ageret , egregiumque ipsius in Rempublicam animum significaret , Venetias misit .

*Claudius
Triultius
ab Imperatrice
ad Senatum mis-
sus .*

Eodem anno adhuc bellum Amurathis cum Rege Persarum vigeat ; Sinane Mustaphæ , ut diximus , suffecto , perdifficili ac periculoso itinere , molestiis , quas secum in regiones longinquas expeditiones trahunt , attritæ Turcarum vires . His incommodis Amurathes adactus , quemadmodum in triennium inducias cum Hispanis pepigerat , ita in Venetos haud vulgaria honoris atque existimationis signa in dies edebat , dapifero (quem *Cefnegirum* Turcæ eorum lingua vocant) Venetias misso , ut ad festa , quæ in Mehemetis filii circumcissione Byzantii concelebranda erant , Rempublicam invitaret . Ei victus e publico suppeditatus , ædes tributæ , aurei mille & quingenti dono dati . Jacobus Superantius Procurator ad Amurathem denuo legatus est creatus . Anni exitu ad munitionem , quæ Corcyræ immani sumptu extruebatur , visendam ac stabilendam Jacobus Fuscarenus , Marcus Antonius Barbarus , procuratorii ambo equestrisque ordinis , legati a Senatu missi , qui cum insulæ prætorum ac legato , classisque summo præfecto pro majori parte cuncta ad opus perficiendum necessaria decernerent & curarent . Qui Corcyram delati , impositum onus , singulis adamussim expensis , muniendæque insulæ ratione præscripta , complevere .

*Jacobus
Superantius
et Mehemetis
circumcisionem
Byzantii eli-
gitur .*

*Jacobus
Fuscarenus
et M. An-
tonius Bar-
barus Cor-
cyram muni-
antur .*

M. D. LXXXII.

INterea cum adhuc inter eosdem anfractus Aquilejense negotium versaretur, oratorem diutius Romæ morari e dignitate Reipublicæ minime esse Patres rati, a legatione Superantium avocant; qui in patriam reversus statim de iis, quæ cum Pontifice egerat, ad Senatum retulit: atque, ut, aliqua concordia ratione inita, hisce controversiis finis imponatur, Gregorium cupere affirmavit. Itaque si quid proponere velit, libenter audituros per Donatum oratorem Patres Pontifici significant. Eo abnuente, varia ab Estensi, Mediceo, ac Farnesio Cardinalibus afferuntur. Tandem Patres, si feudum Pontifici donetur, confici rem posse, certiores facti, Senatusconsulto statuunt, sibi placere, feudum, de quo disceptaretur, absque jurium Reipublicæ præjudicio, quippe quæ omnia Fori Julii provinciæ feuda jure sibi vendicaret, Pontifici dono dari. At his Gregorius nequaquam adfentiri, nimis arctum decretum dicere, libere sibi cum omnibus Reipublicæ juribus tribui petere. Id & novum Patribus, & publicis rationibus adversum cum videretur, Pontifex legibus ecclesiasticis agere velle se, inquit. Iræ impotens, cohibere se nequit, minas inferit, legatumque allocutus, complura addit, quibus perfacile infensus illius in Rempublicam animus pernoscebatur. Donatus, qui prudentiæ, ac rerum usui eximiam gravitatem, & eloquentiam adjunxerat, *quam hujusmodi consilia communi bono officiant, quam immerito in eam Rempublicam effundatur, cujus majores pro Apostolica Sede, proque pontificia dignitate sanguinem ac vitam effuderint, ostendit. Eadem mente, qui rerum potirentur nunc esse, in iis, quæ ad catholicam religionem, Divinumque cultum spectant: nemini in Summorum Pontificum obsequium concessuros: dum de humanis rebus agatur, uti Principes supremos decet, nulli actionum suarum rationem reddituros; utpote qui potestatem a Deo acceperint, nullumque, præter illum, judicem aut censorem agnoscant: Dei munere se Principes nuncupari; regimen illi, potentiam, libertatem, quam per tot seculorum mutationes incorruptam illibatamque servassent, acceptam referre; idque*

1582

*Joannes
Superantius
a Romana
legatione re-
vocatus.*

*Leonardus
Donatus in-
fensum Pon-
tificis ani-
mum lenire
nititur.*

pro

1582 pro comperto habere se, inquit *Senatum*, in quo *bausti* a maioribus generosi illi spiritus vigerent, insueta hæc consilia, & conatus non laturum: *vetus Reipublicæ decus dignitatemque quacumque ratione defensurum*. Ea liberrime (uti *Senatorem Venetum* decebat) a legato prolata, multorum arrogantiam, ac petulantiam coercuere: varia in Cardinalium collegio jactata, dicta, enuntiata; nec deerant inter Purpuratos, qui *Gregorium* vehementer carperent, quod hisce temporibus *Reipublicam* antiquitate, religione, ac viribus præsertim maritimis præpotentem impeteret. Attamen ita cum *Venetis Pontifex* agebat, ac si sub aleam universus terrarum orbis casurus videretur; gravissimarum interea rerum momenta inani alteratione prætermittebantur.

Eodem tempore turbatæ navigationis, & *Uscochorum* damna resurgebant; quorum non minus molestia, quam satietas civitatem ceperat, ut, quæ in pacis otio per hos annos accidere, perlegentibus tædium quoque sint allatura. *Franciscus*, *Magnus Hetruriæ Dux*, nuper institutæ religionis, quam divo *Stephano* nuncupaverat, auctor & princeps, eo cogitationes omnes contulerat, ut maritimis excursionibus, irreconciliabiles cum *Turcis*, infidelibusque inimicitias exercendo, prædas congereret, subjectos ditaret, captivos ad transtra ablegaret, aliaque inde emolumenta perciperet. Itaque anni hujus initio *Gajanam* navini e *Cytheræ* insulæ portu solventem *Florentini* ceperant. Eventum Patres, ob subjectorum damna, negotiatorum impedimenta, *Byzantinas* querelas ægre admodum tulerant; neque, quod ad eam injuriam propulsandam spectaret, omiffuri quidquam videbantur. Ex quo *Franciscus* permotus, ut factum quacumque ratione tueretur, *Abbiosum* Abbatem, acri hominem ac solerti ingenio, *Venetias* misit. Is, ad Patrum conciliandos animos, quæ in *Aquilejensi* negotio *Franciscus* ipse, ac *Ferdinandus* Cardinalis frater *Romæ* pro *Reipublica* egerant, commemoratis, ad *Gajani* navigii negotium progressus, *Nulla*, inquit, ab *Hetruscis* *triremibus* damna *Venetorum* navigiis illata, non ablata, non perquisita *Turcarum*, *Hebræorumve* mercimonia; quid, iis duobus demptis, superesse, de quo *Senatus* conqueratur? *Gajanam* navem *Venetorum* non esse; ea mente Patres existere, *Fran-*

Sancti Stephani militaris religio a Francisco Hetruriæ Duce instituta. Gajana navis a Florentinis capta.

Abbiosus Abbas ab Hetruriæ Duce Venetias missus.

ciscum non arbitrari, ut divi Stephani religionis fundamenta, Equitum leges, solemne, quo obstricti fuerant, nulla in re a Hierosolymitana religione dissidens, votum evertere velint. Iis, quæ ab Abbioso adducebantur, respondebatur: Navem Reipublicæ subjectorum esse; eamque Venetos sartam testamque tueri, fide interposita, se devinxisse, detrimentum acceptum in negotiatores Venetos redundare; intolerandum esse, ut quæ intra ditionis Venetæ portus navigia sese receperant, ea ab exploratoribus amici Principis in insidias præcipitari, armis peti, immanissime diripi. Quid aliud id esse, quam Turcarum arma in Venetos, universamque christianam rempublicam provocare? Ea res cum summi momenti haberetur, exindeque si Patres conniverent, majora in dies incommoda suboriri possent; Aloysium Bonritium a secretis ad Franciscum mittunt: petunt, Gajanam nuper captam reddi jubeat; ne in Veneta navigia inquiri, neu suis triremibus accessum ad Reipublicæ insulas permittat. Franciscus honorificis in Rempublicam verbis usus, quod ad negotium spectat, Navigium mercatoris cujusdam, qui Peram incolet, non Venetorum juris esse, affirmat: a maritimis vero excursionibus, vel emissi voti nexu, vel ob illatas a Turcis injurias, abstinere non posse: oratorem ab se ad Amurathem, qui de commercio cum Turcis ineundo ageret, missum; ab excursionibus abstinere, petenti, cum non adfentiretur, turpiter ejectum. Ad ea Bonritius sæpius dicta inculcabat: Parvi lucri cupiditate potentissimum, longoque terrarum marisque tractu Venetis finitimum Regem in Rempublicam amicam provocari. An non hæc juri gentium adversari? navigia abripi, diripi, insulas infestas reddi, negotia intercipi, nil tutum intactum relinqui? hæcine a Francisco tot vinculis Venetis conjuncto expectentur? an potius, ne in posterum aliquid ejusmodi accidat, ipsum operam daturum sibi polliceantur? Franciscus tandem iis, quæ de Gajana navi enunciaverat, insistens, ut rem (inquit) Venetis gratam faciat, suis, quantum possent, ab insulis navigiisque Venetorum abstineant, edicturum. Hæc Florentiæ agebantur.

Hiscæ navigationis incommodis Uscochorum crebræ in Adriaticum irruptiones accedebant, subjectis admodum graves, quod in eos Dalmatis finitimi Turcæ incitarentur, qui & assiduis que-

Aloysius
Bonritius
Senatus
jussu in
Hæturiam
proficiscitur.

Uscochorum
direptiones.

1582 querelis Amurathem fatigabant, oppidisque ac urbibus Illyrici imminebant. Ex iis quadringenti veterem Jaderam nuper diripuerant, in Siccensemque agrum irruerant; neque ulla ad eos penitus exterminandos satis opportuna ratio inveniebatur, licet acri obsidione premerentur, & ubique a praefectis Reipublicae pro hostibus haberentur. A Caesare quoque, ut a Senia consceleratam gentem amovens, tantorum malorum causas excinderet, Senatus assidue flagitabat. At ille, quemadmodum in fontes animadversurum pollicebatur, ita Uscochorum e Senia amotioni multa officere, longioris morae rem esse agebat. Imperata quoque de facinorosis plectendis, licet severa admodum, Seniae praefecto moras variaque impedimenta neccente, vel negligebantur, vel trahebantur; cum mari in Turcas invehì, modo Christianis Venetorumque subiectis damna non inferrentur, licere clamitarent. At jam assuetudine ea mala, vel potius molestiae, quibus Venetorum tranquillitas interturbabatur, callum fere obduxerant.

Inter hæc agenda, Franciscus Alenconius ad ea, quæ antea consilia omiserat, reversus, ad Belgium denuo animum adjecit, literis a Gulielmo Arausionensi Principe sollicitatus, quibus ad Ordinum patrocinium suscipiendum hortabatur; quo & militaris gloriæ famam per omnem Europam sui nominis diffunderet, & novas opes imperiumque compararet: quantum, occupato Lusitaniæ regno, virium ac roboris Hispaniarum Regi accessisset, notum esse: in summo timore & consternatione Belgarum animos versari; ad anceps bellum terrestre maritimumque sustinendum impares esse. Ingenti itaque spe Alenconius sublatus, magna Gallorum ac Britannorum manu Londino digressus, ubi per aliquot dies cum Elisabetha Regina de Belgii statu egerat, Fleissingam, Battavorum urbem, pervenit. Ibi ab Arausionensi Principe exceptus, Antverpiam deductus, Dux Brabantinorum declaratur. Suscepti hujus consilii Alenconius per Drachum, præstantem virum, perque literas Senatum certiolem facit: omnem benevolentiam ac studium in Reipublicæ amicitia servanda & colenda pollicetur; quæcumque ab se proficisci possint, ultro defert. Id unum petere se, inquit, ut ex Venetis ditionibus equos in Belgium ad belli usus transmittere sibi liceat. Pari officio, gratia-

*Franciscus
Alenconius
Antverpiam
exceptus
Dux Brabantia
declatur.
Drachus ab
Alenconio
Venetias
mittitur.*

tiarumque actione refertis literis responsum. Quod ad equos spectet, minime ferax eo jumentorum genere solum esse; iis plerumque Rempublicam egere; rogare, ut egregio in illum cunctorum animo contentus sit. Eodem, quo Alenconius hæc moliebatur, tempore, foedere sibi tredecim Helvetiorum pagos Henricus devinxerat; idque per Ferrerium oratorem Patribus significaverat. Initam recentem cum præpotenti gente societatem; si, se dedisset occasio, usui quoque Reipublicæ futuram. Ac sane post adjunctum Philippo Lusitaniæ regnum, suspicionum occultarumque dissensionum semina inter duos Reges suboriebantur. Licet enim Henricus ex priori fratris in Belgium profectio summam molestiam percepisse visus esset, modo, quamvis premere connixus, dissimulatione tamen penitus uti nequibat, compluribus militibus e Gallia in Belgium accurrentibus; cum præsertim eodem tempore Catharina mater palam Antonio Lusitania ejecto faveret, maritimasque vires ad Azores insulas, in quas post Lusitaniam devictam belli impetum Hispani effuderant, polliceretur. Exinde cum infestina bella imminere christianæ reipublicæ Veneti præviderent, ne ab instituto pacis tuendæ studio discederent, quamvis Aquilejenses controversiæ vigerent, tamen cum Pontifice agebant, ut exorientibus malis occurreret, neque adolescere ingentem calamitatem in communem perniciem erupturam pareretur.

Verum Gregorius, ut plerique Pontifices, vel præcipuo quodam tanti fastigii munere, vel insita memoriæ in posteros proferendæ cupiditate, omnes cogitationes ad res turcicas tantum contulerat; Sarmatasque ac Moschos diffidentes componere in primis adortus, Antonium Possevinum, e Jesu Societate hominem, in eas regiones miserat, ut Stephanum Battorem, Sarmatiæ Regem, ac Joannem Basilium, Magnum Moschorum Ducem, inter quos acriter decertabatur, conciliaret. Is post multa utrimque agitata, permollitis animis, pacem sanciverat; qua ex re ingentem voluptatem Gregorius ceperat, inde sibi ad ea, quæ in Ottomanos meditabatur, gradum structurum ratus. Pactam cum Battoreo pacem Joannes Basilius per Jacobum Malvaninum Senatui nuntiavit, literasque in hanc ferme sententiam dedit. *Bello inter eum ac*

Sar-

1582

*Henricus
Galliæ Regis cum Helvetiis foedus.*

Gallorum & Hispanorum mutua suspensiones.

*Antonius Possevinus ad Sarmatas & Moschos, a Patri-
fice missus.*

Jacobus Malvaninus, Moschoviæ Ducis orator, litteras ad Venetos defert

1582 *Sarmatas vigente, Pontifici visum fuisse in eas regiones Antonium Possevinum mittere, qui dissidentes componere niteretur; eam in rem cum omni studio incubuisset, tandem optatissimum pacis fructum retulisse, quod Senatui significandum duceret: liberum se in suis ditionibus commercii jus Venetis exhibere; ad oratorem sibi mittendum, qui ea de re, aliisque gravissimis negotiis ageret, invitare. Literis pretiosissimarum pellium, quæ Gibellini vocantur, dona addidit. Stephanus quoque Battoreus per Hieronymum Lippomanum, Reipublicæ apud Cæsarem legatum, suam amicitiam, opes, viresque Reipublicæ detulit: cupere necessitudinis pignus, ab Senatu ad se ordinarium oratorem mitti; ipsum quoque idem erga Rempublicam facturum: quam publica benevolentia ac conjunctionis significatio existimationi utrisque, atque usui ob mutua commercia esse possit, satis constare: ex ea magnum utrorumque rebus præsidium in omni fortuna accessurum. Hisce rationibus, ac Battorei repetitis postulatis permoti Patres, Senatu consulto legationem in Sarmatiam decernunt: Joanni Delphino, Josephi filio, id munus impositum.*

Stephanus Battoreus, Sarmatiae Rex, a Senatu ordinarii oratoris missionem petit.

Joannis Delphini ad Sarmatiam oratoris electio.

Henrici Regis, ob Sarmatiae legationes decretum, perurbatio.

Ea de legatione cum ad Henricum Galliae Regem allatum esset, ob Sarmatiae regni titulos, quos gerebat, haud parum molestiae ac doloris accessit. Licet enim, Carolo fratre vita functo, ex iis regionibus discedere coactus fuisset, adhuc tamen jus, quod sibi vendicaverat, acriter retinebat. Itaque quam ægre id decretum tulisset, Ferrerius legatus exponit. In avitum regnum reversum, quod sibi naturæ jure debebatur, non illud reliquisse, ad quod inclitæ gentis suffragiis accitus fuerat; non minusque illud sibi, quam quod per majorum manus traditum acceperat, cordi esse; id a natura, hoc a virtute, egregiisque gestis pendere, quorum fama Sarmatiae permoti, decimum atque octavum annum agentem Regem sibi adsciverant. Battoreum non veri legitimique Regis, sed suas veluti vices obeuntis loco habere; Galliae rebus compositis, animum ad Sarmatiam adjecturum: magnum eo Senatusconsulto, quo legatio in Sarmatiam decreta fuerat, sibi præjudicium inferri; neque commercii jura, qualiacumque tandem ea sint, Ferrerius ait, Gallorum amicitiae anteferenda esse: majora ab amplissimo, ac potentissimo regno, atque ab eo, qui
tunc

tunc rerum potiretur, Henrico, cujus in Rempublicam egregia perspectaque voluntas sit, expectari posse: si deferendo Battoreo regios titulos Galliarum Regi ablatos velit, hoc exemplo reliquos christianos Principes ad legationes in Sarmatiam mittendas, non absque jurium, atque existimationis Henrici detrimento, impulsus iri. Eodem officii genere Hieronymus Gondius, a Regis secretis, cum Joanne Mauro oratore utitur. His ita respondendum Senatus censuit: Nulla in re ejus Regis, quem unice amaret & coleret, jura imminuere aut labefactare; non Henrico regios Sarmatiae titulos adimere Senatui eo decreto aut voluisse aut cogitasse: de negotiis tantum, quae in iis regionibus Reipublicae intersint, jure omnium gentium pertractandis actum: Pontificem quoque ad eum Antonium Possevinum destinasse, atque a Battoreo legatum excepisse: neque secus Caesarem fecisse: itaque nihil vel novum, vel insuetum in oratore deligendo factum. At Henricus minime acquiescere: Possevinum non legatum, sed privatum hominem, unius tantum rei peragendae causa, a Pontifice in Sarmatiam amandatum: Battorei legatum de more ad Apostolicae Sedis obedientiam exhibendam Romam venientem excepturum. Ceterum ipsemet Battoreus, maturius re perpensa, quantaque ex mutuis hisce legationibus in Turcarum animis suspicio irrepere posset, animadvertens, cum eorum amicitiam suis rebus admodum necessariam intelligeret, plurimum ex pristino animi, quo oratorem concupiverat, ardore remisso, antiquata legatio est.

*Sarmatica
legatio an-
tiquata.*

LIBRI DUODECIMI,
ET
TOMI SECUNDI
FINIS.

